

KNJIŽEVNOST

ŠKOLSKI LEKSIKON

ŠKOLSKI LEKSIKON

Općeobrazovne škole

Glavni urednik

SILVIO RUŽIĆ

Urednik izdanja

MIRA ZAGOTTA

Stručni urednici

Prof. HRVOJE JURAČIĆ
Prof. DANKO GRLIĆ

Autori

BABIĆ dr Stjepan
BAUČIĆ prof. Ivo
BAUČIĆ prof. Vlatka
BRAJEVIĆ prof. Dora
ČUBELIĆ dr Tvrtko
ČUDINA prof. Mira
DAMJANOV dr Jadranka
DOMAC dr Radovan
GRLIĆ prof. Danko
GRLIĆ dr Ljubiša
LISINSKI Hrvoje
LIŠČIĆ prof. Berislav
MANASTERIOTTI prof. Višnja
MARTIĆ prof. Mirko
MARUŠIĆ prof. Ante
MATKOVIĆ prof. Hrvoje
OBRADOVIĆ prof. Josip
RADULIĆ prof. Ksenija
SALZER prof. Olga
SEUNIK prof. Vera
SEVDIĆ prof. Milenko
VELIMIROVIĆ Mihajlo

i suradnici

Stručni redaktori i recenzenti

ANTIĆ prof. Barka
CRKVENČIĆ dr Ivan
FILAJDIĆ dr inž. Mirko
FINKA dr Božidar
FURLAN dr Martin
GROSS dr Mirjana
HANŽEKOVIĆ Fedor
KRAJNOVIĆ prof. Milan
KUNTARIĆ prof. Marija
LOVRENČIĆ dr Rene
LUI dr Ante
MIKECIN prof. Vjekoslav
NOVAKOVIĆ prof. Novak
PEJOVIĆ dr Danilo
PETROVIĆ dr Sveto
PRELOG dr Milan

Oprema

ĐURO SEDER

DR TVRTKO ČUBELIĆ

KNJIŽEVNOST



»PANORAMA«

ZAGREB, 1965.

OD IZDAVAČA UZ DRUGO IZDANJE

Drugo izdanje »Školskog leksikona« razlikuje se od prvog osim po grafičko-likovnoj opremi i opsegu, također po mnogim svojim sadržajnim karakteristikama. Znatno veći broj autora i recenzenata pokušao je, na osnovu vlastitih kritičkih zapažanja kao i sugestija i prijedloga određenog broja drugih stručnjaka (npr. pismo Saveznog zavoda za ispitivanje Školstva) izmijeniti i nadopuniti prvih dvanaest leksikona i ispraviti neke propuste i greške što su se potkrale u prvom izdanju.

Autori ovih knjiga svjesni su ne samo objektivnih teškoća, koje su izvanredno velike u takvoj vrsti posla, već i svojih subjektivnih mogućnosti pa stoga ne smatraju da je napor koji su uložili uvijek nužno urodio najboljim i najpozitivnijim rezultatima. Uza svu koncentraciju pažnje, savjest naučnih radnika i stručnu rigoroznost koja se može uložiti u takav rad, leksikoni ove vrste nikad, ni kod naroda koji imaju veliku tradiciju na tom području, ne mogu biti potpuno bez grešaka. I u njima će se nesumnjivo naći nedovoljno preciznih objašnjenja i propuštenih pojmova, pa i zapostavljanje pojedinih područja.

Smatrali smo, međutim, da ti leksikoni mogu ipak mnogo pomoći učeniku i našem čovjeku koji želi biti upućen u temeljne, ključne pojmove raznih znanstvenih područja, jer mu omogućuje relativno lako, brzo i jednostavno snalaženje u obimnoj materiji osnovnog obrazovanja. Kao tumači pojmova, ovi leksikoni mogu na određen način, kao pomoćna odnosno dopunska sredstva u nastavi, poslužiti upravo svojim specifičnim,

leksikografskim načinom informiranja. Takav leksikografski oblik upućivanja u pojedina područja prijeko je potreban suvremenom čovjeku u vijeku ubrzanog napretka svih posebnih znanosti, u epohi ekonomskih, društvenih i političkih promjena, znači i svakodnevnog pojavljivanja novih pojmova. No ovi leksikoni imaju skromnu namjeru da pruže samo prva uputstva, da budu sintetički pisani vodiči kroz pojedina područja, da ukažu na najbitnije karakteristike određenog pojma, a nikako da zamijene studiozan rad nastavnika na produbljivanju i usavršavanju znanja iz određenih predmeta. Oni nisu niti mogu biti zamjena udžbenicima koji sistematski i postupno uvode učenika u pojedine predmete, tumačeći građu bilo kronološkim redom, bilo od jednostavnijih do složenijih, teže shvatljivih pojmova. Iz njih učenik ne može učiti, ali mu oni mogu pružiti dragocjenu pomoć pri učenju, kad naiđe na nejasan termin, kad traži sažetu definiciju nekog pojma, kad mu je potreban određeni podatak, činjenica, godina, formula, broj stanovnika, kad ne zna kojem razdoblju pripada neka pojava ili umjetnički pravac, u koje vrijeme i unutar kojih idejnih strujanja da smjesti određenu književnu, socijalnu ili filozofsku koncepciju, koje su joj glavne karakteristike i predstavnici itd. Premda rađeni uglavnom na osnovu plana i programa naših općeobrazovnih škola, oni su kadikad morali i odstupiti od tih koncepata, jer tumače i moraju tumačiti i one termine koji se posebno ne obrađuju u školskoj nastavi.

U nizu objektivnih teškoća autora ovih leksikona, treba prije svega istaknuti neujednačenu terminologiju za pojedina područja. Ne treba zaboraviti, bez obzira na to što je opseg leksikona povećan u usporedbi sa prvim izdanjem, da se mnogim autorima pojavio gotovo nerješiv problem relativno vrlo skučenog prostora, što se posebno ispoljilo kod onih predmeta koji se više godina uče u školama.

Predgovor autora

Drugo izdanje Leksikona književnosti prerađeno je i prošireno.

Prerađen je teorijsko-književni dio. U smislu veće jasnoće i određenosti upotpunjene su širim podacima, novim primjerima te većim brojem pisaca i djela formulacije o književnim oblicima (ili rodovima), smjerovima i osnovnim pojmovima.

Prošireno je novo izdanje pregledom odabranih svjetskih i jugoslavenskih pisaca. Izbor pisaca izvršen je na osnovu slijedećih kriterija:

1. obrađeni su svi oni pisci koje preporučuju nastavni planovi i programi stručnih i općeobrazovnih škola;

2. obrađen je određeni broj svjetskih pisaca koji su kod nas poznatiji, jer su mnogo prevođeni, ili su znatnije u vezi s našim književnim težnjama;

3. izbor jugoslavenskih pisaca znatno je širi od onoga koji preporučuju nastavni planovi i programi; osim toga, pomaknuo sam granicu rođenja naših pisaca do 1920. i 1930. g. Samo ograničenost prostora u knjizi zatvorila je vrata određenom broju suvremenih pisaca, o kojima bi i najnužnije informacije bile vrlo korisne.

O kojim je piscima — svjetskim i jugoslavenskim — riječ, najbolje će objasniti pogled u knjigu. Ne bi trebalo napominjati da je u izboru pisaca vrlo teško — zapravo nemoguće — pronaći mjeru koja bi bila bez prigovora. Ipak sam uvjeren da je svaki pisac koji je ušao u knjigu zaslužio u potpunosti takvu pažnju.

Bilješke o piscima nisu u svemu izrađene jednoobrazno. Kod pojedinih pisaca naglašene su osebujnosti njihova života i djela, a istaknute su i značajnije crte iz samoga stvaralaštva. Uz bio- i bibliografske podatke našla su svoje mjesto književno-povijesna. književno-teorijska i kritička zapažanja.

Naravno, u najskromnijem opsegu i s uprošćenom argumentacijom, jer je bitni zadatak knjige da pruži čitaocu prvu, početnu i osnovnu informaciju iz svjetske i naše književnosti i da stimulira samostalno čitanje djelâ i studijâ. Leksikon je književnosti po svojoj strukturi i namjeni prvenstveno priručna knjiga.

U izradi Leksikona književnosti pregledao sam velik broj naših i stranih književno-teorijskih i književno-povijesnih djela. Ali stručna literatura nije ujednačena u temeljnim pogledima i određenjima na književne probleme. Iznenađuje prilična nesigurnost u osnovnim podacima o piscu i djelima u glavnim priručnicima.

Dugujem iskrenu zahvalnost za pomoć koju su mi pružili u ovome poslu prof. Novaku Novakoviću (recenzirao čitavu knjigu) i prof. Svetozaru Petroviću (recenzirao književno-teorijski dio).

DR TVRTKO ČUBELIĆ

KNJIŽEVNOST

A

AB OVO (lat. ab ovo od jajeta), stilski postupak u književnom djelu kada se već na samom početku pripovijedanja daju iscrpni podaci i obilna građa sa željom da se sve što temeljitije objasni; npr. u mnogim epopejama, romanima, kronikama. Danas čest termin za opširne uvode i detaljne komentare pojedinih događaja. Suprotan je postupak **in medias res** (v.).

Potpuna izreka glasi: *ab ovo usque ad mala,* što znači od jajeta sve do jabuke. Time se želi objasniti iscrpnost i redoslijed od početka do kraja. Rimljani su, naime, obilne i dugotrajne gozbe i ručkove započinjali jajetom, a završavali jabukom (ili voćem).

ADAMIZAM, v. Akmeizam.

ADAPTACIJA (lat. adaptus zgodan, prikladan), vrlo važan stručni termin u biologiji i psihologiji. U nauci o književnosti (v.) znači u novije vrijeme široko razvijenu praksu prenošenja i prilagođivanja jednog književnog djela izražajnim mogućnostima drugog književnog oblika. Npr. roman *Ana*

Karenjina Lava N. Tolstoja, ili roman *Diogenes* Augusta Šenoe, adaptiraju se za scensko izvođenje; roman *Don Quijote* M. Cervantesa adaptira se kao libreto za operu i balet. Primjera ima vrlo mnogo.

Problemi adaptacije osobito su aktuelni u razgranatoj mreži izvođenja književnih djela na radiju, televiziji i filmu, pa se govori o *audio-vizualizaciji* književnih djela.

Čitav niz književnih djela iz starijih epoha nije više pristupačan suvremenom čitaocu (zbog zastarjelog jezika, načina izražavanja, zbog težeg razumijevanja nekadašnjih običaja i društvenih konvencija, i sl.). Zato su adaptacioni zahvati u samo djelo danas prijeko potrebni da bi se određena djela približila i učinila razumljivim.

ADY, ENDRE (Endre Adi, 1877—1919), mađarski pjesnik, novelist, esejist, najsnažniji predstavnik moderne mađarske poezije. Radio je mnogo kao novinar, a vidno sudjelovao u mađarskom javnom životu, osobito za prvoga svjetskog rata. Na razvoj pjesnikove ličnosti utjecala je dugotrajna bolest, zatim poznanstvo sa suvremenom poezijom u Francuskoj (simbolisti, Ch. Baudelaire, P. Verlaine i dr.) i društveno-politička previranja u Mađarskoj. Ady obrađuje ponajviše intimne motive i nesporazume svoga ličnog života, izgrađuje svoj mitski i herojski svijet, a naročitu je pažnju posvetio socijalnim i ratnim motivima. Zbirke: *Pjesme* (1899), *Nove pjesme* (1905), *Krv i zlato* (1907), *Volio bih da me vole* (1910), *Bjegunac život* (1912), *Na čelu mrtvih* (1918) i dr.

Kod nas je o njemu piso Miroslav Krleža.

AEDI, v. Epski pjevači.

AFEKTIVNOST, v. Epitet.

AFORISTIČAN STIL, v. Aforizam.

AFORIZAM (grč. aphorízein razlučiti, omeđiti), kratka rečenica koja sadrži sažetu i zbijeno izrečenu duhovitu misao o životu i svijetu. Npr. poznati grčki aforizam *pánta rheî,* tj. sve teče, pripisuje se grčkom filozofu Heraklitu (oko 500. g. st. e.).

Aforističan stil, zbijen i sažet način izražavanja koji se odlikuje dubljom misaonošću. U svjetskoj književnosti poznata su djela napisana aforističnim stilom *Pohvala gluposti* od Erazma Rotterdamskog (1467—1536) i *Misli* Blaise Pascala (1623—1662). U našoj književnosti *Iz dnevnika jednog magarca* od Ante Dukića (1867—1952).

AGON, v. Aristofan.

AGONISTIKA (grč. agon borba, natjecanje), isticanje borbe i natjecanja kao glavnog elementa i sredstva u općem odgoju, u međudruštvenim odnosima i ličnom uspjehu. Kod antičkih Grka bio je posebno razvijen čitav sistem agonistike u školi i javnom životu; zatim se prenio i na područje književnosti i umjetnosti te olimpijskih natjecanja. U kasnijim stoljećima agonistika se javlja u raznim oblicima (turniri u srednjem vijeku, među studentima u javnim i konfesionalnim školama i dr.).

S posebnom se pažnjom agonistika njeguje kod ratničkih i gorštačkih naroda, gdje se javlja u

vrlo različitim oblicima. Sadržajno određenje agona najjasnije je izraženo kod Aristofana (v.) i u njegovim komedijama, ali su osnovni principi agonistike mnogo izvorniji i stariji, a i dulje su trajali od klasičke komedije.

AHMATOVA, ANNA ANDREEVNA, v. Akmeizam.

AKADEMIJA (od imena grčkog junaka Akademosa), prva filozofska škola koju je osnovao grčki filozof Platon (428—347 st. e.) na mjestu gdje je poginuo Akadem. Od renesanse naziv za literarni klub (npr. Academia della crusca, Firenza, 1582), zatim naziv za učeno društvo i postepeno za visoke škole za likovne umjetnosti. Među prvim akademijama s težištem na književnom radu nalazi se Francuska akademija, 1635, pod nadzorom Richelieua. Od XVIII st. osnivaju se akademije i u drugim zemljama sa zadatkom da unapređuju nauke, da izdaju ukupna djela pisaca.

AKMEIZAM (grč. akme savršenstvo), ili **adamizam** (po biblijskom praocu Adamu, jer se njegovao kult prvotno-biološkog, prirodnog principa), književni pravac (ili škola) za prvoga svjetskog rata i neposredno pred oktobarsku revoluciju (1917), koji je ustao protiv ruskog simbolizma (v.) i njegovih predodžaba o svijetu i ljudima, prožetih mračnom i pesimističkom mistikom. Akmeisti su se nastojali ponovno približiti realističkom rječniku i pjesničkim slikama, pazeći vrlo mnogo na formalne elemente u poeziji (zbog toga se karakteri-

ziraju i kao neoklasici). Značajan je predstavnik, između ostalih, Anna Andreevna Ahmatova (r. 1889).

AKROSTIH, v. Sonet.

AKTIVISTIČKA KNJIŽEVNOST, v. Književno djelo.

AKTOVKA, v. Drama.

ALEČKOVIĆ, MIRA (r. 1924), suvremena srpska pjesnikinja. Napisala zbirke pjesama *Tri proleća* (1949), *Tragovi bez stopa* (1952), *Noć ova poslednja,* (1960), i dr., zbirka pripovijedaka *Srebrna kosa,* roman *Zašto grdiš reku* (1955), a ističe se kao dječji i omladinski pjesnik (npr. *Podzemni heroji,* 1948, *Dani razigrani,* 1949, *Pionirsko proleće,* 1951, *Mladost,* 1952, *Zvezdane balade,* 1953. i dr.).

ALEGORIJA (grč. allēgoréō slikovito označivati, drukčije govorim), način prenesenog izražavanja u kojemu se metaforičko (v.) ili preneseno značenje ostvaruje u cijeloj slici ili cijeloj radnji; katkada i u cijeloj pjesmi. Alegorija prikazuje općenito i pojmovno u pojedinom, npr. ljubav prikazuje u liku Amora, dječaka sa strijelom, pravdu u liku djevojke zavezanih očiju, s vagom i mačem u rukama.

Alegorija se često primjenjuje u basni i satiri. Njegovali su je veliki pjesnici Fr. Petrarca, Dante Alighieri *(Božanstvena komedija)* i J. W. Goethe *(Faust II),* muzičari R. Wagner *(Prsten Nibelunga),* a značajno mjesto imala je u baroku (v.), romantici (v.) te u suvremenoj književnosti (u prikazivanju nestvarnog).

Primjer jednostavne alegorije:

Posviraj pa i za pas zadjeni.
Gradi ražanj a zec u šumi.

Narodne poslovice

Alegorijski obrađene lirske motive nalazimo ne samo u pojedinoj slici nego i u cjelini pjesme, npr. Petar Preradović donosi u pjesmi *Putnik* alegorijsku sliku svoga života, Milan Rakić prikazuje u pjesmi *Dolap* ljudsku sudbinu u slici mukotrpnog rada starog konja koji pokreće vodenicu, a Vladimir Nazor u pjesmi *Titov Naprijed* izražava osnovni smisao narodne revolucije.

ALEKSANDRINAC, dvanaesterac s cezurom iza šestog sloga i pretežno s jampskim (v.) naglaskom u stihu; astrofičan je. Dobio je ime po starofrancuskom spjevu o Aleksandru Velikom iz XII st., u kojemu ga nalazimo. Francuski ga pjesnici upotrebljavaju od XVI st., a u XVII st. postao je stih klasicističke (v.) francuske tragedije i komedije. Otada je najčešći francuski stih.

ALFIREVIĆ, FRANO (1903—1956), radio kao profesor književnosti, životom sklon boemi (v.). Izrazitiji pjesnik koji se tjeskobno osjećao u svijetu moderne tehnike i industrijalizacije. Najsnažnije su pjesme s motivima o melankoliji moderna čovjeka. Pjevao i o primorskim motivima, o nostalgiji za smirenijim životom nego što je naš moderni. Objavio *Pesme* (1934), *More i daleki gradovi* (1951), *Izabrane pjesme* (1952). Pisao još kritike, književne prikaze, putopise (npr. *Putopisi i eseji*, 1942), prevodio (Leopardija, Pirandella i dr.).

ALIGHIERI, DANTE (Dante Aligijeri, 1265—1321), veliki talijanski pjesnik na razmeđu srednjega i novog vijeka. Živo sudjelovao u javnom životu svoga rodnog grada Firence. Zalagao se za slobodu gradskih republika a protiv prevlasti krupnog plemstva (nalazi se na strani gvelfa protiv gibelina). Kada je njegova strana izgubila bitku, Dante je bio prognan iz Firence: proživio je više od dvadeset godina u izgnanstvu.

U prvom svom djelu *Novi život* ili *Mladenački život* (1292—1293), složenom od stihova, proze i narativnih odlomaka, Dante je prikazao osnovne preokupacije i probleme koji će biti sadržaj svih njegovih kasnijih nastojanja i radova.

Uz teška iskustva iz društveno-političkog života Firenze, za Danteovo književno djelo bio je najodlučniji susret s djevojkom Beatrice Portinari. Ona je postala središte svih njegovih pjesničkih vizija, ona je bila njegovo nadahnuće i glavna tema. Ona je osnovni motiv njegova životnog djela *Božanstvena komedija* (1307—1321).

Djelo je nazvano komedijom jer u srednjovjekovnoj poetici termin komedija znači pripovjedačko djelo u prozi. Atribut božanstveni dodan je u XVI st. iz dva razloga: 1. prvenstveno zato što pjeva o temi boga i božanstva, 2. naknadno i zato što je djelo ocijenjeno savršenim (u smislu božanskog). Jezik je djela firentinsko narječje, prošireno izrazima i pojmovima iz različitih područja, ali tako savršeno i pjesnički razrađeno da je postalo temeljem talijanskoga književnog jezika. *Božanstvena komedija* je epski prikaz zamišljenoga trodnevnog

Danteova puta kroz pakao, čistilište i raj, na kojemu pjesnik upoznaje sve padove, grijehe, zanose i ideale čovjekove u njegovu životu i u dotadašnjoj kulturnoj povijesti čovječanstva. Djelo ima tri dijela: *Pakao* (Inferno), *Čistilište* (Purgatario), *Raj* (Paradiso). Svaki dio ima 33 pjevanja, a svako se pjevanje sastoji od strofa *tercina* (tj. triju jedanaesteraca). Dantea vodi na tom putu rimski pjesnik Vergilije, simbol razuma, i Beatrice, simbol milosti.

Božanstvena komedija pjesničko je djelo najvećega književnog značenja i klasične umjetničke ljepote. Izgrađena je strogo prema zahtjevima srednjovjekovne poetike: čvrsta vanjska arhitektura (triput po 33 pjevanja i još jedno uvodno), moralističko-kršćanska jezgra i simboličnosti u izrazu. Predstavlja duboku i svestranu sintezu srednjovjekovnih znanja i vjerovanja. Ali je Dante istovremeno i veliki moderni pjesnik, jer je u okvirima svoga religioznog uvjerenja i teoloških koncepcija razvio potpuno moderne etičke i humanističke principe u vrednovanju čovjeka i društvenog života.

Božanstvena komedija uspješno je i više puta prevođena na naš jezik.

ALIJENACIJA, v. Otuđenost.

ALITERACIJA (lat. alliteratio, a littera od slova, po slovu), ponavljanje istih glasova na početku nekoliko riječi u stihu. Česta je u starom germanskom stihu.

Danas se određuje kao suglasničko podudaranje riječi u istom ili u različitim stihovima pjesme.

Iznimnu potvrdu za aliteraciju nalazimo u slijedećem primjeru:

I diram dirke davnih dodira
da dršću u dubini,
i sanjam od sunca salivene stolove
sa stolnjacima od snega satkanim,
i vidim vatreno vino u vedrima već vri,
i mislim misli mirisne,
modre masline u moru,
i zovem zlatna zrna da zazuje u zraku,
i šapućem šuštanje šuma što šište,
i preklinjem ih da dogore još noćas.

Kornelija Šenfeld, *Tinjaju šume*

ALITERACIJSKI STIH, v. Beowulf.

ALKEJ (Alkaîos, VI st. st. e.), grčki pjesnik iz Mitilene na otoku Lezbu, kojega su suvremenici i kasniji kritičari mnogo cijenili. Pjevao je pjesme s političkim, ljubavnim motivima (neke je pjesme posvetio i pjesnikinji Sapfi), a najviše vinskim. Vino je uzveličao kao najiskrenijeg čovjekova prijatelja, kao najbolji lijek i ogledalo duše; ono otvara srce ljudima, i zato je prijatelj istine.

Uveo je i najčešće upotrebljavao tzv. alkejsku strofu (v.).

ALKEJSKA STROFA (prema Sapfinu suvremeniku pjesniku Alkeju), četverostih koji ima dva jedanaesterca, jedan deveterac i jedan deseterac.

ALMANAH (porijeklo nejasno; navodi se arap. al-manâ mjera i grčko-egipatsko porijeklo u značenju kalendar), najprije naziv za stalne astronom-

ske table za poljoprivredne i druge praktične potrebe (u XII st.), zatim za godišnje informacije (u XV st.) i napokon za prve znanstvene publikacije; a od XVIII st. za skup radova određenog kruga. U XIX st. almanasi se specijaliziraju kao priručne knjige prema temama, krajevima, kulturnim slojevima, problemima i sl.

ALUZIJA (lat. alludere šaliti se), figura (v.) kojom izričemo jednu misao ili navodimo jednu stvar s namjerom da objasnimo nešto drugo. Nekome tko je postigao uspjeh uz velike napore i žrtve kažemo: »Pirova pobjeda«, misleći na skupocjenu pobjedu epirskog kralja Pira nad Rimljanima u III st. st. e.

Već prema tome odakle se uzima građa za aluziju, i prema stupnju srodnosti s odabranim primjerom, može se govoriti o različitim oblicima aluzije.

ALJAMIÁDO (arap. aladžamije strani, nearapski), naziv za pismo arabicu, prilagođeno našem jeziku, i za mnoga djela, većinom vjerskog i vjerskodidaktičkog karaktera napisana tim pismom. Arabicom su se služili muslimani u Bosni i Hercegovini kad su pisali našim jezikom. Naziva se još i *mektebica,* jer se ponajviše upotrebljavala u vjerskim školama (tj. mektebima). U Sarajevu su štampani arabicom i udžbenici za vjerske škole. Postepeno je arabica upotrebljavana i za književne sastave na narodnom jeziku. Pisci se oslanjaju na narodnu književnost. Jedan je od najpoznatijih Muhamed Hevaji Uskufi (početak XVII st.), autor niza ljubavnih i drugih pjesama. Aljamiado književ-

nost (ili književnost na našem jeziku pisana arabicom) obuhvata oko 40 knjiga. Posljednja je knjiga štampana u Sarajevu 1941.

AMFIBOLIJA (grč. amphibolía dvoumica, sumnja), upotreba riječi u dvoličnom značenju i smislu. Pored izgovorenog želi se istaknuti neki drugi, još jači smisao sadržan u izgovorenoj slici. Npr.: U Shakespeareovoj drami *Julije Cezar* Antonije u nadgrobnom govoru nekoliko puta ističe dvosmisleno za vođu urotnika protiv Julija Cezara:

»A Brut je častan čovjek.«

AMFIBRAH, v. Versifikacija.

AMFITEATRALAN, v. Kazalište.

AMPLIFIKACIJA (lat. amplificatio proširenje, uveličanje), figura (v.) koja unosi nekoliko različitih opisnih podataka da motiv ili temu prikaže prošireno i nadopunjeno, sa što više detalja. Tako se misao ili povećava, ili produbljuje, ili obogaćuje, ili oplemenjuje.

ANADIPLOZA (grč. anadiplóō udvostručim), ponavljanje završnih riječi iz jednog stiha na početku drugog stiha. Npr.:

Kada sutra bijel dan osvane,
Dan osvane i ograne sunce.

Iz narodne pjesme

V. Anafora, Epifora, Simploha.

ANAFORA (grč. anapherō ponavljam), figura (v.) ponavljanja. Na početku dvaju ili više stihova,

na početku fraze ili dijela fraze, ponavlja se riječ ili dio rečenice. Npr.

Naporedo jezde dobre konje,
Naporedo nose koplje bojne.

Iz narodne pjesme

V. Anadiploza, Epifora, Simploha.

ANAGRAM (grč. anagráphein opisati), zamjena slova u zadanoj riječi (ili grupi riječi) s namjerom da se dobije nova riječ. Često se primjenjuje u vjerskim tajnim knjigama. Mnogi su se autori služili anagramom da bi iz različitih pobuda prikrili svoje pravo ime.

ANAHRONIZAM (grč. anakhronízein u drugo vrijeme staviti), svjesne ili nesvjesne pogreške u vremenskom slijedu i lokalizaciji događaja, stvari, osoba. Često dolaze u mnogim književnim djelima koja opisuju minula povijesna zbivanja. Npr. u drami *Julije Cezar* od W. Shakespearea spominje se kucanje sata, iako su oni kasnije nastali.

Anahronizam može da posluži kao jedno od najsugestivnijih sredstava u službi aluzije (v.).

ANAKREONT, v. Anakreontska pjesma.

ANAKREONTSKA PJESMA, pjesma koja u živahnu ritmu pjeva i veliča užitke i radosti života, osobito vinske motive i vinsko raspoloženje, a potom ljubav, prijateljstvo i životnu vedrinu. Poznata je kod sviju naroda i u svim razdobljima. Dobila je ime prema grčkom pjesniku Anakreontu (sredina VI st. st. e.) koji je s velikim uspjehom obrađivao motive ljubavi i vina. U evropskoj knji-

ževnosti XVIII st., tzv. rokoko poezija (v.), anakreontika je bila osnovna tema lirike.

Napitnica, oblik pjesme koji pozna naša narodna i pisana poezija. Najviše ih je stvoreno u kajkavskim krajevima od XVII do XIX st.

Njegovane su bile gotovo neprekidno; i u našim danima nisu zaboravljene.

ANALI (lat. annales libri godišnjaci), jedan od najranijih oblika pisanja povijesnih događaja prema godinama, godina za godinom. Publikacije koje se izdaju godišnje.

ANALIZA KNJIŽEVNOG DJELA, v. Pristup književnom djelu.

ANALOGIJA (grč. analogía razmjer, pravilnost), djelomična srodnost ili sličnost između dviju stvari. Na misaonim ili predodžbenim analogijama zasnivaju se poredba (v.), metafora (v.), simbol (v.), alegorija (v.), mit (v.), a na zvukovnim analogijama asonanca (v.), aliteracija (v.), rima (v.), paranomasija.

ANAPEST, v. Versifikacija.

ANDERSEN, HANS CHRISTIAN (Hans Kristijan Andersen, 1805—1875), danski pjesnik, dramatičar, romanopisac i putopisac, ali prvenstveno veliki i nedostiživi pisac bajki i priča. Odrastao je u bogatoj sredini narodne, usmene predaje, s njom se najdublje saživio, a obrazovao se u duhu pretežno njemačke romantike (braća Grimm, Fr. Hölderlin, E. Th. Hoffmann i dr.). Andersen obilno koristi građu iz narodnih bajki (v.), legendi (v.), mitova (v.), parabola (v.) i pripovijedaka s raznih

strana svijeta, ali sve ponovo stvara i stvaralački preoblikuje u svom izvanrednom pjesničkom stilu. Bogata fantazija i realističko-ironični prizvuk temelji su njegova stila. Zadržava iz usmene bajke samo njenu čarobnu atmosferu fantastičnosti i sažetost usmenog izražavanja, a svu obradu prožima snažnim humanizmom i ljubavlju za sve plemenito, za sve male i potlačene ljude. Djela: *Bajke i priče* (prvi svezak 1835, dalje ih je pisao neprekidno sve do 1872), *Bajka mojega života* (1855. u dva sveska, ali je djelo i kasnije stalno nadopunjavano), *Improvizator* (1835, djelo autobiografskog karaktera s podacima o vlastitom stvaralaštvu) i dr.

ANDREJEV, LEONID NIKOLAJEVIČ (1871—1919), ruski pripovjedač i dramatičar. Idejno vezan uz ruske socijaldemokrate; umro u izgnanstvu, u Finskoj. Na njegovo književno stvaralaštvo presudno su utjecali simbolisti (u njegovim dramama) i realisti grupe oko Maksima Gorkog (u pripovjedačkim radovima). Motivi sumorne atmosfere, kaosa i beznadnosti zauzimlju središnje mjesto. Djela: *Crveni smijeh* (1904, ogorčena kritika rata), *Pripovijest o sedmero obješenih* (1908, tema iz prve ruske revolucije); drame *Čovjekov život* (1907), *Car-Glad* (1908) i dr. Nedovršen je ostao *Dnevnik satane* (1921).

ANDRIĆ, IVO (r. 1892), pripovjedač, romanopisac, esejist. Između dva rata bio u diplomatskoj službi, a poslije oslobođenja narodni poslanik i društveni radnik. U književnost ulazi s nekoliko pjesama u antologiji *Hrvatska mlada lirika* (1914). Godine internacije i zatvora za prvoga svjetskog

rata opjevao je u kraćim lirskim zapisima *Ex Ponto* (1918) i nadopunio ih knjigom *Nemiri* (1920).

Glavno je područje Andrićeva rada pripovijest i roman. Između dva svjetska rata štampao je tri knjige proze pod naslovom *Pripovetke* (1924, 1931, 1936). Poslije oslobođenja izlaze romani *Na Drini ćuprija* (1945), *Travnička kronika* (1945), *Gospođica* (1945), zbirka *Nove pripovetke* (1948), novela *Prokleta avlija* (1954) i dr. Pisao je o Vuku, Gorkome, Matavulju, Kočiću, Njegošu i dr.

Andrićev književni interes sav je upravljen na Bosnu: na njene ljude, na minula vremena, na rijetke zapise, sjećanja i pričanja o mnogim previranjima i tragedijama. U izboru tema i motiva potpuno originalan; u stilu pripovijedanja smiren, s izvanredno bogatim zapažanjima. Andrićeva Bosna u svemu je osvijetljena njegovom životnom filozofijom; autor je u slici Bosne razvijao svoju ličnu viziju svijeta i života, a manje je težio da stvori književni dokument o određenoj povijesnoj stvarnosti. 1961. dobio je Nobelovu nagradu za književnost.

Sabrana djela I—XII (1963).

ANEGDOTA (grč. an ékdoton neizdano; ékdosis izdanje), uvjerljiv i zbijen prikaz nekog događaja s naglašenom završnom riječju ili poentom; na najnužnije svedena pripovijetka (pisana i narodna). Iznosi kratak događaj, često s dosjetkom ili nekom duhovito izraženom misli. Ozbiljne i šaljive — većinom podrugljive — anegdote iznose uvijek nešto zanimljivo, nepoznato, a što se nije smjelo, ili se

nije moglo, ili se nije htjelo saopćiti otvoreno i opisno.

Stoga je osnovna stilska karakteristika anegdote nedorečenost, privlačna tajanstvenost, nedopuštena misao. Ona je prijeko potreban, čuvstven i misaon ljudski odušak u određenoj situaciji, te ima najdublje korijene u ljudskom karakteru. Slušaoci se mogu anegdotom iživjeti slobodno u onim čuvstvima i mislima o kojima se ne može otvoreno govoriti.

Duboki psihološki i filozofski smisao anegdote u ljudskom društvu osigurava ovome književnom obliku neprekinuto trajanje. Anegdota je stalno aktuelan književni oblik.

ANGAŽIRANA KNJIŽEVNOST, v. Književno djelo.

ANOMINACIJA, v. Paronomasija.

ANONIM (gr. anōnymos neimenovan), književno djelo kojemu je autor nepoznat: ili je ime zaboravljeno i nepoznato, ili je namjerno izostavljeno, ili je krivo, tuđe ime napisano. Broj takvih djela nije malen. Zato su rađeni i posebni leksikoni (v.) anonima.

ANONIMNA DJELA, djela kojima danas ne znamo ime autora ili o njemu nemamo pouzdanijih podataka. U mnogim nacionalnim sredinama i književnostima nalaze se vrlo značajna djela — pisana većinom u stihu, a manje u prozi — kojima su autori ostali do naših dana nepoznati. Kod jednih djela autori su nepoznati zbog toga što su ona rezultat usmenog stvaralaštva, te su se prenoše-

njem manje ili više mijenjala, a prvi ili najznačajniji stvaralac potpuno je zaboravljen. Kod drugih djela zna se o autoru ili o autorima nešto više, ali su svi podaci u osnovi nesigurni i neprovjereni. Često anonimna djela imaju vrlo veliku umjetničku vrijednost jer su priznata u svjetskoj književnosti kao značajna ostvarenja; a osim toga odigrala su i krupnu ulogu u prenošenju književnih motiva i stvaranju književnih interesa. Npr. Beowulf (v.), Biblija (v.), Carmina Burana (v.), Chanson de geste (v.), Cid (v.), Digenis Akritas (v.), Edda (v.), Gesta Romanorum (v.), Gilgameš (v.), Kalevala (v.), Kalevipoeg (v.), Kokinšu (v.), Lazarillo de Tormes (v.), Mahabbharata (v.), Nasrudin-hodža (v.), Pančatantra (v.), Pjesma o Nibelungima (v.), Ramajana (v.), Roman de la Renart (v.), Slovo o polku Igoreve (v.), Ši king (v.), Till Eulenspiegel (v.), Tisuća i jedna noć (v.), Veda (v.).

ANOUILH, JEAN (Žan Anuj, r. 1910), suvremeni francuski dramatičar afirmiran već između dva svjetska rata. Autor mnogobrojnih drama koje je štampao pod skupnim naslovom (želeći u njima naglasiti zajednički ugođaj i atmosferu koja prevladava): *Crni komadi* (1942), *Novi crni komadi* (1946), *Zagrižljivi komadi* (1956), *Ružičasti komadi* (1942), *Blještavi komadi* (1951). Ističu se drame: *Antigona* (izvedena 1943), *Ševa* (1953), *Ples lopova* (napisana 1932, a izvedena 1938), *Sastanak u Senlisu, Poziv u dvorac,* i dr.

Literarna tema tjeskobne samoće (jedan od osnovnih egzistencijalističkih problema) obrađena je i u Anouilhovu teatru.

On je među prvima obrađivao antičke teme u sasvim moderniziranom izdanju: likovi nose antička imena, izražavaju psihologiju modernog čovjeka, rješavaju svoje lične probleme, a samo nekim ulomcima u atmosferi podsjećaju na antički ambijenat.

ANTIDRAMA (grč. antí protiv, drâma radnja), naziv koji se javlja u najnovije vrijeme u vezi sa suvremenim dramskim stvaralaštvom.

Neki suvremeni pisci dramâ (v.) ne donose na scenu dramsku radnju na raniji, tradicionalni način s dramskim zapletima, s dramskim dijalogom, nego se njihovi likovi očituju u slobodnim asocijacijama, podsvjesnim razmišljanjima, nepovezanim razgovorima i sl. Budući da u tim dramama nestaje ustaljenog klasičnog oblika drame koja se postupno razvija, govori se o antidrami.

U suštini je riječ samo o novom dramskom obliku, ili o traženju novih oblika, a ne o dokidanju dramskog oblika.

ANTIKA (lat. antiqus star), ukupni naziv za grčki, helenistički i rimski kulturni svijet koji je bio u stvarnosti vrlo različit, ali su se mogle izdvojiti i neke opće zajedničke crte (v. Klasika).

ANTIKLIMAKS, v. Gradacija.

ANTIKVARIJAT (lat. antiquarius poznavalac i oponašatelj starorimskog jezika i književnosti), knjižara za upotrijebljene knjige, rijetka izdanja, zaostale primjerke neke naklade.

ANTIROMAN, naziv koji se često upotrebljava za mnoga suvremena ostvarenja s područja romana. Neki moderni romani, npr. *Uliks* engleskog romanopisca James Joycea (1882—1941), nemaju jednu temu koju bi postupno i s postupcima epske naracije (v.) prikazali u njenom rasponu od uvoda, priloga do epiloga. Ranija postupnost i lagani razvojni tok radnje i života likova, ustaljeni stilski postupci u romanima XIX st., više ne postoje u novijim romanima. Primjenjuje se potpuna sloboda u prekidanju epske naracije, a ubacuju se različite asocijacije, sjećanja, razmišljanja u onim dijelovima romana gdje se ne bi očekivali umeci prema ranijim strukturnim principima romana.

U tom smislu govori se o modernom romanu kao o antiromanu.

Prirodno je da suvremeni društveni problemi traže nove, svoje, suvremene oblike i da moraju razbijati starije, tradicionalne forme. Zato je i moderni roman samo jedna nova etapa u slijedu mijenâ u romanu. Upravo je taj oblik u suvremenim uvjetima književnog života pokazao velike svoje prednosti kad je trebalo prikazati složena društvena previranja.

ANTITEZA (grč. antíthesis opreka, suprotnost; antí nasuprot, thésis postavljanje), osnovni oblik izražajnosti jezika.

Jezičko-izražajna osobina koja se sastoji u tome da je značenje svake pojedine riječi određeno upravo suprotnošću (kontrastom) u kojoj ona stoji prema riječima sa srodnim značenjem. U opreku,

ili suprotnost, stavljaju se riječi, rečenice, predmeti, pojmovi, kako bi se u oprečnosti što jače istaknulo značenje i proizveli što snažniji dojmovi. Antiteza je stilsko sredstvo u svakodnevnom govoru, u retorici kao i u umjetnosti.

Opreka može biti logička ili stvarna.

Sve što jezik izražava, izražava pomoću antiteze: u nizu srodnih oblika koji među sobom stoje u opreci, u antitezi, jer se u komplementarnom odnosu kontrastâ postiže izrazitija konkretizacija slike.

Ona je moguća unutar jedne rečenice. Npr.:

Djeca su radost i žalost.
U crnoj zemlji bijelo žito rodi.

Narodne poslovice

Moguća je antiteza i dviju rečenica. Npr.:

Čeg se mudar stidi, tim se lud ponosi.

Narodna poslovica

Nebo je crno, zemlja je bijela.

Théophile Gautier

Ovdje vam svako bratski ruku steže.
u tuđem svijetu za vas pelen cvjeta...

Aleksa Šantić

ANTITUŽBALICA, u starijim tužbalicama većinom se izražavala žalost i duboka nesreća nad smrću poginulog i nastradalog. Međutim, u tužbalicama iz planinskih, gorštačkih krajeva veliča se žrtva nastradalog ili poginulog. Njegova se smrt u

pjesmi prikazuje kao slava i čast za poginulog, za njegovu rodbinu i za njegov narod. I u tužbalicama za herojima iz narodne revolucije veliča se ideal za koji su oni poginuli i ističe se smirena gordost što je život žrtvovan opravdano za velike nacionalne ideale. Kako u tim novijim tužbalicama nema naglašene tuge kao u ranijim, može se govoriti o antitužbalicama.

I ovdje kao u slučaju antiromana (v.) i antidrame (v.) riječ je samo o iznalaženju novih oblika, jer su strukturne osobine tužbalice (stil, ton, ugođaj, muzička pratnja, atmosfera) zadržane. Oblik tužbalice jedan je od onih oblika koji se obnavljaju i aktualiziraju kao i drama (v.) i roman (v.).

ANTOLOGIJA (grč. ánthos cvijet, legein birati, anthologia biranje cvijeća, izbor cvijeća), zbirka izabranih književnih primjera, sastavljena prema različitim kriterijima. Danas su antologije vrlo potrebni pregledi književnih ostvarenja.

ANTROPOMORFIZAM (grč. ánthrōpos čovjek, morphē oblik), predavanje čovjekovih osobina nekoj od izumrlih ili postojećih životinja. I još dalje: pridavanje čovjekovih osobina svima ostalim pojavama u društvu i prirodi. Naročito u bajci (v.), basni (v.), a i u drugim književnim oblicima.

Antropomorfizam je naglašena osobina čovjekova mišljenja u prvim njegovim povijesnim počecima. Ali prati stalno čovjeka i kasnije jer je čovjeku prirodno i normalno da prema svojoj mjeri prosuđuje svijet oko sebe. Sve su religije i sva su božanstva izgrađena prema čovjekovu liku i osobinama.

APOKALIPSA (grč. apokalýptein otkriti, objaviti, apokálypsis otkrivanje, otkriće), kasnožidovsko-kršćanski spis, napisan i pod utjecajem orijentalnih vjerovanja, govori u proročkim slikama i vizijama, u tajanstvenom jeziku, o skoroj propasti svijeta i božjem carstvu. Apokalipse sadrže impresivne opise neba i pakla u obliku viđenja ili uputa. Kršćani su ih preuzeli iz hebrejske književnosti i njegovali kao posebni književni rod. Sastavljači uzimaju tajanstvena imena iz Biblije. Za književnost su ovi spisi važni u pogledu jezika i stravičnih slika o propasti svijeta; odatle se kaže *apokaliptičke predodžbe i slike.*

APOKRIFI (grč. apókryphos, skriven, tajan), knjige Starog i Novog zavjeta koje nisu u kanonu (zakonu) Biblije, a sadrže razmišljanja suprotna službenom vjerovanju. Predstavljaju jednu od najbujnijih grana stare pismenosti u prvim stoljećima kršćanstva. Apokrifi ulaze u crkvenoslavensku književnost iz grčkih, rjeđe iz latinskih vrela. Mnogo su se prepisivali i čitali, i tako prenosili neke motive i teme u narodne pjesme i pripovijetke. Od starozavjetnih apokrifa najpoznatija je priča o Abrahamu, a od novozavjetnih najčešće su priče o Mariji, Isusu i drugim kršćanskim svecima.

Apokrifi su donosili i pokoja slobodnija mišljenja o životu, te vrlo oštre osude i kritike službenih dogmi.

Srednjovjekovna apokrifna književnost izvršila je važnu ulogu u stvaranju i širenju interesa za pripovjednu tematiku.

APOLLINAIRE, GUILLAUME (Gijom Apoliner, pravo ime G. A. de Kostrowitzky, 1880—1918), francuski pjesnik poljskog porijekla, dramatičar, pripovjedač, pokretač nadrealističkog (v.) pravca u francuskoj književnosti. Nesređena, nemirna i bizarna života, u svemu boemska narav, teško ranjen u ratu (što se odrazilo u njegovu duševnom i intelektualnom životu), žučan u polemikama, pretjeran u ironiji, dao je i svom književnom djelu adekvatan biljeg. Ima dodirnih crta s talijanskim futurizmom (v.), a u kubističkim deformacijama likova i vanjskog svijeta nalazi mnoge poticaje za svoje članke, programe, polemike. Ukida tradicionalan oblik pjesme: svoje pjesme štampa u različitim tipografskim formama (zbirka *Kaligrami, Pjesme o miru i ratu*, 1918). Teorijsko obrazloženje svoga životnog stila, stvaralaštva i pogledâ dao je u modernističkom manifestu *Novi duh* (1918), zalažući se za potpunu slobodu u izboru motiva i oblika: samo takva sloboda može da uoči i izrazi složenost suvremenoga ljudskog duha i raznolikost senzibilitetâ. Djela: *Pjesma nevoljenog* (1903), *Heretik i komp.* (1910), *Ubijeni pjesnik* (1916), *Alkoholi* (1913) i dr.

APOLOGIJA (grč. apología obrana), govor ili spis za obranu jedne osobe, ustanove, religije ili pogleda na svijet. Najstariji primjer apologije je Platonov (428—347. st. e.) spis u obranu filozofa Sokrata.

APOSTROF (grč. apostréphō odvraćan), kvačica kojom se označuje da je u riječi nešto izostavljeno.

Apostrofirati i apostrofiranje (rjeđe se kaže apostrofa) predstavlja poseban način izražavanja: u govoru se spominje netko od prisutnih, ili se navodi nenazočna osoba kao da je prisutna, ili se govornik obraća stvari kao da je živa i razumna, s ciljem da stvori što neposredniji i intimniji ugođaj. Npr.:

O čujem vas, o poljski cvjetići,
i tebe, mali, sitni, crveni,
i tebe, dragi, bijeli, nevini,
i tebe, plavi, čisti listiću;
ta vi ste srca moga utjeha.

S. S. Kranjčević, *Angelus*

APOSTROFIRATI, v. Apostrof.

ARAGON, LOUIS (Lui Aragon, r. 1897), francuski pisac i književni teoretičar, publicist. S André Bretonom (v.) i dr. osnivač nadrealizma (v.) u Francuskoj, koji je formulirao u *Raspravi o stilu* (1927). Iz ovog je doba, između ostalog, i roman *Pariški seljak* (1926), u kojem se obrađuje sudbina čovjeka u složenosti modernog velegrada. Kasnije se Aragon potpuno priklanja programu Komunističke partije Francuske. Pristaje uz socijalistički realizam i izlaže svoj stav u raspravi *Za socijalistički realizam (1935).* U novom duhu piše niz romana pod zajedničkim naslovom *Stvarni svijet.* Sudjeluje u pokretu otpora (u drugom svjetskom ratu). Tu tematiku obradio je u nekoliko djela; npr. zbirka pjesama *Pozdravljam te, moja Francuska* (1944), roman *Komunisti* (1949, literarna obrada partijskih drugova, borbenih akcija i političkog života),

Sveta sedmica (1958, povijesna slika o vremenu Luja XVIII i maršu Napoleona na Pariz, s očitim aluzijama na Francusku drugoga svjetskog rata) i dr.

ARCHIPOETA v. Carmina Burana.

ARETINO, PIETRO, v. Pamflet.

ARHAIZAM (grč. archaîos starinski), zastarjeli jezični izraz koji se više ne upotrebljava, ili nije više u suvremenoj jezičnoj upotrebi. Od toga treba razlikovati upotrebu zastarjelih oblika i zastarjeloga jezičnog izraza radi posebnih stilskih i umjetničkih potreba.

Upotreba arhaizama može biti i svjesna, ako pisac želi njima (za jedno određeno jezično područje) nešto posebno izraziti i saopćiti. Npr. *Balade Petrice Kerempuha* od Miroslava Krleže.

ARHILOH (Arhhílokhos, VII st. st. e.), grčki pjesnik, prošao je težak i gorak skitnički život najamnog ratnika. Autor je mnogih žestokih, ogorčenih i otrovnih epigrama (v.) o nekima svojim suvremenicima.

ARHIV (grč. arhheîon upravna zgrada), mjesto na kojem se čuvaju službeni spisi, originalni sastavi, javne i crkvene isprave za naučnu upotrebu i proučavanje. U književnosti znači publikaciju koja donosi novu i izvornu građu.

ARIOSTO, LODOVICO (Lodoviko Ariosto, 1474—1533), talijanski epičar. Živio je na dvorovima kao službenik. Pisao je komedije, s kojima nije postigao veći uspjeh. Njegove *Satire* (1534, u tercinama) prikazuju suvremeni život dvorova i papa

u naglašenom tonu ironije. Glavno djelo *Mahniti Orlando* (Orlando Furioso, 1516) ima u konačnom obliku 46 pjevanja; pjevanja se sastoje od oktava (v.), a stihovi su jedanaesterci. Obrađuje se borba Saracena protiv Karla Velikog i njegovih vitezova, s jasnom aluzijom na ondašnji prodor Turaka u Evropu. Talijanska renesansa — sa svom složenošću društvenog života, fenomenom viteštva i idealom ljepote — našla je u Ariostovu *Mahnitom Orlandu* najsavršeniji pjesnički izraz. Djelo je istovremeno klasično ostvarenje epskog (v.) pjesništva.

ARISTOFAN (Aristophánēs, 445—385. st. e.), najznačajniji grčki komediograf iz Atene. Obrađuje gotovo isključivo suvremeni društveni život ondašnje Grčke. Protivnik je svega novog i modernog, a brani stari red i običaje.

Aristofanova komedija jednaka je tadašnjoj tragediji vanjskim oblikom. U komediji dolazi više do izražaja kor, kojemu je u sredini (ranije u epilogu) posvećena *parabaza* (grč. parabainein stupiti pored, mimo), tj. poseban umetak koji nema veze sa samom komedijom. Kor se obraća gledaocima, predstavlja se u ime pjesnika, govori o vlastitim zaslugama i naporima a napada protivnike. Uz *parabazu* dolazi i *agon* (ili prizor natjecanja): dvojica glumaca s različitim mišljenjem (od kojih je jedno autorovo) javno se na pozornici prepiru (v. Agonistika).

U pojedine dijelove komedije umetali su se i mali lakrdijaški prizori (v. Komedija, o djelima Aristofanovim).

ARISTOKRATIZAM, v. Dekadencija, Moderna.

ARISTOTEL (384—322. st. e.), grčki filozof i književni teoretičar iz Stagire u Makedoniji. Učenik Platonove akademije (v.), učitelj Aleksandra Velikog, osnivač peripatetičke filozofske škole, najsvestraniji filozof staroga vijeka i glavni autoritet srednjovjekovnim skolastičarima. Filozofske poglede iznio je u nizu djela pod skupnim nazivom *Organon* (grč. órganon oruđe filozofiranja), a za nauku o književnosti i umjetnosti važni su njegovi spisi *Retorika* (grč. Tékhne rhetorike Umijeće govorništva u 3 knjige, 329—323. st. e.) i *Poetika* (grč. Perì poietikés O pjesničkom umijeću u 2 knjige, oko 324). V. Drama, Poetika (Aristotelovi teorijski pogledi).

ARKADIJA (grč. Arkadía), planinski kraj na Peloponezu u Grčkoj, koji nastavaju uglavnom pastiri i čobani. Već je kod rimskog pjesnika Vergilija (70—19. st. e.) Arkadija sinonim za pastirski i idealan kraj, gdje vladaju mir i jednostavnost kao u najstarije doba. A talijanski humanist i pjesnik Jacopo Sannazaro (1456—1530) piše djelo *Arcadia,* pastirski roman u stihovima i prozi, s kojim je u svjetskoj književnosti simbolizirao naziv Arkadije kao idealne i nedostižno sretne pastirske zemlje.

ARKADIJEVSKA POEZIJA, v. Ekloga, Idila, Pastorala.

ARTIZAM (lat. ars, franc. art umjetnost), 1. težnja u književnosti, i u umjetnosti uopće, da se djelo izrazi u vanjskom, formalnom izrazu što sa-

vršenije i potpunije. Artistička svojstva pokazuju se u naročitoj brizi oko dotjerivanja oblika i izraza u književnom djelu, a potom u izboru neobičnijih, iznimnih motiva i tema. Artizam se javlja kao otpor naturalizmu (v.), a obilježje je moderne (v.) i kasnijih književnih pravaca. Kao napor i briga oko što savršenijeg oblika nalazi se i u ranijim epohama, naravno, u različitim očitovanjima;

2. naziv za pretjerano isticanje formalnih, vanjskih oblika na štetu sadržajnih, što umanjuje umjetničku vrijednost djela.

V. Dekadencija, L'art pour l'art, Moderna, Simbolizam.

ARZA, v. Versifikacija.

ASINDET, v. Parataksa.

ASONANCA (lat. assonare sazvučati), 1. ponavljanje samo naglašenih vokala na kraju prva dva i svih daljih parnih stihova u pjesmi. Naročito je njegovana u provansalskoj i starofrancuskoj književnosti, dok se do danas održala u originalnoj španjolskoj romanci, a nalazi se i u našoj književnosti do sredine XIX st. Posebno kod pjesnika Stanka Vraza.

2. danas se asonanca određuje kao samoglasničko podudaranje riječi u istom ili u različitim stihovima pjesme.

Đurđic, skroman cvjetić, sitan, tih i fin,
dršće, strepi i zebe kao da je zima,
zvoni bijele psalme svojim zvončićima.
potajno kraj vrbe, gdje je stari mlin.

A. G. Matoš, *Srodnost*

Zanimljiv primjer, a ujedno potvrdu i za aliteraciju (v.), imamo u pjesmi *Jezik roda moga* Petra Preradovića:

Zuji, zveči, zvoni, zvuči,
Šumi, grmi, tutnji, huči,
To je jezik roda moga.

U nekim se pjesmama velika pažnja posvećuje samoglasnicima: time se u pjesmi ostvaruje naročit ugođaj i organizira poseban ritam (v.), jer su mnogi pjesnici nametnuli glasovima određenu izražajnu vrijednost, kad je tome pogodovao i smisao riječi. Npr.

Muči, ljubo, mukom umuknula.

Iz narodne pjesme

I jeca zvono
bono,
po kršu division dršće zvuk,
s uzdahom tuge
duge
ubogi moli puk.

Aleksa Šantić, *Veče na školju*

ASTROFIČAN, v. Strofa.

AŠKERC, ANTON (1856—1912), slovenski pjesnik, dramatičar, putopisac, antologičar. Napušta svećeničko zvanje i postaje arhivar u Ljubljani; više godina uređuje časopis *Ljubljanski zvon.* Istaknuti je predstavnik liberalne struje u Sloveniji. Sâm kaže da »njegova muza nije bljedolika gospodična, već borbena Spartanka«. Zato odabire one teme iz prošlosti Slovenaca, Slavena, iz opće povijesti, iz suvremenog života, koje mu mogu poslužiti

programatski i aktivistički da saopći svoje ideje o svijetu, životu, o pogledima na umjetnost i književnost, a koje su ideje bile istovremeno program liberalnih težnji njegove generacije. Aškerc je izraziti predstavnik tzv. tendenciozne književnosti koja se strasno i nedvojbeno zalaže za određeni društveni program i njegovo pragmatističko ostvarivanje, te u njemu nalazi ne samo idejne poticaje nego i kriterije za vrednovanje književnih ostvarenja.

Djela: *Balade in romance* (1890), *Lirske in epske poezije* (1896), spjevovi *Zlatorog* (1904), *Primož Trubar* (1905), putopisi *Izlet v Carigrad, Dva izleta na Rusko*, različite rasprave, antologije i dr.

AŠUGI, v. Epski pjevači.

ATICIZAM, v. Azijanizam, Demosten.

AUDIO-VIZUELIZACIJA, v. Adaptacija.

AUDIO-VIZUELNA (nastavna) sredstva (lat. audire čuti, videre vidjeti), moderna (nastavna) pomagala koja proširuju i produbljuju opseg gledanja i slušanja. To su: svestrana upotreba gramofona, magnetofona, radiofonskih izražajnih mogućnosti, filma, likovnih izražajnih oblika, televizije. Zadatak im je da u što punijoj formi prikažu scenu zbivanja iz bilo kojeg književnog djela putem adaptacije (v.) i audio-vizuelizacije (v.). Time proširuju i obogaćuju predodžbeni svijet slušača i aktiviraju ih u znatno većem rasponu negoli prilikom jednostavnog čitanja. Slušano i viđeno na taj način produbljuju doživljaje i spoznaju umjetničkog djela.

AUDITION COLORÉE (franc., odisjon kolore), v. Sinestezija.

AUDITION LUMINEUSE (franc., odisjon liminez), v. Sinestezija.

AULOS (grč. aulós frula), instrument na kojem se zvuk proizvodi puhanjem, slično oboi i našim narodnim aerofonim instrumentima (v.).

U staroj Grčkoj pratio je aulos elegije (v.), ditirambe (v.) i druge korske pjesme (v.), a pojačavao je u njima zanos, radost, ushićenje; u posebnim prilikama i žalost.

AUTOBIOGRAFIJA (grč. autós sam bíos život, gráphō pišem), književno djelo u kojem je sam pisac prikazao svoj vlastiti život. Oblici su različiti: od dnevnika i memoara do zatvorenog i arhitektonski razrađenog prikaza, od nizanja i opisa događaja do psihološki produbljenog prikaza vlastite ličnosti (tj. do umjetničke autobiografije). Njegovana je bila u svim stoljećima, a pisali su je filozof Platon, pisci A. Dante, J. J. Rousseau, J. W. Goethe, M. Gorki, i mnogi dr. Često nam ova djela mogu mnogo da približe ličnost pisca, njegov karakter i pogled na svijet. Ali su autobiografije često i nepouzdane, jer prikazuju zbivanja oko pisca u prejakom ličnom osvjetljenju.

Poznate su autobiografije iz naše književnosti *Život i priključenija* Dositeja Obradovića, *Moje življenje* Ivana Cankara, *Moj život* Vlaha Bukovca.

AUTOGRAF (grč. autós sam, grapho pišem), tekst nekog djela napisan vlastitom rukom, za razliku od prijepisa ili kopije.

AUTOMATSKO PISANJE, v. Nadrealizam.

AUTOR (lat. auctor množitelj, koji povećava), opći naziv za svakog pisca koji piše članke s bilo kojeg stručnog ili naučnog područja.

Na području nauke o književnosti (v.) autor označuje pisca, književnika, koji stvara književna djela s književnim, umjetničkim namjerama, koji ima svoj put u stvaranju i donosi nešto novo, prije njega neizraženo i nenapisano onako kako je on napisao. U tom se smislu upotrebljava i naziv autorstvo kad se želi reći da je neko djelo stvorio, napisao određeni pisac.

AUTOS SACRAMENTALES, v. Calderón, Pedro.

AVANGARDIZAM, v. Moderna.

AZIJANIZAM (prema Hegesiasu iz Magnezije), novi stil u antiknoj retorici III st. st. e., koji kida strogu vezanost, odmjerenost i proporcije staroga antičkog govorničkog stila, a zalaže se za kratke rečenice s naglašenim ritmičkim, gotovo pjevajućim tonom i bombastične zaokrete s obiljem riječi.

Aticizam, novi smjer (oprečan azijanizmu) u antiknoj retorici već od II st. st. e., koji traži povratak na čisti i jasni klasički stil antičkih pisaca V i IV st. st. e. (Tukidida, Demostena, v. i dr.).

Ciceronizam (prema latinskom piscu i govorniku Ciceronu, v.), od renesanse sve do kraja XIX st. razvija se u retorici i stilistici smjer koji se oslanja na spise Ciceronove i koji želi naročito oponašati sistem i raspored perioda u izlaganju građe.

B

BAHR, HERMANN (Herman Bar, 1863—1934), austrijski kritičar, romanopisac, komediograf. Kolebljiv u svojim uvjerenjima (preorijentirao se od liberalnog i naprednog intelektualca u katolički opredijeljenog), značajan je za svoje vrijeme ponajviše svojim raspravama o modernoj (v.), naturalizamu (v.), ekspresionizmu (v.), sudjelujući živo u teorijskim borbama i polemikama. Djela: *O kritici moderne* (1890), *Prevladavanje naturalizma* (1891), *Ekspresionizam* (1916) i dr.

BAHŠI, v. Epski pjevači.

BAJKA, oblik pripovijetke bogato razvijen u svim narodnim (usmenim) i pisanim književnostima; posebno i u našoj narodnoj književnosti (v.). Bajke su pisali i mnogi književnici, među kojima je Danac Hans Christian Andersen (1805—1875) postao nedostiživi uzor. Za bajku je karakterističan odnos prema stvarnom svijetu. U njima je osnovni element čudesan ili fantastičan, mitološki, koji se ne javlja slučajno, nego je bitni, sastavni dio cjelokupnog života, društva i ljudi. Čudesno je izvan

i iznad ljudi, ono sudjeluje u ljudskom životu, učestvuje u svim važnim akcijama i javlja se uvijek tamo gdje su stvarne snage nemoćne ili da nešto učine, ili da nešto riješe. Obrati, raspleti i zapleti u kompoziciji bajke izvode se isključivo pomoću čudesnog, mitološkog, i upravo zbog toga moraju bajke biti komponirane na poseban način.

Neupoznate prirodne pojave u njima su personificirane (v.), tj. prikazane su kao lica koja misle, žele i hoće, a izumrle, izmišljene ili realne životinje su antropomorfirane (v.), tj. poprimile su oblik ljudi. Sve ono što se nije moglo objasniti, kao i sve ono što se nije moglo nadvladati, djeluje slično ljudskoj pojavi i ljudskim osobinama. I zato su neiscrpni problemi i pogledi koji su izraženi u narodnim bajkama.

Jedna od naših najljepših bajki jest *Baš-Čelik*.

Narodna bajka komponirana je na zakonima usmenog (oralnog) izraza i saopćavanja i pokazuje razvijene stilske karakteristike određenog književnog oblika. Umjetna (pisana) bajka preuzima motive i teme iz narodne bajke, svestrano koristi njenu osebujnu atmosferu, ali autor bajki koristi — sasvim nužno — mogućnosti i zakonosti pisanog izraza i pisanog načina saopćavanja.

Mnogobrojne zbirke bajki raznih naroda i iz raznih razdoblja izvršile su odlučnu ulogu u razvoju nacionalnih književnosti kao i svjetske književnosti, a posebno u razvijanju književnog ukusa i interesa za književno stvaralaštvo.

BAJRONIZAM, v. Byron.

BAK, v. Buck, Pearl.

BALADA (provansalski balar plesati; keltski balad pjesnička pripovijest; talijanski ballata, provansalski ballada plesna pjesma), oblik pjesme s izrazito sumornim ugođajem i tragičnim raspletom teme. Vrlo star oblik pjesme u svim književnostima. Kod sjevernih evropskih naroda (u Škotskoj i Danskoj, na Fararskim otocima i drugdje) balada ima oblik pravilnih strofa a izvodila se pjevajući i uz ples. U njoj se redovito pjeva o ljudskim stradanjima i nesrećama, o čovjekovoj borbi s mračnim i tajanstvenim silama, ili s unutarnjim nagonima i strastima koje gospodare čovjekom. Atmosfera najveće sumornosti i dah smrti daju baladi teške i tamne ugođaje. U prikazivanju događaja u baladama ističe se lapidarnost: donose se snažne i sažete situacije, neposredni sukobi i nagle odluke.

Mnogo je njegovana kod različitih naroda i uspješno je odrazila neka povijesna zbivanja. Zato se u pogledu balada osjećajući naglašene nacionalne razlike u izboru motiva i tema te u općem filozofskom i umjetničkom gledanju na svijet.

Velik interes za ovaj oblik pobudio je u XVIII st. engleski pisac Thomas Percy zbirkom engleskih i škotskih balada (1765). Kasnije pišu izvanredne balade Johann W. Goethe (1749—1931) i Friedrich Schiller (1759—1801), a kod nas se najviše prevodi balada *Lenore* njemačkog pjesnika G. A. Bürgera (1747—1794). Mnogi su naši književnici njegovali baladni oblik: France Prešeren, Stanko Vraz, Petar Preradović, August Šenoa, Jo-

van Jovanović Zmaj, Miroslav Krleža, Dragutin Tadijanović, Vlado Vlaisavljević, Irena Vrkljan i dr.

U *narodnoj usmenoj književnosti* balada zauzima vrlo značajno mjesto. Ona ima oblik sažete pjesničke novele s ustaljenom trodijelnom strukturom i redovno je astrofična, tj. bez pravilnih strofa. Koncepcija narodne balade u osnovi je dramatska; radnja se izlaže dramatskom napetošću, nepredviđenim zaokretima u osnovnom elegičnom i sumornom tonu. U narodnim baladama dominiraju velike strasti, izrazita mišljenja, impulzivni karakteri koji već u sebi nose neke klice vlastite tragičnosti. Likovi u baladama izvode iz svega teške, duboke zaključke, jer u svoje postupke unose svu svoju ličnost. Naše su narodne balade stekle iznimno mjesto i zbog toga što su ti likovi u sebi nosili složene psihološke probleme i velike misli. Tragika glavnih likova potresno je djelovala na njihovu okolinu i izvršila je u njoj prijelomnu ulogu u shvaćanjima i odnosima. Više nego ijedna druga pjesma balada je govorila o tome do kojih sve spoznaja i razočaranja dovodi ljude neizmišljena, realna životna drama.

Svjetski je interes pobudila naša narodna balada *Hasanaginica,* odštampana prvi put u djelu Alberta Fortisa *Viaggio in Dalmazia,* Venezia, 1794.

BALZAC, HONORÉ DE (Onore d Balzak, 1799—1850) francuski romanopisac i komediograf, iznimna pojava po obimnosti književnog djela, po ostvarenjima na području romana i po značenju

u svjetskoj književnosti. Balzac počinje književnu djelatnost kao novinar, ali uskoro piše pripovijetke i romane s građom, likovima i običajima iz svoga neposrednog društva, ne ostavljajući po strani iz aktuelnog društvenog zbivanja ni jednu značajniju pojavu ili problem, pomoću kojih bi mogao nešto pokazati, objasniti, reći. Obradio je nepregledni broj likova iz svih društvenih slojeva, stvorivši tako najpotpuniju sliku francuskog društva prve polovine XIX st. U svojim stvaralačkim vizijama Balzac je vidio određeni zaokruženi i potpuni svijet ljudi, njihovo društvo i probleme; o njima je svima pisao, razmišljao je i asocirao o svemu što je vidio, sa strasnom željom da izradi što potpuniju i što puniju književnu sliku i ocjenu. Zato je glavnom i ukupnom svojem djelu dao zajednički naslov *Ljudska komedija* (La comédie humaine, 1829—1842), želeći izrazom komedija podvući punoću i svestranost prikaza ljudi i njihovih nastojanja. Sâm kaže 1842. u predgovoru: »Prva ideja *Ljudske komedije* rodila se u meni kao san ... Sada se pretvara u stvarnost ... Ideja se rodila u konfrontaciji između čovječnog i životinjskog.« Podijelio ju je na ***Studije društvenog života, Filozofske studije*** i ***Analitičke studije.***

Balzac je pažljivo promatrao svoje društvo, u njemu je živio njegovim životom i ništa mu nije ostalo nepoznato. Zato je mogao dati ocjenu svoga doba, u kojoj je vidljivo puno raslojavanje društvenih odnosa, gubljenje iluzija u ranije ideale i okrutno sukobljavanje interesa u jednom društvu, gdje su osnovne sile bile novac, imanje, veze, po-

ložaj. Neprolazna je veličina Balzacova upravo u tome što je najčišćom umjetničkom savješću oblikovao sliku svoga doba, ne praveći kompromise ni s kakvim društvenim potrebama, pa ni sa svojim ličnim ambicajama i uvjerenjima.

Poznatiji su romani: *Žena od trideset godina*, *Čiča Goriot* (1834), *Eugénie Grandet* (1833), *Izgubljene iluzije* (1837—1843), *Sjaj i bijeda kurtizana*, *Seljaci* (1844) i dr. (v. Roman).

BALJMONT, KONSTANTIN DMITRIJEVIČ (1867—1942), ruski pjesnik, esejist, prevodilac (prevodio Calderona, Percyja, Shelleyja, Poea, Hauptmanna, Ibsena i dr.). Prodor simbolizma u Rusiju, oktobarska revolucija, životne nedaće (pokušaj samoubistva), mnogobrojna putovanja po cijelom svijetu, dala su pečat njegovu stvaralaštvu. *Zbirka stihova* (1890) i *Pod sjevernim nebom* (1894) pod utjecajem su ruskih pjesnika XIX st., a djela *Bit ćemo kao sunce* (1903), *Liturgija ljepote* (1905), *Zeleni vrt* (1909), odražavaju tendencije simbolizma (v.), koje se u Rusiji nazivaju i dekadentizmom (v.).

BANDURIST, v. Duma.

BANJEVIĆ, MIRKO (r. 1905), crnogorski pjesnik. U prvim zbirkama (*Pobune uma*, 1930, *Šume*, 1937, *Ognjena jutra*, 1940) izrazitije mjesto zauzimaju socijalni motivi. Tematiku narodne revolucije uspješno obrađuje u poemama (*Sutjeska*, 1946, *Njegošev spomenik*, 1947, *Zvjezdani voz*, 1951, *Bezdani*, 1956). 1950. izašle izabrane pjesme *Zemlja na kamenu*.

BAR, v. Meistergesang.

BARAC, ANTUN (1894—1955), književni povjesničar i kritičar, esejist. U hrvatsku je nauku o književnosti uporno unosio šire evropske aspekte i poglede, trudeći se da suvremenim književnim kriterijima ocijeni pisce i književne probleme. Veliku je pažnju u proučavanju djelâ posvećivao književnom jeziku, formalnoj dotjeranosti i umjetničkom izrazu. Potpunije je i s uspjehom analizirao piščevu ličnost ulazeći u njegov intimni svijet te ocjenjujući stupanj obrazovanja i pogledâ na život. Barčeva povijesno-književna metoda ima značajke sociološkog, psihološkog i estetskog gledanja u kojemu se književnom stvaralaštvu priznaje autonomni karakter — unutar određenog doba i društva. Zato je Barac kritički suzbijao historicističke i nacionalističke kriterije, a uvijek naglašavao dublje humanističke vrijednosti u književnom ostvarenju.

Djela: *V. Nazor* (1918), *Knjiga eseja* (1924), *A. Šenoa* (1926), *Članci o književnosti* (1934), *Hrvatska književna kritika* (1938), *Vidrić* (1940), *Književnost i narod* (1941), *Mažuranić* (1945), *Veličina malenih* (1947), *Književnost ilirizma* (1954), *Jugoslavenska književnost* (1954) i dr.

BARBARIZAM (grč. bárbaros negrčki, stran, tuđ), jezička kovanica ili fraza složena prema stranim jezicima. Barbarizme valja zamjenjivati izvornim književnim i narodnim riječima, ukoliko postoje dobre i jezično razrađene zamjene. Ali je priliv tuđica u svakom jeziku do izvjesne mjere

neizbježiv i znači izvjesno bogaćenje nacionalnog jezičnog rječnika, jer nijedan jezik ne može dati svoje izvorne riječi za sve suvremene naučne i tehničke termine.

BARD (engl. i kelt. pjevač), dvorski pjevač starih keltskih junačkih i obrednih pjesama. Tragove nalazimo već od IX—XV st. u Irskoj, Walesu, Škotskoj, u galskim, irsko-galskim, velšanskim i škotsko-galskim područjima. Termin *barditus* javlja se već oko 1700. kao tobožnji naziv za starogermanski stalež svećenika — pjesnika, a na temelju podataka u djelu *Germania* rimskog pisca Tacita (55—115). Još u srednjem vijeku mnogi dvorski pjevači pjevali su u obrednim svečanostima, uz pratnju harfe, o bogovima i junacima, razvijajući time poseban interes za staro germansko doba. Na sličnim tradicijama razvit će se oko 1770. u Njemačkoj tzv. *bardsko pjesništvo* (v. Ep).

Engleski pjesnik James Macpherson (1736—1796) proglasio je svoje vlastite pjesme kao ostatke pjesama keltskog barda Ossiana.

BAROK (portug. barrocco nepravilan, kriv, iskrivljeni biser), izvorno znači iskrivljeno, pretjerano, izopačeno.

Naziv se najprije upotrebljava u povijesti umjetnosti (u slikarstvu, kiparstvu, arhitekturi) te u muzici, i to ponajviše za razdoblje XVII st.; odatle je prešao u povijest književnosti. Barok počiva na kršćanskoj i katoličkoj slici svijeta, a glavni njegovi predstavnici regrutiraju se upravo iz vodećih dvorsko-katoličkih krugova (u Španiji, Francuskoj i dr.). Označava stilski smjer koji razbija harmo-

nijske forme i proporcije renesanse, a teži za pretjerivanjem u načinu izražavanja, za traženjem izraza koji bi govorio mnogo više nego što se osjeća i misli. Ističu se suprotnosti i unutrašnje napetosti, razlike između ovozemaljskog i zagrobnog života, između racionalnoga i iracionalnog stava, između konfesionalne religije i mistike. U književnom izrazu naglašeni su retorički elementi, česta je alegorija, ponavljaju se tzv. zajednička mjesta, tj. topoi (v.). Središte su barokne književnosti romanske zemlje (npr. u Španiji Calderon, v., Lope de Vega, v., i dr., u Francuskoj klasicistička drama, v.), gdj su neka obilježja baroka nazvana i posebnim imenom; npr. u Španiji gongorizam (v.), u Italiji marinizam (v.), u Francuskoj preciozna (v.), tj. izvještačena, afektirana, kaćiperska književnost.

Izraz barok upotrebljava se i u širem značenju za književna djela druge polovine XVI i za XVII st., u kojima su se iznosile velike suprotnosti, npr. veličanje askeze, pustinjaštva, s jedne strane, i životne raspuštenosti, s druge strane; ili idiličnost i naturalizam; ili veličanje života i besmislenosti življenja i dr.

Najvišim pjesničkim ostvarenjem smatra se ep u stihovima, koji se javlja u to vrijeme kod mnogih naroda. Uz ep (v.) najznačajniji uspjesi postignuti su u drami (v.). Samo razdoblje baroka veže se uz mnoge velike književnike; donekle i uz velikoga engleskog dramatičara W. Shakespearea (1564—1616), uz španjolskog romanopisca M. Cervantesa (1547—1616).

U našoj književnosti neke crte baroknog stila nalazimo u djelima Ivana Gundulića (1588—1638).

BASMA, neke čudne i tajanstvene riječi koje izgovaraju vrači i vračare u posebnim prilikama, kada žele izliječiti od bolesti, uroka, otkloniti zlo, spriječiti grom, sušu, poplavu i sl. Budući da su riječi neobične, iznimne, nepoznate, pridaje im se čudesna i čudotvorna moć.

Takva su bajanja, zaklinjanja, bila posebni oblici molitve u kojima su se zazivali dobri duhovi i dobri bogovi da pomognu, a tjerali se zli. Za književnost su posebno značajni, jer su bili dotjerani i ritmički izgrađeni tekstovi, puni snažnih poetskih slika. Npr. zaklinjanje protiv dugotrajne kiše kraj Nove Gvineje iz Novog Mecklenburga:

Rak se povlači natraške,
Kišo, povuci se.
Trepang se povlači,
Kišo, povuci se.
Jež se povlači,
Kišo, povuci se.

U nauci se basme nazivaju i *egzorcizmi* (grč. eksorkismós zaklinjanje).

BASNA, kraća, zapravo sažeta novela, vrlo bliza anegdoti (v.), a razrađena na likovima životinja i osebujnoj tematici, s njima povezanoj. U likovima životinja prikazuju se ljudski karakteri, njihovi postupci i djela u životu, njihov moral i životni ideal. Težište je upravo na prikazu karaktera, a manje složenijih zbivanja, radnje i događaja. Zbog toga su basne nužno kratke i dramski koncipirane.

Da bi se u kratkoj formi moglo što više reći, način je izražavanja u basni izrazito dijaloški. Svatko izgovara upravo one riječi i misli koje su njemu svojstvene i na način kako to on jedini može. Odatle u basnama istinska, neposredna uvjerljivost, kakva se može naći samo u pravim dramama.

Basna je njegovan oblik u svima narodnim književnostima i potječe iz najstarijih razdoblja ljudskog društva. Nije mogla nastati samo na jednom mjestu, niti je mogla proizaći isključivo iz jednog vrela. Vraćali su joj se i književnici u svim razdobljima. U narodnim (usmenim) književnostima uspješno je njegovan oblik.

U starodrevnoj Indiji oblik basne zauzimao je gotovo centralno mjesto.

U antičkoj Grčkoj dao je basni klasičan oblik grčki basnopisac Ezop (VI st. st. e.) sa svojim *Zbornikom basana* koje su nam očuvane u obradi rimskog pisca Fedra (živio u I st. n. e.). U svim kasnijim stoljećima ostao je Ezop u pogledu basne nedostiživi ideal, a stil basne opravdano je nazivan tzv. *ezopovskim jezikom* (govorom).

S velikim uspjehom oživljava književni oblik basne francuski pjesnik Jean de la Fontaine (1621—1695) s djelom *Basne*. Ruski književnik Ivan A. Krilov (1768—1844) nije toliko ovisio od ranijih basnopisaca. U zaključnim poentama svojih basana poslužio se uspješno epigramatskim sentencijama, od kojih su neke postale aktuelne fraze u ruskom društvu. U našoj je književnosti basne pisao Dositej Obradović, a književno razdoblje prosvjetitelj-

stva (v.) smatralo je ovaj oblik kao jedan od glavnih i najznačajnijih.

Danas basnu u sažetijem obliku piše uspješno, s naglašenom satiričkom notom na suvremene pojave, književnik Gustav Krklec (*Telegrafske basne*).

BAŠĆANSKA PLOČA, jedan od najstarijih pisanih spomenika hrvatskog jezika i pisma glagoljice s kraja XI st. (oko 1100). To je oveća kamena ploča na kojoj je zabilježeno da je kralj Zvonimir dao mjesnoj crkvici Sv. Lucije, u blizini Baške na otoku Krku, jednu njivu. Original se čuva u Jugoslavenskoj akademiji znanosti i umjetnosti u Zagrebu.

Na glagoljičkom pismu i hrvatskom jeziku (v. Glagoljska književnost) očuvani su mnogi rukom pisani misali, brevijari, zbirke molitava, crkvene pjesme, propovijedi i sl. Jedno od najznačajnijih, prvih i najljepše izvedenih rukopisnih djela te vrste jest *Misal kneza Novaka* (1368), a zatim *Misal vojvode Hrvoja* (početak XV st.) i dr.

BATUŠIĆ, SLAVKO (r. 1902), književnik; glavnu je pažnju posvetio kazališnom radu (preveo oko 30 drama s francuskog i njemačkog jezika, zatim kao redatelj, autor drama, urednik časopisa, osnivač muzeja, kao profesor na Kazališnoj akademiji u Zagrebu). Pisao je pjesme, novele (npr. *Čuda i čarolije*, 1931), romane (*Na dragom tragu*, 1933, *Argonauti*, 1936, *Laterna magica*, 1958), ali je značajne uspjehe postigao i kao putopisac (*Kroz zapadne zemlje i gradove*, 1932, *Od Kandije do*

Hammerfesta, 1937, *Od Siene do Haarlema*, 1941, *Rembrandtu u pohode*, 1952).

BAUDELAIRE, CHARLES (Šarl Bodler, 1821—1867), francuski liričar, književni i likovni kritičar, autor izvanrednih pjesama u prozi, najznačajnija je pjesnička ličnost za modernu evropsku poeziju, za njen pjesnički izraz i tematiku te za sve njene teorijske preokupacije. Nesporazumi i trzavice u obitelji s majkom, poznanstvo i život s mulatkinjom Jeanne Lemer (poznata pod imenom Jeanne Duval), skrajnje nesređen život (pokušaj samoubistva), duboki sukobi s društvom, prevođenje A. E. Poea, odlučni su poticaji u njegovoj poeziji. Ali je Baudelaire u izboru motiva, izraza, jezika, ugođaja i atmosfere potpuno nova i izvorna pjesnička ličnost.

Glavno autorovo djelo, istovremeno i temeljno za svu kasniju poeziju, *Cvijeće zla* (1857, drugo izdanje 1861 i treće povećano 1869) izazvalo je svestranu diskusiju. Ipak, Baudelaireovi poetski motivi, sugestivnost potpuno novih metafora, snaga i neposredna životnost simbola, najviša dotjeranost jezika, složenost u zapažanjima (oživljavanje sinestezije, v.), izborile su Baudelaireovim ostvarenjima neprijeporna priznanja.

Poslije autorove smrti izlaze članci *Romantička umjetnost* (1868), *Estetički kurioziteti* (1868), *Male pjesme u prozi* (1869), *Vještački raj* (v.) i *Prepiska*. Kod nas je prvi i potpunije o Baudelaireu pisao A. G. Matoš (v.).

BAUMGARTEN, G. ALEXANDER, v. Estetika.

BEAUMARCHAIS, PIERRE-AUGUSTIN CARON DE (Pjer Ogisten Karon d Bomarše, 1732—1799, francuski komediograf. Napisao je trilogiju *Seviljski brijač* (prikazivan 1775), *Figarov pir* (1784) i *Krivnja majke* (1792). U francusku dramaturgiju (v.) unosi složeni zaplet, neobične i iznenadne obrate, žive dijaloge. Osobita je vrijednost u izvanrednim monolozima u kojima iznosi i svoje liberalne poglede, kritikuje aristokraciju i klasne nepravde. Njegova su djela poslužila za libreto (v.) operama *Seviljski brijač* (kompozitor Rossini) i *Figarov pir* (kompozitor Mozart).

BECKETT, SAMUEL (Semuel Beket, r. 1906), irski pripovjedač i dramatičar. Bio je sekretar James Joycea (v.), koji je na nj izvršio velik utjecaj. U cjelokupnom djelu Beckettovu dominantna je jedna osnovna tema: praznina, raspadanje i propast kasnograđanskog društva i dehumanizirajuća slika čovjeka. Veću je pažnju izazvao kao predstavnik teaterskog avangardizma (v. Drama, tzv. »apsurdnog« teatra ili teatra apsurda. Kod nas su poznate njegove drame: *Čekajući Godota* (1958), *Krappova posljednja vrpca* (1959), *Komedija* i dr. Roman: *Murphy* (1939), trilogija *Molloy* (1951), *Malone umire* (1952), *Bezimeni* (1953) i dr.

BEĆARAC, v. Distih.

BEECHER, STOWE HENRIET (1811—1896), američka spisateljica koja je u svojim djelima popularizirala temu o ropstvu Crnaca u Americi. Pobudila je u cijelom svijetu veliku pažnju svojim djelom *Čiča Tomina koliba* (1852), koje je prevođe-

no na mnoge jezike i koje je u vrlo simpatičnim bojama pokazalo stradanja i patnje Crnaca.

BEGOVIĆ, MILAN (1876—1948), profesor književnosti, dramaturg i režiser. Poznavalac moderne talijanske književnosti; pod njenim utjecajem u nekim stilskim postupcima i slobodnijem izboru tematike. Središnje mjesto u književnim motivima kod Begovića — jednako kad obrađuje naše ljude ili ljude bez određene nacionalne pripadnosti — zauzimaju složeni erotski problemi. Pisao je pjesme (npr. *Knjiga Boccadoro*, 1900), novele (npr. *Kvartet*, 1936, *Puste želje*, 1942), romane (npr. *Dunja u kovčegu*, 1921, *Giga Barićeva i njezinih sedam prosaca*, 1940, *Sablasti u dvorcu*, 1952), eseje, putopise (*Po Italiji*, 1942). Značajniji je kao dramatičar; između dva svjetska rata najplodniji hrvatski dramski pisac (npr. *Božji čovjek*, 1924, *Pustolov pred vratima*, 1926, *Bez trećega*, 1931, *I Lela će nositi kepelin*, 1936. i dr.).

BELETRIST, v. Književnost.

BELETRISTIKA, v. Književnost.

BEOWULF (Beovulf, VIII st.), najstariji engleski ep o junačkim djelima gaetskoga kralja Beowulfa koji pomaže danskom kralju. Radnja se događa u neobičnoj, sjevernoj sredini, punoj fantastičnih likova; uz poganska vjerovanja dolaze i kršćanski elementi. Ep je zasnovan na anglosaksonskoj predaji i predstavlja jedino cjelovito djelo koje obuhvaća junačke pjesme sjeverne i srednje Evrope. Sačuvan je u rukopisu iz X st., a legendarno-povijesna radnja zbiva se u VI st. Napisan

je u *aliteracijskom stihu* (tj. ponavljaju se isti glasovi, ili skupina glasova, u naglašenim slogovima, redovito na početku nekoliko riječi u stihu).

BÉRANGER, PIERRE-JEAN DE (Pjer Žan d Beranže, 1780—1857), francuski pjesnik. Napisao je mnogo pjesama (tzv. šansone, v.) koje su se javno pjevale i koje su ga proslavile; odlikovale su se humanističkim i satiričkim ugođajima, kritikom feudalnoga i aristokratskog društva, a osjećajnim i sentimentalnim zalaganjem za malog čovjeka i njegove sloboštine. U zbirci *Pjesme (Chansons*, 1821), i kasnije mnoga povećana izdanja) njegovao je kult Napoleona kao narodnog, pučkog heroja koji je imao velike naklonosti za malog čovjeka.

BEVK, FRANCE (r. 1890), slovenski književnik. Književni rad započeo pjesmama (*Pesmi*, 1921), ali se razvio u jednog od najizrazitijih i najplodnijih predstavnika slovenske psihološke proze. Objavio je više zbirki novela i pripovijesti (npr. *Kresna noć*, 1927, *Krivda*, 1929, *Železna kača*, 1932, *Pravica do življenja*, 1939, *Med dvema vojnama*, 1946, *Obračun*, 1950, *Iskra pod pepelom*, 1956, i dr.), autor je povijesnih i suvremenih romana (npr. *Znamenje na nebu*, trilogija, 1927-1929, *Človek proti človeku*, 1930, *Kaplan Martin Čedermac*, 1938, njegovo najbolje djelo i dr.), dramâ, putopisâ (*Izlet na Špansko*, 1936, *Deset dni v Bolgariji*, 1938). Bevk se ubraja među najbolje omladinske pripovjedače (npr. *Tatič*, 1923, *Lukec išče očeta*, 1932, *Pastirci*, 1935, *Peter Klepec*, 1940, *Čarovnica Čirimbara*,

1939, i dr.). Napisao je *Knjigu o Titu* (1954), mnogo prevodio (sa svih slavenskih jezika, s njemačkog).

Izabrani spisi I—VIII (1851—1960).

BEZRUČ, PETAR (pseudonim za Vladimira Vašeka, 1867—1958), češki pjesnik i pripovjedač. Sâm je izabrao pseudonim Bezruč (sakat, kljast), često ime u Beskidima, sa željom da bude bard (v.), vates svoga kraja, rudarske Šleske i Beskida. Svojem pjesničkom djelu Bezruč je namijenio prvenstveno aktivistički i revolucionarni zadatak: ne samo osuda teških prilika nego i poziv u borbu protiv eksploatatora. Potresne su balade o patnjama šleskih rudara *Maryčka Magdonova, Ostrava, Ja* i dr.

Djela: *Šleske pjesme* (1903, i kasnije mnoga povećana izdanja), zbirka pjesama *Plavi jasenar* (1930) i dr.

BEYLIZAM, v. Stendhal.

BIBLIJA (grč. biblíon knjiga, u crkvenoj jezičnoj upotrebi Sveto pismo), od V st. uobičajeno ime za zbornik hebrejskih svetih knjiga koje priznaju i kršćanske crkve (za ove Sveto pismo Starog zavjeta). Tekstovi su nastali između 1000. i 100. g. st. e., a sabralo ih je i redigiralo židovsko svećenstvo u razdoblju od 400. do 100 g. st. e. Iako je u uređivanju i sređivanju tekstova bila odlučna teokratska židovska ideja, ipak su u Bibliji djelomično očuvani primjeri starohebrejske književnosti koje su mnogi mitovi, likovi i teme postali opća i univerzalna kulturna svojina.

Biblija se sastoji od *Starog zavjeta*, pisanog većim dijelom na hebrejskom jeziku, manjim na ara-

mejskom; ovamo se pribraja niz knjiga koje se označavaju kao *apokrifi* (v.). A drugi dio je *Novi zavjet*, pisan na grčkom jeziku.

U Bibliji se nalazi više značajnih povijesnih knjiga.

U *Pentateuhu* (ili Pet knjiga) nalazi se mitska povijest izraelskog naroda; između ostalog likovi Samsona, Davida, Golijata i dr. *Knjiga psalama*, koje je najveći dio nastao između 400. i 100. st. e., sačuvala je potresne pjesme o patnjama i stradanjima. *Plač Jeremijin* donosi tužbalice nad razorenim gradom Jeruzalemom. *Pjesma nad pjesmama* predstavlja zbornik ljubavnih pjesama nedostižne vrijednosti i ljepote. *Priče Salamunove* su hebrejske narodne poslovice i izreke. *Knjiga propovjednikova*, nastala oko 300. st. e., govori o svijetu i životu. Slijede *Knjiga o Jobu*, *Knjiga o Ruti*, *Knjiga o Juditi* (v. Marulić, Marko), *Knjiga dnevnika* i dr.

BIBLIOFIL, v. Bibliografija.

BIBLIOGRAFIJA (grč. bíblos papir, knjiga, gráphein pisati, biblíon knjižica, knjiga, list), 1. u užem smislu štampani ili rukopisni popis knjiga i ostalih publikacija, izrađen prema različitim kriterijima i zadacima; 2. u širem smislu naučno sakupljanje tekstova, proučavanje i sistematiziranje. U svakom naučnom i književnom radu bibliografija je prijeko potreban i koristan priručnik.

Bibliofil, poštovalac i ljubitelj knjiga.

BILINE (rus. bylina ono što je bilo, starina), ruske junačke, epske pjesme s temama iz prošlosti. Izvorno su ih pjevali, većinom bez instrumentalne

pratnje, *skoromosi* (v. Epski pjevači) i prenosili po svim krajevima. U XIX st. usmeno ih prenose *skazitelji* (v. Epski pjevači), vješti improvizatori i rapsodi (v.) ruskih narodnih pjesama.

Porijeklom su iz Kijevske Rusije (X—XI st.), a pjevaju ponajviše o velikom knezu Vladimiru, njegovim borbama s Tatarima te o epskim likovima Ilji Muromcu, Dobrinji Nikitiču, Aljoši Popoviču i dr. Procvat su biline doživjele u novogorodskom okrugu u XIV st. s glavnim likom trgovca Sadka. Kasnije se šire po svoj Rusiji i održavaju se kao tradicija sve do naših dana.

BIOGRAFIJA (grč. bíos život, grápho pišem), životopis. Prikaz i opis života u jednom djelu. Vrlo korisna djela koja nam mogu mnogo osvijetliti dublju vezu između piščeva života i stvaralaštva. U novije se vrijeme mnogo pišu i romansirane biografije: život se pisca, ili neke druge ličnosti, prikazuje u širokom zamahu jednog romana.

U srednjovjekovnoj srpskoj književnosti biografije su bile njegovane kao posebna književna tradicija i književni oblik za prikaz života srpskih srednjovjekovnih vladara i crkvenih dostojanstvenika. Biografije su izašle iz hagiografija (v.) i zadržale su sve njihove značajke, posebno glavnu, da prikažu živote i djelovanja državnika kao pravedna, pohvalna i pozitivna. Prvi je biograf (ili hagiograf) bio Sava Nemanjić s djelom *Život sv. Simeuna.* Jednim od najboljih biografa smatra se Teodosije, hilandarski monah iz XIII st. i autor *Života sv. Save.*

BIOGRAFSKA KRITIKA, v. Kritika.

BIOGRAFSKA STILISTIKA, v. Stilistika.

BIOGRAFSKI METOD, v. Pristup književnom djelu.

BJELINSKI, VISARION GRIGORJEVIČ (1811—1846), ruski književni kritičar i teoretičar. Pisao je temeljite ocjene ruskih književnika (Ljermontova, Gogolja, Puškina i dr.), utjecao je na kasnije književne kritičare (Dobroljubova, Černiševskog, v. i dr.), dao je niz vrlo vrijednih analiza književnih djela i formulirao zapažene poglede na književnost i pisca. Bjelinskom je književnost najneposrednija društvena pojava, a pisac predstavnik i tumač svoga društva, doba, ideala. Zato traži od pisaca da se što svestranije povezuju uz život i da se angažiraju za progresivne težnje čovječanstva. U tim elementima su istovremeno i kriteriji za veličinu pjesnika i njihov umjetnički dignitet.

BLANK VERSE, v. Endekasilabo.

BLASCO, IBAÑEZ VICENTE (Visente Blasko Ibanjes, 1867—1928), španjolski romanopisac. Nesređena i pustolovna života, obrađivao je u mnogobrojnim romanima, novelama, putopisima i raznim člancima vrlo različite teme prelazeći prebrzo s jedne na drugu. U svemu neujednačen i nestalan, i djela su mu nedorađena i nedotjerana, prožeta stilom i tehnikom naturalizma. Poznatiji romani: *Baraka* (1898), *Trska i blato* (1902), obrađuje u njima Valenciju, *Krv i arena* (1903, prikazuje toreadore), *Četiri jahača apokalipse* (1916, tematika svjetskog rata), *Naše more* (1918, tema špijunaže i podmorskog rata) i dr.

BLOK, ALEKSANDR ALEKSANDROVIČ (1880 — 1921), ruski lirik, dramatičar, esejist i prevodilac (prevodio je Byrona, Grillparzera, Heinea, Hamsuna i dr.). Najznačajniji ruski pjesnik simbolista koji je glavnu pažnju posvećivao muzikalnosti i melodioznosti stiha; težište je izraza u slutnjama, nedorečenosti, simbolima, a u metaforama je naglašena ironija i groteskni duh. U trijadi Ljepota, Krist i Rusija simbolizirao je Blok svoj pjesnički ideal. Oktobarsku revoluciju dočekao je s oduševljenjem i posvetio joj najvrednije djelo poemu *Dvanaestorica* (1918). U poemi *Skiti* (1918) prikazao je svoje oduševljenje za ruski narod i njegove povijesne zasluge.

Djela: *Pjesme o divnoj dami* (1898—1904), *Nehotična radost* (1906), *Jambi* (1907—1914); drame *Kralj na trgu* (1906), *Neznanka* (1906), *Ruža i križ* (1913) i dr.

BOCCACCIO, GIOVANNI (Džovani Bokačo, 1313 —1375), talijanski pripovjedač i romanopisac, proučavatelj Dantea (napisao *Život Danteov* i komentar Božanstvene komedije). U romanu u prozi *Filocolo* (1338) obradio je ljubavno-pustolovnu temu o ustrajnoj ljubavi, vrlo poznatu u srednjem vijeku. U romanima u stihovima (u oktavama) *Filostrato* (1338) i *Teseida* (1339/40) obrađuje teme iz grčkih bajki. Autobiografsku građu obradio je u proznom romanu *Elegija gospe Fiammette* (1343). Legendarnu građu o postanku Fiesola i Firence obradio u oktavama u spjevu *Ninfale fiesolano* (1344 —1346).

Najznačajnije je djelo *Dekameron* (1348—1353), što znači knjiga deset dana. U zbirci od sto novela, dok kuga vlada u Firenci, sedam djevojaka i tri mladića provode vrijeme u prirodi pričajući naizmjence po deset novela u deset dana. Svojim djelom Boccaccio je otvorio nova tematska područja iz ličnoga i intimnog života, potvrdio nove renesansne poglede na ljudski život, a noveli postavio njene klasične izražajne okvire tako da će stil njegove novele stoljećima biti i ostati uzor talijanske umjetničke proze. Na sličan način kao Petrarkin *Kanconijer* u lirici.

Kao učeni humanist napisao je djelo *De genealogiis deorum gentilium*, opsežnu sintezu dotadašnje mitologije.

BODLER, v. Baudelaire, Charles.

BOEM (boema i boemština, prema Bohem), stil života i takav odnos prema svijetu da se ne priznaju i ne poštuju postojeće društvene norme te da se provodi skrajnji individualizam u društvenom saobraćaju. Jednom se time protestuje protiv društvenih i posebno građanskih ustaljenih konvencija, drugi put se želi načinom protesta pokazati drukčije mišljenje o svijetu i životu. U suštini boeme leži duboki nesporazum individue s društvom i problem čovjekova otuđenja (v.). Primjera boemskog protesta u povijesti umjetnosti imamo mnogo.

Značajna je pojava u tome smislu bio veliki kineski pjesnik Li Po (ili Li Tai-po, 701—762). U antiknoj Grčkoj filozof Diogen koji je makedon-

skom kralju Aleksandru Velikom rekao da mu je najveća želja i jedina molba da mu ne zaklanja sunce dok on leži — sâm i odvojen od društva — u bačvi. I mnogi drugi. Neka obilježja boemštine nalaze se već u doba Sturm i Dranga (v.). Ali istom u Francuskoj, oko 1830, dobila je boema prvi put određeno književno značenje u smislu artizma (v.), esteticizma (v.), modernizma (v.) te u smislu posebnog njegovanja književnih diskusija, književne atmosfere i stvaralačkog medija. Osebujni i tragični život te velika umjetnička dostignuća u djelima američkog književnika E. A. Poea (1809—1849) dala su boemštini nove književne kvalitete. Novije akcente, u smislu društvenog aristokratizma, unosi u boemštinu engleski književnik O. Wilde (1854—1900).

Impresionisti, a posebno ekspresionisti, razvit će u boemi naglašenije crte socijalnog protesta i karakter umjetničkog programa. Za egzistencijaliste boema je već sastavni dio njihova programa: potpuni raskid s društvenim normama i očitovanje novoga filozofskog gledišta u otporu svima socijalnim obavezama.

Jedinstven je primjer boeme i filozofski produbljenog boemskog životnog nazora hrvatski pjesnik Augustin Ujević (Tin, 1891—1955) koji je na primjeru ličnog boemskog života izgradio i svoj pjesnički ideal.

BOILEAU-DESPRÉAUX, NICOLAS (Nikola Bualo-Depreo, 1636—1711), francuski pjesnik i kritičar, suvremenik Molièrea, Racinea i La Fonta-

inea. U *Satirama* (1660—1705) podvrgava oštroj kritici suvremene književne pojave (tzv. precioznost), a ističe ljepotu antičkih pjesnika. U djelu *Poslanice* (1669—1695), posebno u poslanici *Pjesnička umjetnost* (L'art poètique, 1674), iznio je svoje teorijske poglede na umjetnost i književnost (v. Poetika, o Boileauu).

BOMARŠE, v. Beaumarchais, P. A. de.

BOR, MATEJ (Pavšić, Vladimir, r. 1913), slovenski književnik, prevodilac (prevodio Shakespearea i dr.). Prvu zbirku pjesama, uopće, s partizanskim motivima *Previharimo viharje* štampao je 1942. s velikim odjekom u slovenskoj javnosti. Kasnije piše pjesme *(Pesmi,* 1944, *Pesmi,* 1946, *Bršljan nad jazom,* 1951, *Sled naših senc,* 1958), drame *(Raztrganci,* 1944, *Težka ura,* 1944, *Vrnitev Blažonovih,* 1948, *Kolesa temè,* 1952, *Zvezde so večne,* 1959), roman *(Daljave,* 1961), djela za djecu, filmske scenarije i dr.

BOŠKOVSKI, JOVAN (r. 1920), makedonski pripovjedač. Autor prve zbirke pripovijedaka na makedonskom jeziku *Rastrel* (1947). Napisao još knjigu za omladinu *Begalci* (1949), zatim djelo *Blokada* (1950), pripovijetke *Lugé i ptici* (1953), kazališne kritike *Oplemenata igra* (1957) i dr.

BOTEV, HRISTO (1848—1876), bugarski romantički pjesnik, učesnik pobune protiv Turaka, u kojoj je poginuo. Uređivao revolucionarne listove i časopise. Pod utjecajem narodne poezije, u silabičkom stihu, pjevao je s revolucionarnim patosom o borbi svoga naroda za slobodu, veličao herojsko

požrtvovanje, idealizirao hajdučki život i izjednačavao sudbinu pjesnika sa sudbinom vlastitog naroda (npr. *Mojoj prvoj ljubavi, Oproštaj, Hadži Dimitar*). Neke su njegove pjesme stekle veliku popularnost, npr. *Moja molitva*.

Bugarska književnost XIX st. bila je pod snažnim utjecajem Botevljeve ličnosti.

Poslije smrti izašla je zbirka njegovih pjesama *Stihovi*.

BOTIĆ, LUKA, v. Ep.

BOVARIZAM, v. Flaubert, Gustave.

BOŽIĆ, MIRKO (r. 1919), pripovjedač i romanopisac (npr. *Kurlani, Neisplakani, Svilene papuče*), dramatičar (npr. *Devet gomolja, Most, Povlačenje, Skretnica, Ljuljačka u tužnoj vrbi, Svilene papuče, Pravednik*), urednik tjednika »Telegram« i intendant Hrvatskog narodnog kazališta. Najuspješnije prikazuje u proznim djelima život ljudi iz svoga užeg zavičaja Dalmatinske zagore, a u dramama iznosi probleme u vezi s narodnom revolucijom i složenim poslijeratnim previranjima.

BRECHT, BERTOLT (Bertolt Breht, 1898—1956), njemački liričar, pripovjedač, teoretičar moderne socijalističke drame i teatra (npr. *O operi*, 1930, *O eksperimentalnom teatru*, 1930, *Nova tehnika scenske umjetnosti*, 1940, *Dijalektika na teatru*, 1951). Najznačajniji je kao dramatičar i režiser, zastupnik tzv. *epskog teatra* (v. Drama).

Prva scenska djela nose pečat ekspresionističke (v.) groteske (v.) (npr. *Bubnjevi u noći*, 1922), a ideje novog epskog teatra očituju se ponajviše u

satiričkim operetama (*Opera za tri groša,* 1928, *Uspon i pad grada Mahagonnyja,* 1927/1929). Zatim slijede komadi *Sveta Ivana klaonica* (1929—1930), jednočinke *Kaznena mjera* (1930), *Iznimka i pravilo* (1930), te najvrednija djela *Majka Courage i njezina djeca,* dramska kronika iz tridesetogodišnjeg rata, (1939), *Život Galilejev* (1938—1939), *Dobri čovjek iz Sečuana* (1942), *Gazda Puntila i njegov sluga Matti* (1942), *Strah i bijeda Trećeg Rajha* (1938—1945). Među posljednjim djelima ističe se *Kavkaski krug kredom* (1947). Brecht je dao značajna ostvarenja i na području lirike, napose u sarkastičnim baladama o vojnicima, pustolovima, gusarima (*Hauspostille,* 1927), a opjevao je i novije društvene teme (*Svendborger Gedichte,* 1939).

BRETON, ANDRE (Andre Breton, r. 1894), francuski pjesnik i pripovjedač; značajniji je kao teoretičar i programatičar nadrealizma (v.). Teorijska učenja psihologa S. Freuda (1856—1939), tzv. psihoanalizu, prenosi na područje umjetničkog stvaralaštva u *Nadrealističkom manifestu* (1924). Breton se zalaže za »diktat misli u odsustvu svake kontrole razuma«, služi se tzv. automatskim pisanjem, jer želi izbjeći udio intelekta u dubokim sadržajima duha (a prisustvo intelekta onemogućava spontanost stvaralaštva). Jednako zabacuje svako estetsko i moralno angažiranje u književnom poslu i traži njegovu autonomnost.

Djela: *Nadrealizam i slikarstvo* (1928), novela *Nadja* (1928), antologija pod naslovom *Antologija crnog humora* (1937) i dr.

Bretonov manifest snažno je utjecao na evropsku poeziju između dva rata.

BREZOVAČKI, TITO (1757—1805), najznačajniji hrvatski pisac XVIII st. u kajkavskoj Hrvatskoj. Po zanimanju svećenik. Pisao je prigodne pjesme na latinskom i hrvatskom jeziku; a satiričkim pjesmama, među kojima je bilo i političkih satira, izazvao je mnoge proteste i neprijateljstva. Najvredniji je dramski rad; drama *Sv. Aleksej* (1786) dramatizacija je srednjovjekovne legende o Alekseju, božjem čovjeku, koji kao prosjak živi mnogo godina kod svojih a oni ga ne prepoznaju; dvije komedije: *Matijaš, grabancijaš dijak* (1804) i *Diogeneš, ili sluga dveh zgubljeneh bratov* (1823).

Brezovečki je u osnovi prosvjetitelj: on se u komedijama bori protiv praznovjerja, ljudske pokvarenosti i lakomislenosti u životu. Ali ima vrlo dobrih zapažanja o društvu i suvremenicima; i scenski dijalog je živ, teatarski. Vrlo je sretno izabrao lik Grabancijaša Matijaša, đaka koji je svršio bogosloviju i trinaestu školu (u kojoj se uče različite čarolije) i koji slobodnije iznosi kritike i misli autorove. I lik Diogeneša ima crte slobodnijeg čovjeka i glasnogovornika autorovih misli.

BRIŽINSKI SPOMENICI, prvi spisi crkvenog sadržaja na slovenskom jeziku pisani latinicom iz vremena oko g. 1000. Vrlo važan povijesno-književni dokumenat o starini slovenskog jezika. To su prijepisi nekih zajedničkih ispovijednih molitava i propovijed o sagrešenju i pokajanju, iz IX st. Potječu iz Freisinga u Bavarskoj. Srodnog crkve-

no-vjerskog sadržaja su i kasniji srednjovjekovni rukopisi: tzv. *Stiška opća ispovijed* iz 1428. g., nađena u samostanu Stična, i tzv. *Celovečki rukopis*, iz XV st., koji sadrži tri molitve.

BRJUSOV, VALERIJ JAKOVLJEVIČ (1873—1924), ruski pjesnik, romanopisac, dramatičar, kritičar, prevodilac (prevodio Verlainea, Maeterlincka, D'Annunzija, Verhaerena, Wildea, Baudelairea i dr.), teoretičar i predstavnik ruskog simbolizma (u tri sveska pod naslovom *Ruski simbolisti*, 1894, prikazao glavne predstavnike simbolizma). U vlastitim zbirkama (npr. *Remekdjela*, 1895, *Tertia vigilia*, 1900, *Urbi i orbi*, 1903, *Zrcalo sjene*, 1912, i dr.) obrađuje motive dekadentno-simbolističke (sumornost velegrada, nastranosti erotike, sjaj i bijedu narkotika, misli samoubistva), ali više kao književni stil nego kao poetsku interpretaciju života. Pisao je i povijesne romane (npr. *Ognjeni anđeo*, 1908, *Oltar pobjede*, 1913) te nekoliko svezaka *Dnevnika* (1891—1910). Poslije smrti izašla je studija *Moj Puškin*, 1929, i *Iz mog života*, 1927.

Oktobarsku revoluciju prihvaća s oduševljenjem i radi na organizaciji književnih proučavanja.

BRLIĆ—MAŽURANIĆ, IVANA (1874—1938), književnica, kao dječji i omladinski pisac stekla širok krug čitalaca. Njene pripovijesti *Čudnovate zgode šegrta Hlapića* (1913) i njeno najbolje djelo *Priče iz davnine* (1916) pripadaju najpoznatijim djelima omladinske književnosti. Uzimajući ponajviše građu iz slavenske mitologije izgradila je poseban oblik bajke s mnogo poetskih odlika u at-

mosferi i karakterizaciji nekih neobičnih, ali izrazitih likova (npr. lik Malika Tintilinića). Objavila još roman *Jaša Dalmatin, potkralj Gudžerata* (1937) i arhivsku građu o obitelji Brlić.

BUCK, PEARL (Perl Bak, r. 1892), američka književnica koja je obrađivala u drugoj fazi svoga književnog djelovanja američke teme i američko društvo (npr. *Ovo nepokoreno srce,* 1938, *Drugi bogovi,* 1940. i dr.), ali koja je stekla svjetsku popularnost obradom izvornih tema iz kineskog društva, gdje je provela dugi niz godina. Pod naknadnim i zajedničkim naslovom *Zemljana kuća,* 1935, napisala je trilogiju: *Dobra zemlja,* 1930, *Sinovi,* 1932, *Rastureni dom,* 1935. S mnogo razumijevanja za udaljeni način mišljenja i društveni život Kine, s mnogo iskrenosti i ljubavi za kinesku stvarnost, autorica je uspjela da približi američkom i evropskom čitaocu kineska revolucionarna previranja; skidajući s njih egzotičnu patinu, približila ih je u njenim ljudskim očitovanjima. Prevela je kineski pikareskni (v.) roman *Svi su ljudi braća* (1933).

1938. dobila je Nobelovu nagradu za književnost.

BUFFON, GEORGES-LOUIS LECLERC (Žorž-Lui Lklerk Bifon, 1707—1788), francuski prirodoslovac, napisao veliko djelo *Povijest prirode* (Histoire naturelle, 1749—1804) u 44 sveska. Za književnost je posebno značajna studija *Rasprava o stilu* i maksima »Stil je čovjek sâm«.

BUGARŠTICA, narodna pjesma dugog stiha, od četrnaesterca do šesnaesterca i sedamnaesterca;

vrlo često s refrenom (pripjevom ili dopjevom) nakon jednog, dva ili više stihova. U istoj pjesmi ne dolazi samo jedan metar. Stih je bugarštice slobodniji, raznolikiji od stiha deseteračke pjesme. Ton i ugođaj su redovito svečaniji, s prizvukom elegičnosti.

Naše bugarštice obrađuju mnoge teme iz feudalnih krugova XVI i XVII st. Ali se stih bugarštice nalazi i u lirskim pjesmama s motivima ljubavnog i svatovskog života, posebno na području dubrovačke okolice (iz Konavala).

Prvu zapisanu bugaršticu *Marko Kraljević i brat mu Andrijaš* nalazimo u djelu *Ribanje i ribarsko prigovaranje* hvarskog književnika Petra Hektorovića (1487—1572).

BUKOLIČKA POEZIJA, v. Ekloga, Idila, Pastorala.

BUNIĆ VUČIĆ, IVAN (1591—1658), najznačajniji liričar u dubrovačkom književnom centru. Nije mogao sasvim da se oslobodi trubadurskih manira i tradicije, ali je u svojoj lirskoj zbirci *Plandovanje* znatno proširio motivski krug tadašnje poezije (v. Ekloga): unosi puniji doživljaj životne radosti u općoj prolaznosti stvari, a anakreontskim (v.) sižejima daje spontaniji izraz. Oslobađa se stilskih klišeja obrađujući odabrane motive u naglašenom ličnom ugođaju. Za života je štampao pjesmu *Mandaljena pokornica* (1630 i 1638) u tri cvilenja, unoseći u hrvatsku književnost — u duhu vremena — jednu religioznu temu obrađivanu mnogo u književnosti, a još više u slikarstvu.

BURLESKA (talij. burla šala, burlesco šaljiv), vrsta parodističke poezije ili manje scensko djelo s istaknutim pretjerivanjem u smislu karikature da se kritičko-humanistički izruga neka ličnost ili zabluda. Obično se svakoj pretjeranosti realistički suprotstavlja u posebnoj slici suprotno: ono jednostavno i prirodno čemu pretjeranosti protivurječje.

Burleska je najčešća forma scenskog izrugivanja nekih pojava i ličnosti.

BÜRGER, GOTTFRIED AUGUST (August Gotfrid Birger, 1747—1794), njemački pjesnik, prevodilac (prevodio Homera, Shakespearea i dr.). Poznat kao autor balada s motivima i ugođajima iz područja narodne poezije. Najpoznatija balada *Lenore* (1774).

BYRON, GEORGE GORDON (Džordž Gordon Bajron, 1788—1824), engleski pjesnik romantičke epohe. Po načinu svoga života, buntovnosti i javnim ispadima, sudjelovanjem u borbi grčkog naroda protiv Turaka (u borbi umire kod mjesta Missolungi), izazvao svjetsku pažnju i interesovanje. Započeo je književni rad kao pobornik klasicizma, ali književnu slavu stječe romantičkim epom *Putovanje Childea Harolda*, 1812. U liku viteza Harolda, s naglašenim autobiografskim srodnostima, Byron daje romantički lik novog junaka razočaranog u životu nakon bogatih iskustava, nezadovoljnog u svemu, koji nigdje ne može naći sreću i smirenje. Duboko nezadovoljan sa svim u sebi i oko sebe, Harold unosi nemir gdje god dođe; on je lik fatalne romantičke ličnosti: koban i presudan

za sebe i za druge. Pjesnik ga je prikazao na tako sugestivan način da je jednoj cijeloj generaciji dao sadržaj novog, romantičkog aspekta života, ističući posebno njegovu osnovnu karakteristiku, tzv. svjetski bol (njem. Weltschmerz). Snažno je utjecao na evropsku književnost XIX st. (npr. na Puškina, Ljermontova, Lamartinea i dr.). U sličnom duhu piše pjesničke drame *Manfred* (1817), *Kain* (1821), produbljujući još više romantičarski lik nesređenog, nemirnog i duboko nesretnog junaka, s nekim autobiografskim crtama rušenja sviju društvenih normi i obaveza (tzv. *bajronovski lik* i *bajronizam*). Pisao je pripovijesti u stihovima s temama i motivima iz istočnjačkog svijeta: *Kaurin* (1813), *Nevjesta iz Abida* (1813), *Gusar* (1814), *Opsada Korinta* (1816) i dr.

U klasicističkom duhu piše drame *Marino Faliero* (1820), *Sardanapal* (1821), *Werner* (1822).

Novi smjer u Byronovu stvaralaštvu predstavlja epska satira *Don Juan* (1819—1824), gdje napušta patos romantičkih ostvarenja, a oštrom i neumoljivom satirom šiba društvenu stvarnost, obarajući se strasno na sve oblike javnog licemjerstva.

C

CALDERÓN, PEDRO C. DE LA BARCA (Pedro Kalderon de la Barka, 1600—1681), španjolski pjesnik i dramatičar, suvremenik Cervantesa i Shakespearea. Sudjeluje u ratu 1640, upravitelj je kraljevskog kazališta, svećenik. Autor velikog broja svjetovnih i vjerskih drama i igrokaza. Svjetovne drame zasnivaju se uglavnom na zapletima ljubomore i povrijeđene časti, a izgrađene su u strogom katoličkom duhu. Ističu se živim dijalozima i bogatim detaljima. Na zagrebačkoj pozornici izvedene su Calderonove drame *Život je san, Zalamejski sudac, Gospođa đavolica, Postojani princ.*

Calderon je autor mnogobrojnih vjerskih prigodnih igara *sakramentala,* tzv. autos sacramentales. To su alegorijske igre pod vedrim nebom u kojima je dolazio do izražaja patetični i isforsirani stil, tzv. *estilo culto.* Tu su se počele javljati i pojave precioznosti (v.). Npr. *Večera kralja Baltazara, Pobožnost Križu* i dr.

CAMÕES, LUÍS VAZ DE (Luiš Vaš de Kamoinš, 1524—1580), portugalski pjesnik (pisao sonete, ek-

loge, sestine i dr.), dramatičar. Svjetsku slavu stekao epom *Luzitanci* (1572) u jedanaestercima raspoređenim u stance (v.) po uzoru na Ariosta. Utjecaji antičke kulture i posebno Vergilijeve *Eneide* (v.) postoje u mitološkim elementima, u epskoj koncepciji djela, u plastičnim prikazima bitaka. Autor je vrlo dobro uveo u djelo zbivanja iz portugalske nacionalne povijesti, prikazujući u putovanjima glavnog junaka Vasca da Game prema istočnoj Indiji s velikom ljubavlju i iskrenim rodoljubljem svoju domovinu, njene ljude, nacionalni uspon i pad. Najsnažnija su mjesta u epu opisi prirode, olujâ na moru, stradanjâ i patnji portugalskog moreplovca.

U satiri *Ludosti u Indiji* oštro je žigosao zlodjela plemstva u novoosnovanim krajevima.

CAMUS, ALBERT (Alber Kami, 1913—1960), francuski romanopisac, dramatičar, esejist, novinar. Veću pažnju izazvao je romanom *Stranac* (1942) i lirsko-ideološkim komentarom romana pod naslovom *Mit o Sizifu* (1943). Camusove osnovne filozofske preokupacije proizlaze iz egzistencijalističkih (v.) razmišljanja o početku, smislu i zaključku čovjekova postojanja. Osjećanja besmisla i bespuća, koja je najsnažnije istaknula egzistencijalistička misao u sivilu građanskog društva pred drugi svjetski rat, Camus je obradio u romanu *Stranac*. Glavni junak romana osjeća se strancem i u društvu i prema samome sebi, prema svojoj ljudskoj prirodi, jer mu je sve strano i neshvatljivo, jer ga guši spoznaja o besmislenosti postojanja u svijetu i jer gubi svaki smisao budućnosti. U

romanu *Kuga* (1947) Camus ide korak naprijed, ističući ljudske simpatije i misli solidarnosti sa svima onima koji pate. U dramama *Nesporazum* (1944), *Kaligula* (1944), *Opsadno stanje* (1948), Camus sve više prikazuje likove koji iz filozofije apsurda i anarhije traže izlaz u angažiranoj borbi protiv zla i tiranije. U posljednjem romanu *Pad* (1956) Camus je obje naglašene tendencije u svom stvaralaštvu prikazao u mogućoj sintezi.

1957. dobio Nobelovu nagradu za književnost.

CANKAR, IVAN (1876—1918), najznatniji slovenski pisac na razmeđu stoljeća i do prvog svjetskog rata: novelist, romanopisac, dramatičar, kritičar.

Cankar je svestrano zahvatio u neposredan slovenski život i najšire ga ponio u svom književnom djelu: obrađivao je gorki put slovenskih intelektualaca, sudbinu seljačkih sinova u gradu, prodor kapitalizma u Sloveniju i pojave proletarizacije seljaštva, početke socijalizma u Sloveniji, borbe liberalnih i progresivnih snaga protiv konzervatizma i klerikalizma; uočio je moderna kulturna i književna strujanja. S toliko širine i svestranosti nitko nije razradio slovensku stvarnost kao Cankar.

Obrađivao je veliku i bogatu građu, mijenjao je književna opredjeljenja (od dekadentizma preko simbolizma do artizma i tendenciozne književnosti). Najsnažniji je i umjetnički najzreliji u kraćim, lirski intoniranim crticama i novelama: osobito kada obrađuje lik svoje majke. U novelama, romanima, a pogotovu u dramama, Cankar je nastupao kao neumoljivi kritik svoga društva; bič satire

pogađao je sve negativne pojave njegova vremena. Njegova je umjetnost težila da pomogne izgradnju novijeg i pravednijeg društva, da zaštiti slobodu i dostojanstvo čovjekovo.

Djela: pjesme *Erotika* 1899; romani *Na klancu* 1902, *Martin Kačur* 1906; pripovijetke *Hiša Marije Pomočnice* 1904, *Hlapec Jernej in njegova pravica* 1907, i dr; autobiografija *Moje življenje* 1914; drame: *Za narodov blagor* 1901, *Kralj na Betajnovi* 1902, *Hlapci* 1910 i dr.

CANNOVACCIO, (kanovačo), v. Komedija.

CARDUCCI, GIOSUE (Džozue Karduči, 1835—1907), talijanski pjesnik, kritičar i književni povjesničar (pristaša pozitivističkog smjera u izučavanju književnosti), u svoje vrijeme neobično cijenjen i priznat kao autoritet. Osnovna tema njegove poezije, a jednako i povijesno-književnih studija, bila je povijest Italije kao oličenje minule herojske veličine, nasuprot dekadentno prožetoj stvarnosti. Vanjski svijet, nacionalno-politički problemi, živi i neposredni pejzaži, zdravi, buntovni temperamenat — u osnovi racionalno složen — obilje konkretnih pojedinosti iz društva i prirode, davali su motive i glavno obilježje njegovoj poeziji (npr. zbirke *Mladenačke pjesme,* 1850—1860, *Vedre i ozbiljne pjesme,* 1861—1871, *Jambi i epode,* 1867—1869). U najboljoj zbirci *Nove rime* (1861—1887) našle su značajno mjesto teme i motivi iz neposrednijeg i ličnog pjesnikova života. Posljednja je zbirka pjesama *Rime i ritmovi* (1899). Naročitu književnu pažnju izazvale su zbirke *Barbarske ode* (1877. Barbarske ode, 1882. Nove barbarske

ode, 1889. Treće barbarske ode). Preuzima metričke sheme iz grčke i latinske poezije i u tradicionalnoj talijanskoj metrici daje im nov i posredan smisao. 1906. dobio Nobelovu nagradu za književnost.

CARLYLE, THOMAS (Tomas Karlajl, 1795—1881), engleski pisac; značajniji kao književni kritičar (pisao o Schilleru, Goetheu i dr.) i teoretičar. Oštar protivnik materijalizma u filozofiji, liberalizma u društvenoj problematici; popularizirao je njemački idealizam u Engleskoj i Evropi. Zastupao je i u mnogobrojnim raspravama (npr. *Heroji*, 1841) branio te znatno proširio — od ranije već poznatu tezu — o iznimnoj i dominantnoj ulozi velikih ličnosti (on ih naziva herojima) u razvitku društva, kulture i posebno umjetnosti i književnosti. Ta će se misao odraziti u mnogim književnim ocjenama velikih pjesnika precjenjivanjem njihovih zasluga, a potcjenjivanjem društvenih faktora.

CARMINA BURANA (Buranske pjesme), znameniti zbornik srednjovjekovne lirike na latinskom i njemačkom jeziku. Dobio je ime prema bavarskom samostanu Benediktbeuern, u kojem je nastao oko 1230. Autori su anonimni putujući đaci i klerici iz toga doba, različitog nacionalnog porijekla, a zvali su se *vaganti* (skitnice, putujući svirači i lakrdijaši) ili *golijardi;* prema njima i *vagantska lirika*. Pjesme su različitog karaktera, jer se ukrštavaju vjerski i svjetovni, narodni i antički elementi. Nadovezuju se jedne pjesme na druge: ljubavne, vinske, raspojasane, baladne, satiričke, religiozne i dr. Nije bila zanemarena ni aktuelna

tematika. Ovaj tip poezije bio je u srednjem vijeku vrlo raširen; čuo se na svim javnim skupovima, u gostionicama, po selima, po putovima i sl., i odigrao prvorazrednu ulogu u širenju mnogobrojnih poetskih motiva.

Među anonimnim pjesnicima vagantskog tipa isticao se naročito jedan koji je dobio ime *Archipoeta*. Bio je viteškog porijekla, poznavao je Horacija i ostale pjesnike, služio je na dvoru kölnskog nadbiskupa Reinalda. Između 1160. i 1165. pisao je latinske lirske pjesme, prosjačke i cehovske, veličao Barbarossu, saopćavao javne ispovijesti i sl. Svojom impresivnom ličnošću ostao je uzorom mnogim kasnijim pjesnicima.

CERVANTES, MIGUEL DE C. SAAVEDRA (Migel de Servantes Savedra, 1547—1616), veliki španjolski pripovjedač, komediograf. U predgovoru svojim komedijama *(Osam komedija i osam novih međuigara,* 1615) kaže da napušta ovaj posao kada se javio veliki Lope de Vega. Prvi roman *Galatea,* 1584, obrađuje pastirsku, idiličku temu u duhu mode svoga vremena. U sličnom genreu objavljen je poslije autorove smrti viteško-herojski roman *Persiles i Sigismunda.*

Neprijepornu književnu slavu stječe Cervantes zbirkom od dvanaest *Uzoritih novela* (1613) i glavnim djelom *Bistri vitez don Quijote od Manche* (I dio 1605, II dio 1615). Cervantesov Don Quijote jedno je od svjetskih djela najviše prevođeno, čitano, komentirano, tumačeno. Ono i danas pruža nove mogućnosti interpretacija i ne iscrpljuje se ni u jednoj od mogućih. Autorova zamisao glavnog

lika i koncepcija djela toliko su duboki i svestrani da svako doba nalazi ponešto u njima i otkriva neku svoju, ranije nepoznatu crtu.

Cervantes je pisao sliku viteškoga srednjovjekovnog života, ali mu se istovremeno i gorko narugao. Oduševljavao se za neke crte u viteškom karakteru, ali je životni put viteza karikirao do nesmiljenosti. Viziju snova, želja, planova genijalno je u pjesničkoj slici suprotstavio surovoj životnoj spoznaji i time najpotpunije od svih pjesnika svijeta prikazao tragičan jaz između čovjekovih željenih ideala i mogućih ostvarenja. Likovi Don Quijotea i Sanche žive u svakom čovjeku u individualnoj varijanti. U otkrivanju te ljudske crte Cervantes je ostao nedostiživ.

Najdublja potka Cervantesova glavnog djela jest njegov lični život: u njemu je našao dvojstvo svoje ličnosti, iz njega je izvukao glavna zapažanja i osnovnu građu za kompoziciju romana. Time je istovremeno anticipirao i kasniji moderni roman.

CESAREC, AUGUST (1893—1914, strijeljan od ustaša), veliku publicističku i književnu djelatnost povezao je najuže uz težnje i nastojanja radničkog pokreta. U javnom političkom i kulturnom životu odigrao značajnu ulogu. Pisao je pjesme, pripovijetke (npr. *Sudite me*, 1925, *Tonkina jedina ljubav*, 1931, *Novele*, 1939, i dr.), romane (npr. *Careva kraljevina*, 1925, *Zlatni mladić i njegove žrtve*, 1928, *Bjegunci*, 1933), drame (npr. *Sin domovine*, 1940, i dr.), putopise (npr. *Španjolski susreti* i dr.); mnogo je prevodio (Zolu, Gorkog, de Costera, Hugoa i

dr.), uređivao je časopise (npr. s. M. Krležom časopis *Plamen)*, pisao eseje i studije.
Izabrana djela I—X (1946—1955).

Cesarec je u svojem književnom djelu aktivistički isticao borbu za bolji i pravedniji društveni poredak i zato je odabirao takve teme i likove koji su mogli potpunije prikazati njegov stav i poglede.

CESARIĆ, DOBRIŠA (r. 1902), liričar vrlo bliz suvremenom čovjeku jednostavnošću i čistoćom poetskog izraza. Pjesnik čije se pjesme mnogo čitaju, pamte i spontano recitiraju, jer ostavljaju snažne dojmove iskrenim i dubokim humanizmom kojim je sva poezija prožeta. Cesarićevi pejzaži, nabijeni bogatim lirskim ugođajima, velika su umjetnička ostvarenja. Njegovi prijevodi s njemačkog i ruskog jezika (npr. Goethea, Rilkea, Puškina, Ljermontova i dr.) ubrajaju se u naše najkvalitetnije prijevode.

Djela: *Lirika* (1931), *Spasena svjetla* (1938), *Izabrani stihovi* (1942), *Pjesme* (1951), *Osvijetljeni put* (1953), *Goli časovi* (1956), *Knjiga prepjeva* (1951), *Izbarane pjesme* (1960).

CETINEO, ANTE (1899—1956), pjesnik (npr. zbirke *Zvjezdane staze,* 1923, *Za suncem,* 1932, *Zlatni ključ,* 1933, *Laste nad uvalom* 1935, *Magarčićeve ekloge,* 1954, na splitskom dijalektu, *Epitafi i poeme,* 1958), pripovjedač (*Grebeni se rone,* 1928, *Meštar Ivan,* 1932), prevodilac *(Savremeni japanski pjesnici).*

CEZAR, GAJ JULIJE (100—44. st. e.), rimski političar i državnik. U povijesnim monografijama opisao je ratni pohod u Galiji (*Commentarii de bello Gallico* 52/51. st. e.) i građanski rat u Rimu (*Commentarii de bello civili*, u 3 knjige, ostalo nedovršeno). Uz mnogobrojne podatke političkog i vojnog karaktera te etnografsko-geografske činjenice o Galima i Germanima, djela se ubrajaju u vrijedna ostvarenja klasičke latinske proze.

CEZURA, v. Versifikacija.

CHANSONS DE GESTE (franc. šanson de žest junačke pjesme), epske pjesme o junačkim, herojskim podvizima kraja XI i početka XII st. u Francuskoj. Predstavljaju prve primjere francuske pisane književnosti, a rezultat su široko razvijene i njegovane epske tradicije. Anonimni su ih pjevači recitirali na svečanostima i sajmovima, veličajući u njima vladavinu Karolinga (VIII do X st.).

Najpoznatija je *Chanson de Roland* (pjesma o Rolandu, oko 4000 stihova), u kojoj se prikazuje napad Saracena na francusku vojsku u klancu Roncevaux. Prikazuju se Karlo Veliki, idealni junak Roland, smireni Oliver, izdajica Ganelon, biskup Turpin i dr. Motivi iz ove pjesme širili su se i u druge zemlje; pjesma predstavlja vrlo izrazit primjer epske poezije.

CHATEAUBRIAND, FRANÇOIS-RENÉ DE (Fransua-Rene d Šatobrijan, 1768—1848), francuski pripovjedač vrlo značajan za romantizam u Francuskoj. Pisao je o povijesnim i političkim temama

(npr. *Studije o revolucijama,* 1797, pamflet *O Buonaparteu i Burbonima,* 1814), o religioznim motivima svoga obraćenja katolicizmu (npr. *Duh kršćanstva,* 1802, *Mučenici,* 1809). Za književnost imaju veće značenje sentimentalna ljubavna idila *Atala* (1801), roman s temom o propasti indijanskog plemena u prašumi *Natchez* (1826), a osobito *René* (1802). Glavni junak René predstavnik je romantičkog lika, melankolična, bujne i nemirne mašte, kojega razdire tzv. svjetska bol. Guši se u vlastitoj tuzi iz koje ne nalazi nikakva izlaza. Djelovao je snažno na svoje suvremenike, slično kao Goetheov *Werther.*

Chateaubriandova je glavna zasluga u produbljivanju Rousseauova (v.) osjećanja za prirodu stvarajući snažne zanose za život u čistoći prirode, daleko od suvremenog života. U književnosti je, osim toga, vrlo sugestivno razradio motiv svjetskog bola kao snažnog vrela romantičarske tuge i intimnog razočaranja u ličnom životu. Nabujalost čuvstvenog života kod kasnijih mnogih romantičarskih likova, koja ih je dovodila u ozbiljne nesporazume s društvom, našla je prvotne korijene kod Chateaubrianda i ogledni model u liku Renéa.

CICERON, MARKO TULIJE (106—43. st. e.), rimski političar i konzul, istaknuti govornik i prozni pisac, u političkim razračunavanjima ubijen kao pristaša republikanizma. Autor velikog broja *Pisama* (68—43. st. e.) prijatelju Titu Pomponiju Atiku, u kojima se iznosi vrijedna građa o piscu i njegovu doba. Značajniji i poznati govori: *Za Seksta*

Roscija (80), *Protiv Katiline* (63), *Filipike* (44—43, upućene protiv Antonija); sudski govori: *Protiv Vera* (70), *Za pjesnika Arhiju* (62), stilski najdotjeraniji *Za Milona* (52) i dr.

Između dvije suvremene govorničke struje, tzv. *azijanizma*, patetične, kićene i bujnog rječnika, te tzv. *aticističke*, koja je težila sažetosti izraza i snažnijim mislima, Ciceron je išao svojim putem. Kao izvrstan poznavalac latinskog jezika, Ciceron je u govorima njegovao ritmizirane periode s naglašenim mislima, razvijao humor i gorku ironiju, a emotivnom djelovanju posvećivao naročitu pažnju.

Filozofijski spisi (npr. *O najvećem dobru i najvećem zlu, O dužnostima* i dr.) nisu izvorni; Ciceron preuzima i presađuje grčku filozofiju u Rim. V. Azijanizam, Demosten.

CICERONIZAM, v. Azijanizam, Ciceron, Demosten.

CID (Cantar de mio Cid), *Pjesma o Cidu*, najstarije djelo španjolske književnosti na kastiljanskom jeziku, sadrži 3730 stihova (svaki stih 14 do 18 slogova). Nastalo je oko 1140; poznat je samo jedan rukopis iz 1307, koji je pronađen i objavljen 1779.

To je nacionalna epopeja koja pjeva o junačkim djelima i stradanjima španjolskoga narodnog junaka i povijesne ličnosti Rodriga Diaza de Vivara, kojega su Arapi nazvali Cid Compeador (Gospodin borac). Uz pojedinačne fantastične prizore djelo se oslanja na povijesne činjenice i dobro poznavanje geografskih činjenica. Glavni junak Cid ideal je

pravde i humanosti, on je nepokolebljiv nosilac zdravog i prirodnog humanizma.

Pjesma o Cidu vrlo je vrijedan primjer epske poezije.

COLERIDGE, SAMUEL TAYLOR (Semjuel Tejlor Koulridž, 1772—1834), engleski romantički pjesnik, teoretičar romantičarske estetike (u djelu *Biographia Literaria,* 1817); bavio se mnogo Shakespeareom (v.) i smatra se utemeljiteljem suvremene šekspirologije.

S engleskim pjesnikom Williamom Wordsworthom (Viljem Vordsvort, 1170—1850) predstavljao je tzv. **lejkizam** (tj. jezersku školu, engl. Lake-School) prema jezerskom području u sjevernoj Engleskoj, o kojemu su mnogo pjevali. Objavili su zajedno prvu englesku romantičku zbirku pjesama *Lirske balade* (1798).

Najvrednija je Coleridgeova *Pjesma o starom mornaru.* Coleridge, među prvima, obrađuje u pjesmi motiv albatrosa, ptice koja navješćuje dobro. Dalje se ističu pjesme *Kubla Khan,* vizija (1797), s orijentalnim motivima, te *Christabel* (1797—1816), srednjovjekovna balada o djevojci koju je začarala zla i lijepa čarobnica.

COMMEDIA DELL'ARTE, v. Komedija.

COMMEDIA ERUDITA, v. Komedija.

CORNEILLE, PIERRE (Pjer Kornej, 1606—1684), francuski dramatičar, predstavnik klasicističke tragedije. Pored komedija (npr. *Melita,* 1629, *Klitandra,* 1632, *Udovica,* 1632, i dr.) te najznačajnijeg djela tragedije *Cid* (1636), napisao je više

tragedija: *Horace,* (1640), *Polyeucte* (1643), *Smrt Pompejeva* i dr.

Corneilleove ličnosti su slobodne, samouvjerene, s jakom voljom i promišljenim ciljevima. Prožete su velikim idealima pravde i humanizma i stradaju na krupnim nesporazumima između svojih nastojanja i društvene stvarnosti. Scenske kvalitete očituju se prvenstveno u živim dijalozima i monolozima. Corneille je odličan versifikator; stihovi su tečni a rječnik bujan i bogat slikama, (v. Tragedija).

CORRESPONDANCE (franc. korespondans), v. Sinestezija.

CRKVENA DRAMA, duhovne drame srednjeg vijeka (s trajanjem od XII do XVIII st., negdje i do sredine XIX st.) s naglašenim vjerskim sadržajem iz svetačkih legendi i života Marije.

Početak scenskih, kazališnih predstava kod svih naroda vezan je u najdubljoj prošlosti uz vjerske obrede. Iz njih, kao jedinog, isključivog vrela, nije mogao teatar proizaći, jer su potrebe za dramskim oblicima bile mnogo šire, složenije. Dramski su oblici odgovarali iskonskim umjetničkim potrebama i kompleksnog, složenog su porijekla kao i svi ostali književni oblici.

Vjerske su se organizacije u različitim situacijama služile scenskim oblicima propovijedanja i naučavanja. U tom smislu najznačajniji je napor kršćanske crkve u srednjem vijeku, kada su se vjerski obredi izvodili u dramskim, scenskim oblicima. Već je Biblija pružala mnogo građe za scenske prikaze. Još u X st. počinju svećenici na crk-

venim priredbama dijeliti uloge i u korskoj recitaciji čitati odlomke iz evanđelja.

Nešto slično kao u antičkoj Grčkoj, na početku razvoja tragedije i komedije (v.).

Iz dramatiziranih *lauda* (lat. laus, laudes pohvalna pjesma) i crkvenih liturgijskih igara postepeno se razvija *srednjovjekovna crkvena drama.* Pred velikim mnoštvom ljudi, ispred crkava i na sceni organiziranoj na otvorenom, prikazivali su se događaji i osobe iz evanđelja, iz života svetaca, a osobito iz Kristova života.

S vremenom se ove predstave odvajaju od redovitog crkvenog obreda i postaju samostalne, prave pučke religiozne predstave. A kako su obrađivale isključivo vjerovanja, nazvane su *misteriji* (grč. mysterion tajna) i *mirakuli* (lat. miraculum čudo, franc. miracle).

Domovina misterija bila je Francuska, ali su se znatno proširili po Italiji, Španjolskoj, njemačkim krajevima i u Engleskoj.

Uži, posebni odlici crkvene drame bili su *pasioni* (franc. passion muka) koji su prikazivali muku Isusovu, *moraliteti* (lat. mores običaji) koji su donosili prizore grijeha i pokajanja, te razna *prikazanja.*

Srednjovjekovna *crkvena prikazanja* zauzimaju značajno mjesto u hrvatskoj književnosti i u razvoju našeg kazališta.

Prikazanja ili skazanja, najstarije i prve hrvatske dramske predstave iz XV st., zadržala su se sve do XIX st. u nekim primorskim krajevima (npr. na Hvaru). To su dramatizacije svetačkih

legendi, dijaloških pjesama ili pojedinih biblijskih motiva. Centralni je lik Isus, iz čijeg su života pojedine epizode varirane i povezivane s različitim sadržajima. Značajniji su primjeri *Muka svete Margarite* (prikazana u Zadru 1500. g.) i *Prikazanje života sv. Lovrinca,* u osmeračkim stihovima i naglašenim pučkim tonom. Po prijepisu iz 1556. poznata je i *Muka Spasitelja našega,* koja se prikazivala dva dana s mnoštvom osoba.

Naša prikazanja vrlo su srodna talijanskim dramskim predstavama. Tamo su se najprije javile pobožne lirske *laude* (pohvale), koje su zatim dramatizirane i u XIV st. zovu se *devocioni.* Polovinom XV st. nastaju *sacre rappresentazioni,* već razrađene crkvene dramske predstave koje su se odrazile i u našim krajevima.

Srednjovjekovni crkveni teatar postojao je uz svjetovni teatar i uz ranije tradicionalne oblike. Razumljivo je da je među njima bilo preuzimanja (v. Drama).

CRNJANSKI, MILOŠ (r. 1893), pjesnik (zbirka *Lirika Itake,* 1919, poema *Stražilovo,* 1921—1922, *Izabrane pesme,* 1954, *Itaka i komentari,* 1959), mnogo se bavio novinarskim radom, pisao putopise i eseje *(Ljubav u Toskani,* 1930, i *Knjiga o Nemačkoj,* 1931). Veće je uspjehe postigao proznim djelima *Dnevnik o Čarnojeviću* (1921) i snažnijim romanom *Seobe* (1929).

Živi kao politički emigrant u inozemstvu.

CRTICA, v. Novela.

Č

ČAPEK, KAREL (1890—1938), između dva rata najpoznatiji češki pripovjedač (npr. *Raspeti na raskršću,* 1917, *Mučne pripovijetke,* 1917, i dr.), romanopisac (npr. trilogija *Hordubal,* 1933, *Meteor,* 1934, i *Običan život,* 1934, zatim *Tvornica apsolutnoga,* 1922, *Krakatit,* 1924, *Prva smjena,* 1937. i dr.)

U pripovijetkama Čapek ponajviše obrađuje malog čovjeka i društvene prilike svoga vremena, a u romanima se bavi složenijim problemima modernog društva na osnovu potpunijih psiholoških analiza.

U dramama *Bijela bolest* (1937) i *Mati* (1938) ušao je dublje u predratna zbivanja ustajući protiv nasilja i rata.

Poznati su i njegovi putopisi *Pisma iz Engleske* (1914), *Slike iz Holandije* (1932), *Put na Sjever* (1936).

ČEHOV, ANTON PAVLOVIČ (1860—1904), ruski novelist i dramatičar, po zanimanju liječnik. Započeo je književni rad kratkim humoreskama (npr. *Šarene priče,* 1886, i dr.), nastavlja novelama

u kojima obrađuje izgubljene i otuđene likove (npr. *Čovjek u futroli, Ogrozd, O ljubavi* i dr.).

Čehov ne donosi u svojim novelama događaje, zbivanja, velike izrazite ličnosti koje nastupaju u društvu glasno i bučno. Fabule su vrlo jednostavne, ili uopće nije težište na njima, jer Čehov nastoji izazvati dojam, ugođaje, atmosferu; on stvara raspoloženja oko likova, u kojima se oni potpuno očituju. Zbog toga je uvijek sažet, na svoj način lakoničan, a obilno se služi pejzažnim i lirskim digresijama.

I u drame (*Galeb*, 1896, *Ujak Vanja*, 1897, *Tri sestre*, 1900, *Višnjik*, 1903) Čehov ne unosi veće dramske zaplete, nego je sav u stvaranju scenskih raspoloženja i onoga neuhvatljivog ugođaja u kojima se likovi očituju kao živi i neposredni ljudi. U tome je Čehov velik majstor i s potpunim opravdanjem nazvan je osnivačem ruske impresionističke drame; njegove se drame uzimaju i kao primjer tzv. lirske drame (v. Drama, Impresionizam).

ČERNIŠEVSKI, NIKOLAJ GAVRILOVIČ (1828—1889), ruski romanopisac i književni teoretičar, istaknuti revolucionarni radnik (bio je prognan u Sibir). Romanom *Što da se radi* (1863) — jednim od oglednih primjera programske i tzv. tendenciozne književnosti (v.) — snažno je utjecao na rusku naprednu i revolucionarnu omladinu; roman je bio mnogo čitan i u našim krajevima.

Značajan je kao književni kritičar (npr. *Ogledi o Gogoljevu periodu ruske književnosti*, 1855—1856), koji je zastupao jednu od prvih formulacija materijalističke estetike; umjetnost je odraz ži-

vota, ona ga reproducira u bitnim osobitostima, objašnjava i napokon izriče sud i ocjenu o njegovim pojavama; a progresivno-ideološka komponenta u temi i u karakterizaciji likova ima odlučno značenje za umjetničku vrijednost djela.

ČETVEROSTIH ili katren (franc. quatre četiri), strofa od četiri stiha. Vrlo čest oblik u mnogim književnostima.

ČISTA POEZIJA, v. Simbolizam.

ČOLAKOVIĆ, RODOLJUB (r. 1900), istaknuti politički i kulturni radnik, autor je vrijednih i zapaženih *Zapisa iz Oslobodilačkog rata* (I—V, 1946—1955), u kojima je donio autentičnu građu iz robijašnica i narodnooslobodilačke borbe, živo i uvjerljivo saopćenu. Od ostalih mnogobrojnih radova značajna je knjiga o životu na robiji *Kuća oplakana* (1941. i 1947), putopisi *Utisci iz Indije* (1954), prijevodi (prevodio je K. Marksa. V. I. Lenjina, M. Gorkog).

ČUBRANOVIĆ, ANDRIJA (1480—1530), iz dubrovačkog književnog centra, autor je spjeva u šest pjevanja *Jeđupka.* Jeđupka je pokladna pjesma, napisana sa sličnim književnim namjerama s kakvim su se pisale i u Firenci, u drugoj polovini XV st. Po sadržaju su pjesme većinom monolozi lica iz pokladnih igara. U Jeđupki nastupa ciganka (Egipćanka).

Djelo je primjer tzv. *maskerate,* književnog oblika koji se mnogo javljao i u Italiji i u drugim zemljama. Pjesnik je u glavnom liku djela na-

stupao redovito prerušen, maskiran, i tako je slobodnije saopćavao svoja osjećanja i ljubavne izjave.

Jedina je tema djela ljubav, opjevana i shvaćena u tradicionalnom trubadursko-petrarkističkom duhu. Služeći se osmercem Čubranović je odabrao življi i vedriji ton bliži narodnoj pjesmi; upotrijebio je stih od četiri stiha (katren) s rimom abba. Najznačajnije je šesto pjevanje u kojem sâm pjesnik, u liku Ciganke, iznosi svoja ljubavna osjećanja.

ČUDAČKA NOVELA, v. Novela.

Ć

ĆOPIĆ, BRANKO (r. 1915), pjesnik, novelist, romanopisac. Književnu djelatnost započeo je prije rata pripovijetkama (npr. *Pod Grmečom,* 1938, *Borci i bjegunci,* 1939, i dr.), nastavlja u toku rata i narodnooslobodilačke borbe u kojoj sudjeluje od početka (pjesme *Ognjeno rađanje domovine,* 1944), ali najvrednija ostvarenja daje poslije rata s tematikom iz NOB-a (npr. *Pjesme partizanke,* 1945, *Sveti magarac i druge priče,* 1946, *Surova škola,* 1948, romani *Prolom,* 1952, *Ognjeno ljeto,* 1955, *Gluvi barut,* 1957, *Osma ofanziva, Ne tuguj, bronzana stražo,* 1958, te srodna djela *Dragi likovi,* 1959, *Bojovnici* 1960, *Krava s drvenom nogom,* 1963, *Orlovi lete,* 1963, i dr.). Djelo *Doživljaji Nikoletine Bursaća* (1955) — niz novela oko jednog lika — vrlo je značajno ostvarenje Ćopića kao humoriste. Likovi Nikoletine Bursaća i Jovice Ježa najznačanija su književna ostvarenja: humorističke tendencije u našoj književnosti prvi put su stvorile svoje izrazite i umjetnički zrele predstavnike. Iznimno mjesto Ćopić je ostvario kao dječji pjesnik (npr. *U zem-*

lji leptirova i medvjeda, 1940, *Pjesme pionirke,* 1945. i dr.).

Sabrana djela I—XII, 1964—1965.

ĆOSIĆ, BRANIMIR (1903—1934), pripovjedač (*Priče o Boškoviću,* 1924, *Egipćanka,* 1927), romanopisac (*Vrzino kolo,* 1925, *Dva carstva,* 1928, *Pokošeno polje,* 1934), feljtonist i recenzent. U najboljem djelu *Pokošeno polje* Ćosić je s obiljem autobiografskog materijala prikazao svoju generaciju koja je stradala u prvome svjetskom ratu (u prvom dijelu romana *Čitava jedna mladost*) i doživjela drugo, teže razočaranje poslije svršetka rata (u drugom dijelu *Sile*). Djelo je kronika i nepoštedna kritika naše društvene stvarnosti do drugoga svjetskog rata.

ĆOSIĆ, DOBRICA (r. 1921), istaknuti pripovjedač; društveni radnik i profesionalni književnik. Postigao je veliki uspjeh romanom iz narodne revolucije *Daleko je sunce* (1947). Probleme i tragična previranja među srbijanskim seljaštvom potkraj XIX st. obradio je u izvrsnom romanu *Koreni* (1954). Sličnu tematiku obradio je i u velikom romanu *Deobe I—III* (1961). Niz zapisa o različitim pitanjima iznio u djelu *Akcija* (1955—1964).

D

DADAIZAM (prema izrazu da-da, prvom tepanju djeteta), na početku XX st. (1916—1924) ekstremni umjetnički i književni smjer koji se pokušava u načinu izražavanja vratiti na početke prvih misli i prvih oblika saopćavanja, oslanjajući se na tendencije ekspresionizma (v.). Ustaje protiv svake razumne misli. Zalaže se za nesuvislo, spontano i nekontrolirano iznošenje osjećanja i zapažanja, za asocijacije bez obzira na smisao riječi. Naglašava simultanost u doživljavanju, te snove i podsvijest. U društvenom pogledu dadaisti su bili prožeti anarhističkim idejama. Isticali su relativnost i nesmisao stabilnijega društvenog uređenja.

Dada je nastupila manifestom u časopisu *Cabaret Voltaire* u Zürichu 1916; predvodili su je Jean Arp i Tristan Tzara.

Dadaizam je imao dodirnih crta s futurizmom (v.) i nadrealizmom (v.).

DAKTIL, v. Versifikacija.

D'ANNUNZIO, GABRIELE, v. Slobodni stih.

DAUDET, ALPHONSE (Alfons Dode, 1840—1897), francuski pripovjedač i romanopisac. Književno priznanje stječe kratkim pričama *Pisma iz mog mlina* (1869), u kojima je uspješno prikazao Provansu s njenim ljudima i pejzažima. U autobiografskom romanu *Mališan* (1868) iznio je impresivnu građu iz svog djetinjstva i mladosti. Dao je u grotesknoj i blagonaklonoj karikaturi zanimljiv i simpatičan lik Tartarina Taraskonca (*Čudnovate zgode Tartarina Taraskonca,* 1872). U romanima (npr. *Numa Rumestan,* 1881, *Besmrtnik* 1890 i dr.) prikazuje francusko društvo druge polovine XIX st. Daudet je najsnažniji u slikanju djece, napuštenih i progonjenih, nesretnih ljudi u zapuštenoj periferiji; nenametljivim humanizmom, toplinom u razumijevanju nevoljnih i rijetkim darom zapažanja ostavlja snažnije dojmove.

Autobiografska sjećanja i zanimljivu građu o svojim suvremenicima prikazao je u dva djela: *Trideset godina Pariza* (1888) i *Uspomene jednog književnika* (1888).

Kod nas mnogo prevođen i čitan (v. Novela).

DAVIČO, OSKAR (r. 1909), izrazit pjesnik (npr. zbirke *Tragovi,* 1930, *Pesme,* 1938, *Hana,* 1951, *Višnja za zidom,* 1950. i 1959, *Flora,* 1955, *Tropi,* 1959. i dr.), autor poema (npr. *Čovekov čovek,* 1953, *Zrenjanin,* 1947), moderan romanopisac (romani *Pesma,* 1952, *Beton i svici,* 1956, *Radni naslov beskraja,* 1956, i dr.), esejist (*Položaj nadrealizma u društvenom procesu,* zajedno s Dušanom Matićem i Đorđem Kostićem, *Poezija i otpori,* 1951, *Pre*

podne), pisac reportaža (*Među Marksovim partizanima*, 1947, i dr.), scenarist (*Do pobede*).

Započeo književnu djelatnost u nadrealističkoj atmosferi i zadržao do najnovijih ostvarenja neke osobine slobodnog i proizvoljnog djelovanja svijesti i podsvijesti. Sav je u gradskoj složenosti problema i nemiru ljudi, a potpuno nov odnos prema jeziku i sloboda sintaktičke strukture česti su pratioci Davičova stila. Robijaška, revolucionarna, partizanska i poslijeratna tematika, uz naglašenu erotsku, zauzimaju središnje mjesto u Davičovu književnom stvaralaštvu.

S izvanrednom poetskom senzibilnošću za suvremenu tematiku i neslućene raspone jezičnog izraza, Davičo iz djela u djelo traži nove putove i nepoznate izražajne mogućnosti. Po tome je Davičo naš najizrazitiji književni eksperimentator i avangardista.

DAVID, v. Oda, Psalam.

DECIMA, v. Desetostih.

DE COSTER, CHARLES (Šarl d Koster, 1827—1879), belgijski pripovjedač francuskog jezičnog izraza, poznat ponajviše po mnogo prevođenom i glavnom djelu *Legenda o Ulenšpigelu i Lamu Gudzaku* (1867). Popularnu srednjovjekovnu ličnost Ulenšpigela stavlja De Coster u XVI st., služi se namjerno nešto starijim oblicima francuskog jezika da bi što uvjerljivije prikazao borbu flamanskog naroda protiv španjolske okupacije, nasilja i crkvene inkvizicije. Lik pustolova i šaljivdžije Ulenšpigela dobija kod De Costera crte re-

volucionara i narodnog borca; on je oličenje širih nacionalnih težnji i aktuelnih ideala čovječanstva svoga doba i time je postao reprezentativnija ličnost od mnogih u pikaresknim (v.) djelima, iz koje je sredine proizašao. Uz Ulenšpigela i kao potpunu suprotnost njemu autor je stavio dobričinu Lama — flamanski prototip Sanche Pansa — a s iznimnim bogatstvom prikazao je bujni i šaroliki flamanski svijet u svim njegovim očitovanjima.

Ostala djela: *Flamanske legende* (1858), *Brabantske priče* (1861), *Putovanje u Zelandiji* (1880), drama *Stefanija* i dr.

DEDINAC, MILAN (r. 1902), pokretač i suradnik časopisa *Putevi*, kazališni kritičar (izdao knjigu *Pozorišne hronike*, 1950), prevodilac (preveo *Fedru* francuskog dramatičara J. Racinea, v.), suputnik nadrealističke grupe u Beogradu. Predstavnik je avangardizma u srpskoj poeziji. Napisao je poeme *Javna ptica* (1926, poetski nadrealistički manifest), *Jedan čovjek na prozoru* (1937), *Pesme iz dnevnika zarobljenika broj 60221* (1947), zbirku *Od nemila do nedraga* (1957) i dr.

DEFABULARIZACIJA (lat. de ukidanje, fabula pripovijest), naziv kojim se želi reći da suvremena književna djela — jednako roman (v.) i novela (v.), kao i drama (v.) — napuštaju fabulu (v.), da se više ne drže postupnosti i kronološkg redoslijeda u izlaganju zbivanja. Tradicionalnu zbijenu fabulu mnoga moderna djela zamjenjuju asocijacijama likova, njihovim isprekidanim sjećanjima, razmišljanjima i zapažanjima.

DEFOE, DANIEL (Denijel Difou, 1660—1731), engleski pripovjedač, izuzetno je utjecao na sve evropske književnosti, iako njegovo književno djelo ne predstavlja značajno umjetničko dostignuće. Potkraj života počinje književnu djelatnost romanom *Život i čudne neviđene pustolovine Robinsona Crusoea, mornara iz Jorka* (1719, drugi dio 1719, treći dio 1720) i doživljava nezapamćeni uspjeh; i danas se njegovo djelo štampa i čita s velikim interesom. Defoe je uspio izvanredno sretno da poveže vrlo različite težnje u glavnom liku Robinzona: bijeg u prirodu, smisao za pustolovine, oslobađanje od društvene stege i konvencionalnih normi, čežnju za divljinom, neuništiv smisao za rad, red i svojinu, osjećaj sentimentalnosti i humanizma, smisao za nepredviđeno i iznenadno, ugođaj idile i obiteljskog doma, nostalgiju za daljinama i rodnim krajem.

Ostala djela: *Kapetan Singleton* (1720), pikareskni (v.) roman *Colonel Jacque* (1722), *Zgode i nezgode glasovite Moll Flanders* (1722), *Dnevnik Rugine godine* (1722) i dr.

DEHEROIZACIJA (lat. de uklanjanje, grč. heros junak), određeni stilski postupci u nekom književnom djelu kad se lik prikazuje u njegovim svakodnevnim i intimnim radnjama. U opisu lika donose se takvi detalji koji ga pokazuju kao čovjeka sa svakodnevnim, ljudskim navikama, slabostima i potrebama.

U starijim epovima i epopejama (v.), u srednjovjekovnom romanu (v.), u djelima romantičara,

prikazani su glavni likovi kao neobični, nesvakidašnji ljudi. Bili su u svemu natprosječni, izdvajali su se iz mase ljudstva, bili su u svemu heroji. Međutim, već realizam (v.), a pogotovu naturalizam (v.), ruši takvo izdvajanje glavnog lika. Prikazuje ga kao prosječnog, standardnog čovjeka sa svim svakodnevnim potrebama i slabostima.

DEKADENCIJA (franc. décadence propadanje), termin koji se upotrebljava u dva osnovna značenja:

1. dekadencija ili dekadansa, razdoblje raspada, propadanja, nazadovanje razvoja određene kulture. Često se tvrdi da se kulture određenih zajednica razvijaju u usponima i padovima, tj. kada se javljaju epohe značajnih umjetničkih ostvarenja i epohe kada u kulturnom i umjetničkom pogledu zavlada potpuni zastoj i nazadak. Predstavnici takvih shvaćanja, između ostalih, bili su: G. Vico u djelu *Nova znanost* (1715), Ch. Motesquieu u djelu *Razmišljanja* (1734), J. J. Rousseau (v.) u djelu *Društveni ugovor* (1762).

U književnosti se odsustvo velikih pjesnika i nedostatak umjetničkih djela rado naziva dekadentskim razdobljem; još se češće naziva u književnosti dekadentskim doba epigona, oponašatelja ranijih stilova i oblika.

Gornje značenje termina dekadansa, s podvučenim negativnim značenjem i kritičkim stavom prema određenoj situaciji u kulturi i književnosti, upotrebljava se vrlo često u sukobu različitih ideoloških koncepcija, u nesporazumima starije i

mlađe generacije, u borbi oprečnih književnih teorija i škola.

2. dekadansa se javlja u drugoj polovini XIX st., prije svega u Francuskoj a potom i u drugim evropskim zemljama, kao određeni književni pravac koji stvara svoju teoriju, školu i krug zastupnika protiv građanske stvarnosti i njenoga moralnog kodeksa.

Uzroci su mnogobrojni: sociološki (teške društvene i ekonomske prilike poslije 1848. u Francuskoj i Evropi), sumorna kulturno-politička atmosfera u buržoasko-kapitalističkom svijetu Evrope, sukobi raznih književnih programa.

Glavni predstavnik i teoretičar Charles Baudelaire (v., 1821—1867) shvaćao je dekadansu kao koncepciju pjesništva i određeni poetski stil koji teži za unutrašnjim produbljenjem duha i ćutilnosti, za odbijanjem od svakodnevnoga građanskog života, za otkrivanjem egzotičnoga i satanskog, religioznoga i mističnog, za isticanjem erotskog, za manifestiranjem iznimno estetskog. Pronalazeći najsuptilnije duhovne i ćutilne nijanse, Baudelaire je posvećivao najsvestraniju pažnju dotjeranosti pjesničkog oblika (odatle karakteristike ovoga pjesničkog pravca esteticizam (v.), artizam (v.) formalizam (v.), kao visoke kvalitete u pjesničkom izrazu).

Paul Verlaine (1844—1896) tumači pojam dekadansa ovim riječima:

»Ime dekadansa obuhvata rafinirane ideje određene ekstremne civilizacije, najvišu književnu kulturu, srce puno najjačih i najdubljih čuvstava.«

Dekadansa je dala vrhunska pjesnička ostvarenja u djelima francuskih pjesnika Ch. Baudelairea (v.), P. Verlainea (v.), St. Mallarmea (v., 1842—1889), engleskog književnika Oscara Wildea (v., 1854—1900) te američkog pjesnika E. A. Poea (v., 1809—1849). Ali je — kao i svaki drugi književni pravac — privukla u svoj krug niz književnika koji su vulgarizirali osnovne tendencije neuspjelim i nevrijednim djelima.

Dekadansa je presudno utjecala nekim svojim tezama i stilskim karakteristikama na svu evropsku umjetnost i književnost i na kasnije evropske škole i stilove: na impresionizam (v.), simbolizam (v.), na teoriju l'art pour l'art (v.), na novoromantiku (v.).

DELORKO, OLINKO (r. 1910), pjesnik, prevodilac (s uspjehom prevodio Dantea, Petrarku, Michelangela i dr.), proučavatelj narodne poezije (više studija napisao, uredio antologije *Hrvatske narodne balade i romance* i *Zlatna jabuka*, te *Istarske narodne pjesme*. Težište je Delorkova rada na poeziji (zbirke *Pjesme*, 1934, *Rastužena Euterpa*, 1937, *Razigrani vodoskoci*, 1940, *Zgode poremećene sreće*, pjesnička proza, 1942, *Uznosite slutnje*, 1944, *Izgaranja*, 1958, *Lirski eden*, 1964, i dr.). U poeziji je značajan predstavnik tzv. mediteranskih motiva i ugođaja.

DEMETER, DIMITRIJE (1811—1872) dramatičar, novelist, kazališni kritičar, prevodilac; najzaslužniji je za stvaranje, organizaciju i repertoar narodnog kazališta u Zagrebu. U poemi *Grobničko polje* (1842) obradio borbu Hrvata s Tatarima 1242.

U drami *Teuta* (1844) obrađuje povijesnu temu iz ilirskog doba o neslozi narodnih prvaka, želeći na primjeru davne prošlosti pokazati svojim suvremenicima kako valja raditi.

Napisao je libreta (v.) za prve hrvatske opere *Ljubav i zloba* (1845) i *Porin* (1846), koje je uglazbio Vatroslav Lisinski (1819—1851).

DEMOSTEN (384—322. st. e.). grčki državnik i govornik, proslavio se govorima i žestokim napadima protiv Filipa II Makedonskog, zalažući se za grčku samostalnost i slobodu. Svi Demostenovi govori protiv Filipa zovu se popularno *Filipike,* a poznatiji su *Prvi govor protiv Filipa* (351) i *Drugi govor protiv Filipa,* dok je najsnažniji *Treći govor protiv Filipa* (341). Obilježja Demostenova govorništva su snaže i jasne misli, sažet jezik, bogatstvo izražajnih stilskih sredstava (figure i tropi), korištenje retoričkog pitanja (v.), čest dijaloški oblik u izlaganju, a osobito temeljita argumentacija s popratnom ironijom i sarkazmom. Demostenovi su govori izvrsna proza s velikim književnim kvalitetima. Njegov smjer u govorništvu (uz druge grčke govornike) obuhvaćen je nazivom aticizam (v.).

DESETERAC, v. Epski i lirski deseterac.

DESETOSTIH ili decima (lat. decimus deseti), strofa od deset stihova. Naročit je oblik španjolska decima ili *espinela.*

DESKRIPCIJA, v. Epski stil.

DESNICA, VLADAN (r. 1905), istaknuti prozni pisac s izrazitim darom zapažanja. Ponajviše obrađuje ljude dalmatinskih gradića i ulazi u slože-

niju problematiku grada. Svoja izlaganja Desnica redovito popraćuje nenametljivim esejističkim refleksijama, slično mnogim zapadnoevropskim piscima (pripovijetke i romani *Zimsko ljetovanje,* 1950, *Olupine na suncu,* 1952, *Proljeće u Badrovcu,* 1955, *Tu odmah pored nas,* 1956, *Proljeće Ivana Galeba,* 1957). Pisao je i pjesme *(Slijepac na žalu,* 1956), eseje (*Priča o tipičnome,* 1957), članke, scenarije, mnogo je prevodio s talijanskoga i francuskog jezika.

DESTOVNIK — KAJUH, KAREL (1922—1944, poginuo u NOB), slovenski pjesnik. Prvu zbirku pjesama *Pesmi* objavio 1943, kasnije izašle *Pesmi* (1944, 1945), *Kajuhove pesmi* (1949). Glavno mjesto zauzimaju partizanski i revolucionarni motivi.

DEUS EX MACHINA (lat. deus eks makina, bog iz mašine, iz aparata), iznenadno spuštanje određenog božanstva na scenu pomoću naročitog aparata (mašine) upravo u onome času kada u tragediji treba da dođe do katastrofe ili tragičnog konflikta. Samo u onim situacijama kad se sukob čini nerješivim.

Danas je navedeni termin poslovična izreka za svako iznenadno, u prvi čas neshvaćeno rješenje nekog spora ili problema.

DEVETOSTIH, ili nona (lat. nonus deveti), strofa od devet stihova.

DEVOCIONI, v. Crkvena drama.

DEZINTEGRACIJA (franc. des raz, ne; lat. integer čitav), razdvajanje ili raspadanje neke cjeline.

Upotrebljava se u književnosti najčešće u vezi s realizmom: dezintegracija realizma. Misli se na nestajanje ili napuštanje onih stilskih postupaka u izgradnji književnog djela kojim se izgrađivao realizam (v.). Suvremena književnost ide drukčijim putem od realizma. Književni pravci (v.) i stilske epohe (v.) nužno se mijenjaju ovisno o društvenim i povijesnim mijenama. Novi se književni pravci ili stilske epohe mogu izgraditi samo onda ako se prethodni prevladaju. Tada se nužno javljaju zakonitosti dezintegracije tradicionalnog, ustaljenog, i integriranja, ili integracije, novih težnji i koncepcija u jednom novom i drukčijem stilskom postupku.

Pojave dezintegracije i integracije su stalne popratne pojave u svim povijesnim razdobljima kada se prevladava tradicionalno, ustaljeno, staro, a nastaje novo.

DICKENS, CHARLES (Čarlz Dikinz, 1812—1870), engleski pripovjedač i romanopisac iz tzv. viktorijanske ere engleske književnosti. Zanimljiva književna ličnost, proživio težak i sumoran život koji se snažno odrazio u njegovu književnom djelu.

Privredni razvitak Engleske XIX st. sa svim društvenim izopačenostima i raznolikim životnim pojavama, složenosti velegradskog života u Londonu i posebno sumorna, maglovita i kišna atmosfera industrijskih gradskih četvrti, bili su osnovna građa iz koje je Dickens uzimao teme za svoja djela. Iscrpnija stilska tehnika opisa pejzaža, gradske periferije, obiteljskih interieura te samih li-

kova, a zatim širi sociološki interes za život ljudi, bili su vrlo izraziti faktori Dickensova stvaralaštva, koji su izvršili znatno jačanje tendencije u smjeru novih književnih pravaca realizma i naturalizma ne samo u Engleskoj nego i u evropskim književnostima.

U prvom značajnijem djelu *Posmrtni spisi Pickwickova kluba* (1836—1837, izlazio u novinskim nastavcima) Dickens je u invencioznom humorističkom paru idealiste Pickwicka i realiste sluge Sam Wallera te u velikoj galeriji ostalih likova dao uspješno sliku Engleske pred njenu industrijalizaciju. Svjetsku slavu stječe Dickens djelima *Oliwer Twist* (1837—1838), *David Copperfield* (1849—1850) i *Veliko očekivanje* (1860—1861). Sva tri su djela posvećena jednoj temi, prikazu života i razvoja dječakâ. Na tom je području najveći kvalitet Dickensov. Njegovo razumijevanje za dječački svijet, psihološko poniranje do neslućenih podsvjesnih dubina i topli, nenamješteni humanizam, zaokruženo sve u poetičnu cjelinu — velika su književna dostignuća.

Slične osobine imaju i pripovijetke, *Božićna pjesma* (1843), *Cvrčak na ognjištu* (1846).

Ostala djela: *Život i doživljaji Martina Chuzzlewita* (1843—1844), *Sumorna kuća* (1852—1853), *Poslovanje s firmom Dombey i sin, prodaja na veliko i na malo, i za izvoz* (1848) i dr.

DIDASKALIJE (grč. didaskalía nauk, uputa, didáskein poučiti), upute, savjeti, napomene. Uz tekst, koji govore dramska lica, mnogi autori dra-

mâ (v.) opisuju u zagradama ili u napomenama pozornicu, okolinu i ponašanje likova u određenim situacijama; katkada daju i savjete glumcima kako treba da se ponašaju na sceni.

DIGENIS AKRITAS (Digenis dvostruko rođeni, jer mu je otac bio Sirijac a majka Grkinja), bizantski nacionalni ep o silnom junaku Vasiliju Digenisu Akritasu koji je živio na gornjem toku Eufrata i borio se kao bizantski graničar protiv Arapa. Ep vuče svoje korijene iz legendi koje dopiru čak do IX i X st. (borbe u Maloj Aziji između Bizantskog Carstva i arapskog kalifata), a sam rukopis epa potječe iz XVI i XVII st.

O epskom liku Digenisu sačuvale su se pjesme u usmenoj predaji kod Grka sve do najnovijeg vremena, a pojedini motivi i teme prelazili su i u susjedna nacionalna područja.

DIGRESIJA (lat. digressio udaljavanje), mjesto u govoru ili književnom djelu gdje se autor udaljuje od glavnog predmeta da ispriča anegdotu, uspomenu, ili da opiše pejzaž, umjetnički predmet i sl. Autor prekida nit zbivanja, slabi jedinstvo akcije, ali ipak postiže znatne efekte kod čitaoca: ili ga razonodi, i čitalac se odmori, ili time još više pojačava interes čitaoca za djelo.

Digresija je vrlo važan stilski postupak u svim umjetničkim djelima. Može se izvesti na nebrojeno mnogo načina i zato ima značajno mjesto u književnom stvaralaštvu, posebno u epskom stilu (v.).

DIJAK (grč. diákonos sluga), naziv preuzet iz grčkih vrela u staroslavenske crkvene knjige u značenju crkvenog pomoćnika, đakona. Upotreblja-

va se i u proširenom značenju kao klerik (tj. polaznik vjerskih škola za zvanje svećenika) i kao učenik (tj. studiosus). U srednjem vijeku riječju dijak označava se pisare ili kancelare, tj. ljude školovane i obrazovane, koji su vodili kancelarijsku službu u općinama i na dvorovima vladara, feudalaca, bogataša. Sastavljali su isprave, pisali spise, čitali proglase, a često su i autori kronika. Služili su se latinskim jezikom koji se prema njima naziva i dijački jezik. Najstariji podaci potječu već iz g. 1189.

Dijaci su bili u svoje vrijeme prosvijećeni ljudi. Neki književni povjesničari smatraju da su oni — kao jedini književno obrazovni ljudi u svoje vrijeme — pjevali o feudalcima pjesme koje je kasnije narod preuzeo i u svome duhu preradio. I tako bi nastajale narodne pjesme. Mnoge narodne pjesme očuvale su spomen o dijaku kao o vrlo zanimljivom liku.

Postoji naziv *jačke* pjesme, tj. one pjesme koje su dijaci ispjevali (glagol jačiti, tj. pjevati pjesme). Dijalektalna književnost.

DIJALEKTALNA KNJIŽEVNOST, književnost na našim dijalektima; nastaje na početku književne djelatnosti u svih naših naroda i u tom smislu nosi obilježja regionalnih književnosti (tzv. *regionalizam* u književnosti); održala se do danas.

DIJALOG (grč. dialogos razgovor između dvojice ili nekoliko ljudi), vrlo čest stilski postupak gotovo u svim književnim djelima, kada dva lika (ili više njih) izravno saopćuju svoje misli u neposrednom razgovoru. Dijalog je moćno i neizostavno

stilsko sredstvo koje u svojim teško uhvatljivim nijansama može da izrazi najsloženije pojave ljudskih htijenja i društvenih previranja. Njegova je povijest stara toliko koliko i povijest ljudskog društva.

Iako dijalog pokazuje u suštini uvijek istu shemu (dvojica ili više likova neposredno i u izravnom odnosu saopćuju svoje misli), on se ipak vrlo uspješno prilagođuje raznim književnim oblicima i rodovima. Tako razlikujemo lirski dijalog (u okvirima lirskog izraza), epski dijalog (u okviru epskog, narativnog izraza), dramski dijalog (u okviru scenskoga, dramskog izraza).

DISTIH, v. Dvostih.

DITIRAMB (grč. dithýrambos prvobitno: pridjevak Dionizov, a kasnije pjesma u slavu Dioniza, boga vina), pjesma koja veliča zanos i oduševljenje za životne radosti i užitke, za sâm život, za svemoćnu prirodu i njena očitovanja.

U antičkoj Grčkoj ditiramb je bio izvorna narodna pjesma pjevana u obredima posvećenim Dionizu, bogu vina i životnih radosti. Kasnije postaje zborna pjesma koju izvodi više od 50 osoba uz muzičku pratnju i ples satira. Pišu je pjesnici i posvećuju Dionizu i drugim bogovima. Bila je dulja i veća pjesma narativnog karaktera, a imala je i dijaloški oblik (jedni su pjevači drugima odgovarali i otpjevavali).

Iz dijaloškog oblika ditiramba često se izvodi postanak grčke tragedije. Grčki filozof Aristotel (384—322. st. e.) dovodio je početak tragedije u najužu vezu s ditirambom, i vjerojatno je bio u

pravu u nekim slučajevima tematske srodnosti. Ali je sigurno da je postanak tragedije, kao i drame, mnogo složenije pitanje i da ima mnogo dublje i starije korijene.

Kasnije su se pjesnici rado vraćali ovom pjesničkom obliku unoseći razne teme i motive, ali zadržavajući uvijek u bitnom isti osnovni ugođaj, tj. napitnički karakter.

Danas se u ditirambu obrađuju razne teme, ali je naglašen ton oduševljenja i zanosa, veličanja životne radosti, svemoći prirode i velike sreće. Po osnovnom ugođaju i promjenljivom metričkom obliku ditiramb je srodan odi; nije ih lako uvijek razlikovati. Značajno i uspješno oživljavanje ovoga oblika nalazimo u pjesmama Vladimira Nazora *Cvrčak* i *Dionizijske pjesme.*

DNEVNIK, 1) novine koje izlaze svaki dan; 2) djelo u kojemu se iznose doživljaji, zapažanja i razmišljanja kronološkim redom, iz dana u dan.

Dnevnici su vrlo zanimljiva i vrijedna djela jer daju građu o neposrednom času i aktuelnim temama. Upoznaju nas potpunije s općim kulturnim stanjem i atmosferom u nekom razdoblju, kao i s neposrednim interesima i zapažanjima autora. Za upoznavanje ličnosti nekog pisca dnevnici mogu biti vrlo dragocjena vrela. Npr. *Davni dani* Miroslava Krleže.

DODE, v. Daudet, Alphonse.

DODOLSKE PJESME, v. Narodna lirska pjesma.

DOMANOVIĆ, RADOJE (1873—1908), nastavnik na srednjim školama u Srbiji, sudionik u po-

litičkim borbama. Novelist i satiričar, književni rad započinje pripovijetkama idiličnog ugođaja (*Pripovetke*, 1899), ali ubrzo prelazi na područje jetke i gorke satire kojoj je najjači predstavnik u Srbiji; *Ukidanje strasti, Danga, Vođa, Kraljević Marko po drugi put među Srbima, Stradija, Nigde glasa* i dr.

Domanović je majstor satire: novele su koncipirane i komponirane i u detaljima i u cjelini u nepomućenom satiričkom ugođaju. Ton i rječnik, poenta i osnovna ideja, sve je razrađeno u oštroj, nemilosrdnoj, otrovnoj i ubitačnoj satiri. Autor je radikalno osudio nezdrave društvene i političke prilike svoga doba.

Celokupna dela I—II, 1928—1931.

DOMJANIĆ, DRAGUTIN (1875—1933), po zanimanju sudac. Započinje pjesmama na štokavskom dijalektu, ali glavnu pažnju izaziva kajkavskim pjesmama. Neki lični kompleksi učinili su ga povučenim, osjetljivim i nesnalažljivim u modernom životu. Mnogo je pjevao o minulim vremenima, s motivima o parkovima, pejzažima, profinjenijim međuljudskim odnosima, o dvorcima i aristokratskoj sredini. U nekim je pjesmama s velikim razumijevanjem obradio društvene probleme svoga doba i ratna stradanja (*Molitva iseljenika, Na kolodvoru, Vi umirete, Ciklame, krvave ciklame*). Prvi je u hrvatskoj književnosti punije i umjetnički zrelije ostvario melodioznost i ritmičnost kajkavskog dijalektalnog izraza.

Djela: *Pjesme* (1909), *Kipci i popevke* (1917), *Izabrane pjesme (1924)*, *V suncu i senci* (1927), *Po*

dragom kraju (1933), *Pjesme* (1939), *Pjesme i popevke* (1955).

DONČEVIĆ, IVAN (r. 1909), novelist (*Ljudi iz Šušnjare*, 1933, zbirke *Bezimeni*, 1945, *Posljednji Ciganin*, 1951), romanopisac (*Horvatova kći*, 1935, i prerađen pod naslovom *Životopis bez svršetka*, 1948, *Propast*, 1936, *Biser i svinje*, 1938, *Mirotvorci*, 1956). Dončević obrađuje svoj rodni kraj Moslavinu i tematiku iz narodnooslobodilačke borbe (1942. prešao u partizane).

DOS PASSOS, JOHN (Džon Dospesos, r. 1896), američki romanopisac, obrađuje probleme industrijske i velegradske Amerike, ulazeći u ocjenu i prikaz aktuelnih društveno-političkih previranja u svijetu. U romanu *Manhatten Transfer* (1923) obrađuje novčani, krupno-kapitalistički ambijenat New Yorka. U trilogiji *USA* (1938) — I dio *42. paralela*, 1930, II dio *1919*, 1932, III dio *Krupni kapital*, 1936. — još dublje ulazi u strukturu američkoga kapitalističkog društva. U stilskom pogledu Dos Passos utvrđuje neke pripovjedačke postupke; npr.: tzv. kolektivističku tehniku (tj. opisivanje paralelno i istovremeno zahvaćenih i isprepletenih sudbina većeg broja lica), fotografsko reproduciranje dijaloga, sociološku objektivnost, tzv. vijesti (sastavljeni uvodi iz novina, krilatice, odlomci iz govora i sl.), tzv. životopise (većinom zajedljive biografije istaknutih ličnosti), tzv. postupak oko kamere (tj, odlomci pisani prozom u tehnici struje svijesti).

Ostala djela: trilogija *District of Columbia* (1953) i dr.

DOSTOJEVSKI, FJODOR MIHAJLOVIČ (1821—1881), jedan od najznačajnijih ruskih pripovjedača i romanopisaca XIX st. Živio je kao profesionalni književnik i publicist, sudjelovao u radu utopijsko-socijalističkog kruga, osuđen na smrt 1849, zatim pomilovan i prognan u Sibir. Sve je to ostavilo duboke tragove u njegovu stvaralaštvu. Snažno je utjecao na kulturnu atmosferu svoga doba, a mnogi kasniji istaknuti romanopisci ili su se oslanjali na njega, ili su ga isticali kao svoga prethodnika.

Dostojevski prvi među ruskim piscima pretežno obrađuje gradsku sredinu. Fabule su sadržajne, pune napetih zapleta, ali s važnom namjerom da se čitaoci lakše uvedu u složenu problematiku likova. Likovi se nalaze u teškom nesporazumu s društvom; jedni protiv njega protestuju, žele ga uništiti ili potpuno izmijeniti (Raskoljnikov iz romana *Zločin i kazna,* 1866, Ivan Karamazov iz romana *Braća Karamazovi,* 1879—1880); drugi unose u društvo ideje smirenog, poniznog i pasivnog kršćanskog stava (knez Miškin iz romana *Idiot*, 1868, Sonja Marmeladova iz romana *Zločin i kazna*, 1866, Aljoša Karamazov iz romana *Braća Karamazovi*); treći su beskrupulozni sebičnjaci i pokvarenjaci (knez Valkovski iz romana *Poniženi i uvrijeđeni,* 1861, Fjodor Karamazov iz romana *Braća Karamazovi*). Atmosfera romana je sumorna, teška, prožeta beznadnošću i pesimizmom; ima pečat turobne tragičnosti koja guši sve oko sebe. Dostojevski nije težio da u djelima pruži društveno-analitičku sliku života, nego je prodirao duboko u dušu i pod-

svijest čovjekovu, donosio je istančane psihološke portrete svojih likova s nedostiživom uvjerljivošću i neposrednošću. Služi se dijalozima, ali je najjači stilski postupak Dostojevskog unutrašnji monolog: lik se prepušta sam svojim mislima i razmišljanjima i u isprekidanom, nervoznom govoru iznosi vlastitu sliku svoje unutrašnjosti. Stilski postupak koji će se bogato razraditi u modernom romanu.

Ostala djela: *Bijele noći* (1848), *Selo Stepančikovo* (1859), *Zapisi iz mrtvoga doma* (1861—1862), *Zapisci iz podzemlja* (1864), *Demoni* (1871—1872), *Dnevnik* (započeo ga pisati 1873), i dr.

DRAMA (grč. drâma, gen. drámatos radnja), noviji i sve češći opći naziv za književno djelo namijenjeno scenskom izvođenju u kazalištu, s glumcima i pred prisutnim gledaocima; jednako i za ono djelo koje se ne izvodi na sceni, ali ima dramska obilježja. Nazivi drama, tragedija i komedija potječu iz antičke, grčke kulture i jednake su starine. Češće su se upotrebljavali nazivi tragedija i komedija. Ovo novije značenje, različito od tragedije i komedije, naziv drama dobilo je počevši uglavnom od XIX st. U novijoj se dramskoj terminologiji sve češće javljaju nazivi *aktovka, jednočinka, dramolet,* za manja scenska djela kojima se donosi ili scenska slika, ili dijalog, ili scenski ugođaj.

Struktura drame uključuje u sebi neka obilježja koja su navedena u objašnjenjima o tragediji (v.) i komediji (v.). Navest ćemo još neka.

Dramsko djelo ima neke svoje izrazite specifičnosti koje se ne mogu naći kod drugih književnih djela. Međusobno djelovanje pisanog teksta i njegova potencijalnog izvođenja jedna su od osnovnih oblikovnih snaga u stvaranju dramskog djela. Nemoguće je zamisliti neko dramsko djelo u kojemu ne bi djelovali zakoni scenskog izvođenja, pa i onda kada pisac ne misli na scensko izvođenje.

Zakonitosti dramskog stvaralaštva vidljive su već na prvi pogled.

Glavni osnov, iz kojega proizlazi dramski oblik, nalazi se u suprotnim, oprečnim i protivurječnim odnosima među likovima. Najpotpunije će se ostvariti u scenskom okviru i izvođenju. Zato su scenski karakter i scenska izvodivost jedno od bitnih obilježja drame i svih njenih vrsta.

Lica dramskog djela uvijek nastupaju na određenoj pozornici u aktivnom međusobnom odnosu. U izravnom razgovoru i neposrednom djelovanju jednog na drugo, dramska lica stvaraju dramske situacije u kojima se očituju kao karakteri s određenim gledištem. Iz sukoba, odnosa lica dolazi do dramske napetosti u kojoj se kristalizira dramski problem. Osnovno izražajno sredstvo u drami je dijalog i monolog: s njima se odvija radnja, razvijaju dramske situacije, očituju se karakteri. Zato dijalog mora u pravilu biti sažet, sadržajan, izrazit.

Sva načela i zahtjeve, koji objašnjavaju dramsko stvaralaštvo kao određeni književni oblik ili vrstu, možemo nazvati načelima dramaturgije (v.) ili općenito *dramskim stilom.*

Porijeklo dramske umjetnosti nije moguće postaviti na jedno mjesto ili u jedan narod. Dramska su djela nastajala u različitim kulturama i bila su ovisna o društveno-kulturnim prilikama i općem stanju književnosti. Ipak se za razvitak dramske umjetnosti moraju dozvoliti, u većoj mjeri nego za druge književne oblike, utjecaji sa strane. Dramska su djela gledana i slušana i zato se mnogo lakše prenose, preuzimaju se utjecaji, međusobno se lakše ukrštavaju različiti postupci, prihvaćaju se nove ideje.

U pogledu razvoja dramskog oblika i dramske književnosti poučan je primjer antičke Grčke. Kult Dioniza, boga vina i životne radosti, bio je jako proširen. Oko žrtvenika i u čast bogu Dionizu pjevao je kor ditirambe (grč. khoros zbor glumaca koji su plesali oko žrtvenika i pjevali pjesme).

Prvotne zborne, korske pjesme poprimaju s vremenom dijaloški oblik: vođa kora (zvao se korifej) započinje, a kor odgovara. Kasnije uz vođu kora (kao prvog glumca) dolazi drugi glumac koji omogućava sadržajnije dramske situacije iz kojih se oblikuje tragedija: pjeva se u dijalozima o junacima, a kor umeće između dijaloga kraće lirske pjesme. Drugom se glumcu pridružuje uskoro i treći glumac, a oni su onda stvarali na pozornici potpune dramske situacije.

Nema sumnje da su kult boga Dionizija i dionizijske svečanosti mogle potaknuti razvoj dramskog stvaralaštva u Grčkoj, i posebno tragedije (v.) i komedije (v.). Ali je sigurno da je postanak

drame u nekoj kulturi i književnosti mnogo složeniji i svestraniji.

U drami se prikazuju različiti događaji iz života. Sukobi i raspleti rezultat su neposrednoga i promjenljivog ljudskog djelovanja, odnosno psiholoških motiva u karakterima glavnih junaka; i zato su nepredvidljivi. Dramska se radnja zato često završava sasvim nepredviđeno, jer su u djelovanju likova nastupile nove okolnosti i novi motivi. Dramskih djela s tim osobinama, a za razliku od izrazitih oblika tragedije i komedije, bilo je u svim vremenskim epohama. Ipak nije moguće uvijek strogo odvojiti jedan dramski oblik od drugoga književnog oblika, jer se neka osnovna obilježja pojedinog oblika mogu naći i u drugim književnim oblicima.

Velika je pažnja posvećena raščlanjivanju dramske radnje na zaokružene manje cjeline. Već je grčki teoretičar drame i filozof Aristotel (v., 394—322. st. e.) postavio tri osnovna i bitna dijela drame (i tragedije): ekspoziciju, peripetiju, katastrofu. Njemački teoretičar Gustav Freytag (1816—1895) određuje u drami pet stupnjeva, u obliku piramide (i time je obnovio raščlanjivanje klasičke drame u pet činova): ekspozicija, uzbudljivi momenti koji dovode do zapleta, vrhunac (zapleta), opadanje radnje i usporavajući momenat posljednje napetosti, katastrofa ili rješenje.

Jedinstvenu i općenito prihvaćenu klasifikaciju dramskih djela teško je dati. Njemački teoretičar Wilhelm Kayser podijelio ih je u drame ličnosti, drame prostora i drame zbivanja. Ali se najpotpu-

nije može razumjeti razvoj drame u povijesnom prikazu i u slijedu književnih pravaca i književnih škola, teorija.

Kao dodatak objašnjenjima o tragediji (v.) i o komediji (v.) navest ćemo samo nekoliko autora koji su značajni za dramski oblik i čija su ostvarenja upravo reprezentativna za posebno značenje i noviju strukturu drame.

Za evropsko pa i svjetsko dramsko stvaralaštvo — a poslije antičkog i srednjovjekovnog — imaju najveće značenje i predstavljaju najviše dostignuće djela engleskog dramatičara i pjesnika Williama Shakespearea (v., 1564—1616). Napisao je velik broj tragedija (v.), komedija (v.) i drama, koje se izvode na svim evropskim pozornicama. Uzimao je građu bez ograničenja iz svih povijesnih razdoblja i društvenih slojeva. Pisao je i u stihu i u prozi i nije se pridržavao načela triju jedinstava (v.). Stvarao je dramu i dramske situacije na temelju izravnoga, neposrednog sagledavanja života i sila koje u njemu djeluju; uz tragično unosio je i komične situacije i groteskne ugođaje. Odstupao je od klasicističkih načela (v. Tragedija), jer su njegovi dramski oblici oslobođeni antičkih uzora. Shakespeare je glavno izražajno sredstvo drame — dramski dijalog — razvio do najvećeg savršenstva. Njegovi likovi u neposrednom, razgovorno funkcionalnom dijalogu na sceni, pozornici, izrastaju u velike, svestrano i duboko razrađene karaktere, nosioce velikih ljudskih strasti i ideja.

O dramskom stvaralaštvu u doba renesanse (v.), klasicizma (v.) i prosvjetiteljstva (v.) vidi pod Tragedija i Komedija.

Romantički pokret (v. Romantika) u Evropi značio je i za dramsko stvaralaštvo nove poticaje i nove putove. Napuštaju se sva ograničenja ranijih klasicističkih shvaćanja, a teži se k prikazivanju realnog života na prirodan i jednostavan način. Time su otvorena vrata drame neiscrpnoj tematici društvenoga i političkog života. Građanska realistička drama XIX st. u Francuskoj iznosi na pozornicu različite predstavnike društva s namjerom da prikaže i kritikuje njihov građanski moral. Drama se temelji ponajviše na određenoj moralnoj i društvenoj tezi, tzv. pièce à thèse, a sama se radnja izgrađuje na vješto složenim zapletima. Ruska drama XIX st. i njeni najznačajniji predstavnici Aleksandar N. Ostrovski (v., 1823—1886), Anton P. Čehov (v., 1860—1904) i Maksim Gorki (v., 1869—1936) proširili su u svojim djelima galeriju dramskih likova. Unijeli su u dramska djela potpunije piščev stav, zalažući se otvorenom kritikom za bolje društvene odnose.

U razvoju dramskog stvaralaštva značajan doprinos predstavlja naturalizam (v.), posebno njegov predstavnik Henrik Ibsen (v., 1828—1906).

Novi umjetnički pokret simbolizam (v.) otkriva i na pozornici nepoznati, tajnoviti, mistično-fantastični svijet, i time kritikuje pozitivističke osnove naturalizma (v.).

Belgijski književnik Maurice Maeterlinck (v., 1862—1949) unosi u svoje drame, npr. *Plava ptica*

(1909), tajne sile, misticizam, polutamu. Sve je daleko od stvarnog života i vanjskog svijeta, a u osnovi se obrađuje ugođaj bajki (v.), srednjovjekovnih legendi (v.) i mirakula (v.). Težište je drame u lirskim raspoloženjima, u nedorečenom, simboličnom smislu, u poniranju u tajnoviti život duše i mistični svijet nepoznatog. Ranije čvrsta dramska forma ovdje se raspala u niz slika koje su povezane osnovnim ugođajem, a manje dramskim situacijama i dramskim dijalogom.

Vrlo značajan doprinos u dramaturgiji predstavlja engleski dramatičar Bernard Shaw (v., 1859—1950). U brojnim dramama, i posebno u djelima *Zanat gospođe Warren, Sveta Ivana* i dr., Shaw razvija izvanredan dijalog i daje unutrašnji psihološki portret likova. Sve su njegove drame prožete ironičnim i satiričkim zapažanjima, u kojima se na poseban individualan način očituje autor, zalažući se otvoreno s pozornice za napredne ideje, a osuđujući nesmiljeno vladajući društveni moral.

Potpunu negaciju ranije dramske tradicije i utvrđenog dramskog stila (v.) predstavlja u novijoj dramaturgiji ekspresionizam (v.). Ekspresionistička drama, naročito u Njemačkoj, mimoilazi vanjsku, objektivnu, predmetnu stvarnost, a teži da na pozornici dâ izraz (ili ekspresiju) vlastitoga unutrašnjeg svijeta, da dâ potpunu viziju čovjeka nezavisnu od materijalne pojavnosti života. Zato je stil ove drame sav u grču, u kriku, a ističe se i revolucionarni patos. Krajnji individualizam i rušenje ranijih ustaljenih načela i okvira nalazi se u programu mnogih ekspresionista. Značajan

je predstavnik, pored mnogih drugih, Ernest Toller (1893—1939) s dramama *Masa čovjek, Borci protiv stroja, Hinkemann.*

Talijanski dramatičar Luigi Pirandello (v., 1867—1936) otvara čitav niz novih dramaturških postupaka: briše granicu između gledalaca i glumaca, a između prošlih, sadašnjih i budućih zbivanja gube se prijelazi, npr. u jednoj od njegovih najboljih drama *Šest lica traže autora.* Dramski sukobi temelje se u Pirandellovim djelima na spoznaji o relativnosti istine, o nemogućnosti razlikovanja stvarnosti i iluzije, i zato su likovi u stalnom nesporazumu i sukobu s neposrednim, društvenim životom. Npr. u drami *Tako je (ako vam se čini).*

Silan razvoj filmske umjetnosti odrazio se i u modernoj drami. Pod dojmom izražajne tehnike filma i njegovih stilskih postupaka, npr. retrospekcije (v.), flash-back tehnike (v), pretapanja prizora (v.), simultanosti (v.) zbivanja, ulaze i u dramsku fakturu novi postupci, ranije nepoznati koji modernoj drami daju neka nova obilježja.

Najdalje su otišli u eksperimentiranju na dramskoj pozornici i u avangardističkom traženju novog suvremeni dramatičari Eugène Ionesco (v.) i Samuel Beckett (v.). Ionesco potpuno razbija tradicionalni dramski jezik u dramskom dijalogu i u dramskim situacijama, a na pozornicu donosi nesuvislo poigravanje riječima i razvija nespojive i nelogične dramske odnose. Njegovi su likovi u mnogočemu scenske marionete, postupci su automatizirani a okviri života groteskni. Beckettove drame obrađuju osamljenost i izgubljenost moder-

nog čovjeka u suvremenoj civilizaciji, a natopljene su bezizlaznošću i pesimističkim pogledima na smisao života, npr. *Svršetak igre.*

U dramama ove dvojice dramatičara malo je ostalo od fakture ranije drame. Zato se često govori — zbog potpune oprečnosti ranijoj drami — o antidrami (v.), tj. o jednom književnom obliku koji nije više drama; naravno, ona to više nije u starijem tradicionalnom smislu.

Varijantu dramskog stvaralaštva dao je njemački dramatičar Bertolt Brecht (v., 1898—1956) u dramama *Majka Hrabrost i njezina djeca, Kavkaski krug kredom* i dr. Dramsku fabulu Brecht razvija u nizu slika i prizora, umeće u radnju tačke i songove kao komentare i dopune, a služi se i projiciranjem sadržaja radnje prije dramske izvedbe. Brechtovi se glumci ne poistovećuju s likovima djela, nego se odvajaju od uloge kao tumači, jer se oni ne saživljuju s ulogom, nego je objektivno, kritički tumače. Zato se njegova dramaturgija zove epska, a scenski postupci epski, tj. epski teatar, jer su se u strukturalne okvire drame unijeli epski, narativni postupci.

U XX st. i sve do naših dana na području dramskog stvaralaštva — jednako kao i na području suvremenog romana i novele — razvijaju se traženja najrazličitijih izražajnih mogućnosti, raznovrsnih oblika i pravaca koji su istovremeno odraz složenosti i raznolikosti ideja našeg vremena. Drama se danas razvija u nizu različitih tendencija i s naglašavanjem različitih problema i ideja, dok

istovremeno traju uporno i tradicionalne dramske strukture.

DRAMATURG (grč. dramaturgein sastavljati drame), dramatičar ili književnik koji stvara kazališni repertoar.

DRAMATURGIJA (grč. drâma čin, gluma; érgon rad; dramaturgía završavanje i izvođenje drame), nauka o drami, dramskoj umjetnosti te o svim zakonima scenskog stvaralaštva. Obuhvata sve oblike dramskih, scenskih djela: dramu, tragediju, komediju. Termin je uveo njemački teoretičar G. E. Lessing (1729—1781) označujući njime nauku o dramskoj umjetnosti i teatru.

Naziv može imati i slijedeća značenja:

a) sveukupno dramsko stvaralaštvo u svjetskim razmjerima: kaže se svjetska dramaturgija;

b) dramsko stvaralaštvo nekog naroda, ili nekog razdoblja, npr. grčka dramaturgija, dramaturgija srednjeg vijeka i sl.;

c) dramsko stvaralaštvo jednog pisca, npr. dramaturgija Shakespearea, Krleže i dr.

DRAMOLET, v. Drama.

DRAMSKI STIL, v. Drama.

DRAŠKOVIĆ, JANKO (1770—1856), pobornik ilirskih ideja i pokretač mnogih kulturnih akcija u smjeru jačanja nacionalne samosvijesti. U spisu *Disertacija iliti razgovor* (1832) izložio je politički i ekonomski program budućeg razvoja hrvatskih krajeva. Mnogo se zalagao za širenje nacionalnih ideja među građanskim ženama koje su bile pod utjecajem njemačke kulture i jezika.

DREISER, THEODORE (Tiodor Drajser, 1871—1945), američki pripovjedač i publicista. Veće književno priznanje stekao je romanom *Američka tragedija* (1925), u kojemu jedan američki mladić ubija svoju djevojku jer mu ona siromaštvom i neuglednim porijeklom smeta da društveno napreduje. Čovjeka prikazuje samo kao neizbježivi proizvod ekonomskih prilika i bioloških zakona. Predstavnik je naturalizma u američkoj književnosti. Neke njegove karakteristike produžit će se i očuvati kod kasnijih američkih književnika.

Djela: *Djevojka Carrie* (1900), *Genije* (1905), *Jennie Gerhardt* (1911), *Novčar* (1912), *Titan* (1914), *Stoik* (1947) i dr.

DRŽIĆ, DŽORE (1461—1501), predstavnik dubrovačkoga književnog centra, zastupnik trubadurskog stila u ljubavnoj poeziji, ali mnogo slobodniji i samostalniji jer se približava narodnoj pjesmi. Nije mu nepoznat ni oblik bugarštice (v.). Neke pjesme piše prema ugledu na narodnu pjesmu, uzimajući iz nje ne samo rječnik nego i metafore, ton i pojedine slike.

DRŽIĆ, MARIN (1508—1567), veliki komediograf, jedan od najznačajnijih naših književnika. Svećenik po zanimanju, proveo je život nemirno, katkada i pustolovno; putovao je, mnogo je boravio u Italiji. Umro je u Mlecima.

Počeo je književnu djelatnost bez većeg uspjeha s ljubavnim pjesmama i dramama, ali je pravi svoj izraz našao u pastorali i komediji.

Pastorale je pisao prigodno za dubrovačke razne zgode npr. *Tirena, Venera i Adon, Džuho, Krpeta, Plakir*, a izvodile su ih kazališne dubrovačke družine.

Od uobičajenih pokladnih igara, koje su se mnogo izvodile već od ranije, ostala je od Držića samo *Novela od Stanca.*

Komediografski rad Držićev ima trajnu vrijednost. Njegova djela *(Komedija od Pometa, Dundo Maroje, Skup, Pjerin, Arkulin, Tripče de Utolče)* i danas su scenski vrlo živa i interesantna. Iako je uzimao motive i od drugih komediografa (v. Komedija), npr. od Plauta, Držić je u svemu svoj i autonoman. Dao je izvanrednu sliku renesansnog vremena ulazeći dublje u karakterizaciju ljudskih likova i društvenih odnosa.

DUČIĆ, JOVAN (1874—1943), dulje vremena boravio u Francuskoj, upoznao dobro njenu književnost. Izrazitiji predstavnik zapadnih težnji (simbolizma, artizma, individualizma) u srpskoj književnosti: sâm je isticao aristokratizam svoje poezije izjavljujući da piše samo o sebi i svojim ličnim doživljajima za odabrane i obrazovane, a ne za gomilu i mase.

Simbolističko iskorištavanje slikarskih i muzičkih izražajnih sredstava predstavlja u nekim njegovim pjesmama značajnija pjesnička dostignuća u srpskoj poeziji.

Djela: *Pjesme* 1901, *Pesme* 1908 i 1911; putopisi *Gradovi i himere* 1940, eseji o piscima. Ukupna dje-

la u šest knjiga (*Pesme* I, II, III, IV, knjiga aforizama *Blago cara Radovana, Putopisi*) izašla 1928—1932.

DUHAMEL, GEORGES (Žorž Diamel, r. 1884), francuski književnik, po zanimanju liječnik. Piše pjesme (*Legende borbe*, 1907, *Drugovi*, 1912, *Elegije*, 1920), kazališne komade (*Svjetlo*, 1911, *U sjeni statua*, 1912, *Borba*, 1919), ali glavno priznanje stječe pripovjedačkim radom. Dijaloško-analitički stilski postupak — oblik dijaloga između intimnog pjesnika i onoga drugog čovjeka — razvijen u pjesmama javit će se u cikličkim romanima *Život i avanture Salavina* (*Ponoćne ispovijesti*, 1920, *Dva čovjeka*, 1924, *Dnevnik Salavina*, 1927, *Lionski klub*, 1929, *Takav kakav je u sebi*, 1932) te u *Kronici Pasquireovih* (1933—1934, u deset svezaka). Duhamelovi književni interesi upravljeni su psihološkom portretiranju potlačenih i izgubljenih ljudi, diskretnom pledoajeu čovječnosti i plemenitosti nasuprot bezobzirnim materijalnim interesima.

Među prvima obnavlja i utvrđuje oblik **romana-rijeke** (franc. roman — fleuve) koji u ciklički povezanom nizu romana obrađuje široko postavljenu i na velikom planu razrađenu temu. Pojedini su romani zaokružene cjeline, a međusobno su povezani zajedničkom i jedinstvenom atmosferom, osnovnom idejom i načinom izlaganja.

Ostala djela: *Život mučenika* (1917), *Civilizacija* (1918), *Putovanje u Moskvu* (1928), *Scene budućeg života* (1930), *Bijeli rat* (1939) i dr.

ĐUKIĆ, ANTE, v. Aforizam.

DUMA (ruski termin), narodna pjesma s baladičnim (v.) ugođajem iz Ukrajine, pjevana lagano s elegičnim prizvukom uz pratnju instrumenata. Pjevaju ih *kobzari* i *banduristi;* zovu se tako prema instrumentima *kobza* (vrsta lire) i *bandura* (vrsta gitare). Mnogo su ih prenosili i pjevači-slijepci. U dumama se obrađuju herojske teme o borbama Ukrajinaca, posebno zaporoških i donskih Kozaka, protiv Tatara, Poljaka i Turaka, a zatim i uže društvene teme (ljubavnoga i obiteljskog karaktera).

Dume su vrlo impresivne narodne pjesme. Srodne su našim narodnim baladama (v.).

DUMAS, ALEXANDRE, otac (Aleksandr Dima, 1803—1870), popularni francuski pripovjedač, začetnik i predstavnik tzv. romana-feljtona, autor velikog broja romana od kojih su neki stekli veliku i svjetsku popularnost. Npr. trilogija *Tri mušketira* (1844), *Dvadeset godina kasnije, Vicomte de Bragelonne* (1847), zatim *Grof Monte Cristo* (1844—1845), *Kraljica Margot* (1845) i dr. Podloga je Dumasovim romanima pseudohistorijska, ali se odlikuju zanimljivim zapletima, neobičnim pustolovinama, privlačnim junacima, te su i danas zanimljivi i čitljivi.

Dumas je pisao i povijesne tragedije *(Henrik III i njegov dvor,* 1829, *Antony,* 1831) s romantičkim obilježjima u fakturi djela (složen sukob, mnoštvo obrata) kao i u scenskom izvođenju (patetičan ton, mnoštvo osoba).

DUMAS, ALEXANDRE, sin (Aleksandr Dima, 1824—1893), francuski komediograf, napisao je vi-

še drama, ali je nešto veću vrijednost pokazala samo *Dama s kamelijama* (1848), u kojoj je življim scenskim jezikom i u zanimljivijem zapletu prikazana tragična sudbina jedne kurtizane. Neobičnija tema i slobodnije ulaženje u društveni moral daju ovoj drami i neka naturalistička obilježja. Drama je poslužila talijanskom kompozitoru G. Verdiju (1813—1901) kao libreto za operu *Traviata*.

DVORSKO PJESNIŠTVO, v. Edda.

DVOSTIH ili distih (grč. distikhon onaj koji ima dva reda), strofa od dva stiha. Vrlo čest oblik u mnogim književnostima. Kod nas vrlo popularan oblik pjesme, nazvan u Vojvodini *bećarac* (arap. bećar neoženjen samac), u Dalmaciji *danga* i *rere;* postoje i mnogi drugi nazivi.

DVOSTRUKI KOLOSIJEK, v. Tolstoj, Lav Nikolajevič.

DVOSTRUKO RIMOVANI DVANAESTERAC, stih od dvanaest slogova, cezura poslije šestog sloga, a srok povezuje po dva stiha. Najviše je upotrebljavan potkraj XV i početkom XVI st. U dvostruko rimovanom dvanaestercu napisano je najznačajnije djelo hrvatskog književnika Marka Marulića (v. 1450—1524) *Judita.*

Đ, DŽ

ĐALSKI, KSAVER ŠANDOR (1854—1935), romanopisac i novelist. Književni pseudonim za ime Ljubo Babić. Mnogo je putovao, upoznao je evropske književnosti, a posebne je sklonosti pokazivao za filozofijske probleme (djela *Janko Borislavić, Mors).* S najviše je uspjeha i umjetničke uvjerljivosti prikazao svoju neposrednu okolinu: Hrvatsko zagorje, plemićke domove, draž i ljepotu tradicije i prošlosti *(Illustrissimus Battorych* 1884, *Pod starim krovovima* 1886, *Iz varmeđinskih dana* 1891). Đalski je našao u mnogim plemićkim likovima simpatičnih ljudskih crta i pored svih njihovih slabosti približio ih suvremenom čovjeku.

Veliku je pažnju posvetio političkim, društvenim i kulturnim problemima u Hrvatskoj XIX st. Obrađuje ih u mnogim djelima *(Osvit* 1892, *Za materinsku riječ* 1906, *U noći* 1886. i dr.). Težak položaj kulturnih radnika u Hrvatskoj prikazao je u romanima *Radmilović,* 1894, *Đurđica Agićeva* 1903. Đalski je najsvestraniji hrvatski pripovjedač XIX st.; imao je velikog uspjeha kod čitalačke pu-

blike. U većini djela bio je više propovjednik i kritičar, a pjesnik i slikar određenog doba bio je ponajviše u pripovijetkama o starim i minulim vremenima.

Sveukupna djela I—VI, 1931—1935.

ĐURĐEVIĆ (ĐORĐIĆ), STIJEPO (1579—1632), autor kraćeg, duhovitog ironično-satiričkog spjeva *Derviš*, u kojemu je vrlo uspjelo izvrgao ruglu pretjeranosti i namještenosti petrarkističke poezije. U izrazitom liku neurednoga i boemskog lika Derviša bez predrasuda ismijao je petrarkističkog ljubavnika.

DŽEMS, H., v. James, Henry.

DŽOJS, J., v. Joyce, James.

E

EDDA (Eda), zajednički termin za dva zbornika staroislamskog pjesništva, neobično značajna i vrijedna primjera epske poezije. Glavni rukopis, zvan *Codex regius*, čuva se u Kraljevskoj biblioteci u Kopenhagenu.

U tzv. *starijoj Eddi* — koja predstavlja zbornik junačkih i mitoloških pjesama — pjeva se o krvavim sudbinama ratnika u plemenskim borbama. U nekim pjesmama očuvani su tragovi germanskih mitova s fantastičnim svijetom bogova, demona, divova, patuljaka. Pjesme su zabilježene u drugoj polovici XIII st., ali sadržaji, teme i motivi potječu iz davne germanske prošlosti Norveške, Islanda i sjevernih britanskih otoka. Neki podaci u pjesmama iz vremena su seobe naroda (pjesme o Sigurdu, kasnijem Siegfridu, i Atili). Pjesme se odlikuju kićenim figurama, razrađenim aliteracijama (v.) a jezik je prilagođen feudalnoj, dvorskoj i vladarskoj sredini. Po tome su sigurno rezultat tzv. *dvorskog pjesništva.*

Tzv. *mlađu Eddu* složio je oko 1220. Snorri Sturlusson (1179—1241), koja se po njemu zove

Snorrijeva Edda. To je pjesnički i mitološki priručnik skaldskog (v.) pjesništva (sadrži pohvale knezovima, a ističe se aliteracijama, v. i leoninskim srokom, v., slikovitim jezikom). Skaldi (dvorski pjesnici i pjevači u doba Vikinga) nalaze u njoj iscrpnu pouku o svijetu bogova sjevernih Germana. Sturlusson je složio i opširnu povijest norveških kraljeva.

EGZISTENCIJALIZAM (lat. egzistencija postojanje), izrazito filozofski pokret, filozofsko gledanje na život i svijet, a tek je posredno utjecao na književnost i sve ostale umjetnosti.

Glavna je misao egzistencijalizma u tezi da je čovjekovo postojanje, njegov neposredni život sa svim izravnim preokupacijama, jedina i bitna stvarnost. Iz postojanja i egzistencije čovjekove proizlaze svi njegovi problemi i sva njegova određenja. Čovjek nije unaprijed određen, nego biće koje se ostvaruje postojanjem i kroz egzistenciju. Svoju suštinu i sve svoje bitne probleme određuje postojanjem i ličnom borbom u stvarnosti. Ništa mu unaprijed nije dano, a održanje egzistencije uvijek je praćeno neizvjesnošću, brigom, strepnjom, tegobom.

Egzistencijalisti su vrlo dobro istaknuli neka duševna osjećanja modernog čovjeka okružena razornom tehnikom i svemoćnom industrijalizacijom u kapitalističkom društvu. Te će motive mnogi suvremeni pjesnici uspješno obrađivati u pjesmama. I sigurno je da u motivima moderne osamljenosti i otuđenosti (v.) od društva te njenih neposrednih

problema nalazimo tragove i utjecaje egzistencijalističkih filozofijskih pogleda.

Karakterističan je roman *Mučnina* francuskog pisca i najznačajnijeg predstavnika egzistencijalističkih tendencija u književnosti Jean Paul Sartrea (v.). Ovim se težnjama znatno približuje s romanima *Proces* i *Dvorac* austrijski književnik Franz Kafka (v.), te s romanom *Kuga* francuski prozaist Albert Camus (v.).

EGZORCIZAM, v. Basma.

EKLOGA (grč. eklogē izbor), pjesma koju su naročito njegovali Rimljani, a osnovni joj je pečat dao rimski pjesnik Publije Vergilije Maron (v., 70—19. st. e.) djelom *Bukolike* (grč. bukólos pastir, govedar). Postala je simbol pastirske poezije, a pisana je često u obliku dijalogâ između pastira, vila, satira, uz potpunije opise i prikaze pastirskog milieua i života u prirodi.

Slična je i bliza idili (v.) i pastorali (v.).

Vergilije je bio u srednjem vijeku, pa zatim u doba humanizma, vrlo cijenjen pjesnik i mnogi su se pisci povodili za Vergilijem i u pisanju ekloga: one su u to doba bile uspješno i mnogo njegovane.

Pisali su ih talijanski epičar Ludovico Ariosto (1474—1533), francuski pjesnik Pierre de Ronsard (1524—1585), španjolski pjesnik Garcilaso de la Vega (1503—1536) i dr.

U dubrovačko-dalmatinskoj književnosti njegovali su je Dinko Ranjina, Nikola Nalješković, Džîvo Bunić.

U XIX st. nestaje kao književni oblik.

EKSLIBRIS (lat. ex libris iz knjiga), natpis na unutarnjoj strani omota knjige s vinjetom i potpisom vlasnika. Ranije se takav natpis stavljao na vrednije knjige da bi se spriječila ili krađa ili otuđenje. Iz tih se napisa može lijepo vidjeti sudbina knjige: kakve su se knjige kupovale, tko ih je kupovao i tko ih je sve čitao.

EKSPOZICIJA, v. Epski stil.

EKSPRESIONIZAM (lat. expressio, franc. expression izraz), umjetnički pokret (u slikarstvu, muzici, književnosti) u Evropi, posebno u Njemačkoj, između 1910. i 1925 (s različitim trajanjem i početkom u pojedinim zemljama). U mnogobrojnim programima najčešće je isticana tvrdnja da su umjetnosti (i uopće čuvstvene čovjekove manifestacije) nepomućen odbljesak iskonskih kolektivnih potreba i nagona. Ekspresionisti se obraćaju vječnim strastima i težnjama čovjekovim, traže vanvremensku i nadvremensku karakterizaciju čovjeka, a žestoko se obaraju na samozadovoljstvo i utilitarizam građanske civilizacije. Njih zanima samo neposredan život, njegov izravni i neposredni odjek, krik, odraz. Isticali su poseban vid humanizma, na njemu su gradili svoj tematski krug; prelazili su preko rasnih, vjerskih i nacionalnih razlika. Tražili su ljudsku i humanu suštinu posvuda i bez obzira na povjesnu uvjetovanost i određenost. Svojoj viziji svijeta i svome vrednovanju davali su i revolucionarno značenje, ali više u općem i apstraktnom, a manje u određenom konkretnom, društveno-političkom smislu. Ekspresionisti

će otkriti mnoge tzv. primitivne kulture, na čijem će se izrazu inspirirati i na koje će se ugledati.

Vidljive su tri razvojne etape: predratni (usmjeren više teoretski), ratni (ustaje protiv rata i razvija političko-socijalno pjesništvo), poratni (potpuni otpor ranijim vrednostima i tradiciji). Govori se i o postekspresionističkim tragovima kod nekih suvremenih pjesnika.

Ekspresionizam nije jedinstven i u svemu razgraničen književni pokret. U idejnom i umjetničkom smislu razlikuju se dva smjera: jedan, koji je više usmjeren na bogatstvo unutrašnjega duševnog života, i drugi, koji je sav upravljen na vanjski svijet, na strasnu i ekstremnu kritiku postojećeg društva s naglašenom željom da ga treba u osnovi promijeniti. Javlja se najprije kao otpor i kritika simbolizmu (v.) i impresionizmu (v.), a nekih dodirnih tačaka nalazi poslije rata s dadaizmom (v.), futurizmom (v.) i nadrealizmom (v.).

Kako ekspresionisti saopćuju svoja vjerovanja i shvaćanja užurbano i neravnodušno, s većim zalaganjem i pojačanim žarom, to će naći svoj najčišći izraz prije svega u lirici, gdje će njegovati i razvijati refleksije s monolozima u potpuno slobodnom, nevezanom stihu; u noveli će koristiti obilno monolog, a u drami (v.) apstraktni, nekonkretizirani scenski dekor (nasuprot naturalističkoj drami milieua i impresionističkoj drami ugođaja to je izrazita drama ideja). U takvim oblicima najpotpunije će se odraziti patos (v.) njihova tona i ugođaja te vizionarna intonacija njihovih saopće-

nja. Motivsko-tematski raspon bio je stoga vrlo širok: od najintimnijih doživljaja do proglasa aktivističkog pacifizma i zanosnih himni čovječanstvu, svemiru i zajedničkom, općenito zamišljenom liku čovjeka.

Karakteristični su predstavnici ekspresionističkog nastojanja njemački književnici Ernst Toller (1893—1939), Franz Werfel (1890—1945), Bertolt Brecht (1898—1956) i dr. Ekspresionističe utjecaje nalazimo kod nas u djelima A. B. Šimića, M. Krleže i dr.

ELEGIJA (grč. élegos tužaljka; vjerojatno prema frigijskoj riječi elêgn + trstika, frula), pjesma kojoj su osnovni ugođaji tuga, čežnja, bol, izgubljenost. Pjesnik izražava žaljenje za prošlim ili beznadnost za onim što je nedostižno. Prolaznost mladosti i života, razočaranje u ljubavi, oživljavanje uspomenâ, čežnja u tuđini za zavičajem — najčešći su motivi u elegiji.

U antiknoj Grčkoj elegija je bila pisana u elegijskom distihu, a obrađivala je ratne, patriotske, ljubavne motive. S obzirom na ritmički ugođaj *elegijskog distiha* s vremenom je prevladao ugođaj tuge i bola.

Rimski pjesnici Tibul (54—19. st. e.) i Propercije (49—15. st. e.) u elegijskom distihu pjevali su o svojim ličnim nesrećama, a najjači je pečat dao elegiji Ovidije (43. st. e. — 18. n. e.) u knjizi pjesama *Epistulae Ex Ponto* (Poslanice s Crnog mora). Prognan iz Rima na obale Crnog mora potresno je

opjevao tugu prognanika i bolnu čežnju za domovinom.

Elegija je pjesnički oblik njegovan i u kasnijim stoljećima, a posebno od XVIII st., kada se antikne Grke smatralo izvorima kulture i književnog stvaralaštva.

Poznate su *Rimske elegije* J. W. Goethea (1749—1832); u našoj književnosti *Uskočke elegije* S. Str. Kranjčevića (1865—1908).

ELEGIJSKI DISTIH, heksametar (v.) povezan s pentametrom (v.) vrlo omiljeli stih u antici za poeziju sjetnog, elegičnog raspoloženja.

ELIN PELIN (pseudonim Dimit'ra Ivanova Jotova 1878—1949), bugarski pripovjedač. Realistički slikar bugarskog sela izrazitih lirskih ugođaja, psiholoških zapažanja i kritičkih razmišljanja o slabostima i prednostima društvenih odnosa. Likovi su ponajviše seljaci, ali i svi neizostavni pratioci tradicionalnog seoskog života: gazde — zelenaši, pisari, nadriobrtnici, učitelji. Npr.: zbirke pripovijedaka *Pripovijetke* (1904, 1906, 1938), *Ljetni dan* (1938), *Rodina gnijezda* (1938). *Pod manastirskom lozom* (1940) i dr. U romanu *Zemlja* (1931) prikazao je elementarnu vezanost bugarskog seljaka za svoju zemlju.

Kao vrstan humorist istaknuo se zbirkom *Ja... ti... on* (1905), stihovima i groteskama *Pepeo s moje cigarete* (1905) te proznim ciklusom *Pižo i Pendo* (1918), kritikujući u blagoj satiri i dobronamjernom smijehu slabosti i nastranosti svoga društva.

Najveću popularnost stekao je kao dječji pisac pričama i basnama te poznatim dječjim romanom *Jan Bibijan* (1934).

ELIOT, GEORGE (Džordž Eliot, pseudonim Mary Ann Evans, 1819—1880), engleska književnica. Prikazuje svijet i ljude engleske pokrajine. Ističe se iscrpnim analizama društvene sredine i utjecajâ među likovima. Unosi mnogo problema filozofijskog karaktera u svoja djela i time znatno odstupa od ranijeg tipa romana. Najveći je uspjeh postigla romanom iz seoskog života *Adam Bede* (1859) te romanom *Vodenica na Flossi* (1860), u kojemu je prikazala zaostalu englesku provincijsku sredinu i životni put slobodoumne i osjećajne djevojke Maggie.

Ostala djela: *Silas Marner, tkalac iz Raveloea* (1861), *Middlemarch, slika provincijskog života* i dr. Bavila se mnogo filozofijom i prevodila na engleski filozofska djela.

ELIOT, THOMAS STEARNS (Tomas Sternz Eliot, 1888—1965), istaknuti engleski pjesnik američkog porijekla, dramatičar, esejist i književni kritičar. Svestrano obrazovan, s posebnim naklonostima za filozofijsko razmišljanje i teške probleme o smislu i zadatku ljudskog života, unio je u poeziju složeni svijet modernog intelektualca koji se osjeća prilično izgubljen u suvremenom civiliziranom društvu.

Eliot napušta romantičarski subjektivizam i prenaglašenu osjećajnost, teži objektivnom i filo-

zofijski fundiranom prikazu ljudske stvarnosti. U kritičkom stavu diskretno je utkana pjesnikova ironična implikacija.

Pjesnički izraz Eliotov izrastao je na simbolizmu (v.), od kojega je preuzeo muzikalnost i visoku misaonost.

Način izražavanja je težak, a pjesnički govor eliptičan, duboko intelektualiziran. Sintaktička struktura nekonvencionalna.

Iz ranijeg su razdoblja zbirke *Prufrock i druga zapažanja* (1917) te zbirka *Pjesme* (1920). Najznačajnijim Eliotovim pjesničkim djelom smatra se poema u pet dijelova *Pusta zemlja* (1922) — svojevrstan poetski manifest — izgrađena tematski na legendarnoj i mitskoj prošlosti i upotpunjena citatima i izrekama iz književnosti i raznih područja kulture na nekoliko stranih jezika. Osnovna je misao sterilnost i kaos suvremenog svijeta koji je simbolički predstavljen kao pusta zemlja.

Kasnije se idejne preokupacije i filozofijski problemi Eliotovi mijenjaju. On se obraća anglikanskoj vjeri i političkom konzervatizmu. Npr. pjesničko-filozofijsko djelo *Četiri kvarteta* (1943).

Eliot je pisao i lirske drame u stihovima; *Ubojstvo u katedrali* (1935), *Obiteljski sastanak* (1939), *Poziv na koktel* (1959) i dr.

Godine 1948. dobio Nobelovu nagradu za književnost.

ELIPSA (grč. élleipsis nedostatak; elleípein nedostajati), sastoji se od izostavljanja rečeničnih dijelova bez kojih se misao može razumjeti; rezul-

tat je težnje za *lapidarnošću* (sažetošću) te je bliza lakonizmu (v.). Npr.

Lijepe kolo vode,
ružne kuću kuće.
Narodna poslovica

Junački, drugovi, samo! Ni stope, partizani!
Branko Ćopić

Elipsa ne mora nastati samo izostavljanjem riječi. Ona može biti logičan skraćen jezični izraz naših predodžaba i misli, jer mi sav njihov sadržaj ne možemo obuhvatiti rečenicom.

EMINESCU, MIHAIL (Mihail Eminesku, 1850—1889), istaknuti rumunjski pjesnik XIX st., prozni pisac, esejist, polemičar i publicist. Proživio nesređen i nesretan život, tragično poginuo na liječenju u duševnoj bolnici.

Romantičarske motive o ljubavi, domovini, životu podigao je na viši, filozofijski nivo. U osnove njegova životnog osjećanja uvukao se sumorni pesimizam, proizašao prvenstveno iz teškoga ličnog života, a potom iz filozofskih utjecaja (posebno njemačkog filozofa A. Schopenhauera). Npr. pjesme *Noć* (1871), *Po istoj uličici* (1879), *I ako granje u prozor udara* (1884), *Zbogom* (1884). Pjesma *Što je ljubav* (1884) predstavlja najličniju i najpotpuniju ispovijed pjesnikovu. Kao izraziti liričar-filozof Eminescu je dao najsnažnija ostvarenja u pjesmama s filozofijskim temama: *Mrtva je* (1871), *Epigonima* (1870) i posebno u pjesmi *Večernjica* u kojoj iznosi svoju viziju neshvaćenoga i osamljenog pjesnika — genija.

Veliku popularnost stekao je pjesmama rodoljubnog karaktera (*Što ja želim tebi, slatka Rumunijo,* 1867, *U Bukovini,* 1866), pjesmama na folklorne motive (*Kraljević iz lipe,* 1875, *Kraljica iz priča,* 1876) i kraćim lirskim pjesmama (*Sanjive ptičice,* 1884, *Zvijezde na nebu, Ostaj,* 1879).

Prozni i polemički spisi manje su značajni.

ENCIKLOPEDIJA (grč. enkyklio okrugao, paideia odgoj, obrazovanje), u antiknoj Grčkoj enciklopedija je značila krug nauka i umjetnosti, kojima se mladi Grk morao baviti i koje je morao poznavati. Kasnije se termin proširuje na sveobuhvatni i pregledni prikaz ukupnih teorijskih i praktičnih naučnih disciplina (opća enciklopedija), ili samo jednoga određenog naučnog područja (posebna, specijalna enciklopedija), npr. likovna, muzička, književna i sl. U tome su smislu značajan doprinos dali francuski enciklopedisti XVIII st.: to je bila grupa suradnika oko *Enciklopedije* (francuske, 1751—1780), s Diderotom i D'Alembertom na čelu. Pomogli su usrdno Voltaire (v., 1694—1778) i J. J. Rousseau (v., 1712—1778).

Enciklopedije imaju dugu i bogatu povijest. Poznate su enciklopedije: britanska, ruska, francuska, talijanska. U novije vrijeme naše jugoslavenske enciklopedije stekle su opće priznanje.

ENDEKASILABO (tal. endecasillabo jedanaest slogova), jedanaesterac, najčešći stih u talijanskoj poeziji. Poseban mu je oblik endecasillabo sciolto (razvezan, odriješen jedanaesterac, tj. jedanaesterac bez sroka), raširen i kod drugih naroda. Prila-

građavanjem u engleskoj poeziji nastao je tzv. *blank verse*, tj. bijeli stih, deseterac ili jedanaesterac s jednosložnom ili dvosložnom riječi na kraju.

ENJAMBEMENT, v. Versifikacija.

EP, EPOS ILI EPOPEJA (grč. epos priča), po opsegu, razradi radnje, po glavnim i sporednim likovima, po obilju epizoda, najveće je i najobuhvatnije epsko djelo u stihu, po svemu slično i srodno proznom romanu. Za epopeju se često ponavlja misao da je ona u sebi zatvoren životni totalitet.

Epove poznaju gotovo svi narodi. Postoje zapisani iz usmene tradicije i usmenog stvaralaštva te u izvornom pisanom obliku.

Za veće i opširnije epove, koji prikazuju šire i značajnije razdoblje iz života nekog naroda, upotrebljava se nerijetko naziv *epos* ili nacionalni epos i *epopeja* ili nacionalna epopeja. Međutim, u strukturi i stilskim osobinama ne postoji nikakva razlika između epa, eposa i epopeje.

I epovi, kao i ostala književna djela, nastajala su u različitim povijesnim situacijama te nužno nose neka obilježja svoga doba i određenih kulturnih i književnih strujanja.

Klasifikacija epova, slično kao i klasifikacija romanâ, nailazi na velike teškoće jer ne postoji jedinstven i općenito priznat kriterij prema kojemu bi se epovi primjerno grupirali. Bolji epovi, jednako kao i bolji romani, pokazuju složena i kompleksna svojstva, te ih je nemoguće potpunije obuhvatiti i odrediti samo prema jednom svojstvu i jednom kriteriju. A ipak su i epovi svrstavani u

različite skupine koje su mogle dati samo približnu obavijest o strukturi i karakteru epa.

Najčešće su epovi klasificirani prema temi (v.) i fabuli (v.), a donekle se gledalo na način i ton izlaganja događaja.

Povijesno-junački ep, obrađuje značajniji povijesni događaj, povezan sa životom i djelovanjem nekog junaka, heroja. Navest ćemo povijesnim redom neke značajnije epove:

Gilgameš (v.), drugo tisućljeće st. e., sumersko-babilonski ep;

Pjesma o boju kod Kadeša i *Pjesma o osvajanju Jopea*, staroegipatske pjesme iz doba novog carstva, drugo tisućljeće st. e.;

Ilijada i *Odiseja*, starogrčki epovi pjesnika Homera (v.) iz VIII st. st. e.;

Mahâbhârata (v., Velika borba u plemenu Bharata), IV st. st. e. — IV st. n. e, i *Râmâyana* (v. Ramin udes), IV st. st. e. — II st. n. e., staroindijski epovi;

Eneida, latinsko-rimski ep pjesnika Vergilija (v., 70—19. st. e.);

Beowulf (v.) najstariji engleski ep iz VIII st., koji obuhvaća junačke pjesme sjeverne i srednje Evrope;

Walther snažne ruke, latinski ep — prijevod germanske junačke pjesme iz X st.;

Schâh-Nâme, knjiga kraljeva, djelo perzijskog pjesnika Firdusîja (v., 932—1020);

Pjesma o Rolandu (v.), starofrancuski ep nastao oko 1100. g.;

Pjesma o Cidu (v.), najstarije djelo španjolske književnosti (na kastiljanskom jeziku), nastao oko 1140. g.;

Spjev o pohodu Igorovu (v., Slovo o polke Igoreve), staroruski ep nastao oko 1187. g;

Pjesma o Nibelungima (v.), junački ep njemačke srednjovjekovne književnosti, nastao oko 1200. g.;

Luzitanci, ep portugalskog pjesnika Louis Vaz de Camoes (v., 1524—1580);

Osman, ep Ivana Gundulića (v., 1588—1638);

Smrt Smail-age Čengijića, ep Ivana Mažuranića (v., 1814—1890).

Romantički ep, skupina epova s istaknutim ljubavnim, viteškim i pustolovnim događajima prikazanim na neobičan, romantičan način. Npr.:

Vitez u tigrovoj koži, epski spjev kojemu je autor gruzijski epičar Šota Rustaveli (v., kraj XII — poč. XIII st.);

Mahniti Orlando, epski spjev talijanskog epičara Ludovika Ariosta (v., 1474—1533);

Krst pri Savici slovenskog pjesnika Franceta Prešerena (v., 1800—1849);

Bijedna Mara Luke Botića (1830—1863);

Kohan i Vlasta Franje Markovića (1845—1914).

Religiozni ep, obrađuje vjerske motive, ali i svu radnju zaodijeva u religiozno ruho. Npr.:

Božanstvena komedija talijanskog pjesnika Dantea Alighierija (v., 1265—1321);

Judita i Davidijada (prva na hrvatskom, druga na latinskom jeziku) Marka Marulića (v., 1450—1524);

Oslobođeni Jeruzalem talijanskog pjesnika Torquata Tassa (v., 1544—1599);

Izgubljeni raj engleskog pjesnika Johna Miltona (1608—1674);

Mesija njemačkog pjesnika Friedricha Klopstocka (1724—1803);

Luča Mikrokozma Petra Petrovića Njegoša (v., 1813—1851).

Idilički ep, prikazuje u skladnim i mirnim bojama obiteljski život i sudbine običnih ljudi. Npr.:

Herman i *Doroteja* njemačkog pjesnika Johanna W. Goethea (v., 1749—1832);

Mirèio provansalsko-francuskog pjesnika Frederica Mistrala (v., 1830—1914);

Dom i svijet Franje Markovića (1845—1914);

Pastiri Jovana Ilića (1823—1901).

Junačko-komički ep, obrađuje smiješne, beznačajne i nejunačke likove i događaje stilom i načinom junačke epike. Npr.:

Baldus talijanskog epičara Teofila Folenga (1496—1544). Nasuprot biranom jeziku epskih likova u ranijim epovima ovdje se upotrebljava — sa željom za što većim komičkim efektom — tzv. **makaronski jezik** koji nastaje primjenom osobina i oblika latinskog jezika na talijanski, ili nesuvislim miješanjem oba jezika;

Oteto vedro talijanskog pisca Allesandra Tassonija (1565—1635);

Otmica uvojka engleskog pjesnika Alexandra Popea (1688—1744).

Životinjski ep, na ozbiljan ili komičan način prikazuje društvo i ljudske sudbine u likovima životinja. Npr.:

Boj žaba i miševa, starogrčki ep, VI—V st. st. e.;

Lisac Reineke njemačkog pjesnika Johanna W. Goethea (v., 1749—1832);

Medvjed Brundo Vladimira Nazora (v., 1876—1949).

Didaktički ep, prikuplja i sintetizira spoznaje i pouke s različitih naučnih područja i donosi ih u jednostavnoj, prikladnoj i razumljivoj formi. Npr.:

Poslovi i dani grčkog pjesnika Hesioda (na prijelazu VIII u VII st. st. e.);

Georgike (O ratarstvu) rimskog pjesnika Vergilija (v., 70—19. st. e.);

Satir Matije Antuna Reljkovića (v., 1732—1798).

Filozofijski ep, iznosi na razumljiviji i jednostavniji način osnovne filozofijske probleme i filozofijske sisteme. Npr.:

O prirodi rimskog pjesnika filozofa Tita Kara Lukrecija (98—55. st. e.);

Šest knjiga filozofije u stihu Dubrovčanina B. Staya iz XVIII st.

Navedeni redoslijed skupinâ epova samo je informativne naravi i ne predstavlja zaključnu, uspješnu klasifikaciju koja bi bila dublje opravdana i općenito prihvaćena. Pojedine skupine epova ističu samo neke osobine u epovima, a često i ne osnovne i glavne. One pokazuju samo prve i neposredno vidljive osobine koje nas samo donekle informiraju o tematici i strukturi djela.

U epove se ubrajaju i djela koja su nastala upotrebom i preradom narodnih pjesama i priča.

Finski liječnik i filolog Elias Lönnrot (1802—1884) skupljao je junačku epiku, balade, obredne i lirske pjesme, svrstao ih je po srodnim motivima u pjevanja (ili rune) i tako složenom epu nadjenuo ime *Kalevala* (v., Kalevina zemlja, 1849).

Po ugledu i uzoru na *Kalevalu* složio je na sličan način Estonac F. R. Kreutzwald (1803—1882) iz proznih legendi i narodnih pjesama ep *Kalevipoeg* (v., Kalevipoeg).

I kod nas su neki slično radili. Stojan Novaković povezivao je pjesme o bici na Kosovu u veću cjelinu *Lazarice*, a Armin Pavić u *Pjesmu o Kosovu.*

Ovamo idu i tzv. **mistifikacije**, tj. objavljivanje vlastitih pjesama kao izvornih, davnih, narodnih. Engleski pjesnik, porijeklom Škot, James Macpherson (1736—1796) objavio je vlastita djela *Odlomci starih pjesama, Fingal,* stara epska pjesma u šest knjiga, *Temora,* epska pjesma u osam knjiga, a označio ih je kao prijevode s galskog jezika, pripisujući ih drevnom galskom pjevaču-bardu (v.), slijepom Ossianu, sinu Fingalovu (slično kao u slučaju Homera).

Sličnu je mistifikaciju izvršio i Čeh Vaclav Hanka objavljujući svoje tekstove *Kraljodvorski rukopis* (1817) i *Zelenogorski rukopis* (1818) kao zbirke staročeških lirskih pjesama iz XIII st. i iz IX—X st. Najveći je uspjeh u književnosti postigla mistifikacija francuskog književnika Prospera Mériméea (v., 1803—1870) u djelu *La Guzla,* 1827. Zbir-

ka je prikazana kao izbor izvornih ilirskih balada iz naših krajeva, a pisac međutim nije ni poznavao naš jezik.

Kako se iz obilja primjera vidi, ep je kao književni oblik neobično uporno trajao u mnogim stoljećima i vrlo uspješno odgovarao svome osnovnom zadatku: prikazivanju zanimljivih događaja i značajnih likova.

I na početku XIX st., kada se javljaju novi književni pravci i potpuno novi književni oblici, ep će biti zanimljiv oblik za mnoge književnike i prikladan za novije teme.

Prema antičkim uzorima piše idilični ep *Herman i Doroteja* (1797) Johann W. Goethe (v., 1749—1832), obrađujući u epskoj formi suvremeni građanski život. Suvremene će teme obraditi u epskom obliku jednako i pjesnici romantizma: Englez George Gordon Byron (v., 1788—1824) u djelu *Putovanje Childea Harolda* (1812), Poljak Adam Mickiewicz (v., 1798—1856) u *Gospodinu Tadiji* (1832—1834), Rus Aleksandar S. Puškin (v., 1799—1837) u *Evgeniju Onjeginu* (1831). I suvremeni grčki pisac Nikos Kazandzakis (v., 1885—1957) napisao je u epskom obliku zanimljivo djelo *Odiseju* (1938).

Ipak se može ustvrditi da ep — kao književni oblik u stihovima — s počecima XIX st. polako nestaje, jer se javio novi književni oblik koji će nastaviti tradiciju epa i epopeje, ali će se poslužiti novijim i potpunijim izražajnim sredstvima i postupcima. Bit će to roman (v.).

Roman preuzima ulogu ranijeg epa, jer se pokazuje u suvremenim uvjetima i potrebama širim, potpunijim i obuhvatnijim književnim oblikom.

EPIFORA (grč. epiphérō pridodajem), figura (v.) ponavljanja. Na kraju stihova ponavlja se riječ ili dio rečenice, npr.:

Djedi vaši rodiše se tudijer,
Oci vaši rodiše se tudijer,
I vi isti rodiste se tudijer.

Ivan Mažuranić, *Smrt Smail-age Čengijića*

EPIGRAM (grč. epígramma natpis), sažeta. zbijena, lakonska pjesma od nekoliko stihova, posvećena većinom nekoj ličnosti, ali i u vezi s nekim događajem; najkraći i najoštriji oblik misaone lirike.

Može biti pohvalan za onoga kojemu je namijenjen, ali se u epigramu najvećma njeguje ironični i satirički ton. Na oštar i podrugljiv način pjesnici ukazuju svojim suvremenicima na njihove mane, nedostatke, neiskrenosti i pokvarenosti.

Dobar epigram djeluje uvijek neposredno i živo, pogađa oštro i bolno onoga kojemu je namijenjen. Jedan je od onih pjesničkih oblika koji su najneposrednije vezani s aktuelnim životom i događajima. Zato traje uspješno u svim razdobljima i u svim društvenim situacijama: od najstarijih vremena do danas.

Kod starih Grka epigram je bio natpis urezan u kamenu. Kasnije prelazi u poseban pjesnički oblik.

Rimski pjesnik Marcijal (oko 40 — oko 104. n. e.) napisao je više od tisuću odličnih epigrama o svojim suvremenicima i o pojavama oko njih, s naglašenom satiričkom oštricom.

Kasnije pišu epigrame gotovo svi znatniji pjesnici.

Posebno ih njeguju barok (v.) i prosvjetiteljstvo (v.), a veliku su pažnju epigramu posvetili J. W. Goethe (v., 1749—1832) i Fr. Schiller (v., 1759—1805).

Kod nas su ih pisali Fr. Prešeren (v., 1800—1849), St. Vraz (v., 1810—1851), G. Krklec (v., r. 1899), i dr.

Npr.:

Ti si pjesnik, a i vlast.
E, pa vlasti tvojoj čast!
A pjesama što se tiče,
to su druge — priče.

Gustav Krklec, *Priča iz davnine*

EPIKA (grč. épos riječ, pripovijest, pjesnička pripovijest; epikos epski, što pripada eposu), suvremeni naziv za svu pripovjedačku, epsku književnost napisanu u stihu (v.) ili u prozi (v.); osnovna joj je značajka pripovjedni, narativni ton, uz ostala narativna obilježja. Ranije je naziv epika, epska književnost, bio primijenjen samo za pripovjedne oblike u stihu (za epske pjesme, epove i epopeje), a danas obuhvaća i sve pripovjedne prozne oblike.

Glavno ishodište, od kojega proizlazi epski oblik, nalazi se u obavještenju o minulom i pripovijedanju onoga što je prošlo. U suštini će epski oblik

uvijek posredovati između određenog događaja ili zbivanja te slušača, dok će pripovjedač i pjevač sudjelovati na određeni način, u okviru epskih, strukturalnih postupaka.

Tradicionalno je i formalistički prenaglašeno mišljenje, prema kojemu je lirika subjektivna, epika objektivna, a dramatika i subjektivna i objektivna. Osnovna tri pjesnička oblika ili vrste — lirika, epika i dramatika — ne mogu se razgraničiti količinom i kriterijem subjektivnog i objektivnog. Veliki ep i značajna epska ostvarenja prožeta su snažnim i potresnim lirizmom, a snažne lirske pjesme daju uvjerljivu i punu sliku određene stvarnosti. Razlike u trima osnovnim pjesničkim oblicima valja tražiti u njihovim stukturalnim obilježjima i specifičnoj obradi odabranog motiva i teme.

Pripovjedačkih, narativnih djela ili oblika ima više vrsta: epskih pjesama (v.) i epova (v.) ili epopeja (narodnih i pisanih), narodnih pripovijedaka (v.), bajki (v.), legendi (v.), priča, basni (v.), anegdota (v.), pisanih (ili umjetničkih) pripovjednih oblika različitog opsega i karaktera, od kraće novele (v.) do velikog romana (v.).

Klasifikacija epskih oblika složeno je pitanje, kao uopće i svaka klasifikacija u umjetnosti i književnosti, jer je teško formulirati jedinstven i općenito prihvatljiv principium divisionis. Na području epike često se govori, npr. o epskim velikim oblicima: o romanu i eposu (narodnom i pisanom), o malim (kraćim) epskim oblicima: o noveli, anegdoti, basni, baladi i romanci. Istaknuti oblici na-

rodnog (usmenog) stvaralaštva, i to: bajka, predanje, legenda, smatraju se najstarijim oblicima i prethodnicima pripovjednog umijeća. Vidljivo je odmah da je i gornja klasifikacija jedva prihvatljiva jer su razgraničenja među oblicima u gornjoj razdiobi vrlo teško odrediva.

Mada je novije vrijeme prihvatilo nazive epsko izražavanje, epika, epski oblici, epska književnost, kao zajednički naziv za pripovjedna djela i u stihu i u prozi, ipak ćemo epske oblike u stihu prikazati odvojeno od epskih oblika u prozi. Doduše, kao pripovjedna djela pokazuju iste osnovne i zajedničke strukturne osobine, ali postoje i značajne razlike: epski je stih ipak određenija i konkretnija klauzula u književnom stvaranju nego prozni oblik. Građenje rečenice i korištenje stilskih izražajnijih sredstava ne može biti u svemu potpuno jednako kao u proznom obliku.

Ni u proznom se obliku ne može apsolutno slobodno stvarati bez ikakvih obaveza i klauzula, jer i on ima svoje unutarnje, strukturne zakonitosti. Potrebno je naglasiti da i sami konkretni oblici stiha i proze uključuju u književnom stvaralaštvu — pored općih narativnih uvjeta i zakona — još i neke specifične, uže klauzule, zbog kojih opći narativni postupci nisu potpuno jednaki u stihovanom i proznom obliku.

U književnom i umjetničkom stvaranju ne postoji sloboda koja bi bila izvan vremena i određenih zahtjeva te zakonitosti imanentnih svakom obliku.

Najstarije začetke epskog pjesništva nalazimo u najdubljoj prošlosti, u prvim počecima društvenog života. *Lovačke i ratničke pjesme*, tužbalice (v.), himne (v.) u slavu božanstava, istaknutih junaka i plemenskih poglavica, predstavljaju stvarno prve i prvotne oblike epike, jer su u sebi sadržavale sva osnovna i bitna obilježja epske naracije. Kasnije su povijesna zbivanja i društvene promjene davale i epskom stvaralaštvu drukčiju građu i postavljale druge zadatke. Odatle i na području epike određeni redoslijed, mijene i preoblikovanja. Na kraju rodovskog i u ranom klasnom društvu junačke su se epske pjesme razrasle i raširile. Pojedinačni događaji zamjenjivani su većim i obuhvatnijim zbivanjima iz nacionalne prošlosti ili iz neposrednog života. Putem proširivanja epske tematike i unošenja većeg broja likova nastaju veliki narodni *epovi*, ili *eposi*, ili *epopeje* (a kaže se i nacionalni epovi ili nacionalne epopeje). Kod mnogih naroda nastali su takvi veliki narodni epovi, ali samo kod nekih naroda i u specifičnim povijesnim i društvenim okolnostima.

Kako su nastali veliki narodni epovi, na koji su način oblikovani — veliko je i zamršeno pitanje u nauci o književnosti. Njemački klasični filolog Fr. A. Wolf djelom *Prolegomena ad Homerum* (1795) izrazio je sumnju u postojanje grčkog pjesnika Homera (v.) i njegovo autorstvo poznatom formulacijom Homerum numquam fuisse suscipio (Sumnjam da je Homer ikada postojao). Pitanje se najviše rješavalo na primjerima *Ilijade* i *Odiseje*

starogrčkog pjesnika Homera (v., VIII st. st. e.). Zato se problemi postanka velikih narodnih epova obuhvaćaju nazivom tzv. *Homersko pitanje.*

Gledišta o tome teškom pitanju kreću se između dviju krajnosti:

1. veliki narodni epovi djelo su kolektivnoga narodnog stvaralačkog duha, oni su cjelovita djela koja su nastala kao cjeline i očituju se kao cjeline, prvenstveno širinom i sveobuhvatnošću umjetničkog pogleda na svijet;

2. veliki su epovi složene, sastavljene ili povezane cjeline iz većeg ili manjeg broja različitih epskih pjesama.

Romantika (v.) je tumačila narodne epove kao pjesničko djelo koje nastaje iz vrela anonimne narodne predaje s narodnom fantazijom koja naivno doživljava svijet i život, bez književnih razmišljanja o povijesti i zbivanjima, kakvih imamo u pisanim epovima.

Njemački klasički filolozi Fr. A. Wolf i K. Lachmann objašnjavali su velike narodne epove tzv. *teorijom pjesama.* Po njima su nastajale najprije pojedine pjesme, a potom su ih pjevači-redaktori povezivali u epove.

Moderna istraživanja narodnih epova potvrđuju individualno stvaralaštvo u okvirima određenih stilskih obilježja.

Ipak se može istaknuti nedvojbena činjenica da je svako cjelovito, usklađeno, umjetnički vrijedno ostvarenje uvijek rezultat stvaralačkog napora jednog određenog pojedinca. On će se redovito koristiti ranijim dostignućima epske tradicije tražeći

istovremeno i nove izražajne putove, ali će odabirući značajne teme i reprezentativne likove umjetnički uvjerljivo (a to znači ličnim stvaralačkim sposobnostima) prikazati ideale i težnje svoga doba. I narodni je pjesnik individualni stvaralac sa svim obilježjima samostalnoga stvaralačkoga napora. Iako će se kod njega možda neposrednije osjetiti tradicija, ipak će se i njegovo svako uspjelo i umjetnički vrijedno ostvarenje morati oglasiti ličnim, individualnim. Zato i ne može biti među narodnom i umjetničkom epikom bitne kvalitativne razlike. Obje su podvrgnute jednakim estetskim kriterijima unutar zakonitosti usmenoga i pisanog umjetničkog izraza.

Srodnosti i istovetnosti između narodnih i umjetničkih epova mogu se samo djelomično objasniti preuzimanjem i utjecajima. U suštini je riječ o istom pjesničkom obliku, o istom epskom stvaralaštvu, o istim kompozicionim postupcima, i zato su nužne srodnosti i istovetnosti.

Nakon najranijih narodnih epova stvarani su umjetnički, pisani epovi (v.). Autori su uvijek poznati, njihova se djela čitaju u rukopisu ili kao štampana knjiga. U njima se susreću mnoga tehnička i stilska obilježja koja nalazimo i u narodnim epovima, samo su prilagođena zakonima pisanog izražavanja.

EPILOG, v. Tragedija.

EPISTOLARNI ROMAN, v. Pismo.

EPITAF (grč. epitáphion natpis na grobu; epí na, táphos grob), prvobitno je značio samo natpis na grobu. Kao takav njegovan je kod mnogih na-

roda. Jedni od najstarijih potječu iz Egipta.

U klasičnoj Ateni bio je običaj da se palim građanima za domovinu održi nadgrobni govor, epitáphios lógos. Izvanredan primjer takva epitafa, koji je održao Perikle 431. st. e., donosi u svojim djelima grčki historičar Tukidid (460—400. st. e.)

S vremenom je postao kratka i jezgrovita sentencija o životu, smrti, sreći, uspjehu, promašenosti i mnogim drugim problemima. Po svojem izrazu epitaf podsjeća na poslovice (v.).

Povijesno je značajan epitaf urezan u kamen kod Termopila u Grčkoj na uspomenu vojnicima poginulim u borbi (480. st. e.) s Perzijancima: »Putniče, javi Lakedemonjanima da ovdje počivamo, jer smo se pokoravali njihovim zakonima.«

Lijepi su i epitafi (od XII st. do provale Turaka) na kamenim nadgrobnim stećcima naših bogumila: »Bože, davno ti sam legao i vele ti mi je ležati.« Ili: »Strah Boga moleć, zla ne misleć, ubi grom me!«

Čest je i latinski natpis: »Ego eris, tu fui«, tj. Ja ćeš biti, ti sam bio.

EPITALAMIJ ili **EPITALAM** (grč. epithalámion svadbena pjesma), svadbena pjesma u čast mladenaca.

Kada su nevjestu odvodili do njezina novog doma, onda su u staroj Grčkoj mladići i djevojke pjevali pjesme s refrenom. Bile su veselog ugođaja.

Svadbene su pjesme pretežno narodne i nalazimo ih u narodnoj poeziji kod sviju naroda. Pisali su ih katkada i pjesnici.

EPITET (grč. epítheton dodatak), pridjev (rjeđe imenica) uz imenicu sa stilskim zadatkom da na bilo koji način istakne osnovnu vrijednost, značenje i sadržaj imenice. Dublja je stilska vrijednost pridjeva kao izražajno-afektivne riječi u tome što preoblikuje sadržaj imenice u afektivnom smislu; time se uspostavlja uži, usrdniji odnos sa čitaocem, odnosno sa slušaocem. Nepregledne su mogućnosti, granice i doseg u upotrebi epiteta. On se javlja uvijek s novim kvalitetima kada odražava dublja čuvstvena stanja i kada se odnosi na nove životne situacije. Tada je *funkcionalan,* odgovara stilskim zahtjevima određenoga književnog, poetskog izraza; ili je *stereotipan,* ako ponavlja već ranije naglašene ili izražene afektivne situacije. Često ima i ukrasnu funkciju (zato epitheton ornans).

Npr.:

Utr suze od bijela lica.

Iz narodne pjesme

Rijetki epitet (franc. épithète rare) afektivni je pridjevski atribut koji djeluje i iznenađuje svojom neobičnošću. Njegovali su ga osobito evropski simbolisti.

Kategorija *afektivnosti* (lat. afectio djelovanje, affectus duševno stanje, težnja, strast), tj. čuvstvenost, osjećajnost, ima odlučnu ulogu u umjetničkom, književnom izrazu. Ona pretvara svakodnevni i razgovorni jezik — dajući mu čuvstvenu obojenost — u viši i sadržajniji pjesnički govor.

EPIZODA, v. Epski stil.

EPOHA GENIJA, v. Sturm und Drang.

EPOPEJA, v. Ep.

EPOS, v. Ep.

EPSKA DRAMATURGIJA, v. Drama.

EPSKA FABULA, v. Epski stil.

EPSKA NARACIJA, v. Epski stil.

EPSKA OBJEKTIVNOST, v. Epski stil.

EPSKA OPŠIRNOST, v. Epski stil.

EPSKA SCENA, v. Epski stil.

EPSKA TEHNIKA, v. Epski stil.

EPSKI DESETERAC, stih od deset slogova; cezura dolazi poslije četvrtog sloga, a predzadnji je slog naglašen ili dug.

EPSKI DIJALOG, v. Epski stil.

EPSKI IZVJEŠTAJ, v. Epski stil.

EPSKI OBLICI, v. Epski stil.

EPSKI OPIS, v. Epski stil.

EPSKI PJEVAČI, posebni nadareni pojedinci koji su stvarali i izvodili epske pjesme i epove. I najstariji povijesni podaci o epskom pjesništvu potvrđuju postojanje epskih pjevača kod svih naroda i u svim povijesnim razdobljima. Najbolje potvrđuje tu činjenicu postojanje posebnih naziva za njih.

Antikni Grci imaju dva naziva za epske pjevače: *aedi* (grč. aoidós pjevač) i *rapsodi* (grč. rhapsodós pjevač onoga što je sastavljeno). Aedi se ocjenjuju kao stvaraoci i izvođači vlastitih pjesama, a rapsodi kao profesionalni recitatori i čuvari epske tradicije. Homer u *Ilijadi* spominje ju-

naka Ahileja kao pjevača junačkih pjesama, a u *Odiseji* veliku pažnju posvećuje pjevačima Femiju i Demodoku.

Ostali poznati nazivi za epske pjevače: staroislandski *skaldi*, starofrancuski *truveri*, ruski *skazitelji*, zapadnogermanski *skopi*, njemački *spilemani*, francuski *žongleri*, španjolski *huglari*, ruski *skomorosi*, kavkaski *ašugi*, srednjoazijski *bahši*.

Posebnu pažnju zaslužuju naši guslari (v.).

EPSKI STIL (ili epska struktura, ili epska tehnika), jedinstvena pojava epskog, narativnog, pripovjedačkog oblikovanja koje proizlazi iz suštine samoga epskog oblika a književna ga tradicija njeguje s različitim uspjehom u različitim povijesnim situacijama. Na raznim stranama svijeta i u mnogim nacionalnim književnostima postoje mnoga vrijedna epska ostvarenja (i narodna i pisana) koja pokazuju vrlo značajne analogije u strukturalnim i stilskim osobinama. I onda kada su prostorno i vremenski vrlo udaljena jedna od drugih, te ne može biti govora o međusobnom utjecanju ili preuzimanju, epska ostvarenja potvrđuju bitne srodnosti i istovetnosti u stvaralačkom i kompozicionom postupku.

Prva vidljiva značajka epskog pjesništva jest sadržajnija, zanimljivija fabula (v.) koja prikazuje ili neki događaj ili neku ličnost. Epska fabula uključuje u sebi glavne i sporedne likove te prikaz sadržajnoga i kontinuiranog zbivanja.

Epski će pjesnik naći fabulu (ili građu za fabulu) najčešće u minulim ili suvremenim događajima, zatim u zanimljivoj narodnoj, povijesnoj,

kulturnoj i religioznoj tradiciji svoje sredine. Pri izboru osnovnog motiva i građe za svoju fabulu epski je pjesnik izložen utjecajima, kulturnim i književnim strujanjima svoga doba te općoj duhovnoj tradiciji. Zato u općem i mogućem pregledu oblikâ i fabulâ epskog pjesništva nužno uočavamo određeni povijesni kontinuitet.

Navedena osnovna obilježja epskog djela (fabula s događajem i zbivanjem) stavljaju epskog pjesnika pred određene stvaralačke postupke koji čine strukturu *epske naracije* (lat. narratio pripovijedanje).

Epski će pjesnik fabulu književno oblikovati kao suvislu i jedinstvenu radnju koja će sadržavati neke povijesne elemente, ili će se barem na njih oslanjati, ali će u suštini predstavljati pjesnikovu misao i pjesnikovu viziju prošlosti i života. U prikazivanju zbivanja pjesnik se tako postavlja kao da ne učestvuje izravno; on postavlja vremensku i prostornu distancu, jer stvarno prikazuje neko zbivanje. Iako je njegov stav u umjetničkom ostvarenju neposredan i očit, on nastoji svojemu prikazivanju dati pečat povijesnog izlaganja, time ostvaruje *epsku objektivnost*.

Mirnom tonu i razgranatom toku pričanja odgovara u epskim djelima istovrsnost metra, koja se ponavlja u pojedinim nacionalnim književnostima ili u čitavim kulturnim razdobljima, npr. daktilski heksametar u antičkoj epici, vaktra — šesnaesterac — u staroindijskoj epici, trohejski deseterac u našoj epici, tzv. nibelunška strofa u staronjemačkoj epici, jedanaesterac u Danteovu

opusu i dr. Relativno jednoliki tok istovrsnih stihova omogućava ravnomjernost u pričanju, ali nadareniji pjesnici znaju u njima otkriti i veliku ritmičku elastičnost.

Na početku epskog izlaganja pjevač zaziva više sile ili se poziva na njih; to je tzv. *invokacija* (lat. invocatio zazivanje). A u toku izlaganja epski će pjesnik na nekim mjestima otkriti po koju pojedinost iz daljeg razvoja radnje i time olakšati nagovještavanje raspleta. Tako će se povećati i interes i određeno raspoloženje za fabulu. Unutar tzv. epske objektivnosti i objektivnog pripovijedanja pjesnik će pokazati svoj čuvstveni stav — pored neposrednog stvaralačkog udjela — i naglašenim ličnim intonacijama, tj. isticanjem i većom afektivnošću pojedinih prizora i situacija, uzvicima i osobnim komentarima te moralnim ocjenama.

U jezičnom kontekstu junak nastupa kao treće lice (gramatičko on), što odgovara narativnom karakteru djela. U stilskom pogledu javljaju se tzv. stalni epiteti (v.) i tzv. stalne formule. A u pogledu određivanja vremenskih i prostornih okvira epskog zbivanja pjesnik se upravlja prema jedinstvu pjesničke zamisli i nužnosti vremenskog slijeda događaja.

Likovi i radnja epske poezije kreću se u širokom prostoru koji je uvjetovan zadatkom i zakonima razgranate epske naracije. Epskom je liku potreban veći prostor da bi se mogle razviti sve njegove herojske zamisli i planovi.

Da bi epski pjesnik prikazao odabrano zbivanje što primjerenije zakonima epskog izraza, mora se poslužiti i nekim specifičnim stilskim postupcima.

Određeni broj stihova na početku posvećen je redovito upoznavanju s mjestom radnje, s likovima, sa zbivanjem, i sadrži neizbježivi *epski izvještaj* koji će se stalno — već prema strukturi djela — javljati na određenim rastojanjima u izgrađenim *epskim scenama*. Oblikovanje epskih scena temelji se na *epskom dijalogu* koji u pravilu predstavlja odlomak o prošlom zbivanju. U boljim ostvarenjima epski se dijalog javlja češće, jer u epske oblike izvještaja i opisivanja unosi živost, neposrednost, zainteresiranost, a radnja postaje uvjerljiva i očigledna. Stoga će se i svi ostali epski postupci pretvarati u dijalog, gdjegod se pokaže mogućnost većeg oživljavanja u prikazivanju epskog događaja. Dijalog će se zamjenjivati često i monologom u upravnom govoru.

Uvjerljivost i plastičnost onoga što se prikazuje u epskom djelu postići će se pjesničkim opisom čitavog niza pojedinosti iz šarenog obilja i bogatstva građe epskog svijeta. Epski će pjesnik prekinuti razvoj radnje na nekim mjestima da istakne ili spomene neke detalje naglašavajući time svoj lirski i čuvstveni odnos. Time, uz dijalog i monolog, *epski opis* postaje najznačajniji stilski kompozicioni postupak. Opisi u epskim djelima su istaknuta poetska mjesta i predstavljaju primjere tzv. epske opširnosti, epske širine.

Kada je epski pjesnik odabrao temu i složio fabulu, a to znači odabrao likove, sredinu, vrijeme te zamislio tok radnje i pojedine prizore, onda on na poseban način razvija kompozicionu zamisao; govori se tada o *epskoj tehnici*.

Početni prizor u epskom djelu redovito je značajnije mjesto. Pjesnik želi pobuditi odmah na početku veće zanimanje te prelazi na glavnu stvar, u središte zbivanja, *in medias res,* i time otkriva suštinu epske radnje i epskog zapleta. S tim je u vezi i tzv. *proemij* (grč. prooímion uvod, početak) ili *ekspozicija* (lat. expositio izlaganje), posebno i svečano intoniran kraći uvod u kojem pjesnik nagovještava samo u najkraćem temu svoga izlaganja. Jedinstveni umjetnički doživljaj i jedinstvo radnje bit će tim postupkom naglašeni.

Epska radnja mora trajati, sasvim nužno, određeno vrijeme. Pjesnik je ne može saopćiti odmah nakon početka, jer ona traži da se razvije u prostoru i vremenu, u postupcima likova, u pojedinim događajima, da bi se ispunila epska umjetnička spoznaja svijeta i društva. Zato se pjesnik služi *digresijom* (lat. digressio udaljavanje od predmeta) unoseći u glavno zbivanje čitav niz detalja ili pojedinosti koje odgađaju i usporavaju, *retardiraju* (v.) započeti razvoj radnje. Pjesnik će nadalje uvesti u glavni tok radnje i samostalne, zaokružene cjeline, *epizode* (grč. epeisódios umetnut) koje imaju katkada veliku umjetničku vrijednost.

Uz epizode pjesnik obilno koristi *epske poredbe* koje su vrlo značajan kvalitet epskog stila i epskog jezika. Poredba (v.) unosi srodni afektivni

odjek s drugih područja života i time ističe i naglašava osnovni pjesnički motiv u djelu.

Epski se pjesnik mnogo služi ponavljanjem i paralelizmom (v.). Ponavljaju se nečije riječi, ili neke misli, ili opisi; obnavljaju se neke situacije, dijalozi i motivi, i time epska radnja postaje bliža, neposrednija, plastičnija.

Svi navedeni stilski postupci u razvoju epske radnje (digresija, epizoda, poredba, ponavljanja) ulaze u širi teoretski pojam *retardacije* (v.) ili usporavanja epskog izlaganja.

EPSKI TEATAR, v. Drama.

ERAZMO ROTTERDAMSKI (1466—1536), nizozemski književnik, jedan od najpoznatijih prvaka evropskoga humanističkog pokreta. Mnogo je putovao po Evropi u svrhu što potpunijeg obrazovanja. Obilna korespondencija s najistaknutijim evropskim intelektualnim predstavnicima najbolje potvrđuje Erazmovu vrijednost i značenje. Izvrsno poznavanje antičke književnosti urodilo je djelom *Adagia,* zbirkom poslovica iz antičkih vrela, koje je autor razrađivao u obliku malih eseja. Zbornik je izvršio velik utjecaj na prihvatanje antike u XV st. Glavno je djelo *Pohvala gluposti* (1521), koje iznosi sve oblike zabluda i ludosti u svim društvenim staležima. Nitko nije ostao pošteđen od nesmiljene i poražavajuće satiričke žaoke Erazmove. Djelo je odigralo vrlo značajnu ulogu u evropskom kulturnom krugu braneći šire zasnovanu **humanitas** (lat. čovječnost) nasuprot svim vjerskim, političkim i društvenim zasljepljenostima (v. Aforizam).

ERENBURG, ILJA GRIGORJEVIČ (r. 1891), ruski pripovjedač i romanopisac, poznat kao esejist, publicist i novinar. Dobar poznavalac evropske kulture, posebno francuske književnosti. Autor nekoliko romana u kojima obrađuje teme iz evropskog života (*Julio Jurenito,* 1922, *Trust D. E.*, 1923, *Ljubav Jeanne Ney,* 1924), ili teme iz suvremene Rusije (npr. *Drugi dan,* 1933, *Bez predaha,* 1936), ili teme iz Francuske u drugom svjetskom ratu (*Pad Pariza,* 1941) i dr. Erenburg je izvrstan publicist koji je napisao književno vrijedne reportaže iz raznih strana svijeta (iz građanskog rata u Španiji 1937. i dr.) te zanimljiva autobiografska sjećanja *(Ljudi, život, godine).*

ER- FORM (tj. on- oblik), v. Proza.

ESEJ, v. Kritika.

ESHIL, v. Tragedija.

ESPINELA, v. Desetostih.

ESTETICIZAM, v. Moderna, Dekadencija.

ESTETIKA (grč. aisthánomai osjećam, opažam),

1. posebno naučno i filozofijsko područje koje proučava problem lijepog, bit umjetničkog i opće zakone umjetničkog stvaralaštva;

2. ukupnost pogleda na umjetnosti i njihove zadatke u nekom dobu; npr. estetika antike, estetika baroka, estetika realizma i sl.;

3. naziv za naučno djelo i gledište s osnovnim umjetničkim pitanjima. Npr. estetika Hegelova i sl.

Termin estetika uveo je njemački filozof Alexander G. Baumgarten djelom *Aesthetica acromatica*

(1750—1758) u značenju nauke o spoznaji osjetnog (izvorno: estetičkog) svijeta i umijeća razvijanja ukusa.

Kasnije se sadržaj i problemi estetike mijenjaju. Njom se bavi velik broj filozofa i učenjaka i o njoj govore mnoga djela. Npr. *Kritika rasudne moći* Immanuela Kanta (1724—1804), *Estetika* G. W. Hegela (1770—1813), *Estetika* Benedetta Crocea (1866—1952) i dr.; kod nas *Razvoj i sustav općene estetike* (1903) od Franje Markovića (1845—1914). Danas je estetika posebno naučno i filozofijsko područje. Glavni joj je problem određenje lijepog u prirodi i umjetnosti, uvjeti i zakoni oblikovanja lijepog, kriteriji ocjenjivanja lijepog. Nadalje proučava obilježja umjetnosti uopće i njenih pojedinih grana, osnovne umjetničke kategorije (komično, tragično, uzvišeno i sl.). U središtu su pažnje i pitanja umjetničkog stvaralaštva, njegovih oblika, poticaja, razvojnih faza i zadataka. S mnogo opravdanja neki su odredili estetiku i kao opću teoriju umjetnosti, za razliku od teorije pojedinih umjetničkih područja.

U jednom dijelu svojih istraživanja estetika se dodiruje sa sociologijom i poviješću umjetnosti.

Pomoć estetike nauci o književnosti (v.) ima veliko i osnovno značenje. Estetika proširuje teoretske poglede na pojavu književnog stvaralaštva, a komparativnom građom iz područja raznih umjetnosti olakšava tumačenje posebnih književnih pitanja.

Do XIX st. terminom poetika (v.) bili su obuhvaćeni mnogi problemi kojima se bavi estetika.

Od XIX st. do danas sve se više potiskuje termin poetika, a zamjenjuje ga termin estetika, preuzimajući istovremeno i sve zadatke poetike.

Malo je koja filozofijska disciplina — jednako ranije, kao i danas — bila izložena toliko protivurječnim pogledima kao estetika. Pojam i kriterij lijepog pogađaju čovjekova osjećanja i težnje te se u najbitnijem odnose na njegova najintimnija određenja. Zato su razumljive najživlje reakcije suvremenika na svako čvrsto, dogmatsko određenje, dok su društveni sistemi neposredno zainteresirani estetičkim postavkama.

I ovdje je nužno promatrati pitanja s povijesnog gledišta i samo u slijedu povijesnog razvitka određivati probleme. Svako izdvajanje izvan društva i povijesne uvjetovanosti dovodi do zamućivanja problema i kobnih zabluda.

ESTETSKA KRITIKA, v. Kritika.

ESTETSKA OSAMA, v. Moderna.

ESTILO CULTO, v. Calderón, Pedro, Gongorizam.

ETIMOLOGIJA (grč. étymos pravi; lógos riječ, smisao, nauka, etymología pravi smisao, osnovno značenje neke riječi), područje ili grana nauke o jeziku. Nauka o pravom i izvornom značenju riječi; izvorni se oblik naziva *etimon.*

ETIMON, v. Etimologija.

ETIMOLOŠKA FIGURA (lat. figura etymologica), ponavljanje iste osnove u glagolskom predikatu i u objektu; npr. lov lovio, dvorbu dvoraše.

Vrlo je dobro primijenjena i razvijena u narodnoj poeziji.

ETIOLOŠKI, v. Legenda.

EUFEMIZAM (grč. eû dobro, phēmí kazujem), ublažívanje značenja riječi, ako je ono nepristojno ili opasno. Razlozi ublažívanja pojedinih riječi ili fraza mogu biti vrlo različiti: praktički, razlozi bontona, društveni, etički, filozofijski, a vrlo često i religiozni. Eufemizam se javlja na svim područjima i u raznim jezičnim oblicima.

EURIPID, v. Tragedija.

EVROPSKA KNJIŽEVNOST, v. Povijest književnosti.

EZOP (VI st. st. e.), grčki basnopisac. Živio je kao rob u službi više gospodara. Pod njegovim imenom očuvani *Zbornik basana* stekao je svjetsku slavu svojom umjetničkom i misaonom vrijednošću. Ezopove basne (v.) prožete su dubokim i svestranim humanizmom, pronose u svim situacijama istinu i pravdu; kompozciono su razrađene kao sažete i zbijene drame. Neuništiva vedrina i visoke ljudske vrednote, koje se u basnama strasno zastupaju, osiguravaju im trajan interes.

EZOPOVSKI JEZIK, v. Basna.

EZOTERIČNOST, v. Gongorizam.

F

FABULA (lat. fabula pripovijest), suvisli tok zbivanja u književnom djelu, njegov tzv. sadržaj sveden na najbitnije crte, na čistu shemu.

Okosnica sadržaja epskog zbivanja kojega se glavni motivi u njoj već jasno naziru.

Osnovni redoslijed zbivanja o kojemu pisac pripovijeda.

FADEJEV, ALEKSANDR ALEKSANDROVIČ (pravo prezime Bulyga, 1901—1956), ruski romanopisac. Sudjelovao u građanskom ratu, istaknuti politički radnik, počinio samoubistvo poslije Staljinove smrti i osude Staljinove političke linije.

Književno priznanje stekao je romanom *Poraz* (1927), u kojemu je obradio likove partizanskog odreda iz doba revolucije. Sažeti stil i tendencija autorova da vidi život prema ideološkom aspektu te da sve životne pojave promatra u ideološkom osvjetljenju, istaknuli su Fadejeva i njegovo djelo kao uzor posebnog smjera tzv. *socijalističkog realizma* (v.). Predmetom živih diskusija postalo je njegovo djelo *Mlada garda* (1945), u kojem je ob-

radio borbu krasnodonskih komsomolaca protiv okupatora u drugom svjetskom ratu. Poslije oštre službene kritike 1951. izdao je drugo izdanje romana, u kojemu je više naglasio vodeću ulogu rukovodećih kadrova. Ostala djela: *Posljednji iz Udege* (roman nedovršen, 1930—1956), *Crna metalurgija* (1954) i dr.

FARSA (franc. farce nadjev, začin), scenski komad u stihovima, kasnije u prozi, u kome se na jednostavnoj temi o ljudskim slabostima i nastranostima razvija nesputana, katkada i vulgarna komika. Često bez književne vrijednosti, a sa zadatkom samo da zabavi i nasmije. Nastala je u Francuskoj, u srednjem vijeku, gdje je naročitu popularnost stekao opsežni komad (oko 1600 stihova) nepoznatog autora *Farsa o advokatu Pathelinu* (oko 1465).

U prenesenom značenju farsa znači riječ ili postupak grubo šaljivog pa i nepristojnog karaktera.

FAULKNER, WILLIAM (Viljem Fokner, r. 1897), američki pripovjedač i vrlo značajni romanopisac. Potječe s američkog Juga, iz poljoprivrednih i farmerskih krajeva, gdje je našao i glavninu tema za književna djela.

Počeo je s pjesmama koje su ostale nezapažene, a glavno je priznanje stekao s romanima: *Vojnikova plaća*, 1926 (lično iskustvo iz rata), *Komarci*, 1927. (satirička aluzija na snobovske krugove New Orleansa), a zatim slijede romani koji prikazuju propadanje staroga američkog Juga: *Krik i bijes* (1929), *Ležeći na umoru* (1930), *Utočište* (1931),

Svjetlo u augustu (1931), *Uljez u prašinu* (1948), *Rekvijem za redovnicu* (1951), *Gospodske kuće* (1960) i dr.

Napisao je nekoliko knjiga novela i pripovijesti. Na širokom planu svestranih društvenih previranja Faulkner obrađuje ostatke stare aristokracije, intelektualce i poslovne ljude, farmere, zakupnike, propale i izgubljene ljude, većinom neuravnotežene. Služi se obilno složenom rečenicom, bogatim rječnikom, a stilske tehnike posrednog opisivanja i tzv. struje svijesti osnov su njegova stvaralačkog postupka.

Mnogo je prevođen na strane jezike. Slično kao veliki romanopisci XIX st. — Francuzi H. de Balzac i E. Zola, Amerikanac H. James i dr. — tako je i Faulkner zamislio da u cjelovitom i povezanom ciklusu romana prikaže užu svoju domovinu, osebujni američki Jug. U tome je i uspio, i danas se Faulknera smatra jednim od najznačajnijih suvremenih američkih i evropskih romanopisaca.

FEDRO (15. st. e. — 50. n. e.), rimski basnopisac. Kao rob došao u Rim, za Augusta oslobođen. Oko 20. g. n. e. počeo izdavati *Ezopovske basne* (93 basne u 5 knjiga). Kasnije je Ezopovsku basnu sa životinjskim likovima proširivao originalnim pričama iz života, anegdotama, pjesmama opisna ili poučna sadržaja. Fedro je odigrao vrlo značajnu ulogu posrednika između Ezopove i novovjeke evropske basne (v.) i njenih autora (La Fontaine, Lessing, Krilov, kod nas Đuro Terić, Dositej).

FELDMAN, MIROSLAV (r. 1899), po zanimanju liječnik. Pjesnik (zbirke *Iza sunca,* 1920, *Arhi-*

pelag snova, 1927, *Ratna lirika,* 1936, *Pjesme,* 1954), uspješni dramatičar (*Na uglu,* 1935, *Doći će dan,* 1947, drame *Zec, U pozadini, Iz mraka,* 1955), pisac raznih članaka.

FELIBRIŽ (franc. felibrige, provansalski Félibres), krug provansalskih književnika i pjesnika osnovan 1854. sa zadatkom da njeguje i obnavlja provansalski jezik i književnost. Najznačajniji je predstavnik Fr. Mistral (v.).

Felibriž je snažno utjecao u svoj Evropi na oživljavanje dijalektalne (v.) poezije i književnosti.

FELJTON (franc. feuille list, feuilleton podlistak), vrsta članaka na stalnom mjestu u novinama o raznim društvenim pitanjima. Pisani su jednostavno, živo, duhovito, s aktuelnim zapažanjima.

I književna se problematika obrađuje u feljtonu: redovito tekuća književna pitanja, izazvana neposrednim, aktuelnim književnim životom. Feljton je bliz i srodan eseju (v.).

Obilje feljtona u mnogobrojnim dnevnicima i časopisima, te velika potražnja za njima, pogodovali su razvoju posebnoga literarnog stila, tzv. *feljtonizma,* koji nosi sva osnovna obilježja feljtona. Pozitivna je strana u svježini i aktuelnosti izlaganja, a negativna u površnosti i pojednostavnjivanju složenih problema.

Mnogi su pisci pisali feljtone.

Kod nas npr. August Šenoa, Antun Gustav Matoš, Miroslav Krleža i dr.

FELJTONIZAM, v. Feljton.

FIELDING, HENRY (Henri Filding, 1707—1754), engleski romanopisac, predstavnik engleskoga građanskog realizma. Širokog obrazovanja, poznavalac antikne, srednjovjekovne i književnosti svoga doba, dobro i uspješno je u svome djelu izvršio sintezu ranijih dostignuća i nastavio na njihovim osnovama. Proširuje uvođenje suvremenoga engleskog društva u književno djelo, obogaćuje fabulu romana, duhovito prožima svoja izlaganja humorom i ironijom, a društveni moral podvrgava oštroj kritici. Najpoznatije je djelo Fieldingovo *Povijest nahoda Toma Jonesa* (1749). Stilska je zanimljivost romana i u tome što je prije svakog poglavlja dodao kraći esej s općim razmatranjima.

Ostala djela: *Povijest zgoda Josipha Andrewsa i njegova prijatelja g. Abrahama Adamsa* (1742), *Život g. Jonathana Wilda, Velikoga* (1743) i dr. Napisao je više komedija i lakrdija o suvremenim društvenim i političkim prilikama.

FIGURA (lat. figura lik, oblik) osnovna izražajna, stilska sredstva jezika koja se ne upotrebljavaju u prenesenom, promijenjenom značenju. Riječ i riječi zadržavaju uglavnom svoja osnovna značenja koja se mogu smatrati utvrđenim, ustaljenim, standardnim, samo dolaze u različitim međusobnim odnosima. Odatle i različite figure.

Figure ponavljanja: anafora (v.), epifora (v.), anadiploza (v.), simploha (v.), refren (v.), lajtmotiv (v.), paronomasija (v.), anominacija (v.), etimološka figura (v.), poliptoton (v.).

Figure nabrajanja: gradacija (v.), klimaks (v.), kumulacija (v.), amplifikacija (v.).

Figure sintaktičke (u izražavanju se koristi red riječi i snaga rečenice): retoričko pitanje (v.), parataksa (v.), hipotaksa (v.), polisindet (v.), asindet (v.).

Figure pretjerivanja i ublaživanja: hiperbola (v.), litota (v.), eufemizam (v.).

FIGURA PORICANJA I TVRĐENJA, način izražavanja kojim se neposredno izražena misao ili dojam odmah ali samo prividno niječe i poriče. Stvarno onaj drugi dio u izrazu koji niječe ili poriče prvi, samo još više ističe i naglašava prvu sliku ili prvo zapažanje, jer im pojačava slikovitost i plastičnost. Npr.

Malo bilo, zadugo ne bilo.

Poslovični izraz

FILOLOGIJA (grč. philos prijatelj, lógos riječ, nauka), naučna disciplina (sastavni dio nauke o književnosti) koja izučava sve jezične pojave (u gramatičkom i književnom smislu). Do XX st. tim su se terminom obuhvatali jezično-književni problemi: od izdavanja književnih tekstova do svih povijesnih, kritičkih i književnih ocjena. U tome se smislu termin filologija održao samo još u nekim zemljama (Italija); inače se danas termin filologija upotrebljava pretežno za izučavanje starih pisaca i njihovih djela.

I filolog se u svom radu služi suvremenim tekstološkim (v.) metodama i književnim kriterijima, jednako kao književni povjesničari i teoretičari.

FILOLOŠKA KRITIKA, v. Kritika.

FINŽGAR, FRAN SALEŠKI (r. 1871), slovenski književnik, po zanimanju katolički svećenik. U dugogodišnjoj književnoj djelatnosti dosljedno je nastavljao tradicije slovenskog realizma, objašnjavajući sve životne pojave s gledišta kršćanske etike. Najznačajniji je kao romanopisac (*Iz Modernega sveta,* 1904, *Pod svobodnim soncem,* njegovo najbolje djelo 1906—1907), zatim kao pripovjedač (*Dekla Ančka,* 1913, *Prerokovana,* 1915—1916, *Iz mladih dnih,* 1953) i dramatičar (*Naše kri,* 1912, *Veriga,* 1914, *Razvalina življenja,* 1921).

Zbrani spisi I—XII (1912—1943).

FIRDUSI (Abur'—Quâsim Mansûr, nazvan Firdusi ili Firdausi tj. rajski 932—1020), znameniti perzijski epski pjesnik, autor djela *Knjiga Kraljeva* (Šâhnâme), u kojoj se opisuje od najstarijih vremena do 651. g. povijest iranskog carstva koje je pod okriljem Zaratustrine vjere doživjelo velik uspon. Ep je stekao svjetsku slavu i uzima se kao izvanredan primjer epskog umijeća.

Pod utjecajem islama Firdusi je napisao ep *Jusuf i Zuleiha* na temu iz *Korana* o ljubavi Josipa i Putifarove žene. Ali s njim nije postigao veći uspjeh.

FLASH-BACK (fleš-bek, engl. flash sijevati, back pozadi, natrag) tehnika, pretežno filmski postupak, da se prošli, davni ili skori događaji prikazuju u času gledanja. Na taj se način zaboravljeni događaji iz prošlosti oživljavaju da bi se neposredna radnja što potpunije prikazala.

Taj je postupak prešao i u suvremenu književnost, a osobito ga upotrebljavaju moderni romanopisci i dramatičari.

U nekim se dramama projiciraju na sceni raniji događaji kao sjećanja ili nadopune neposrednom scenskom zbivanju. U romanu, i drugim pisanim oblicima, umeću se i ubacuju posebna poglavlja koja prikazuju naknadno, u toku već započetog izlaganja, ranija zbivanja.

FLAUBERT, GUSTAVE (Gistav Flober 1821—1880), francuski pripovjedač i romanopisac, jedan od najznačajnijih u evropskoj književnosti s najširim krugom utjecaja: u Rusiji, Italiji, Engleskoj, u Njemačkoj i dr. Neposredni suvremenik romantizma i prevladavanja ovoga realizmom, Flaubert će u svom stvaralaštvu zadržati neke crte od oba književna smjera, ali će suštinski ostvariti i svoj vlastiti, u svemu autonomni stvaralački put. Iz mnogobrojne korespondencije može se razabrati Flaubertova poetika (v.), ili tačnije osnovni principi njegova književnoga, umjetničkog postupka. On postavlja u osnove svake umjetnosti svoju viziju istine; istina je vrhunski postulat umjetnosti, ona se nalazi u povijesti ljudskog duha. Umjetnost osvjetljava istinu svojom najvišom intuicijom. Zato je umjetnost povijesna i psihološka u isto vrijeme; temelji se u bitnom na objektiviranju djela, ima svoj autonomni život nezavisan od »mrskog, prezirnog ja autorova«. Odatle Flaubertova maksima: »Velika je umjetnost bestrasna i bezlična.« U Flaubertovu stavu nalazit će oslona i realisti i parnasovci, i veliki pjesnik Baudelaire.

Flaubert teži zato k metodama egzaktnih znanosti; on hoće da dokumentira, da do kraja promatra i prouči pojave, da razbije sve snove, sve naivnosti, zakone i iluzije u životu (tzv. *bovarizam*). Ova težnja ka deziluzioniranju ima duboke lične, autobiografske korijene. Flaubert će kazati životnu, intimnu istinu u izjavi: »Madame Bovary, to sam ja.«

Stil mu je zbijen, sažet: maksimalna stilistička strogost je ostvarena; ali je zato prisutno obilje psiholoških i slikarskih detalja.

Počeo je književni rad kazališnim komadima, novelama, pjesmama. Veći je dio poslije smrti objavljen, a ističu se samo *Memoari jednog luđaka*. Najpoznatija su djela s tematikom iz građanskog društva *Gospođa Bovary* (1857), *Sentimentalni odgoj* (1869), *Jednostavno srce* (1877) i dr., zatim djela s povijesnim temama *Salambô* (1862), *Iskušenje sv. Antuna (1874)*. Veći je uspjeh postigao s *Tri pripovijetke* (1877).

FOKNER, W., v. Faulkner, William.

FOLENGO, TEOFILO (Teofilo Folengo, 1491—1544), talijanski epičar, majstor parodističke (v.) poezije, autor je komičnog epa u heksametrima *Baldus* (potpuno izdanje 1552), u 25 knjiga. U djelu je autor izvrgao smijehu viteške pustolovine služeći se tzv. *makaronskim jezikom* (tj. primjenom morfoloških i sintaktičkih osobina klasičkog latinskog na talijanski književni jezik ili dijalektalni jezik ili miješanjem jednog i drugog). V. Ep.

FOLKLOR (engl. folk narod, puk, lore nauk, predaja), naziv za ukupnost narodnog, pučkog stvaralaštva, te za narodne igre, običaje, vjerovanja, tradicije, tj. za sva ostvarenja i djela koja su nastala u izvornoj narodnoj sredini. Termin je uveo 1846. g. Englez W. J. Thomas kao engleski prijevod njemačkog naziva Volkskunde (nauka o narodu), a kao oznaku za predaje u narodnim vjerovanjima i u narodnoj umjetnosti, te za običaje. Danas se kaže:

a) **književni** ili **literarni folklor** za narodne pjesme, pripovijetke, poslovice, zagonetke, dramu, narodna predanja;

b) **muzički folklor** za narodni melos (grč. melos pjesma, napjev), za narodne napjeve i muzičku svirku;

c) **plesni folklor** za sve izvorne narodne plesove;

d) **likovni folklor** za sve oblike likovnog izražavanja u kamenu, drvu, staklu, tekstilu i sl.;

e) **narodno graditeljstvo** za poseban način izgradnje kuća i svih gospodarskih zgrada.

FORMA (latinska pozajmljenica iz grčkog, forma oblik), antička poetika — a pod njenim utjecajem poetika srednjeg vijeka, renesanse, baroka, klasicizma i novovjekog novoklasicizma — davala je presudno značenje čvrstom i za pjesnika obaveznom kanonu forme. Pjesnik je morao poznavati kanone forme i morao ih se pridržavati. Potkraj XVIII st. kanonski karakter forme potiskuje elastičnija teza o književnom djelu kao specifičnom organizmu s više individualnih mogućnosti samog

stvaraoca. Potkraj XIX st. oživljava diskusija o osnovnim vrstama ili oblicima umjetnosti i književnosti. U suvremenim razmatranjima problem forme postavlja se slobodnije: forme umjetničkog djela nisu više čvrsto i kanonski postavljene; težište je umjetničkog digniteta u načinu oblikovanja i realiziranja, a manje u onoj ili ovoj formi.

Danas prevladava mišljenje o jedinstvu forme i sadržaja. Ne javlja se odvojeno sadržaj od forme, a niti se forma pridodaje u građu kao nešto izvanjsko i oblikujuće. U stvaralačkom aktu, neposredno i odmah od prvog časa, sadržaj traži formu, a forma je već u odabranoj građi. Jedno se i drugo u toku oblikovanja mijenjaju, prilagođuju, jer su sadržani u istom i istovremenom procesu; oni su dva aspekta jednoga i jedinstvenog stvaralačkog postupka.

FORMALIZAM (od lat. forma oblik),

1. težnja za što dotjeranijom formom umjetničkog djela, teorijski istaknuta i naglašena već kod simbolista (v.), impresionista (v.). Nastojalo se da vanjski oblik književnog djela bude što pročišćeniji, oslobođen pretjerane građe iz razdoblja realizma (v.), naturalizma (v.), i sveden na strožije obaveze u načinu izražavanja nego što je bilo za romantizma (v.).

2. tzv. formalna škola u Rusiji, izgrađena na temeljima ruskih simbolista i s određenim teorijskim pogledima na nauku o književnosti i književnu kritiku, u razdoblju od 1915. do 1930. g. Glavna je misao ove škole bila u tome da književna djela

treba promatrati s gledišta književnog stila i književnog oblika (ili književne vrste), a da se moraju zabaciti svi ostali neestetski kriteriji (biografski, psihološki, ideološki, sociološki).

Predstavnici su V. Šlovskij, B. Tomaševskij, V. Žirmunskij i dr.

Dali su vidne teorijske doprinose u analizi književnog djela.

3. opći termin formalizam kao negativna kritika odvojenosti od suštinskih problema, od neposrednih zadataka, od žive angažiranosti na gorućim pitanjima.

U tome smislu i termin formalist (v. Dekadencija, Moderna).

FORMINGA (grč. phórminks žičano glazbalo), muzički žičani instrument na kojem se zvuk proizvodio trzanjem. Uz njegovu pratnju izvodile su se grčke junačke narodne pjesme.

Grčki pjesnik Homer spominje u *Odiseji* dva pjevača uz formingu: Demodoka i Femija.

FORSTER, EDWARD MORGAN (Eduard Morgan Forster, r. 1879), engleski romanopisac i kritičar. Poznatiji su romani *Horvard's End* (1910) s temom iz suvremenoga engleskog društva, *Soba s pogledom* (1908) s ljubavnom fabulom, a značajniji je po širini horizonta i dubljem postavljanju problema *Kroz Indiju* (1924). Prikazuje odnose Engleza i Indijaca na temelju realnoga i ličnog promatranja Indije. Autor ističe dva različita svijeta, engleski i indijski, s njihovim različitim ambijentima, običajima, kostimima, mentalitetom, s nagla-

šenim razumijevanjem i simpatijama za Indijca. Od kritičkih članaka zapažena je njegova knjiga *Aspekti romana* (1927).

FORTIS, ALBERTO, v. Naturizam.

FRANIČEVIĆ, MARIN (r. 1911), književni povjesničar, kritičar i teoretičar (*Pisci i problemi,* 1948, *O nekim problemima našega ritma,* 1958, *Književnost jučer i danas,* 1959, *Interpretacije,* 1964, *Nastanjene uvale,* 1963. i dr), pjesnik (zbirke *Na putu za novi grad,* 1937, *Zvijezda nad planinom,* 1945. i 1946, *Povratak borca,* 1947, *Graditelji života,* 1950, *Dani,* 1950, *Prozor odškrinut podnevu,* 1956), autor drame *Na otoku* (1952, s Jurom Franičevićem). M. Franičević je dao vrlo značajna ostvarenja kao dijalektalni čakavski pjesnik (u hvarskoj čakavštini) zbirkama *Na pojih i putih* (1939, s Perom Ljubićem), *Govorenje Mikule Trudnega* (1945), *Bliščavci* (1955), *I tako sunca* (1958).

FRANIČEVIĆ-PLOČAR, JURE (r. 1918), književnik. Prva zbirka stihova *Preko rovova* (1943) bila je prva partizanska zbirka u Hrvatskoj. Kasnije izdao zbirke pjesama (*Oganj zemlje,* 1946, *Konjik na proplanku,* 1952, *Stope na kamenu,* 1953, *Nagnuta neba,* 1957), poeme *Sunčana* (1951) i *Gluha zvona* (1956), roman *Raspukline* (1957), dramu *Na otoku* (s Marinom Franičevićem) i dr.

FRANKOPAN, FRAN KRSTO (1643—1671), pogubljen od austrijskih vlasti zajedno s Petrom Zrinjskim. Književno djelo objavljeno je dvjesta godina iza smrti. Prevodio je Molièrea (*Georges Dandina*), što potvrđuje Frankopanovu upućenost u suvreme-

ne književne prilike. Pjesme su poznate pod naslovom *Gartlic za čas kratiti*. Obrađuje ljubavne motive u književnim šablonama svoga vremena; snažniji je u obradi nacionalnih motiva u vezi s turskim osvajanjima, a najbolje su pjesme o njegovu ličnom životu i tragičnoj sudbini mladog čovjeka izbačenog iz društva i osuđenog na skoru, okrutnu smrt. Služio se stilom narodne pjesme te postigao u lirskom izrazu neposrednost i uvjerljivost.

FRAZA (grč. phrásis izričaj, govor), određeno povezivanje riječi u cjelinu i ustaljeni govorni obrat. Nikad se ne javlja sama i samo jedna fraza. Postoji sistem frazâ s posebnim redom, pravilnošću i odstupanjem od reda; zove se *frazeologija*. Fraza se susreće kod svakog pisca, a jednako i kod svakog čovjeka: dakle, jednako u književnom kao i u govornom jeziku. Ona ima afektivnu i stilsku vrijednost. Ako se prečesto i šablonski ponavlja, može izazvati loše, pa i komične ugođaje, jer gubi svoju izražajnu vrijednost. U takvim slučajevima opravdan je termin frazer kao negativna karakteristika.

FRAZEOLOGIJA, v. Fraza.

FREYTAG, GUSTAV, v. Drama.

FUTURIZAM (lat. futurus budući), programatski književni pravac isključivo u Italiji od 1910. pa nadalje, koji se nadovezuje na ekspresionizam (v.) i kojemu je glavni teoretičar F. T. Marinetti (1876—1944), izdavač prvog *Manifesta futurizma* (1909) u pariškim novinama *Figaro*. Traži se potpuni prekid sa svakom estetskom tradicijom, a oblici i tem-

po suvremene tehničke civilizacije određuju se kao naglašene moderne i birane tendencije i kao glavna vrela stvaralačkih poticaja, težnji i motiva. Želeći da stvori umjetnost koja bi odgovarala suvremenoj tehnici, Marinetti bira teme isključivo iz svijeta tehnike. Uvodi se slobodni stih i traži se potpuna sloboda u izboru riječi (odatle upotreba imenica, glagola, posebno onomatopeja i asonanci kao najčišćeg, nekontroliranog izraza čovjekove unutrašnjosti). Prekida se ustaljeni sintaktički red i kida se sa svim ranijim obavezama prema književnim oblicima i prema književnoj tradiciji.

Futurističke ideje — više značajne u teoretskom nego u stvaralačkom pogledu — našle su izvjesnog odraza u Rusiji, u doba revolucionarnih previranja, posebno kod pjesnika Vladimira Majakovskog (v., 1894—1930).

G

GAJ, LJUDEVIT (1809—1872), najistaknutija ličnost, organizator i ideolog ilirskog pokreta (do 1848), osnivač i urednik *Narodnih novina* (s književnim prilogom *Danica,* 1835). Značajan je njegov doprinos pitanju pravopisa (brošura *Kratka osnova horvatsko-slavenskoga pravopisanja,* 1830), jer je predlagao jedinstven i ujednostavnjen način pisanja. Napisao je nekoliko pjesama, popularnih ilirskih budnica.

GALOVIĆ, FRAN (1887—1914), profesor književnosti, poginuo na bojištu u Srbiji, u početku prvoga svjetskog rata. Novelist (*Začarano ogledalo,* 1913. i dr.), dramatičar (*Tamara, Grijeh, Mati* i dr.), kritičar. Najvrednija ostvarenja ostavio je u zbirci pjesama *Z mojih bregov,* pisanih prije tragične smrti (1913—1914) u kajkavskom dijalektu s podravskog područja. Poetski svijet Galovićev, vezan uz podravske seoske motive, prikazan je s izvanrednom muzikalnošću u izrazu, rijetkom dubinom zapažanja i širim životnim osjećanjem. Zbirka kajkavskih pjesama predstavlja najznačajniji doprinos hrvatskoj dijalektalnoj poeziji.

Djela: I—X (1942—1943).

GALSWORTHY, JOHN (Džon Golsvordi 1867—1933), engleski romanopisac, dramatičar, esejist. Najveći je uspjeh postigao trilogijom *Saga o Forsyteima*, 1922. (I dio *Posjednik*, 1906, II dio *U tribunalu*, 1920, III dio *Za iznajmljivanje*, 1921). Prikazuje sudbinu bogate građanske obitelji Forsyte na kraju prošloga i u početku XX st. Djelo je uvjerljiv dokumenat o socijalnim prilikama Engleske, izrađen savjesno i temeljito, a najuspješnija je strana sjajna karakterizacija likova. Sudbinu likova iz istog obiteljskog kruga u poslijeratnim previranjima prikazuje autor u djelu *Moderna komedija* (1924).

Kazališni rad Galsworthyjev, *Srebrna kutija* (1906), *Sukob* (1909), *Pravednost* (1910) i dr., izazvao je znatno manju pažnju od proznoga.

Godine 1932. dobio je Nobelovu nagradu za književnost.

GARCIA LORCA, FEDERICO (Federiko Garsia Lorka, 1898—1936), značajni španjolski pjesnik, jedan od najpoznatijih španjolskih književnika u svijetu. Svestrano nadaren i svestrano aktivan: pjesnik, dramatičar, dramaturg, glumac, recitator, slikar, muzičar. Ubijen od frankista u zavičajnom gradu Granadi na početku građanskog rata.

Lorca je bio svestrano obrazovan književnik koji je mnogo primao s raznih strana: od književne tradicije svoje zemlje, od narodne pjesme, od dadaizma (v.) i nadrealizma (v.). Ali je uvijek ostao svoj, s izrazitim ličnim pečatom, upravo najznačajniji kao pjesnik svoga užeg zavičaja Andaluzije.

Tim je osobinama stekao najveća priznanja i snažno utjecao na svoje suvremenike.

U prvim djelima, npr. *Knjiga pjesama*, 1921, *Pjesme*, 1927 (napisane 1921—1925), *Prve pjesme*, 1936 (napisane 1922), Lorca je više meditativan, usvaja avangardističke tehnike i uklapa ih u čistu shemu narodne pjesme.

Ostala djela, posebno *Ciganske romance*, 1928 (napisane 1924—1927), predstavljaju tzv. andaluzijsku fazu, jer se pjesnik koristi motivima pjesme svoje zemlje, oživljava romancu, stvara izvornu i autentičnu metaforiku, a ciganskim likovima pridaje teatralnu gestu i crtu fatalne tragičnosti. Klasičan primjer pjesama za recitiranje.

U zbirci *Pjesnik u New Yorku* (1929—30) Lorca izražava svoju ličnu tjeskobu i kaos civilizacije ekspresionističkim i nadrealističkim elementima.

Lorca se u svojim dramama ponovno vraća narodnom, andaluzijskom svijetu: *Krvava svadba*, *Dom Bernarda Albe*, *Mariana Pineda* i dr.

GARCILASO DE LA VEGA (Garsilaso de la Vega 1503—1536), španjolski (kastiljanski) pjesnik, predstavnik tzv. zlatnog doba španjolske književnosti. Proveo je težak i surov život vojnika u doba Karla V, poginuo u jednom od bojeva vrlo mlad. Napisao je 38 soneta (v.), 5 oda (v.), 3 ekloge (v.), 2 elegije (v.), 1 poslanicu (v.); uveo je jedanaesterac. U pjesmama je opisivao idilične pastirske ugođaje, uvodeći pejzaž s modernim osjećajem prirode.

GATKA, v. Skaska.

GAUTIER, THÉOPHILE (Teofil Gotje, 1811—1872), francuski pjesnik, pripovjedač, književni, likovni, muzički kritičar. S najvrednijim svojim djelom *Emajli i kameje* (1852) i ranijim kritičkim raspravama postao je predstavnik i teoretičar tzv. *larpurlartizma* (l'art pour l'art). Prema Gautieru umjetnost ima posvuda prednost pred životom, ona može biti samo cilj, a nipošto sredstvo. Ne može služiti propagiranju suvremenih političkih ideja ili moralnih zasada, ne može biti tribina nikome i ničemu, nego samo samoj sebi. Sâm Gautier u svojoj zbirci pruža viziju takve ljepote: ili prvu pojavu proljeća, ili oblak na horizontu, ili iznenadni smijeh, ili krhkost jedne ruže, ili ljepotu mramora. A opisi vanjštine ne mogu biti reprodukcija stvarnosti, nego poetska oživljavanja pejzaža. Istinska poezija je u čaru intenziteta oblikovanja i u savršenstvu forme. Ona je kao tjeskoban osjećaj tajne života, a zadatak je pjesnika da nađe apsolutnu preciznost forme za duševna stanja, neodrediva i magična. Za ove je misli mladi Baudelaire nazvao Gautiera učiteljem.

A potreba za upornim traženjem forme i otkrivanje ovjekovječenja pjesničke vizije u strogoj objektivnosti isticat će se u novoj lirskoj struji posvećenoj od tzv. parnasovske škole (tj. parnasovaca).

Ostala djela: *Pjesme* (1833), roman u obliku pisama *Gospođica de Maupin* (1833), knjiga eseja *Groteske* (1844); pod utjecajem parnasizma i suvremene arheologije piše *Jedna noć Kleopatre*

(1845), *Roman mumije* (1858) i dr.; *Kapetan Fracasse* (1863) i dr.

GAZELA (ghazel), lirski oblik, nastao i njegovan u perzijskoj književnosti, u kojemu se na smiren, idiličan način obrađuje najčešće ljubavna tema te opći motivi. Prvotni oblik ima 6—36 stihova s jednom rimom provedenom kroz sve stihove.

Popularizirali su je perzijski pjesnici Sadi (umro 1219), autor djelâ *Perivoj* i *Vrt s ružama*, i Hafiz (1320—1389) kojega je s uspjehom prevodio njemački pjesnik J. W. Goethe (v.). Iz perzijske se književnosti proširila u tursku književnost i književnosti Indije i centralne Azije. Iz arapske poezije prodrla u Španjolsku i postala oblikom španjolske narodne i pisane poezije.

Njemačka gazela ima 6—20 stihova. Prva dva stiha vezana su rimom, rima prvog para stihova ponavlja se u svim daljim parnim stihovima, neparni ostaju nerimovani. Često se autorovo ime spominje u posljednjem paru stihova. Pomoću njemačkih romantičara došla je u Evropu.

Gazele su s uspjehom pisali France Prešeren (1800—1849) i Stanko Vraz (1810—1851).

GAZELA NJEMAČKA, v. Gazela.

GENERACIJA (lat. generatio svjedočanstvo),

1. ograničeno vremensko razdoblje s njenim predstavnicima i sa svim nužnim obilježjima, u rasponu od 30—35 godina;

2. generacija u povijesnom značenju: skup ljudi koji su međusobno povezani sličnim i podjednakim shvaćanjima i potrebama.

U sličnom značenju primijenjen je u povijesti književnosti (v. Nauka o književnosti).

GEORGE, STEFAN (Štefan George, 1868—1933), istaknuti njemački liričar, znatan prevodilac (prevodio Dantea, Baudelairea, Mallarméa, D'Anunzija, Shakespeareove sonete i dr.), osnovao i vodio časopis *Blätter für die Kunst* (1892—1919). Mnogo putovao po Evropi, bio dulje vremena u Francuskoj, gdje se naročito približio simbolizmu (v.) i njegovim predstavnicima.

Pjesnički put Georgeov pokazuje nekoliko etapa. Više se ističe razdoblje inspirirano francuskim simbolizmom i impresionističkim slikarstvom (*Himne noći*, 1890, *Hodočašća*, 1891, *Algabal*, 1892. i dr.); bio je u oštroj suprotnosti prema naturalistički orijentiranoj njemačkoj poeziji toga doba. Simbolistički esteticizam Georgeov očituje se u motivima, simboličkim likovima, egzotičnim krajolicima, u osebujnoj atmosferi. Najuspješnije je razdoblje kada je napisao zbirke *Godina duše* (1897), *Sag života i pjesme o snu i smrti* (1899) i dr. Pjesnik promatra tok godine, vječni krug prirode i ljudske duše, i u razgovoru sa samim sobom iznosi svoju filozofiju. Zbirke *Sedmi prsten* (1907), *Zvijezda saveza* (1914) više su upravljene suvremenom čovjeku sa željom da mu pjesnik približi svoje ideje. Djelo *Novo carstvo* (1928) već je konkretnije ušlo u suvremenu stvarnost Njemačke; pjesnik pokušava da izgradi svoju viziju povijesti na tradicijama njemačke prošlosti i na mitu herojskih djela, ali je bio i ličnim životom i mišljenjem protiv nacizma i fašizma.

S gledišta pjesničkog jezika, stila, motiva, pjesničkih ugođaja i pjesničke spoznaje svijeta i života, George je snažan i značajan njemački pjesnik.

GESTA ROMANORUM (lat. *Junačka djela Rimljana*), zbirka oko 300 pripovijedaka na latinskom jeziku, nastala potkraj XIII ili u prvoj polovici XIV st. u Njemačkoj ili Engleskoj. Zbirka se širila najprije kao rukopis; između 1472. i 1475. štampana je u tri izdanja i odmah potom prevedena na glavne evropske jezike (njemački, engleski, francuski, holandski i dr.). Sadrži pripovijetke o raznim romantičnim i fantastičnim likovima i mnogobrojne anegdote. Knjiga je mijenjala i naslov i sadržaj, što je ovisilo o prepisivačima, štamparima, redaktorima i prevodiocima.

Zbirka je svojim zanimljivim sadržajem pobudila svestrani interes, a u prenošenju i širenju pripovjednih motiva odigrala je vrlo krupnu ulogu (odraze i utjecaje nalazimo i u našim narodnim pripovijetkama).

GETULIK, v. Satira.

GIDE, ANDRÉ (Andre Žid, 1869—1951), francuski romanopisac, dramatičar; značajan je po svojim ostvarenjima, ali još više poznat kao smioni i neobuzdani intelektualac, pun slobodnih misli i sumnja, o kojima je pisao bez sustezanja i rezerve. Snažno utjecao u čitavoj Evropi između dva rata u pravcu stvaranja osebujne, tzv. »Gideovske« atmosfere.

Gideova intelektualna kolebanja kretala su se u širokom rasponu: od protestantizma i katoliciz-

ma preko liberalizma i komunizma do antireligioznog humanizma. Ta su kolebanja davala različite književne motive Gideu stvaraocu, ali su stil i postupci u njegovu stvaralaštvu ostali kroz sve trajanje književne djelatnosti u bitnom isti. Gide je suštinski nijekao građanski moral i religiozni odgoj, strasno i kroz cijeli život izgrađivao apologiju egotizma te kulta životne naslade i užitaka. Gide je nenadmašan i apsolutno oslobođen svih predrasuda kada iznosi izvanredna zapažanja o svijetu čulnih radosti i užitaka. Npr. djela *Zemaljska hrana* (1897), *Amoralist* (1902).

A kada prelazi na teme koje mu pružaju mogućnosti socijalne i moralne kritike, npr. u djelima *Uska vrata* (1909), *Podrumi Vatikana* (1914), *Pastoralna simfonija* (1919) i osobito *Krivotvoritelji novca* (1925), Gide će se opet kretati u svojim specifičnim ugođajima istančanih analiza svih oblika užitaka.

Gide je stvorio tzv. *roman idejâ* i time mnogo utjecao na strukturu modernog romana. U jednome romanu istovremeno razvijaju i ukrštavaju djelovanje više grupa i pojedinaca, nosilaca različitih problema i ideja.

Ostala djela: *Put u Kongo* (1927), *Nova zemaljska hrana* (1932), *Tezej* (1944) i dr.

GILGAMEŠ ep, najopsežnije i najznačajnije djelo među mnogobrojnim babilonskim mitovima i epovima. Potječe iz starijeg razdoblja babilonske književnosti (oko 1700. st. e.), a glavni motivi su iz sumerskog doba. Fragmenti ovoga epa nađeni su

u biblioteci asirskog cara Asurbanipala (668—630. st. e.) u Ninivi.

U epu, koji se sastoji od 12 ploča, pjeva se o junačkim podvizima Gilgameša, kralja grada Uruku, koji sa svojim prijateljem, divljim čovjekom Engidu, pobjeđuje čudovišta. Poslije smrti svoga prijatelja Gilgameš traga za vječnim životom, ali napokon spoznaje da od smrti nitko ne može pobjeći. Ep je u stilskom pogledu dotjerano djelo (bogato su razrađena ponavljanja, opširniji opisi, epske retardacije) i predstavlja zrelo ostvarenje u okviru razvijene babilonske epske poezije.

GLAGOLJSKA KNJIŽEVNOST (ili **GLAGOLIZAM**), skupni naziv za niz vjerskih i književnih spisa napisanih na pismu glagoljici koje je sastavio Konstantin—Ćiril, brat Metodijev (umro 869). Pismo je dobilo ime po glagolu *glagolati,* koji se mnogo ponavlja u biblijskim tekstovima i u evanđeljima. Kao naziv za pismo, tj. glagoljicu, javlja se tek u XIX st., dok je pridjev glagoljski — od kojeg je izveden naziv *glagoljaš* za katoličkog svećenika — poznat već u XVI st.

Na pismu glagoljici počinje se razvijati prva hrvatska pismenost, i to u vezi s crkvenim obredima i bogoslužjem. Upotrebljava se u natpisima, javnim ispravama, zakonicima te u privatnom saobraćaju svih društvenih slojeva od seoskih svećenika do velikaša. Najznačajniji su spomenici *Baščanska ploča* (v.), *Vinodolski zakon* (1288), *Miroslavljevo evanđelje* s kraja XII st., vrlo lijepo iluminirano (v.), *Misal kneza Novaka* iz 1368, *Mi-*

sal Kneza Hrvoja iz početka XV st. i dr. (v. Kliment Ohridski).

GLASOVNA PONAVLJANJA, ponavljanje pojedinih glasova u riječima na određenim mjestima i u različitim udaljenostima. Važna pojava u jeziku i u poeziji, koja služi isticanju nekih riječi, jačanju njihova značenja i položaja, učvršćivanju dubljeg smisla te povezivanju motiva u jednu cjelinu.

Glasovnim se ponavljanjem uvijek ističu na različite načine jači dojmovi, pobuđuju bogatije asocijacije, a riječi se stavljaju na izrazito mjesto.

U stihu, i u poeziji općenito, uspjela glasovna ponavljanja imaju redovito ritmičko (v.) značenje. Ali su često bila moda i manira. Načelo ponavljanja igra vrlo važnu ulogu i u stilskim izražajnim sredstvima (v.).

GLIGORIĆ, VELIBOR (r. 1899), kritičar, sveučilišni profesor; istaknuta kulturna i politička ličnost. Aktivan kao kritičar i javni radnik i prije rata. Pisao o velikom broju hrvatskih i srpskih književnih radnika i izrekao ocjene o važnijim književnim problemima. Objavio je: *Kritike* (1926), *Lica i maske* (1927), *Matoš-Dis-Ujević* (1929), *Mistifikatori* (1930), *Kritike* (1946), *Pozorišne kritike* (1946), *Srpski realisti* (1954), monografiju *Nušić* (1957), *Ogledi i studije* (1959), *U vihoru* (1962) i dr.

GLIŠIĆ, MILOVAN (1847—1908), novelist i prevodilac s ruskog jezika (prevodio Tolstoja, Gogo-

lja i dr.), suradnik Svetozara Markovića. Pod njegovim idejnim utjecajem piše najbolje svoje novele (*Glava šećera, Roga, Zloslutni broj, Ni oko šta* i dr.) i dvije drame (*Dva cvancika, Podvala*). Osnovni problem nalazi Glišić u pojavama prvih raslojavanja srpskog sela, u propadanju patrijarhalnog uređenja i morala.

Idejni program novoga omladinskog pokreta najuspješnije je prikazao u noveli *Prva brazda*. Iako je prejako naglasio idilični ugođaj u razradi teme, ipak je s mnogo topline, uvjerljivosti i snažnim slikama prikazao seosku sredinu i nove težnje.

Celokupna dela, I—II, 1928—1931.

GLOSA, pjesma od jednoga uvodnog katrena (v.) i četiriju strofa, obično desetostiha. Uvodni katren je motto (v.), posuđen iz djela drugog pisca, od kojeg se po jedan stih ponavlja na kraju svake strofe. Poznata je *Glosa* F. Prešerena.

GOETHE, JOHANN WOLFGANG (Johan Volfgang Gete, 1749—1832), najsvestraniji njemački književnik (lirik, epik, dramatičar, prozni pisac, prevodilac, književni kritičar i teoretičar, urednik časopisa, vrlo značajan kulturni i društveni radnik) i jedan od najznačajnijih pjesnika u svjetskoj književnosti. Još za života stekao svjetsko priznanje i slavu koja se ni u našim danima nije umanjila.

U dugoj i svestranoj književnoj djelatnosti suvremenik i sudionik mnogih književnih previranja, struja, pravaca, škola, diskusija. Potpuno se nikada nije u književnom smislu priklonio jednom

programu. S uzvišenim mirom promatrao je protjecanje ljudskih ambicija pokraj sebe, a išao je jednim svojim autonomnim, ničim nepomućenim putem. Divio se antiknoj književnosti i umjetnosti, pokazivao je afinitete za renesansne težnje, imao je razumijevanje za klasicističke dramatičare, suosjećao je s romanticima, prevodio je narodne pjesme, ali je iz svega izvlačio svoju izvornu i ličnu varijantu književnog stvaralaštva.

Na početku književne djelatnosti od odsudne je važnosti prijateljstvo s J. G. Herderom (v. 1744—1803), preko kojega upoznaje Homera, narodnu poeziju, velika pjesnička djela prošlosti, a pod utjecajem Shakespearea piše dramu *Götz von Berlichingen*. Kasnije prijateljuje s Fr. Schillerom (v.). U pokretu mladih građanskih pjesnika koji su isticali iznad svega izvornu snagu nesputane genijalnosti, u tzv. *Sturm i Drangu* (v.), sudjeluje i Goethe.

S lirskom prozom *Patnje mladog Werthera* (1774) stječe svjetsko priznanje. Obrađuje lik Werthera koji s prenaglašenim čuvstvima, s uznemirenim duševnim životom i s nedostiživim idealima ne nalazi svoje mjesto u konkretnom životu i počinja samoubistvo. Djelo je snažno utjecalo na svoje doba.

Nedostiživ je Goethe kao liričar: doživljaji prirode, ljubavni motivi, međuljudski odnosi i životni problemi opjevani su s iznimnom punoćom u savršenoj muzikalnosti izraza. Piše različite oblike lirske pjesme.

S područja dramskog rada nastaju *Ifigenija* (1787) i *Tasso* (1790). Centralno mjesto zauzima dramski spjev *Faust* (I i II dio), jedno od najznačajnijih djela u svjetskoj književnosti po dubini životne spoznaje, po problemima koje obrađuje i po općoj simbolici. Prevođeno na mnoge jezike, predmet je neiscrpnih komentara i književno-filozofijskih diskusija.

Ostala djela: satirički ep iz životinjskog carstva *Reineke Fuchs* (1793), zbirka erotičke i refleksivne poezije protkana motivima iz klasičke starine *Rimske elegije* (1795) i *Venecijanski epigrami* (1795), satiričke pjesme *Xenien* (1796), idilički ep iz građanskog života *Hermann i Doroteja* (1797), roman *Naukovanje Wilhelma Meistera* (1795—1796), društveno-psihološki prikaz bračnih problema *Srodne duše* (1809), zbirku prijevoda *Zapadno-istočni divan* (1819), autobiografsko djelo *Iz mog života: Poezija i zbilja* (1811, 1812, 1814, 1832) i dr.

GOGOLJ, NIKOLAJ VASILJEVIČ (1809—1852), ruski pripovjedač i dramatičar, porijeklom iz Ukrajine. Uz Puškina smatra se osnivačem moderne ruske proze, otvarajući vrata realizmu i društvenim problemima.

Književni rad započeo je romantičko-humorističkim pripovijetkama za koje je uzimao teme iz ukrajinskog sela (*Večeri na majuru kraj Dikanjke,* 1830—1834). U zbirci *Mirgorod* (1835) već je vidljiv Gogoljev glavni kvalitet: realističko crtanje s mnogo ironije i u komičnom ugođaju (smijeh kroz su-

ze). Novele s temama iz petrogradskog života potvrđuju već potpunije Gogoljev stil: jednostavnost fabule, iscrpnost u opisivanju sredine, neuporediva vještina portretiranja, bogat jezični izraz, satirički ton prožet često grotesknim duhom (*Kabanica,* 1841), a mjestimice i karikiranje (novela *Nos,* 1836). Sve se te osobine najpotpunije sintetiziraju u glavnom djelu Gogoljevu *Mrtve duše* (1842), koje predstavlja temelj ruskog realizma i koje je odigralo važnu ulogu u društvenom životu Rusije.

Među stilskim postupcima Gogoljevim treba naročito istaći njegovo umetanje lirskih digresija kojima hoće ili ublažiti težinu i ozbiljnost samog sadržaja (npr. u *Tarasu Buljbi* uz scenu mučenja), ili prevladati ironičku i satiričku oštricu. Taj će postupak preuzeti moderan roman, mnogo ga proširiti i osamostaliti.

Zasebno mjesto u Gogoljevu stvaralaštvu zauzima pripovijest *Taras Buljba,* s temom iz borbe Kozaka protiv poljske vlastele u XVI st., i komedija *Revizor* (1836), vrlo vrijedno scensko ostvarenje u ruskoj književnosti.

GOLDONI, CARLO (Karlo Goldoni, 1707—1793), talijanski komediograf. Napisao oko stotinu komedija u kojima je prikazao sve slojeve i veliko šarenilo Mletaka, opredjeljujući se s otvorenim simpatijama za puk i srednje slojeve. Goldoni se oslanja na commediju dell'arte, zadržava neke njene značajke, ali mjesto stalnih likova (maski) i improviziranog sadržaja (tzv. *canovaccio*) uvodi pisani tekst, realistički žive likove i realistički

prikaz sredine. Komedije karaktera: *Krčmarica Mirandolina* (1753), *Grubijani* (1760), *Lukava udovica.* Komedije ambijenta: *Kavana* (1750), *Poljana* (1756), *Svađe u Chioggi* (1762). Posljednju je kod nas lokalizirao Ivo Tijardović kao *Ribarske svađe.*

Napisao je i *Uspomene,* zanimljiv dokumenat o svome teatarskom djelu i suvremenom kazalištu.

GOLIJARDI, v. Carmina Burana.

GONČAROV, IVAN ALEKSANDROVIČ (1812—1891), ruski pripovjedač, autor romana *Obična pripovijest* (1847), *Oblomov* (1859), *Ponor* (1869). Uspješno je prikazao velik broj likova crtajući ih u suprotnostima i oprečnostima: jedni su izgubljeni i ne uspijevaju u životu, drugi su smioni i poduzetni, kidaju ustaljene norme i donose nove poglede. Najviše je uspjeha imao s romanom *Oblomov,* gdje je u glavnom liku Oblomovu sugestivno dao portret suvišna čovjeka, nadarenog ali nesposobnog za bilo kakvu aktivnost u životu. Gončarov je u svom stilskom postupku sklon obilnoj opisnosti: unosi opširnu građu iz vanjskog svijeta u svoje opise.

U djelu *Fregata Palada* (1858) opisao je svoje putovanje oko svijeta.

GONGORA Y ARGOTTE, LUIS DE (Luis de Gongora i Argote, 1561—1627), španjolski pjesnik; u svoje vrijeme mnogo osporavan, u novije vrijeme ocijenjen kao velik pjesnik. Najveću je zabunu Gongora izazvao svojim stilom. U jezik je unosio mnogo latinizama i neologizama, mnogo se

služio raznim simbolima, pokraćivao rečenicu do nerazumljivosti, izbjegavao je osjećajnost a svjesno težio za hladnoćom i intelektualizmom u načinu izražavanja (v. Barok). Kako je taj stil nazvan *estilo culto* (tj. učen stil), takav je smjer onda prozvan *kulteranizam* ili gongorizam (v.).

Pisao je romance i letrille (živahnije, kraće romance), a diskusije su oko Gongore započele njegovim poemama *Samoća* te *Polifem i Galateja* (obje oko 1611).

GONGORIZAM (prema španjolskom pjesniku Luisu de Góngora 1561—1627), način pisanja (ili stilski oblik) koji ističe neobično obilje riječi (stranih i naročito latinskih), iznimne predodžbe, njeguje promišljene i napete konstrukcije, iznenadne slike i poredbe, mnogobrojne opise. Velika je pažnja posvećena iznalaženju retoričkih figura (v.); hiperbole (v.), metafore (v.), antiteze (v.) te povezivanje s antiknom mitologijom bilo je u središtu književnih napora. U jezičnom izrazu naglašavaju se zvukovni elementi i ritam (v. Barok).

Opća je značajka književnog jezika *ezoteričnost* (grč. esoterikos unutarnji, za posvećene), tj. težnja za užim, obrazovanim, posebno upućenim književnim krugom koji bi ostao daleko od govornog jezika i svakodnevnog života.

Gongorizam je jedna od pojava tzv. *estilo culto* ili *kulteranizma,* tj. intelektualno i racionalno razvijenog stila koji zahtijeva određenu obrazovanost i intelektualnu sklonost da bi ga se moglo razumjeti.

GORKI, MAKSIM (pseudonim od Aleksej Maksimovič Peškov, 1868—1936), ruski pripovjedač i dramatičar, vrlo poznat u cijelom svijetu po svom neobičnom životu — usponu od anonimnog radnika do priznatog književnika. Proživio je težak život manuelnog radnika, sudjelovao je u revolucionarnom pokretu, u Sovjetskom Savezu radi aktivno u književnom životu i stvaranju idejnog programa za tzv. *socijalistički realizam* (v.). Umro u tragičnim okolnostima Staljinovih represalija. Autobiografsku građu ne samo o svom životu nego i o svom razvoju i književnom stvaralaštvu dao je u trilogiji *Djetinjstvo* (1913—1914), *Među ljudima* (1916), *Moji univerziteti* (1923). Najčešća i najuspješnija tema njegova stvaranja jest tzv. rusko dno, tj. malograđani, trgovci, bosjački život, pobunjenici sviju varijanata (borci, filozofi, teoretičari, bundžije, skeptici, maštaoci), izgubljeni i prezreni ljudi. To je specifičan svijet za koji je Gorki osjećao velike simpatije i kojemu je posvetio svoje najtoplije stranice. U romanima *Djelo Artamonovih* (1925) i *Klim Samgin* (1927—1936) mijenja sredinu i tematiku. Ovdje obrađuje rusku građansku sredinu u nekoliko generacija i slika ruske intelektualce u predoktobarsko vrijeme.

U programatskom smislu značajan mu je roman *Mati* (1906). Posvećen je radu ruskoga revolucionarnog pokreta od 1905. g., a odigrao je krupnu ulogu u stvaranju revolucionarnih raspoloženja ne samo u Rusiji nego i u mnogim drugim zemljama. Tema je djela oblikovana i razrađena programatski, s izrazitim didaktičko-moralističkim ciljevi-

ma, kako je odgovaralo revolucionarnim težnjama i idealima. Stoga je roman proglašen uzornim, istovremeno i normom za *socijalistički realizam*, (v.), a Maksim Gorki njegovim osnivačem.

Dramski rad Gorkijev (drama *Na dnu*, 1904, *Malograđani*, 1902, *Jegor Buličov*, 1932) ima neprijepornu vrijednost, a u teaterskom smislu odigrao je određenu avangardističku ulogu.

GOTJE, TH., v. Gautier.

GRADACIJA (lat. gradatio; gradus stupanj), stupnjevanje. Figura (v.) u kojoj se navode ili nižu riječi prema težini, značenju i smislu, da bi se osnovni dojam pojačao.

Lijep primjer pruža poruka Julija Cezara rimskom senatu: »Veni, vidi, vici, tj. Dođoh, vidjeh, pobjedih.«

Ako se stupnjevanje riječi izvodi uzlazno, do određenog uspona, ili silazno, do određene tačke, onda se govori o klimaksu i antiklimaksu.

Gradacija može biti i stilsko načelo pjesničke kompozicije, uz kontrast. Ali u njoj dolaze više racionalni, konstruktivni elementi, te je više retorička figura, a manje pjesnička, poetska. Npr.

> Hrabar je tko pobijedi lava. Hrabriji je tko pobijedi svijet. Najhrabriji je tko pobijedi sebe (J. G. Herder).

GRADNIK, ALOJZ (r. 1882), slovenski pjesnik. Jedan od najizrazitijih slovenskih lirika koji — prema vlastitoj izjavi — nije napisao nijedne epske pjesme, niti bilo šta u izvornoj prozi. O širokoj skali ljubavnih motiva i o intimnim preokupa-

cijama ispjevao je niz izvanrednih filozofski produbljenih pjesama (zbirke *Padajoče zvezde*, 1916, *De profundis*, 1926, *Večni studenci*, 1938, *Bog in umetnik*, 1943, *Pojoča kri*, 1944, *Primorski soneti*, 1952, *Narobe svet in druge pesmi za mladino*, 1953, *Harfa u vetru*, 1954, i dr.). Gradnik je stekao neprolazne zasluge kao vrlo uspješan prevodilac sa stranih jezika: na slovenski jezik prenio je velik izbor djela iz svjetske književnosti.

GREGORČIČ, SIMON (1844—1906), slovenski pjesnik, izrazit liričar. Po zanimanju katolički svećenik, prošao je u životu kroz teške nesporazume. Prve su pjesme po uzoru na narodne; kasnije s motivima tuge za djetinjstvom u rodnim planinama i motivom svjetskog bola (v.). Melanholija je osnovni ugođaj u njegovim pjesmama. Istaknuto mjesto zauzimaju rodoljubni motivi *(Soči)*.

Iskrenost i toplina u osjećanju, jednostavnost i melodioznost u izrazu učinili su Gregorčiča najomiljelijim slovenskim pjesnikom; nazvan je »gorički slavuj«.

Djela: *Poezije* I (1882), II (1888), III (1892), *Poezije* IV (1908).

Zbrana dela I—IV (1947—1951).

GRILLPARZER, FRANZ (Franc Grilparcer, 1791—1872), značajni austrijski dramatičar, liričar, pripovjedač, pisac epigrama (v.). Jedan od onih rjeđih dramskih autora koji uzima povijesne dekore da bi progovorio o svome dobu i neposrednim problemima.

Za drame *Sappho* (1818), *Zlatno runo* (1822), *Valovi mora i ljubavi* (1831) uzima građu iz an-

tikne i mitološke sredine da bi mogao spontanije iznijeti svoje misli. Stariju povijesnu građu obrađuje drama *Uspon i pad kralja Otokara* (1825), a temu iz austrijske povijesti drama *Nesloga braće u lozi Habsburg* (1855). Pod utjecajem Calderona napisao je dramsku bajku *San koji je život* (1834). Napisao je i jednu komediju *Jao onome koji laže* (1838). U ostavštini su nađene u rukopisu dvije drame. Značajni su autorovi epigrami i pripovijetka *Jadni svirač* (1849).

GROTESKA (tal. grottesco od grotta jama, pećina; franc. grotesque smiješan, neprirodan), izrazit i naglašen način isticanja svega neobičnog, ekscentričnog i pretjeranog u ponašanju, govoru, kretnjama i izgledu, s namjerom da se iznese određena misao ili stav.

Groteskan način javlja se u svim oblicima umjetnosti u onome času kada se želimo nečemu nasmijati ili nešto izrugati. U književnim oblicima groteska ili groteskan način očituje se kada likovi neprirodno govore, kada neprirodno hodaju, kad se neobično odijevaju, kada imaju neke neobične tjelesne osobine i sl.

Groteska se javlja kao otpor smirenom razumnom redu, ali i kao težnja otuđenja (v.) od svijeta. Odsustvo određenog oblika i mjere, pronalaženje demonskog, obilježja su groteske.

GUNDULIĆ, IVAN (1589—1638), najznačajniji predstavnik dubrovačkog književnog centra i starije hrvatske književnosti. Autor mnogih drama i tragikomedija s temama iz staroklasičke književ-

nosti i srednjovjekovnih epova, koje su se uspješno izvodile u Dubrovniku; sačuvali su se samo odlomci od nekih drama.

Na Gundulićevo književno stvaranje snažno je utjecala katolička protureformacija. Njene ideje prihvaća Gundulić i razvija ih u svojim djelima. Najpotpunije se očituju u spjevu *Suze sina razmetnoga* (1622), koji ima tri plača, a napisan je u sestinama (tj. po šest osmeraca). Uz motive i razmišljanja o prolaznosti svijeta i života dolaze u djelu i autobiografske ispovijesti o autorovu prihvaćanju novih katoličkih nastojanja.

Sasvim druge poglede razvija u alegorijsko-pastirskoj dramskoj igri *Dubravka* (1628). Iako je radnja povezana s pastirima i ljubavnim zapletima, a uz to se prikazuje korumpiranost u dubrovačkom društvu i upravi, njena je glavna ideja posvećena veličini i slavi Dubrovnika, a posebno slobodi kojoj pjesnik posvećuje poznate stihove:

sva srebra, sva zlata, svi ljudski životi
ne mogu bit plata tvôj čistoj ljepoti.

I u junačko-romantičkom epu *Osman* (prvo izdanje 1826) Gundulić je pjesnik slobode i otpora protiv turskih okupatora. Veliča slavenske narode i traži oslobođenje cijelog kršćanskog svijeta. Primjereno reprezentativnom karakteru glavne teme i namjene djela, Gundulić se služi i bogatim izražajnim sredstvima: teži za što punijim i kićenijim jezičnim izrazom. Očiti su utjecaji baroka (v.) i marinizma (v.).

GUSLARI, pjevači naših narodnih epskih pjesama.

Jedan dio između njih bili su i stvaraoci pjesama, ali u pravilu ne treba izjednačavati narodne guslare sa stvaraocima narodnih pjesama. Umijeće guslanja i pjevanja pjesama nije identično s umijećem stvaralaštva pjesama.

Razlikujemo nekoliko tipova narodnih guslara. Jedni su bili recitatori ili kazivači, tj. lijepo su i izražajno pjesmu govorili od početka do kraja. Imali su izvanredno pamćenje i bili su rado slušani, jer su ih slušaoci mogli najbolje razumjeti. Jedan od takvih bio je Tešan Podrugović, suvremenik Vuka Stefanovića Karadžića (1786—1864).

Drugi su bili dobri pjevači i izvodili su epske pjesme pjevanjem. Prirodno je da su brže govorili, manje su bili razumljivi, ali su svojim pjevanjem privlačili pažnju. Primjer je takva pjevača Starac Milija, Vukov suvremenik.

Treći se pjevači prate narodnim muzičkim instrumentima guslama ili tamburama. Ti su pjevači stekli najveći ugled, bili su najbrojniji i oni su dali pečat liku narodnog pjevača. Najpoznatiji je takav pjevač guslar Filip Višnjić, sudionik u prvom srpskom ustanku (1904).

To su osnovne tri skupine. Nemoguće je svakog pjevača narodnih pjesama tačno svrstati u jednu od skupina, ali oni najbolji razvili su tri gornja načina ili stila u izvođenju narodnih epskih pjesama (v. Epski pjevači).

H

HAFIZ (tj. onaj koji Koran napamet zna, 1320—1389), značajni perzijski liričar. Djelovao je kao učitelj Korana (v.) na jednoj medresi (islamsko vjersko učilište). Poslije njegove smrti skupljene su njegove pjesme u zbirku *Divân* koja je potaknula njemačkog pjesnika J. W. Goethea (v.) na posredna prevođenja u djelu *Zapadno-istočni divan*. I tim putem Hafiz je znatno utjecao na evropsku poeziju.

Hafiz pjeva o vinu, ljubavi (posebno o ljubavi prema lijepim dječacima), ljepoti prirode, radostima života, a oštro kritikuje licemjerstvo i farizejštinu. Često se služio takvim načinom izražavanja da su se pjesme mogle shvatiti u izravnom i prenesenom značenju. Pjevao je gazele (v.) u kojima je svaki stih imao samostalno značenje, pa se redoslijed stihova mogao i mijenjati.

HAGIOGRAFIJA (gr. hágios svet, gráphein pišem), priče, legende i religiozno-moralne pouke sa sadržajem iz životopisa svetaca, apostola i raznih kršćanskih mučenika. Najvredniji primjer su tzv. *Panonske legende* iz XV st., u kojima se donose i

neki zanimljivi događaji iz života Ćirila i Metodija (v. Biografija).

HAIKU, v. Tanka.

HAJJAM, OMAR, v. Rubaija.

HANKA, VACLAV, v. Ep.

HAŠEK, JAROSLAV (1883—1923), češki književnik (pripovjedač i romanopisac), novinar. Po svojoj prirodi vrlo slobodan i nesputan, po načinu života bizaran. Radio je kao apotekarski i bankovni službenik, a kasnije je proživio više godina skitničkim životom po Evropi, boraveći većinom među ljudima sa dna života. Kao austrijski vojnik zarobljen na ruskom bojištu; živo surađuje s boljševicima.

Među prvim radovima ističe se pripovijetka *Doživljaji pana Tenkrata* (1912), a zatim slijedi više zbirki pripovijedaka: *Moja trgovina psima* (1915), *Tri čovjeka s morskim psom* (1921), *Za vrijeme rata i za sovjeta u Rusiji* (1925), *Ušljiva historija* (1926), *Čudnovata pustolovina mačka Markusa* (1927), i dr.

Hašek je predstavnik književnika humoriste (v.) koji u posebnom osvjetljenju promatra život i svijet, a čovjeka i sve ljudske postupke prikazuje tonom blage poruge ili oštre satiričke kritike. Teme i likove je uzeo ponajviše iz praške sredine s naglašenim autobiografskim materijalom.

Svjetsku je slavu Hašek stekao romanom *Doživljaji dobrog vojnika Švejka za vrijeme svjetskoga rata* (1920—1923, peti i šesti dio napisao Karel Vaněk). Lik »priglupog« i nasmijanog Švejka,

koji životom mnogo podsjeća na samog autora, jedan je od najznačajnijih likova u svjetskoj književnosti. Švejk se uporno i drsko ruga ne samo militarističkim i ratnim pojavama nego i svim nastranostima i nehumanostima u ljudskom društvu. Autor je dao Švejku pozu i masku glupana i idiota, ali je stvarno odabrao ingeniozan način u kritici nakaradnog austrijskog državnog sistema i društvenih zaostalosti.

HEKSAMETAR (šestomjer), najpoznatiji stari grčki i latinski stih, prihvaćen najvećma u epu; stihovi teku nepovezani u strofu. Rjeđi je u lirici i drami. Sastavljen je od šest mjera ili stopa, i to pet daktilskih (koje se mogu zamijeniti spondejima) i jedne spondejske (v. Versifikacija).

HEKTOROVIĆ, PETAR (1487—1572), predstavnik hvarskoga književnog centra. Započinje književni rad ljubavnom trubadurskom poezijom, prevodi Ovidija, ali glavne je književne zasluge stekao djelom *Ribanje i ribarsko prigovaranje* u tri pjevanja (1556). Napisano kao pjesnička poslanica (v.) prijatelju Jeronimu Brtučeviću, djelo ima neke elemente ribarskih ekloga (v.) uobičajenih u Italiji. Ali je Hektorović išao mnogo dalje. S izvanrednim smislom za stvarnost Hektorović je uz autobiografske i etnografske podatke dao niz lijepih slika o našim ljudima i krajevima i zabilježio prve naše narodne pjesme s izvornim melografskim zapisima (lirske pjesme i dvije bugarštice: *Marko Kraljević i brat mu Andrijaš* te *Pjesmu o Radoslavu, vojvodi siverinskom)*.

Hektorovićevo djelo vrlo je vrijedan književno-povijesni dokumenat.

HEMINGWAY, ERNEST (Ernest Hemingvej, 1898—1962), ugledni američki novelist i romanopisac. Radio kao novinar; sudjelovao u prvom svjetskom ratu, dulje vremena živio u Parizu, u španjolskom građanskom ratu odlučno na strani republikanaca, kao ratni dopisnik bio u Kini i na zapadnom frontu u prošlom ratu. Počinio samoubistvo (pod dojmom teške bolesti).

Prva priznanja stekao je novelama; pisao ih je stalno do kraja života (izdao je više zbirki) i u tome žanru dao je izvrsna ostvarenja. Njegova novela *Starac i more* (1952) izazvala je svjetsku pažnju.

Stil mu je karakterističan: kratka rečenica, mnoga ponavljanja i objektivno prikazivanje osobnih reakcija (vidni i slušni dojmovi). Namjerno se ograničava na iznošenje neposrednih i objektivnih dojmova, a uporno traži akcije i snažnija zbivanja koja opisuje iscrpno. Emotivna stanja su utkana u akciju, u prikaz zbivanja; Hemingway im nikada ne posvećuje odvojeno mjesto. Stoga ne iznenađuje što su u njegovu opusu zauzele centralno mjesto tri teme: rat, borba s bikovima i lov.

Napisao je više romana: *I sunce se rađa* (ili *Fiesta,* 1926, s temom o životu mladih Amerićana), *Zbogom oružje* (1929, o prvom svjetskom ratu), *Imati i nemati* (1937, o floridskim krijumčarima), *Kome zvono zvoni* (1940, o španjolskom građanskom ratu), *Preko rijeke i u šumu* (1950, ljubavni

roman). Kao veliki poštovalac borbe s bikovima piše djelo *Smrt popodne* (1932) s temom i razmišljanjima iz toga uzbudljivog zbivanja, a kao lovac iznosi svoja zapažanja s različitim asocijacijama u djelu *Zeleni brežuljci Afrike* (1935).

Godine 1954. dobio je Nobelovu nagradu za književnost.

HERDER, JOHANN GOTFRIED (Johan Gotfrit Herder, 1744—1803), njemački književnik, ali mnogo značajniji kao filozof, književni teoretičar i prevodilac. Herder naročito ističe potrebu razvoja i širine čuvstvenog života: prije svega čistu i nepomućenu čuvstvenost treba tražiti posvuda, prvenstveno u pjesništvu prvotnih razdoblja i tzv. prirodnih naroda. Zato izdaje svoje najpoznatije i u svjetskim razmjerima vrijedno djelo *Volkslieder* (1778—1779), izbor i prijevod narodnih pjesama iz cijelog svijeta u dvije knjige (među njima nekoliko naših i posebno *Hasanaginica)*. Uz naglašavanje izvorne čuvstvenosti i Herderov iracionalizam nadovezuju se i njegove duboko prosvjetiteljske težnje u smjeru približavanja naroda i njihovih kultura. Herder vrlo mnogo pridonosi povijesnom razumijevanju kulturnih i društvenih pojava, čvrsto vjeruje u humanitet kao najvišu vrednotu u povijesti i čovjekovu životu. Svojim djelom *Ideen zur Philosophie der Geschichte der Menschheit* (1784—1791) mnogo je utjecao na kasniji razvoj humanističkih ideja.

Pisao je eseje (najvredniji je o Shakespeareu), putopise i dr.

HERGEŠIĆ, IVO (r. 1904), književnik. Po zanimanju publicist, sada profesor književnosti. Uspješno reprezentira komparativnu književnost (v.) u našoj sredini mnogobrojnim raspravama, studijama i člancima o književnim pojavama i značajnijim piscima (*Poredbena ili komparativna književnost,* 1932, *Strani i domaći,* 1935, *Književni portreti, I—III,* 1955, 1957, 1959, *Shakespeare, Molière, Goethe,* 1957, *Književne kronike,* 1958, i dr.).

HERMETIZAM (prema imenu Hermesa Trismegistosa, egipatskog alkemičara iz III st., tajanstvenost, zatvorenost), težnja u modernoj lirici, a često i u drugim književnim oblicima, da se čovjekova osjećanja i iskustva saopće u zatvorenoj formi, suprotno od tradicionalnih stilskih formi i pristupačnih oblika razumijevanja. Predstavnici hermetičke lirike odstupaju od logičkih sintaktičkih kategorija, a služe se slobodnim i nepovezanim izražavanjem koje se katkada čini kaotično, ili teško razumljivo. Karakterističan je napor da se poetska riječ učini ezoteričnim jezikom (v. Gongorizam).

A stvarno, pokušavaju da nađu nove izražajne putove.

Francuski pjesnik Paul Valery (v., 1871—1945) stavljao je u prvi plan svjesni red, napor volje i uma, a iznad svega intelekt, kad je riječ o savršenom oblikovanju umjetnine. Odatle su njegove pjesme teže pristupačne, s naporom se čitaju, a i u motivsko-tematskom smislu pokazuju obilježja hermetičnosti, tj. one su u složenom i zatvorenom

krugu poetskih motiva. Npr.: poema *Mornarsko groblje.*

Engleski pjesnik Thomas Stearns Eliot (v., r. 1888) izgrađivao je svoj poetski izraz na tekovinama simbolizma (v.) i njegovo osnovno obilježje, simboličnost izraza, zadržao je u svojim djelima. Ali je razvio i posebnu zatvorenost pjesničkih slika koje je na prvi pogled teško povezati i doživjeti. Među njima ipak postoji dublja veza izgrađena na zatvorenom intelektualnom svijetu pjesnikovu. Npr. *Pusta zemlja,* poema u pet dijelova.

U našoj poeziji pokazuje sklonosti prema heretizmu pjesnik Drago Ivanišević.

HESIOD, v. Ep.

HESSE, HERMANN (Herman Hese, r. 1877), švicarski liričar i pripovjedač (njemačkog jezičnog izraza), koji je došao iz Njemačke i stalno se udomio u Švicarskoj. Prvi romani (npr. *Peter Camenzind,* 1904, *Pod kotačem,* 1905, *Gertrud,* 1920) obrađuju mladenački život u Njemačkoj. S romanom *Demian, povijest jedne mladosti* (1919), u kojemu se pisac prepušta psihoanalitičkim prikazima glavnoga lika, stekao je veća priznanja. Građansko društvo i klasni moral obrađuje u djelu *Stepski vuk* (1927), dok utopijski roman *Igra staklenim biserima* (1943) prikazuje oštru kritiku suvremene civilizacije.

Hesse je pokazao interes prema dalekim istočnim zemljama (npr. u djelima *Iz Indije,* 1913, *Siddharta,* 1922, i dr.).

Godine 1946. dobio je Nobelovu nagradu za književnost.

HEYM, GEORG (Geork Hajm, 1887—1912), značajni liričar njemačkog ekspresionizma. Tragično završio (utopio se). Za života izlazi zbirka *Vječni dan* (1911), a poslije smrti lirska zbirka *Umbra vitae* (lat. *Sjena života,* 1912) i knjiga proze *Tat* (1912).

Iako se služi tradicionalnim metričkim oblicima (vezanim stihom, rimom, čvrstim formama) — suprotno ostalim ekspresionističkim pjesnicima — ipak je uspio da snažno izrazi protest protiv građanskog društva i protiv sudbinske neumoljivosti. Strah pred ratnim i kozmičkim stradanjima te vizije ratnih katastrofa zauzimaju središnje mjesto u Heymovoj poeziji.

HIJAZAM (grč. khiasmós poredak riječi u obliku grčkoga slova khi), oblik dvočlane antiteze dviju rečenica: dijelovi rečenica koji su stavljeni u antitezu u obje su rečenice razmješteni jednako. Izazvan je željom za raznolikošću te potrebom za blagoglasjem ili izražajnim skladom. Obično hijazam mijenja manje izražajni paralelizam da bi se postigla veća izražajnost.

Npr. Umjesto paralelizma:

Strah bijaše velik, nada malena

dobijamo hijazam:

Strah bijaše velik, malena nada.

Ili u obliku hijazma:

Strah velik



malena nada

HIMNA (grč. hýmnos pjevanje, pjesma), pjesma svečanog, ozbiljnog tona posvećena narodu, državi, ranije i vladaru.

Od XIX st. himna je izrazito svjetovna pjesma prožeta veličanjem nacionalnih i patriotskih ideala.

Himnu su poznavali i njegovali svi stariji narodi. Poznata je u Kini, Japanu, Indiji, Egiptu i drugdje. Bila je povezana s vjerskim obredima, a slavila je razna božanstva, npr. u starom Egiptu pjesme u slavu sunca. Kršćanstvo je naročito njegovalo crkvene himne u slavu boga i pojedinih značajnijih svetaca, pisane latinskim jezikom u zapadnoj crkvi, a grčkim u istočnoj. I protestantizam posvećuje veliku pažnju ovome obliku.

Himne pjevaju i kasniji pjesnici. Njihove himne nemaju izrazit religiozni karakter, ali su zadržale ugođaj mistike i mističnog odnosa pred prirodom i svijetom. Npr. njemački pjesnici Friedrich Novalis (1772—1801) sa zbirkom *Himne noći* i Friedrich Hölderlin (1770—1843) s himnom *Idealima čovječanstva.*

HIPERBOLA (grč. hyperbolē, hypér preko, bállō bacam, pretjerivanje), figura (v.) pretjerivanja koja izabire prejake riječi u preuveličanim i nenormalnim razmjerima. Dolazi mnogo u govornom jeziku, osobito kod mladih ljudi.

U epopejama (v.) i junačkim pjesmama hiperbola služi jačanju afektivnosti pjesničkog govora i što uvjerljivijem predočavanju herojskog ambijenta i mentaliteta. U tragici ili uzbuni hiperbola is-

tiče patos (v.), patetičnost; vrlo dobro može da izazove utisak komičnog, kad se na određeni način intonira.

Zbog neobičnih dimenzija u hiperboličkom predočavaju, figura se hiperbole uvijek nalazi na granici neuvjerljivosti i groteske. Npr.

Manji od makova zrna.

Poslovična izreka

Nokti su mu orati bi mogo.

Iz narodne pjesme

HIPOTAKSA (grč. hypótaksis podređenost), nizanje zavisno složenih rečenica; naročito prikladno u suvremenom romanu i u drugim proznim oblicima.

HOMER (grč. Hómeros), grčki pjesnik kojemu se pripisuju epovi *Ilijada* i *Odiseja*, nastali u VIII st. st. e.

O samom Homeru ne zna se pouzdano ništa. Antičko doba smatralo ga je povijesnom ličnošću, i najvjerojatnije je da potječe iz Smirne u Maloj Aziji, gdje je bila bogata tradicija epske poezije. Radikalnu sumnju u postojanje Homera unio je njemački klasički filolog F. A. Wolf djelom *Uvod u Homera* (Prolegomena ad Homerum, 1795). Smatralo se da su epovi nastajali od manjih i prvotnih samostalnih epskih pjesama, ili postepenim proširivanjem i povećavanjem jednoga jedinstvenog jezgra. Danas prevladava mišljenje tzv. *unitarista* koji smatraju epove jedinstvenim djelom koje je stvorio velik i genijalan pjesnik. Prema tome mi-

šljenju, *Ilijadu* je ispjevao Homer u mlađim godinama, a *Odiseju* potkraj života.

Ilijada, ratnička epopeja, ima 24 pjevanja (prema broju slova grčkog alfabeta) i 15.696 heksametara. U njoj se prikazuju deseta, završna godina rata pod Trojom (ili Ilijem, prema kojemu se djelo zove *Ilijada*) i borbe grčkih i trojanskih junaka, ali djelo daje i pastoznu sliku davne prošlosti i društvenog života.

Odiseja, ima također 24 pjevanja i 12.103 heksametra. Prikazuju se desetogodišnja lutanja glavnog junaka Odiseja, povratak kući na otok Itaku vjernoj ženi Penelopi i sinu Telemahu, te okrutno kažnjavanje prosaca.

Kad se uoče visoka umjetnička svojstva obaju epova, onda se nužno mora zaključiti da oni predstavljaju završnu fazu u razvoju grčke epske poezije i da su djelo umjetnika koji je u epskom obliku našao najpotpuniji umjetnički izraz. Malo je djela u svjetskoj književnosti koja su s tolikom punoćom i svestranošću prikazala određeni svijet i nazor na život i s toliko umjetničke zrelosti ljudske težnje, karaktere, ideale, zablude. Potpuno je opravdan univerzalan utjecaj koji su epovi izvršili u cijelom svijetu ne samo kao vrelo motiva i likova nego i kao ogledni primjer, ostvarenje epske (v.) poezije i epskog stvaralačkog postupka.

HOMERSKO PITANJE, v. Epika.

HOMONIMI (grč. hómoios jednak, ónoma ime), riječi različitog značenja, a istog oblika i zvuka. Homofonija, istovetnost glasova. Npr. riječ kosa u značenju vlasi, gorsko bilo i oruđe za kosidbu.

Homonimi imaju značajno mjesto u pjesničkom, poetskom izrazu i posebno u igri riječima (v.).

HÖLDERLIN, FRIEDRICH, v. Himna.

HRESTOMATIJA (grč. khrēstós koristan, matheîn naučiti), zbirke odabranih tekstova raznih pisaca, namijenjene prvenstveno učenju, upoznavanju i proučavanju. Kao antologije, i hrestomatije se izrađuju prema mnogim kriterijima i zadacima.

HUGLARI, v. Epski pjevači.

HUGO, VICTOR (Viktor Igo, 1802—1885), francuski pjesnik, pripovjedač, dramatičar, vrlo izrazita ličnost u francuskom romantizmu. Cijelog života angažiran u javnom, društvenom životu; napušta ideje restauracije monarhije i definitivno se opredjeljuje za republikanizam. Zato je doživljavao uspjehe, ali i progonstva (u Belgiju i Englesku). Ostavio je iza sebe bogat i raznovrstan književni opus.

Započinje književnu djelatnost pjesmama (*Ode*, 1822, *Ode i balade*, 1826), gdje odmah otkriva osnovne kvalitete svoga stvaralaštva, koje će kasnije bogato i svestrano razraditi: retoričnost u stilu, sugestivne slike i izvanredan ritam. Zbirka *Istočnjačke pjesme* (1829) još više naglašava dekorativno-slikarski elemenat u poeziji. Zaokret prema intimnim motivima, refleksivnim i društvenim temama predstavljaju zbirke *Jesenje lišće* (1831), *Pjesme sumraka* (1835), *Unutarnji glasovi* (1837), *Zraci i sjene* (1840). Politička satirička oštrica na društvena previranja u Francuskoj izražena je u

zbirci *Kazne* (1853). Intimni portre Hugoov s njegovim osjećanjima, problemima, pogledima, najpotpunije je dan u zbirci *Razmišljanja* (1856). Jedna od posljednjih zbirki jest *Kako da budem dobar djed* (1877).

Hugoov životni i društveni program, u kojemu temeljno mjesto zauzimaju filantropija i ljubav prema narodu, vidljiviji je u njegovim proznim djelima; npr. u pripovijeci *Posljednji dan na smrt osuđenog* (1829), u povijesnom romanu *Zvonar crkve Notre-Dame u Parizu* (1831), a ponajviše u njegovu najpoznatijem djelu *Jadnici* (1862) s glavnim likom Jean Valjeanom. Kasnije je napisao još romane *Poslenici mora* (1886), *Čovjek koji se smije* (1869), *Devedeset treća* (1874).

Književni pogledi Hugoovi našli su najpotpunije mjesto u dramama; u predgovoru neizvedenoj drami *Cromwell* (1827) Hugo osuđuje klasičku tragediju, a zalaže se za načela slobodne suvremene dramaturgije. Nakon drame *Marion Delorme* (1829), u kojoj poetizira lik kurtizane, najveći je i scenski i romantičko-programski uspjeh postigao dramom *Hernani* (1830), izvedba koje predstavlja značajan datum u teorijskim razračunavanjima oprečnih književnih struja. Kasnije drame (*Ruy Blas,* 1838, i *Njemački grofovi,* 1848) imale su manje uspjeha.

Za života Hugo je bio mnogo slavljen i priznat. Ostao je do naših dana jedan od najčitanijih francuskih pisaca i u Francuskoj i izvan nje. Ali se danas u njegovu djelu ističu patetičnost i retoričnost kao slabije kvalitete.

HUMANIZAM (lat. homo čovjek, humanus čovječan, ljudski, humanitas čovječnost):

1. opći naziv za svaku težnju u društvu, ili u životu pojedinčevu, kad se štite, brane i unapređuju ljudska prava, čast i dostojanstvo. Za svaki napor, koji ukazuje na potrebu očuvanja pune čovjekove egzistencije, kažemo da je human ili humanističan.

2. humanizam označava u filozofiji, umjetnosti i književnosti razdoblje XIV, XV i XVI st., kada su se naglo i revolucionarno istaknuli konkretni ljudski ideali kao najviše društvene vrijednosti. Nasuprot srednjovjekovnom vjerskom preziranju zemaljskog života i čovjekova postojanja, humanizam je istaknuo ljubav prema životu i cjelokupnom radu čovjekovu. Počinje se isticati vrijednost čovjeka u konkretnoj društvenoj situaciji i ukazivati na sve nepravde koje je čovjek podnosio u tadašnjem klasno-feudalnom društvu.

Novi ekonomski odnosi, koji nastaju trgovinom, osvajanjem novih bogatih krajeva i stvaranjem nove građanske klase, mijenjaju suštinski feudalno društvo a time i međudruštvene odnose. Tumač i nosilac ideja novog doba postaje humanizam. Prvotne korijene humanizmu nalazimo u studiju cjelokupne klasike, tj. grčkih i rimskih pisaca, njihovih pogleda na život i društvo. Naučni se rad počinje orijentirati na proučavanje starogrčkih i starorimskih nauka, koje se nazivalo *humaniora*. Klasički pisci se čitaju, komentiraju i prevode. Latinski jezik postaje naučni i književni jezik. Na tim se osnovama i u vezi s novim društvenim previranjima stvara novi pokret u Evropi.

S humanizmom se javljaju nova otkrića i pronalasci, razbija se srednjovjekovna slika svijeta, stvaraju se novi pogledi na društvo, naglašava se individualnost. Veliku vrijednost dobija antika (v.) koja postaje u novom društvu i ideal i sredstvo borbe za nove ideje. Nauke i umjetnosti imaju značajnu ulogu, a u javnom životu odlučnu riječ vode pjesnici, filozofi, govornici.

S humanizmom se najuže povezuje renesansa (v.). Iako su nastali u isto vrijeme i u istim društvenim prilikama, među njima je ipak bitna razlika. U romanskim zemljama, pretežno u Italiji i Francuskoj, renesansa je obuhvatila sva životna područja i svuda je ostavila dubok trag svojim idejama i težnjama. U većem dijelu Evrope, međutim, humanizam se očitovao kao naučni i pedagoški pravac unutar šire zasnovane i razrađene renesanse.

Humanizam i renesansa odigrali su najznačajniju ulogu u životu evropskih naroda. Tada će se početi javljati mnoge nacionalne književnosti, otkrivaju se nacionalni jezici i tematika, a da se i ne govori o općem kulturnom, političkom i naučnom razvitku u Evropi i kod pojedinih naroda.

HUMO, HAMZA (r. 1895), književnik koji je proživio isključivo u Bosni i Hercegovini, gdje je i našao svu tematiku svojih djela. U pjesmama je mnogo obrađivao motive životnih radosti, boeme, epikurejskih ugođaja (zbirke *Nutarnji život,* 1919, *Grad rima i ritmova,* 1924, *Sa ploča istočnih,* 1925, i dr.), suvremenih društvenih zbivanja (*Za Tita,*

1945); u sličnom krugu tema pisao je i pripovijetke (*Pod žrvnjem vremena*, 1928, *Pripovetke*, 1932, i dr.), romane (*Grozdanin kikot*, najbolje njegovo djelo, 1927, *Zgrade na ruševinama*, 1939, *Adam Čabrić*, 1947, i dr.). Zanimljive su i Humine poeme *Slučaj Raba slikara* (1930) i *Poema o Mostaru* (1949).

HUMOR (prema antiknoj teoriji o sokovima, raspoloženje ovisi o miješanju tjelesnih sokova. Jedan od njih je humor; lat. humor tjelesni sok, vlažnost), prikazivanje društvenih pojava te ljudskih nedostataka i slabosti s blagim osmijehom i u smiješnom ugođaju, bez zlobne i pakosne oštrice. Obično kao usputno i pojedinačno očitovanje, u vezi samo jedne pojave i u određenom času, ali i kao određeno gledište s kojega se osvjetljuje ljudsko društvo i ljudski život.

Sredstva humoriziranja su vrlo različita. Dovoljna je jedna uzrečica, poredba, metafora, misao, poenta, što odskaču ili odudaraju od uobičajenog toka, pa da se izazove ugođaj blagog podsmijeha. Međutim, humor najčešće dolazi u zajednici s komikom i satirom, a povremeno se može javljati i u toku ozbiljnog izlaganja.

Na upotrebi i širokoj razradi humora, kao životnog gledišta, izgrađuju pisci humoristi svoj humoristički stil i humorističku književnost. Oni prije svega izgrađuju u svojim opisima rječnik koji mi ne očekujemo na određenom mjestu. Time postižu neobičan učinak: izazivaju u nama osmijeh, katkada i podsmijeh. Humoristički način upotrebljavanja riječi u suprotnom ili izmijenjenom smi-

slu, dovodi riječ u svjestan nesklad s mišlju, pa i sa samom stvarnošću. A u neskladu je izvor humorističkom ugođaju. Humoristički pisac — za razliku od ostalih pisaca — promatra svoje likove iz veće distance. On se s njima ne saživljuje potpuno; prikazuje ih u svim njihovim očitovanjima: lijepim i manje lijepim.

Poznato djelo *Don Quijote* španjolskog pisca Miguela Cervantesa (1547—1616) obiluje izvanrednim humorističkim prizorima kada pisac pokazuje podjednako razumijevanje za nedostižne ideale i lične slabosti glavnog junaka. W. Shakespeare (1564—1616) je u mnogobrojnim dramama dao obilje primjera humora. Američki pripovjedač Mark Twain (1835—1900) u djelu *Doživljaji Huckleberryja Finna* prikazuje američki društveni život XIX st. u snažnim humorističkim scenama. Naš najznačajniji humoristički pisac Slavko Kolar opisuje u nizu sjajnih novela teme iz seoskog i malogradskog života. V. Ironija, Komika, Satira, Sarkazam.

HUMORESKA, kraća novela s osnovnim šaljivim, humorističkim ugođajem. Motivi su vrlo različiti, iz svih pojava života i društva, a obrađeni su u vedrijem tonu s naglašenim simpatijama za likove i njihove nespretnosti (v. Burleska, Groteska, Anegdota).

U našoj književnosti piše izvrsne humoreske Branko Ćopić (r. 1913).

I

IBSEN, HENRIK, v. Naturalizam.

ICH FORMA (tj. ja— oblik), v. Proza.

IDEJA PISCA, v. Proza.

IDEJNOST DJELA, v. Književno djelo.

IDEOLOŠKA KRITIKA, v. Kritika.

IDILA (grč. eidýllion sličica, pjesmica), pjesma o sređenom intimnom i domaćem životu, češće iz seoskog, ali i iz gradskoga i građanskog života. Ističe se ljepota i nepokvarenost prirode i prirodnog života, u kojem se često prikazuje pastirski ambijenat. Kasnije se termin idila prenosi i na sve ostale književne oblike, pa i muzičke i likovne, u kojima se javljaju idilički momenti.

Grčki pjesnik Teokrit (oko 300 — oko 250. st. e.) pisao je vrlo lijepe idile u obliku malih pjesničkih kompozicija. U jednima je obrađivao pastirske ili bukolske (grč. bukólos govedar) motive, u drugima motive iz gradskog života.

Postala je ponovo popularna u XVIII i XIX st., ponajviše zaslugom francuskog pjesnika André Chéniera (1762—1794) koji se izravno ugledao na

Teokrita i njegove sljedbenike. Naročito su je kao oblik njegovali romantičari kojima je bila vrlo bliza pastirskim ugođajem. Romantičari su često unosili idiličke slike i u druge oblike.

U toku stoljeća napisani su i tzv. *idilički epovi* (v. Ep) u kojima je sva radnja razrađena u idiličkom ugođaju.

U našoj je književnosti najznačajniji idilički ep *Dom i svijet* od Franje Markovića (1845—1914).

IGNJATOVIĆ, JAKOV (1824—1889), novelist i romanopisac, autor mnogobrojnih članaka iz društveno-političkog života. Advokat, narodni zastupnik i političar koji se opredjeljivao za suradnju s Mađarima.

U maniri i tradiciji romantizma piše romane *Đurađ Branković* (1859), novele *Manzor i Džemila* (1862), i dr. Vrlo brzo se preorijentirao za realističke težnje i stvara niz djela koja će u srpskoj književnosti učvrstiti novi smjer: *Milan Narandžić* (1860—1862), *Čudan svet* (1869), *Trpen spasen* (1874—1875), *Vasa Rešpekt* (1875), *Večiti mladoženja* (1878), *Patnica* (1889), i dr. Ignjatović je prikazao u svojim djelima veliku galeriju društvenih likova, građanstvo i malograđanstvo Ugarske (tj. u Bačkoj, Pešti i Sentandreji nedaleko Pešte), sva društvena previranja iz početnih faza kapitalizma, bezobzirnost u društvenom karijerizmu, razbijanje iluzija o značenju čovječnosti, altruizma, obrazovanosti.

Donosio je obilnu građu, mnogo pojedinosti, izabirao je istinite i uvjerljive fabule, ali nije umjetnički uspješno obradio odabranu građu.

Odabrana dela I—VIII (1949—1953).

IGO, VIKTOR, v. Hugo, Victor.

IGRA RIJEČI, za razliku od običnog govora u kojemu se riječi povezuju po značenju i smislu, u igri riječima povezuju se (ili asociraju) samo zvukovnim, glasovnim kvalitetima, a da se ne gleda na prvotni i izvorni smisao. U tom su slučaju riječi slične po zvuku: ili su sinonimi (v.), ili su homonimi (grč. hómoios jednak, ónoma ime), tj. riječi različitog smisla a istog zvukovnog oblika. I dvosmislenost riječi omogućava izvanredne efekte u igri riječi (v. Amfibolija).

Igra riječi u pravilu stvara dojam ironije, ili, još češće, satire. Često dolazi u diskusijama, polemikama, kritikama. Npr.:

U istoimenoj pripovijeci kmet Siman govori svome agi: »Nisi morao dolaziti. Šljive su mirne, a koliko ih bude trebalo smirivati, umijem ih i ja smiriti«. (Ivo Andrić).

Igra riječi je i jezički *kalambur.* To je slobodna igra riječi u kojoj se smisao riječi izvrće, ili se njeni dijelovi slobodno premeću, s težnjom da se pretežno izazove duhovit i smiješan dojam muzičkim ugođajem. Npr.: Par nas s Parnasa.

IKTUS (lat. ictus ubod, udarac), obilježavanje kosom crticom sloga ili stope u tekstu radi drukčijeg, pjesničkom ritmu primjerenog izgovora. Iktus u čitanju nema uvijek isti kvalitet, a niti dužinu, ali u pravilu izdvaja jedan slog pored ili iznad drugoga.

ILIĆ, JOVAN, v. Ep.

ILIĆ, VOJISLAV (1862—1894), izrazit i moderan liričar u srpskoj poeziji XIX st. Život mu je bio ispunjen mnogim nevoljama i teškoćama. Iako je umro relativno mlad (u 32. godini), ostavio je iza sebe pjesničko djelo koje je značajno utjecalo na pjesnike njegova i kasnijeg doba. Objavio je sâm zbirku pjesama *Pesme* (1887, II izdanje 1889, III izdanje 1892), a pisao je oveće spjevove (*Mileva* 1882, *Amor na selu* 1893. i dr.), drame u stihovima (*Radoslav* 1882, *Smrt Periklova* 1887, *Pesnik* 1893, i dr.)

Ilić izlazi iz romantičarskog kruga nacionalnih i povijesnih motiva saopćenih zanosno i patetički i približava se modernizmu suvremenih evropskih pjesnika: naglašeni individualizam i subjektivizam daju osnovna obilježja njegovoj poeziji. Kada odabire antičke motive (pjesme *Tibulo, Ovidije, Korintska hetera),* ili motive iz srpske prošlosti (*Rastko*), ili kada obrađuje suvremenu stvarnost *(Maskenbal na Rudniku),* onda to uvijek čini na svoj lični način i s jedinom željom da pjesnički oblikuje svoj čuvstveni odnos. Zato najsnažnije djeluje kada saopćuje svoje životno osjećanje prožeto tugom, prigušenom beznadnošću i socijalnim pesimizmom. Novost je Ilićeve poezije u ugođajima s nenametljivom melankolijom i pesimističkom osnovom, u muzikalnosti izraza, u iskrenoj spoznaji slabosti i prolaznosti čovjekova života.

ILIJADA, v. Homer.

ILIRSKI POKRET (prema imenu Ilir, Iliri, nazivu za plemena na Balkanskom poluotoku prije doseljenja Slavena), kulturno-književni i političko-

-socijalni pokret u Hrvatskoj, počevši od tridesetih godina XIX st. Uzroci su mnogobrojni i složeni, proizašli ne samo iz prilika u Hrvatskoj nego pridošli i sa strane, pod utjecajem širih zbivanja u Evropi (francuska revolucija, slični nacionalni pokreti u cijelom svijetu). Nosioci pokreta bili su građanskoga i seljačkog porijekla; ustali su protiv aristokratsko-feudalnih privilegija, tražili su demokratska prava i ravnopravnost naroda, težili su ka zbližavanju jugoslavenskih naroda. Ilirizam se rađao u mnogim teškoćama, nailazio je na mnoge zapreke, ali je stvarno izvršio prijelomnu ulogu u javnom političkom, društvenom, kulturnom i književnom životu Hrvatske, a djelovao je uspješno na otvaranje problema u Srbiji i Sloveniji. Javlja se nova generacija vrijednih radnika na svim područjima. Značajnija su imena Ljudevit Gaj, Janko Drašković, Dimitrije Demetar, Stanko Vraz i dr.

ILUMINACIJA (lat. illuminatio rasvjeta), visoko razvijeno umijeće ukrašavanja knjiga prirodnim, biljnim bojama pomoću inicijala, ornamenata, vinjeta, minijatura. Nalazi se u rukopisnim knjigama od najstarijeg vremena, a ponajviše je njegovano i razvijeno u srednjovjekovnim samostanima, manastirima i centrima za pisanje i prepisivanje knjiga. Izumom štampe iluminaciju zamjenjuju drvorez, bakrorez i razne grafičke tehnike.

ILJF, ILJA ARNOLDOVIČ (1897—1937) i **PETROV, JEVGENIJE** (pseudonim od J. Katajev, 1902—1942), napisali su humorističko-satiričke romane *Dvanaest stolica* (1928) i *Zlatno tele* (1931) s glavnim likom Ostapom Benderom. Romani su samo

prividno dobili oblik avanturističkoga i kriminalnog romana, a stvarno su satira na sovjetsko društvo i izvanredno uspjeli lik pustolova i probisvijeta koji je svojim osobinama postao svjetski reprezentativan.

Napisali su satiričke feljtone *Kako se stvarao Robinzon* (1933) i putopis *Prizemna Amerika* (1936).

ILJOSKI, VASIL (r. 1902), makedonski književnik. Najuspješniji makedonski dramatičar. Obrađivao je trgovce i čorbadžije (*Čorbadži Teodos*, 1937, *Lenče Kumanovče*, 1938, *Begalka*). Kasnije je napisao psihološku dramu iz pečalbarskog života *Čast*, povijesnu dramu *Kuzma Kapidan*, te drame *Dva sprame eden*, *Sin i tatko* i dr.

IMAŽINISTI (lat. imago slika), najprije u Engleskoj i Americi književni pravac uoči prvoga svjetskog rata, a zatim pjesnički boemski (v.) krug u Moskvi u razdoblju od 1919—1924. Glavnu pažnju posvećuju upotrebi slike (odatle i naziv) te metafore; u tome su pogledu išli i do krajnosti: tražeći slike i metafore kao osnovno izražajno sredstvo, povezivali su najveće slikovne oprečnosti i protivurječnosti u (namještenu) pjesničku cjelinu.

Pokazivali su izrazite afinitete za morbidne i pesimističke ugođaje; nisu im bili odbojni ni nastrani motivi.

Kroz ovaj krug pjesnika prošao je veliki ruski lirik S. A. Jesenjin (v., 1895—1925).

IMPRESIONISTIČKA KRITIKA, v. Kritika.

IMPRESIONIZAM (lat. impressio, franc. impression utisak, dojam), naziv koji se najprije jav-

lja u likovnim umjetnostima gdje predstavlja određenu slikarsku tehniku rada i određeni izbor slikarskih motiva. U književnosti se impresionizam očituje — na razmeđu dvaju stoljeća, oko 1890. do 1910 — kao metoda »odslikavanja« stvarnosti bez diskriminacije »lijepo ružno«. Zato će pjesnik postupkom minucioznog opažanja prikazati život u njegovim odabranim pojedinostima s naglašenim čuvstvenim udjelom, na način kao da je riječ o utiscima, dojmovima (impresijama) koje pjesnik niže jedne uz druge, a stvarno je riječ o novom metodskom postupku i novoj stvaralačkoj koncepciji. Naročito je naglašen individualizam, jer se isključivo prema ličnoj, individualnoj osjetljivosti odabiru vanjski motivi i saopćuju karakteristična svojstva opažanog objekta. Impresionistima je neposredna i svakidašnja stvarnost bliza i zanimljiva. Ali oni ne teže za dokumentacijom, za objektivnom i naučnom istinom o stvarnosti i životu bez obzira da li je ružna ili lijepa, dobra ili zla, za čim su težili naturalisti (v.), nego u njima otkrivaju ljepotu, ranije nepoznatu. Time je impresionizam na svoj način zastupao vlastiti kriterij u izboru motiva i novi stav u odnosu prema vanjskom svijetu. Slično kao i simbolizam (v.).

Impresionizam, kao umjetnost dojma, utiska, razvio je psihološke reakcije u promatranju, a u jezičnom izrazu istančano diferenciranje nijansa i polutonova te sjenčenje pojedinih slika; njeguju se glasovna slikovitost i sinestezija (v.). Općenito, pjesnički jezik dobio je mnogo na tečnosti.

Impresionizam je dao vrlo lijepa ostvarenja u lirskoj pjesmi, u kraćoj prozi, nekim romanima, ali su se njegove teoretske postavke punije odrazile u eseju (v.), zatim u kritici (tzv. impresionistička kritika, v.) i u posebnom obliku drame (v.), u tzv. lirskoj drami kojoj je izraziti predstavnik ruski novelist i dramatičar Anton P. Čehov (1860—1904) s djelima *Galeb*, *Ujak Vanja*, *Tri sestre*. Ovi su oblici bili prikladniji da se ostvari glavni cilj impresionizma: ugođaji, raspoloženja i atmosfera neke sredine.

U našoj književnosti najznačajniji je predstavnik i tumač impresionizma A. G. Matoš (posebno u eseju); bio je ujedno i njegov teoretičar. Tragove impresionizma nalazimo kod pjesnika koji su se ugledali na A. G. Matoša (v.).

INDIVIDUALIZAM, v. Romantika.

IN MEDIAS RES (lat. in mêdias rès u sredinu stvari), stilski postupak u književnim djelima kada se neposredno prelazi na suštinu glavne teme i kada se bez posebnih opisivanja i retardacionih (v.) umetaka saopći ili naznači osnovni zaplet. I u samome djelu često se kaže: »Odmah na stvar!« Najčešće dolazi u oblicima usmenog stvaralaštva, jer odgovara zakonima usmenog izražavanja npr. u bajci (v.), noveli (v.), basni (v.), u epskoj pjesmi (v.), u epu (v.). Prisustvo ovoga stilskog postupka pojačava scensku i dramatsku živost; zato je i strukturno obilježje drame. Suprotan je postupak ab ovo (v.).

INSPIRACIJA (lat. inspirare puhati na što ili u što), osobito povoljno duševno stanje za stvaralačku djelatnost u književnosti i umjetnosti. Istim se nazivom označavaju i vanjski motivi (priroda, osoba, događaj) koji potiču i olakšavaju stvaralačke napore.

INTERPRETACIJA, v. Pristup književnom djelu.

INTRIGA (franc. intrigue spletka), faza u razvijanju fabule kada dolazi do najvećeg i odlučnog zapleta u radnji.

Ma kako intriga u nekom djelu bila zanimljiva, ona ne čini vrijednost djela; štaviše, nema odlučnog udjela u njegovoj književnoj vrijednosti. Ona služi samo kao građa na kojoj će književnik pokazati svoje ideje i razviti svoj stvaralački postupak.

INTUICIJA (lat. intui promatrati, imati pred očima), u književnom stvaralaštvu označava sposobnost ulaženja i dubljeg poniranja u čovjekov karakter; uočavanje skrivenih i suštinskih motiva u očitovanju i djelovanju likova te izravno i neposredno shvaćanje presudnih momenata u određenim situacijama.

INVENCIJA (lat. invenire otkriti), u književnosti znači pronalaženje novog, ranije nepoznatog: nove teme, nove fabule, nov način izražavanja i sl. Invencija se očituje i u novoj preradi i obradi svega ranijeg.

Za književnike, koji prvi donose novosti (likove, teme i dr.), kažemo da su inventivni u književnom

smislu. Vrijedan književnik uvijek je u bilo čemu inventivan i novator.

INVOKACIJA, v. Epski stil.

IRACIONALIZAM, v. Romantika.

IRONIJA (grč. eirōneía pretvaranje u govorenju), prvotno znači izražavanje s pomoću suprotnosti: govornik izriče određen sud, a misli zapravo obratno od onoga što kaže, što se može iz konkretne situacije, iz govornikova tona, razumjeti Njena je suština u suptilnoj igri s onim što nije rečeno otvoreno.

Ironija je, u osnovi, nijekanje i poništavanje onoga što je sadržano u tvrdnji, pošto se otkriva u pravoj vrijednosti i time prikazuje smiješnim. U jeziku ironije »To je lijepo!« znači »To je sramota!« Ironizirati znači u pravilu pomanjkanje skromnosti.

Npr.

Mudra glava, šteta što je samo dvije noge nose.

Narodna poslovica

U pripovijednom stilu (u noveli i romanu) pisac često opisuje pojedine likove s njihova vlastitog gledišta, ističući upravo njihove skrivene, sitne osobine, i time onda stvara ironični dojam i ugođaj ironije.

Prema tonu i načinu izricanja oštrice, može se razlikovati nekoliko stupnjeva ili vrsta ironije: subjektivna, objektivna, izravna i neizravna, tzv. sokratska (»Znam da ništa ne znam!«), tragična i dr.

Ironija se dotiče s bližim pojmom parodije (v.).

ISTOVRSNOST METRA, v. Epski stil.

IVANIŠEVIĆ, DRAGO (r. 1907), izrazitiji pjesnik koji se uspješno priklonio iskustvima evropskog modernizma, ponajviše hermetizmu (v.), a zatim nadrealizmu (v.) i simultanizmu (v.). Metafore su u njegovim pjesmama zatvorene i s naporom se otkrivaju, mnogi su detalji bizarni, a opći okvir pjesama intelektualistički razrađen. U svim zbirkama pjesama (*Zemlja pod nogama,* 1940, *Kotarica stihova,* 1951, *Dnevnik,* 1957, *Jubav,* 1960, na čakavskom dijalektu, *Srž,* 1961, *Poezija,* 1964) ostao je dosljedan svome pjesničkom stavu. Napisao je dramu *Ljubav u koroti* (1958), pisao eseje (o M. Proustu, Danteu), novele (*Karte na stolu,* 1959), uspješno i mnogo prevodio (T. G. Lorku, A. Gidea, G. Ungarettija i knjigu *Iz stare kineske lirike).*

IZRAŽAJNO ČITANJE, jedan od osnovnih metoda u metodici nastave književnosti i jezika.

Zadatak je izražajnog čitanja da uđe u kompoziciju i strukturu književnog djela, da ga u punoći doživi i shvati. Zato se proučava jezik djela u svim njegovim izražajnim osobitostima, ponovo se ispituju sve mogućnosti njegova tumačenja, a za izražajno čitanje izabire se onaj dio teksta koji je reprezentativan za samo djelo i njegovu osnovnu ideju. U nastavi književnosti i jezika izražajno je čitanje radni metod kojim se istražuje samo djelo, kojim se ponire u njegove vrijednosti i kojim se otkriva kako je pisac radio i što je želio postići.

Ono je obavezan radni postupak za svakog čitača koji želi upoznati književno stvaralaštvo i književna dostignuća.

Za izražajno se čitanje ne traže posebne govorne i glasovne kvalitete, nego samo ozbiljan i iskren napor da se u djelo uđe i da ga se doživi. Zbog toga moderna nastava književnosti polazi od teksta i izgrađuje sve svoje spoznaje pomoću izražajnog čitanja.

Recitacijom se služe glasovno nadareni pojedinci s namjerom da nastupe javno, pred određenim skupom.

J

JAKŠIĆ, ĐURA (1832—1878), liričar, novelist, dramatičar, značajni srpski slikar. Proživio je težak život progonjenog učitelja i naprednog intelektualca; odatle u njegovu djelu sumorni, potišteni ugođaji i neprekidni vapaji za slobodom, za ljudskim životom.

U dramama (tragedije u stihu *Seoba Srbalja* 1863, *Jelisaveta, kneginja crnogorska,* 1868, *Stanoje Glavaš,* 1878) Jakšić obrađuje bliže povijesne teme, razrađene na romantičkoj koncepciji spletke i ljubavi. Motivi zlobe, pakosti, nevjere i izdajstva pokretne su snage u razvoju drame.

U novelama prikazuje Jakšić različitu tematiku: povijesnu (pod utjecajem romantičarske tradicije), bližu socijalnu (*Sirota Banaćanka*) te ratnu. Obilježja dramskoga i novelističkog rada mogu se naći i u Jakšićevoj lirici. No ovdje je uspio dati nekoliko pjesama o svome ličnom životu, koje idu u najsnažnija lirska ostvarenja naše poezije (*Na Liparu*). Nemirna i buntovna narav pjesnikova došla je najviše do izražaja u rodoljubnim pjesmama koje su bile borbeni izraz pobunjene srpske omla-

dine (oko 1848), prožete romantičarskim idealima slobode, revolucije i pravde (*Padajte, braćo, Otadžbina* i dr.).

Celokupna dela I—IV (1928—1931).

JAMB, v. Versifikacija.

JAMES, HENRY (Henri Džejmz, 1843—1916), američki književnik koji je iza sebe ostavio opsežno književno djelo (sabrana djela obuhvaćaju više od 100 svezaka). Mnogo je putovao. U Parizu se upoznao s Flaubertom (v.) i Turgenjevom (v.). Stalno se nastanio u Londonu.

Ogledao se u više književnih rodova, ali je najveći uspjeh postigao u književnoj kritici (*Francuski pjesnici i romanopisci,* 1878), u pripovijeci (najpoznatija je *Obruč se steže,* 1898) i osobito u romanima u kojima je često osnovna tema situacija i problemi Amerikanca u evropskoj sredini (*Amerikanac,* 1877, *Daisy Miller,* 1879, *Portret gospođe,* 1881, *Ambasadori,* 1903, *Zlatni pehar,* 1904, i dr.), ili u socijalnim romanima (*Princeza Casamassima,* 1886, *Tragična muza,* 1888, i dr.).

Za Jamesov stil karakteristična je upotreba unutrašnjeg monologa s pronicavim ulaženjem u psihološke osnove čovjekove ličnosti, te vrlo čestim digresijama. James je jedan od tzv. hladnih i objektivnih pisaca koji se trudi da saopći što manje svojih izravnih, neposrednih zapažanja i ocjena.

JANEVSKI, SLAVKO (r. 1920), makedonski književnik. Objavio zbirke pjesama (*Krvava niza,* 1945, *Pruga na mladosta,* s A. Šopovom, 1947, *Pesmi,* 1948, *Egejska barutna bajka,* 1950, *Lirika,*

1951, *Leb i kamen,* 1958), romane *(Selo zad sedumte jaseni,* 1952, *Dve Marii,* 1956, *Mesečar,* 1959), pripovijetke *(Ulica,* 1950, *Klovnovi i luǵe,* 1954). Janevski je osobito uspješan pisac za djecu *(Raspeani bukvi,* 1946, *Šekerna prikazna,* 1952, i dr.) te scenarist.

JEDANAESTERAC i **DVANAESTERAC,** stihovi od jedanaest, odnosno dvanaest slogova, kao češći i raznolikiji stihovi potiskuju deseterac i stječu potpunu prevagu u našoj poeziji tek u našem stoljeću.

JEDINSTVO VREMENA, MJESTA I RADNJE, načelo prema kojemu bi se događaji zamišljeni u radnji drame (v.) odvijali najviše u jednom danu, a radnja se događala na jednom mjestu (pozornica se ne bi smjela mijenjati) i predstavljala jedinstvenu organsku cjelinu (koncentrirano izvođenje glavne radnje bez sporednih).

Jedan od prvih teoretičara drame grčki filozof Aristotel (384—322. st. e.) u djelu *Poetika* zahtijevao je da dramska radnja mora biti jedinstvena, a da trajanje prikazanog zbivanja u tragediji ne smije prijeći mnogo više od 24 sata. U pogledu jedinstva mjesta nije postavljao određenije zahtjeve. Aristotel se time samo suglasio s razvijenom grčkom tragedijom koja je čuvala jedinstvo mjesta i vremena, tj. u grčkim tragedijama pojedine su teme i fabule bile prikazivane na jednom mjestu i u vrlo ograničenom vremenu.

Talijanski humanista Lodovico Castelvetro u komentaru Aristotelovoj *Poetici* (1570) prvi je for-

mulirao teoriju i načelo o trima jedinstvima u drami, posebno u tragediji: o jedinstvu mjesta, vremena i radnje. Ovo će načelo u razdoblju francuskog klasicizma (v.) u XVII st. postati neprikosnoveni zakon tragedije. Iz Francuske prelazi u Englesku, a tek će ga prevladati evropska romantika.

Načelo triju jedinstava odgovaralo je racionalnoj osnovi klasičke drame i uvjetovalo je njenu strogu zatvorenost i njenu strogu formu. Kasnije se dramatičari nisu više pridržavali toga principa, iako su se povremeno javljale težnje za strogim formama drame.

Najveći dramatičar W. Shakespeare (1564—1616) nije se pridržavao toga načela.

JEDNOČINKA, v. Drama.

JEDNOSTAVNE FORME (njem. Einfache Formen), čest termin u nauci o književnosti kad se govori o prvim i izvornim oblicima književnog djela. Uveo ga je njemački teoretičar A. Jolles (u djelu *Einfache Formen*, 1930) da zabilježi one oblike koji se javljaju izvan umjetnog (pisanog) pjesništva i koje dosadašnja poetika nije proučavala. To su legenda, saga, mit, bajka, zagonetka, izreka, vic.

Termin jednostavne forme povukao je odmah za sobom termin *složene forme*, naročito za roman i dramu. Iz same činjenice da u ovim oblicima dolazi više lica, više građe, da se obrađuje širi povijesni i društveni aspekt, govorilo se o većoj složenosti forme negoli npr. u bajci.

I tu je samo prividna razlika, temeljena na izmjerljivim, kvantitativnim elementima djela. Me-

đutim, bitan je stvaralački, oblikovni napor koji je principijelno i suštinski jednak i adekvatan, ako je riječ o uspjelom ostvarenju.

S nešto više opravdanja umjetnički karakter djela pogađaju termini *otvorene* i *zatvorene forme*, tj. otvoreni i zatvoreni književni oblici.

Za esej npr. kaže se da je otvorena forma, jer nema nikakvih pravila niti određenih zahtjeva, kakav treba da bude. Sve je prepušteno autoru: izbor teme, raspored građe i izlaganje, argumentacija, ton i tok izlaganja i dr.

Neki drugi oblici, npr. tužbalica, himna, drama, više su zatvoreni oblici, jer su im neke strukturne značajke čvrsto postavljene (ton, ugođaj, okvir, raspored građe i dr.).

I ovdje treba s mnogo opreza upotrebljavati navedene termine, jer su oni povijesne kategorije: nastaju u određenim uvjetima, uvjetno su odredivi, a određenja im se ipak povijesno mijenjaju.

JEFIMIJA, v. Pohvale.

JEITS, W. B., v. Yeats, W. B.

JESENJIN, SERGEJ ALEKSANDROVIČ (1895—1925), značajni ruski liričar. Potječe iz siromašne seoske obitelji; boljševičku revoluciju pozdravlja oduševljeno. U Petrogradu upoznaje Bloka (v.) i druge književnike i ulazi u književne krugove. Suradnik je grupe tzv. imažinista (v.). Brak s uglednom plesačicom i glumicom Isidorom Duncan nije bio sretan. Odaje se boemskom životu i piću. U teškoj duševnoj krizi, izazvanoj dubokim

nesporazumima sa samim sobom i društvom, počinja samoubistvo.

Jesenjin je iznimna pjesnička ličnost u ruskoj književnosti. Iako se u njegovu stvaralaštvu mogu nazrijeti neki utjecaji (simbolizma i Bloka, tzv. ruske seljačke poezije, književnog kruga imažinista, kojemu je pripadao), ipak je kao malo koji pjesnik pjevao o svojoj zemlji na takav način da su upravo njegovu poeziju osjetili suvremenici ponajviše kao svoju. Na važnom vremenskom raskršću, kada se u seljačku Rusiju uvodila neizbježiva industrijalizacija sa svim pozitivnim i tragičnim posljedicama, Jesenjin je pjevao o onome svijetu koji je bolno i neminovno odlazio, a koji su njegovi suvremenici nosili u sebi. Racionalno se pjesnik opredijelio za nova društvena nastojanja, ali se raniji višestoljetni, sadržajni život nije mogao lako zaboraviti.

Svu svoju poeziju Jesenjin je posvetio selu, prirodi i jednoj specifičnoj slici Rusije o kojoj je neprekidno pjevao. Jasnoća i čistoća forme, impresivna iskrenost i snažna čuvstva, nostalgični ugođaji i ljubav za rodni pejzaž osnovne su kvalitete njegovih pjesama. Vidljive su u prvoj zbirci pjesama *Radunica* (1916), zatim u zbirci *Preobraženja* (1919), a oživljavaju u *Ispovijedi huligana* (1921) i u *Crnom čovjeku* (1925). Neke su Jesenjinove pjesme stekle široku popularnost (*Do viđenja, druže,* te *Pismo majci*).

JOKAI, MÓR (Mor Jokaji (1825—1904), mađarski pripovjedač, pjesnik, dramatičar, esejist, suputnik romantizma i realizma u Mađarskoj, uz Pe-

töfija (v.) sudjeluje u revolucionarnom mađarskom pokretu, neobično cijenjen u svojoj zemlji; jedan od najplodnijih pisaca i u svjetskim razmjerima (više od 200 romana, novela, crtica, uz opsežan pjesnički, dramski i esejistički rad).

Kao pjesnik obrađivao je političke, patriotske, satiričke, humorističke, povijesne i opisno-epske teme. Najveći uspjeh imao je kao romanopisac i pripovjedač sa sličnim temama. Najpoznatiji su romani: *Mađarski nabob* (1853), *Zoltan Karpathy* (1854), *Novi vlastelin* (1863), *Crni dijamanti* (1870), *Bezimeni grad* (1878), *Zloglasni pustolov* (1904) i dr.

JOVANOVIĆ ZMAJ, JOVAN (1833—1904), po zanimanju liječnik, reprezentativni pjesnik svoga vremena, jer je s punim razumijevanjem izražavao njegove težnje. Prevodio je mnogo: Puškina, Ljermontova, Petöfija, Goethea, Heinea, Tennysona i dr. Pokreće i uređuje dječje i humorističke časopise (*Komarac, Javor, Zmaj, Starmali, Žiža, Neven*).

Prvenstveno liričar, Jovanović Zmaj je dugi niz godina iznosio u stihu i u lirskom ugođaju sva previranja koja su doživljavali njegovi suvremenici

Iznimno mjesto u Zmajevu lirskom opusu zauzima humoristička i satirička poezija, u kojoj je otvoreno i s ogorčenjem šibao sve mane svoga vremena (*Bildung* i dr.). Zmaj ostaje nenadmašan kao dječji pjesnik; tu su njegova ostvarenja trajna vrijednost u našoj poeziji.

U zbirkama pjesama, finih i sažetih lirskih minijatura, *Đulići* (tj. cvjetići, 1864) i *Đulići uveoci*

(1883) prikazao je u potresnim slikama tragičnu sudbinu svoga ličnog života.

Na svoje suvremenike mnogo je djelovao pjesmama u kojima je obrađivao nacionalnu tematiku, npr. *Ded i unuk, Tri hajduka, Guslareva smrt* i dr. Zmajevi životni ideali i pogledi na život, obrađeni u pjesmama *Svetli grobovi, Pesma o pesmi, Dižimo škole* i dr., živo su odjeknuli kod njegovih suvremenika; njima je Zmaj postao nacionalni bard (v.) pjesnik. Oslanjajući se na ritam i jezik narodne poezije, Zmaj je stvorio jasan, sadržajan i vrlo čitak pjesnički jezik koji je — povezan uz aktuelne teme — otvorio vrata suvremenicima do iskrene, tople i sadržajne poezije.

Djela: *Pevanija* (1882), *Druga pevanija* (1895), *Čika Jova srpskoj deci* (1899), *Čika Jova srpskoj omladini* (1901) i dr.

Ukupna djela u 16 knjiga izašla 1933—1937.

JOVKOV, JORDAN (1884—1937), bugarski pripovjedač i dramatičar, jedan od najznačajnijih prozaika između dva rata u Bugarskoj. Proveo dulje vremena u Dobrudži, gdje je našao zanimljive teme za svoja najbolja djela. Glavnu je pažnju Jovkov posvetio bugarskom selu i manjim mjestima, odabirući izrazitije i diferenciranije likove seljaka, malograđana i intelektualaca. S najviše je uspjeha dočaravao atmosferu, ambijenat i pejzaž svoje zemlje u jednostavnom i lijepom narodnom govoru. Njegovo se stvaralaštvo kreće u stilskim okvirima psiholoških analiza i suvremenog realizma.

Djela: zbirke pripovijedaka (*Pripovijetke,* 1918, 1919, 1932, *Žetelac,* 1920, *Staroplaninske legende,*

1927, *Večeri u Antimovskom hanu,* 1928, *Kad bi mogle govoriti,* priče o životinjama, 1936, i dr.), romani (*Imanje kraj granice,* 1934, *Doživljaji Gorolomova,* 1936), drame (*Albena,* 1930, *Borjana,* 1932, *Običan čovjek,* 1936).

JOYCE, JAMES (Džejmz Džojs, 1882—1941), engleski romanopisac, vrlo značajan za svu evropsku književnost novim stilskim postupkom, tzv. tokom ili strujom svijesti. Iako je pisao i pjesme i jednu dramu, u središtu su književne pažnje njegova prozna djela. Zbirka novela *Dublinci* (1914), a potom autobiografski roman *Portret umjetnika u njegovim mladim danima* (1916), već otvaraju putove novim stilskim postupcima: neprekidno protjecanje dojmova i asocijacija u svijesti čovjekovoj glavna su tema umjetničkog oblikovanja. Nije više težište na fabuli i na obilnoj građi o likovima i zbivanjima, i ne teži se više što potpunijem objektivnom načinu izlaganja radnje, nego čitalac upoznaje likove iz djelâ neposredno, iz njihovih vlastitih podsvjesnih preokupacija i očitovanja. Freudova psihoanalitička tumačenja čovjekova duševnog života zauzela su ovdje fundamentalno značenje.

Takav stilski postupak Joyce je potpuno razradio u romanu *Uliks* (1922). U slici jednog jedinog dana iz života dvojice Dublinaca, Joyce analizira sadašnjost, kulturu, duševni život u revolucionarnoj, ekspresionističkoj formi. Naslov je romana dao prema glavnom junaku iz epa *Odiseja* želeći usporediti život suvremena čovjeka sa slikom lutanja Homerova glavnog junaka Odiseja

(Uliksa). Kada je otvorio iracionalni svijet svojih likova, onda je Joyce i u načinu izražavanja napustio ustaljene zakone logičke i sintaktičke razumljivosti. Zbog toga se glavno Joyceovo djelo ne može čitati bez većih intelektualnih napora i duboke koncentracije na autorovo izlaganje.

Joyceov roman *Bdjenje nad Finneganom* (1939), pisan jezikom sna, gotovo je sasvim nejasan.

JUGOSLAVENSKI EPSKI DESETERAC, trohejski stih od deset slogova, prodire u zapadnoevropske i slavenske jezike s prijevodima naših narodnih pjesama. Njemački pjesnik J. W. Goethe, prevodeći narodnu pjesmu *Hasanaginica,* stvorio je stih bliz našem desetercu, tzv. nerimovani trohejski petostopac s uobičajenom cezurom iza četvrtog sloga (tzv. srpski trohej).

JURČIĆ, JOSIP (1844—1881), slovenski književnik. Bavio se novinarskim radom i proživio težak život. Umro je mlad, ali je vrlo mnogo zadužio slovensku književnost. Izraziti je realistički pripovjedač koji je bio sav okrenut slovenskom seljaku i njegovu životu. Od njega je preuzimao jezik, bavio se njegovim problemima i pisao je za njega. Osnivač je slovenske realističke i povijesne proze (*Jurij Kozjak,* 1864, *Domen,* 1864, *Hći mestnega sodnika,* 1806, *Sosedov sin,* 1868, *Lepa Vida,* 1877, i dr.), autor je prvoga slovenskog romana *Deseti brat,* 1866 (ostali romani: *Cvet in sad,* 1867, *Doktor Zober,* 1876, *Med dvema stoloma,* 1876), dramâ (*Tugomer,* 1876, *Veronika Deseniška,* 1886).

Zbrana dela I—IX (1946—1960).

JUVENAL, DECIM JUNIJE (60 — oko 130), rimski satiričar (v. Satira).

K

KAČIĆ-MIOŠIĆ, ANDRIJA (1704—1769), dalmatinski franjevac, predstavnik prosvjetiteljskih ideja u književnosti XVIII st. Autor vrlo poznatog djela *Razgovor ugodni naroda slovinskoga* (1756), više puta preštampavanog i čitanog u mnogim jugoslavenskim krajevima. Kačić je zamislio da napiše kroniku o svim važnijim događajima jugoslavenskih naroda, razvijajući demokratska osjećanja i moderne poglede o jednakosti i ravnopravnosti ljudi. Jednostavnim jezikom i jasnim mislima, većinom u desetercu i manje u prozi, on je stvorio vrlo prikladnu knjigu za široke narodne slojeve, koja je naišla na opći prijem i postala u pravom smislu narodna čitanka. Kačić je u potpunosti izraziti prosvjetitelj: on se bori za istinu i nastoji je u što jednostavnijem obliku saopćiti i proširiti. Taj je zadatak prejednostavno postavio, i nije ga mogao potpuno ispuniti u obliku od ranije poznatih kronika. Ali je mnogo učinio za zbliženje i upoznavanje naših naroda, za razvijanje interesa i ljubavi za knjigu.

Napisao je i *Korabljicu* (1760), proznu kroniku od početka svijeta do piščeva doba.

KAFKA, FRANZ (Franc Kafka, 1883—1924), jedan od najznačajnijih evropskih pripovjedača na njemačkom jeziku; rođen i odrastao u Pragu, živio dulje vremena u Njemačkoj i Austriji; umro nedaleko Beča. Za života autorova izašle su zbirke pripovijedaka *Razmišljanja* (1913), *Preobrazba* (1916), *Osuda* (1916), *Seoski liječnik* (1919), *Umjetnik u gladovanju* (1924). Poslije autorove smrti — a autor je bio odredio da se njegova književna ostavština spali poslije smrti — izlazi niz pripovjedaka, dnevnici te najvrednija Kafkina djela *Proces* (1925), *Dvorac* (1926), *Amerika* (1927), nazvana trilogijom samoće Kafkina se djela izdvajaju iz tradicionalnih okvira pripovijetke ili romana. Njegovi se likovi i sredina vladaju po iznimnoj zakonitosti koja potpuno odudara od logičkog, realističkog i psihološkog reda. Sva zbivanja u djelu razrađena su u iracionalnim okvirima, jer su vrijeme i prostor potpuno izgubili svoje stvarne obrise. Mogu se naći, možda, neke crte bajke, ali su kod Kafke izobličeni odnosi između stvari i pojava, a ljudsko je otuđenje potpuno. Iako se o Kafki izriču i protivurječni sudovi — a u njegovu porijeklu, obrazovanju, životu ima mnogo mutnih i protivurječnih pojava — ipak je on vrlo značajan pripovjedač koji je stvorio potresne dokumente o nesporazumima čovjekovim u modernom društvu i o složenim bitnim problemima ljudskog života (v. Egzistencijalizam).

KULAMBUR, v. Igra riječi.

KALDERON, v. Calderon, P. de la B.

KALEB, VJEKOSLAV (r. 1905), novelist i romanopisac, najizrazitiji pisac kratke novele s vanrednim darom zapažanja i posebnim smislom za detalje u kojima se odražava sav lik ili neki događaj. Najsnažniji je u prikazivanju Dalmatinske zagore (gdje je jedno vrijeme bio učitelj) i ratnih zbivanja (od 1943. u partizanima).

Djela: *Na kamenju* (1940), *Izvan stvari* (1942), *Novele* (1946), *Brigada* (1947), roman *Ponižene ulice* (1950), *Divota prašine* (1954), *Bijeli kamen* (1954), *Smrtni zvuci* (1957), *Nagao vjetar* (1959) i dr.

KALEVALA, finski nacionalni ep koji je sastavio i složio od sakupljenih narodnih pjesama liječnik i filolog Elias Lönnrot (1802—1884). Lönnrot je putovao po svim krajevima Finske, skupljao razne oblike narodnih pjesama i po srodnim motivima svrstao ih u pjevanja (tzv. *rune)* pod zajedničkim nazivom Kalevala (zemlja Kalevina, tj. božanskog junaka Väinämöinena). Učinio je to zato što je vjerovao u nekadašnje jedinstvo pjesama, posebno u jedinstvo mitova o stvaranju svijeta. Ukupno ima 50 pjevanja i oko 23.000 stihova. U Kalevalu su ušle pjesme različita porijekla i starosti, ali je ona postigla pečat unutarnjeg jedinstva na temelju motiva i jedinstvenog ugođaja.

KALEVIPOEG (Kalevin sin)), estonski nacionalni ep o idealnom predstavniku i legendarnom junaku svoga naroda Kalevinu sinu koji je naučio narod poljodjelstvu, ubijao divlje zvijeri i osnivao gradove. Estonske pjesme započeo je skup-

ljati F. R. Fählmann, a dovršio F. R. Kreutzwald (1803—1887), liječnik i književnik. Po uzoru na Finca E. Lönnrota (v. Kalevala), Kreutzwald je pretežno prozne legende prenio u tradicionalne stihove narodne pjesme i povezao ih jedinstvenom radnjom (20 pjevanja i 19.047 stihova). Ep je prožet velikom ljubavlju za estonsku prošlost i zemlju. Odlučno je utjecao na razvitak književnog jezika i estonskog nacionalnog osjećaja.

KALIGRAM (grč. kalós lijep, gráphein pisati), oblik pjesme u kojoj se tema i motiv, o kojima se pjeva, prikazuju s pomoću tipografskih bravura, tj. naročitim rasporedom slova i redaka, npr. u obliku vaze, ptice, konja, piramide i sl.

KAMI, v. Camus, Albert.

KAMOINŠ, v. Camoes, L. V. de.

KANCONA (tal. canzone), nekoliko različitih oblika pjesme raširene i osobito njegovane u Italiji; provansalskog je porijekla. Jedan je njen oblik sestina (sestina lirica): pjesma od šest strofa sa po šest stihova i jednim dodatkom od tri stiha.

KANOVAČO, v. Cannovaccio.

KANTATA (lat. cantata pjevana pjesma, cantare pjevati), pjevana pjesma dijaloškog oblika: pojedini se njeni odlomci solo i korski pjevaju i recitiraju, uvijek uz muzičku pratnju. Sastoji se od arija, recitativa, ritornella i muzičkih dionica. Svečanog je ugođaja jer obrađuje značajnije teme u kulturno-političkom smislu.

Ranije je bila izrazita crkvena pjesma: uz muzičku pratnju upotrebljavala se u crkvenoj službi,

u liturgiji XIV st. Najveći je uspon doživjela za J. S. Bacha (1685—1750) u doba baroka. Od XVII i XVIII st. u kantati se obrađuju svjetovni motivi, a danas motivi iz nacionalnih i revolucionarnih zbivanja.

KARADŽIĆ, VUK STEFANOVIĆ (1787—1864), najznačajniji kulturni, književni i naučni radnik u Srbiji XIX st., zasnovao niz naučnih disciplina (folkloristiku, etnografiju, sociologiju, lingvistiku, povijest i dr.). Proživio težak i mučan život, ali je uspio još za života da stekne velika priznanja i uspjehe.

Bogatu i raznoliku književnu i naučnu djelatnost započeo sakupljanjem narodnog blaga (izdao četiri knjige *Srpskih narodnih pjesama,* 1823—1833, knjigu poslovica i zagonetaka, knjigu narodnih pripovijedaka). Štampao je opsežni *Srpski rječnik* (1818, II izdanje 1852), prvu gramatiku *Pismenica srpskoga jezika po govoru prostoga naroda* (1814), skupio bogatu etnografsku građu o našim narodima, s izvanrednim darom zapažanja zabilježio suvremene povijesne materijale. Vuk je prvi kod jugoslavenskih naroda stvorio i formulirao moderan fonetski pravopis. Vodio je ogorčene polemike i diskusije za svoja uvjerenja protiv crkvenih protivnika i tradicionalnih reakcionarnih koncepcija. Ni u jednome času nije popustio ni odstupio od svojih početnih teza.

Vuk je bio izvrstan stilist; njegovi prijevodi (npr. *Novi savjet,* 1847) opisi suvremenika i društvenih pojava idu u najbolju književnu prozu.

Osnivač moderne književnosti na narodnom jeziku kod Srba, pokretač široke kulturne djelatnosti, inicijator novih i modernih pogleda na jezik, pravopis, književnost i uopće na kulturu u Srbiji, Vuk je bio neobično značajan i utjecao je na sve jugoslavenske narode.

KARAKTER (grč. kharaktēr ukopano, udubeno, biljeg, znamenje), u književnom djelu karakter označava onu ličnost koja se ističe svojim uvjerenjem, izrazitim nastupom, jasnim pogledima. Može biti različitoga moralnog određenja: pozitivan ili negativan; ali i u čitavom nizu prelaznih oblika. Izraziti karakteri potrebni su književnom djelu da sâm autor pomoću njih lakše razvije svoje misli i svoja gledišta.

KARAKTERIZACIJA, v. Roman.

KARDUČI, v. Carducci, Giosuè.

KARLAJL, v. Carlyle, Thomas.

KARMINA BURAMA, v. Carnina B.

KAŠTELAN, JURE (r. 1919), pjesnik, esejist (studije o A. G. Matošu, o književno-teorijskim pitanjima), prevodilac (s makedonskog, talijanskog, francuskog, španjolskog, ruskog jezika). Već prvom zbirkom *Crveni konj* (1940) izražava buntovni i borbeni odnos prema životu. U zbirci *Tifusari* donosi potresne slike stradanja iz narodne revolucije. Zbirkom *Pijetao na krovu* (1950) oživljava likove palih boraca, donosi nove sadržaje patriotskih motiva *(Pjesma o mojoj zemlji);* pjeva o slobodi i budućnosti. Kaštelan sve pjesme prožima produblje-

nim humanizmom (zbirke *Biti ili ne*, 1955, *Malo kamena i puno snova*, 1957, *Izbor pesama*, 1964).

I u drami *Pijesak i pjena* — igra i dijalog s Nepoznatim — Kaštelan je prvenstveno lirik.

KATARZA (gr. kathaírō čistim), pročišćenje osjećajâ u teškom, odlučnom i sudbonosnom času tragedije i rješenje duševne napetosti. Prelomni čas u tragediji kada glavni lik ostvaruje svoj veliki cilj, ali istovremeno i spoznaje punu istinu ili zabludu za koju je dao svoj život.

Termin je uveo u dramaturgiju grčki teoretičar tragedije Aristotel (384—322 st. e.) u osnovnom značenju pročišćenja od strasti. Kasniji su teoretičari tumačili katarzu u etičkom, religiozno-mističnom, medicinskom i ponajviše u estetskom smislu, tj. katarza je radi zaokruženja umjetničkog djela (v. Drama, Tragedija).

KATREN, v. Četverostih.

KAZALIŠTE (pozorište, teatar, franc. théatre, prema grč. théatron gledalište):

1. zgrada u kojoj se izvode sve dramske i scenske priredbe. U antičkoj Grčkoj kazalište je bilo na otvorenom, bez krova, sa stepeničastim sjedalima polukružno i uokolo, tj. amfiteatralno (grč. amfí uokolo, théatron gledalište).

2. često se naziv kazalište, teatar, upotrebljava u sličnom značenju kao dramaturgija (v.), pa se kaže orijentalni teatar, grčki teatar, srednjovjekovni teatar, narodni (pučki) teatar i sl. Naziv teatar upotrebljava se i u vezi s velikim imenom ko-

jega dramatičara, npr. teatar Williama Shakespearea.

3. umjetničko i scensko izvođenje nekog zbivanja: igra s lutkama, izvođenje s ljudima, pantomima, izvođenje drama, mimus (pomoću plesa izvoditi komične prizore).

4. ukupnost sviju djelatnosti u izvođenju scenskog djela: režija, gluma, pozornica, kostimi, dekoracije, maska, pjesma, ples, muzika, publika, kritika, sva tehnička pomagala.

Kazalište je u svim povijesnim razdobljima imalo vrlo značajnu ulogu u kulturnom i društvenom životu. Njemu se posvećivala posvuda velika pažnja, a ono je djelovalo živo i neposredno na društvenu svijest i shvaćanja svojih suvremenika. Značenje je kazališta i u tome što je scenskim izvođenjem sviju dramskih oblika bilo vrlo značajan faktor u dramskom stvaralaštvu. Može se reći da se dramsko stvaralaštvo može do kraja i potpuno razumjeti samo u najtješnjem odnosu sa scenskim izvođenjem.

Život i rad u kazalištu i kazalištima predstavlja vrlo značajnu stranu opće kulturne i književne djelatnosti. Kazališni se život očituje i šire i dublje u općem društvenom životu jer pokreće velik broj književnika, dramaturga (v.), komediografa (v.), scenografa, muzičara i glumaca na vrlo složenu i odgovornu djelatnost.

Opravdano je da je takva značajna i svestrana djelatnost predmet posebne nauke koja se zove *teatrologija* (grč. theatron gledalište, logos riječ, nauka).

KAZANDZAKIS, NIKOS (1885—1957), najznačajniji suvremeni grčki književnik. Pisao romane (*Život i djela Aleksisa Zorbasa*, 1946, zatim *Krista ponovo razapinju*, 1954, i *Kapetan Mihalis*, 1954, s temama iz turskog gospodstva u Grčkoj), drame (*Prvi majstor*, 1910, zatim lirske tragedije *Krist*, 1928, *Nikefor Foka*, 1928, *Odisej*, 1928, *Julijan Apostat*, 1945, *Kapodistrija*, 1946, *Sodoma i Gomora*, 1950), eseje (*Spasitelji boga*, 1927), putopise (s putovanja iz Azije, Afrike, Evrope), prevodio (između ostalog Danteovu *Divina Commedia*).

Naročito je poznat po djelu *Odiseja* (1938), koje i sam autor smatra svojim glavnim djelom. U trideset tri tisuće stihova prikazuje Kazandzakis Odisejeve doživljaje nakon povratka na Itaku, želeći rekonstruirati dramu modernog čovjeka u traženju slobode i nade.

KEATS, JOHN (Džon Kits, 1795—1821), jedan od najznačajnijih engleskih liričara, prijatelj Shelleyja (v.); s Byronom (v.) predstavnik engleskog romantizma (v.). Potječe iz siromašnije društvene sredine. U posmrtnoj rukopisnoj ostavštini nađeni su nacrti i planovi mnogih nedovršenih pjesničkih djela. Njegova se poezija ističe izvanrednom slikarskom plastičnošću, iznimnom melodioznošću te dotjeranošću u jeziku i stihu. Na vrelima antikne Grčke izgrađuje svoj ideal ljepote, koji poistovećuje s istinom, jer je ljepota očitovanje posljednje istine. Za Keatsa je pjevati značilo stvaralačko aktiviranje sviju osjetila, a istovremeno i sredstvo za poticanje etičkog napretka.

Nakon čitanja engleskog prijevoda Homera (v.) napisao je jedan od najpoznatijih soneta *Prvi pogled na Chapmanova Homera* (1816), a u *Odi grčkoj urni* (1820) razrađuje svoju misao o vječnosti ljepote. Lična, intimna osjećanja čovjeka, iskrenog poklonika ljepote, koji u životu i svijetu susreće njenu neizbježivu prolaznost, izrazio je najpotpunije u pjesmama *Oda slavuju* (1819) i *Oda melankoliji*. Snažne i poetski najljepše opise dao je u pjesmi *Jeseni* (1920), a iz srednjovjekovnih tema obradio je motiv zagonetne ljubavi viteza i nepoznate dame u baladi *La belle Dame sans Merci* (1820). Kao značajnija Keatsova ostvarenja ističu se još, pored ostalih, odlomak iz grčke mitologije *Hyperion* (1810) i mitološka alegorija *Endimion: pjesnička priča* (1818).

KETTE, DRAGOTIN (1876—1899), slovenski pjesnik, jedan od najistaknutijih predstavnika moderne u slovenskoj poeziji. U lirskim pjesmama i romancama, kao i u gazelama i sonetima, Kette je s mnogo zdravog humora pjevao o svojoj životnoj vedrini, usrdnoj povezanosti s prirodom, a ponajviše o motivima iz svojega rodnog sela. S uspjehom je posvećivao mnoge pjesme omladini.

Poslije pjesnikove smrti izašle su *Poezije*, 1900, i Zbrano delo I—II (1949).

KEYSER, WILHELM, v. Drama.

KIČ, v. Književno djelo.

KIPLING, RUDYARD (Radjard Kipling, 1865—1936), engleski pripovjedač i pjesnik, rođen i odrastao u Indiji, gdje je radio kao novinar. Svjetsku

je slavu stekao s djelom *Knjiga o džungli* (u dva sveska 1894. i 1895), u kojemu prikazuje dječaka Moglija kojega je othranila vučica, i pripovijetkom o mungosu *Riki Tiki Taviju* koji požrtvovno spasava svoga gospodara i njegove roditelje. Veće književno značenje ima roman *Kim* (1901), u kojemu se u oprečnosti dvaju likova, mladog Indijca i starog lame iz Tibeta, s uspjehom prikazuje složena i šarolika panorama indijskog društva i života. Od pjesničkog rada ističu se snažne vojničke balade pisane vojničkim dijalektom u zbirci *Balade iz kasarne* (1892).

Godine 1906. dobio Nobelovu nagradu za književnost.

KLASICIZAM (lat. classicus uzoran, izvrstan; u starorimskom poreznom sistemu znači najbogatijeg građanina vezanog uz flotu, classis; već u II st. znači u Rimu scriptor classicus uzoran pisac), česta težnja u književnosti, posebno u XVIII st. u Italiji i Francuskoj, za oponašanjem grčke i rimske umjetnosti, graditeljstva, književnosti, za preuzimanjem njihovih književnih ideala, njihove poetike (v.). Grčki se i rimski pisci prevode, ali i oponašaju u književnom stvaralaštvu.

Težnja za oponašanjem antičkih pisaca najveći je uspjeh postigla u Francuskoj: u XVIII st. razvila se klasicistička drama (v.). Napori oko obnove antičkih ideala zovu se i *pseudoklasicizam*, tj. nepravi, krivi klasicizam, za razliku od prvotnog, izvornog klasicizma.

Oživljavanje antiknog (grčkog i rimskog) svijeta i približavanje njihova pogleda na život i svi-

jet u osebujnim formama, temama i motivima bilo je korisno i stimulativno u mnogo situacija. Najveća je korist bila u tome što se proširivao i bogatio krug zapažanja i informacija o nepoznatom, ali zanimljivom i bogatom društvu i životu. Samo oponašanje antiknog ideala i stvaranje prema njegovu uzoru nije urodilo značajnijim rezultatima. Svakome je oponašanju u osnovi racionalna i pedagoška potka, a ona onemogućava slobodni, spontani i stvaralački odnos u oblikovanju književnog i općenito umjetničkog djela.

Iskustva i rezultati s oživljavanjem antike pružaju i u suvremenim uvjetima dragocjenu pouku: iz minulih epoha i ostvarenih književnih stilova mogu se izvući korisne informacije o preokupacijama ranijeg razdoblja, ali se uvijek i neizostavno mora poći novim i ranije nepoznatim putovima u ostvarivanju novih umjetničkih dostignuća.

KLASIK, 1. naziv za stare grčke i rimske pisce; 2. naziv za općepriznate, osobito vrijedne pisce nekog doba; 3. jednako i za istaknute stvaraoce na drugim umjetničkim i naučnim područjima, ako se njihova djela naročito ističu i sadržavaju trajniju vrijednost.

KLASIKA, 1. naziv za ukupnu starogrčku i starorimsku književnost i umjetnost; 2. najbolja i najznačajnija ostvarenja u jednom dobu, ili u jednom književnom razdoblju, ili u jednoj nacionalnoj književnosti; 3. pojedine nacionalne književnosti mogu imati svoju klasičnu epohu, npr. Grčka u doba Perikla (500—429. st. e.), Rim u doba cara Augusta (67. st. e. — 14. n. e.), Italija na prijelazu

iz XV u XVI st., Španija u doba Calderona (1600—1681), Engleska u elizabetansko doba i u doba Shakespearea (1564—1616), Francuska u doba Luja XIV (1638—1715), Njemačka u doba Goethea, (1749—1832) i sl.

KLIMAKS (grč. klímaks stepenice), figura (v.) ljestvice. Figura u kojoj se riječi navode u sistemu ljestvica po značenju i vrijednosti: uvijek slijede riječi s jačim i snažnijim značenjem i dojmom, sve dok se ne postigne određeni mogući vrhunski intenzitet (v. Gradacija).

KLIMENT OHRIDSKI (IX st.), učenik Metodijev (umro 885) i prvi poznati makedonski književni radnik. U zapadnoj Makedoniji (posebno u području Ohrida i Ohridskog jezera) razvija važnu književnu djelatnost. Smatra se da je napisao *Žitije sv. Metodija,* anonimni dio *Kločeva zbornika,* oko pedeset molitava i moralističkih besjeda te sudjelovao u pisanju *Sinajskog euhologija.* Osnovao je i organizirao uz pomoć Nauma poznatu *Ohridsku školu,* prvu narodnu školu Južnih Slavena, koja je razvijala ćirilo-metodske tradicije i čuvala glagoljicu (prvo slovensko pismo koje je složio Ćiril, brat Metodijev).

Glagoljica se održala samo u nekim hrvatskim krajevima i na nekim otocima, a u Makedoniji ju je istisnula, počevši od XI st., ćirilica koju je širila tzv. *preslavska* škola uz pomoć ponajviše bugarskog cara Simeuna.

Jedno od najstarijih i najljepše izrađenih ćirilskih rukopisnih djela jest *Miroslavljevo evanđelje* iz XII st.

KLOPSTOCK, FRIEDRICH, v. Ep.

KNJIŽEVNA OCJENA v. Oblici književne kritike.

KNJIŽEVNA RAZDOBLJA, v. Stilistika.

KNJIŽEVNI ESEJ, v. Oblici književne kritike.

KNJIŽEVNI FOLKLOR, v. Folklor.

KNJIŽEVNI JEZIK, predstavlja razvijeniji i bogatiji stupanj u razvoju jednog jezika, širi je i izražajniji od područnih dijalekata i svih oblika upotrebno-razgovornog jezika. Nalazi se u književnim i naučnih djelima, u kazališnom jeziku. Književni je jezik izložen stalnim promjenama te su nužne povremene stručne redakcije, jer ni on nije sasvim slobodan od priliva tuđica, kovanica, dijalektizama, kao ni od neprimjerenih sintaktičkih inovacija.

Književni je jezik rezultat dugotrajna i složena razvoja. Pogrešno je mišljenje da su u njegovu formiranju odlučni samo faktori škole, obrazovanja i intelektualni krugovi. I oni su važni, ali književni jezik nastaje u općem društvenom i kulturnom razvoju.

KNJIŽEVNI PRAVCI, v. Povijest književnosti.

KNJIŽEVNI RODOVI, v. Povijest književnosti, Rod.

KNJIŽEVNO DJELO, izraz je stvaraočeva životnog shvaćanja i iskustva, te odraz društvene svijesti. Ukoliko je stvaralačka nadarenost piščeva veća, utoliko će se više osjetiti pozitivne tekovine tradicije, ali i otkrivanje novih vrijednosti, karak-

terističnih za piščevu epohu i za njegovu duševnost.

Vrijedno književno djelo je sušti ljudski život, ali zgusnut, otkriven i prikazan u njegovu najdubljem i pravom smislu. Ono otkriva i priopćuje bogatstvo života za kojim težimo, ili protiv kojega se borimo, djeluje na nas kao otkrivenje. U njemu otkrivamo osnovne crte ljudskog života uopće, a ljudskog života našega doba napose. Vrijedna književna djela najpotpunije prikazuju cjelovitost, bogatstvo i smisao ljudskog života u svoj njegovoj punoći i totalnosti. Ona teže za umjetničkom vrijednošću i razlikuju se od *šunda* (njem. Schund smeće) i *kiča* (engl. sketch, njem. Kitsch skica), koji njeguju lažnu sentimentalnost, šarolike pustolovine, te razvijaju niže nagone i tamne strane u čovjekovoj prirodi.

Ono što mi osjećamo, književno nam djelo otkriva u slici koju nam pruža i u kojoj vidimo svoje probleme, svoje borbe i svoje ideale, a preko toga i ljudske probleme, borbe i ideale uopće. Književno djelo pojedinačnom ograničenom životu dodaje toliko obilje novoga i dubljeg života, kako to nijedna druga ljudska aktivnost ne može postići.

Zato je književno djelo društvena pojava. Dojam književnog djela ne prestaje slušanjem i čitanjem, nego se širi na sve strane društvene zajednice. Ono trajno djeluje na oblikovanje društvene svijesti u određenom pravcu, izražava društvenu determinantu. Na tome se zasniva *idejnost* djela. A govori se i o *partijnosti* djela, ako se teži k ostvarenju određenog partijskog programa u knji-

ževnom djelu. U širem smislu riječ je o *socijalnom stavu.*

Naglašavanje socijalnog stava u djelu naziva se *tendencija* djela; odatle naziv *tendenciozna* književnost ili još i *socijalna* književnost.

Međunarodni kongres pisaca u Harkovu 1930. odredio je program socijalne književnosti: iznad svega tendencioznost i neposredna utilitarnost književnog djela u društveno-političkoj borbi; teme treba da budu pristupačne radnom čovjeku i obrađene realističkim postupkom. Sva se književna djelatnost treba najuže povezati sa stvarnim životom i neposredno se angažirati za progresivno rješavanje svih društvenih problema. Odatle nazivi *aktivistička* i *angažirana* književnost. Takav se stav može naći u djelima, npr. A. Cesarca (v.), P. Bezruča (v.), O. Daviča (v.), N. G. Černiševskog (v.), M. Gorkog (v.) i dr.

Književnik, međutim, uvijek govori nekome i u ime nekoga. Veliki književnici bili su stvarno uvijek najbolji tumači cjelovitoga ljudskog života, svih njegovih pozitivnih, konstruktivnih snaga i njegovih slabosti, nastranosti. I zato je uranjanje u književno djelo značilo ulaziti u probleme čovječanstva.

Umjetnička vrijednost piščeve ličnosti sastoji se u tome što umije književnim jezikom izraziti nazore, potrebe i želje svoga doba i svoga društva.

Pjesnička istina ili umjetnička spoznaja, koju književno djelo donosi (za razliku od naučnog djela), ne može se dokazati, ili izmjeriti, ili činjenicama potvrditi. Ona se očito i neposredno osjeća u

socijalnom stavu i umjetničkoj uvjerljivosti književnog djela. A to je jači dokaz od vidljivog i izmjerljivog.

KNJIŽEVNOST (literatura, franc. littérature; lat. litterae slova, knjiga), ukupnost svih napisanih i zapisanih djela. Naziv književnost upotrebljava se u nekoliko značenja:

1. književnost ili literatura: sva djela iz jednog stručnog ili naučnog područja, ili samo uži izbor. Kaže se *stručna* ili *naučna literatura*, npr. iz područja filozofije, pedagogije, biologije, kemije i sl. Nazivi pisac, *autor*, upotrebljavaju se za svakog čovjeka koji piše različite članke na bilo kojem području, te *naučnik, naučenjak*, koji piše članke s jednog od naučnih područja, poznavajući stručno i temeljito njegove probleme i metode;

2. književnost ili literatura: sva djela s književnim, umjetničkim osobitostima, ili napisana s namjerom da na književni, umjetnički način prikažu neki događaj ili neki lik. Upotrebljava se i naziv *beletristika* (franc. belles lettres književnost), što znači lijepa književnost; za pisca se kaže *beletrist*, tj. pisac lijepih, književnih djela;

3. naziv književnost upotrebljava se i u užem značenju, npr. dječja književnost, omladinska književnost, književnost realizma, književnost između dva svjetska rata i sl;

4. književnost ili literatura nekog književnika koji je pisao mnoga i značajna djela, npr. literatura Lava N. Tolstoja, Miroslava Krleže i dr;

5. književnost napisana u dijalektima, npr. provansalska književnost (u Francuskoj); kod nas: čakavska književnost, kajkavska književnost i sl.

KOBZARI, v. Duma.

KOČIĆ, PETAR (1877—1916), književnik, profesor povijesti, istaknuti politički radnik i narodni zastupnik u Bosni, žestoko proganjan, često zatvaran, proživio je težak i mučan život. Njegovu književnom djelu dao je njegov lični život najsnažniji pečat: novele su umjetnička ostvarenja, ali s naglašenom težnjom da budu uspješno oružje za bolji život.

Uvodi u književnost Bosansku krajinu, stradanja naroda u Bosni poslije austrijske okupacije i pojave siromašenja bosanskog sela. Dao je izvanredno lijepe pejzaže bosanskih planina *(Kroz mećavu)*, a s nekoliko snažnih riječi, s kratkim opisom dao je impresivne i nezaboravne likove u našoj književnosti *(Jablan, Mrguda, Zulumi Simeuna Đaka* i dr.). Lirik u osnovi, našao je dobru riječ prožetu humorom kada prikazuje svoje ljude, a jetkom satirom kada spominje tuđince, poltrone i okupatore *(Jazavac pred sudom).*

Djela: *S planine i ispod planine* (I 1902, II 1904, III 1905), *Jauci sa Zmijanja* (1910), *Sudanija* (1911), zbirka članaka *Iz otadžbine* (1912).

Celokupna dela I—II (1928—1931).

KOKINŠU, zbirka japanske lirike koju su sastavili najistaknutiji pjesnici na dvoru cara Daigo (898—930). To je prva službena antologija (v.) sastavljena po carskom nalogu, a kasnije su nastale

i mnoge druge. Sadrži 1100 pjesama podijeljenih po sadržajnim i formalnim kriterijima u 20 knjiga. Većina je pjesama od poznatih japanskih pjesnika onoga doba, a napisane su u obliku nazvanom tanku (v.).

Stariju zbirku *Manjošu* (450—759) također su složili poznati pjesnici unijevši u nju svoje i starije pjesme.

Glavno mjesto u pjesmama zauzimaju slike i poredbe iz prirode, kojima pjesnik izražava svoja osjećanja. Sam oblik *tanku* (strofa od pet stihova) skučavao je pjesničku slobodu izražavanja, ali su japanski pjesnici ipak uspjeli stvoriti zanimljivu poeziju, vrijednu prvenstveno po pjesničkom jeziku i neobičnim slikama.

KOLAR, SLAVKO (1891—1963), novelist i dramatičar. Prvi potpuniji hrvatski pisac humorist koji je i složene pojave zapuštenog kajkavskog sela, i život malograđanske sredine prikazao u osvjetljenju humora i blage ironije, a mjestimično u tonu karikature, groteske i satire. Pripovjedački je stil Kolarov smiren, dotjeran, iznimno bogat u nizu detaljističkih zapažanja i psiholoških karakterizacija.

Djela: *Nasmijane pripovijesti* (1917), *Ili jesmo — ili nismo* (1933), *Mi smo za pravicu* (1936), *Perom i drljačom* (1938), *Natrag u naftalin* (1946), *Glavno da je kapa na glavi* (1956), *Čovjek od riječi* (1960); drame *Narod je strpljiv* (1947), *Sedmorica u podrumu* (1949), *Svoga tela gospodar* (1957); priče za omladinu *Na leđima delfina* (1953).

KOLEDSKE PJESME, v. Narodna lirska pjesma.

KOMEDIJA (grč. kōmōdía, kōmos veseli ophod, ōdē pjesma), vrsta ili oblik drame u kojoj se likovi svojim ponašanjem i djelovanjem, a u neočekivanim izmjenama dramskih situacija, pokazuju u suprotnom (tj. komičnom) osvjetljenju od onoga koje žele postići i za koje se zalažu. Smisao komičnog je u neskladu između pojedinaca, njihova djelovanja i njihovih težnji, te ustaljenih i idealnih društveno-moralnih normi života. U razvoju radnje niječu se one kvalitete i ona očitovanja koja iskazuju likovi komedije i izvrgavaju se kritici i smijehu kao nezgrapnosti, mane i poroci.

Komedija obrađuje značajne društvene, psihološke i moralne probleme. Bila je aktuelna u svim vremenima, a zahvaljujući svom osnovnom karakteru bila je od svih dramskih oblika najprivlačnija. Već prema dramskom i scenskom isticanju pojedinih njenih sastavnih elemenata možemo govoriti o *komediji zapleta,* o *komediji običaja,* o *komediji karaktera,* i o tzv. *društvenoj komediji* (ako se obrađuje tema iz neposrednoga aktuelnog društvenog života).

Komedija se mijenjala u toku stoljeća ovisno o strukturi društva i povijesnim zbivanjima. Književne škole i pravci odražavali su se i u fakturi komedije.

Dobra i vrijedna komediografska djela stvaraju u nama spoznaju o neskladu vanjske, vidljive i pune ljudske istine te nenametljivo utvrđuju u

nama uvjerenje gdje su skrivene prave ljudske vrijednosti. U tome je iznimna umjetnička, estetska vrijednost komičnog i komike, koja je trajala u svim vremenima, bez obzira na nužnu promjenu povijesnih uvjeta i društvenih oblika.

Ni komediju ne možemo u pogledu porijekla lokalizirati na jedno mjesto, u jedno doba i u jednu kulturu. Komedije su nastajale, kao i druga književna djela, u različitim sredinama, ali je sigurno da su na području komediografije utjecaji mnogo neposredniji nego kod drugih književnih oblika.

U grčkoj kulturi komedija je najuže povezana za dionizijske svečanosti te za kult Dioniza, boga vina i radosti. Tom su se prilikom uz ozbiljne ditirambe pjevale i pjesme koje su imale komičan i satiričan karakter, a koje se uzimaju kao pravrelo grčke komedije. Starija grčka komedija prikazivala je ljude i događaje iz suvremenog društva pretežno na groteskan način, želeći da ostvari određeni političko-moralni cilj.

Najveći je autor takvoga smjera bio Aristofan (445—385. st. e.), grčki komediograf iz Atene (od 44 komedije sačuvano 11 i neki odlomci). Ističu se djela: *Aharnjani, Vitezovi, Mir, Kukumaglaj-grad, Lizistrat, Žabe, Žene u narodnoj skupštini.* Bio je velik branilac starih običaja i starog poretka, a ogorčeni protivnik atenske demokracije. Zato je u komedije unosio svoje suvremenike pod punim njihovim imenom, prikazivao ih kao komična lica i izlagao ih zajedljivim i grubim šalama i porugama. Nije ostajao samo na komediji, nego je prelazio i na satiru koju je zaodijevao u oblik utopije da pro-

izvede što snažnije komične efekte. Izvrgao je ruglu lik Sokrata prikazavši ga u karikaturi (*Oblaci*), a osobitu je oštricu upravio protiv tragičara Euripida. Aristofan je uspješno isticao komične situacije, a radnju je zanemarivao. Koristio se obilno glazbom i scenskim efektima, a da poveća komičnost likova i situacije upotrebljava obilno svakodnevni govor, grčka narječja i neobične izraze. U tome će kasnije biti poticaj i učitelj mnogim komediografima.

Kasnija grčka komedija posvećuje veću pažnju punoći i cjelovitosti karaktera. Značajan je predstavnik Menandar (343—291. st. e.), komediograf iz Atene, od čijih 105 komedija poznajemo danas odlomke i preradbe rimskih komediografa Plauta i Terencija.

Tit Makcije Plaut (254—184. st. e.), najsnažniji rimski komediograf, proveo je težak život: kao radnik na pozornici u Rimu, kao trgovac i kao mlinarski radnik. Pripisuje mu se oko 130 komedija, od kojih su nam poznate: *Menaechmi* (braća blizanci), *Hvalisavi vojnik, Tvrdica* (Aulularija, ili doslovno: Komedija o lončiću), *Amfitrion, Sužnji* i dr. Plaut osobito njeguje komediju intrige, koja je bogata komičnim situacijama i komičnom igrom riječi popraćenom s raznolikom muzičkom pratnjom. Izdvaja se vrijednošću komedija karaktera *Tvrdica* s likom škrtice Eukliona koji ljubomorno čuva lončić s novcem. Plautovski likovi i duhovita scenska rješenja bila su neiscrpno vrelo nadahnuća svim kasnijim komediografskim nastojanjima, i njegovih tragova možemo naći u renesansnoj talijanskoj ko-

mediji, kod našega Marina Držića (koji za svoju komediju *Skup* kaže da je sva »ukradena iz njekoga libra starijeg neg je staros — iz Plauta«), kod W. Shakespearea i Molièrea, i kod mnogih kasnijih pisaca komedija.

Publije Terencije Afer (195—159. st. e.), istaknuti rimski komediograf, porijeklom iz Kartage u Africi, obogatio je znatno repertoar komičnih likova i tema svojim djelima: *Svekrva, Čovjek koji sam sebe muči, Eunuh, Formio, Braća.* Komika mu je blijeđa nego kod Plauta, jer Terencije gleda manje na komične situacije, a više na ravnomjeran razvoj radnje, na postepeni rasplet i psihološko motiviranje karaktera.

Puno razdoblje renesanse u Italiji, i u još nekim evropskim zemljama, njegovalo je naročito dramsku književnost po uzoru na antičko, grčko-latinsko kazalište. Komedija je imala naročite preduvjete za razvoj i procvat, s obzirom na slobodnije društvene prilike i veće lične sloboštine.

Između većeg broja autora i djela komediografskog karaktera renesansnog doba ističe se *Mandragola* Niccolò Machiavellija (1469—1527), talijanskog književnika. Djelo se smatra prvom modernom komedijom evropskog kazališta, jer je u širem okviru i cjelovitu komediografskom pogledu i shvaćanju donijelo sliku svoga doba. Napisana je u prozi, u pet činova, a obrađuje fabulu iz *Decamerona* Giovannija Boccaccia (1313—1375) o ljudskoj gluposti i lakovjernosti, osuđujući oštro amoralno društvo svoga doba.

Prema klasičkim uzorima pisane su mnoge komedije u doba renesanse, pridržavajući se strogo starijih uzora. Takav oblik naglašeno učene i tradicionalne komedije tzv. *comedia erudita,* nije više odgovarao promijenjenom društvu i ljudima sa sasvim novim pogledima. I zato se razvija u Italiji kao otpor takvoj komediji, a s oslonom na razvijeno, pučko kazalište, tzv. *commedia dell'arte.* To je oblik komedije pretežno pučkog karaktera s profesionalnim glumcima koji su se udruživali u prve kazališne družine. Likovi su bili fiksirani (stari škrtac Pantalone, lukava Pulcinella, lijepa Colombina, duhoviti Arlecchino, pohlepni Harlekin i dr.), nosili su krinke (maschere) koje su ih karakterizirale. Obično su dijaloge improvizirali na temelju unaprijed utvrđenog ili napisanog sadržaja, scenarija (tal. canovaccio). U komediji su bili čvršće postavljeni samo prizori i scene te tok radnje, a sadržaj se slobodnije određivao u času izvođenja. Commedia dell'arte povećala je u toku svoga trajanja (XVI—XVIII st.) repertoar motiva, situacija i likova, proširila je interes za komediju, a odrazila se svojim utjecajima u mnogim kasnijim komediografskim djelima npr. kod Molièrea, W. Shakespearea i dr.

Španjolski komediograf Lope de Vega (1562—1635) na području komedije napušta pravila o trima jedinstvima. Velikim brojem drama i komedija on je začetnik *komedije običaja* i *intrige* u Španjolskoj, a mnogobrojnim komičnim likovima ut-

jecao je donekle i na komediografsko stvaralaštvo u Evropi.

Jean Baptiste Molière (Jean Baptiste Poquelin, 1622—1673), francuski komediograf, najveće je ime na području komedije. Nalazi poticaje i motive kod commedià dell'arte, kod Plauta i Terencija, na raznim drugim stranama, ali je ostao uvijek nenadmašan, izvoran i autonoman komediograf. On je i danas najizvođeniji komediografski pisac. Molière je komično izdigao od povremenog i usputnog do svestranog filozofijskog pogleda na ljude i život. Stoga su njegova djela, npr. *Kaćiperke, Tartuffe, Don Juan, Mizantrop, Građanin-plemić, Georges Dandin, Škrtac, Scapinove spletke, Umišljeni bolesnik,* postala svojinom cijelog čovječanstva.

I poslije Molièrea javit će se značajna komediografska ostvarenja i značajni autori u pojedinih naroda.

Ali će komedija kao dramski oblik s ranije utvrđenim obilježjima ustupati u mnogočemu mjesto suvremenoj drami koja će na kompleksnim temama izgrađivati nove strukture, drukčije od ranijeg, povijesno utvrđenog oblika komedije.

KOMEDIJA DEL ARTE, Commedia dell'arte, v. Komedija.

KOMEDIOGRAF, pisac komedija ili bilo kojeg njenog oblika ili vrste. Npr. komediograf Molière, Branislav Nušić i dr.

KOMEDIOGRAFIJA (grč. kōmōdia veseli ophod, graphein pisati), ukupnost dramskog stvara-

laštva, tj. cjelokupna dramaturgija. Ali se u novije vrijeme, od kraja XIX st., naziv sužava samo na područje komedije, te obuhvata stvaralaštvo koje se odnosi na komediju i sve njene uže oblike, vrste i podvrste. Prema tome je i naziv komediografski ograničen na težnje za stvaranjem oblika komedije i komičnih ugođaja.

Katkada se nazivom komediografija obuhvata ukupna djelatnost jednog komediografa, te se kaže npr. komediografija Plauta, ili Marina Držić, ili Molièrea i dr.

KOMIČNO, v. Komedija.

KOMIKA (grč. kōmos noćni veseli ophodi uz muzičku pratnju), poseban odnos prema svijetu i takvo doživljavanje života da se stalno podvlače smiješni nesporazumi između zamišljenog i ostvarenog. Komika je širi i obuhvatniji pojam od humora (v.) i ironije (v.). Javlja se neograničeno u svim književnim oblicima (u pjesmi, noveli, epu, romanu, drami), bilo u pojedinim prizorima i poglavljima, bilo u cijelom djelu.

Prema Aristotelu (384—322. st. e.) komično se javlja kada se nešto značajno pokazuje nevrijednim. Kod Molièrea (1622—1673) komično se prikazuje s određenom vrijednošću i s očitim naklonostima, a ne samo kao negativan kvalitet.

Kako je komika upravljena na sve nesporazume, slabosti i nastranosti u ljudskom društvu, to je najuže povezana za povijesni život i previranja. Samo se u povijesnom pregledu mogu potpuno upoznati i shvatiti nepregledna ostvarenja komičnog u književnim djelima.

KOMPARATIVNA KNJIŽEVNOST (ili poredbena književnost), proučava komparativnom (ili poredbenom) metodom odnose između pojedinih književnosti, ispituje porijeklo i razvoj srodnih ili sličnih pojava u nacionalnim književnostima, istražuje putove i utjecaje u vezi s prenošenjem motiva, tema, stilskih postupaka i književnih programa.

Problemi i opseg rada komparatista vrlo su široki i složeni. Oni nikad ne ostaju pri jednoj pojavi ili pri jednom piscu, nego ih osvjetljuju u što većem krugu činjenica, veza, utjecaja i tradicije. Time se znatno produbljuju pogledi na književne probleme, jer se prevladavaju uske i zatvorene granice nacionalnih pripadnosti. Potpuniji naučni sud o književnim dostignućima moguće je spoznati samo u solidnom komparativno fundiranom osvjetljenju.

KOMPOZICIJA (lat. compositio sastavak), određeni raspored građe, međusobni odnos pojedinih dijelova u književnom djelu, izbor likova i pojedinih prizora; prema određenim principima jedinstvenosti, oprečnosti, postupnosti.

Pogrešno bi bilo misliti da kompozicija nastaje razumsko-mehaničkim nizanjem i povezivanjem sastavnih dijelova. Već je J. W. Goethe (v.) odlučno isticao da se pjesničko djelo mora smatrati kao organski izrasla, stvaralačka i nerašČlanjiva cjelina.

U kompoziciji djela dolazi do izražaja stvaralačka nadarenost piščeva, jer o njoj ovisi što će

se unijeti u djelo, na koji će se način obraditi i koji će se smisao ostvariti.

Kompozicija se očituje u cjelini djela, ali i u svakom detalju: kako je on izgrađen, koju ulogu izvršava, odlučno je pitanje za vrijednost djela.

KONESKI, BLAŽE (r. 1921), izrazitiji makedonski pjesnik (poema *Mostot,* 1945, zbirke *Zemljata i ljubovta,* 1948, *Pesni,* 1953, *Vezilka,* 1956), pripovjedač (novele *Lozje,* 1955), jedan od vodećih makedonskih lingvista (više stručnih članaka, *Gramatika na makedonskiot literaturen jazik,* I—II, 1952—1954, i dr.), objavljivao zbirke narodnih pjesma, urednik časopisa, prevodilac (preveo *Gorski vijenac* P. P. Njegoša, *Lirski intermezzo* H. Heinea i dr.); radi kao sveučilišni profesor.

KONSONANCA (lat. consonus suglasan), ponavljanje na kraju stiha riječi jednakih suglasnika, a različitih samoglasnika.

KONTRAST, v. Antiteza.

KONJEKTURA, v. Kritika.

KOR, v. Drama.

KORAN (ar. Kuran), vjerska knjiga muslimana koja ima sličnu ulogu kao biblija kod kršćana. Koran ima 114 poglavlja (sura) i sadrži osnovne principe islamskog vjerovanja i gledanja na život i društvo. To je prvo arapsko djelo u prozi i predstavlja značajno dostignuće i u jezičko-književnom smislu.

KORNEJ, P., v. Corneille, P.

KOSOVEL, SREČKO (1904—1926) slovenski liričar i esejist, kojemu je priznata velika vrijednost

tek poslije smrti i poslije objavljivanja njegova djela (*Pesmi*, 1927, *Izbrane pesmi*, 1931, *Zbrano delo*, 1946, 1949 i 1954). Glavni je poetski motiv Kosovelov njegov rodni kraj, slovenski Kras: pejzaži kraja najdublje su povezani s patnjama malog čovjeka i radnika. Osnovni je ton u poeziji taman i pesimističan, ali Kosovel uspijeva da nasluti i obrise vedrijih i revolucionarnih perspektiva.

KOSTIĆ, LAZA (1841—1910), pjesnik, dramatičar, književni teoretičar i prevodilac (prevodio W. Shakespearea). U pjesmama najviše obrađuje rodoljubne i refleksivne teme, manje ljubavne (pjesma *Santa Maria della Salute*). Prema motivu istoimene narodne pjesme piše dramu *Maksim Crnojević* (1863), a u drami *Pera Segedinac* (1875) obrađuje borbu srpskog naroda u Vojvodini protiv austrijske vladavine.

KOULRIDŽ, v. Coleridge, Samuel Taylor.

KOVAČIĆ, ANTE (1854—1889), romanopisac i novelist, pjesnik. Mučan i naporan život proživio kroz škole i kao advokatski pripravnik. Pristaša Stranke prava. U prvim djelima (romani *Baruničina ljubav*, 1877, *Fiškal*, 1882, novela *Ladanjska sekta)* prikazuje najvećim dijelom zagorske plemenitaše i feudalce koji propadaju u neimaštini, u bezobzirnoj i neljudskoj međusobnoj borbi. Kovačić ih vidi isključivo kao sebičnjake, spletkare, bez ikakvih moralnih skrupula. U nedovršenom romanu *Među žabari* (1886) jednakom gorčinom Kovačić prikazuje gradsku i malograđansku sredinu.

U glavnom djelu, *U registraturi* (1888), Kovačić obilno koristi autobiografski materijal. Ta lična

nota stvorit će u ovom djelu stranice prožete s mnogo topline, neposrednog lirizma i usrdnijeg odnosa prema likovima. Osobito u prikazu i opisu djetinjstva Ivice Kičmanovića, glavnog lika u djelu. To je najbolja realistička proza u hrvatskoj književnosti XIX st.

Kovačićeva satira, ogorčenost, radikalizam u općem stavu i u književnom stilu najpunije su se odrazili u feljtonima *Iz Bombaja* (1879, 1880, 1884) i u travestiji *Smrt babe Čengićkinje* (1880), gdje je izvrgao nemilosrdnoj kritici svoje političke protivnike.

Ostala djela: *Stihovi* (1949), *Feljtoni i članci* (1952); *Djela* I—II (1950) i dr.

KOVAČIĆ, IVAN GORAN (1913—1943, ubijen u narodnooslobodilačkoj borbi od četnika), pjesnik, novelist, esejist, novinar, polemičar i prevodilac. U književnost ulazi kao liričar (zbirka *Lirika,* 1932); u zbirci *Ognji i rože* (1945) — u dijalektalnom jezičnom izrazu Gorskog kotara — donosi vrlo potresne slike iz života seljaka i radnika. Zbirka pripovijedaka *Dani gnjeva* (1936) nadopunjuje sliku teških društvenih previranja u Gorskom kotaru.

Narodna revolucija pružila je Goranu adekvatnu tematiku i omogućila njegov potpuni pjesnički razvoj. Poema u deset pjevanja *Jama,* štampana prvi put 1944, prikazala je ratna pustošenja i ustaška zlodjela u potresnim pjesničkim slikama bogatim i razrađenim jezikom.

Goran se bavio i prevođenjem (prevodio je Shellyja, Rimbauda i dr.). Pisao je o svojim suvreme-

nicima (o Kalebu, Tadijanoviću, Kolaru, R. Marinkoviću i dr.).

Ukupna djela I—VII izašla 1945—1949 (redakcija D. Tadijanovića).

KOVAČIĆ, VLADIMIR (1907—1959), pjesnik (zbirke *Otrovano proljeće,* 1938, *Ceste i jablani,* 1952, *Jantar na suncu,* 1959), esejist, kazališni kritičar.

KOZAK, JUŠ (r. 1892), slovenski književnik. Najznačajnije uspjehe postigao je kao pripovjedač i romanopisac s produbljenim psihološkim analizama sredine i likova. Ali se u ovim književnim oblicima nije držao tradicionalnih okvira, nego je u njima davao znatno mjesto filozofijskim i esejističkim razmišljanjima. Njegova su djela sretna veza suvremenog eseja i umjetničke proze.

Pisao je pripovijetke (*Razori,* 1918, *Beli masecen,* 1926, *Lectov grad,* 1929, *Celica,* 1932, *Maske,* 1940, *Gasper Osat,* 1949, *Balada o ulici v neenakih kiticah,* 1956 i dr.), romane (*Šentpeter,* 1931, *Lesena žlica* I—II, 1947—1952), eseje (*Blodnje,* 1946, i dr.), putopise (*Boj za Mount Everest,* 1927, *Za prekmurskimi kolniki, 1934*), *Aleš,* pripovijest za omladinu, 1953, i dr.

KOZARAC, JOSIP (1858—1906), po zanimanju šumar, uveo je potpunije Slavoniju i njene probleme u našu književnost. Svu pažnju posvetio je društvenim i ekonomskim pitanjima Slavonije, prodoru kapitalizma u selo i patrijarhalni život, a idejni i duševni sukobi u ljudima toga prelomnog doba glavno su vrelo književnih tema u njegovim djelima. Kozarac je pretežno programatski pisac

koji postavlja određenu tezu i rješava je u djelu: novela *Krčelići neće ljepote* (1888), romani *Mrtvi kapitali* (1889), *Među svijetlom i tminom* (1891) i dr. U nizu novela koje su proizašle iz neposredna života i tragičke slavonske stvarnosti dao je Kozarac snažnu umjetničku sliku novoga društvenog stanja i psihološki izvanredno dobro ocrtao suvremenike u njihovoj zbunjenosti i izgubljenosti. Npr. *Slavonska šuma* (1888), *Tena* (1894), *Tri ljubavi* (1894), *Tri dana kod sina* (1897), *Oprava* (1899).

Pored novela i romana pisao je pjesme i komedije (*Turci u Karlovcu, Tuna Bunjavilo, Tartufov unuk*).

Sabrana djela I—X (1934—1941).

KOZARČANIN, IVO (1911—1941), učitelj po zanimanju, tragično na ulici poginuo. U svom kratkom životu objavio zbirke pjesama (*Sviram u sviralu,* 1935, *Mrtve oči,* 1938), romane (*Tuđa žena,* 1937, *Sâm čovjek,* 1937), novele (zbirke *Mati čeka,* 1934, *Tihi putovi,* 1939), velik broj književnih prikaza i dr.

KRAKOVJAK (polj. krakowiak), katren sa četiri šesterca sa srokovima abcb. Udomaćio ga je kod nas Stanko Vraz djelom *Đulabije* (1836); i kasnije je mnogo njegovan.

KRANJČEVIĆ, SILVIJE STRAHIMIR (1865—1908), najsnažniji hrvatski pjesnik do prvoga svjetskog rata. Napustio je teologiju i svećeničko zvanje, služio kao nastavnik i direktor srednje trgovačke škole u Bosni. Surađuje u glavnim književnim časopisima, uređuje u Sarajevu časopis *Nada,* (1895—1903), a pored pjesama piše manje infor-

mativne i kritičke članke. Kranjčević je jedan od rijetkih naših pjesnika koji je duboko osjetio osnovne probleme svoga naroda i suvremena društvena kretanja te je o njima pjevao neposredno i spontano u svojim pjesmama kao o svojim ličnim pitanjima. On ne izdaje programe, on ne tumači teorijski svoj umjetnički credo, nego u pjesmama iznosi potresno ono što tišti i muči njegovo vrijeme.

Svoj pjesnički svijet otvara nacionalnim temama iz prošlosti i neposrednog zbivanja, proširuje ga dubljom društvenom i općečovječanskom tematikom, zaokružuje ga filozofijskim i kozmičkim problemima svoga doba, ali uvijek na svoj lični, potpuno nov i impresivan poetski način, bogatijim jezikom i svestranijim pjesničkim izrazom. On je najizrazitiji hrvatski nacionalni pjesnik, ali bez romantičkog patosa i programatskog pozerstva (*Iseljenik, Naš čovo, Dva barjaka*), pjesnik širih, revolucionarnih perspektiva (*Gospodskom Kastoru, Radniku, Neznani grob*), tumač nekih osnovnih čovjekovih preokupacija (*Lucida intervalla, Misao svijeta, Krist djetetu u crkvi*).

Što dalje od pjesnikove smrti, to sve više njegova pjesnička riječ postaje vrednija i značajnija.

Djela: *Bugarkinje* (1885), *Izabrane pjesme* (1898), *Trzaji* (1902), *Pjesme* (1908), *Pjesnička proza* (1912).

Sabrana djela: *Djela* I—IV (1933—1934).

KRANJEC, MIŠKO (r. 1908), slovenski književnik. Vrlo zahvalnu i sadržajnu temu otkrio je u svom rodnom kraju Prekomurju koje je prvi potpunije uveo u slovensku književnost. Objavio je

zbirke novela (*Sreča na vasi*, 1933, *Tri novele*, 1935, *Tihožitja in pejsaži*, 1945, *Pomlad*, 1947, *Majhne so te stvari*, 1947, *Nekoč bo lepše*, 1954, *Mesec je doma na Bladovici*, 1958, i dr.), romane (*Težaki*, 1932, *Os življenja*, 1932, *Zalesje se prebuja*, 1936, *Prostor na soncu*, 1937, *Kapitanovi*, 1938, *Do zadnjih meja*, 1940, *Povest o dobrih ljudeh*, 1940. i dr.), drame (*Pot do zločina*, 1947), eseje (*Materialna podloga kulture*, *Kam pelje ta pot* i dr.).

KRAUS, KARL (Karl Kraus, 1874—1936), austrijski pjesnik, kritičar, prevodilac Shakespeareovih drama i soneta, dugogodišnji urednik časopisa *Baklja* (od 1899), koji je bio njegova vlastita tribina za nemilosrdne, pa i grube satiričke kritike društvenih i književnih pojava.

U zbirkama *Riječi u stihovima* (9 svezaka, 1916—1930) Kraus je s velikom pažnjom za pjesnički izraz dao poetsku verziju svoga životnog i književnog programa. Mnogo je veću pažnju Kraus izazvao svojom borbenom i satiričkom kritikom građanskog morala, potkupljivosti štampe, klikaštva u književnosti, šovinizma, ratnih strahota (zbirke eseja, kritika i polemika *Moral i kriminal*, 1908, *Kineski zid*, 1910, *Literatura i laž*, 1929). Slične teme obrađivao je Kraus u groteskno-satiričkim tragikomedijama (*Igra snova*, 1923, *Nesavladivi*, 1928) i u svome najopsežnijem djelu *Posljednji dani čovječanstva* (1919).

U užem, književnom smislu najdragocjeniji je Krausov doprinos u borbi za jasnoću jezičkog izraza, i to sa šireg gledišta, jer je pronalazio os-

novno kulturno i etičko značenje u izgradnji što punijega i određenijeg književnog jezika.

KRČOVSKI, JOAKIM (XIX st. — oko 1820), jedan od prvih makedonskih književnika, autor je djela: *Slovo izrečeno radi smrti* (1814), *Povijest radi strašnoga i drugog dolaska Hristova* (1814), *Čudesa sv. Bogorodice* (1817) i dr. U djelima se nastavlja srednjovjekovna književna tradicija i sadržajem i načinom izlaganja, ali autor unosi i nešto građe iz suvremenoga makedonskog života. Djela je uspio izdati u Budimu uz novčanu pomoć i razumijevanje svojih zemljaka, makedonskih trgovaca.

KREFT, BRATKO (r. 1905), slovenski književnik; po zanimanju profesor književnosti i kazališni redatelj. Ogledao se kao pripovjedač (roman *Človek mrtvaških lobanj*, 1929, knjiga novela *Povesti iz nekdanjih dni*, 1950), ali je značajne uspjehe postigao kao dramatičar (*Celjski grofje*, 1932, *Velika puntarija*, 1937, *Kranjski komedijanti*, 1946, *Kreature*, 1948, *Tugomer*, 1946, *Balada o poručniku in Marjutki*, 1959). Autor je kazališnih i književnih eseja, putopisa i dr.

KREUTZWALD, F. R., v. Kalevipoeg.

KRILOV, A. IVAN, v. Basna.

KRITIČKA RASPRAVA, v. Kritika.

KRITIČKI REALIZAM, v. Realizam.

KRITIKA (grč. krino prosuđujem, kritikos onaj koji prosuđuje), umijeće i umjetnost prosuđivanja i ocjenjivanja. Naziv kritika upotrebljava se u vrlo širokom i različitom značenju. Ovdje je riječ o

književnoj kritici, tj. o određenom i smišljenom naporu da se jedno književno djelo razmotri, prosudi i ocijeni, da se pokaže njegovo značenje i vrijednost u književnom svijetu i društvenom životu.

Ali ne samo književno djelo; riječ je i o svima ostalim pitanjima koja su važna i odlučujuća za književno djelo. Predmet je, dakle, književne kritike sâma književnost u ukupnosti i raznolikosti svih njenih problema. I bez obzira na domet, uspjeh i značenje, kritika je svojevrstan posrednik i sudionik između književnog djela te književnog stvaralaštva i publike, čitača.

Povijest književne kritike potvrđuje postojanje različitih pogleda, smjerova, težnji; često i vrlo protivurječnih, jer su uloga i kriterij kritike i kritikâ bili najuže povezani s kulturno-političkim previranjima nekog doba. Iz bogatoga povijesnog pregleda književne kritike prikazat ćemo neka shvaćanja kritičarske djelatnosti, koja su jasnije izradila svoje metode, probleme i zadatke.

Filološka kritika (grč. phílos prijatelj, lógos riječ), bavi se prvenstveno tekstom i teži da tekst u svim pojedinostima, jezičnim i predmetnim, bude razumljiv.

Stariji su tekstovi rijetko kada potpuno očuvani: uvijek im nešto nedostaje. Filološki kritičar zato uspoređuje sve rukopise i izdanja nekog teksta, vjerno i tačno bilježi sve promjene i želi pokazati kako bi izgledao najpuniji oblik teksta. U raspolaganju više varijanata autorova teksta kritičar će odabrati jedan (ili prvi, ili posljednji, ili

koji drugi) donoseći i sve razlike prema njemu, jer i najsitniji podatak može biti vrlo zanimljiv za studij pjesnikova načina stvaranja i njegovih estetskih pogleda (v. Tekstologija).

U srednjem su vijeku u tzv. *sholijama* (grč. skhólion primjedba, tumačenje uz tekst) komentatori objašnjavali i tumačili nejasna mjesta. Kritičar može i nadopuniti nerazumljiva mjesta držeći se vrlo oprezno stila i ugođaja umjetničkog djela. Takav se ispravak zove *konjektura* (lat. coniicere nagađati, naslućivati pravilan izgled oštećenog teksta).

Filološka je kritika i danas prijeko potrebna, samo se danas književni tekst proučava novijim metodama, uz starije radne metode.

Estetska kritika, proučava u čemu je zapravo umjetnički značaj bilo jezičnog teksta, bilo književnog djela kao cjeline.

S povijesnog gledišta, tragove estetske kritike nalazimo u prvim promatranjima jezičnog izraza i svih njegovih osobina. Vrijednost umjetničkog djela mjerila se po bogatstvu utvrđenih stilskih, a to je značilo jezično-izražajnih sredstava. Zapažaju se i bilježe tropi (v.), figure (v.) i inverzije, sistematiziraju se i normiraju. Najviše je u tome pogledu učinila klasička grčka retorika (v.) koja izrađuje opširnu i iscrpnu terminologiju za osnovna stilska sredstva, prihvaćenu većim dijelom i u suvremenoj nauci o književnosti (v.).

Ideali i kriteriji estetske kritike mijenjaju se u toku povijesti.

Evropska renesansa nalazila je dobrim dijelom svoje uzore u djelima antičkih grčkih i rimskih pjesnika. S još više žara i zalaganja pokušat će da ožive antičke ideale francuski klasicisti i njihovi teoretičari XVII st.

U povijesnom pregledu estetske kritike potvrđuje se sve jače uvjerenje da umjetničko djelo treba promatrati doduše u sklopu svih važnih i nužnih okolnosti, ali prije svega u njegovoj relativnoj autonomnosti. Suvremena estetska kritika prvenstveno ističe potrebu da se umjetničko djelo što više oslobodi od podređenosti drugim, vanumjetničkim i antiumjetničkim težnjama. To ne znači da će se umjetničko djelo promatrati izolirano, izvan prostora i vremena u kojemu je nastalo. Uvažit će se sve okolnosti, važne za postanak djela, ali će se sâmo djelo vrednovati po određenim umjetničkim kriterijima.

Ideološka kritika, ističe prvenstveno značenje književnog djela za društvo i njegovu ideologiju. Da li književno djelo odražava društvene težnje i sredinu, da li obrađuje neposredan ljudski život i društvenu aktuelnost, da li se izravno angažira u društvenim previranjima — to su bili glavni problemi ideološke kritike, a iz njih su proizlazili onda kriteriji o vrijednosti samih djela.

Ideološka se kritika nalazi na vrlo oprečnim idejnim frontovima, ali je u suštini jasna i određena. Uvijek je podređivala književno djelo i književnost drugim oblicima društvene svijesti (politici, religiji, određenoj ideologiji). Zato se od svih

oblika kritike najčešće javlja i možemo je naći u svim povijesnim razdobljima.

Ideološka će kritika proširiti razumijevanje književnog djela i svratit će pažnju na mnoge njegove strane. Ali ga ipak ne sagledava u njegovoj punoći kao autonomnu društvenu pojavu s vlastitim opravdanjem.

Sociološka kritika, u metodološkom pogledu bliza je ideološkoj kritici. Težište proučavanja književnog djela postavlja na rasne, nacionalne, plemenske i obiteljske prilike, a smatra vrlo važnim i geografske, klimatske, opće društveno-političke, privredne, socijalne i religijske uvjetovanosti piščeva rada. Prevagu u vrijednosti dobijaju ona djela koja su uspjela zahvatiti više socijalnih, političkih i općedruštvenih značajki.

Utilitaristička kritika (lat. utilis koristan), traži od književnog djela da pruži neposrednu korist unaprijed postavljenom zahtjevu. Javit će se u oštrom obliku kod doktrinarnih i dogmatskih idejnih shvaćanja; zato su svi reakcionarni i natražnjački društveni sistemi njeni žustri branitelji. Javit će se često i kao progresivna pojava kod mnogih neslobodnih i potlačenih naroda, kada traži od pisaca da obrađuju angažirano i zainteresirano nacionalne i političko-revolucionarne teme.

Biografska kritika, traži na sva pitanja, koja pobuđuje književno djelo, najbolji odgovor u životu i u svim okolnostima oko života piščeva. Život se pisca smatra sintezom svega što se nalazi i u književnom djelu. Treba otkriti tajnu autorove in-

dividualnosti, pa će se književno djelo pokazati kao njeno logičko očitovanje. Pjesme, romani i druga djela postat će razumljivi ako se upoznaju okolnosti njihova postanka u piscu. Glavni je zadatak biografske kritike rekonstrukcija piščeva života, jer je u njemu nalazila sve tajne piščeva stvaralačkog rada. Tako su nastale — a i danas još uvijek nastaju — biografije književnika koje su otkrile zanimljive i korisne spoznaje o vezama književnosti i života.

No sav golemi materijal koji su donosile biografije književnika nije bio prijeko potreban. Katkada je zamućivao problem književnog stvaralaštva jer ga je biografska kritika željela otkriti u privatnom i društvenom životu piščevu, a ne u samu djelu.

Impresionistička kritika, polazi s gledišta da književno djelo pobuđuje kod čitalaca različite dojmove i da upravo na njima počiva njegovo značenje i vrijednost. Zadatak je kritike da saopći kritičarevo doživljavanje umjetničkog djela i zato se kritičar često bavi s onim što ga najviše zaokuplja u djelu i oko djela. Kritičar se prepušta toku svojih misli i čuvstava što ih je djelo izazvalo i vrlo često nastoji da tome dade što samostalniji književni oblik i bez uže i neposredne veze s djelom.

U književnoj praksi nisu se pojedine kritičke metode primjenjivale odvojeno i u takvu obliku kako su prikazane. U većini slučajeva u praksi se ukrštavaju postavke različitih kritika; stvarno

je malo kritičara koji predstavljaju samo i isključivo postavke jednoga kritičkog metoda. Značajniji su kritičari prilagođivali svoj metod osebujnosti književnog djela, jer je ono sámo, svojom umjetničkom vrijednošću, proširivalo pojedine metode, otvaralo nove poglede, mijenjalo ranije a donosilo novije postavke.

Uloga kritike u razvoju književnosti vrlo je značajna; njen se udio, unatoč njenim čestim pogreškama i zabludama, ne može osporiti. Učinila je vrlo mnogo u objašnjavanju književnih djela, u posredovanju između književnog djela i publike, u širenju opće književne kulture i u podržavanju određenoga književnog medija (uvjeta i sredine za književno stvaralaštvo). Otkrivala je prave književne vrijednosti i vrlo mnogo pridonijela uspostavljanju jedne moguće i relativno opravdane hijerarhije u književnim ostvarenjima.

Oblici književne kritike, različiti oblici kritike mogući su prema tome kojom metodom, kojim zadatkom, u kojoj mjeri i na koji se način razmatraju pojedina obilježja književnog djela i pojedina književna pitanja. Doseg, opseg i dubina kritičkih razmatranja određuju oblik i karakter kritike. Jasno je da ih je bilo mnogo i vrlo različitih oblika i da su se obilno javljale u svim razdobljima književnog života.

Praktična kritika, najčešći je oblik njegovan posebno s razvojem modernog žurnalizma i bibliotekarstva (u analitičkim bibliografijama, u katalozima narodnih knjižnica, u različitim beletri-

stičkim revijama). Uz naslov i pisca djela ona daje sažeto, naravno u vrlo različitim oblicima, i pregled sadržaja, te kazuje šta se može u određenoj knjizi naći. Može biti npr. iscrpnija skica sadržaja, privlačnija formulacija bilješke s navodima teksta, kratka ocjena, reklamna preporuka, kazališni referat i dr.

Književna ocjena ili **recenzija,** neposredan sud o vrijednosti knjige odmah nakon njenog izlaska. Vrlo često ima značajke kritike jer govori o književnim vrijednostima djela. U mnogočemu je autoritativna i dogmatska i često samo izriče sudove bez šire argumentacije. Javlja se u dnevnoj štampi i časopisima i vrlo je značajna za javnost u smislu orijentiranja te dobre i loše propagande književnih djela.

Kritička rasprava, temelji se na određenim kriterijima i izgrađenim pogledima koje razvija u toku izlaganja, te mjeri i ocjenjuje prema njima. Vrijednost je kritičke rasprave ponajviše u tome što će više i dublje ući u samo djelo, govoriti o unutarnjem skladu i nedostacima, razmotriti motivaciju u radnji i postupcima likova i, općenito, dati puniju informaciju o strukturi djela.

Književni esej (franc. essai pokušaj), oblik književne kritike koji je prošao u povijesti književnosti različite faze, ali potvrđuje neka stalna obilježja: pojedina djela i pitanja ne obrađuju se temeljito, iscrpno i s potpunom argumentacijom na racionalan, analitički način, nego se sudovi zasnivaju pretežno na ličnom, intuitivnom poniranju u

djelo. Mnogo se pazi na sugestivnost umjetničkoga, dotjeranog oblikovanja sudova, a manje na potpunost i tačnost naučne formulacije. I najteži se problemi obrađuju izražajnom lakoćom u sretnim domišljanjima i smionim, individualnim zaključcima. Zato esej ima mnoge elemente impresionističke kritike. I esejist će koristiti ranija znanja i spoznaje, povremeno će se služiti i citatima, ali svemu daje naglašeni pečat svojih individualnih zapažanja i ocjena.

Obilježja eseja imaju mnoga djela iz starijih epoha, npr. dijalozi u mnogim djelima grčkog filozofa Platona (424—347. st. e.), poslanice rimskog pjesnika Horacija (65—8. st. e.).

Prvi je upotrijebio naziv esej i potpunije razradio sam oblik francuski prozni pisac Michael Montaigne (1533—1592) u djelu *Essais*, iznoseći u pojedinim esejima svoja razmatranja o životu, smrti, ljubavi te o čovjeku u svim njegovim očitovanjima. U novijoj i suvremenoj književnosti esej je naročito njegovan oblik kritike i raširio se gotovo na svim naučnim područjima. Uži, literarno-kritički esej počinje se njegovati naročito u XIX st.

Po opsegu i načinu obrade esej je *otvorena forma* kojoj principi izgradnje nisu određenije postavljeni. Esej daje velike mogućnosti za slobodnije, subjektivno izlaganje koje nema u sebi nužnog problemskog slijeda. Subjektivnim formuliranjem sudova razlikuje se od znanstvene obrade problema.

Katkada ga je teško razlučiti od feljtona (v.).

KRKLEC, GUSTAV (r. 1899), liričar (*zbirke Lirika*, 1919, *Srebrna cesta*, 1921, *Nove pjesme*, 1923, *Ljubav ptica*, 1926, *Izlet u nebo*, 1928, *San pod brezom*, 1940, *Darovi za bezimenu*, 1942, *Tamnica vremena*, 1944, *Tri poeme* 1949, *Žubor života* 1955. i dr.), feljtonist i esejist (*Lica i krajolici*, 1954, *Pisma Martina Lipnjaka iz provincije*, 1956, *Noćno iverje*, 1961, i dr.), dječji književnik (*Telegrafske basne*, 1952, *Zvonce o repu*, 1954), prevodilac iz slavenskih književnosti.

Krklečeva poezija izrasla je na lirskom optimističkom doživljaju svijeta, a razrađena je na diskretnom aktivizmu za sva pozitivna stremljenja u životu. Sâm kaže: »Ja nikad nisam htio da pjevam ni pticama, ni zvijerima, ni stablima, ni talalisa morskim, već srcu ljudskom ...« Pjesničke istine saopćio je u muzikalnim stihovima i dorađenoj formi pjesama.

KRLEŽA, MIROSLAV (r. 1893), najsvestraniji hrvatski i jugoslavenski književnik, iznimna stvaralačka aktivnost, najutjecajnija književna ličnost između dva svjetska rata. Živio kao profesionalni književnik; poslije drugoga svjetskog rata narodni zastupnik, akademik i član uprave Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, direktor Leksikografskog zavoda u Zagrebu.

U lirskim pjesmama i poemama (*Pan*, 1917, *Tri simfonije*, 1917, *Lirika*, 1919, *Knjiga lirike*, 1932, *Pjesme u tmini*, 1937. i dr.), Krleža raskošnom paletom slikara pjesnika opisuje prirodu, podneve, predvečerja, a najsnažnija je tema jesen s naglašenim ditirampskim motivima. Kada prelazi na

socijalnu i ratnu tematiku, onda njegov poetski stil postaje ekspresivna i satirička riječ protesta protiv ratnih pustošenja i dehumaniziranja ljudskog društva.

U središtu Krležinih stvaralačkih napora jest dramski rad. Obilan i raznolik trajna je potvrda unutarnje potrebe da se Krležin poetski svijet prikaže u scenskom, dijaloškom obliku, u strasnom sukobljavanju s vlastitim protivurječjima. Prve su drame izgrađene na romantičkim likovima i fabulama: *Legenda, Kristof Kolumbo, Michelangelo Buonarotti* i *Adam i Eva* (ove dvije posljednje izvedene 1925). U kasnijim dramama prevladava scenski realizam s izrazitim ekspresionističkim scenama: *U logoru, Vučjak* (1923), *Golgota* (1922). Najzrelija su ostvarenja tzv. glembajevski ciklus: *Gospoda Glembajevi* (1929), *U agoniji* (1928), *Leda,* (1939). Nakon dulje pauze Krleža piše dramu *Aretej* (izvedena 1959).

Novelistički i romansijerski rad najpotpunije je zahvatio u ratnu i poratnu tematiku. Prikazan je naš mali čovjek, prvenstveno zagorski seljak u vrtlogu krvavih ratnih zbivanja. Npr. *Hrvatska rapsodija* (1921), *Hrvatski bog Mars* (1922), *Novele* (1923), *Hiljadu i jedna smrt* (1933), *Povratak Filipa Latinovicza* (1932), *Na rubu pameti* (1938), *Banket u Blitvi* I i II (1938), *Zastave* (1962).

Osebujno mjesto i u Krležinu stvaralaštvu i u hrvatskoj književnosti kao cjelini zauzimaju *Balade Petrice Kerempuha* (1936). Na usta plebejca, satirika i ismijivača Petrice Kerempuha saopćio je

Krleža s mnogo gorčine svoj pogled na prošlost i osnovno životno osjećanje.

Opsežan esejistički rad (o Kranjčeviću, Rilkeu, Križaniću i o dr., o teorijskim likovnim i književnim pitanjima), vrlo žive i beskompromisne polemike sa suvremenicima (*Moj obračun s njima*, 1932), neuobičajene putopisne refleksije (*Izlet u Rusiju*, 1926, *Knjiga studija i putopisa*, 1939), autobiografska oživljavanja mladosti (*Davni dani*, 1956); sva ta djela kao i drugi primjeri beletrističke esejistike značila su uvijek ulaženje u duboke i istančane analize aktuelnih problema i predstavljala su obranu naprednih pozicija u umjetničkom stvaralaštvu.

Pokretanje i uređivanje časopisa (*Plamen*, 1919, *Književna republika*, 1923—1927, *Danas*, 1934, *Pečat*, 1939—1940) predstavljalo je određene književne datume. Stvarale su se tribine javnih diskusija o neposrednim problemima i idejno-teorijskom raščišćavanju.

Krležina književna djelatnost vrlo je složena; prošla je kroz nekoliko razvojnih etapa. Samo u mogućem sintetičkom pregledu vidljiva je njegova potpuna veličina i vrijednost.

Ukupna djela predviđena su u 36 knjiga (od 1954. g. izašla do danas 21 knjiga).

KRONIKA (grč. chronos vrijeme, doba), u značenju ljetopis. Oblik književnog djela koji je bio ponajviše njegovan u srednjem vijeku. U pojedinim samostanima, ili na dvorovima vladara, pisali su pojedinci vremenskim redoslijedom sve važnije događaje iz neposredne ili svjetske povijesti. Ko-

risna djela koja su očuvala uspomenu na mnoga zbivanja. U našoj je književnosti vrijedan primjer *Annuae* A. B. Krčelića.

KRONOLOŠKA POSTUPNOST, v. Proza.

KRONOLOŠKI REDOSLIJED, v. Roman.

KULENOVIĆ, SKENDER (r. 1910), književnik, sudjelovao u narodnooslobodilačkoj borbi od 1941; s uspjehom obrađivao ratnu tematiku (poema *Stojanka — Majka Knežpoljka*, 1942), poslijeratne društvene pojave (satira u stihovima *Zbor derviša*, 1949). Napisao poemu *Ševa* (1952), nekoliko drama (*Tri komedije*, 1943, *Večera*, 1950, *Svjetlo na drugom spratu*, 1959), više članaka iz književnosti.

KULTERANIZAM, v. Gongorizam.

KUMIČIĆ, EUGENIJ (1850—1904), romanopisac i novelist, manje značajan kao dramatičar. Bio je novinar i profesionalni političar (zastupnik Stranke prava Ante Starčevića). U Francuskoj je upoznao suvremena književna strujanja. Prvi je kod nas popularizirao naturalizam i teorijski ga opravdavao. U članku *O romanu* zahtijeva da književnost prikazuje stvaran život, da iznosi sve pojave, a obavezno i najgore strane sa zadatkom da djeluje moralno. Tim će putem ići Kumičić uzimajući građu iz Istre, Hrvatskog primorja, Zagreba te iz hrvatske prošlosti. Nije pisac s ujednačenim i smirenim stilom, nego se prilagođava svojim programskim nastojanjima i pragmatističkim shvaćanjima. Kada obrađuje gradski život (romani *Olga i Lina* 1881, *Gospođa Sabina* 1883, i dr.), Kumičić se služi nekim naturalističkim postupcima tražeći ružne i

mutne strane života. Kada uvodi Istru i H. primorje u našu književnost (*Jelkin bosiljak*, 1881, *Začuđeni svatovi*, 1883, i dr.), onda je sklon više realističkim postupcima ističući domaćeg čovjeka i patrijarhalni život. U povijesnim romanima (*Kraljica Lepa*, 1902, *Urota Zrinjski-Frankopanska*, 1892) oživljava i neke romantičarske postupke u iznalaženju i izgradnji fabule. Bio je mnogo čitan.

Sabrana djela I—XV (1933—1941).

KUMULACIJA (lat. cumulatio gomilanje), figura (v.) koja sa što više riječi prikazuje likove, slike, pojmove da se dobije što raznolikiji i puniji dojam. Ako se izgubi mjera u količini i kvaliteti izbora, postizava se sasvim suprotan, negativan rezultat.

KUNG CE (Konfucius), v. Ši king.

KVAZIMODO, S. v. Quasimodo, S.

L

LACHMANN, K., v. Epika.

LA FONTAINE, JEAN DE (Žan d Laftonten, 1621—1695), francuski književnik. Prva književna djela — u duhu vremena piše sve vrste poezije — razrađena su u okvirima klasicizma (v.) XVII st., ali i s velikim tragovima renesansne šarolikosti u stihu i jeziku (*Adonis*, 1658, *Climène*, 1658. i dr.). Stihovane *Priče* u 4 knjige (1665, 1671, 1675, 1685) obrađuju antičke i renesansne motive po ukusu vremena. Međutim, La Fontaine nalazi sebe u djelu *Basne* (Basne Ezopove stavljene u stihove od M. de la Fontaine, 1668—1694), gdje daje najpotpuniju sintezu renesansnih ugođaja, humanističkih ideja, klasicističke stilske dotjeranosti, prosvjetiteljsko-moralističkih problema i svoga ličnog stava. Među prvima u evropskim književnostima uvodi slobodni stih, prethodeći tako romantičarima i simbolistima.

LAJTMOTIV, v. Provodni motiv.

LAKONIZAM (prema imenu plemena Lakedemonci, Spartanci, u antičkoj Grčko), sažet i jez-

grovit način izražavanja, sveden na najnužnije slike ili predodžbe.

Klasičan je primjer lakonskog govora rastanak jedne Spartanke sa sinom koji je odlazio u rat: »Ili sa štitom, ili na štitu!«

LAKRDIJA (tur. lakyrdy razgovor, besjeda), manji i kraći scenski komad u kojemu se neka tema prikazuje u slobodnom šaljivom tonu bez ikakva obzira i poštovanja. Odsustvo bilo kakvog uvažavanja likova i teme na pozornici i prepuštanje raspuštenoj šali i ismijavanju, obilježje je djela s ugođajem lakrdije.

LALIĆ, MIHAJLO (r. 1914), književnik, porijeklom iz Crne Gore; društveni i kulturni radnik. Započeo književni rad prije rata; poslije oslobođenja piše pjesme (*Staze slobode*, 1948), ali je znatno izrazitiji kao prozni pisac koji je s velikim uspjehom obrađivao složenu tematiku narodne revolucije i poslijeratnih zbivanja. Objavio je pripovijetke (*Izvidnica*, 1948, *Izabrane pripovijetke*, 1950, *Prvi snijeg*, 1951, *Na mjesečini*, 1956), romane (*Svadba*, 1950, *Zlo proljeće*, 1953, *Raskid*, 1955, *Lelejska gora*, 1957, *Hajka*, 1960), putopise i zapise.

LAMENTI, v. Vitezović, Pavao Ritter.

L'ART POUR L'ART (lar pur lar, franc., umjetnost za ili radi umjetnosti) termin, u širem smislu određena teorijska koncepcija, koji je formulirao francuski filozof Victor Cousin (1836) za zahtjeve:

1. da umjetnost mora biti slobodna od svake svrhe;

2. da na nju ne smiju utjecati ni moral, ni politika, ni religija;

3. da je za razumijevanje umjetnosti jedino dovoljna njena vlastita svrha koja proizlazi iz njenih vlastitih zakona;

4. da se umjetnost može i mora razumjeti samo iz ideje lijepog, tj. iz onih postavki koje se nalaze u samom pjesništvu i njegovim zakonima.

Na osnovu gornjih teza formuliran je termin *umjetnost radi umjetnosti, umjetnost zbog umjetnosti* — a sve drugo je nebitno, sekundarno.

Gornje postavke nisu u svemu jasno određene, a još manje argumentirane. Izazvale su nebrojene diskusije, nesporazume, zablude. Ipak se mora istaknuti da je Vicktor Cousin dobro naslutio potrebu da se umjetnost ne smije podvrgavati nikakvim drugim tendencijama, tj. ne smije se njima subordinirati. Dobro i vrijedno umjetničko djelo sámo će svojim izražajnim sredstvima najbolje govoriti o društvenoj i kulturnoj klimi svoga doba, te nikako nije potrebno da se umjetničkom stvaralaštvu nameću različiti zahtjevi.

U tome pozitivnom i konstruktivnom smislu razrađivat će tezu l'art pur l'art simbolizam (v.), parnasovci (v.), impresionizam (v.). U teorijskim raspravljanjima branit će je Th. Gautier, Ch. Baudelaire, G. Flaubert, Braća Goncourt, O. Wilde, i dr. U suvremenoj teoriji umjetničkog stvaralaštva naći će gornja teza svestranu potvrdu u teoriji o relativnoj samostalnosti umjetnosti unutar općega društvenog života i povijesnog kontinuiteta.

Istovremeno je Victor Cousin svojim tezama otvorio vrata širokim i mnogim zabludama o potpunoj samostalnosti i neovisnosti umjetnosti od društva i čovjeka. Takva misao bila je uvijek utočiste onih književnika koji su tim i takvim stanovištem htjeli samo prikriti svoje slabosti i stvaralačku nemoć.

LATINITET, skupni naziv za velik broj djela napisanih na latinskom jeziku od naših ljudi.

Latinski jezik proširio se na području današnje Jugoslavije za rimske okupacije. Najprije se širio preko vojnih posada po gradovima, a onda svim putovima jake i moćne kolonizacije. Učvršćenju latinskog jezika u našim krajevima znatno pridonosi katolička crkva koja ga je prihvatila kao svoj crkveni i službeni jezik. A njegovu upotrebu u književnosti i nauci ozakonjuje evropski pokret humanizma počevši već od XV st.

Upotreba latinskog jezika u našim krajevima traje više stoljeća: sve do kraja XVIII st. Na njemu su očuvani različiti spomenici: od nadgrobnih natpisa do značajnih književnih djela.

Možemo spomenuti velik broj pravno-administrativnih spisa javnoga ili privatnog karaktera (npr. naredbe, darovnice, oporuke, ugovore, imenovanja, dopisivanja i sl.), zatim tekst *Kronike popa Dukljanina* (nastao oko 1148), teološke i crkveno-pravne rasprave, latinske kodekse, zbirke natpisa, latinska djela mnogih naših pisaca (npr. v. Marulić, Marko, zatim memoarsko djelo *Annuae* A. B. Krčelića iz XVIII st. i dr.).

Latinistički rad mnogih naših zaslužnih ljudi predstavlja vrlo značajnu kulturnu i književnu baštinu.

LAUDE, v. Crkvena drama.

LAZAREVIĆ, LAZA (1851—1890), izraziti novelist, po zanimanju liječnik. Suvremenik i sudionik omladinskog pokreta sedamdesetih godina u Srbiji, ali je ostao duboko i intimno vezan za stari patrijarhalni red, njegove tradicije i društveni život. U njemu je nalazio glavne teme i likove za svoje novele, crpio je iz njega svu potrebnu građu. Lazarević je znao stvoriti atmosferu svoje sredine, komponirao je sažeto i zbijeno odabranu građu, ukusno je isticao dramatičnost situacije, a dijalozi su mu živi i neposredni. Njegove su novele jedno od najboljih ostvarenja u razdoblju realizma.

Novele: *Prvi put s ocem na jutrenje* (1879), *Školska ikona* (1880), *U dobri čas hajduci* (1880), *Na bunaru* (1881), *Verter* (1881), *Sve će to narod pozlatiti* (1882), *Vetar* (1889), *On zna sve* (1890) i dr.

Sabrana dela, 1958.

LAZAREVIĆ, STEVAN (1370—1427), srpski despot, sin kneza Lazara (poginuo 1389. u boju na Kosovu). Mnogo je učinio u teškim vremenima za srpsku prosvjetu. I sam se bavio književnim radom. Vrlo je vrijedan njegov tekst *Slovo ljubavi,* napisan u obliku pjesme u prozi s nekim karakteristikama ode (v.) i psalma (v.).

LAZARILLO DE TORMES (Lasariljo de Tormes), najznačajniji španjolski pikarski (v.) roman

nepoznata pisca (1554), preveden ubrzo na mnoge evropske jezike (i na naš jezik). U djelu se prikazuje život i nebrojene dogodovštine dječaka Lazarilla koji služi niz godina kod više gospodara (najprije kao vodič slijepca, zatim kao sluga siromašnog viteza te škrtog župnika i dr.). Po svojoj kompoziciji (opširni izvještaj o nizu područja iz društvenog života) i grubim gotovo oporim izlaganjem zbivanja, djelo je odigralo značajnu ulogu u oblikovanju kasnijeg evropskog romana.

LECONTE DE LISLE, CHARLES (Lkont d Lil, 1818—1894), francuski liričar, značajni književni estetičar i kritičar, dramatičar, prevodilac (Anakreonta, Horacija, Homera i dr.) Teoretičar i glavni predstavnik grupe Parnas (v.), koja je nastupila 1866. U težnji da što više istakne objektivnost pjesničkog stvaranja zahtijeva primjenjivanje naučnih metoda u pjesničkom radu, povezujući najuže umjetnost i nauku. Pjesnici parnasovskog kruga (Gautier, Leconte de Lisle, Baudelaire, Varlaine, Mallarmé i dr.) izdali su tri zbirke pod naslovom *Suvremeni Parnas* (1866, 1871, 1876).

Leconte de Lisle autor je zbirki *Antičke poeme* (1852 i 1874), *Barbarske poeme* (1869—1878), *Tragičke poeme* (1884), u kojima obrađuje motive iz dalekih epoha i minulih kultura. Razočaran u suvremenim zbivanjima, duboko ogorčen i pesimističan, Leconte de Lisle tražio je svoj ideal ljepote u dalekoj prošlosti. Osnovni pesimistički ugođaji snažno su se odrazili i u drami *Erinije* (prema Eshilu) i posmrtnoj zbirci *Posljednje poeme* 1895).

LEGENDA (lat. legenda ono što treba čitati), oblik kraće (usmene i pisane) pripovijetke u kojoj je čudesno, mitološko osnovna građa, ali sve se izlaže u vidu nizanja podataka iz vjerovanja i porijekla istaknutih ljudi, svetaca, neobičnih životinja i naročito značajnijih mjesta. Osnovni je karakter legende *etiološki,* tj. ona govori o početku, izvoru, porijeklu i razvoju, te didaktički, jer želi prvenstveno da obavijesti i pouči.

Na određene dane čitaju se u crkvama legende o mučenicima i svecima. Poznate su i mnoge zbirke legendi, npr. *Legenda aurea* (zlatna legenda) genoveškog biskupa Jacoba de Voragine (oko 1270), koja je bila poznata i u našim krajevima.

LEJKIZAM, v. Coleridge, Samuel Taylor.

LEKSIKOGRAFIJA, v. Leksikon.

LEKSIKON (grč. lexis riječ, izraz), alfabetskim redom složen određeni izbor riječi (natuknica, pojmova) koje se tumače kraćim ili širim objašnjenjima. Može biti sastavljen prema vrlo različitim kriterijima: zato su leksikoni mnogovrsni i raznovrsni.

Upotrebljava se i termin *thesaurus* (latinska pozajmljenica iz grčkog thesauros blago). Upotrebljava se u značenju opširnoga i sveobuhvatnog rječnika jednog jezika sa svim nužnim objašnjenjima i primjerima.

Leksikografija (grč. lexis riječ, graphein pisati), naučna priprema, izrada te izdavanje leksikona različitog oblika i svrhe.

LEONINSKI SROK, v. Srok.

LEOPARDI, GIACOMO (1798—1837), veliki talijanski liričar u razdoblju romantizma, esejist, svestrano i klasički obrazovan, prevodilac (preveo Horacijevu *Ars poetica* i dr.). Dugo je i teško bolovao, živio je kao tužni osamljenik. Vrlo rano nastupa kao pjesnik s rodoljubnim motivima (pjesme *Italiji,* 1818, i *Pred Danteovim spomenikom).* Nešto kasnije Leopardi svoju intimnu tragediju i romantički svjetski bol (tzv. *Weltschmerz)* sugestivno iznosi u svojoj poeziji kao kozmički pesimizam, ali prožet toplim ljudskim razumijevanjem za ljude koji stradaju i pate (u pjesmi *Žuka ili cvijet pustinje,* 1836).

Najbolja se pjesnikova ostvarenja nalaze u zbirci *Canti* (41 pjesma, 1816—1836), u kojoj su karakteristične leopardijevske idile, lirske ispovijesti o ličnoj nesreći i razmišljanjima osamljenog pjesnika (npr. *Sjećanja, Beskonačnost).* Najviše se ističu pjesme posvećene Silviji i Nerini *(Silviji)* te slikama prirode i ljudi iz njegova rodnog mjesta Recanati (*Subota u selu, Mir poslije oluje, Osamljeni modrokos).*

Od proznih spisa ističu se *Moralna djela* (1827) u kojima je Leopardi najpotpunije izrazio svoje filozofske poglede. Posthumno je izašlo djelo *Misli* (1845), izvod iz opširnoga autobiografskog dnevnika.

LESKOVAR, JANKO (1861—1949), po zanimanju učitelj. Književno je djelovao kratko vrijeme; napisao je više pripovijedaka (izdao ih pod naslovom *Pripovijesti,* 1917), romane *Propali dvori* (1896) i *Sjene ljubavi* (1897). Leskovar ulazi u profinjene

psihološke analize svojih likova i njihovih ličnih problema. Po tim crtama Leskovara će kao svoga prihvatiti modernističke struje potkraj XIX st.

LESSING, GOTTHOLD EPHRAIM (1729—1781), njemački književnik (dramatičar, didaktički pisac, filolog, kritičar, teoretičar drame), istaknuti predstavnik njemačkog prosvjetiteljstva. U drami *Židovi* (1749) Lessing već na početku književnog stvaralaštva zastupa toleranciju i praktički humanizam. Istovremeno ističe snagu ljudskog razuma i značenje etičkog stava kao najveće ljudske vrednote. U građanskoj tragediji *Miss Sara Sampson* (1755), s temom iz engleske građanske sredine, proširuje tematiku tragedije u duhu prosvjetiteljskih težnji. Komedija *Minna von Barnhelm* (1767), najvrednije Lessingovo scensko djelo, tragedija *Emilia Galotti* (1772) i posljednje dramsko djelo *Mudri Natan* (1779), iako razrađeni na različitim temama, prožeti su osnovnim Lessingovim humanističkim problemima. Djela *Laokon ili o međama likovnih umjetnosti i pjesništva* (1766) i *Hamburška dramaturgija* vrijedan su prilog teoriji književnosti, posebno drame.

LEVSTIK, FRAN (1831—1887), slovenski književnik, proveo je nemiran i težak život; bio je učitelj, novinar, urednik, izdavač, leksikograf, bibliotekar. Književni rad započinje ljubavnim pjesmama (*Tonine pesmi* 1856, *Franjine pesmi* 1869), piše romanse i balade (odrazi romantičarske tradicije), a satire i epigrame štampa u listu *Pavliha.*

Značajniji je Levstikov rad u prozi. U putopisu *Popotovanje iz Litije do Čateža* (1858) plastično je

okarakterizirao slovenskog čovjeka u njegovu ambijentu. Poznatije je djelo *Martin Krpan z Vrha* (1858). Tema i glavni lik uzeti su iz narodnog predanja i obrađeni u narodnom jeziku. S oslonom na psihologiju narodne pripovijetke, Levstik je kompozicijom radnje, glavnom idejom, diskretnom ironijom i aluzijom na suvremene prilike dao vrlo vrijedan i zanimljiv književni tekst, privlačan i mnogo čitan.

Levstik je zaslužan za osnivanje slovenskog kazališta u Ljubljani, a mnogo je naučno radio na području jezika i pravopisa.

Zbrana dela I—VIII (1948—1960).

LIBRETO, v. Opera.

LICENCIJA POETIKA (lat. licentia poetica pjesnička sloboda), stručni termin koji potječe još iz antičke poetike (v.), a kojim se označava pjesnička i umjetnička sloboda u izboru motiva, tema, stilskih izražajnih sredstava, jednako kao i sloboda u upotrebi i preradi ranijih i poznatih motiva i tema. Svaki književnik pristupa svome poslu s određenim stvaralačkim mogućnostima te ličnom stručnom spremom i osposobljenošću za konkretne zadatke. Da bi što potpunije ispunio svoj zadatak mora imati što puniju slobodu i što više pozitivnih stimulativnih faktora u svome radu. Zato može da slobodno izmišlja, ili da mijenja nađene materijale i da ih oblikuje prema svojim shvaćanjima i težnjama. Razumljivo je što se književnik ipak mora u svojoj ličnoj i stvaralačkoj slobodi pridržavati određenih umjetničkih zahtjeva i zakona: ovi, napokon, određuju vrijednost i uspjeh ostvarenja.

LIJEPA KNJIŽEVNOST, v. Književnost.

LIK, opći naziv za ličnosti obrađene u književnim djelima, bez obzira na pozitivne ili negativne osobine. Književni lik je uvijek nosilac određenog shvaćanja te predstavlja težnje u jednoj situaciji. Ističe se svojim stavom i držanjem i za njega se povezuju redovno sva zbivanja u djelu: on u njima sudjeluje, u njima se očituje, utječe na njihov tok (v. Karakter).

LIKOVNI FOLKLOR, v. Folklor.

LIRA (grč. lyra žičano glazbalo), muzički žičani instrument na kojem se zvuk proizvodio titranjem žice. Davao je mekše tonove i služio je pretežno kao pratnja za kazivanje i intimne lirske ispovijesti, ali je pratio i himne i pojedine dijelove iz opera i epskih pjesama.

Njen nježniji ton i ugođaj dao je kasnije i ime ličnoj, osjećajnoj poeziji; nastao je termin lirika (v.).

LIRIKA (grč. lýra vrsta instrumenta koji je pratio pjevanje pjesama),

1. lirizam (v.) ne samo kod lirskog pjesnika nego i kod prozaista i dramatičara;

2. ukupno pjesničko djelo nekog pjesnika; npr. lirika Tina Ujevića;

3. katkada i kao ukupnost lirske poezije nekog razdoblja ili pokreta.

Lirika je neposredno pjesničko oblikovanje čuvstvenog stanja bez unošenja nekog događaja; ona je neposredno jezično oblikovanje uznemirene, ganute čuvstvenosti. Forme oblikovanja vrlo su

različite; teško ih je pregledno sistematizirati. Jedan od neizostavnih oblikovnih principa u lirici jest pjesnički lirski ritam, većinom ostvaren u stihovanoj pjesmi; ali nije bezuslovno ograničen na taj vanjski, vidljivi oblik.

Lirika izražava subjektivni doživljaj pjesnikov, lično osjećanje, lične refleksije i reakcije na vanjski svijet. Ali ukoliko je riječ o umjetničkom ostvarenju lirske pjesme, ona uz lirska osjećanja reprezentira osjećanja većeg skupa, pa i samog društva. Ukoliko je dobar pjesnik više ličan i više svoj, on je istovremeno više i zajednički, opći. Njegov je lirizam sveobuhvatniji, humaniji.

Mnogi teoretičari smatraju da je lirika pjesnički praoblik, pjesnički prvotni i najstariji izraz, upravo zbog svoje neposrednosti i svog umjetničko-oblikovnog karaktera.

Često se lirika ili lirska poezija dijeli na a) čuvstvenu (emotivnu) i misaonu (ili refleksivnu), b) subjektivnu i objektivnu. Navode se i drugi termini: ljubavna, erotička, intimna, anakreontska, nacionalna, odgojno-utilitaristička, religiozna, socijalna, revolucionarna i dr. Kao i sve druge diobe poezije, i umjetnosti uopće, tako i ova služi samo za osnovnu orijentaciju, jer uzima samo neke elemente iz pojedine lirike, i to upravo nebitne.

Nikakvim racionalnim i vidljivim mjerama ne da se uhvatiti i odrediti lirsko: ono što je suštinsko i bitno u jednoj lirskoj pjesmi. Ono je uvijek novo, neponovljivo, ne može se do kraja opisati i prikazati, te stoji za sebe, autonomno, kao svoj i

zaseban svijet. Sistematizacije i klasifikacije lirskih pjesama samo su pomoćne mjere radi snalaženja u obilju materijala.

Samo se na prvi pogled može učiniti da je lirika — zbog svoje naglašene individualnosti i subjektivnosti — daleko od povijesnih i društvenih zbivanja. Nasuprot, lirika je s njima u najužoj vezi, jer upravo u njima nalazi svoj prvotni korijen. Istovremeno, lirika je i prvi odgovor, prva intimna reakcija na konkretne društvene i povijesne situacije, ali samo na svoj lirski način i svojim lirskim izražajnim sredstvima.

Zato se mogu razumjeti najživlje i najneposrednije promjene u motivima i izrazu lirske pjesme u povijesnom pregledu. Iz istih se razloga ne može govoriti u pitanju porijekla lirike o jednom mjestu i jednom vremenskom razdoblju. Nastajala je na raznim stranama i u razno doba.

Osnovne oblike lirskih pjesama prikazujemo odvojeno i zasebno svaki za sebe.

LIRIZAM, izražavanje naglašene osjećajnosti (senzibilnosti) različitim stilskim načinima u jednom književnom djelu, ili u usmenom saopćavanju, ili u nekom postupku. Lirizam je izravno očitovanje čovjekove ličnosti i duševnosti, njegova osjećanja, opredjeljenja i stava. Gdje god čovjek radi i nastupa, javlja se i njegov lirizam. U književnosti dolazi u svim njenim oblicima i vrstama: u lirskoj i epskoj pjesmi, u proznom djelu, u drami.

LIRSKA DIGRESIJA, v. Proza.

LIRSKA PJESMA, zasebna cjelina, složena (komponirana) prema vlastitim zakonima, pretežno napisana u stihu, rjeđe u proznom obliku (tada se zove *pjesma u prozi*).

Mali organizam lirske pjesme traži stroži red riječi, njihovu puniju funkcionalnost, da bi djelovanje bilo veće.

Osnovni vanjski, izražajni oblik pjesme je stih (v.). I ostao je stoljećima, mijenjajući donekle oblik, jer je svako doba i ovdje davalo svoj pečat sa svojim čuvstvenim i idejnim težnjama. Potkraj XIX i početkom XX st. dolazi do razbijanja zatvorenog, ritmički strogo odmjerenog stiha, a uveden je postepeno slobodni stih uz primjenu i svih ranijih, ustaljenih oblika stiha.

Osnovni elementi pjesničkog jezika jesu metafora (v.), ritam (v.) i muzika. Snagu pjesničkog izraza pojačava izbor riječi, njihov poredak u stihu, ponavljanje, pauze.

Lirska pjesma nosi u sebi sliku punijeg, sadržajnijeg života, razrađenu pjesničkom imaginacijom; ona otkriva suštinu i omogućava dublju spoznaju svijeta.

Lirska je pjesma vrlo stara: koliko i samo ljudsko društvo. Kada je i kako je nastala, složeno je i sporno pitanje. Je li se razvila samostalno, ili zajednički, sinkretistički, uz muziku, ili uz rad i radni ritam, ili pri vjerskim obredima i uz zabavu, pitanja su teška i postoje različite teorije. U prvim svojim oblicima sigurno je bila vezana uz muziku i ples.

Pjevana je poezija bila posvuda narodna. Pjevana je pjesma bila naročito njegovana u antiknoj Grčkoj, ali i u mnogim vjerskim obredima kod drugih naroda. S vremenom se i u različito vrijeme oslobađala muzike, npr. u Grčkoj u III st. st. e. Otada se u Grčkoj javljaju individualni pjesnici koji pišu samostalno. Sve do naših dana poezija je pisana i nepjevana. Jedino su u srednjem vijeku trubaduri kraće vrijeme pjevali pjesme uz pratnju instrumenata.

Poticaj za doživljavanje, ili motiv lirike, može biti sve što uzbuđuje čovjekovu čuvstvenost. Nema i ne može biti nikakva ograničenja, jer i najbeznačajnije pojave u životu, jednako kao i velika zbivanja i ljudske tragedije, mogu izazvati iznenadna uzbuđenja i prikladnu atmosferu za stvaralačku aktivnost.

Oblici lirskog stvaralaštva i konkretna ostvarenja lirske pjesme vrlo su raznolika; gotovo nepregledna. Povijest svjetske i nacionalnih književnosti potvrđuje — sasvim prirodno — neprekidno obnavljanje ranijih i stvaranje novih lirskih formi. Osnovne, suštinske karakteristike lirike i lirske pjesme javljaju se uvijek iznova u novijem i novom oblikovanju.

Pjesničke vrste i oblici mijenjaju i gube tokom vremena svoja prvotna i ranija značenja. I suvremeni pjesnici upotrebljavaju ranije i starije oblike, npr. ditiramb, rapsodiju, epitaf, elegiju, baladu i dr., ali im daju svoje značenje, zadržavajući osnovni ton ili opći ugođaj.

LIRSKI DESETERAC, stih od deset slogova s cezurom poslije četvrtog sloga.

LI T'AI PE (ili Li Tai Po, ili Li Po, 701—762), veliki kineski pjesnik, pjesnički uzor u kineskoj poeziji, u svjetskoj književnosti istaknuto pjesničko ime. Proživio nesređen i boemski (v.) život. Pisao je pjesme, ponajviše kraće lirske, ali i epske i pjesme opisnog karaktera. Zamašno pjesničko djelo iznosi oko 30 svezaka.

Glavni motivi u njegovoj poeziji vezani su uz vinsko raspoloženje i izvanredne poetske opise prirode. U opisima je duboko osjećajan; oni nisu samo slike nego i dublja poetska spoznaja prirode i svijeta, u osnovi koje se nalazi diskretna sjetna rezignacija. Li Tai Pe je razvio istančani smisao za male ugođaje i naoko neznatne životne radosti i ljepote. Težio je više kraćem obliku pjesme, a zahtijevao da svaki stih bude potpuna rečenica. Od duljih pjesama poznata je balada o ratniku koji luta.

LITOTA (grč. litótes ujednostavnjenje, ublažavanje, umanjivanje), figura (v.), u svemu oprečna hiperboli (v.), postavlja težište na slabljenje prvog izraza, na ublažavanje i umanjivanje određenih dojmova i predodžaba, ali s određenom namjerom da se postigne više, po načelu »malo za mnogo«. Npr.:

Nijesam ni ja po glavi ozebao.

Poslovični izraz

LONDON, JACK (1876—1916), popularni američki pripovjedač. Promijenio niz zanimanja (bio

radnik, mornar, krijumčar, kopač zlata), zatim postao novinar i ratni dopisnik u rusko-japanskom ratu. Sudjeluje živo u političkom životu na strani socijalističke stranke, piše političke članke (*Rat klasa*, 1905, *Revolucija i drugi eseji*, 1910). Odaje se alkoholu i u teškoj duševnoj depresiji počinja samoubistvo.

Veliku popularnost stječe novelama i romanima u kojima obrađuje živo, neposredno i uvjerljivo napete teme zanimljivog i dinamičnog sadržaja. Uvijek su u centru pažnje izrazite ličnosti, ali su autorove simpatije nepokolebljivo na strani potlačenih ljudi i socijalističkih pogleda na društvo.

Djela: *Ljudi s dna* (1903), *Bijeli Očnjak* (1907), *Morski vuk* (1904, tema o osamljenom i silovitom natčovjeku u duhu Fr. Nietzschea), *Željezna peta* (1907, društveno-utopistički roman), *Zlato* (1910, o kopačima zlata), *Mjesečeva dolina* (1913, o društvenoj problematici), zatim romani s autobiografskom građom *Martin Eden* (1909) i *Kralj alkohol* (1913), i dr.

LOPE DE VEGA (1562—1635), svestrani španjolski književnik: prvenstveno komediograf, a potom pjesnik i pripovjedač. Nesređena i pustolovna života, široke naobrazbe, potpuni poznavalac suvremenog života, jedan je od najplodnijih književnika na svijetu (sačuvano je oko 500 kazališnih komada, velik broj epova, poema, satira, pripovijedaka, pjesama, među ovima bio je najveći broj soneta).

Građu za komedije uzimao je iz različitih područja (iz Biblije, antičke mitologije, povijesti, starih kronika, viteških romana, narodnih pjesama). Naročito je uspješno obrađivao teme viteške časti (*Peribañez, Vitez iz Olmeda, Najbolji je sudac kralj, Seviljska zvijezda, Lijek u nesreći*), zatim teme iz suvremenih zbivanja, u kojima je mogao biti slobodniji (*Budalasta vlastelinka, Dosjetljiva djevojka, Vitez čudesa, Vrtlarov pas*).

Za repertoar španjolskog teatra najznačajnija ličnost, u svjetskoj teatrologiji iznimna pojava. I kod nas je mnogo izvođen.

LOVAČKE I RATNIČKE PJESME, v. Epika.

LOVRAK, MATO (r. 1899), po zanimanju učitelj, jedan od najznačajnijih suvremenih pisaca za djecu. Izrazit pripovjedač, s izvanrednim smislom za psihologiju djeteta. Djela su mu prožeta vedrinom i humorom, a razrađena na realističkoj osnovi. Od mnogobrojnih djela najveći su uspjeh imala *Slatki potok* (1930), *Djeca velikog sela* (1933), *Družba Pere Kvržice* (1933), *Neprijatelj br. 1* (1938), *Dječak konzul* (1954) i dr.

Sabrana djela I—XII (1963).

LÖNNROT, ELIAS, v. Ep, Kalevala.

LUCIĆ, HANIBAL (1485—1553), predstavnik hvarskog književnog centra, autor zbornika trubadurskih pjesama *Pjesni ljuvene* (22 pjesme), prevodilac Ovidija. Lucić je izrazit pjesnik, jak i uvjerljiv u svom izrazu, s neposrednijim ličnim stavom u obradi ljubavnih motiva (*Jur ni jedna na svit vila*). Lucić je pisao pjesničke poslanice (v.).

Nacionalnim osjećanjem prožeta je oda *U pohvalu grada Dubrovnika,* gdje je istaknuo društveno i političko uređenje Dubrovnika kao ideal.

Veće književno interesovanje izazvao je dramom u stihovima *Robinja.* Uzimajući motiv i fabulu iz narodnog života i narodne poezije, Lucić je napisao prvu svjetovnu hrvatsku dramu. Povezao ju je uz Dubrovnik i porobljene hrvatske krajeve i time aktualizirao njenu glavnu ideju.

LUCIDAR (lat. lucem dare svjetlo dati), opširnije djelo prijevodnog karaktera iz XII st., u kojem su skupljena sva srednjovjekovna znanja o vjeri, društvu i svijetu u obliku dijaloga između učitelja i učenika. Prevedeno je iz češkog jezika, i još ranije iz latinskog. Djela takve vrste bila su vrlo popularna, mnogo su se čitala i prevodila; širila su smisao za knjige i čitanje i prenosila osnovna znanja.

LUKRECIJE, TIT KAR, v. Ep.

LJ

LJERMONTOV, MIHAIL JURJEVIČ (1814—1841), ruski liričar, romanopisac, dramatičar. U buntovnom i burnom životu (poginuo u dvoboju), ličnim stavom prema društvu, pokazao neposredno mnoge karakteristične crte romantičkog junaka. Iako se otvoreno branio da nije pod utjecajem Byrona (v.), ističući s ponosom svoju rusku dušu (u pjesmi *Ne, ja nisam Byron*, 1832), ipak je Ljermontov izraziti romantički lirski pjesnik. Njegovi su motivi: pobuna protiv sredine, čežnja za slobodom, smionost u društvenom nastupu i revolucionarni bunt (oštra kritika vladajućih krugova povodom tragične smrti Puškinove u pjesmi *Smrt pjesnika*, 1837), osamljenost, želja za velikim pothvatima, naglašena čuvstvenost. Razvijao je u ruskoj varijanti slične likove kao Byron; poema *Demon* (1841), *Pjesma o trgovcu Kalašnikovu* (1838)

I u glavnom djelu *Junak našega doba* (1838—1839), proznom romanu od pet novela, Ljermontov razvija svoj centralni lik Pečorina s obilježjima romantičkog lika. Ali kako unosi bogati autobiografski materijal i daje istančane psihološke

analize likova, stilski je vrlo bliz realističkom postupku.

Pisao je drame (*Maskarada,* 1835—1836 i dr.).

LJUBIŠA, STJEPAN MITROV (1824—1878), pripovjedač, iznimna pojava književnika samouka koji se obrazovao na narodnoj književnosti. Usvojio njen jezik i humor, oslanjao se mnogo na narodna vjerovanja i zanimljivije običaje, gdje je našao pogodne teme i likove za svoje pripovijetke (*Pripovijesti crnogorske i primorske,* 1875, *Pričanja Vuka Dojčevića,* 1877, *Pripovijesti,* 1882).

Celokupna dela I—II (1928—1931).

M

MACHIAVELLI, NICCOLÒ, v. Komedija.

MACPHERSON, JAMES, v. Ep.

MADRIGAL (tal. mandriale pastirska pjesma, motivi s ovcama, mandra stado, ili vjerojatno novolatinska riječ matricale materinji, narodni jezik), izvorno pjevana pjesma o pastirima, a od XIV st. (Fr. Petrarca v., i dr.) preoblikovana u kratku, pretežno ljubavnu pjesmu sa smirenim i idiličnim ugođajem bez čvršćih jezičnih i muzičkih oblika. Kasnije se opseg madrigala proširuje na filozofska razmatranja satiričko-epigramatskog ugođaja i na bockavo-ironične sadržaje. Kao muzički oblik njegovan je pretežno u doba renesanse, ali nije ni u književnosti nepoznat sve do XIX st. (u romantici je obnovljen, a nalazi se i u *Faustu* J. W. Goethea, v.). Naglašena je u izrazu muzikalna komponenta. Posebno je njegovan u talijanskoj i španjolskoj književnosti XV i XVI st.; bio je kombiniran od osmerca i jedanaesterca. U početku je madrigal bio pjesma gotovo isključivo uz muzičku pratnju. Vjerojatno je da je narodnog porijekla i da je sa sela došao u gradove.

Imao je različit oblik: najprije se sastojao od dvije tercine (v.) i još jednog ili dva stiha. Bio je u pravilu i kasnije kratak: imao je šest do četrnaest stihova.

MAETERLINCK, MAURICE (Moris Materlink, 1862—1949), flamanski pisac francuskog izraza. Kao pisac drama (v.) nastojao je na sceni ostvariti teorije simbolizma (v.) i u tome je pogledu značajan dramski predstavnik (*Princeza Maleine,* 1889, *Pelléas i Melisande,* 1892, *Unutrašnjost,* 1894 i ponajviše najpoznatije Maeterlinckovo djelo *Plava ptica,* 1909).

Filozofsko-moralistička djela (*Blago poniznih,* 1896, *Mudrost i sudbina,* 1898) izazvala su pažnju posebno svojim filantropskim i optimističkim tretiranjem životnih problema. Mnogo su većeg značenja i domašaja popularno-naučna djela o životu insekata i cvijeća (*Život pčela,* 1901, *Inteligencija cvijeća,* 1907, *Život mravi,* 1930), u kojima je s mnogo ljubavi i na zanimljivoj građi otkrivao tajanstveni život biljaka i kukaca.

Ostala djela: *Smrt* (1913, filozofska razmišljanja o životu i smrti), popularno-naučna djela *Život prostora* (1928) i *Veliki zakon* (1929) i dr.

Godine 1911. dobio Nobelovu nagradu za književnost.

MAGISTRALE, v. Sonet.

MAHABBHARATA (Mahâbhârata: Velika borba u plemenu Bharata), veliki indijski ep (oko 200 000 stihova) nastao između IV st. st. e. i IV st. n. e. Djelo se pripisuje — bez dovoljno razloga —

legendarnom bramanskom isposniku Vjasi koji se u samom djelu spominje kao djed glavnih junaka. Najstariji dio epa čine stare epske pjesme o borbama između dvaju vladarskih ogranaka u zapadnoindijskom ratničkom plemenu Bharata. To je klasična ratnička poezija nastala među pripadnicima ratničke kaste kšatrija a proizašla iz starijih pjesama u kojima su dvorski pjevači slavili junačka djela kraljeva.

Jedna od najpoznatijih epizoda (prevedena i na naš jezik) jest *Pjesma o kralju Nali.* To je priča o kralju Nali, velikom kockaru te plemenitoj i požrtvovnoj kraljevni Damajanti.

Svećenička kasta brahmana, u toku kasnijih stoljeća, bavila se mnogo ovim epom i u značajnije epizode unijela svoj religiozni duh; u *Priču o Savitri,* o vjernoj ženi koja svojom ljubavlju svladava sve zapreke; *Priča uzvišenoga* (Bhagavadgîtâ) — najpopularniji dio Mahabbharate — iznosi brahmansku filozofiju o smislu aktivnosti i nesebičnom ispunjavanju dužnosti.

U indijskom se epu nalaze pored junačkih pjesama i ratničke poezije i drugi književni oblici: starodrevne legende, mudre izrake brahmanskog porijekla, basne (v.), parabole (v.), priče s moralnom poukom, tipično asketska književnost.

Danas Mahabbharata živi po svoj Indiji u više verzija koje se među sobom prilično razlikuju, i u više nacionalnih jezika. Značenje je epa u kulturnom i vjerskom životu Indije neprocjenjivo. Jednako i za svjetski kulturni i književni život, jer

su se vrlo značajni književni motivi iz toga epa širili po svemu svijetu preko Perzije i Arapa.

MAJAKOVSKI, VLADIMIR VLADIMIROVIČ (1893—1930), sovjetski pjesnik, s najvećim oduševljenjem prihvatio oktobarsku revoluciju. Proputovao Francusku, Meksiko, Ameriku. U dubokim nesporazumima sa samim sobom i zbivanjima oko sebe počinio samoubistvo.

Književnu djelatnost započinje kao futurist (v.) i želi da stvori novu poeziju urbanističkog i revolucionarnog razdoblja. Napušta raniju pjesničku tradiciju i u svemu se prilagođava nemirnom suvremenom životu: unosi žargonske riječi, stvara kovanice i neologizme, služi se nepoznatim metaforama, vrlo su česte hiperbole. Stvorio je stepenasti stih prema potrebama govorničkog i estradnog nastupa. Značajnije su poeme *Oblak u hlačama* (1915), *Flauta kičma* (1915), *Rat i mir* (1916), *Čovjek* (1917), razrađene u monološkoj formi s naglašenim crtama društvene kritike i optimističkih, humanih perspektiva.

U daljem radu sve se više uklapa u programske propagandne i agitacione težnje (*Lijevi marš,* 1918, *Misterij Buffo,* 1918, *150 000 000* i dr.) te mnogo ističe estradni, govornički stil (*Lenin,* 1924, *Dobro,* 1927, *O tome,* 1928). Majakovski je upravio najoštriju satiričku oštricu protiv malograđanštine i birokracije (*Razgovor s drugom Leninom,* 1929, *Tvornica birokrata,* 1926, *Pompadur,* 1928). Satiričkog i grotesknog karaktera su komedije: *Stjenica* (1928) i *Hladni tuš* (1930). Majakovski je izvršio priličan utjecaj versifikatorskim novostima,

smislom za noviju društvenu tematiku, otvorenošću stava, kritikom negativnih društvenih pojava.

MAJER, VJEKOSLAV (r. 1900), pjesnik, romanopisac, feljtonist. Suputnik je Matoševe škole, ali je kao pjesnik izborio vlastite putove. Poslije Šenoe, Majer je u najvećoj mjeri pjesnik grada Zagreba, a ponajviše njegova malog čovjeka i periferijske sirotinje. Uporno i mirno šeta gradom i o svemu pjeva s naglašenim suosjećanjem, dubokom melankolijom i vedrom humanošću.

Izdao je zbirke pjesama (*Lirika,* 1924, *Pjesme zabrinutog Evropejca,* 1934, *Svirač i svijet,* 1938, *Pjesme,* 1953, *Breze, kanarinci, kiša,* 1954, *Otvaram prozor,* 1957), romane (*U utrobi Zagrebačke gore,* 1956, *Pepić u vremenu i prostoru,* I—II, 1935—1938, *Život puža,* 1938, *Dnevnik očenašeka,* 1938, *U vrtlogu grada,* 1964), pisao novele, mnogobrojne i zanimljive feljtone (*Zagrebački feljtoni,* 1956) i dr.

MAKARONSKI JEZIK, v. Ep, Folengo, Teofil.

MAKSIMOVIĆ, DESANKA (r. 1898), značajna pjesnikinja u srpskoj književnosti koja je ostvarila vrlo vrijedan i raznolik pjesnički opus. Objavila zbirke pjesama (*Pesme,* 1924, *Vrt detinjstva,* 1927, *Zeleni vitez,* 1930, *Pesnik i zavičaj,* 1946, *Miris zemlje,* 1955, *Tražim pomilovanje,* 1964, i dr.) pjesme u prozi (*Gozba na livadi,* 1932), poemu (*Oslobođenje Cvete Andrić,* 1945), pripovijetke (*Ludilo srca,* 1931, *Kako oni žive,* 1935), romane (*Otvoren prozor,* 1954, *Strašna igra,* 1954, *Buntovan razred,*

1960). Iznimno je mjesto osvojila kao dječji i omladinski pjesnik (*Paukova ljuljaška, Raspevane priče* i dr.).

MALAJSKI PANTOUM, niz katrena s različitim srokovima, prodro je samo u francusku i englesku književnost.

MALLARMÉ, STÉPHANE, v. Simbolizam.

MANN, THOMAS (Tomas Man, 1875—1955), najznačajniji pripovjedač i romanopisac u novijoj njemačkoj književnosti, istaknuti esejist. 1933. napustio nacističku Njemačku, živio potom u Švicarskoj i dulje vremena u Americi, gdje je djelovao kao profesor književnosti. U opsežnom opusu najvrednija su ostvarenja kraće psihološko-realističke pripovijetke i veliki epski romani (*Mali gospodin Friedemann,* 1898, *Buddenbrookovi,* 1901, *Tristan,* 1901, *Tonio Kröger,* 1903, *Smrt u Veneciji,* 1913, *Začarani brijeg,* 1924, tetralogija *Josip i njegova braća,* 1933—1943, *Lotta u Weimaru,* 1939, *Doktor Faustus,* 1947, *Ispovijesti hohštaplera Felixa Krula,* 1954, i dr.). Kao veliki evropski i ruski romanopisci XIX st., i Mann je težio da na epskim tradicijama realizma — ali s naglašenom ličnom ironijom u načinu izlaganja — prikaže u sudbini građanskih porodica neizbježivo propadanje građanskog svijeta i društva. Izgrađujući svoje romane ili na temu muzike (*Doktor Faustus*), ili na temu egiptologije i mitologije (*Josip i njegova braća*), ili na temu medicine (*Začarani brijeg*), Mann je uvijek stvarao romane o kulturi određenog doba ili epohe; bio je prvenstveno sveobuhvatni kroničar

neodgodive propasti građanstva, anticipirajući život na slobodi i na temeljima humaniteta ljudskog duha.

Za razumijevanje Mannova djela vrlo su važni njegovi eseji o Goetheu, Tolstoju, Schopenhaueru, Nietzscheu, Wegneru i dr. te njegova autobiografija *Moje doba* (1875—1950). Kod nas je mnogo prevođen.

Godine 1929. dobio Nobelovu nagradu za književnost.

MANZONI, ALESSANDRO (Alesandro Manzoni, 1785—1873), talijanski književnik, predstavnik romantizma (v.). Književnu djelatnost započinje pjesmama u duhu obraćenja kršćanstvu (*Svete himne*, 1812—1822). Velik je uspjeh postigao pjesmom *Peti svibnja* (1821), posvećenoj uspomeni Napoleona Bonaparte. U povijesnim tragedijama u stihu (*Grof Karmanjola*, 1820, *Adelchi*, 1823) obradio je tragične likove iz talijanske prošlosti pod utjecajem W. Shakespearea (v.) i pokreta Sturm und Drang (v.). Najpoznatije je Manzonijevo djelo romantični a ujedno prvi realistički talijanski roman *Zaručnici* (1825—1827), u kojemu prikazuje talijansko društvo XVII st. pod španjolskim gospodstvom. Izrazitim likovima, izvanredno bogatim fabulama, demokratskim i humanističkim pogledima na život i ljude, Manzoni je znatno utjecao na evropski roman.

MARCIJAL, v. Epigram.

MARINIZAM, stil u razdoblju baroka (v.), poznat po nejasnim riječima, traženim slikama i teškom jeziku kada se težilo za zvučnim učincima,

za gomilanjem neočekivanih i složenih metafora, za stilskim isticanjem i pretjeranostima. Takav pjesnički jezik upravlja se više slušanju i jezičnim bravurama nego dubljem doživljavanju (v. Gongorizam).

Predstavnik i teoretičar bio je talijanski književnik G. B. Marino (1569—1625) koji je htio da iznenadi i prenerazi čitaoca neobičnim i bravuroznim metaforama koje nisu imale veću i izrazitiju poetsku vrijednost. Osnovna je postavka bila: »Cilj je pjesnikov da začudi«, a poezija treba da izazove čuđenje i iznenađenje. Suprotno produhovljenosti Francesca Petrarke (v.) i petrarkizma, Marino je svraćao pažnju čulnom doživljavanju i vanjskoj prirodnoj privlačnosti. Zato se često suprotstavljaju marinizam i petrarkizam (v.).

MARINO, GIOVANNI BATTISTA, v. Marinizam.

MARINKOVIĆ, RANKO (r. 1913), jedan od najznačajnijih suvremenih novelista (zbirka *Proze,* 1948, *Ni braća ni rođaci,* 1949, *Pod balkonima,* 1953, *Ruke,* 1953, *Oko božje,* 1949 i dr.), vrlo uspješan dramatičar *(Albatros,* 1939, *Glorija,* 1956), esejist *(Geste i grimase,* 1954), kazališni kritičar i teatrolog.

MARKOVIĆ, FRANJO, v. Ep, Idila.

MARKOVIĆ, SVETOZAR (1846—1875), teoretičar, ideolog i organizator socijalističkog pokreta u Srbiji, pokretač produktivnih i potrošačkih zadruga, Marković je presudno utjecao i na književnost. Pokrenuo je nekoliko novih časopisa *(Rade-*

nik, Javnost, Mlada Srbadija, Rad, Otadžbina, Oslobođenje), neumorno je popularizirao nova naučna dostignuća (rasprava *Realni pravac u nauci i životu),* širio je ideje i književne teze ruskih teoretičara Černiševskog (v.), Dobroljubova, Pisareva, i otvorio u srpskoj književnosti razdoblje realizma (manje naturalizma). U raspravama *Pevanje i mišljenje* (1868), *Realnost u poeziji* (1870), *Literaturni večer* (1868), koje su imale neka obilježja književnih manifesta, Marković je iznio nove poglede. Prije svega je oštro kritikovao romantičarsku poeziju, a od nove književnosti traži da »predstavlja istinski život narodni« i da »iznosi na vidik bolesti društvenog organizma«. Pisac treba da se zanima za život i potrebe narodne i samo tako može biti »probuđeni deo naroda«. Naglasio je vrijednosti J. Ignjatovića, J. Jovanovića Zmaja, Đ. Jakšića, a za P. Petrovića Njegoša je pisao da je »probuđeni deo naroda tj. da je živeo onim životom kojim narod živi«.

Djela: *Socijalizam* ili *društveno uređenje, Srbija na istoku* (1872), i dr.

MARTIN DU GARD, ROGER, v. Roman.

MARULIĆ, MARKO (1450—1524), predstavnik splitskog književnog centra, u svoje vrijeme vrlo ugledni humanistički pisac djelâ vjerskog i moralističkog sadržaja na latinskom jeziku *(De institutione bene beateque vivendi,* 1506, *Evangelistarium, De humilitate et gloria Christi,* 1519, i dr.). Na hrvatskom jeziku napisao više kraćih pjesama, među kojima se ističe aktuelnošću i nacionalnim

duhom prožeta *Molitva suprotiva Turkom.* Najznačajnije je Marulićevo djelo *Istorija svete udovice Judit,* napisano 1501. a objavljeno u Mlecima 1521. Prikazuje se junački pothvat biblijske ličnosti Judite koja ubija neprijateljskog vojskovođu Holoferna i spasava svoj narod. Iako se Marulić držao poznate fabule o Juditi, njegovo je djelo uvjerljiva aluzija na prodor Turaka u hrvatske zemlje i zrelo razmišljanje hrvatskog književnika o sudbini svoga naroda. Djelo je napisano u dvostruko rimovanom dvanaestercu (tzv. *aleksandrincu).*

Na latinskom jeziku napisao je ep *Davidias.*

MASKERATA, v. Čubranović, Andrija.

MAŠTA STVARALAČKA (imaginacija: lat. imaginari umišljati; grč. phantasia predodžba, pojava), sposobnost povezanog zamišljanja i stvaranja novih predodžaba, slika i situacija o životu i ljudima te njihovo oblikovanje u umjetničkom djelu. Ona se očituje u uvjerljivom prikazivanju pojedinih događaja, u oživljavanju pojedinih prizora, u stvaranju novih likova i njihovih postupaka, ili u preoblikovanju već ranije stvorenog. Stvaralačka je mašta jedan od bitnih preduvjeta u književnom i umjetničkom radu i nemoguće je zamisliti bilo koje novo i vrijedno djelo bez njenog odlučnog učešća.

MATAVULJ, SIMO (1852—1908), učitelj po selima sjeverne Dalmacije, putovao mnogo (upoznao i Francusku), prevodio Zolu, Maupassanta, Molièrea i dr. Uspomene i događaje iz svoga života te poglede na književnost prikazao autobiografski

u djelu *Bilješke jednoga pisca*. Autor je nekoliko zbirki pripovijedaka (*Iz Crne Gore i Primorja*, I—II, 1888. i 1889, *Iz primorskog života*, 1890, *Sa Jadrana*, 1891, *Iz beogradskog života*, 1891, *Iz raznijeh krajeva* 1893, *Beogradske priče*, 1902, *Nemirne duše*, 1908, i dr.), dvaju romana (*Uskok*, 1891, *Bakonja fra Brne*, 1892), dviju drama (*Zavjet*, 1897, *Na slavi*, 1904), putopisa i dr.

Matavulj je obrađivao dalmatinsku, crnogorsku i beogradsku sredinu. Kao dobar poznavalac francuske književnosti, Matavulj je usvojio neke stilske postupke francuskog realizma. Nastojao je da zauzme stav hladnog promatrača i registratora kako bi dao što potpuniju i istinitiju sliku. Donio je velik broj likova, a težio je uvijek za sažetošću i preciznošću. Najbolje su mu novele iz dalmatinskog ambijenta, gdje se i sam rodio i najdulje živio. Roman *Bakonja fra Brne* jedno je od najboljih ostvarenja u našoj književnosti po čvrstoći kompozicije, po vanredno profiliranim likovima, po nizu zapažanja i po općem ugođaju atmosfere.

Sabrana dela I—VIII (1953—1956).

MATKOVIĆ, MARIJAN (r. 1915), književnik. Pisao je pjesme (zbirka *Iz mraka u svjetlo*, 1936); kao dramatičar zauzima u suvremenoj dramaturgiji izrazitije mjesto (*Slučaj maturanta Wagnera*, *Dvije dramske epizode: Koraci, Trojka*, 1949, *Prometej*, 1952, *Na kraju puta*, 1955, *Igra oko smrti*, dramski ciklus, 1955, *Vašar snova*, 1959. i dr.). Uz književne i likovne teme obrađuje potpunije u zapaženim esejima teatrološku problematiku (*Dramaturški eseji*, 1949, *Dva eseja*, 1950, *P. Breugel*).

MATOŠ, ANTUN GUSTAV (1873—1914), vrlo značajna književna ličnost ne samo za hrvatsku nego i za srpsku književnost. Pjesnik, novelist, autor feljtona i eseja, prvi je izraziti književni kritičar koji je snažno utjecao na svoje suvremenike i kasnije generacije.

Proživio je težak i mučan život profesionalnog muzičara i književnika; doživio je žestoke napadaje i velike pohvale. Dobar poznavalac posebno francuske te ostalih evropskih književnosti, bio je vrlo uvjerljiv njihov tumač unoseći u hrvatsku književnost evropske književne aspekte i kriterije. Evropska književna kretanja (artizam v., dekadencija v., simbolizam v.) i velika imena (Baudelaire v., Verlaine v., Byron v., Rimbaud v., Stendhal v. i dr.) našla su u Matošu pouzdanog zastupnika.

U referatima, kritikama, feljtonima i esejima Matoš je neumorno pisao o mnogim književnim, kazališnim i kulturnim pitanjima. Impresionist u osnovi, Matoš je suzbijao u književnosti utilitarizam i pedagoško-nacionalne kriterije; isticao je potrebu dotjeranosti izraza i spontanosti doživljavanja, priznavajući samo estetska mjerila za vrijednost književnog djela. Osobita je vrijednost Matoševa u tome što je cjelokupnu književnu djelatnost povezivao najuže uz neposredni život i sudbinu naroda dajući književnosti poseban aktivistički aspekt.

U novelama — po izboru motiva, neobičnih likova, nesvakidašnje atmosfere — ugledao se na E. A. Poea (v.). Najličnijeg Matoša, u kojemu je teški život stvorio pečat gorčine, nalazimo u nje-

govoj lirici. Pjesme su izbrušene cjeline, u izrazu dotjerane i sažete, oslobođene usiljenosti, duboko lične i potresne (*Jesenje veče, Notturno, Maćuhica, 1909, Gnijezdo bez sokola* i dr.).

Djela: *Iverje* (1899), *Novo iverje* (1900), *Ogledi* (1905), *Vidici i putovi* (1907), *Umorne priče* (1909), *Naši ljudi i krajevi* (1910), *Pečalba* (1913).

Ukupna djela izašla u 17 knjiga (1935—1940).

MAUPASSANT, GUY DE (Gi d Mopasan, 1850—1893), francuski pripovjedač, jedan od najboljih predstavnika evropskog naturalizma (v.), pod snažnim utjecajem Gustava Flauberta. Napisao je oko 300 novela, šest romana, nekoliko drugih djela. Umro u duševnoj bolnici, a neki elementi njegove bolesti (psihopatska stanja straha) odrazila su se i u posljednjim njegovim djelima (*Strah, Priviđenje* i dr.).

Razvijao se i djelovao u okvirima i na idejama naturalističke škole, ali je čvrsto postavljenim tezama suprotstavljao svoju spontanost, ličnu slobodu u izboru motiva i izrazito lični pristup obradi tema i likova. »Umjetnost je odabrana i ekspresivna istina«, bilo je Maupassantovo uvjerenje, jer se fotografiranjem događaja i detalja ne postiže mnogo.

Maupassant je jedan od onih pisaca koji ne gaji nikakve simpatije za svoje likove. On za njih osjeća samo ironiju, a uokviruje ih u tamnu, sumornu i pesimističku atmosferu. Kao da su isključivo i u svemu krivi svojoj sudbini i tragičnoj perspektivi. Velik je majstor u kompoziciji i stilu, koji su u svemu mirni, zreli, poetski dovršeni. »Jedan od

rođenih pjesnika«, kako kaže B. Croce za Maupassanta, jer ostavlja u djelu nepomućenu čistoću u pogledu stvaralačkog postupka.

Započeo je romanima (*Jedan život*, 1883, *Ljubimac*, 1885, *Pierre i Jean*, 1888 i dr.), ali je zablistao kao pisac novela i pripovijedaka (zbirke: *Kuća Tellier*, 1881, *Gospođica Tifi*, 1882, *Lovačke pripovijetke*, 1883, *Sestre Rondoli*, 1884, *Yvette*, 1884, *Mis Harriete*, 1884, i dr.).

MAŽURANIĆ, FRAN, v. Pjesma u prozi.

MAŽURANIĆ, IVAN (1814—1890), narodni zastupnik i prvi ban pučanin. Svestrano obrazovan, poznavao svjetske jezike, autor je malog broja djela, ali po umjetničkoj vrijednosti jedan od najvećih naših pjesnika. Piše nekoliko prigodnih pjesama, članaka, brošura (*Hrvati Mađarom*, 1848), a 1844. nadopunjuje XIV i XV pjevanje *Osmana* Ivana Gundulića (v.), uživljavajući se s izvanrednom sposobnošću u njegov svijet i stil.

U almanahu *Iskra* (1846) objavljuje svoje životno djelo *Smrt Smail-age Čengijića*, u kojemu obrađuje istinit povijesni događaj (zbio se 1840). U pet pjevanja *Agovanje, Noćnik, Četa, Harač, Kob* (koji imaju srodnosti s antičkom tragedijom v.), pjesnik prikazuje Smail-agina nasilja, patnje i pobunu Crnogoraca, osvetu i zasluženu pogibiju. Poema je u svemu sažeta i zbijena, svedena na najnužniju, umjetnički zrelu i potresnu riječ o sudbini naših ljudi i našeg naroda. Djelo je prožeto i općečovječanskim idealima: u slici silnika i nasilnika, te patnji naroda, prikazana je nepokolebiva vjera u pravdu i smisao ljudskog požrtvovanja.

Štampana i prevođena uvijek s novim zanimanjem. Mažuranićeva poema je klasično ostvarenje u našoj književnosti. Vrlo su uspješno povezane staroklasičke, dubrovačko-dalmatinske i zapadnoevropske tradicije hrvatske književnosti sa stilskim osobinama narodne pjesme. Ali ne oponašanjem, niti mehaničkim povezivanjem, nego u umjetnički najzrelijoj sintezi, u samostalnom pjesničkom izrazu, s ličnim stvaralačkim pečatom u svakoj riječi i slici.

Ukupna djela izašla 1938. i 1958.

MEISTERGESANG (Majstergezang, njem. Meister učitelj, Gesang pjevanje, pjesma), majstorsko pjevanje ili majstorska poezija koja se razvija od Minnesanga (v.) u drugoj polovini XIII st. u Njemačkoj, a zatim u Austriji, Češkoj i dr. Nosioci su građanstvo, posebno obrtnici majstori. Poznato je ime majstora-pjevača Hansa Sachsa kojega je ovjekovječio Richard Wagner (1813—1883) u operi *Majstori pjevači* (Meistersänger).

Meistergesang imalo je stroge forme i zakone koji su od XV st. bili označeni na posebnoj tabulaturi. Sve je bilo podvrgnuto strogom učenju i stupnjevanju u sastavljanju pjesama. Pjesma se sastoji od strofa (zovu se *bar*); strofa s melodijom zvala se *ton*, a sama melodija *način*. Teme su uzimane iz Biblije, a kasnije dolaze svjetovne teme.

MELODRAMA (grč. mélos napjev, drâma radnja), nastala je iz povezivanja tragikomedije s glazbom, a u vezi s melodramom nastala je opera. Najveći je autor melodrame Pietro Metastasio (1698—1782). Talijanska se melodrama izvodila i u

Dubrovniku: i to Rinuccinijeva *Ariadna*, koju je uglazbio Claudio Monteverdi a preveo Ivan Gundulić.

MEMOARI (franc. mémoire sjećanje), djelo u kojemu pisac u obliku kraćih zapisa prikazuje prošle događaje kojima je bio suvremenik ili je u njima sudjelovao.

Kao autobiografije (v.), biografije (v.), kronike (v.), prema kojima ih je teže razgraničiti, tako i memoari mogu donijeti zanimljivu i korisnu građu o jednom razdoblju, o životu pisca i o književnim prilikama.

MENANDAR, v. Komedija.

MENČETIĆ, ŠIŠKO (1457—1527), predstavnik dubrovačkog književnog centra, pjesnik trubadur koji se pridržava shema, rječnika i frazeologije srednjovjekovne trubadursko-ljubavne poezije. Pisao je strambote (v.) s akrostihom (v.); stih je većinom dvanaesterac, a glavna je tema ljubav.

MENČETIĆ, VLADISLAV, v. Zrinjski, Petar.

MERIMÉE, PROSPER (Prosper Merime, 1803—1870), francuski pripovjedač, izazvao veće zanimanje djelima koje je izdao pod pseudonimom španjolske glumice i ilirskog pjesnika: *Kazalište Clare Gazul* (1825) i *Guzla* (1827). Nije poznavao naš jezik, ali je mistifikacijama u djelu *Guzla* svratio veliku pažnju na jugoslavensku narodnu poeziju. Zatim piše povijesnu dramu *Španjolci u Danskoj* i povijesni roman *Kronika vladavine Karla IX* (1829). Ali Merimée postiže pravu književnu slavu s no-

velama i kraćim romanima *Matteo Falcone* (1829), *Zauzeće utvrde* (1829), *Etruščanska vaza* (1830), *Venera Ilska* (1837) i posebno s djelima *Colomba* (1841) i *Carmen* (1845), u koja uvodi osebujnu Korziku s njenim običajima i moralnim kodeksom te španjolsku sredinu Cigana, krijumčara i malih ljudi. Merimée je bio na raskršću romantizma i realizma. Romantizmu je pripadao više po spoljašnjim obilježjima (način života ili *dendizam*, izbor egzotičnih krajeva, zasljepljene strasti), a realizmu unutrašnjim i bitnijim (način opisivanja, težnja za dokumentacijom, sažeti izraz, isticanje objektivnosti).

MESIJANIZAM, v. Mickiewicz, Adam i Slowacki, Julije.

METAFORA (grč. metapherō prenositi), upotrebljavanje riječi u prenesenom ili slikovitom smislu. Naziv je izvorno u antičkoj poetici (u nauci o figurama) upotrijebljen samo za doslovno zamjenjivanje pojedinih riječi, tj. kao skraćena poredba. Naknadno je znatno proširen, kada je otkriveno njegovo dublje značenje i širi smisao.

Danas se kaže općenito za sve preneseno i slikovito izražavanje da je metaforičko, a sama slikovitost jezika i slikovito izražavanje naziva se jezička metaforika, tj. metafora (v.), sinegdoha (v.), metonimija (v.).

Metafora je u mnogočemu stvaranje novoga, izražajnijeg i sadržajnijeg jezika. Zamjena počiva na vezi po slici.

Npr.:

I tu majka tvrda srca bila,
Da od srca suze ne pustila.

Iz narodne pjesme

Najvažniji je oblik pjesničkog izražavanja, a u raznim vremenima doživljavala je razne gradacije. Pjesnički jezik nikada nije mogao biti bez metafora. One su osnov poetskog organizma. I svaka uspjelija metafora jest mala pjesma za sebe, jer predstavlja uočavanje jednog sitnog isječka života i jednog dojma, trenutka, koji je u njoj osvijetljen i preobražen. Ona osnovno značenje mijenja u figurativno.

Metafora se gradi na razne načine. Često se spajaju riječi koje su posve suprotne jedna drugoj, da se dobije nov kvalitet sa snažnijim i sugestivnijim predodžbama. Npr:

Sunce se pokrilo jednim velom.

Charles Baudelaire

Noć je vani slijepa i gluha.

Ivan Mažuranić

METODIKA (grč. méthodos postupak, lógos riječ, nauka) nastave književnosti, posebno, uže naučno područje iz nauke o književnosti, koje proučava sva pitanja izbora i tumačenja književnih djela u svim oblicima škola i za različite uzraste. Nastavnik u razredu, i u bilo kojoj školi, ne može

usmeno tumačiti ili čitati ona književna djela koja se njemu lično sviđaju. On ima pred sobom uvijek žive ljude s vrlo različitim potrebama i zahtjevima te mora uvijek drukčije i uvijek iznova izabirati književna djela i objašnjavati ih.

Ni književni kritičar, ni interpretator, ni književni teoretičar, ni književni povjesničar, nemaju tih odlučnih preduvjeta i zahtjeva koje ima književni metodičar; i zato njegov put i način rada moraju biti svoji i autonomni, i ne mogu oponašati nijedan od drugih načina rada.

Prethodna i osnovna znanja o radu u razredu i o radu s djecom pružit će metodičaru pedagogija i psihologija (v.), a sva stručna znanja nauka o književnosti (v.) sa svim svojim naučnim granama.

Neki od problema pred kojima se nalazi metodičar nastave književnosti jesu:

1. izbor književnih tekstova koji su na primjeren način zanimljivi i privlačni za određenu skupinu učenika. Djelomično će izbor biti i povijesni, i teorijsko-književni, i književno-kritički, ali u pravilu uvijek poseban i samostalan, u smislu metodičko-nastavnih zadataka;

2. načini obrade književnog teksta imaju nužno uvijek svoj posebni metodički vid, različit od načina jednog kritičara ili jednog interpretatora. Ovi će bez prekida od početka do kraja usmeno ili pisano izlagati svoje gledište, a da ih nitko neće prekidati u njihovu radu.

Metodičar, nasuprot, stalno će se zaustavljati na slušačima i upravljat će se prema njihovim za-

pažanjima, interesima i pitanjima. Upravo ova neizbježiva suradnja predstavlja temelj na kojemu se izrađuje samostalnost metodike nastave književnosti. Ni metodičar ne može izbjeći a da ne bude ličan u ocjeni književnog djela. Ali su njegovi sudovi uvijek više upravljeni ka strukturi djela, k autonomnom i relativno neovisnom umjetničkom svijetu književnog stvaralaštva. Kad se uz njegovo mišljenje o djelu često čuju i vrlo različita zapažanja neposrednih slušača, onda je književno djelo u metodici nastave postavljeno u šire okvire i potpunije osvjetljenje.

Metodika nastave književnosti ide, sasvim nužno, svojim samostalnim putem: ona sagledava književno djelo neposrednije u svim njegovim kvalitetima, potpunije ga razmatra u njegovoj vrijednosti, jer ga istovremeno više ljudi razmatra i ocjenjuje.

METONOMIJA (grč. metonymía zamjena imena), obični se izraz svagdašnjeg jezika zamjenjuje novim koji je s njim ili u prostornoj, ili u vremenskoj, ili u uzročnoj asocijaciji; zamjena je, dakle, logičke prirode.

Npr. riječ tragedija (v.), koja izvorno znači jarčeva pjesma, jest metonimija, ali danas nema više nikakve neposredne veze s jarcima.

Ječam trče, a rakija viče.

Narodna poslovica

Ter se ljube kljunom gvozdenijem
Krst i prorok, dok jednoga teče.

Ivan Mažuranić

METRIČKA DOMINANTA, v. Ritam.

METRIČKA KONSTANTA, v. Ritam.

METRIKA (grč. métron mjera, metrein mjeriti), nauka o vrstama, oblicima, svojstvima i zakonitostima stiha.

Naziv je nastao u antičkoj Grčkoj, gdje su istraživači shvaćali stih prije svega kao pravilnu izmjenu dugih i kratkih slogova; u grčkom je jeziku, a donekle i u latinskom, duljina stiha bila značajnije obilježje od naglašenosti stiha. Za njih je temelj proučavanja bila prozodija (v.), nauka o dužini ili kvantiteti slogova; zato se prevodila kod nas kao slogomjerje.

Antička je metrika najviše izučavala različite rasporede dugih i kratkih slogova u stihu, različite dužine stihova i različita povezivanja stihova u veće cjeline.

Antička metrika ocijenjena je kao nauka o onome što se vidi na stihu i što se okom može ispitati. Ali kako stih sadrži još mnoga druga složenija pitanja koja prelaze iz kruga viđenog u druge slojeve i načine ljudskog spoznavanja (npr. pitanja ritma, rime, i dr.), to antička metrika može biti samo uže područje u proučavanju zakonitosti stiha.

Slično kao i na području retorike (v.), i ovdje su antički proučavatelji dali značajne rezultate i uveliko zadužili suvremenu nauku o stihu. Iz antičke metrike ostala je do danas u upotrebi stručna terminologija, doduše ne sva i ne s jednakim značenjem. Baština i tekovine iz antičke metrike bit će i ovdje prikazani kritički u najnužnijem opsegu:

(v. stih, vers, versifikacija). Metrička terminologija u vezi sa stihom danas se više upotrebljava i bolje je očuvana nego terminologija u vezi s prozom; i zato što je stih određeniji i konzervativniji od proze.

Danas metrička terminologija ne može više imati značenje zbirke normi, a niti može imati vrijednost ocjene.

MICKIEWICZ, ADAM (Adam Mickjevič, 1798—1855), najznačajniji poljski pjesnik, jedan od onih stvaralaca koji zauzimaju centralno mjesto u književnosti svoga naroda i preko granica jednog stoljeća. Aktivno sudjelovao u svim političkim i društvenim akcijama svoga doba koje su išle u pravcu revolucionarnih nastojanja za slobodom i samostalnošću. Nerazdvojno povezan sa sudbinom poljskog naroda i s njegovim idealima.

Mickiewicz je stekao najveću slavu u svom narodu, a jednako i u evropskim zemljama, kao patriotski lirski pjesnik. On je genijalno uočio događaje, probleme i osjećaje porobljene Poljske, izrazio ih je neposredno, iskrenim patosom čovjeka i pjesnika koji se nerazdvojno povezuje sa sudbinom svoje Poljske. Najznačajnija je pjesma u tome smislu *Majci Poljkinji* (1830). U srodnim okvirima razrađena je i pjesnička poslanica *Prijateljima Moskovima* u kojoj se pjesnik obraća ruskim revolucionarima dekabristima.

Tragove klasicističkih težnji, iako se već sav opredijelio za romantizam koji napokon uvodi u Poljsku, nalazimo u pjesmi *Oda mladosti* (1820) i poemi o litavskoj junakinji *Grażyna* (1823). Zbor-

nik *Balade i romanse* (1822), u kojima se javljaju i motivi iz poljske narodne pjesme, već je sav u duhu romantizma. *Krimski soneti* (1826) i *Konrad Wallenrod* (1827) najbliži su po stilskim postupcima djelima evropske romantike i bajronističke (v.) motivike. Najvrednije Mickiewiczevo djelo *Gospodin Tadija* (1832—1834) — veliki ep u 12 pjevanja nastao i potaknut Goetheovim djelom *Hermann i Doroteja* — obrađuje poljsko plemstvo u Litvi i prožeto je romantičarskim koncepcijama o prošlosti i značenju povijesnih likova. Ozbiljne stvaralačke napore i velike ambicije uložio je Mickiewicz u djelo *Dziady* (dziady pučki obred u čast mrtvih; II i IV dio 1823, III dio 1832—1844, ostao dakle nedovršen), pokušaju da stvori poljsku nacionalnu dramu.

Kao što je u djelu *Konrad Wallenrod* Mickiewicz razvio neobičan, romantički etički stav (tzv. *valenrodizam*, glavni junak ulazi u njemački viteški red da bi ga na kraju srušio), tako i u publicističkom djelu *Knjige naroda i hodočasništva poljskoga* (1832) razvija oslobodilačku ulogu Poljske u budućnosti (tzv. *mesijanizam*).

MIGRACIONA TEZA, v. Pančatantra.

MIHALIĆ, SLAVKO (r. 1928), predstavnik poslijeratne generacije hrvatskih pjesnika. Najizrazitija pjesnička ličnost u suvremenoj poeziji, koja bogatim pjesničkim rječnikom, novom metaforikom i uvjerljivom riječju govori o neposrednim problemima današnjice. Iskren i uvjerljiv kada pjeva o ličnim i socijalnim motivima, jednako kao kada ulazi i u složenije filozofijske teme. Zbirke: *Ko-*

morna muzika (1954), *Put u nepostojanje* (1956), *Početak zaborava* (1957), *Darežljivo progonstvo* (1959), *Godišnja doba* (1961), *Ljubav za stvarnu zemlju* (1964) i dr.

MILADINOV, DIMITAR (1810—1862), makedonski kulturni i književni radnik, po zanimanju učitelj; cijeli je život posvetio borbi za nacionalno oslobođenje makedonskog naroda. Tragično je završio, otrovan od neprijatelja. Sakupio (uz suradnju brata pjesnika Konstantina) velik zbornik makedonskih narodnih pjesama, koji je štampao, uz pomoć J. J. Strossmayera, u Zagrebu 1861.

MILADINOV, KONSTANTIN (1830—1862), suradnik s bratom Dimitrom u sakupljanju makedonskih narodnih pjesama. Zajedno s bratom zatvoren i u carigradskoj bolnici otrovan. Na temeljima narodne pjesme, njenim jezikom i metaforikom, napisao niz vrlo zapaženih pjesama. Ističe se *Tuga za jugom.*

Godine 1958. u Skopju izašla su njegova važnija djela pod nazivom *Tvorbi.*

MILLER, ARTHUR (r. 1915), suvremeni američki dramatičar. Književnu slavu stekao s dramama: *Svi moji sinovi* (1947), s temom iz američkoga društvenog života, *Smrt trgovačkog putnika* (1949), o sudbini malog čovjeka u borbi za društvenu afirmaciju, i *Pogled s mosta* (1955), iz života ilegalnih talijanskih doseljenika. Drama *Poslije pada* (1961) je autobiografskog karaktera.

Napisao je i jedini roman *Focus* (Žarište, 1945) u kojem je oštro optužio antisemitizam.

Ostale drame: *Kušnja* (kod nas *Vještice iz Salema,* 1953), *Uspomena na dva ponedjeljka* (1955), *Incident u Vichyju* (1964), i dr.

MILTON, JOHN, v. Ep.

MILUTINOVIĆ SARAJLIJA, SIMO (1791—1847), srpski književnik neobična života. Lutalica i putnik, učitelj Petra Petrovića Njegoša, ostavljao je svojim neuobičajenim temperamentom na suvremenike snažne dojmove. Pisao je pjesme, drame, povijesna djela teškim neujednačenim i neobičnim jezikom. Najpoznatije mu je djelo *Serbijanka* (1826), u kojemu je prikazao I srpski ustanak. Za života poznat, hvaljen i zanimljiv, poslije smrti ostao je sasvim zaboravljen.

MILJANOV, MARKO (1883—1901), crnogorski književnik i vojvoda, samouk. Epskim tonom narodne pripovijetke tečno je opisao mnoge događaje iz borbe crnogorskih plemena, te njegova pričanja imaju čar vrijedne proze i značenje autentične kronike (*Primjeri čojstva i junaštva*).

Celokupna dela (1928).

MIMESIS, v. Poetika.

MIMUS, v. Kazalište.

MINNESANG (njem. Minne viteška ljubav Sang pjevanje, pjesma), visoko razvijena viteška ljubavna poezija raširena u srednjem vijeku na dvorovima, ponajviše od XII do XIV st. Minnesang shvaća ljubav kao nedostižan ideal, kao estetski naglašeno i disciplinirano poštovanje ideala žene. Poštovanje viteškog ideala žene bila je estetska

igra u okviru službe ženi, kao dijelu viteških dužnosti. Forma igre ima određene faze, a težište je u žalbi, tuženju protiv beznadnosti.

Pjevalo se u strogo određenom sistemu strofa, s neizbježnim rimama i refrenima kojima su kanoni bili određeni tradicijom i formama dvorskog pjesništva. Kako je pjevanje i rimovanje bilo naročito naglašeno, to je mnogo veća vrijednost Minnesanga u slušanju nego u umjetničkom značenju teksta.

Minnesang ima dva osnovna oblika: 1. *Leich* (Lajh, got. laiks igra, ples) sa svečanijim temama, s ugođajem himne (v.); 2. *Lied,* viteška ljubavna pjesma.

Neposredni poticaji za Minnesang došli su iz Provance, Francuska, od tzv. trubadurske poezije (v.), ali su neki utjecaji došli i iz Arabije preko Španije, iz antikne i rimske poezije.

MIRAKULI, v. Crkvena drama.

MISTERIJI, v. Crkvena drama.

MISTIFIKACIJE, v. Ep.

MISTRAL, FREDERIC (Fredrik Mistral, 1830—1914), francuski provansalski pjesnik, vođa književnog regionalističkog pokreta Félibres (v.). Napisao je, između ostalog, u tom duhu epove *Mireio* (1859) i *Calendau* (1867), u kojima obrađuje život jednostavnih provansalskih ljudi.

MIT (grč. mythos riječ, govor, povijest), priča nepoznata porijekla, vjerojatno narodna i legendarna, određenoga alegorijskog smisla. Redovito je dio širega religioznog (i poetskog) sistema; mi-

tovi su međusobno u odnosu i čine jednu *mitologiju* (indijsku, grčku, rimsku, kršćansku).

Složena pitanja oko porijekla, oblikovanja, značenja i širenja mitova predmet su posebnih naučnih istraživanja. Za cjelokupnu kulturu i posebno književnost (narodnu i pisanu) vrlo su značajni. U oblikovanju mitova sadržani su mnogi stilski postupci književnog stvaralaštva.

MITOLOGIJA, v. Mit.

MODERNA (franc. moderne nov suvremen; njem. die Moderne; od lat. modo upravo, sad i modernus sadašnji; u opreci prema antiquus), razdoblje od 1890. do prvoga svjetskog rata (u raznim evropskim zemljama ovi se datumi ne podudaraju, nego se različito pomiču). Sam naziv moderna ne predstavlja jasno postavljeni programatski smjer ovoga doba. To je više zajednički i opći naziv za vrlo složena, različita, pa i protivurječna nastojanja i težnje ne samo u književnosti nego i na širem društveno-političkom planu.

Potkraj XIX st. počinju u Hrvatskoj izlaziti književni i književno-politički listovi koji su ustali protiv starije realističke književnosti a tražili su orijentaciju na zapadnoevropske književne smjerove. Zalagali su se za slobodu umjetničkog stvaranja bez pragmatičkih, pedagoških i nacionalnih ograničenja. Krug poznavanja stranih književnosti snažno se proširuje: uz rusku književnost sada zauzimaju istaknuto mjesto francuska i njemačka književnost, a potom talijanska, češka i poljska.

I u Sloveniji, sa sličnim težnjama, javlja se modernistički pokret s pretežnim oslonom na zapadnoevropske književnosti.

U srpskoj književnosti dobila je tzv. zapadnjačka orijentacija (pretežno pod dojmovima francuske književnosti) snažnu podršku kod većine srpskih pjesnika.

Tako se u našim književnostima na razmeđu dvaju stoljeća razvio široko zasnovani modernistički pokret koji znači novo razdoblje u smislu književnih pogleda i težnja. Za njih ne postoje jedinstveni nazivi, niti su oni u svemu jednoznačni. Osim toga, pored naziva moderna, ili uz njega, navode se i drugi nazivi: impresionizam (v.), simbolizam (v.), neoromantika (v.).

Ne treba shvatiti da se navedeni nazivi nižu jedan na drugi ili jedan iz drugog. Najviše odgovara istini i stvarnosti ako se kaže da ovi nazivi predstavljaju različite težnje koje traju uglavnom istovremeno i koje dolaze iz različitih vrela, u mnogočemu se nadopunjuju, ali u mnogočemu i protivurječe.

Artizam. Opća je karakteristika ovoga razdoblja otpor i pobuna protiv naturalizma (v.): umjetnost i umjetnik ne treba i ne mogu da budu ovisni u svome stvaranju o svakodnevnoj i surovoj stvarnosti, nego su slobodni i neovisni o neposrednim društvenim problemima. Umjetnik, stvarajući svoja djela, ne služi nikomu drugom do umjetnosti samoj, jer umjetnost ne treba za svoje postojanje nikakva i ničijeg opravdanja. Ona je sama sebi

dovoljna. Takva opća težnja, koja se osjeća u ovom razdoblju na mnogim stranama i u mnogim nijansama, naziva se artizam, prema francuskoj riječi l'art (umjetnost).

Estetizam. Istovremeno se ističe da je zadatak i konačni cilj umjetničkog stvaralaštva ljepota, tj. stvaranje i oblikovanje ljepote, a da je u stvaralaštvu osnovni poticaj lijepo. Ideal i kriterij lijepog bit će polazne i vrhunske vrijednosti za svako umjetničko djelo, a istovremeno i vrhunski argumenti protiv naturalističkih ideja i ideala. I dok su se raniji poetski motivi nalazili u neposrednoj stvarnosti, sada se oni nalaze u *estetskoj osami.* Takvu težnju, koja se opet ne javlja osamljeno i odvojeno, nego u složenosti težnji čitavoga ovog razdoblja, naziva se *esteticizam;* prema nazivu estetika (v.).

Aristokratizam. U ovome razdoblju počinje se izbor književnih tema i motiva sužavati na sasvim uska, rijetka, iznimna i nesvakidašnja vrela. Napuštaju se široki okviri društva sa svakodnevnim događajima i likovima, koji su živo interesirali realiste i naturaliste, a odabiru se samo naročiti i osobiti, u svakom pogledu izuzetni motivi. S ovom crtom novo razdoblje ističe strogo načelo aristokratizma u izboru i obradi likova i tema.

Formalizam. Kada je ovo razdoblje suzilo tematsko-motivsko područje i kada je isključilo iz svoga stvaralaštva obilje podataka i činjenica iz svakodnevnog života, koje su tako rado unosili u svoja djela realisti i naturalisti, onda je bilo nužno da se velika pažnja posvećuje formi, obliku. Razvio se poseban kult forme, brižno i skrajnje dotjeri-

vanje svih dijelova vanjskoga, vidljivog izgleda pjesničkog djela. Govorimo zato o posebnoj značajki ovoga razdoblja, o formalizmu, a o pjesnicima koji su u tom smjeru ulagali posebne i veće napore govorimo kao o pjesnicima formalistima.

Dekadencija (v.). Napuštanje tema i problema iz svakodnevnog društvenog života odvelo je mnoge pjesnike na put traženja svega neobičnog, bizarnog, pa i nenormalnoga, patološkog. Stvarno se otkrivaju nova tematska područja, a umjetničko stvaralaštvo proširuje sve više raspon svojih motiva i tema. Postepeno se i po prvi put ozakonjuje praksa da predmetom umjetničke obrade može biti sve i da ne treba nikakvih ograničenja ni moralnih predrasuda. Obrađuju se sada u književnim djelima teme koje predstavljaju za građanski moral i raniju, ustaljenu književnu tradiciju veliko iznenađenje, a istovremeno i potpunu negaciju ranijih shvaćanja i pogleda. U tom teškom sukobu staroga i novog, u borbi za prevladavanjem ustaljenoga, tradicionalnog, a otkrivanju prijeko potrebno novog, javljaju se prigovori o propadanju, dekadenciji (v.) u umjetnosti i književnosti. Ali je taj prigovor bio opravdan samo s gledišta suženoga, dogmatskog i normativnog određenja zadataka u umjetničkom i književnom stvaralaštvu.

Navedeni nazivi, kao moguće sinteze nekih idejnih strujanja i nastojanja, više su opće, okvirne i teoretske značajke ovoga razdoblja nego što bi predstavljali književne, pjesničke pravce. Oni su stvarno teoretska protuteža naturalističkim teorijama koje su u svoje vrijeme dale značajne rezul-

tate na području književnosti i umjetnosti, ali su stvorili sumorna i pesimistička osjećanja u čovjeku da je on samo biološko stvorenje, zarobljen od surovih prirodnih zakona.

Mogu se odmah osjetiti protivurječne vrijednosti artizma, esteticizma, aristokratizma, formalizma. Ukoliko su pridonijeli relativnom osamostaljivanju umjetnosti i književnosti od neposrednih društvenih, političkih i moralnih obaveza, utoliko su djelovali napredno, progresivno. Ukoliko su, nasuprot, izdvajali umjetnost i književnika iz društvene zajednice, oslobađali ih svake odgovornosti društvu i dobu, onda su unosili opasan misticizam u umjetničko stvaralaštvo, koji nije unapređivao ni samu umjetnost, a niti je koristio humanoj funkciji književnog djela.

Potrebno je razlikovati književno razdoblje moderne od suvremenih pojava *modernizma* (stalne težnje za suvremenim) i *avangardizma* (neposrednih napora u iznalaženja izvornih i novih tema te izražajnih mogućnosti).

MODERNIZAM, v. Moderna.

MOLIÈRE, JEAN BAPTISTE, v. Komedija.

MONOGRAFIJA (grč. mónos sam, gráphein pisati), zaokruženi i iscrpni prikaz nekog problema ili ličnosti. U nauci o književnosti čest i koristan oblik naučnih radova. Npr. monografija *Ivan Mažuranić* (1945) od Antuna Barca.

MONOGRAFSKA STILISTIKA, v. Stilistika.

MONOLOG (grč. mónos sam, jedan, lógos riječ, govor), samogovor: govor jedne osobe upravljen

sebi ili gledaocima. Jedan od najčešćih i spontanih stilskih postupaka, prisutnih u svim književnim oblicima, a jednako star kao što je stara i povijest čovjekova izražavanja. Već prema osnovnim karakteristikama i okvirnim određenjima samoga djela, monolog — jednako kao i dijalog (v.) — može biti lirski (izravno i neposredno očitovanje ličnih čuvstava), epski (posredno i narativno očitovanje čuvstvenog odnosa preko tematskog zbivanja), dramski (neposredno očitovanje čuvstava u izravnom scenskom, dramskom ambijentu).

U suvremenim književnim djelima (ponajviše u romanu i drami, ali i u lirskim oblicima) javlja se *unutrašnji monolog:* odnosni lik prepušta se asocijacijama i previranjima svoga intimnog, unutrašnjeg bića i u duljem, opširnijem izlaganju saopćuje svoje lične, aktuelne preokupacije. Unutrašnji monolog nije bio sasvim nepoznat u ranijim književnim razdobljima, ali se kao nov stilski postupak njeguje tek u suvremenoj književnosti (v. Dostojevski, W. Woolf, J. Joyce).

MONTAIGNE, MICHEL EYQUEM DE (Mišel Ekem d Montenj, 1533—1592), francuski prozni pisac; vrlo značajan za francusku književnost XVII st. i evropsku filozofiju. Glavno mu je djelo *Eseji* (u tri knjige 1580, 1588, 1595). U obliku kraćih proznih sastavaka, tj. eseja, kojima je on inicijator i u kojima se obrađuju slobodne teme s različitih područja, Montaigne razvija svoja inidividualna razmišljanja dajući autobiografiju (v.) a istovremeno i bitne stavove duhovnih tekovina huma-

nističkog svijeta. Istaknuo je čovjeka i njegovu egzistenciju kao najvišu vrijednost i branio ih je u svim vidovima očitovanja. Duboko je ušao u moralnu problematiku svoga vremena i vrlo mnogo pridonio širenju slobodoumnih humanističkih ideala.

Montaigne je najsnažnije utjecao upravo svojim diskretnim i umjerenim skepticizmom i posebno mišlju o promjenljivosti i relativnosti ljudskog razuma.

MOPASAN G. de., v. Maupassant, G. de.

MORA, v. Versifikacija.

MORALITETI, v. Crkvena drama.

MOTIV (lat. motus pokrenut), 1. najmanja tematska jedinica i više ili manje zaokruženo jedinstvo građe, na kojemu se počinje izgrađivati pjesničko djelo. Motivi su predmet mnogih istraživanja. Katkada je proučavanje djela i polazilo i završavalo proučavanjem motiva. Npr. motiv nesretnog ljubavnika, motiv brata i sestre koji se uzimaju i prepoznaju se napokon, motiv dvojice braće koji se traže i sl.

2. idealni poticaj za izbor građe u književnom stvaralaštvu, a istovremeno i početak oblikovanja djela. Neki se motivi češće susreću u pojedinim književnim oblicima, kao i kod mnogih pisaca.

3. u psihologiji znači poticaj koji uvjetuje odluku i početak određene djelatnosti.

Proučavanje motiva vrlo je značajno za razumijevanje međuknjiževnih veza i utjecaja. Porijeklo, širenje i preuzimanje motiva izučava uporedna, komparativna (v.) književnost. Danas već

postoje i veliki zbornici zajedničkih, internacionalnih motiva u usmenim (narodnim) proznim oblicima (u bajci, legendi, predaji, basni), koji vrlo poučno informiraju o skupinama motiva, njihovoj rasprostranjenosti i obradi u pojedinim književnim oblicima.

MOTIVACIJA (lat. motus pomaknuti, motivatio obrazloženje), posebno razvijen i razrađen sistem obrazloženja određenih postupaka i razvoja fabule u književnom djelu. Svako je književno razdoblje (ili stil) odabiralo i komponiralo fabulu i likove prema svojim teorijskim postavkama, ili stvaralačkim principima. U književnim djelima raznih epoha likovi su u svojim postupcima vrlo različiti, njihovi se životi i društvena sudbina izgrađuju na različitim osnovama. Sve te elemente (npr. mitološki, fantastični, psihološki, socijalni, fiziološko-biološki i dr.), koji izgrađuju određeni smisao u djelu ili u karakteru neke ličnosti, obuhvatamo terminom *motivacija* ili *motivacijski sistem* (v. Proza).

MOTO (talij. motto), na početku knjige ili nekog poglavlja posebno istaknut natpis, epigraf (grč. epigráphō pišem) koji ukratko naznačuje ono što dalje u tekstu slijedi; duhovita, oštroumna izreka.

MURN-ALEKSANDROV, JOSIP (1879—1901), pjesnik slovenske moderne. U kratkom i tragično sumornom životu stvorio vrlo značajno pjesničko djelo. Dao je impresivne pjesme o slovenskom selu, pejzažu, narodnom čovjeku, o svojoj životnoj spoznaji, u potpuno modernom pjesničkom ruhu, naglašujući u izrazu naročito muzikalnost. Tek poslije

pjesnikove smrti izašle su *Pesmi in romance* (1903), a ukupna djela prvi put *Izbrani spisi* (1933).

MUZA (grč. Musa naziv, ime), naziv koji se vrlo često upotrebljava kad je riječ o pjesničkom nadahnuću i stvaralaštvu, a često se izjednačava sa stvaralačkom djelatnošću, pa se kaže da je pjesnikova muza živa, aktivna, ili da pjesnika ne napušta njegova muza.

Termin označava i ukupno stvaralaštvo jednog pjesnika sa svim karakterističnim osobinama.

Naziv je došao iz antičke Grčke i grčke mitologije, u kojoj je istaknuto da su devet boginja — devet kćeri Zeusa i Mnemosine, boginje pamćenja — bile zaštitnice znanosti i umjetnosti. I to: Talija — pokroviteljica komedije, a kasnije cjelokupnog scenskog, kazališnog života; Uranija — pokroviteljica astronomije; Melpoména — pokroviteljica tragedije; Polihimnija — pokroviteljica lirske poezije; Eratô — pokroviteljica poezije, tj. epske poezije; Clio — pokroviteljica historije; Caliópa — pokroviteljica deklamacija, tj. govorništva; Eutèrpa — pokroviteljica muzike; Terpsihora — pokroviteljica plesa.

Da bi se imena muzâ lakše upamtila, uvedena je po prvim slovima imena kratica TUMPECCET.

MUZIČKI FOLKLOR, v. Folklor.

N

NACIONALNI STIL, v. Stilistika.

NADREALIZAM (franc. surréalisme nadstvarnost), naziv koji je uveo Guillaumre Apollinaire 1918., označava književni smjer prvenstveno u Francuskoj poslije prvoga svjetskog rata. Osnovne i važnije misli nadrealizma sadržane su u *Manifestu nadrealizma* koji je 1924. izdao francuski pjesnik, pripovjedač i teoretičar André Breton (r. 1894).

Teže za prevladavanjem logičko-racionalnog i tradicionalnih predodžaba, isključuju kontrolu intelekta, a težište stavljaju na vizije, nagonske asocijacije, halucinacije i elemente snova. Umjetničko stvaralaštvo prepušta se vođenju podsvijesti koja jedina može prodrijeti do dubine stvarnosti.

Teoretske osnove svojim shvaćanjima opravdavali su najviše psihoanalizom Sigmunda Freuda.

Nadrealisti se žestoko opiru svakom realizmu te racionalizmu i kontroli razuma u osebujnosti stvaralačkog čina; smatraju da intelekt izobličuje duboke sadržaje duha. Stvaralaštvo izvire iz iracionalnih pobuda, iz dubina podsvijesti, iz vizija i

alogičkih snova o svijetu i životu. Do najvećih otkrića može se doći instinktivnim i kontroliranim podsvjesnim traganjem, jer samo tako možemo doseći do tajnih dubina duše. Nadrealisti govore o diktatu misli u odsustvu svake kontrole razuma, naglašavaju djelovanje duševnog automatizma, pribjegavaju tzv. *automatskom pisanju*, a otklanjaju sve estetske i moralne preokupacije. Njih stvarno više zanimaju lirski psihogrami i zato su se svestrano orijentirali na psihoanalizu i podsvjesni život čovjekov.

Nekim svojim postavkama i težnjom da budu umjetnički izraz nadrealnog svijeta, svijeta koji je skriven duboko pod činjenicama vidljivoga i izmjerljivog pojavnog života, nadrealizam je bliz i srodan ekspresionizmu (v.) i simbolizmu (v.), ponajviše dadaizmu (v.).

Nadrealisti su otvorili mnoge ranije nepoznate probleme, pronašli značajne motive i teme, i time znatno proširili tematsko područje književnosti i umjetnosti. Velikih imena stvaralaca i značajnih pjesničkih ostvarenja nisu dali. Najznačajniji im je doprinos na teoretskom planu.

Kod nas je djelovala jaka grupa nadrealista u Beogradu (Marko Ristić, Oskar Davičo i dr.).

NAGOVJEŠTAVANJE, v. Epski stil.

NAPITNICA, v. Anakreontska pjesma.

NARACIJA, v. Epski stil.

NARATIVNI POSTUPCI, v. Epika.

NARATIVNI TON, v. Epika.

NARODNA DRAMA, izvorni tekstovi iz usmenoga, narodnog stvaralaštva, koji u svemu imaju obilježje dramskog oblika. Imaju tačno određen broj lica (ovisan o tematsko-idejnoj osnovi), a raspored njihovih uloga je scenski cjelovit i svrhovit. Tekstovi koje govore odnosna lica nisu puka pričanja, prepričavanja ili opisivanja, nego neposredni tekst lica, u kojem se ono očituje karakterno i idejno. Tekst je slobodnija improvizacija, ali usmjeren dramskom situacijom. Postoji i osnovna ili glavna ideja, utkana u svaki pojedinačni tekst, a koja zapravo sve povezuje i pokreće na dijalog. Prisutan je i stvarni redatelj koji raspoređuje, kontrolira, savjetuje, ispravlja i koji svemu daje konačnu i do određenih granica skladnu zaokruženost. Uvijek na kraju prevladava jedna volja, jedna koncepcija.

Građa za narodne drame uzima se iz svatovskih situacija, npr. *Gljive* iz Međimurja, *Nenad* iz Banije, *Štef i Bara* iz Horvata nedaleko Zagreba, *Obuvanje magarca* iz okoline Sinja i dr.

Pokladni period — tjeranjem zime i dolaskom novog života — omogućio je niz zanimljivih tema i motiva u različitim pokladnim igrama, među kojima je najbolje očuvan *Mesopust* iz Novog Vinodolskog u Hrvatskom primorju.

Momački život i momačka psihologija s elementima iz starodrevnog inicijacijskog obreda dobro su uočeni u *Kolu od Buzović* s otoka Krka, u *Bemberovu brijanju* iz Josipdola kod Čakovca, u *Lopovu* iz okoline Drniša i dr.

Pojedina zvanja bila su izložena kritici u dramskim situacijama, npr. u igri *Mlinar* iz Međimurja. Prisustvo tuđinaca i osvajača pružilo je građu za neke dramske teme, npr. *Turčin i Bula* iz Like, *Adžija u Varešu* iz Bosne, *Moreška* s otoka Korčule i dr.

Narodna drama ne poznaje profesionalne glumce. U pravilu su oni nadareniji, smioniji pojedinci koji redovito nastupaju u istovrsnim ulogama te tako stječu potrebnu odvažnost i iskustvo. Tek u novije vrijeme nastupaju i žene.

Narodna drama nema stalne pozornice. Stalni su ambijenti npr. pred kućom, u dvorištu, na sijelu u ovećoj sobi, na trgu. Odlučno je da se scena organizira u svakom slučaju izvođenja dramske igre: publika se postavi u polukrug ili u krug, a glumci istupe pred publiku, i predstava počinje. Scenski su rekviziti svedeni na najnužnije, tek toliko koliko je potrebno da se dočara pozornica teme i zbivanja.

NARODNA EPSKA PJESMA, predstavlja unutar narodne književnosti značajan i zaseban svijet prvenstveno izrazom i stilskim značajkama, a potom vrlo naglašenom i reprezentativnom tematikom. Dok je narodna lirska pjesma skromnija, po izvođenju više komorna, jer se pjevala u skromnim seljačkim kućama i jer su je narodni pjevači skromnije saopćavali, narodna je epska pjesma uvijek tražila poseban auditorij, zasebnu atmosferu i izrazite individualnosti pjevača.

Epska se pjesma očituje izrazito prije svega u svojoj tematici. Ona je u užem smislu povijesna,

tj. izgrađivala se na građi u neposrednom slijedu povijesnih, političkih i društvenih zbivanja. Stoga epske pjesme, epovi (v.), eposi i epopeje, na svim stranama svijeta imaju vidljivi nacionalno-povijesni karakter u mnogo izrazitijoj formi nego bilo koji drugi oblik. I kod najrazličitijih naroda epske su pjesme u smislu odabiranja svoje tematike vrlo podudarne pa i istovetne. To ne znači da su izabirale iste teme. nego da su ih samo na srodan pa i istovetan način odabirale i komponirale.

Specifičnost našega društvenog i povijesnog života, zbog rascjepkanosti na nekoliko ekonomskih, političkih i geografskih središta, osobito je pogodovala stvaranju većeg broja malih, zaokruženih — i barem donekle cjelovitih tema iz srednjovjekovnog života i oslobodilačkih borbi naših naroda. Na svim stranama naše zemlje i kod svih naših naroda oblikovale su se pogodne teme s izrazitijim događajem i snažnijom ili, barem, interesantnijom ličnošću. A takve teme mogle su se lijepo i živo obraditi u epskoj narodnoj pjesmi, koja je onda bolje i potpunije prikazala naše ljude i naša društvena previranja, bolje nego bilo koji drugi oblik.

U sistematizaciji epskih narodnih pjesama najbolje je postupio Vuk St. Karadžić (1787—1864) kad ih je podijelio u tri osnovna razdoblja (do dolaska Turaka, pod turskim gospodstvom i razdoblje borbi za oslobođenje). Kasnija *ciklizacija* epskih pjesama (razdioba na cikluse prema povijesnim događajima) nije najsretnije istaknula njihove osnovne značajke.

Izrazitu društvenu i ideološko-političku funkciju epske pjesme preuzela je u razdoblju narodne revolucije *partizanska* narodna pjesma. Nastavila je veličanje herojske tradicije starije epske pjesme, ali je razvila šira i dublja politička i filozofijska gledanja na budućnost i sudbinu naših naroda.

Zato je nova pjesma morala mijenjati i raniji epski oblik. U suvremenim uvjetima oslobodilačke borbe herojska se motivika najljepše izrazila u lirskom obliku, često samo u dvostihu. Za nove i složenije teme epski se izraz pokazao neprikladnim.

NARODNA KNJIŽEVNOST, oblik umjetničkog stvaralaštva koje se izražava govorenom, živom riječju, a njeguje ga, razvija i određuje tradicija i kultura usmenog izražavanja. Naziv je nastao i učvrstio se potkraj XVIII i početkom XIX st. ponajviše u vezi sa zbirkom *Volkslieder* (1778—1779) njemačkog teoretičara i filozofa Johanna Gottfrieda Herdera, a na temelju ondašnjeg mišljenja da je narod zajednički i kolektivno stvarao narodnu književnost.

Najčešći su izrazi u dosadašnjoj upotrebi bili *narodna poezija* i *narodna pjesma.* Oba termina (Volkslied a zatim i Volksdichtung) potječu od njemačkog filozofa i estetičara J. G. Herdera (1744—1803), urednika i izdavača zbirke *Volkslieder* (1778—1779), preimenovane kasnije u *Stimmen der Völker in Liedern.* Herder je najprije uveo termin Populärlied prema engleskom nazivu *popular song* kod Thomas Percyja u knjizi *Reli-*

ques of Ancient Englisch Poetry (1765). Kasnije uvodi termin (1771) *Volkslied*, prema kojemu nastaju naši termini narodna pjesma i narodna poezija. Za Herdera nije odlučno ni porijeklo ni oblik, nego karakter pjesme kao neposredan izraz duše. Romantika će još više isticati narodnu pjesmu kao izraz narodnog duha i narodne duše; narod je onaj koji pjeva, stvara i sastavlja pjesme (der dichtende Volk), one su iz naroda proizašle i u njemu anonimno žive.

Kasniji teoretičari više naglašuju individualni karakter pjesme, a iz individualnog stvaralaštva izvode i narodnu poeziju. Jedna grupa teoretičara zastupat će mišljenje prema kojemu je i narodna poezija djelo obrazovnih i tzv. viših društvenih slojeva, odakle je prešla u narod koji ju je preuzeo i prema svojemu ukusu preradio.

Usmena književnost, izraz naglašava udio usmenog saopćavanja i prenošenja.

Tradicionalna književnost, ističe se okolnost predaje, tradicije, u prenošenju i čuvanju.

Anonimna književnost, naglašava se mišljenje: a) da su stvaraoci uopće nepoznati, jer stvarno ne postoje; b) da su stvaraoci nepoznati, jer o njima nemamo podataka, mada su postojali.

Nepisana književnost, naglašava se da je riječ u suštini o književnim ostvarenjima, samo nisu bila pisana, nego naknadno zapisana.

Narodna književnost ima svoju opću, svjetsku povijest, ali je nužno uočiti i specifičnu povijest svake nacionalne usmene književnosti. Samo s po-

vijesnog gledišta i s gledišta društvenog života svakog naroda može se razumjeti činjenica da su jedni narodi dugo i uporno čuvali i razvijali svoju narodnu književnost, a da su drugi prilično rano ostali bez nje. Kod jednih je naroda dala vrlo značajna umjetnička ostvarenja, kod drugih je više skromnoga i užeg nacionalnog značenja. Jednako se tako samo s povijesnog gledišta može razumjeti činjenica da su pojedine nacionalne usmene književnosti obrađivale vrlo različitu tematiku i njegovale različite književne oblike.

Našu usmenu narodnu književnost određujemo kao usmeni književni izraz specifične društvene sredine, pretežno seoske i seljačke, jer smo upravo u toj i takvoj sredini našli značajna umjetnička ostvarenja kao u jednom osebujnom književnom mediju.

Naša narodna književnost obrađuje vrlo složenu i bogatu tematiku koja je nastajala, mijenjala se i nestajala u vrlo širokom vremenskom rasponu od najstarijih vremena do suvremenih zbivanja. Iz mnoštva primjera može se zaključiti da se umjetnički svijet narodne književnosti izgrađivao određenom logikom, da se tu vodila oštra borba za vrijednost i kvalitet i da su uvijek odlučivala mjerila izraza, vrijednog sadržaja, dubljih misli.

Narodni su stvaraoci pomno odabirali teme, smišljeno izabirali i komponirali likove, jer su samo tako mogli odgovoriti zahtjevima svoje sredine. Samo činjenica da su u narodnu književnost ušle neke teme od mnogih, neki od mnoštva likova, samo neka zbivanja, upućuju nas na to kako se

i tu ostvarivao ozbiljan umjetnički napor da se svojoj sredini saopće o vremenu i o ljudima umjetničke spoznaje i ocjene.

Ukupnost narodne književnosti možemo podijeliti u manje zaokružene cjeline prema kompromisnom (kompleksnom) kriteriju: prema motivsko-tematskoj zaokruženosti, prema načinu oblikovanja, prema načinu saopćavanja, prema književnim oblicima. Prisutan je i didaktički kriterij: da što preglednije prikažemo sabranu građu. Narodna književnost obuhvata:

narodnu poeziju, različiti oblici narodne lirske i narodne epske pjesme,

narodnu prozu, bajka, legenda, novela, basna, anegdota i različiti oblici govorništva (npr. zdravice),

kraće (ili manje) oblike, poslovica, zagonetka, pitalica te različiti oblici kazivanja (npr. gatanja, bajanja, brojanice),

narodnu dramu, (kao zaokruženu tematsko-scensku cjelinu) i različite dramske oblike (npr. igru lutkama, igru sa sjenama).

NARODNA LIRSKA PJESMA, izražava neposredna osjećanja i zapažanja, a nastajala je u najužoj vezi sa stvarnim društvenim životom. Njemu je bila okrenuta, iz njega je za vlastiti život crpila sokove, u njemu su bili uvjeti njena postanka, razvoja i promjenâ. Istovremeno je očuvala žive tragove najstarijih vjerovanjâ i oblika društvenog života u obrednim i običajnim pjesmama, u tužaljkama, uspavankama i u svatovskim pjesmama.

Kao književni oblik i izraz, narodna lirska pjesma izgradila je zaseban svijet događaja i pojava iz seoskoga i seljačkog života, svijet lirske narodne pjesme. Služila se svim metričkim formama i u tome smjeru razvila je bogatu i živu praksu koja znači vrlo značajan doprinos metrici (v.) i versifikaciji (v.).

Narodna se lirska pjesma u pravilu pjeva.

S gledišta oblika, ugođaja, odabranog i obrađenog motiva postoji nekoliko izrazitih skupina narodnih lirskih pjesama.

Običajne i obredne, obrađuju motive iz starodrevnih vjerovanja.

Dodolske, izvode se magijske radnje i izriču molbe za kišom od koje zavisi sav život.

Koledske, povezane su sa svršetkom jedne godine i početkom novog života.

Posleničke, bile su prisutne u svim poljodjelskim poslovima.

Svatovske, motivi iz bogatih svadbenih običaja i obreda, iz ljubavnog života i njegove uže povezanosti s društvenim prilikama.

Uspavanke, opsegom i tonom zatvorenije lirske pjesme, donose najviše vedrine i nepomućene, neprolazne životne radosti.

Tužbalice (naricaljke, tužaljke), pjevaju u čvrstim metričkim oblicima o nenadanim i teškim životnim tragedijama.

Mitološka motivika, u užem i specifičnom izboru, našla je svoje mjesto i u narodnoj lirskoj pjesmi, ali joj je oblik bio prilično neodređen.

Ljubavna lirika, najsvestranije je razrađena u narodnoj lirskoj poeziji ljubavna tematika. Ljubav nije sužena i svedena na simpatiju i erotske komplekse, nego predstavlja široko životno osjećanje koje znači i radost i žalost, ali i smisao samoga života. Razvijena su u našoj narodnoj ljubavnoj lirici tri osnova oblika: kraća ljubavna pjesma te romanca (v.) i balada (v.) (ove dvije u nekim primjerima i s nekim najnužnijim narativnim elementom, prijeko potrebnim za razumijevanje osnovnog motiva i ugođaja).

Šaljive i podrugljive pjesme, narodni pjesnik izražava svoj lirizam načinom šale i poruge. Sve što je bilo neprimjereno u životu, sve što je bilo pretjerano, namješteno i neiskreno, sve je postalo njenim značajnim motivom.

Partizanska narodna pjesma, izražajnim sredstvima lirske narodne pjesme prikazani su u razdoblju narodne revolucije poetski vrijedni motivi: herojska stradanja i požrtvovanja, okupatorska zlodjela, odlučniji ratni događaji (Kozara, Sutjeska i dr.). Kraće pjesme, lirski izrazito intonirane, dirljivom su jednostavnošću i neposrednošću govorile o sudbonosnim i prijelomnim zbivanjima iz naše najnovije povijesti.

NARODNA POSLOVICA, kratka sažeta izreka koja redovito saopćuje zaokružen i cjelovit sud, zaključak ili mišljenje nastalo većinom iz značajnijeg iskustva.

Poslovice se u pravilu sastoje od jedne rečenice, proširene ili složene, rjeđe od dvije ili tri rečenice,

izuzetno od niza rečenica. A mogu imati i krnji, eliptični (v.) oblik.

Npr. Bolje je svoju zemlju orati, nego na tuđoj novce brojiti.

NARODNA PRIPOVIJETKA, usmeni prozni izraz koji je od svih oblika narodnog usmenog stvaralaštva najšire postavio svoje granice. Kao književni oblik i način izražavanja narodna je pripovijetka — u određenom smislu — otvorenija, slobodna i elastična književna vrsta. Može primiti mnogo veći broj raznolikih sadržaja nego lirska i epska narodna pjesma, a postavlja — samo relativno — manje zahtjeve u oblikovanju i izražavanju.

Herojska zbivanja, pothvati i tragedije, pa povijesne ličnosti i uže povijesne teme nisu odgovarale usmenom, pripovjednom izrazu. Ni intimniji događaji iz obiteljskog i ličnog života, kao ni zamršene ljubavne situacije nisu postale česte teme i motivi narodnih pripovijedaka. Za narodnu pripovijetku preostao je određeni svijet zbivanja i ljudskih sudbina koje je pripovjedni prozni izraz, sa svim obilježjima narativnog, pripovjednog postupka izabrao, potom zadržao za sebe i kasnije brižno njegovao i varirao. Još uvijek dovoljno širok i bogat svijet tema i motiva, koji se nije mogao obraditi samo u jednom jedinom obliku nego u nekoliko osnovnih proznih oblika: u bajci (v.), u legendi (v.), u noveli (v.), u basni (v.), u anegdoti (v.).

NARODNA ROMANCA, v. Romanca.

NARODNA ZAGONETKA, kraća izreka u kojoj se misao, predmet, radnja ili događaj ne prikazuju izravno, nego uvijeno, u obliku prenesene i zamijenjene slike, tj. metafore (v.), pa je treba odgonetati, pogoditi. Kod zagonetaka se zamjena slika ili predodžaba izvodi na temelju poređivanja po sličnosti, srodnosti, oprečnosti i protivurječju.

NARODNI MUZIČKI INSTRUMENTI, uz postojanje narodne književnosti najuže su povezani muzički narodni instrumenti. Nalaze se u istoj sredini u kojoj se nalaze i narodne pjesme i plesovi te su odraz iste kulturne atmosfere i umjetničkih potreba.

Prema načinu kako se proizvodi zvuk, ton, narodni se muzički instrumenti pregledno dijele u četiri skupine:

1. **aerofoni** instrumenti (grč. aer zrak, phone glas), kod kojih se zvuk proizvodi titranjem zraka, npr.: jednocijevne svirale (frula, duduk, kaval, sopela, zurla), dvocijevne svirale (dvojnice, diple), svirale s mijehom od kože kao zračnim rezervoarom (gajde, dude).

2. **kordofoni** instrumenti (grč. chorde žica, phone glas), kod kojih se zvuk proizvodi titranjem žice (metalne, ili od crijeva), npr. gusle s jednom ili dvije strune, tambura s dvije žice, lijerica s tri žice metalne ili od crijeva.

3. **membranofoni** instrumenti (lat. membrana opna, koža, phone glas), kod kojih se zvuk proizvodi titranjem membrane tj. opne, kože, npr. razni

bubnjevi (tapan, goč), darabuka (zemljani sud presvučen kožom).

4. **idiofoni** instrumenti (grč. idios vlastiti, phone glas), kod kojih se zvuk proizvodi titranjem vlastitog tijela, tj. njegove površine, npr. zvona, drvene klepetaljke.

Jedni muzički instrumenti služe kao soloinstrumenti, npr. jednocijevna svirala kaval. Drugi služe isključivo kao pratnja pjevanju, npr. gusle. Treći služe kao pratnja pjevanju i plesanju, npr. svirale, duduk, gajde, sopele, zurle, tambura. Četvrti služe isključivo kao pratnja plesanju, npr. lijerica sa tri žice iz okolice Dubrovnika.

NASRUDIN-HODŽA (arap. Nasruddin-hodža), glavni junak u mnogobrojnim turskim pričama i anegdotama, tip šaljivdžije, podvaljivača i podrugljivca. Nasrudin-hodža bio je historijska ličnost, živio je između 1208. i 1284, pokopan je u Akšehiru. U pričama je on lukavi i prividno luckasti hodža koji je odabrao najsretniju pozu i stav u društvu da bi mogao uvijek, a bez tragičnih posljedica, saopćiti istinu i izrugati svoje suvremenike. Brojne zbirke u prozi i stihu o Nasrudinu, koje su snažno utjecale na narodne i pisane književnosti mnogih naroda, sadrže obilje stranih motiva dovedenih tek znatno kasnije u vezu s ovim književnim likom. Prvi je skupio i objelodanio šale i anegdote o Nasrudinu turski pisac Mehmet Tevfik (1844—1898).

NATURALIZAM (lat. naturalis prirodan), razdoblje evropskih književnosti između 1870. i 1890,

kod nas do kraja stoljeća. Nadovezuje se samo nekim svojim osobinama na realizam, ali u bitnom predstavlja novo gledanje na život i novi književni izbor likova i tema: umjetnost treba da bude što je moguće vjernija slika prirode i ljudske naravi. Teoretske osnove i kasnije općenito prihvaćeni program naturalizma razradio je francuski književnik Emile Zola (1840—1902) u djelu *Roman expérimental* (1880).

Prirodne nauke i njihov metod rada odlučne su za ovo razdoblje. Nisu se mogle doslovno prenijeti prirodonaučne metode u književno stvaralaštvo, ali sámo ugledanje udarilo je pečat stvaralaštvu, idejama i pogledima naturalističkih pisaca. Čovjeka se počinje izdvajati iz njegove društvene okoline i promatrati kao proizvod prvenstveno bioloških i geografskih okolnosti. Prema naturalistima, rasa, rodbinsko nasljeđe, okolina i podneblje određuju život i težnje čovjekove.

Tako će izvorno naturalističko djelo biti ono koje ljudski život prikazuje slijepo ovisnim o zakonima prirode, a čovjeka kao biološko biće određeno nasljednim svojstvima i utjecajima okoline. Pažnja naturalista bit će upravljena prema onim društvenim slojevima gdje mogu naći potvrdu svojih nazora: to su deklasirani i degenerirani tipovi (zločinci, alkoholičari, nasljedno opterećeni i amoralni ljudi, luđaci). Obrađivat će i periferiju velikih gradova, užasan položaj radničke klase u prvim fazama industrijalizacije, socijalne poroke i bijedu, izazivat će socijalnu sućut za siromašne i po-

nižene, ali s naglašenom težnjom da psihološki i nepristrano pribilježe pojedinosti iz svakidašnjeg života.

Radni je metod naturalista prvenstveno vjerno bilježenje svih pojedinosti s onog područja koje pisac želi prikazati, i to upravo na samome mjestu. Svi su likovi prosječni ljudi, iz građanske surove svakidašnjice i građanskog načina života.

Književno je djelo za naturaliste vrsta društvenog dokumenta, ali samo s umjetničkim značajkama. Književnik nastoji da bude u svemu objektivan poput učenjaka i zato teži da se on lično što manje osjeti. Težnjama naturalista odgovara potpunije prozni izraz.

Neosporno je značenje naturalizma u tome što je otvorio nova doživljajna i iskustvena područja za umjetnost i time omogućio dalje diferenciranje jezičkih izraza.

Najizrazitije se te težnje ogledaju kod francuskog pisca Emila Zole (1840—1902), koji u ciklusu romana *Prirodna i društvena povijest jedne obitelji pod drugim carstvom* prikazuje složene nagone i strasti kao osnovne pokretne snage u životu pojedinaca i društva.

Guy de Maupassant (1850—1893), utemeljitelj i majstor naturalističke novele, nije polazio kao Zola od unaprijed postavljene teze *(pièce à thèse)*, niti je svoje ideje i poglede nametao svojim likovima. Smatrao je da pisac mora iznositi sve pojedinosti i događaje poput fotografije. S nekoliko rečeničnih izraza izgrađuje karaktere, predočava

određenu sredinu i donosi živ, neposredan sadržaj s prizvukom naglašene ironije i pesimizma.

Naturalistička težnja za što potpunijim prikazom stvarnosti i postojećih društvenih odnosa snažno se odrazila i u dramskom svaralaštvu. Drama je za naturaliste bila vrlo njegovan književni oblik i zahvalna govornica s koje su mogli neposrednije iznositi svoje teze.

Pozornica, scena, morala je do detalja da prikazuje mjesto i sredinu zbivanja, pa su stoga scenske upute, didaskalije (v.), u tekstovima naturalista veoma opsežne. Naturalistička se drama rado pridržava načela triju jedinstava (radnje, vremena i prostora), jer je nastojala da prikaz milieua i atmosfere bude što uvjerljiviji. Dramska je fabula sporedna i neistaknuta; ona služi povezivanju situacija koje osvjetljavaju karakterne crte dramskih likova. Jezik naturalističkih drama oslanja se na govorni jezik sa svim značajkama koje pristaju društvenim ili individualnim osobinama likova. Unose se i odlomci u narječju ili na kojem drugom jeziku, ako je potrebno da se istakne milieu i društvo.

Istaknuto mjesto među naturalističkim dramatičarima pripada skandinavskim piscima Ibsenu i Strindbergu, koji su svojim dramama izvršili golem utjecaj na gotovo svu kasniju evropsku dramaturgiju.

Henrik Ibsen (1828—1906), norveški dramatičar, autor je mnogih drama od kojih su najuspjelije: *Peer Gynt, Stupovi društva, Lutkina kuća* (ili

Nora), Sablasti, Neprijatelj naroda, Divlje patke, Gospođa s mora. Svoje društvo promatra izrazito s moralno-etičke strane i podvrgava ga zajedno s građanskim moralom oštroj kritici. Njegove su drame često nesmiljeni i ogorčeni ideološki obračun sa stupovima i temeljima norveškog društva. Uz moralistička razmatranja Ibsen u nekim dramama zalazi psihološki u duboke korijene ljudske prirode i time se donekle i na svoj individualni način približuje teoretskim postavkama naturalizma.

August Strindberg (1849—1912), švedski dramatičar i pripovjedač, autor je značajnih djela (autobiografijâ, romanâ, dramâ). Unosi sasvim novu i osebujnu tematiku u dramu: biološki ukorijenjena napetost izaziva, po Strindbergu, duboku mržnju među spolovima i onemogućava ljudski skladnu zajednicu. Kritikuje žestoko i tamnim bojama građanski brak i građansku svakidašnjicu, ne otvarajući nikakve vedrije perspektive u budućnosti. Prelazeći iz naturalizma (djela *Otac,* 1887, *Gospođica Julija,* 1888) u okvire misticizma i scenskog simbolizma (trilogija *Prema Damasku,* 1896—1904, *Mrtvački ples,* 1901, *Igra sna,* 1902, i dr.) djelovat će snažno na nešto kasniji ekspresionizam (v.), posebno u Njemačkoj.

NATURIZAM (lat. natura priroda), naziv za široko zasnovane interese u promatranju, proučavanju i opisivanju prirode.

Od najstarijih vremena čovjek je stalno povećavao svoje zanimanje za prirodu. U početku da otkrije sve ono što mu je nepoznato, a kasnije da upozna sve neobičnosti i osebujnosti u prirodi. Ta-

ko su nastajala u nizu mnogih stoljeća mnogobrojna djela koja su donosila nova znanja o prirodi i uvijek iznova otkrivala nešto novo iz dalje ili bliže prirode. Djela su imala različite naslove, a jedan od najčešćih bio je povijest prirode, ili na latinskom *historia naturalis.*

Među novijim djelima takve vrste spominjemo samo jedno: George Buffon (1707—1788) *Histoire naturelle.*

Za književnost je naturistički interes bio utoliko značajan što se u djelima o prirodi počinju bilježiti prvi podaci o običajima i životu naroda, a potom i prvi podaci o narodnoj pjesmi, tj. o narodnoj književnosti. Prve tragove otkrivanju narodne poezije u širim svjetskim razmjerima naći ćemo upravo u ovim naturističkim interesima.

Najbolji je primjer Alberto Fortis koji je prvenstveno kao prirodoslovac putovao po našim krajevima zanimajući se za sve neobičnosti naše prirode (spilje, rijeke, šume, fauna). U našoj neobičnoj prirodi otkrio je kao jednu od neobičnosti — i našu narodnu poeziju, donijevši u svome djelu *Viaggio in Dalmazia,* Venezia 1774, našu najljepšu baladu *Hasanaginicu.*

Naturizam ne treba izjednačiti s književnim težnjama iz XVIII st. koje se nazivaju *sentimentalizam* ili *predromantizam.*

Sentimentalizam predstavlja otpor klasicizmu XVII st. i njegovu feudalno-aristokratskom karakteru, a obraćao se jednostavnim ljudima, obrađivao je njihova spontana i neiskvarena osjećanja, isticao

veliku osjećajnost (sentimentalnost) koja se često i patetično očitovala. Omiljela je tema nesretna ljubav zbog koje obično jedan od glavnih likova strada.

Primjer je takva djela i kod nas mnogo čitani roman *Pavle i Virginija* od Bernardin de Saint-Pierre (1737—1814).

Ovo doba u XVIII st. naziva se i *predromantizam,* jer je razvilo neke od ideja koje će početkom XIX st. bogato razraditi romantika.

NAUČNIK, v. Književnost.

NAUČNO-UTOPIJSKI ROMAN, v. Verne, Jules.

NAUKA O KNJIŽEVNOSTI, nauka koja proučava književnost u svoj njenoj složenosti.

U središtu pažnje istraživanja književnosti jest:

1. književno djelo u svim vidovima i oblicima njegova očitovanja;
2. ličnosti stvaralaca književnih djela;
3. načini i perspektive stvaralačkog procesa;
4. uvjeti i zakoni umjetničkoga, književnog razvitka.

Ranije se upotrebljavao naziv *teorija književnosti.* Pitanja su mnogobrojna i složena i zato su se unutar nauke o književnosti izgradila uža područja koja proučavaju povezanu grupu problema, npr. poetika (v.), lingvistika (v.), stilistika (v.), književna kritika (v.), povijest književnosti (v.), pristup književnom djelu (v.), metodika nastave književnosti (v.), filologija (v.), tekstologija (v.).

Književnost je složena društvena pojava za čije je razumijevanje potrebno i niz spoznaja s drugih naučnih područja Zato će nauku o književnosti nadopuniti i pomoći svojim rezultatima npr. sociologija, psihologija, filozofija, opća povijest i dr.

NAZOR, VLADIMIR (1876—1949), pjesnik, novelist, prevodilac (prevodio Dantea, Goethea, Hugoa, Heinea, Leopardija, Pascolija i dr.), esejist, putopisac, dječji književnik, urednik; zapažen doprinos dao je i čakavskoj dijalektalnoj poeziji (npr. *Galiotova pesan*, *Seh duš dan* i dr.). 1943. priključuje se narodnoj revoluciji; poslije rata predsjednik Prezidijuma Sabora NR Hrvatske. U književnom životu radio više od pola vijeka pokazujući izvanrednu prilagodljivost novijim književnim strujanjima. Imao je veliku književnu kulturu, stalno ju je proširivao i bogatio. Ona je ukupnom njegovu stvaralaštvu davala izrazit pečat; po njoj je Nazor više pjesnik smišljenog, intelektom prožetog književnog stvaraoca koji odmjereno i promišljeno razrađuje književne teme i sabrano ih ostvaruje.

U lirskim zbirkama (*Intima* 1915, *Pjesni ljuvene* 1915, *Niza od koralja* 1922, i dr.) obrađuje intimne nemire i ljubavne motive; u epskim pjesmama (*Slavenske legende* 1900, *Hrvatski kraljevi* 1912, *Medvjed Brundo* 1915, *Ahasver* 1945, i dr.) Nazor ulazi opširnije u povijesnu prošlost i s naglašenim lirskim poentama obrađuje značajnije motive; u pripovijesti i romane ušla je ponajviše građa iz Istre i Primorja, s njegova užeg zavičaja otoka Brača te Zagreba (*Veli Jože*, 1908, *Istarske priče*, 1913, *Priče s ostrva, iz grada i sa planine*, 1927, *Dedek*

Kajbumšćak, 1939, *Zagrebačke novele,* 1942, *Pastir Loda* I—II, 1938—1939, i dr.). Iz partizanskog razdoblja potječu knjige: dnevnik *S partizanima* (1945), *Pjesme partizanke* (1944), *Legende o drugu Titu* (1946), *Govori i članci* (1949).

Nazorovo pjesničko djelo u cjelini je prožeto aktivističkim odnosom prema životu, vedrinom i optimističkim vizijama, dubokom vjerom u ljudske vrijednosti i nepokolebljivom nadom u pobjedu pozitivnih ljudskih ideala.

Sveukupna djela Nazorova štampaju se u 16 knjiga.

NEMANJIĆ, SAVA, v. Biografija.

NEOLOGIZMI (grč. néos nov, lógos riječ), novoskovane i novonastale riječi koje se javljaju u jezičnoj upotrebi.

Neologizmi nisu dobri i opravdani ako za njih postoje dobre izvorne riječi. No u suvremenom životu, uz silan napredak tehnike i raznih nauka, nije moguće za sve nove pojmove imati dobre izvorne izraze u svakom jeziku. Neologizmi su nužne pojave u razvoju jezika.

NEOREALIZAM, v. Pratolini, Vasko.

NEZVAL, VITĚZSLAV, (Vitjeslav Nezval, 1900—1958), jedan od najsvestranijih čeških književnika. Mnogo je prevodio (ponajviše francuske simboliste i nadrealiste, npr. *Moderni pjesnički pravci,* 1937), pisao je eseje (npr. o Čapeku, v., Wolkeru, v.), scenarije, uređivao časopise. Glavno područje rada je poezija (*Most,* 1927, *Manji vrt ruža,* 1926, *Akrobat 1927, Zbogom i rupčić, 1934, Pet minuta*

izvan grada, 1940, *Velika ura*, 1949, i dr.). Nezval je u poeziji osnivač i glavni predstavnik pjesničkog pravca *poetizma*, koji se očitovao ponajviše u težnji da se iz što šireg tematskog kruga uključi u poeziju i ono što je u životu najbanalnije, naravno, u primjerenom pjesničkom izrazu. Kasnije prelazi na pozicije ortodoksnog nadrealizma (v.).

U proznim djelima (*Kronika s kraja tisućljeća*, 1929, *Gospodin Marat*, 1932, *Kao jaje jajetu*, 1933, i dr.) Nezval je bliz modernoj psihološkoj prozi. Njegove drame (*Strah*, 1930, *Ljubavnici iz kioska*, 1932, i dr.) većinom su nadrealističke groteske (v.) ili komedije (v.).

NIBELUNŠKA STROFA, nalazi se u poznatoj *Pjesmi o Nibelungima* (XII st.): to je katren, jedanaesterac s cezurom nakon četvrtog sloga.

NONA, v. Devetostih.

NORMATIVNA POETIKA v. Poetika.

NOVAK, VJENCESLAV (1859—1909), novelist i romanopisac. Bio je nastavnik muzike u Zagrebu. Znatno je proširio i obogatio tematsko-motivski raspon realističkih pisaca.

U hrvatsku književnost uvodi Senj s okolicom (*Posljednji Stipančići* 1899, *Dva svijeta* 1901, *Zapreke* 1905, *Tito Dorčić* 1906 i dr.). Obrađuje njegovu prošlost, raslojavanje pučanstva u novim promjenama, propadanje patricija, učvršćivanje građanstva, a osobito pojavu i probleme intelektualaca.

S tematikom i likovima iz Podgorja, kraja ispod Velebita, od Senja prema jugoistoku, Novak otkri-

va pomalo bizaran svijet. U kraju se razvio poseban oblik prosjačenja, te su se snage i ugled kuće mjerili prema prosjačkom štapu. Tu je Novak našao dragocjenih tema za mnoge svoje pripovijesti (*Baba Marta, Fiškalova ispovijed, Podgorka, Pavao Šegota* i dr.)

Novak je prvi naš pripovjedač radničke sirotinje, za koju je osjećao naročito razumijevanje i pokazivao iskrene zanose (*Nezasitnost i bijeda, Iz velegradskog podzemlja, U glib*). Prvi je unio u književno djelo socijalističke pojave u Hrvatskoj (*Majstor Adam, Socijaldemokrati*).

Novak je mnogo i brzo pisao, te su mu djela u mnogočemu nedorađena. Ali je imao izvanredan dar opažanja, dao je široku i pastoznu sliku modernoga društvenog života potkraj XIX st.

Ukupna djela I—XII (1931—1932).

NOVAKOVIĆ, STOJAN, v. Ep

NOVALIS, FRIEDRICH, v. Himna.

NOVELA (lat. novus; franc. nouveau, nouvel; tal. nuovo nov), jedan od najčešćih epskih oblika u prozi u suvremenoj književnosti, a donekle i u ranijim stoljećima. Prvotno termin novela ima pravno značenje: dodatak i nadopuna ranijoj pravnoj normi. Tek u doba renesanse (XIV st.) postaje književni pojam, kada joj je dao savršeni oblik Giovanni Boccaccio (1313—1375) u djelu *Decamerone*, kasnijem uzoru ovoga proznog oblika. Mnogo je njegovana u doba naturalizma, impresionizma, ekspresionizma.

Naziv upućuje da je riječ o novini, tj. o potpuno novoj pripovijesti o nekom događaju. Novela je opsegom zatvoreniji i čvršći prozni oblik koji postavlja piscu određene zahtjeve:

1. u noveli se obrađuje jedan događaj, jedan ili dva karaktera, a vrijeme i prostor zbivanja svedeni su na najnužnije; zato novela u pravilu govori o nečuvenim i novim događajima;

2. građa se svodi i sužava na bitno, jer je osnovno načelo ekonomičnost. U tome je slična drami, jer mora na određenom prostoru i u ograničenom vremenu mnogo kazati;

3. raspoređivanje i komponiranje građe u noveli ne dozvoljava opširnija obrazloženja i autorova tumačenja; sve je rečeno sažeto i naglašeno, te se u raspletu i završetku očituje neposredna, brza intervencija autorova;

4. zatvorenost novelističkog oblika pogoduje slikovitu prikazu i zanimljivu crtanju zaokruženijih, cjelovitijih događaja i pojedinih duševnih stanja čovjekovih.

Do XIX st. novela se ponajviše izgrađivala na neobičnim događajima i zanimljivim, uzbudljivim fabulama. Stvoren je bio i poseban naziv tzv. *čudačke novele* (njem. Sonderlings-novelle). U drugoj polovini XIX st. ulazi u srelište fabule čovjekova ličnost i njen intimni duševni život; stvara se tzv. *psihološka novela* čiji su značajni predstavnici francuski književnici Alphonse Daudet (1840—1897), Guy de Maupassant (1850—1893), Paul Bour-

get (1852—1935), te ruski književnici Lav N. Tolstoj (1828—1910), Ivan S. Turgenjev (1818—1883) i dr.

Novela uspješno traje i u suvremenim uvjetima, te su joj predstavnici svi značajniji današnji pisci.

Novele su redovito samostalna i cjelovita književna ostvarenja, ali se često mogu povezivati s osnovnom zajedničkom idejom ili motivom u novelističke cikluse. U tom su smislu značajni primjeri: *Tisuću i jedna noć* (IX—XIV st.), knjiga priča na arapskom jeziku; *Dekameron* Giovannija Boccaccia, knjiga od sto novela različita sadržaja i tona; *Lovčevi zapisi* Ivana S. Turgenjeva; *Pisma iz mog mlina* Alphonse Daudeta, i dr.

Novela je u narodnoj prozi, slično kao romanca u narodnoj poeziji, najrasprostranjeniji književni oblik. Za razliku od bajki, u narodnoj se noveli život i ljudi uzimaju onakvim kakvi jesu, a sva se zbivanja objašnjavaju stvarnim uzrocima, dostupnim i shvatljivim svakom prosječnom čovjeku.

Pripovjedač je uzimao građu iz svagdanjeg života. Socijalne nepravde i neprilike, lijenost i lakomost, nepošteno stjecanje bogatstva, različite situacije oko ženidbe i druga iskustva iz svagdanjih zbivanja davali su narodnoj noveli bogate i zahvalne motive. S obzirom na ton i način pripovijedanja, u narodnoj je noveli raspon ugođaja vrlo velik: od sumornog i sjetnog do ironičnog i satiričnog; slično kao i u romanci.

U novije vrijeme javlja se i sažetiji oblik novele, koji donosi samo najnužniju građu potrebnu za karakterizaciju lika ili situacije; zove se *noveleta* i *crtica*.

U našem su jeziku češće u upotrebi termini *pripovijetka* (nešto opširnija i razrađenija novela), *pripovijest* (opis i prikaz nekog događaja) i *priča* (npr. narodne priče).

NOVELETA, v. Novela.

NOVI SLATKI STIL (tal. dolce stil nuovo), novi stil u ljubavnoj poeziji XIII st. u Italiji. Slobodnija ljubavna lirika iz Provanse i Sicilije preoblikuje se u kulturnom krugu Bologne u mistično-alegoričnu pod utjecajem srednjovjekovne skolastike i platonske filozofije. Ljubav se objašnjava božanskim djelovanjem na ljubavnike: božanski red očituje se i u ljubavi.

Na mjesto srednjovjekovnih vitezova iz ranije ljubavne poezije sada nastupa građanstvo.

NOVOKLASIKA (ili neoklasicizam), književne težnje oko 1900. kao otpor realizmu (v.), naturalizmu (v.) i impresionizmu (v.) Postavljaju se zahtjevi za obnovom starije klasične književne tradicije, a protiv pretjeranog oponašanja vanjskog svijeta i prirode, za većim njegovanjem jezika, za veću strogost u rimi i formi. Ističe se misao da materijal ne može određivati formu, nego da stvaralac nameće građi svoje koncepcije, odabire samostalno oblike i daje svoj idealni sadržaj.

Novoklasičke koncepcije očituju se ponajviše u drami i noveli, ali mnogo više od samih ostvare-

nja nalaze potvrdu u teorijskim proglasima i raspravama. U suštini se više radi o idealno postavljenom zahtjevu nego o konkretnom književnom pravcu ili školi.

NOVOROMANTIKA, slično kao i novoklasika, očituje se više u teorijskim raspravama kao niz tendencija u razdoblju od 1890—1920: za isticanjem nesvakodnevnog kao teme u književnosti, za ulaženjem u povijest i dalja povijesna razdoblja, za iznalaženjem čudesnoga, tajanstvenog, magijskog, za bijegom u daljine, u nepoznato, daleko od suvremenosti. Prije svega ističe se prezir prema sadašnjosti, a obnavlja se saga, mit, legenda, mistika, egzotika. U jezičkom izrazu ponovno se naglašava čuvstvenost, muzikalnost, sloboda fantazije, pažnja prema obliku i izboru sadržaja.

Novoromantičke koncepcije našle su najjači poticaj u simbolizmu (v.), a zatim u dekadentizmu (v.) i impresionizmu (v.). Očitovale su se u drami i romanu.

Ni kod novoromantike, kao ni kod novoklasike, ne može se govoriti o školi ili određenom smjeru. Više je riječ o vrlo raznolikim i djelomično postavljenim ali do kraja nerazrađenim težnjama koje možemo naći kao torzo kod mnogih književnika; potpunih ostvarenja u duhu novoromantike nema, i zato je teško navesti potvrdu u književnom radu pojedinih pisaca.

NUŠIĆ, BRANISLAV (1864—1938), najsnažniji i najuspješniji srpski dramatičar, čija se djela neprekidno izvode na svim jugoslavenskim i mnogim stranim pozornicama. Niz godina proveo kao di-

plomatski službenik i upravnik pozorišta. Raznoliki i obilni književni rad obuhvata romane, putopise, priče, feljtone, autobiografska sjećanja, tragedije, komedije; sabrana djela izašla su u 25 knjiga (jedan dio rukopisa propao je za vrijeme rata). Od proznih djela ističe se s više dotjeranosti u stilu i cjelovitošću karaktera roman *Opštinsko dete* (1902). Trajniju vrijednost u njegovu opusu imaju komedije: *Narodni poslanik* (1883), *Sumnjivo lice (1887)*, *Protekcija* (1889), *Put oko sveta* (1910), *Gospođa ministarka* (1929), *Beograd nekad i sad* (1933), *Ožalošćena porodica* (1934), *Dr* (Doktor, 1936), *Pokojnik* (1937), i dr.

Malo je koji književnik dao toliko bogatu i raznoliku sliku srpskog društva kao Nušić. Građanski, malograđanski i seoski svijet, intelektualci, službenici, oficiri i političari našli su u Nušiću osvjetljenu svoju intimnu sliku koju su brižno skrivali na dnevnom svjetlu. On je nasmijavao i razveseljavao svoju publiku, ali trajanje i neuništiva svježina njegovih djela pri ponovnom gledanju potvrđuju da su u osnovi Nušićeve komediografije dublje životno iskustvo, filozofski aspekti pogleda na svijet i umjetnička zrelost u kritičkom stavu. I pojave u kasnijem razvoju jugoslavenskog društva našle su podudarnosti s Nušićevim komediografskim slikama i kritikama. A to je kvalitet jednog umjetničkog djela.

NJ

NJEKRASOV, NIKOLAJ ALEKSEJEVIČ (1821—1878), ruski pjesnik, publicist i urednik naprednih časopisa, vrlo značajna ličnost u idejno-progresivnom smislu za svoje doba.

Izraziti socijalni pjesnik, u najboljem smislu riječi, s izvanrednim smislom za društvene probleme, stvarao je pjesničko djelo s naglašenom idejnom orijentacijom. No njegove ideje nisu usko programatski postavljene, nego imaju šire, humano značenje; svoju poeziju sâm naziva »muzom osvete i bola«. Započeo je književni rad s tematikom o suprotnostima i bijedi grada (*Razmišljanja kod paradnog ulaza,* 1858, *O vremenu,* 1858—1859, i dr.), zatim o teškim uvjetima radnih odnosa (npr. *Na Volgi,* 1860, *Željeznica,* 1864 i dr.). Najviše je uspjeha imao s poemama koje su vezane za zapušteno rusko selo (*Orina, vojnička mati,* 1863, *Mraz — crveni nos,* 1863, i najpoznatija, sugestivna i potresna *Tko u Rusiji dobro živi,* 1863—1876).

Veliku su popularnost stekle poeme posvećene progonjenim u Sibiru (*Djed,* 1870, *Ruske žene,* 1871), te poema *Suvremenici.*

Njekrasov nije mnogo pazio na stilsko dotjerivanje svojih poema. Služio se stilskim postupcima narodne pjesme (paralelizmi, retardacioni postupci i sl.), a rječnik obiluje dijalektizmima i pučkim izrazima.

NJEMAČKA GAZELA, v. Gazela.

O

OBIČAJNE I OBREDNE PJESME, v. Narodna lirska pjesma.

OBJEKTIVNO PRIPOVIJEDANJE, v. Proza.

OBLOMOVŠTINA, v. Proza.

OBRADOVIĆ, DOSITEJ (1742—1811), značajni predstavnik i tumač prosvjetiteljskih ideja u Srbiji. Nemirna duha, željan većeg obrazovanja i širih vidika, putovao je mnogo po Maloj Aziji i Evropi, gdje se upoznao s naukom, filozofijom i općim kulturnim stanjem. Mnogo je pisao, i sva djela — kao i sav njegov društveni i javni život — odišu izrazitim prosvjetiteljskim idejama: on hoće da pouči, da obavijesti, da podigne opći nivo svijesti i obrazovanja. U tome su velike i neprolazne zasluge Dositejeve.

U najvažnijem djelu autobiografiji *Život i priključenija* (1783), autor je prikazao svoj lični život, a vrlo je uspješno ocrtao društvene i kulturne prilike svoga vremena. Mirnim, blagim i dobronamjernim načinom opisao je svoje suvremenike i opću situaciju u Srbiji.

Prosvjetiteljska, kritička i pedagoška nastojanja Dositejeva našla su najcjelovitiji odraz u njegovim *Basnama (1788).* Tu je mogao, najprimjerenije svome temperamentu i stilu, da izrazi osnovne poglede na društvo i ljude.

Ostala djela: *Sovjeti zdravog razuma* (1784), *Sobranije raznih naravoučiteljnih veščej* (1793) i dr.

ODA (grč. ōdē ili aoidē pjevanje, pjesma), zanosna pjesma posvećena zaslužnim i blizim osobama, značajnim temama (božanstvo, domovina, ljubav, ideja). Osnovni joj je ugođaj uvijek svečan, ozbiljan, povišen i naglašen, a oblik joj nije bio strogo određen, iako se često javlja u strofama. Pjesnik iskreno ističe biranim rječnikom i jakim bojama snažnu odanost temi o kojoj pjeva.

U antiki oda znači jednostavnu pjesmu, a tek renesansa stvara njeno osnovno značenje. Vrlo je čest pjesnički oblik u kasnijim vremenima.

Kao najraniji oblik ode smatraju se psalmi (v.) izraelskog kralja Davida (1010—970. st. e.).

Grčki liričar Pindar (518. ili 522—442. st. e.) veličao je u svojim odama pobjednike na općegrčkim gimnastičkim natjecanjima, a rimski pjesnik Horacije (65—8 st. e.) pjevao je o ljubavi i odabranim filozofskim sentencijama. Engleski pjesnik John Keats (1795—1821) ispjevao je *Odu slavuju* te *Odu grčkoj urni,* veličajući ljepotu kao vječnu vrednotu. Kao sredstvom izražavanja poslužio se odom u čitavoj zbirci Victor Hugo *(Odes,* 1822) i mnogi drugi pjesnici.

Naći ćemo lijepih ostvarenja u odama posvećenih pjesnicima, slikarima, muzičarima, revolucionarima. U slobodnom stihu u novije vrijeme njegovali su je ekspresionisti te nadrealisti.

U našoj je književnosti odu s uspjehom njegovao P. Preradović (1818—1883), npr. *Majci, Ljubav.*

ODISEJA, v. Homer.

OHRIDSKA ŠKOLA, v. Kliment Ohridski.

OKSIMORON (grč. oksýs oštar, môros lud), oštroumna ludost; oblik jednočlane antiteze unutar rečenice. To je spajanje protivurječnih pojmova, npr. skromna raskoš, mudra budala.

Oksimoron, koji na prvi pogled zvuči glupo, izaziva pažnju čitaoca i dopušta i da se izraze vrlo dragocjene vrijednosti, jer približavanje antinomičnih termina, kad je izvedeno sa smislom i unutrašnjom logikom, izaziva dublje dojmove. Oksimoron je bliz paradoksu (v.).

OKTAVA, v. Osmostih.

ONOMATOPEJA (grč. onomatopoiîa, ónoma ime, poiéō činim), u pravom značenju riječi onomatopeja je grupa glasova (tj. jedan morfem) koja teži da proizvede neki šum, ili da ga oponaša, ili da stvori odgovarajući ekvivalenat, npr. bum! pljus! hop!, kuc, kuc! i sl. Onomatopeja transponira u artikulirani ljudski jezik neartikulirane povike ili šumove i može biti samo približna, nikada potpuna. To postizava s pomoću boje i tona, mimike ili artikulatornog mehanizma i s pomoću ritma.

Svaki jezik ima svoj vlastiti sistem onomatopeja, jer vrijednost glasa i glasova nije ista u različitim jezicima. Kao tvorba riječi prema prirodnim zvukovima onomatopeja ima težište u muzičkim dojmovima, a izgrađuje se na zakonima ponavljanja: ponavlja se glas ili slog, ili se ponavljaju neki glasovi ili slogovi, ili bilo koje minimalne jedinice u riječi.

OPERA (lat. opera djela), scenski oblik u kojemu je dramski tekst pjevan i u potpunosti protkan muzičkom pratnjom.

Težište je u operi na muzičkoj i pjevačkoj strani, ali ni tekst nije sporedan. Dobar tekst, izgrađen pretežno u izrazitoj dijaloškoj formi, uz pojedinačne solističke umetke može imati samostalnu književnu vrijednost. Zove se *libreto* (tal. libretto knjižica).

OSMOSTIH ili oktava (lat. oktavus osmi), strofa od osam stihova. Naročit osmostih je *stanca* (ili ottava rima), sastavljen od osam jampskih jedanaesteraca sa srokovima a b a b a b c c. Stanca se javlja u vjerskoj poeziji XIII st., a razvili su je posebno L. Ariosto (v.) i T. Tasso (v.). Javlja se potom kod Byrona (v.), od naših kod F. Prešerena (v.) i dr.

Stanci je sličan i *strambotto,* najčešći lirski oblik koji ima osam jedanaesteraca s različitim rasporedom srokova. Bio je poznat i u starijoj hrvatskoj književnosti, npr. u pjesmama Šiška Menčetića (1457—1527).

OSTROVSKI, ALEKSANDR NIKOLAJEVIČ (1823—1886), najplodniji ruski dramatičar (napisao oko 50 drama), uz Gogolja osnivač ruske realističke drame. I danas na repertoaru mnogih kazališta.

S najviše scensko-dramskog smisla obrađivao je pratrijarhalnu i konzervativnu trgovačku sredinu prema kojoj je upućivao i oštrije kritičke asocijacije (*Svoji smo — naći ćemo se*, 1849, *Siromaštvo nije porok*, 1854, *Oluja*, 1860. i dr.), a zatim život i karakteristične likove činovničke sredine (*Unosno mjesto*, 1854, *Siromašna zaručnica*, 1852, i dr.). Najoštriji stav pokazao je Ostrovski u slikanju likova ruskih plemića i vlastele, a ujedno najpotpunije razvio svoje sklonosti za mračne, sumorne i beznadne ugođaje (*Lude pare*, 1870, *Šuma*, 1871, i dr.).

I teme iz ruske povijesne prošlosti obrađivao je Ostrovski u svojim dramama (*Minin-Suhoruk*, 1862, *Dimitrij Samozvanec*, 1867, *Vasilisa Melent'eva* 1868. i dr.).

Ostrovski posvećuje veliku pažnju društvenoj sredini na pozornici; zato donosi obilno građe (neki odrazi scenskog naturalizma), ali je u osnovi realist s mjestimičnim simbolističkim ugođajima.

Najveći je uspjeh postigao s dramama *Unosno mjesto* i *Oluja*.

Odvaja se donekle od njegova dramskog stvaralaštva tzv. proljetna bajka prema folklornim motivima *Snježana* (1873), koja je poslužila kao libreto (v.) za istoimenu operu Rimski-Korsakova.

OTUĐENOST (lat. alienatio), stručni psihološki i sociološki termin za sve duboke nesporazume iz-

među čovjeka i njegove okoline, zbog kojih se čovjek povlači iz društva ili je u stalnom sukobu s njim ili napušta svaki kontakt s njim i ne nalazi u njemu svoje pravo mjesto. Uzroci i oblici otuđenja čovjeka u društvu vrlo su raznoliki i javljaju se u svim epohama, te predstavljaju jednu od najsloženijih pojava u kulturi čovječanstva.

Za književnost i umjetničko stvaralaštvo pojava i problemi otuđenosti predstavljaju neiscrpna vrela motiva i tema. Ipak, ne treba shvatiti sve pojave otuđenosti čovjeka od društva kao umjetnički vrijedne i opravdane. I tu treba s najvećim oprezom razlikovati pojave, jer neki slučajevi otuđenja čovjeka mogu imati progresivne crte, a neki mogu biti odraz vrlo negativnih društvenih tendencija i ideala (v. Simbolizam, Sturm und Drang).

OTVORENE FORME, v. Jednostavne forme.

OVIDIJE, PUBLIJE NAZON (Publius Ovidius Naso, 43. st. e. — 18. n. e.), jedan od najznačajnijih rimskih pjesnika i jedan od najpoznatijih ljubavnih pjesnika u svjetskoj književnosti. Zbirkom *Ljubavne pjesme* (19—16. st. e.) nastavio je bogatu tradiciju ljubavne poezije u rimskoj književnosti. Istu tematiku obrađuje i u djelu *Heroide* (ili *Poslanice*), gdje u obliku pisama, koje pišu mitske junakinje (Penelopa, Fedra, Medeja, Didona) svojim muževima ili ljubavnicima, iznosi ugođaje i psihologiju ljubavi. Najvredniji je uspjeh i priznanje stekao parodičko-didaktičkim epom *Ljubavno umijeće*, u kojemu poučava muškarce i žene u ljubavnom ophođenju. Najveće je i najpoznatije Ovidijevo djelo *Metamorfoze* (Pretvorbe, u 15 knjiga, ukupno

11 995 stihova). Tu je Ovidije skupio oko 250 priča iz mitologije, mitove je povezao tematski po ciklusima i ostvario pjesničku novelističku zbirku. Potkraj života prognan je u Tome (Constanza) na Crnom moru, gdje je i umro. Tu je napisao dvije zbirke elegija: *Tužaljke* (8—12. n. e.) i *Poslanice iz Ponta* (Ex Ponto, 13—16 n. e.).

Ovidije je kao ljubavni pjesnik izvršio velik utjecaj ne samo u književnosti nego i u likovnim umjetnostima i u glazbi, a prevodili su ga mnogi veliki evropski pjesnici.

P

PAJSIJE (1550—1647), srpsko-pravoslavni patrijarh u Peći. Vrlo je zaslužan za prepisivački rad u manastirima, koji je stalno podupirao i unapređivao. Obilazeći mnoge manastire posvećivao je naročitu pažnju čuvanju i sakupljanju knjiga. Napisao je biografiju posljednjega srpskog cara Uroša koji je poginuo u bici na Marici 1371.

PALMOTIĆ, JUNIJE (1606—1657), autor pseudoklasičkih komedija i tragikomedija s tematikom iz staroklasičke mitologije, talijanske i narodne književnosti. Određeno značenje ima drama *Pavlimir* (prikazivana 1629), u kojoj je želio uzveličati svoj rodni grad Dubrovnik od njegova osnutka i u piščevo doba.

Preveo je s latinskog jezika poznati ep talijanskog pisca Girolame Vide (XVI st.) *Kristijada.*

PAMFLET (vjerojatno franc. pamphilet pjesma XII st.), kraći ili nešto dulji književni spis u kojem se s najvećom oštrinom izvrgava ruglu neka osoba, ili neka javna akcija, s namjerom da se potpuno onemoguće i postide, osramote. Svjetski je poznat

primjer pamfletiste iz Venecije Pietra Aretina (1492—1556) koji je znao i po porudžbini (za nagradu) pisati pamflete.

PANČATANTRA (Pančatantra Petoknjižje), indijska knjiga pripovijedaka iz prvih stoljeća n. e. (prije 300. g.), namijenjena prvotno uskom krugu dvorske elite i odgoju kraljevića da ih pouči na zabavan način u umijeću upravljanja i svjetskoj mudrosti. Postala je s vremenom vrlo traženi i rado čitani zbornik narodnih pripovijedaka i basni. Pripisuje se nepoznatom autoru velike i profinjene kulture iz brahmanskoga vjerskog kruga. U pet motivski povezanih knjiga glavni junaci nose životinjske maske, a prikazuju se najrazličitije situacije iz života. S izvanrednim smislom za stilske finese i dubokim poznavanjem života prikazani su svi društveni slojevi (od brahmana do slugu i robova) bez ikakvih predrasuda i pristranosti. Ušli su mnogi motivi i basne iz *Mahabbharate* (v.). U toku stoljeća knjiga je doživjela mnoge adaptacije i verzije u prostranoj Indiji. Preko perzijskih, arapskih, hebrejskih i latinskih prijevoda knjiga je dospjela u evropske zemlje, a pojedine priče prešle su u Aziju, Afriku i Latinsku Ameriku. Odigrala je vrlo značajnu ulogu u kulturnom i književnom smislu. 1859. preveo je i analizirao *Pančatantru* Nijemac Theodor Benfey. Time je otvorio komparativno izučavanje bajki i postavio tzv. *migracionu tezu,* tj. tezu o selenju motiva.

PANEGIRIK (grč. panēgyris svečani skup), u staroj Grčkoj svečani govor održan javnom skupu

(npr. u Delfima, Olimpiji, Ateni i dr.) o važnim događajima iz prošlosti ili neposrednoga društvenog života. U Rimu se prešlo na javne pohvale vladara ili drugih ličnosti. Danas panegirik znači pohvalni govor ili pohvalni spis u slavu ličnosti ili bilo koje društvene pojave.

PANTAGRUELIZAM, v. Rabelais, François.

PARABAZA, v. Aristofan.

PARABOLA (grč. parabolē upoređenje, izjednačenje), vrsta poučne, didaktičke književnosti (pjesama i pripovijedaka), u kojoj se jedna istina osvjetljuje posredno analognim događajem iz drugoga predodžbenog područja i koji nije u svim pojedinostima adekvatan primjer; dakle, zaključak po analogiji.

Parabola mnogo dolazi u budističkoj i hebrejskoj književnosti, u Novom zavjetu (Parabola o izgubljenom sinu), kod Menenija Agripe (odnos između senatora i građana upoređuje se odnosom između stomaka i drugih tjelesnih organa) i dr.

PARADOKS (grč. parádoxos neočekivan), dodavanje jednoj slici druge slike, ili nekom pojmu drugog pojma, koji su potpuno neočekivani i u prvi čas neprihvatljivi, ali se pokazuju ispravni i tačni kad se temeljitije razmotre. To je suprotno mišljenje općem mišljenju, i kao takvo znači otvaranje novih pogleda. Pjesnici, filozofi i proroci obilno se služe paradoksima.

Život je smrt, a smrt je život.

Grčki filozofi stoici navodili su često ovu misao da istaknu što reljefnije svoje gledište.

Ukoliko je neočekivanost veća i neobičnija, utoliko je pravi dojam snažniji i puniji.

I go i bos, i još mu je — zima!
Ne bojim se, no me je strah.

Narodne poslovice

Paradoksalne misli i zaključci u književnom izražavanju uvijek stvaraju jače predodžbe i življe dojmove.

Preturila bi godine takvog života, ali nije mogla da preturi sate i minute.

Ivo Andrić

PARAGRAF (grč. pará kod, prema, graphō pišem),

1. u književnom djelu povezan niz rečenica koji obilježava manju cjelinu u opisu nekog lika ili u prikazu nekog prizora, situacije;

2. posebno poglavlje samostalnog značenja u naučnom djelu.

PARALELIZAM (grč. pará pokraj allēlōn međusobno, parállēlos jedan do drugoga postavljen, poređen), ponavljanje istog slijeda riječi, ili simetrična konstrukcija kod približno istog skupa riječi. Oblik ponavljanja koji stvarno predstavlja kombinaciju sintaktičke figure i figure ponavljanja. Ponavlja se doslovno isti sintaktički oblik rečenice, a samo se riječi mijenjaju i razlikuju.

Nije ga lako ostvariti i traži veći napor u gradnji rečenica.

Svestrano je razrađen u orijentalnim književnostima. Često je stilsko izražajno sredstvo u psalmima i tužaljkama. Zbog racionalne crte u konstrukciji, paralelizam mnogo koristi retorika.

Paralelizam je čest i u narodnoj, usmenoj književnosti (v. Epski stil).

PARATAKSA (grč. parátaksis usporednost), nizanje usporedno složenih ili samostalnih rečenica koje su pravilno raspoređene.

Ako se vezanje rečenica ili nizova riječi čini pomoću veznika, onda se dobije retorička figura *polisindet* (grč. polý mnogo, sýndetos povezan); ako je vezivanje rečenica ili nizova riječi bez gramatičke veze, dobije se *asindet* (grč. a ne, sýndetos povezan). Oba načina izazivaju dojam gomilanja i pojačavanja, oživljuju predodžbu množine različitih predmeta i događaja, a u govorništvu ističu patos.

Paratakički način izražavanja znatno je bliži lirskoj poeziji i svima oblicima usmenoga narodnog stvaralaštva. Posebno i usmeni prozni oblici zaziru od dugačkih i mnogostruko isprepletenih složenih rečenica.

PARNASOVCI, francuski pjesnički krug oko Theophilea Gautiera (1811—1872) i Charlesa Leconte de Lislea (1818—1894) u drugoj polovini XIX st. Naziv je nastao prema imenu šumovita gorja Parnas u antičkoj Grčkoj, koje se smatralo sjedištem Apolona i muza (v.). Prema starom tradicionalnom vjerovanju u Grčkoj, boravak u šumi Parnasu, i posebno na vrelu Kastaliju, daje pjesniku nadahnuće za stvaranje umjetničkih djela. Tako

je već u staroj Grčkoj naziv Parnas bio usko povezan s poezijom. S vremenom će postati i simbol poezije, tj. određenog shvaćanja poezije.

U Parizu, 1866, odštampan je zbornik *Le Parnasse contemporain* kao manifest jedne grupe književnika koji su u poeziju — i u književnost uopće — unijeli nove poglede.

Parnasovci su određivali kao ideal umjetnosti kult čiste i apsolutne ljepote, a od umjetnika su tražili prije svega savršenstvo oblika, dotjeranost stiha, virtuoznost izraza. Pjesnik se ne smije prepuštati svojim osjećajima, nego mora biti odmjeren, suzdržan, štaviše impersonalan i objektivan. Parnasovci se prije svega suprotstavljaju romantizmu, a zatim sentimentalizmu, nediscipliniranoj inspiraciji i pristupačnoj umjetnosti za široke mase. Umjetničko stvaranje može biti dostupno samo odabranom i elitnom krugu poznavalaca, a umjetnost ne može služiti nijednom političkom, društvenom ili moralnom cilju. Time su Parnasovci još više suprotstavili angažiranoj književnosti ili književnom utilitarizmu larpurlartizam (v.) Théophilea Gautiera (v.).

Pjesnici parnasovskog kruga (Gautier, Leconte de Lisle, Baudelaire, Verlaine, Mallarmé i dr.) izdali su tri zbirke pod naslovom *Suvremeni Parnas* (1866, 1871, 1876).

PARODIJA (grč. pará uz ōdē pjesma), podrugljivo oponašanje. Oblik književnog djela ostaje, samo se mijenja sadržaj koji više ne odgovara ranijoj formi. Ako se promijeni oblik, a zadrži se

sadržaj, dobija se satirički oblik *travestija* (lat. travestire preodijevati).

Vrlo značajni roman J. W. Goethea *Patnje mladog Werthera* (1774) izvrgao je ruglu (parodirao ga je) Ch. Fr. Nicolai s djelom *Radosti mladoga Werthera* (1775). Sličnoj formi izvrgao je naše najznačajnije ostvarenje *Smrt Smail-age Čengijića* Ivana Mažuranića književnik Ante Kovačić u djelu *Smrt babe Čengićkinje.*

Satiričke značajke parodije i travestije mogu biti značajkama stila kod nekih pisca, posebno u romanu, drami i većim muzičkim oblicima.

PARONOMASIA (grč. paronomasía promjena riječi, igra riječi koja se temelji na sličnosti zvuka različitih riječi), figura kojom se u rečenici približuju riječi iste ili slične zvučnosti, ali različitog smisla. Ili ponavljanje iste osnove u različitim riječima; npr.

Uranila rano u nedjelju.

Iz narodne pjesme

Rimljani su preveli taj izraz kao annominatio (lat. ad do, nomen ime).

PARTIJNOST DJELA, v. Književno djelo.

PARTIZANSKA NARODNA PJESMA, v. Narodna lirska pjesma, Narodna epska pjesma.

PARUN, VESNA (r. 1922), pjesnikinja (zbirke *Zore i vihori,* 1947, *Pjesme,* 1948, *Crna maslina,* 1955, *Ropstvo,* 1957, *Vidrama vjerna,* 1957, *Pusti da otpočinem,* 1958, *Koralj vraćen moru,* 1959, *Ti i nikad,* 1959), dramatičar (*Marija i mornar*), dječji pisac *(Patka Zlatka, Tuga i radost šume, Kor-*

njačin oklop, Zec mudrijan). U obradi rodoljubnih motiva ističe se njen bujni pjesnički jezik. Ljubavne pjesme, duboko iskrene, osjećajne i bogate originalnim metaforama, otkrile su u hrvatskoj poeziji osebujan svijet i odnos prema životu.

PASCAL, BLAISE, v. Aforizam.

PASIONI, v. Crkvena drama.

PASTERNAK, BORIS LEONIDOVIČ (1890—1960), ruski pjesnik, romanopisac i novelist. U početku se posvetio muzici, ali se uskoro sav predaje poeziji (zbirke *Iznad barijera,* 1917, *Sestra moja život,* 1912, *Teme i varijacije,* 1923, *Drugo rođenje,* 1932, i dr.). Iako su vidljive najprije simbolističke, a potom futurističke naklonosti — od evropskih pjesnika najživlja je prisutnost R. M. Rilkea — Pasternak je stvorio svoj vlastiti pjesnički stil s osebujnom sintaksom, eliptičnim jezikom, neobičnim metaforama i neočekivanim asocijacijama.

Na tematiku prve i druge ruske revolucije pisao je poeme (*Visoka bolest,* 1924, *Poručnik Šmid,* 1926, *1905. godina,* 1927). U proznim djelima, naročito poslije oktobarske revolucije, obrađuje sve više socijalne probleme (*Djetinjstvo Ljuversove,* 1923, *Doktor Živago,* 1957).

Pasternak je stekao velike zasluge u ruskoj književnosti s odličnim prijevodima (prevodio gruzinske pjesnike, Goetheova *Fausta,* Shakespeareova djela i dr.).

Godine 1958. dobio je Nobelovu nagradu za književnost, ali je nije primio.

PASTIRSKA POEZIJA, v. Ekloga, Idila, Pastorala.

PASTORALA (lat. pastor pastir), oblik drame koji obrađuje pretežno pastoralne ugođaje. Kao kraća pripovjedna pjesma, s naivnim dijalozima između vitezova ili pastira i pastirica, javila se u starofrancuskoj i provansalskoj lirici XIII st. U renesansi je bila mnogo njegovana. Pastoralni ugođaji oživljavani su i u kasnijim razdobljima, u romantici, a obilno su razrađeni u baletu i muzičkim oblicima.

Po temi i motivima identična je eklogi (v.), pjesmi s dijalozima između vila, pastira, satira.

Po ugođaju je slična idili (v.), jer iznosi ljepotu života u prirodi.

I ekloga i pastorala često se navode kao primjeri pastirske poezije koja se još naziva i *bukolička* (grč. bukólos pastir) i *arkadijska* (prema kraju Arkadija na Peleponezu).

PATOS (grč. páthos trpljenje, patnja), dosljedna upotreba jakih riječi i pojmova uz svečaniji i ozbiljniji način saopćavanja.

Sastoji se u povremenoj upotrebi samo nekih odabranih riječi i pronalaženju izražajnih sredstava za isticanje i pojačavanje, ali se može pretvoriti u posebni patetički stil poznat u svečanim govorima, u javnim akademijama i naročito u nekim dramskim scenskim djelima (klasicistička v. drama XVII st. u Francuskoj), psalmima, u retorici, u Horacijevim odama, u Shakespeareovim tragedijama, u djelu Fr. Nietzschea *Tako je govorio Zaratustra*

(1883). Ekspresionizam (v.) njeguje zanosni (ekstatični) jezik patosa.

Patetički je stil stalno izložen opasnosti da se pretvori u praznu deklamaciju i afektirane zanose.

PAVIĆ, ARMIN, v. Ep.

PAVLEK MIŠKINA, MIHOVIL (1897—1942, ubijen od ustaša), jedinstvena pojava seljaka koji se afirmirao kao pisac, ali je do kraja života ostao vjeran svome porijeklu i zanimanju. Tematiku je nalazio u neposrednom seoskom i seljačkom životu, u njegovu realističkom okviru, a bez ikakvih sentimentalnih ili romantičarskih primjesa. Napisao je manji broj pjesama, ali je značajniji kao pripovjedač (*Za svojom zvijezdom,* 1926, *Trakavica,* 1935, *Krik sela,* 1937, i dr.).

PEJČINOVIĆ, KIRIL (1770—1845), makedonski književnik, izrazitiji predstavnik prosvjetiteljskih ideja u Makedoniji. U djelu praktičko-crkvenog sadržaja *Ogledalo*, štampano u Budimu 1816. a napisano u tetovskom narječju, Pejčinović je svjestan prosvjetiteljski kritičar prilika u Makedoniji: kritikuje zapuštene svećenike, obara se na praznovjerje, želi uputiti i prosvijetliti makedonskog seljaka.

Pejčinović je prvi pisac stihova na makedonskom jeziku u XIX st. Poznat je njegov vlastiti epitaf (v.) u stihu. Od ostalih djela, u rukopisu se nalazi *Žitije kneza Lazara.*

PENTAMETAR, v. Versifikacija.

PERIFRAZA (grč. periphrázo opisujem) opisivanje (pojma, predmeta, svojstva, radnje, doživljaja i sl.) s više riječi ili s nekoliko rečenica; slična je metafori.

Sastoji se u zamjenjivanju jednoga pojma s višim pojmom uz važniju njegovu oznaku.

Jupitrov porod božanski (za Herakla).
Podnevna zvijezda gori (za sunce).
Ognji neba (za zvijezde).
Eto konja, a eto polja.
Da može, popio bi ga u kašici vode.

Perifraza pojačava patetičnost i retoričnost stila; zato se opravdano zove *retorička metafora*. Osobito je njegovana u doba baroka (v.) i klasicizma (XVII st.)

PERIKLE, v. Epitaf.

PERIODIZACIJA, v. Povijest književnosti.

PERIPETIJA, v. Poetika.

PERSONIFIKACIJA (lat. personificatio utjelovljenje, persona osoba, facere činiti), prikazivanje svega neživog — prirodnih pojava, predmeta, pojmova — kao živih bića, bića sa sposobnostima i reakcijama čovjeka.

Personificiranje vanjskoga, neživog svijeta kreće se u pjesničkim djelima u vrlo širokom rasponu.

PETKOVIĆ DIS, VLADISLAV (1880—1917), pjesnik, proživio život oskudno i boemski, prilikom brodoloma utopio se u Jonskom moru. U prvoj zbirci *Utopljene duše* (1911) Dis je izraziti pjesnik mračnih ugođaja, za njega je svijet opor, pun ne-

sporazuma, a pjesnik je »zakovan za zemlju što životu služi« U zbirci *Mi čekamo cara* (1913) Dis prelazi na nacionalne teme, ali s manje neposrednosti nego u prvoj zbirci. U većem broju kasnijih pjesama Dis je smireniji pjesnik s naglašenim crtama misaonog karaktera. Dis je izrazit i značajan pjesnik kojemu je učinjena krupna nepravda: i za života, i sve do naših dana, bio je neopravdano zaboravljen.

Ostala djela: Skupljene pesme (1921), Pesme (1939).

PETŐFI, ŠANDOR (Šandor Petefi, 1823—1849, poginuo u bici kod Segesvára), mađarski nacionalni pjesnik koji je svojim pjesničkim i društveno-političkim radom najpotpunije odrazio težnje svoga naroda. Jedan od onih pjesnika koji je iskreno i nerazdvojno povezivao privatni i javni život, intimnu ljubav i borbu za slobodu potlačenog naroda. Zato se svjesno oslanja na narodnu poeziju i kao na program i kao na sredstvo, a sve s namjerom da pomogne narodu u političkoj oslobodilačkoj borbi. U prvim Potőfijevim pjesmama u središtu su pažnje ljudi i zemlja njegova užeg zavičaja. Pjevao je mnogo o mađarskom pejzažu, o malim i potištenim ljudima, i svoju je poeziju smatrao neposrednim dijelom javnoga, nacionalnog života. Uz lirske pjesme pisao je i epska djela. 1844. izašao je ep *Vitez Janko,* prožet fantastikom, u kojemu se prikazuju doživljaji mađarskog seljačkog momka. Utjecaji evropskog romantizma nisu mimoišli ni Petőfija. Ciklus pjesama *Oblaci* (1846) odražava nekoliko tonova bajronovske (v.) svjetske boli (v.).

Ali društvena previranja u Mađarskoj zaokupljuju potpuno pjesnika i on se orijentira za plebejske, demokratske, narodne ideale (*Moje pjesme, U ime naroda* i dr.). U revoluciji 1848. u Pešti neposredno sudjeluje i kao pjesnik i kao organizator (pjesme *Narodna pjesma, Narodnom saboru, Bojna pjesma*). Pogiba vrlo mlad (26 godina) na bojnom polju, poistovećujući pjesničku poruku s pobunom porobljenog naroda.

Značajno mjesto ima i Petőfijeva epska pjesma *Apostol* (1848) s mnogo autobiografskih elemenata. Potőfi je jedan od onih rijetkih pjesnika kojeg je sav njegov narod prihvatio u potpunosti i u svemu kao svoga nacionalnog barda (v.).

PETRARCA, FRANCESCO (Frančesko Petrarka 1304—1374), talijanski pjesnik, autor većeg broja filozofskih i moralističkih djela na latinskom jeziku u obliku pisama (po uzoru na Cicerona), dijaloga i traktata; najveći predstavnik evropskog humanizma. Jedan od najznačajnijih svjetskih liričara kojemu se navraćaju svi pjesnici i teoretičari kada je riječ o ljubavnoj, intimnoj poeziji. Za života okrunjen na Kapitolu u Rimu kao pjesnik, stekao je najprije slavu kao latinistički pisac. Ali u kasnijim stoljećima i danas Petrarca je prije svega veliki, intimni liričar. Njegovo najvažnije pjesničko djela na talijanskom jeziku *Kanconijer* (Il Canzoniere) sastoji se od 366 pjesama (ponajviše soneta (v.), zatim kancona (v.), madrigala (v.) i drugih oblika), a predstavlja pjesnikovu intimnu ljubavnu ispovijest. Lik Laure i ljubav koju je osjećao prema njoj bili su stvarno samo povod i po-

ticaj da pjesnik prikaže povijest svoje uznemirene duše i cjeloviti odnos prema svijetu i životu. Djelo je prema osnovnom ugođaju i glavnoj temi jedinstveno, a kraći oblik pjesme (sonet, kancona i dr.) bio je naročito pogodan za pjesničko izražavanje. Za ljubavno pjesništvo kasnijih stoljeća *Kanconijer* će postati uzor i primjer za oponašanje, tzv. petrarkizam (v.).

PETRARKIZAM, smjer ili način pjevanja (tj. određeni stilski oblik u ljubavnoj poeziji) u nekim evropskim književnostima, i u našoj, nazvan prema velikom talijanskom pjesniku Francesku Petrarki (1304—1374).

Petrarkin *Kanconijer* motivima, situacijama i kompozicijom utjecao je snažno na cjelokupno evropsko pjesništvo. Petrarka je opjevao u mnogo varijacija ljepotu Laure te svoju osamljenost u tišini prirode suptilnim psihološkim analizama u izrazito lirskom obliku. Javit će se čitav niz pjesnika koji će na sličan način pjevati o ljubavi, ugledajući se s manje ili više uspjeha na nedostiživog Petrarku. Mnogi će pjesnici oponašati u svemu Petrarku te će iz njegova djela i stvaralaštva pokušati stvoriti sistem poetskog oblikovanja.

Stvorit će se čvrst krug motiva oko žene (njena iznimnost, ljepota, ljubav, ljubavni bol, čežnja u nesreći za smrću) i gotovo normirani jezik lirske pjesme (antiteze, metafore, poente, nesretni i bolni odnos prema svijetu i životu).

Sadržaj tih oponašanja opravdano je nazvan *petrarkizmom.*

PETROV, JEVGENIJE, v. Iljf, Ilja Arnoldovič.

PETROVIĆ NJEGOŠ, PETAR (1813—1851), jedan od najznačajnijih srpskih književnika, pjesnik, tumač i najplemenitiji predstavnik Crne Gore. Vjerski i državni poglavar, učinio je mnogo na unapređenju prosvjete i moderniziranju državne uprave. Putovao je mnogo, poznavao je književna previranja u Evropi, ali se nije povodio za stranim književnicima. Književno se razvio i izrastao iz narodne pjesme, u njenom je duhu stvarao, ali je suštinski išao svojim putem i bio je u svemu izvoran i svoj. Mnogo je radio na sakupljanju, prerađivanju i izdavanju narodnih pjesama; neke je pjesme samo redigirao. U pjesmama je teško razlikovati koliko su njegove, a koliko su narodne. U ovo područje uže suradnje Njegoševe s narodnom pjesmom idu zbirke: *Lijek jarosti turske* (1834), *Svobodijada* (1834), *Kula Đurišića, Čardak Aleksića, Ogledalo srpsko* (1845).

U ranija djela ide zbirka pjesama *Pustinjak crnogorski* (1834). U almanahu *Grlica* štampao je nekoliko pjesama.

Godine 1845. izašao je religiozno-filozofski ep *Luča mikrokozma* u kojemu je razradio svoje poglede na religiju i filozofiju; 1851. izlazi *Šćepan Mali*, prikaz zanimljive ličnosti iz crnogorske povijesti. Životno djelo Njegoševo, *Gorski vijenac* (1847), poema u dramskoj formi, obrađuje krupni događaj iz crnogorske povijesti. Međutim, Njegošu je manje stalo do prikaza prošlosti i povijesnih sukoba; oni mu služe isključivo zato da razvije što bogatiju pozornicu za sliku cjelokupne Crne Gore, njenih ljudi, mentaliteta, karakterâ, njenih osnov-

nih psiholoških preokupacija. I u tome je potpuno uspio. Zamišljen u početku samo kao oda i vijenac slave crnogorskim junacima, *Gorski vijenac* prerastao je u svojoj realizaciji u jedno od najpotpunijih i umjetnički najzrelijih djela naše književnosti.

Celokupna dela I—IX (1951—1956).

PETROVIĆ, VELJKO (r. 1884), pjesnik (zbirke *Rodoljubne pesme*, 1911, *Na pragu*, 1914, *Stihovi*, 1951, *Nevidljiv izvor*, 1956), pripovjedač (zbirke *Bunja i drugi u Ravangradu*, 1921, *Varljivo proljeće*, 1921, *Pomerene savesti*, 1922, *Iskušenje*, *Prepelica u ruci*, 1948, i dr.), likovni kritičar i povjesničar (npr. *Srpska umetnost u Vojvodini* i dr.).

Sabrana dela I—VIII (1954—1960).

PIECE A THESE (pjes a tez), v. Naturalizam.

PIKARESKNI ROMAN (prema liku pikaro nevaljalac, obješenjak), pustolovni roman u čijem je središtu lik pikaro. Po svojemu porijeklu pikareskni roman tipično je španjolska književna vrsta. U svojoj osnovi protuteža je viteškim romanima, naročito otmjenom viteškom ponašanju i dostojanstvenom izlaganju građe.

Iako nije u svemu određen, pikaro je poznat kao pustolov, vječiti putnik, šaljivčina i podvaljivač, uvijek spreman na prevaru, izrugivanje, neočekivane pustolovine. Pikaro je nadalje tip sluge, roba, pučanina, društvenog izopćenika koji se isključivo bori za održanje golog života. Svi su njegovi ideali u praktičnom životu, a zamjerna inteligencija upravljena je samo na neposredni i ma-

terijalni uspjeh. U nemirnom i nesređenom životu glavnog lika pikara prikazuju se društveni slojevi od najnižih do najviših, a roman je ispunjen obiljem građe, likova, epizoda i nepreglednim šarenilom svijeta i života.

Pikareskni roman bio je mnogo čitan, a odigrao je značajnu ulogu u stvaranju književne publike i prenošenju motiva. Istovremeno, on je promišljena parodija društvenih protivurječja, a često i njihova smiona kritika. Imao je velikog udjela u razvoju evropskog romana.

Najpoznatiji su primjeri pikaresknog romana *Lazarillo de Tormes* (v.) nepoznata autora, *Gil Blas de Santillana* (1715—1735) francuskog književnika A. R. Lesagea i *Pustolovni Simplicissimus* (1668) njemačkog pisca H. J. Grimmelshausena.

PINDAR, v. Oda.

PIRANDELLO, LUIGI (Luidži Pirandelo 1867—1936), vrlo izraziti talijanski književnik prvih decenija XX st. Nov i originalan u izboru tematike, a još interesantniji u obradi, stvaralačkom postupku i općem stavu. U prvim ostvarenjima (romanima *Izopćena,* 1901, *Pokojni Matija Pascal,* 1904, *Njen muž,* 1911, *Snima se,* 1915, i dr.) prikazuje Pirandello osamljene i duboko nesretne ljude koje okružava nepremostivi nesporazum s njihovom okolinom i društvom. Tragični sukob između privida i stvarnosti u ljudskoj sudbini ostaje glavni motiv i u izvornim novelama (napisao ih je više od 200, konačna zbirka *Novele za godinu dana*) te u dramama (napisao ih 44, v. Drama). Pirandel-

lov izbor motiva i likova u mnogočemu je groteskan; katkada se nalazi na granici normalnoga i patološkog. A sumornu i tešku atmosferu olakšava autor specifičnim humorom: u najtežim i tragičnim situacijama stvara komične ugođaje.

Godine 1934. dobio Nobelovu nagradu za književnost.

PISMO (lat. epistula pismo, poslanica), najstariji kratki pisani oblik u saobraćaju među ljudima, kao nadoknada za usmeni razgovor. Kasnije najčešći oblik u saobraćaju među književnicima, koji pruža vrlo dragocjene podatke o ljudima i društvenim pojavama. Po nekim značajkama pismo je srodno poslanici (v.), feljtonu (v.), eseju (v.), jer su mnogi pisci pisama raspravljali u njima o filozofijskim i književnim pitanjima. Npr. crkveni otac Pavle (Paulus), zatim Voltaire, J. W. Goethe, K. Marks. Fr. Engels i dr.

Oblik pisma ušao je i u roman te postao jedna od njegovih stilskih tehnika. To su tzv. *epistolarni romani;* npr. *Nova Héloise* (1759) J. J. Rousseaua, *Patnje mladog Werthera* (1774) J. W. Goethee i dr. **Epistolografija,** bavi se sakupljanjem, proučavanjem i sređivanjem pisama.

PJESMA O NIBELUNZIMA (Der Nibelunge Not, oko 1200), prvi junački ep njemačke srednjovjekovne književnosti, napisan u prvoj polovici XIII st., možda na austrijskom dvoru u Passau od nepoznatog pjesnika, vjerojatno svećenika. Autor je odlično poznavao dvorsko pjesništvo, zatim starije njemačko pjesništvo (v. Minnesang) te fran-

cuske epove, jer o svemu nalazimo potvrdu u samome epu i njegovim stilskim odlikama.

U prvom se dijelu *Pjesme o Nibelungima* pjeva o podvizima, ženidbi i pogibiji glavnog junaka Siegfrieda, s mnogo mitskih i fantastičnih situacija. U drugome dijelu prevladavaju povijesni odjeci i pouzdaniji geografski podaci. Burgundska kraljevska kći Kriemhilda sprema osvetu protiv braće i rodbine za smrt svoga muža Siegfrieda. Preudavši se za hunskoga kralja Atilu uspijeva da se krvavo osveti.

Pjesma o Nibelungima predstavlja jedno od najznačajnijih ostvarenja epske poezije.

Poznate su tri redakcije epa.

PJESMA U PROZI, pjesma s istaknutim lirizmom u kraćem proznom obliku. Naziv je stvoren isključivo na temelju vanjske forme, njenog proznog oblika, ali je u suštini riječ o pjesmi sa svim njenim obilježjima. Npr. *Pjesme u prozi* ruskog pripovjedača I. S. Turgenjeva (v. 1818—1883), *Lišće* našeg književnika Frana Mažuranića (1859—1928), i dr.

PJESNIČKI GENIJE, v. Poetika.

PLASTIČNOST, v. Epski stil.

PLATON (427—347. st. e.), grčki filozof, utemeljitelj filozofske škole Akademije (u gaju, na mjestu gdje je poginuo grčki junak Akademos), osnivač u filozofiji tzv. objektivnog idealizma. U mnogobrojnim filozofskim djelima, koja su i primjer književno vrijedne proze, naročito je razvio oblik dijaloga koji će kasnije i mnogi književnici prihva-

titi (npr. Petrarca). U djelu *Država* Platon je strogo kritizirao pjesništvo, jer ono oponaša stvarnost (u Platonovoj filozofiji stvarni je svijet prividan, jer je odraz vječnih ideja). Zato on izbacuje iz svoje *Države* tragediju, komediju i sva ona djela koja govore o stvarnom životu, jer štetno djeluju na moralni odgoj građana i slabe razumni dio duše. Samo himne u čast bogovima i pjesme u slavu čestitim ljudima imaju Platonovo odobrenje. Time je filozof Platon teorijski formulirao teze o tzv. tendencioznoj i programskoj književnosti.

PLAUT, TIT MAKCIJE, v. Komedija.

PLEHANOV, GEORGIJ VALENTINOVIČ (1856—1918), jedan od prvih marksističkih teoretičara i istaknuti društveno-politički radnik. Ruski književni kritičar, pisao uspješno o Bjelinskom (v.), Černiševskom (v.), Tolstoju (v.), Gorkome (v.), Ibsenu (v.), zatim o suvremenoj ruskoj i zapadnoevropskoj književnosti. Plehanov određuje književnost i umjetnost kao suštinske društvene pojave: obje nastaju iz društvenih odnosa, u njima nalaze svu potrebnu građu i izražajna sredstva. Pisac neizbježivo sudjeluje u borbi klasa, jer to ne ovisi o njegovoj volji. On je organ svoga društva u svim vidovima njegova razvoja. Kako se progres društva odvija u stalnoj borbi naprednoga i nazadnog, to je zadatak i književnika da iznalazi i da se zalaže za nove društvene odnose. Naučna kritika, prema mišljenju Plehanova, proučava zakone povijesnog razvitka književnosti i prvenstveno pronalazi sociološke uvjete književnih pojava.

Naglašujući odlučnu i neposrednu ovisnost umjetničkog djela o društvenim faktorima i društvenoj borbi, Plehanov se teorijski postavio na gledište tzv. socijalne i tendencione književnosti.

PLEONAZAM, v. Tautologija.

PLESNI FOLKLOR, v. Folklor.

POE, EDGAR ALLAN (Edgar Alan Po, 1809—1849), američki liričar i pripovjedač, snažno je utjecao na evropsku poeziju potkraj XIX i u početku XX st. Francuski l'art pour l'art pokret te simbolisti (npr. Baudelaire, Mallarmé, Rimbaud i dr.), zatim engleski pjesnici (npr. Rosetti, Swinburn i dr.) izravno su se pozivali na Poea kao pjesnika i književnog kritičara. Radio je kao novinar i publicist. Sudjelovao je u brojnim polemikama. Teško bolestan, sklon alkoholu, umro je potpuno osamljen.

Među prvim radovima nalaze se kraće pripovijesti u kojima se opisuju mistične ili jezovite teme, teški zločini, izuzetni likovi, nevjerojatni zapleti. Ističu se naročito snažno prikazanom atmosferom koja ostavlja na čitaoce potresne dojmove (*Groteskne pripovijesti i arabeske,* 1840, *Pripovijesti,* 1845). Poe je osobito značajan svojim pjesmama kojima je otvorio potpuno nov i izniman poetski svijet bizarnih motiva, neobičnih ugođaja i izvanrednih muzičkih dojmova u jezičnom izrazu. Oslobođene od moralističkih i didaktičkih elemenata, pjesme su i u formalnom pogledu savršeno dorađene (*Pjesme,* 1831. i 1845). Svjetsku vrijednost imaju pjesme *Gavran* (1844), u kojoj ingeniozni refren *Nikad više* potresno ističe tragediju pjesni-

kovu, i *Annabel Lee,* suptilna ispovijed intimne ljubavi.

POANTA (franc. point šiljak, oštrica), u književnom djelu znači ono mjesto, ili poglavlje, ili one stranice gdje se iznosi glavna misao, svrha izlaganja, piščevo gledište. Postoji osnovna poanta s gledišta cjeline djela, ali je moguće govoriti o poanti unutar manje cjeline u književnom djelu. Npr. poanta u novom opisu, u dijalogu, u zapletu i sl. I u jednoj jedinoj rečenici moguće je izraziti poantu s rečeničnim naglaskom na jednoj riječi.

POETIKA (grč. poiētikós koji pripada stvaranju, pjesnički, u vezi s pjesništvom, poíēsis pjesničko stvaranje, poiētikē tékhnē pjesničko umijeće, pjesnička vještina; lat. ars poētica pjesničko umijeće), stručni naziv za određeno područje nauke o književnosti, koje proučava pjesničko stvaralaštvo, pjesničke oblike i ona obilježja književnosti koja je čine umjetnošću.

Termin potječe iz antikne Grčke. U svemu je bio najuže povezan s pojmom pjesništva i označavao je u bitnom tehniku pjevanja.

U svim razvijenijim društvenim sistemima i kulturama, gdje su se stvarala umjetnička i književna djela, nastajale su i poetike kao teorije i sistemi o pjesničkom stvaralaštvu; kod većine evropskih naroda pod snažnim utjecajem antikne poetike, ali — sasvim nužno — i kao sistemi unutar nacionalne kulture i književnosti.

Uz težnju izravnog ugledanja i oponašanja antikne poetike javljat će se mnoge tendencije i mno-

gi teoretičari koji će iz antikne poetike uzimati samo neke tvrdnje, npr. tezu o skladu, o oponašanju, o trima osnovnim pjesničkim oblicima ili vrstama (lirika, epika, dramatika), tezu o pjesničkim figurama i tropima, i na njima će izgrađivati nove poetičke koncepcije. U tome smislu antikna je poetika bila živa škola u svim stoljećima.

Za evropsku kulturu, poetiku i književne teorije najznačajniji su bili grčki filozof Aristotel i rimski pjesnik Horacije.

Aristotel (384—322. st. e.), učenik Platonov i najsvestraniji grčki filozof staroga vijeka, obrađivao je književne probleme u dva prozna djela: u *Retorici*, gdje iznosi pravila govorništva i pitanja stila, i u *Poetici* (Perì poiētikes O pjesničkom umijeću, 334. g. st. e.). Aristotel prvi otvara pitanje pjesničkih vrsta ili rodova, nabraja ih (epsko pjesništvo, tragedija, komedija, ditiramb, himna, parodija i dr.) i navodi njihove značajke. Bit poezije određuje kao *mimesis* (grč miméomai imitiram, oponašam), tj. kao stvaralačku djelatnost umjetnikovu. Postavlja granice između poezije i nepoezije, ističući veličinu, dostojanstvo i spoznajno značenje poezije. Određuje osnovne pojmove u strukturi umjetničkog djela (fabula, peripetija, epizoda, zaplet, rasplet, lik, jezik, misao) i smatra ga zaokruženom, skladnom cjelinom. Aristotel je snažno utjecao na razvoj estetike i teorije (nauke) književnosti, a njegova temeljita i izvorna stručna terminologija dobrim je dijelom sastavni dio svake nauke o književnosti.

Kvint Horacije Flak (65—8. st. e.), rimski pjesnik i suvremenik Augustova doba, napisao je pjesničku poslanicu u stihovima posvećenu obitelji Pizona, *Epistula ad Pisones,* kojoj su naknadno dodali naslov Aristotelova djela, te je poznatija pod naslovom *De arte poetica,* ili *Ars poetica.* Horacije nastoji u mnogim objašnjenjima pokazati kako je bitna značajka pjesničkoga umijeća sklad, i to sklad u kompoziciji fabule, u crtanju pjesničkih likova, sklad u pjesničkom jeziku. Jedinstvenost i cjelovitost moraju biti najvažnija obilježja pjesničkog djela. Pjesniku je dopušteno da slobodno uzima fabulu, jer mu je pored ostaloga zadatak da odmah u početku zainteresira čitaoca uvodeći ga u samo središte radnje, in medias res (v.). Naročitu pažnju — jer je i sam izvrstan pjesnik — Horacije posvećuje pjesničkom jeziku, tražeći da svaki pjesnik stvara svoj vlastiti pjesnički jezik i da ga stalno obnavlja i usavršava. Za pjesničke vrste i oblike Horacije postavlja pravila, zasade, norme, kojih se svaki pjesnik mora pridržavati ako hoće da mu djelo nešto vrijedi; time je on dao svome djelu karakter *normativne poetike.* U pitanju svrhe i uloge poezije Horacije je postavio temelje utilitarističkom i moralizatorskom shvaćanju: pjesnik i pjesničko djelo moraju koristiti čitaocu u njegovu životnom iskustvu, pružajući mu istovremeno zadovoljstvo i uživanje. Horacije je snažno utjecao u kasnijim stoljećima svojim teoretskim pogledima: naročito s pojmom i kategorijom sklada, te utilitarističkom i moralizatorskom ulogom poezije.

Nicolas Boileau-Despreaux (Bualo-Depreo, 1636—1711), francuski pjesnik i kritičar, autor je djela *L'art poétique* (Pjesničko umijeće, 1674), didaktičke poeme u četiri pjevanja. Boileau je predstavnik dvorskog društva XVII st. i građanskog racionalizma koji će se potpunije razviti u XVIII st. Traži da pjesnici, uz svoj prirodni pjesnički dar, zavole razum i da s pomoću njega stječu slavu i cijenu, jer su misao i idejna sadržina bitne oznake pjesničkog djela. Opširnije govori o pjesničkim oblicima dajući njihova detaljnija obilježja. Na području drame odlučno brani načelo triju jedinstava (mjesta, vremena, radnje).

U XVIII st. dolazi u novim i promijenjenim društvenim i kulturnim prilikama do pobune protiv načela ranijih poetika, posebno protiv osnovnih ideja sklada, reda, pravilâ i razumske smirenosti. Ideja pjesničkog genija, genija stvaraoca i vjera u pjesnikovu genijalnost postali su odlučni i osnovni pojmovi poetike koji proširuju ranija gledanja i otvaraju nove poglede na pjesničko stvaralaštvo.

Evropska romantika nije donijela jedno sustavno teoretsko djelo o poetici, ali je dala nova zanimljiva gledanja. Istaknula je poeziju kao oblik i stupanj spoznaje, dublji, obuhvatniji i značajniji od filozofije, nauke, religije. Pjesnikov genij ne može biti sputan nikakvim pravilima poetike, pa ni zakonitostima pjesničkih vrsta, jer je pjesnik najvredniji dio svoga stvaralaštva nalazio u instinktivnoj podsvjesnoj aktivnosti, u nadahnuću koje je slijedio, ali nad kojim nije imao vlasti.

Antikni uzori i antikna poetika nisu više jedina vrela; štaviše, dobrim se dijelom i napuštaju, a pogledi se upravljaju na proučavanje evropskih i vanevropskih književnosti. Usvajaju se i primjenjuju oblici iz raznih usmenih narodnih književnosti, iz književnosti Istoka i davne prošlosti.

Najveća je dobit ovoga perioda bila u otvaranju pogleda na književnosti cijeloga svijeta, jer su time i svi problemi poetike svestranije osvijetljeni: sa svjetskog i općeljudskog aspekta.

Evropski književni realizam određuje konkretni i aktuelni društveni život neposrednim i središnjim predmetom književnog djela. Osnovni i bitni pojam postaje istina koja se očituje u potpunom i iscrpnom opisivanju svagdašnjeg života i likova malih ljudi, od seoskoga svijeta do gradskog življa. Svijet i stvari treba prikazati kakve jesu. Sada će romantičku pjesničku inspiraciju zamijeniti intenzivni rad književnika, njegovo svjesno promatranje i odražavanje ljudi i stvari oko sebe. Književnik je promatrač i svjedok onoga što je vidio. Poetika ovoga perioda unijela je novo svjetlo u probleme pjesničkog stvaralaštva, jer se upravo tim pitanjem najviše bavila.

Francuski lirski pjesnik Paul Verlaine (1844—1896) piše značajno djelo *Art poétique* (1874) u obliku kratke lirske pjesme (svega 36 stihova). Iako nije dao opširno teoretsko djelo poetike, jer govori prije svega o lirskoj pjesmi, ipak je u sažetom obliku postavio neke teoretske postavke koje su postale temeljne ideje nove poetike. Verlaine traži

u poeziji muziku prije svega: u pjesničkom djelu nikad ne može biti previše muzike. I rima se mora podrediti muzici. Treba napustiti rječitost i patetičnost; u lirici ne može biti mjesta naglašenoj duhovitosti i smijehu, nego spontanosti i tankoćutnom lirizmu. Poezija treba da donosi nijanse i ugođaje, a ne izrazite boje. Glavne Verlaineove misli o presudnom i odlučnom značenju muzikalnosti u pjesničkom djelu danas su općenito prihvaćene poetičke postavke

Sve do naših dana javljat će se poetike na raznim stranama svijeta. Međutim, sve se više napušta termin poetika, a upotrebljava se termin estetika. Otkrivaju se novi problemi, pronalaze se novi načini gledanja i proučavanja, i suvremeno stanje poetike (ili estetike), vrlo je složeno, jer se pokazuju različita shvaćanja i različiti pravci. Unatoč svim razlikama u sistemima poetikâ, u njenim tradicijama, u njenim suvremenim problemima, ipak se može naglasiti da je u temeljima jedne moguće, moderne poetike (ili estetike) postavljen ovaj fundamentalni zahtjev: u središtu proučavanja ostaje pjesničko djelo u njegovoj jedinstvenosti i cjelovitosti, shvaćeno u povijesnoj, društvenoj i klasnoj uvjetovanosti.

POETIZAM, v. Nezval, Vitězslav.

POEZIJA (grč. poiēsis stvaranje, proizvođenje, poieîn činiti, stvarati), naziv koji se upotrebljava u više značenja:

1. sva djela napisana u stihu, za razliku od djela napisanih u prozi. Govori se o lirskoj, epskoj i

dramskoj poeziji (napisanoj u stihu), a kaže se i lirika, epika, dramatika;

2. djela u stihu, a potom i u prozi, koja se odlikuju izvanrednim umjetničkim vrijednostima. Govori se o poeziji u nekome djelu, misleći pri tome da je snažno umjetničko djelo i da donosi potpuno nove umjetničke spoznaje.

U tome je smislu termin poezija izjednačen sa svim onim što je umjetničko, umjetnički vrijedno i značajno. Ako se u nekom djelu govori o prisustvu poezije, onda se misli reći da su prisutna umjetnička ostvarenja;

3. stvaralaštvo nekog pjesnika, pa se kaže npr. poezija Vladimira Vidrića, misleći pri tome da je pisao pjesme, tj. poeziju, i to dobre, umjetnički vrijedne pjesme. Ali se često kaže i za proznog pisca, npr. poezija Bore Stankovića, poezija Frana Mažuranića, misleći pri tome da su stvarali umjetnički vrijedna djela, iako su pisali u prozi, ili pretežno u prozi.

U današnjoj, neposrednoj upotrebi traju sva tri značenja naziva poezija. Upotreba je slobodnija i elastičnija.

POHVALE (lat. laudes), u srednjem vijeku mnogo upotrebljavan oblik u stihu ili u ritmički dotjeranoj prozi (kao pjesma u prozi), koji iznosi pohvalu vladarima, visokom svećenstvu, svecima. Pisane su u stilu panegirika. Kako se u njima iznose lična osjećanja i zapažanja, imale su katkada književnih kvaliteta. Nesumnjive književne vrijednosti ima *Pohvala knezu Lazaru* (1402), koju je napisala

i izvezla na svilenoj podlozi mrtvačkog pokrova kneza Lazara monahinja Jefimija, suvremenica kneza Lazara (poginuo 1389. na Kosovu u boju s Turcima). Panegirik i nekrolog u isto vrijeme, Jefimija je uspjela u njemu da izrazi biranim i zrelijim jezikom dublja lična, vjerska i nacionalna osjećanja te tragediju i očaj poraženog naroda.

POKLADNA PJESMA, v. Čubranović, Andrija.

POLARIZACIJA (grč. pólos obrat, os), stilski postupak u načinu pripovijedanja i u kompoziciji književnog djela.

Narodna pripovijetka npr. u najviše slučajeva dijeli likove na simpatične i nesimpatične, domišljate i priglupe, snalažljive i nespretne, dobre i zle. Te dvije oprečne grupe likova ne postavljaju se u pripovijeci unaprijed, jednostavnom tehnikom bijelo — crno, nego se one izgrađuju u toku radnje a očituju se upravo svojim postupcima i svojim moralom kao oprečni, suprotni tipovi.

U razvoju radnje neizbježna je polarizacija težnji, morala, shvaćanja: svaki lik ide svojim putem do svog cilja koji njemu isključivo odgovara prema njegovim životnim postupcima. I na kraju se pripovijedanja dolazi do zaključka o postojanju dvaju skupova likova; zaključak konačno potvrđuje i čitavo životno iskustvo.

Bitna je razlika između postupka polarizacije i tehnike bijelo-crno. Stilske značajke polarizacije mogu se naći u svakom boljem književnom ostvarenju.

POLIĆ, NIKOLA (1890—1960), pjesnik, bavio se mnogo novinarstvom, pisao muzičke kritike, feljtonist. Prvi važniji nastup ima u antologiji *Hrvatska mlada lirika* (1914). Veliki je poklonik Matoša; pod njegovim utjecajem naročitu pažnju posvećuje čistoći forme i muzikalnosti stiha. Pejzažistički ugođaji, a zatim tematika mora i socijalni motivi dali su pečat njegovoj poeziji.

Zbirke: *Jučerašnji grad* (1936), *Pjesme* (1951), *Nad ukočenim gradom* (1961); feljtoni: *Marginalia* (1921), *Moj izlet,* tj. ulet u istražni zatvor (1924).

POLIPTOTON (grč. polý mnogo, ptôsis padež, pojedini oblik u mijenjaju), ponavljanje više oblika fleksije, tj. ista se riječ ponavlja u istoj rečenici u više padeža.

Homo homini lupus — čovjek čovjeku vuk (sentencija se pripisuje rimskom komediografu Plautu, umro 184. st. e.).

Oko za oko, zub za zub. Najbolje od najboljeg. Kralj kraljeva.

POLISINDET, v. Parataksa.

POLJSKI TRINAESTERAC, dolazi u strofama po dva stiha, povezana srokom, a cezura je smještena poslije sedmog sloga. Preko ruske književnosti prodro je u srpsko građansko i crkveno pjesništvo XVIII st.

POP DUKLJANIN, autor tzv. *Ljetopisa popa Dukljanina* iz XII st., jedne od naših najstarijih kronika (v.). Opisuje povijesne događaje iz Hrvatske u području rijeke Cetine i pogibiju kralja

Zvonimira (preuzetu vjerojatno prema jednoj neprovjerenoj legendi).

POPE, ALEXANDER (Eligzader Poup), v. Ep.

POPOVIĆ STERIJA, JOVAN (1806—1856), prvi značajniji srpski komediograf. Prošao je kroz nekoliko razvojnih književnih faza; u početku je pisao slavenosrpskim jezikom, a kasnije, pod utjecajem Vukovim, prihvaća narodni jezik. Književni rad počinje rodoljubnim pjesmama (zbirka *Davorje,* 1854), historijskim romanima (npr. *Boj na Kosovu,* 1828, *Dejan i Damjanka ili padenije bosanskog kraljevstva*) i dramama (*Svetislav i Milena,* 1827, *Miloš Obilić,* 1828, *Nahod Simeon,* 1830). Nešto su više uspjeha imale historijske tragedije i drame *Smrt Stefana Dečanskoga* (1849), *Skenderbeg, Ajduci, Lahan,* jer su imale razrađenije teme i bogatija zapažanja. Tu se već javlja Sterija življim dijalogom i psihološkim profiliranjem. Najsnažnija ostvarenja dao je na području komediografije (*Laža i paralaža,* 1830, *Tvrdica ili Kir-Janja,* 1837, *Pokondirena tikva,* 1839, *Zla žena,* 1838, *Ženidba i udadba,* 1841, *Rodoljupci,* 1850, *Beograd nekad i sad,* 1853). U komedijama napušta romantičarske tradicije i povijesne probleme, a prelazi na neposrednu stvarnost i suvremeni život. Žigoše negativne pojave svoga vremena: nerazumne težnje za gospodstvom, oponašanje svega stranog, pojave kaćiperstva i precioznosti (v.), tvrdičenje i gramzivost, lažni patriotizam i sl. Nisu mu bili nepoznati veliki svjetski komediografi (Shakespeare, Molière, Kotzebue i dr.), jer se uspješno poslužio i nekim motivima i komediografskim temama iz nji-

hovih djela. Sterijine su komedije i danas scenski zanimljive te se uporno i uspješno drže na kazališnim repertoarima.

Celokupna dela I—V (1928—1931).

POPOVIĆ, VLADIMIR (r. 1910), pjesnik (zbirke *Svjetlo na pepelu,* 1951, *Lirske minijature,* 1953, *Povelja sna i jave,* 1956, poema *Oči*), esejist i kritičar, urednik, objavio prvu zbirku partizanskih narodnih pjesama (prvo izdanje s Đukom Kosakom, drugo izdanje samostalno).

POREDBA (lat. comparatio), jedna je od najčešćih stilskih figura; povezuje, spaja i suprotstavlja pojmove iz dva različita područja ili dva različita svijeta.

Poredbom se pojačava afektivnost onoga pojma kojemu se želi pridati naročito čuvstveno djelovanje. Oba člana poredbe moraju imati jedno svojstvo zajedničko (latinski se kaže: tertium comparationis) da bi poredba bila moguća. Veza je po slici, kao i kod metafore.

Može biti jednostavna, samo u jednoj slici, npr.:

Sinu lice kao žarko sunce.

Iz narodne pjesme

Ili složena, razgranata u nekoliko rečenica s više različitih slika. Nalazimo ih mnogo u Homerovoj (v.) *Ilijadi* i *Odiseji.*

POSLANICA (grč. epistula pismo, poruka), oblik pjesme u stihovima u kojoj se mirnim tonom i narativno iznose pogledi na život, društvo, umjetnost, a često se prikazuje i vlastiti život. Poslanica se

razvila od običnog pisma u prozi. Najstariji spomen nalazimo u *Novom zavjetu* gdje se poslanicom nazivaju pisma apostola i oni odlomci koji se nedjeljom čitaju u crkvi.

Najranije su je počeli pisati u stihu Rimljani, i među prvima Horacije (65—8. st. e.). Kasnije renesansa mnogo njeguje oblik poslanice. Nalazimo joj primjera sve do XIX st.

Lijep primjer poslanice u našoj književnosti jest *Ribanje i ribarsko prigovaranje* (1568) Petra Hektorovića, u kojoj autor opisuje prijatelju Brtučeviću svoje trodnevno putovanje po moru.

POSLENIČKE PJESME, v. Narodna lirska pjesma.

POSTUPNOST, v. Roman.

POVIJEST KNJIŽEVNOSTI, nauka koja proučava književnost u ukupnosti svih njenih problema. Zadatak joj je da književno djelo, književne pravce, pokrete, razdoblja te sve književne pojave oko djela objasni, protumači i ocijeni u povijesnom slijedu.

Povijest književnosti obuhvata prikaz vlastitog razvitka kao i vlastito naučno istraživanje i ispitivanje. Iz mnoštva pojedinih djela ona izvodi zajedničke veze općeg razvoja, istražuje povijesne pokretne snage i otkriva umjetničke kriterije za književno djelo kao jezičku tvorevinu.

Književnost je vrlo složena društvena pojava te se može promatrati s različitih strana i proučavati s različitih aspekata. Kao društvena nauka koja proučava književnost kao jedan od oblika

društvene svijesti, povijest književnosti potvrđuje primjenu različitih kriterija i vrlo živu borbu različitih pogleda.

Prve klice povijesti književnosti nalazimo u bibliografskim popisima knjiga iz mnogih većih biblioteka staroga i srednjeg vijeka te u biografijama (v.) i autobiografijama (v.) pojedinih književnika.

Srednji vijek skuplja prije svega imena i biografije. Humanizam će prvi početi skromnim pregledima nacionalnih književnosti.

Jaču prekretnicu predstavlja romantizam koji je silno pojačao zanimanje za prošlost, a time za povijest i raznolika povijesna istraživanja i izučavanja. I uža književna pitanja produbljuju se. Sredinom XIX st. prelaze iz prirodnih nauka u povijest književnosti metode i postavke pozitivizma: proučavaju se vanjske prilike te društveno-politička i kulturna uvjetovanost književnog stvaralaštva. Pozitivistička književna historiografija podvrgnula je tako književnost ostalim društvenim faktorima.

Kao otpor pozitivističkim gledanjima u povijesti književnosti XIX st. javit će se u XX st. težnja da se više naglasi važnost individualnog stvaralaštva te značajan udio ostale književne djelatnosti u razvoju književnosti, npr. značenje kritike (v.) i pojedinih teorija, zatim značenje književnih manifestâ i programâ te osobito odrazi drugih umjetničkih previranja (likovnih, muzičkih) na području književnosti. Razvile su se različite, često i protivurječne težnje i koncepcije.

Suvremena povijest književnosti naročito ističe načelo historizma u proučavanju književnih djela i u studiju književnosti te time znatno produbljuje vlastitu naučnu osnovu. Naglašava se povijest književnosti kao povijest jednoga od mnogobrojnih oblika ideološke nadgradnje, ali se sasvim nužno dopušta relativna samostalnost književnosti i autonomni karakter njenih vlastitih razvojnih zakona.

Pregled problema u nauci književnosti gotovo je neiscrpan. Ovdje ćemo istaknuti samo neke, najvažnije.

Pitanja motiva (v.) i tematike (v.) u djelu, pitanja motivacije (v.) i *izgrađivanje fabule, izbor kompozicijskih postupaka* i *samog književnog oblika* — bila su u svim povijesnim razdobljima ključna pitanja. Nikada nije bilo moguće u jednoj povijesnoj situaciji dati konačne i za sve prihvatljive odgovore, iako su stalno postojale težnje da se nametnu dogmatska i doktrinarna gledanja bilo sa strane društva, bilo sa strane pojedinih pisaca.

Pitanja izvornosti u književnom djelu, a s time u vezi pitanja utjecaja i preuzimanja iz drugih književnih sredina, izazvala su neprestana objašnjavanja i uvijek nova ispravljanja ranijih postavaka i zaključaka. Gdje počinje originalnost piščeva u njegovu ukupnom književnom stvaralaštvu, a gdje počinju utjecaji, preuzimanja i tzv. književne krađe, u čemu se sastoji književni medij te atmosfera književnog stvaralaštva — bila su pitanja na koje je svako književno doba ponovo odgovaralo, donoseći nove poglede i varirajući ranije, starije.

Pitanja *pjesničkog izraza* imaju svoju posebnu povijest koja pokazuje zanimljive mijene u odnosima govornoga jezičkog i pjesničkog, poetskog izraza. Umjetnički neutralna izražajna sredstva pretvarala su se u određenim povijesnim situacijama u umjetnički vrijedna i živa, a pojedine stilske crte i gramatičke kategorije postajale su u pjesničkom, poetskom izrazu intenzivnije, vrednije. I obrnuto! Nekada vrijedna i živa stilska izražajna sredstva (v.) šabloniziraju se u određenim situacijama, prelaze u razgovorni jezik i njihova se ranija vrijednost zaboravlja.

Pojedina književna razdoblja pokazuju u tom pogledu zanimljiva previranja.

Pitanja književnih rodova (ili vrsta, ili osnovnih oblika), tj. pitanja lirike, epike i dramatike, bila su podjednako u svim povijesnim razdobljima u središtu književne problematike. Kada se javljaju pojedini radovi, kakav je njihov povijesni tok, kakve su bile veze, odnosi, utjecanja među njima — bila su najneposrednija pitanja svakoga književnog povjesničara.

Ukupni rad pisca zasebna je cjelina pitanja. Kako dolazi do toga rada, zašto je upravo onakav kakav jest, koja mu je povijesna a koja umjetnička vrijednost — jedna su od onih pitanja koja najviše zadiru i u društvenu stranu književnog djela.

Pitanja periodizacije (grč. periodos razmak) u povijesti književnosti — kako, na koji način, prema kojim kriterijima i prema kojim osobinama razgraničiti pojedina povijesno-književna raz-

doblja — bilo je jedno od najčešćih i jedno od stalno prijepornih pitanja u prošlosti; danas, u suvremenoj književnosti, postalo je jedno od najvažnijih aktuelnih pitanja.

U povijesti književnosti bili su primijenjeni različiti kriteriji i različite osnove za podjelu u pojedina razdoblja; npr. prema stoljećima, prema značajnijim događajima u nacionalnoj povijesti, prema istaknutim književnim pravcima, prema različitim književnim proglasima i manifestima, prema najznačajnijim književnicima i njihovoj djelatnosti, prema generaciji (v., njoj su određivani različiti periodi trajanja: jednom oko 30 i više godina, drugi put i manje: 20—25 godina, ili 15—20 godina). Jednog jedinstvenog kriterija ili općenito prihvaćene osnove za periodizaciju danas nema, a niti je bilo do naših dana. Danas se sve više prihvaća mišljenje da se dobra i književno opravdana periodizacija treba zasnivati na postavkama o dominantnim književnim normama, o stilskim i stvaralačkim postupcima u određenom vremenskom razdoblju.

Povijest nacionalne književnosti prikazuje književnost na jednom od nacionalnih jezika. Književnost i književne pojave prikazuju se u zavisnosti od nacionalne povijesne stvarnosti, a naročita se pažnja posvećuje upravo onim oblicima i onim ostvarenjima koja su uže povezana s političkim, društvenim i kulturnim prilikama jednog naroda.

Pojedine se nacionalne književnosti razvijaju prvenstveno iz svoje vlastite tradicije i iz svojih

specifičnih, nacionalnih potreba i mogućnosti. U njima su prvotni poticaji za sve oblike književnog stvaralaštva i za oblikovanje svega novog. Ali ne treba omalovažavati plodonosne i korisne utjecaje sa strane, tj. iz drugih književnosti u kojima su se već ranije javili slični problemi i rješavali se na jedan od mogućih načina.

Međusobni dodiri i upoznavanja uvijek su korisni, a pogotovo na području kulture i književnosti. Književnost je u tom smislu općenita i sveobuhvatna: otvorena je svim utjecajima, a vlastite ideje i poglede prenosi na druge. Uostalom, nije ih moguće ni zaustaviti ni spriječiti.

Moguće je govoriti i o povijesti nekoliko nacionalnih književnosti koje su na bilo koji način povezane: bilo užim jezičnim vezama ili usrdnijim kulturnim odnosima; npr. povijest romanskih, germanskih, slavenskih književnosti.

Kako Evropa predstavlja relativno zatvoreno društveno i političko-kulturno jedinstvo koje se zasniva dobrim dijelom na zajedničkim izvorima u grčkoj i rimskoj kulturi (npr. razdoblje helenizma, srednjovjekovnog latiniteta v.), na neizbježivim međusobnim utjecajima, na neprekidnoj književnoj tradiciji, na neraskidivoj historijskoj povezanosti, to se s puno opravdanja i stvarnih osnova govori i o evropskoj književnosti, njenom povijesnom postojanju i razvoju.

I doista, postoji stvarnost evropske književnosti koja ima za sobom daleke putove. Ako ne u jednakim ostvarenjima i u istovetnim stilskim postupcima, a ono svakako u jednoj književnoj i kul-

turnoj atmosferi koja se mnogo razlikuje od sličnih većih književnih zajednica, kao što su npr. sjevernoamerička, južnoamerička, afrička ili koja druga.

Na koncepciju i stvarnost *evropske književnosti* nadovezuje se i postojanje *svjetske književnosti*. Iako je manje određena i uhvatljiva kao stvarna i jasna književna pojava, ipak se u suvremenim zbivanjima sve više ističe i sve se više osjeća u nacionalnim književnostima. Značajnije književne pojave i u najudaljenijim krajevima i zemljama postaju ubrzo zajednička i opća svojina koja se prenosi, usvaja, oponaša. Danas više nema izoliranih književnih nastojanja kao u ranijim stoljećima: sve inovacije, svi pokušaji i ostvarenja novog postaju uskoro zajednički i svjetski problemi.

POVIJEST NACIONALNE KNJIŽEVNOSTI, v. Povijest književnosti.

PRAKTIČKA KRITIKA, v. Oblici književne kritike.

PRATOLINI, VASCO (Vasko Pratolini, r. 1913), talijanski pripovjedač, istaknuti predstavnik talijanskog *neorealizma* u prozi.

Neorealisti se vraćaju neposrednom i konkretnom životu, teže k objektivnom prikazivanju vlastite okoline, ali s naglašenim progresivnim težnjama, s otvorenim simpatijama i iskrenim lirizmom prema odabranim likovima. Zato neorealisti prikazuju malog čovjeka, svakodnevni tekući život sa svim njegovim teškoćama, i na uskim i malim

temama otvaraju šire poglede na društvenu problematiku i smisao života. Neorealizam se rađa kao otpor fašizmu, a osobito u poratnim prilikama u Italiji doživljava svoj procvat i uspjeh. U izvjesnim značajkama i težnjama neorealizam se oslanja na tradicije verizma (v.) u Italiji, a naročito se obara na fragmentizam artizma (v.).

Tematski i jezični regionalizam neorealista dobro se vidi kod Pratolinija. On je pjesnik Firence, prije svega njena puka i siromašnih četvrti (npr. *Zeleni sag,* 1941, *Ulica dei Magazini,* 1942). U romanima obrađuje mnoge šire socijalne i društveno-političke teme, npr. *Gradska četvrt* (1944), *Obiteljska kronika* (1947), *Kronika o siromašnim ljubavnicima* (1947), *Junak našeg doba* (1949), *Djevojke iz Sanfrediana* (1952) i dr.

PRECIOZNA (KAĆIPERSKA) KNJIŽEVNOST, kulturni i književni pokret u Francuskoj početkom XVII st., u razdoblju od 1625—1645, koji je težio za čistoćom, pravilnošću i elegancijom francuskog književnog jezika. Zastupnici su nastojali u svemu izbjegavati svakodnevne riječi realističkog sadržaja, a i u društvenom saobraćaju težili su za neuobičajenim, tzv. profinjenim rječnikom. Središte je pokreta bilo u *Hôtel de Rambouillet* (Rambuje) u Parizu, a pristaše, većim dijelom žene nazivale su se *Les Précieuses* (franc. précieux dragocjen, skupocjen).

U želji da se što više udalji od realističkog rječnika, krug tzv. precioza zapao je u skrajnja pretjerivanja: u neprirodno zamjenjivanje riječi i njihovo nadomještanje opisima (npr. mjesto riječi vo-

da govorili su nebesko ogledalo, i sl.), u nerazumljivo i zagonetno izražavanje. Tako se njihov vlastiti nadimak preokrenuo u vlastitu porugu. Francuski komediograf Molière (1622—1673) izvrgao ih je oštroj poruzi u komedijama *Smiješne precioze* (1659) i *Mudre žene* (1671).

PRERADOVIĆ, PETAR (1818—1872), pjesnik, po zanimanju oficir (bio je austrijski general), počinje književni rad s pjesmom *Zora puca, bit će dana* u zadarskom časopisu *Zora dalmatinska* (1844). Izrazit je lirik intimno-ljubavnih, rodoljubnih i filozofskih motiva. Vrlo je dobro uočio i lirski izrazio probleme nacionalnih kolebanja svoga vremena (u pjesmi *Putnik),* ističući s mnogo vedrine uvjerenje u bolju i sretniju budućnost. Oživio je uspješno baladu *(Mujezin, Zmija* i dr.), odu *(Oda Slavjanstvu, Ljubav, Majka, Rodu o jeziku* i dr.). Djela: *Prvenci* (1846), *Nove pjesme* (1851), poema *Prvi ljudi* i nedovršena drama *Kraljević Marko.* Sabrana djela (1954).

PRESLAVSKA ŠKOLA, v. Kliment Ohridski.

PREŠEREN, FRANCE (1800—1849), najznatniji pjesnik i najznačajnija književna ličnost Slovenije XIX st. Po zanimanju pravnik, imao je mnogo teškoća u životu. Poznavao je evropske književnosti. U radu i upoznavanju svjetskih kulturnih gibanja mnogo mu je pomogao njegov prijatelj, svestrano obrazovani Matija Čop.

Prvi značajniji uspjeh postiže pjesmama u književnom almanahu *Kranjska čbelica.* U kasnijim pjesmama produbljuje nacionalne i ljubavne mo-

tive do općečovječanskih razmjera. Izlazi iz uskih romantičarskih okvira subjektivnih nesporazuma i poraza, i u svojim ličnim problemima odražava šira, aktuelna pitanja slovenskog naroda. Kada se radovao i u zanosu kliktao, kad je tugovao ili ga je obuzelo klonuće, kada je očajavao, uvijek je bio najdublje povezan s previranjima u svojemu narodu. I njegovi suvremenici i kasnije generacije čitali su u njegovim pjesmama svoje misli i otkrivali vlastite probleme.

Uvodi nove oblike u slovensku poeziju: sonet v., sonetni vijenac v., s akrostihom v., romancu v., baladu v., tercinu v., gazelu v., glosu v., elegijski distih v. i dr.

Prekida s prosvjetiteljskim tendencijama u književnosti, napušta raniju tradiciju da piše za selo u smislu poučavanja i prosvjećivanja, a obraća se više obrazovanom građanstvu i kompleksnijim životnim sadržajima. Ni u tom nastojanju nije bio uzak, ni angažovano tendenciozan, nego sveobuhvatan, raznoliko i svestrano povezan s ukupnošću slovenskoga društvenog života. Zato je prihvaćen spontano kao veliki narodni pjesnik, slično kao Njegoš u Crnoj Gori.

Pjesnik Prešeren je dao svome slovenskom narodu ono što mu je bilo najpotrebnije u teškom povijesnom času: nedvojbenu potvrdu o potpunoj zrelosti književnog jezika i okvirno određenje problema ne samo u neposrednom času nego i za doglednu budućnost. Po opsegu je pjesničko djelo Prešerenovo relativno skromno: omanja knjiga *Po-*

ezije Doktorja Franceta Prešerena, izašla prvi put 1847. No kasnije je ta knjiga postala najrašireniji književni tekst u Sloveniji.

Izdanja: *Sonetni venec* (1834), *Gazele* (1833), *Krst pri Savici* (1836), *Zbrano delo* (1929), *Prešeren,* I—II (1936—1938) i dr.

PRETAPANJE PRIZORA, posebni stilski postupak u suvremenim književnim djelima, koji unosi u tok prikaza jednog prizora, ili neke situacije, i neki drugi prizor bilo iz prošlosti, bilo iz suvremenosti. Prikazuju se u istom času, ili na istom mjestu u djelu, prizori iz različitog doba ili iz različite sredine, isprepleteni u jednoj složenijoj slici. Time se daje punija i potpunija slika u opisima atmosfere i karakterizacije likova.

Složeniji duševni život modernog čovjeka na takav se način mnogo neposrednije prikazuje nego što bi se mogao prikazati postupnošću i kronološkim redoslijedom, poznatim stilskim postupcima iz književnog stvaralaštva XIX st. (v. Epski stil, Roman).

PRETERICIJA (lat. praeterire mimoilaziti), figura kojom se izaziva pažnja za određenu osobu, predmet ili situaciju namjernim nespominjanjem ili zaobilaženjem. Najčešće se javlja u obliku, npr. »Neću da spominjem taj i taj slučaj.« Ili: »Neću da govorim o tom i tom čovjeku.« Pretericija se može iskoristiti kao vrlo izrazito stilsko sredstvo u svim oblicima umjetnosti.

PRETPRIPOVIJEST, v. Novela, Proza.

PREŽIHOV, VORANC (Kuhar, Lovro 1893—1950), slovenski književnik. Pisao je pripovijesti i crtice (*Povesti,* 1925), romane (*Požganica,* 1939, *Doberdob,* 1940, *Samorastniki,* 1940, *Jamnica,* 1945), putopise (*Borba na tujih tleh,* 1946, i dr.), omladinska djela (*Solzice,* 1949), različite članke. Uveo je potpunije svojim djelima u slovensku književnost Korušku, ali je obrađivao i šire društvene probleme iz Slovenije. Književno djelo povezuje s borbom slovenskog naroda za oslobođenje od tuđinskog jarma i za socijalne odnose.

Izbrano delo I—IV (1956).

PRIČA, v. Novela.

PRIKAZANJA, v. Crkvena drama.

PRIPOVIJEST, v. Novela.

PRIPOVIJETKA, v. Novela.

PRISTUP KNJIŽEVNOM DJELU, naziv za vrlo složeno pitanje kako objasniti književno djelo, na koje se njegove osobine i strane usmjeriti, koja svojstva istaknuti i naglasiti; ukratko: što, koliko i na koji način govoriti o književnom djelu, odabranom književnom tekstu i određenoj književnoj pojavi.

Riječ je o jednom od onih ključnih problema nauke o književnosti koji su toliko stari koliko i samo društvo i koji se uvijek i iznova pojavljuju kao novi problemi u svakom povijesnom času. I pogotovu u ovom kad se izriču novi sudovi i kad se ustaljene vrijednosti moraju prevrednovati Grčki filozof Platon (427—347. st. e.) tražio je u nekoliko svojih spisa da se iz Homerove *Ilijade i Odiseje*

odstrane mnoge lijepe stranice; jednostavno zato što bi mogle loše odgojno djelovati. Takvih i sličnih zastranjivanja, koja neprekidno traju do naših dana, poznaje nauka o književnosti vrlo mnogo.

U povijesnom pregledu možemo kao najraniji oblik, ili formulaciju, ili praktičko očitovanje ovoga problema, označiti *biografski metod,* ili biografsko zanimanje za pjesnika. Iz građe o piščevu životu, iz svih zanimljivih detalja njegova praktičkog života, a pogotovu iz svih njegovih neobičnosti i bizarnosti, donose se zaključci o tome kako treba razumjeti samo djelo i gdje su mu ključni dijelovi.

Još su stari kineski pjesnici bili zanimljiv primjer povezivanja pjesnikova života i pristupa njihovu književnom djelu. Antička, grčka i rimska književnost primjer su istog shvaćanja. U rukopisima o životu srednjovjekovnih pjesnika ljubavi, trubadurâ (v.) iz XIII i na početku XIV st., nalaze se o njima i biografske bilješke kojima se pokušavaju komentirati njihove pjesme i njihovo stvaralaštvo.

Takvi metodski postupci neće zapravo nikada nestati, jer donose uvijek iznova zanimljive podatke o pjesniku i pjesničkom djelu. Ali je sasvim razumljivo da se tim putem ne ulazi u bit djela i da se ne govori mnogo o onome što je najvažnije za jedno djelo: o njegovoj umjetničkoj vrijednosti.

U XIX st. pristup književnom djelu najčešće se nazivao *analiza književnog djela,* i u njoj su se odrazila i starija i novija gledanja. Već prema to-

me kojim se metodskim postupkom provodila i kojim se kriterijem služila, nazivala se različito: ili književna, ili estetska, ili jezička, ili idejna, ili etička, ili psihološka analiza itd. Slično kao na području književne kritike, i ovdje se vrlo rijetko javljaju pojedini pristupi izolirano, tj. izrazito i s određenim postavkama. Međutim, pristupi se miješaju i nadopunjuju kod pojedinih tumača književnog djela. Tako su postupali i sami tumači, ali je književno djelo nametnulo uvijek iznova i neke svoje zahtjeve u obradi i tumačenju.

Između dva svjetska rata, a naročito poslije drugoga, uveden je za pristup književnom djelu noviji naziv: *interpretacija* pjesničkog djela (lat. interpretatio objašnjenje).

Opća je težnja interpretacije pjesničkog djela da se ustanovi njegova umjetnička vrijednost kao jezičkog umjetničkog djela i da se ono prvenstveno shvati i ocijeni kao pjesničko djelo, umjetnički skladno i vrijedno u pojedinostima i u cjelovitosti.

Preduvjeti jedne moguće i potpune interpretacije pjesničkog djela bili bi u slijedećim postavkama:

1) potrebno je djelo razumjeti u jezičkom i osnovnom sadržajnom smislu.

Znači, razumjeti ne samo značenje svake pojedine riječi već razviti osjećaj i razumijevanje za cjelinu jezičkog izraza u konkretnom i metaforičkom smislu. Sve jezične značajke djela i osnovna idejno-sadržajna slika opravdani su samo u kontekstu samoga djela, a potrebno je da budu potpu-

ni i zaokruženi. Svaka nepotpunost razumijevanja piščeva teksta, prvenstveno s jezičke strane može dovesti do kobnih zabluda. To se odnosi na čitav niz tekstova iz starije književne baštine, a ni mnogi suvremeni pisci nisu u svemu uvijek i do kraja razumljivi.

Jezički studij pjesnikova rječnika i njegova jezičko-izražajnog sistema u tekstu prva je nužna stepenica u pristupu književnom djelu.

U interpretaciji pojedinog djela potrebno je uvijek imati u pripremi mnoštvo povijesno-filoloških činjenica i biografskog materijala koji se može upotrijebiti u vezi s djelom i s piščevim stvaralačkim postupkom. Ali ga nikada ne treba odvajati u samostalne cjeline izvan djela i neovisno o djelu, jer bi tada taj neknjiževni materijal ugušivao umjetničku, estetsku stranu i postao bi sâm sebi svrhom. S povijesnog stajališta treba samo potpunije osvijetliti estetsko značenje pojedinih elemenata pjesničkog jezika, kompozicije i tematike djela. Zato je dobra interpretacija istovremeno i temeljito upoznavanje pjesnika i pjesničkog djela s biografijom, s filološke i kulturno-političke strane.

Ni ovdje ne treba pretjeravati u smislu filološke kritike pa se upuštati u iscrpni komentar pojedinih riječi.

Teško je reći gdje je mjera i gdje su granice za nužno razumijevanje, ali je uvijek potrebna orijentacija prema glavnom zadatku.

2) interpretacija pjesničkog djela polazi u pravilu od jedinstvenoga i cjelovitog dojma i doživljaja što ga je ono proizvelo.

Doživljaj djela izgrađuje se u toku čitanja ili slušanja na pojedinim osobinama jezičkog izraza, komponiranja fabule (v.), na postupcima likova, na motivaciji (v.), ili na bilo kojem drugom elementu književnog djela. Na kraju pročitanog djela, ili više djelâ, na nizu pojedinih zapažanja i doživljaja stječe se jedinstven i cjelovit dojam o djelu kao cjelini.

U svemu tome je polažište i osnova za interpretaciju djela. Jasno je da se dojmovi o djelu ne prikupljaju usput i prema ličnom raspoloženju, nego u sustavnom i brižnom poniranju u djelo, tražeći njegove najsnažnije osobine u pojedinostima i u cjelini.

Upravo ovaj zahtjev metode intrepretacije treba shvatiti kao najvažniji: samo onim što možemo naći u cjelini pjesničkog djela, dakle njegovim vlastitim argumentima i njegovim autonomnim načinom izražavanja, samo se time može i treba tumačiti pjesničko djelo. To je opća, okvirna i teoretska postavka, a razumljivo je da će radni postupak pri svakom književnom obliku u nečemu biti različit. Obrada lirske pjesme razlikovat će se od obrade drame ili romana; i obrnuto. I sámo djelo, ako se ide njegovom unutrašnjošću i strukturom, postavlja uvijek drukčije zahtjeve.

3) unutrašnja struktura djela i sve ono što nam pjesnik želi reći očituje se u svjetlu jezičkoga stilskog izražaja autorova. Što je pjesnik oblikovao i

kako je oblikovao u svom pjesničkom jeziku najviše je povezano s općim stanjem jezika i njegove izražajnosti. Zato su u interpretaciji prijeko potrebni osnovni pojmovi stilske analize te sintetički književno-povijesni pojmovi. Oni su potrebni i korisni pojmovi, ali se ne mogu doslovno u svemu upotrijebiti i na svako djelo primijeniti.

4) posredstvom pjesničkog jezika, kompozicije, teme, fabule i motiva prodiremo do sistema pjesničkog djela, a to znači do zaokružene slike karakterističnoga ljudskog svijeta s karakterističnim ljudskim likovima. Na taj način možemo uvjerljivo prikazati svijet pjesnikov i njegove ljude, njihovu etiku, i napokon, kakvu nam vijest o čovjeku nosi pjesničko djelo.

Zadatak je interpretacije da stručnim, teoretskim pojmovima iz nauke o književnosti (v.) okarakterizira pjesničko djelo, i to od pjesničkog jezika sve do slike čovjeka i njegova svijeta, i u pojedinostima i u strukturnoj povezanosti u cjelini, jer time daje jedino mogući, svestrano razrađeni sud o vrijednosti djela. Karakterizacija pjesničkog djela s određenim, teoretski opravdanim kriterijima nužno ističe one crte sklada i harmonije, cjelovitosti bez unutrašnje protivurječnosti, koje čine estetsku vrijednost pjesničkog djela. A u cjelovitosti pjesničkog djela očituje se idejna strana djela, kao i sve druge koje nas mogu interesirati.

Suvremena metoda interpretacije prihvatila je mnoge postavke koje su znatno ranije bile postavljene i primijenjene u raznim poetikama i teorija-

ma književnosti. Može se reći da je ona zadržala upravo one koje su se potvrdile kao najispravnije i najkorisnije.

Nad svim ranijim pristupima književnom djelu, metodu intrepretacije posebno izdvaja njena osnovna postavka: pjesničko je djelo relativno autonomna umjetnička tvorevina koja nastaje, oblikuje se i živi prema svojim specifičnim, strukturnim zakonima. Kao takvu je treba primiti i doživjeti, a onda protumačiti njenim unutarnjim, strukturnim značajkama.

Metoda interpretacije nije konkretno razradila svoje radne postupke u vezi pojedinog djela te prepušta svakom interpretatoru da ih prema svojim ličnim mogućnostima i ličnim shvaćanjima primijeni i ostvari. Time se metoda interpretacije želi očuvati od shematskih i dogmatskih zastranjivanja do kojih bi neizostavno došlo ako bi se fiksirali konkretni radni postupci.

No metoda interpretacije otvara vrata krajnje impresionističkim i subjektivističkim zapažanjima o djelu, koja mogu biti vrlo duhovita, neobična i nova, ali ne obvezuju ni na šta i ne otkrivaju neke datosti u strukturi samog djela; i zbog toga jer je više riječ o interpretatorskim zapažanjima, nego o pjesničkom svijetu u djelu.

A time zapada u dogmatizam i doktrinarstvo.

U suvremenim interpretacijama pojedinih djela mogu se zapaziti tolika proširivanja u zapažanju o djelu i karakterizaciji njegovih osobina da je time ozbiljno oštećena i povrijeđena autonomna pjesnička vizija svijeta.

U suštini, metoda interpretacije ipak otvara nove poglede na umjetničko djelo u skladu s općim napretkom i razvojem nauke o književnosti, sažete u općenito prihvaćenoj tezi o relativnoj autonomnosti pjesničkog djela.

A od suvremenog tumača i komentatora pjesničkog djela, pored naglašene stručne obrazovanosti i teoretske spreme, traži ličnu i neposrednu umjetničku osjećajnost, tj. afinitet za umjetničku prirodu pjesničkog djela.

PRLIČEV, GRIGOR (1830—1893), makedonski književnik. Uzima iz narodne poezije temu o oslobodilačkoj borbi Makedonaca protiv stranih nasilnika i piše poemu *Serdarot* (objavljena 1952) sa sličnim namjerama kao i ostali književnici u drugim krajevima: da uzveliča borbu svoga naroda, istakne ideal slobode, potakne još ogorčenije napore protiv tuđinaca, da ojača i učvrsti nacionalnu svijest. Prličev je dao vrlo zanimljivu građu o svom vremenu i svojoj ličnosti u djelu *Autobiografija* (objavljena 1953).

PROEMIJ, v. Epski stil.

PROGRAMSKA KNJIŽEVNOST, v. Platon.

PROLOG, v. Tragedija.

PROPERCIJE, v. Elegija.

PROSVJETITELJSTVO, široko razvijeni opće-društveni i filozofski pokret u XVIII st. koji ističe kao svoj glavni problem neposredni život i racionalno uređenje svijeta i društva. Proglašava kao najveće autoritete čovječji razum, čovječja osjetila i iskustva. Zato se vrlo često uz prosvjetitelj-

stvo ističu filozofijske koncepcije *racionalizma* (la. ratio razum), *senzualizma* (lat. sensus osjetilo) i *empirizma* (grč. empeiría iskustvo). Probuđena i mlada građanska klasa upućuje kritike protiv feudalnoga društvenog uređenja, a osobito protiv vjersko-teološkog okvira cjelokupnog života. Isticale su se misli o slobodi mišljenja (racionalizam je značajano vrelo za novovjeki liberalizam), o potrebi ljudske jednakosti i pravde (racionalizam je dao snažnog podstreka nešto kasnijoj francuskoj revoluciji), o zemaljskoj sreći, o životnom idealu u radu i kreposti. Razvija se koncepcija *prosvijećenog apsolutizma* koji bi razumnim i postepenim reformama preuredio društvo, otklonio zaostalosti i stvorio vedriju i optimističku sliku svijeta.

Prosvjetiteljstvo se javlja u obliku filozofskih razmišljanja i rasprava najprije u Engleskoj, zatim u Francuskoj, gdje su ga s uspjehom tumačili i branili književnik i filozof Voltaire (Volter, 1694—1778) i grupa suradnika oko Enciklopedije (1751—1780) s Diderotom i D'Alembertom na čelu. U ostalim evropskim zemljama, kao i u našoj, imao je velikog uspjeha.

Književnosti i njenom razvoju prosvjetiteljstvo nije mnogo pogodovalo. Više su se javljale pedagoške tendencije i populariziranje nauke da bi se postigla što veća prosvijećenost. Kako su sve osnovne prosvjetiteljske nakane bile upravljene na razum i na borbu protiv srednjovjekovne zaostalosti, to su se uglavnom razvile didaktičke književne vrste, u malim umjetničkim oblicima, npr. kraća,

umjetnička novela, epigram (v.), basna (v.). Na području drame razvila se bogato tzv. klasicistička drama (v.).

PROUST, MARCEL (Marsel Prust 1871—1922), francuski romanopisac, presudno utjecao u evropskim književnostima izborom tema, motiva i posebno potpuno novim književnim tretmanom. Provodio intenzivan društveni i mondeni život, a kasnije zbog bolesti, povukao se u strogu osamu. U izuzetnom režimu dnevnog života, uz najveće radne napore piše životno djelo, ciklus od osam romana, *U traženju izgubljena vremena,* 1913—1928 (*Put k Swanu, U sjeni procvjetalih djevojaka, Kod Guermantesa, Sodoma i Gomora, Zatočenica, Iščezla Albertina, Pronađeno vrijeme).* Iako je Proust prikazao šaroliku galeriju likova iz aristokratskih, buržoaskih i građanskih krugova, pa se i njegovo djelo može prema jednom osvjetljenju donekle smatrati socijalno-satiričkom slikom društva druge polovine XIX i prvih decenija XX st., ipak on nije težio za tim, a niti je dao društvenu panoramu svoga vremena. Proust je u svjetlu svoje filozofije izgradio svoj svijet zbivanja i likova i dao o njima istančane i produbljene studije na temelju psihološke introspekcije i intuitivnog ulaženja do suštinskih osnova. Na opise likova i intérieura nadovezuju se — kao bitniji dio Proustova stvaralaštva — analize, estetska teoretiziranja, kulturno-povijesne digresije. Stilski postupci impresionizma i simbolizma nisu se mogli izbjeći. Prošlost — ili izgubljeno vrijeme — osnovna je preokupacija

autorova i zato je sav njegov umjetnički napor upravljen da otkrije stvari i život u organskom trajanju minulog vremena. Odatle originalni naslov: U traženju izgubljena vremena.

PROVINCIJALIZAM (lat. provincia pokrajina), 1. jezička osobina razrađena i upotrebljavana samo u jednom kraju. Provincijalizmi su opravdani u književnom jeziku samo onda ako bolje prikazuju stilske karakteristike nekog kraja bilo u govoru, bilo u likovima;

2. suženo i ograničeno shvaćanje o književnim (kao i o svima ostalim) pitanjima, koje se ne koristi širim pogledima i rezultatima u općem razvoju kulture i nauke u drugim krajevima i zemljama.

PROVODNI MOTIV (njem. Leitmotiv), važan oblik ponavljanja u umjetničkom djelu, da bi se kroz čitavo djelo provela razvojna linija ili misao. Ponavlja se neka izjava ili sentencija; ističe se neka situacija, neki opis, ili se ponavljaju neki karakteristični izrazi na određenim istaknutim mjestima.

Provodni motiv poznaju sva velika umjetnička ostvarenja, a u teoretskom pogledu naročito ga je razvio njemački kompozitor Richard Wagner (1813—1883); u njegovim se operama osnovni muzički motiv ponavlja više puta na određenim rastojanjima.

PROZA (lat. prorsa, proversa upravo, ravno), osnovni i pretežni oblik epskog izražavanja ili epskoga, pripovjednog stila. U antiknoj i srednjovje-

kovnoj poetici, a u izvjesnoj mjeri sve do XIX st., proza nije imala jednako značenje i vrijednost za umjetničko djelo kao stih, jer se stih smatrao uvjetom i pretpostavkom za umjetničko obilježje književnog djela. Iako imamo primjera umjetničkih ostvarenja u prozi još od najstarijih vremena, npr. *Biblija,* Platonovi dijalozi i dr., ravnopravan dignitet sa stihom proza je dobila tek u XIX st.

Postoji više proznih vrsta: najčešće su danas novela (v.) i roman (v.). Kraći su oblici anegdota (v.) i basna (v.). Iz područja narodne, usmene književnosti prozni su oblici bajka (v.), legenda (v.), novela (v.), anegdota (v.). Svi navedeni prozni oblici međusobno su povezani osnovnim stilskim postupcima koje ukratko nazivamo epski, narativni stil (v.). Ali s gledišta strukture oblika postoje među njima i bitne razlike.

Autonomno porijeklo oblika, Vrlo je složeno pitanje jesu li prozni oblici proizašli jedni iz drugih, ili su se razvili neovisno jedni od drugih. Često se navodi npr. da se iz anegdota mogla razviti novela talijanskog pisca Giovannija Boccaccia (1313—1755), iz kratkih humorističkih crtica novela ruskog pisca Antona P. Čehova (1860—1904); nadalje, da se iz nekih novela razvija roman, iz novela ili romana drama, i sl.

Mogu se naći primjeri pretakanja motiva i tema iz jednog oblika u drugi, pa i prerađivanja određenih oblika u nove, druge. Ali u suštini prozni su oblici — kao općenito i svi ostali književni oblici — samostalnoga, autonomnog porijekla, jer nastaju na specifičnim motivima i temama a prema

vlastitim, autonomnim zakonima svakog oblika. Mora se pretpostaviti dublja strukturna veza između odabranog motiva i teme te odgovarajućeg oblika. Nemoguće je motivima i temama mijenjati oblike po želji i volji; jednako je nemoguće u određene oblike unositi proizvoljno motive i teme. Odnosi i zakonitosti između temâ i oblika počivaju na dubljim uzročnostima, i zato je logično postaviti tvrdnju o samostalnom, autonomnom porijeklu književnih oblika.

Građa djela. Za prozne oblike karakterističan je pripovjedač koji na određeni način iznosi temu (v.) djela. Kako pripovjedač u svoje pripovijedanje unosi određenu građu, to ju je on nužno prema svome interesu i svojim stvaralačkim nakanama odabrao, i već se u tome očituje njegov stav i njegovo prisustvo.

Građu pisac nalazi posvuda: u neposrednoj okolini, u svojemu društvu, u ličnom životu i u daljoj prošlosti. Tu nema ograničenja, a niti se piscu mogu postaviti zahtjevi da nešto ne obrađuje, a nešto da obrađuje.

Povijest književnosti o tome daje zanimljivu potvrdu kako su se u povijesnom slijedu mijenjali izvori piščeve građe. Nekada su se postavljale i zabrinjavale tzv. nepristojne i nemoralne teme; pa i danas se mogu čuti slične teze. Ali u umjetničkoj obradi mogu naći mjesto sve teme — bez rezerve i bez ograničenja — samo ako su obrađene umjetničkim sredstvima i umjetničkim, humanim težnjama.

Na temelju odabrane građe izgrađuje pisac svoju temu (v.) i fabulu (v.).

Vještina fabuliranja — poznata u svim književnostima — zahtijeva mnogo pripovjedačke sposobnosti. Ne postoji samo jedan način i jedan smjer. Fabuliranje je neposredni odraz povijesnih situacija i nužno se mijenjalo. Svako je razdoblje u tome pogledu pokazalo svoja obilježja.

Umetnuta novela. Na određenim etapama u fabuli unose se čitave zaokružene novele iz života likova ili o nekom događaju; npr. u djelu *U registraturi* (1888) Ante Kovačića u glavnu se fabulu umeće prikaz djetinjstva glavnog lika Ivice Kičmanovića.

Pretpripovijesti. Postoji i sistem tzv. pretpripovijesti. Prije glavne fabule pisci na početku djela u zaokruženoj cjelini, u manjoj pripovijesti, prikažu djetinjstvo i mladost glavnog junaka.

Kronološka postupnost fabule. U ranijoj književnosti mnogo je primjenjivana. Kronološkim i prirodnim tokom prikazana je fabula u svojoj njenoj postupnosti i logičnom redoslijedu.

Flash-back postupak. Međutim, u suvremenoj proznoj književnosti ona se ili napušta ili razbija tzv. postupkom *flash-back.* U fabulu, koja je već razvijena u djelu, unosi se naknadno predočavanje prošlih događaja. Ovaj je stilski postupak postao ustaljena tehnika u filmu.

Defabularizacija. U suvremenoj epskoj, proznoj književnosti teško je naći djela s ranije razvijenom postupnošću fabule. Uopće postupnost i kro-

nologija fabule napušta se te se u tome smislu govori o defabularizaciji (v.) suvremenog romana.

Karakterizacija. Fabula se u pripovjedačkom djelu orijentira na likove (v.) ili karaktere (v.), tj. oni su njeni nosioci. Likovi se uvijek očituju u različitim situacijama.

Pisci su uvijek posvećivali veliku pažnju odabiranju karaktera i njihovoj obradi, tj. karakterizaciji. Pripovjedači XIX st. težili su da stvore likove koji će predstavljati cijele društvene slojeve ili će nositi u sebi psihološke osobine neke društvene pojave. Na toj osnovi stvorena je posebna teza o *tipizaciji* kao jednom od osnovnih zakona književnosti, a književni tipovi uzeti su i kao kriteriji za definiranje pojedinih razdoblja književne povijesti.

Tako se po glavnom liku iz romana *Madame Bovary* francuskog pisca Gustava Flauberta (v., 1821—1880) govori o tzv. *bovarizmu*, a po glavnom liku u romanu *Oblomov* Ivana A. Gončarova (v., 1812—1891) o tzv. *oblomovštini.*

Međutim, suvremeno pripovijedanje više pažnje posvećuje unutrašnjoj, psihološkoj karakterizaciji i opisu određenih stanja ljudske svijesti.

Ich-forma. U pogledu načina pripovijedanja neki pripovjedači odabiru tzv. *Ich-formu,* tj. oni pripovijedaju u prvom licu. Time žele uspostaviti prisniji odnos prema zbivanjima i junacima. No tzv. Ich-forma služi i onda kada pripovjedač sva svoja zapažanja želi isključivo pripisati likovima i djelu, a time samog sebe što manje otkriti. Ta je

forma uvijek dobro došla kada autor unosi satiričku oštricu u svoje djelo, ili kada obrađuje neposredne aktuelne teme.

Drugi će se autori služiti tzv. **Er-formom,** tj. pripovijedat će u trećem licu. Težit će često i za tzv. objektivnim pripovijedanjem, nastojeći da se pripovjedačeva ličnost što manje zapazi.

Da se istakne tzv. *objektivno pripovijedanje* mnogi će pripovjedači povremeno unositi svoje komentare i izravno davati lične sudove o likovima i njihovim postupcima. U težim prizorima pripovjedač će u tzv. *lirskim digresijama* saopćiti svoja neposredna osjećanja.

Ali u dobrim i boljim književnim ostvarenjima to su samo različiti stilski postupci u kojima se očituje pripovjedač. Nemoguće je da neki bolji pisac piše objektivno, bezlično, bez ličnog angažiranja. I tzv. nepristranost, ravnodušnost kod nekih realističkih i naturalističkih pisaca, posebno npr. kod francuskog književnika Gustava Flauberta (1821—1880), samo je jedan određeni stvaralački postupak koji je u načelu jednako ličan kod svih dobrih književnih stvaralaca.

Da bi pripovjedač mogao razviti epsku, narativnu temu u proznom djelu, on se mora poslužiti na mnogo mjesta izvještajem o nekom događaju ili osobini lika, mora donositi monologe i dijaloge, unositi opise prirode (pejzaže) i neposredne okoline (tzv. intérieure). U dobru djelu sve su to elementi nužne karakterizacije.

Unutrašnji monolog. U novijim proznim djelima, posebno u suvremenom romanu, počevši od

početka XX st., sve se više naglašava *unutrašnji monolog*. Pisci novela i romana ne donose više postupni prikaz događaja i duševnog života likova, nego prate tzv. *tok svijesti* pojedinog lika, tj. njegove asocijacije, dojmove o vanjskom svijetu, uspomene, sjećanja, i to onim redom kako se oni javljaju u svijesti lika, a bez naročite brige da to sve bude postupno, kontinuirano, u razvojnom redoslijedu. Najčešće se unutrašnji monolog ostvaruje u slobodnom neupravnom govoru, tj. pisac izlaže kao da sâm glavni lik neposredno govori.

Unutrašnji se monolog ne može prikazati smirenim, pravilnim rečenicama. On se odvija u isprekidanim i iskidanim rečenicama primjereno kako su slike i misli u svijesti, ili u polusvijesti, ili u snoviđenju glavnog lika; npr. u djelu *Uliks* engleskog pisca James Joycea (1882—1941).

Ideja pisca. U cjelokupnosti jednoga djela posebno mjesto pripada osnovnoj umjetničkoj ideji pisca, u koju su uključene sve namjere i težnje piščeve, jednako kao i njegova umjetnička volja i umjetnička sposobnost da prema unutarnjim zakonima književnog oblikovanja stvori književno vrijedno djelo. Zato likovi u književnom djelu ne mogu postupati bilo kako, niti se tema i fabula mogu razvijati bilo kako, nego samo na određeni način i u okviru određene piščeve zamisli.

Motivacija. Svaki postupak likova pripovjedačkog djela mora biti usklađen s njegovom općom izgradnjom i idejom, obrazložen i opravdan svojim prijašnjim postupcima i odnosima u koje je stupio. A razvoj teme i fabule mora imati snagu unu-

trašnje uvjerljivosti. Na svemu tome zasniva se književna, umjetnička motivacija u djelu.

PROZODIJA, v. Metrika.

PSALAM (grč. psalmós udaranje u žice, pjesma), duboka religiozna lirska pjesma kojoj je najpotpuniji oblik dao hebrejski kralj David (X st. st. e.), tzv. *Davidovi psalmi,* i uz njegovo su ime nerazdvojno vezani.

U Starom zavjetu ima oko 150 psalama od raznih autora, među kojima je najviše istaknuto ime kralja Davida. Motivi i teme su izrazito religiozni. Psalme preuzimaju sve kršćanske crkve, a najveću pažnju doživljavaju psalmi u protestantskom crkvenom pjevanju.

Psalmi su ispjevani u slavu boga kao gospodara i stvoritelja svijeta, veličaju ga u najvećim pohvalama i naglašenim religioznim patosom. Nasuprot veličanju boga ističe se besmislenost i promašenost zemaljskog života; čovjek je prikazan kao nemoćno stvorenje ovisno u svakom pogledu o milosti božjoj.

Pisani su manje u odmjerenim stihovima a više u ritmiziranoj prozi koja se sastoji od dva dijela: drugi ponavlja ili objašnjava riječima ono što je u prvom kazano.

Kasnije se ovaj pjesnički oblik rjeđe javlja. Značajniji je postao u doba katoličke reformacije i baroka (v.), kada su i neki naši pjesnici prepjevavali psalme (npr. Ivan Gundulić, 1588—1638).

PSEUDOKLASICIZAM, v. Klasicizam.

PSEUDONIM (grč pseudēs lažan, ónoma ime pseudōnymos lažno imenovan, nazvan), izmišlje-

no, krivo, lažno ime za određenog pisca. U prošlosti ima mnogo djela kojima ne znamo ime pravog autora. Pisci su skrivali svoje pravo ime iz mnogih razloga: iz političkih, društvenih, vjerskih, moralnih i dr. (v. Anagram, Anonim).

PSIHOGRAM, v. Dadaizam, Nadrealizam, Rilke, R. M.

PSIHOLOGIJA (grč. psyche duša, logoš riječ, nauka), nauka koja proučava cjelokupni duševni, psihički čovjekov život, njegova očitovanja i oblike te uvjete pod kojima oni nastaju i zbivaju se. Postoji nekoliko smjerova u proučavanju psihičkog života.

Psihologija umjetničkog stvaralaštva. Za razumijevanje književnog djela i svih pitanja oko njega prijeko su potrebna osnovna znanja iz opće psihologije, i posebno iz njenog užeg područja, iz psihologije umjetničkog stvaralaštva. Izučavanje toga složenog pitanja pružilo je mnogo dragocjenih spoznaja o tome kako nastaje književno djelo, na koji način pisac izabire motive i teme, kojim postupkom obrađuje građu i u čemu se očituje neposredni udio autorove ličnosti.

Naziv psihologija upotrebljava se i u slobodnijem, širem značenju. Govori se da je neki pisac dobar psiholog ako donosi u djelu niz zanimljivijih i bogatijih zapažanja o psihičkom životu svojih likova. Jednako se kaže da je neko djelo bogato psihologijom, ili da je u njemu osebujna psihologija, ako je pisac u djelu dao više prostora promatranju duševnog života likova (npr. djela Fjodora M. Dostojevskog, Bore Stankovića i dr.).

PSIHOLOŠKA NOVELA, v. Novela.

PUŠKIN, ALEKSANDR SERGEJEVIČ 1799—1837), centralna ličnost u ruskoj i veliko ime u svjetskoj književnosti, vrlo značajan liričar, pripovjedač, dramatičar.

Puškin počinje književnu djelatnost — s gledišta načina izražavanja — u klasicističkim tradicijama, dok su motivi i oblici različiti; npr. oda *Sloboda* (1812), poslanica *Čadajevu* (1818), elegija *Selo (*1819), anakreontski motivi *Bakhovo slavlje* (1818) i *Veseli pir* (1819), satirički epigrami *Na Arakčeeva* (1819), i dr. Poemu *Ruslan i Ljudmila* (1817—1820) razrađuje na folklornim motivima.

Najznačajnija ličnost evropskog romantizma, Byron, ostavio je tragove i u Puškinovu stvaralaštvu; elegija *Ugasila se svjetlost dana* (1820), *Kavkaski zarobljenik* (1820—1821), *Bahčisarajska fontana* (1821—1823), *Cigani* (1824).

Puškin je izraziti romantički ruski liričar. U jednome času opredjeljuje se za artističke pozicije *(Poet,* 1827), ili iznosi lična nezadovoljstva *(Niz ulice kad lutam šumne,* 1829), dok će u pejzažnim motivima diskretno naglasiti i panteističku misao *(Još uvijek pušu hladni vjetrovi,* 1828, *Kavkaz,* 1829, *Ja posjetih opet,* 1835 i dr.); ali je Puškin suštinski slobodarski i revolucionarno-nacionalni pjesnik *(Spomenik,* 1836, povijesno-herojska poema *Poltava,* 1828, *Bakreni konjanik,* 1833).

Najvrednije djelo *Evgenije Onegin* (1823—1831), roman u stihovima i u tzv. Puškinskoj strofi, uz romantička obilježja (glavni likovi i lirske digresije) donosi opširniju socijalnu motivaciju i

psihološke karakterizacije te čini prelaz ruskom realističkom romanu. Tim putem nastavlja u proznim djelima (*Belkine pripovijesti*, 1831, *Kapetanova kći*, 1836, *Dubrovski*, 1832, *Pikova dama*, 1833 i dr). I u dramskim djelima Puškin je prevagu stavio na psihološko portretiranje (*Boris Godunov* i dr.). Puškin je uspostavio i dodire s našim narodnim pjesmama: prevodio ih je na ruski (*Pjesme Zapadnih Slavena*, 1834).

Q

QUASIMODO, SALVATORE (Salvatore Kvazimodo, r. 1901), talijanski pjesnik, jedan od najznačajnijih predstavnika hermetičke (v.) poezije. Pisao kazališne kritike, uređivao časopis, s velikim uspjehom prevodio grčke i latinske pjesnike, Shakespearea, Molièrea, čileanskog pjesnika Pabla Nerudu i dr. U prvim pjesničkim zbirkama (*Vode i zemlje*, 1930, *Potonula oboa*, 1932, *Mirisi eukaliptusa*, 1933, *Pjesme*, 1938, *A sad je već tu*, 1942), Quasimodo iznosi doživljaj svoga rodnog kraja Sicilije s njenim ljepotama i njenom povijesnom tradicijom. Uz regionalistički pečat njegova je poezija njegovala posebnu umjetnost i magiju riječi bez obzira na neposrednu razumljivost sadržaja. Poslije drugoga svjetskog rata Quasimodo proširuje krug subjektivističke osame dubljim, socijalnim motivima i zalaže se u raspravi *Razgovor o poeziji* (1950) za noviji vid tzv. socijalne poezije (zbirke *Dan za danom*, 1947, *Život nije san*, 1949, *Lažno i pravo zeleno*, 1956, *Neusporediva zemlja*, 1958, *Izabrane pjesme*, 1959, i dr.).

Godine 1959. dobio je Nobelovu nagradu za književnost.

R

RABELAIS, FRANÇOIS (Fransua Rable, 1494—1553), francuski književnik, jedan od najznačajnijih predstavnika francuske renesanse (v.); u svome književnom djelu najpotpunije je izrazio njene težnje, način života, ideje. Napušta svećeničko zvanje, postaje liječnik, mnogo putuje. Veliko obrazovanje i poznavanje antike (v.) pokazao je i u svojim djelima u koja unosi mnoge enciklopedijske podatke i informacije. Glavno je djelo *Gargantua i Pantagruel* u pet knjiga (1575), od kojih su dvije najpoznatije: *Život Gargantuin* (1534) i *Herojska djela i priče velikog Pantagruela* (1532). Rabelais hoće da zabavi i nasmije, ali izriče i sarkastičku kritiku srednjovjekovnog shvaćanja života. Zadržao je neke ostatke srednjovjekovne književne tradicije (alegorije, groteske, igru riječi), ali je bio potpuno individualan u načinu pripovijedanja te u potpuno slobodnoj upotrebi jezičnih kovanica i pučkih, govornih izraza. Glavnu je pažnju izazvao svojim pogledima na život, tzv. *pantagruelizam*, kojem materijalistički duh i epikurejsko raspoloženje daju osnovni pečat.

RACIN, KOSTA (pravo ime Kosta Apostolov Solev, 1909—1943, poginuo u partizanima), makedonski pjesnik. Surađivao je u časopisima pjesmama, pripovijetkama, člancima. Dio njegova književnog rada propao je u toku rata (roman *Opijum*) Štampao je zbirku pjesama *Beli mugri*, 1939, prvo posebno štampano književno djelo na makedonskom jeziku u staroj Jugoslaviji. U pjesmama obrađuje težak život makedonskog seljaka. Koristi se elementima narodne pjesme, ali ih individualno i stvaralački preoblikuje u smjeru svoga ličnog izraza. Književni rad posvetio je socijalnom i nacionalnom oslobođenju makedonskog naroda, s nepomućenom vjerom u bolju budućnost.

Sabrana djela *Stihovi i proza* (1953).

RACINE, JEAN (Žan Rasin), v. Tragedija.

RADIČEVIĆ, BRANKO (1824—1853), najznačajniji srpski liričar XIX st. Nastupa zajedno s Vukom kojega u njegovim nastojanjima podupire svojim pjesničkim djelom. U pjesmi *Put* izvrgao je oštroj kritici sve Vukove neprijatelje.

Prihvatio je jezik i stih narodne poezije i prvi ostvario iskrenost, spontanost i uvjerljivost lirske pjesme. Iako je krug motiva relativno uzak, jer pjeva o životnoj radosti, ljubavi i mladosti, Branko je dobro izrazio romantičke osjećaje o prolaznosti i tzv. svjetskom bolu. Njegova poezija donosi dublje spoznaje o ljudskom životu, o društvenim i nacionalnim idealima, o budućnosti naših naroda. Ona nije samo uži Brankov subjektivni osjećaj, nego istovremeno i odraz nekih važnih pojava njegova doba. Po tim kvalitetima još je za života

prihvaćen kao izrazit pjesnik; i kasnije generacije otkrivaju u njemu svoga pjesnika.

Najveće je ostvarenje Brankovo *Đački rastanak,* zanosna poema mladosti, ljubavi, pejzažu, posebno Dunavu i berbi u vinogradu. S izvanrednom lakoćom i snažnom lirskom neposrednošću dao je umjetnički impresivnu sliku o svojoj viziji života, kojoj duboko u osnovi leži tuga, jer je sve prolazno. Tragični osjećaj tuge nad prolaznošću ljepote i radosti najpotpunije je izrazio u pjesmi *Kad mlidijah umrijeti,* objavljenoj poslije njegove smrti.

Djela: *Pesme,* 1847, 1851. i 1862. Cjelokupno izdanje *Pesme* (1923. i 1924).

RADIO-DRAMA (lat. radiare zračiti; grč. dramā radnja), oblik moderne suvremene drame u kojoj se osnovna načela drame razrađuju prema specifičnim radiofonskim zakonitostima. Kako se radiofonskim putem mogu u dramskoj radnji čuti vrlo različiti slušni efekti i proizvesti vrlo snažni akustični dojmovi, to se nužno i sama radio-drama mora drukčije komponirati nego drama na kazališnoj sceni. Izvjesne su razlike i specifičnosti u izboru teme i fabule, a i sâm dramski dijalog mora biti zasnovan prvenstveno na izrazito slušnim elementima. Radio-drama je jedan od novih umjetničkih, književnih oblika koji nastaju u naše moderno doba.

RAINIS, JĀNIS (Janis Rainis, pravo ime J. Pliekšāns, 1865—1929), latvijski liričar, dramatičar, istaknuti prevodilac (prevodio Shakespearea, Goe-

thea, Schillera, Heinea, Ibsena, Gorkog i dr.); sudjelovao aktivno u političkom životu svoje zemlje. U pjesmama obrađuje nacionalno-revolucionarne i intimne motive (*Daleki zvuci u plavičastoj večeri*, 1903, *Svršetak i početak*, 1912, i dr.). S dramskim djelima stekao je u svojoj zemlji veliku popularnost (*Oganj i noć*, 1905, *Zlatni konj*, 1910, *Josip i njegova braća*, 1919, *Ilja Muromietis*, 1912, i dr.).

RAKIĆ, MILAN (1876—1938), izrazitiji modernistički pjesnik u srpskoj poeziji. Prihvatio je koncepcije francuskih parnasovaca (v.) i simbolista (v.). Iznoseći u poetskom ruhu moderni intelektualizam i filozofska razmišljanja o životu i svijetu, veliku je pažnju posvećivao formalnoj dotjeranosti stiha. Uvjerljiv i iskren kao tumač sumornih raspoloženja i pesimističkog odnosa prema društvenim zbivanjima, značio je u srpskoj poeziji otvaranje novog svijeta, ranije nepoznatog.

Neke svoje poglede na život poetski je diskretno iznio u pjesmam *Dolap, Misao, Dragim pokojnicima*. I nacionalne motive (događaje i likove iz srednjovjekovne prošlosti) prikazao je u plastičnim slikama, zbijenom izrazu i s ličnom ispoviješću, *Na Gazi-Mestanu, Simonida, Jefimija, Napuštena crkva.*

Djela: *Pesme* 1903, *Nove pesme* 1912.

RAMAJANA (Ramin udes), staroindijski ep nastao između IV st. st. e. i II st. n. e. Sastoji se od 48.000 stihova i u njemu se razlikuju stariji i mlađi dijelovi. Jezgru čini ep o božanskom junaku kralju Rami i njegovim borbama protiv demonskog

boga Ravane koji mu je ukrao ženu Situ. Ep je spjevao isposnik Valmiki.

Sva je radnja epa razrađena u fantastičnom i mitskom okviru; uz Ramu junaci su epa životinje i posebno majmuni, od kojih je jedan, zvan Hanuman, savjetnik Ramov. U takvoj koncepciji epa, kao i u samim likovima Rama i Site, nalazimo jače utjecaje budizma.

RAPSODI, v. Epski pjevači.

RAPSODIJA (grč. rhapsōdōs pjevač onoga što je sastavljeno), oblik poznat u muzici. U književnosti predstavlja pjesmu vedrijeg, šireg zamaha, u koju se unose slike iz neposrednoga, narodnog i društvenog života. Nema čvrst i zaokružen oblik, jer joj je težište više u ugođaju razmahanoga i strasnog zanosa za život i ljude. Ime je dobila prema rapsodima, grčkim pjevačima ulomaka iz Homerovih (v.) epova *Ilijade* i *Odiseje.*

REALIZAM (lat. res stvar, stvarnost, realist stvaran), razdoblje evropskih književnosti između 1830. i 1880, kod nas i do kraja XIX st. Napredak tehnike i prirodnih nauka, razvitak gradova i složeni problemi industrijalizacije odlučno će djelovati na književnost i umjetnost. Javlja se težnja da se stvari prikažu onakve kakve jesu, a stvarnost u njenom neizobličenom, istinitom i nepatvorenom stanju. Književne se teme sada mijenjaju. Zanimanje za povijesnu građu, za prošlost, za dalje i nepoznate narode opada, a bude se sociološka i psihološka pitanja. Realist je umjetnički otkrio u stvarnosti novu tematiku: i ma kakva bila, ona je

privlačna i zanimljiva, pa je valja zato i prikazivati.

Kritički realizam. Pod utjecajem općeg razvoja nauka, te pozitivizma i materijalizma u filozofiji, realizam će sve više prikazivati društvene suprotnosti u građanskom društvu, ulazeći u ocjenu i osudu negativnih i nakaznih strana stvarnosti. Zato ćemo takvu težnju realizma nazvati *kritički realizam.*

Socijalistički realizam. Književnim djelom *Mati* M Gorkoga (v.) javlja se socijalistički realizam (v.).

Od književnih oblika realizam je osobito njegovao pripovijetku, a romanu je dao ono temeljno značenje koje je i u našim danima zadržao. Razumljivo je da u realizmu vlada proza, jezički izraz koji će se najneposrednije približiti jeziku društvenog saobraćaja.

Predmet su pjesničkog interesa u romanu društvena i općedruštvena pitanja: svi društveni slojevi beziznimno ulaze u piščevu obradu, a ne samo odabrani i izuzetni kao kod romantičara. Psihološka analiza obuhvaća širok sloj društvenih tipova i time daje psihologiju društva i milieua; nema izoliranoga, idealnog pojedinca, nego je prikazani čovjek uvijek društveno biće. Realisti posebnu pažnju posvećuju pokretnim motivima i snagama koje vladaju društvenim životom.

Roman se bogati novom građom, proširuje ranije svoje okvire i postaje sveobuhvatna struktura, oblik, vrlo prikladan za prikazivanje punoće društva i života. Građa se lako pronalazi u neposrednoj okolini, u protivurječnostima građanskog dru-

štva. Pisci će se poslužiti često kojim izvanrednim, zanimljivim događajem, ali uvijek s namjerom da istaknu značajne i osebujne crte s obzirom na društvene prilike. Realist je uvijek težio da istakne osobitosti u svojoj tematici, pa su zato u estetici (v.) realizma karakteristični elementi isto što i tipični.

Dobra, umjetnička ostvarenja realističkih pisaca prikazala su samu stvarnost umjetnički uvjerljivo. Zato se često navode Engelsove riječi da se iz Balzacovih djela može više saznati s područja ekonomike društva nego iz knjiga stručnjaka (povjesničara, ekonomista, statističara). Realistički pisac ne saopćuje stvari simbolički, nego ih konkretizira nazivajući ih stvarnim, pravim imenom. Stvara se vjerna atmosfera sredine, milieua. U stvarima i predmetima istaknuta je čuvstvena vrijednost koju im ljudi pridaju, i time je naglašen njihov poetski vid.

Likovi romana, pripovijedaka i drama govore jezikom svoje sredine i svoga vremena, zato je njihov jezik jednostavan, razumljiv. Ali zbog toga nije manje umjetnički vrijedan, jer nema stilizacije pjesničkog jezika.

Ovo je doba dalo dosad najznačajnije romanopisce, od kojih spominjemo samo neke; iz francuske književnosti: Honoré de Balzac (Balzak, 1799—1842), Gustave Flaubert (Flober, 1821—1880); iz engleske književnosti: Charles Dickens (Dikinz (1812—1870), William Makepeace Thackeray (Tekeri, 1811 1863); iz ruske književnosti: Nikolaj V. Gogolj (1809 do 1852), Ivan S. Turgenjev (1818—1883), Ivan A.

Gončarov (1812—1891), Lav N. Tolstoj (1828—1910), Fjodor M. Dostojevski (1821—1881).

Lirika i lirski oblici manje su zastupani u doba realizma nego u doba romantizma. Ipak je pojava nove tematike i novo gledanje na život i društvo omogućilo lirskom izrazu značajna obogaćenja.

RECENZIJA, v. Kritika.

RECITACIJA (lat. recitare ponovno čitati), čitanje ili govorenje književnog teksta isticanjem njegovih glasovnih, govornih osobina. Recitator u pravilu ima lijep i školovan glas, poznaje dobro književni jezik i razumijeva književni tekst. On je posebno razvio svoju dikciju (lat. dicere govoriti), tj. način izražavanja riječi, slogova i akcenatsko-zvukovnih osobina u govoru, te je u tome pogledu dostigao zamjernu visinu.

Recitacija je namijenjena javnom skupu: prisutni će slušati izvođenje teksta i otkrivati ljepotu i vrijednost u njegovim muzičkim ostvarenjima. U tome smislu dobra recitacija otkriva mnoge odlike teksta.

Recital, noviji termin za odabrane tekstove koji se javno, na priredbi, recitiraju.

RECITAL, v. Recitacija.

REFREN (franc. refrain od lat. refrangere prelamati), pravilno ponavljanje iste riječi ili istih riječi na kraju stihova. Ponavlja se i isti stih na kraju pravilno građenih strofa, a može se ponavljati i nekoliko stihova koji sami za sebe čine posebnu strofu. Refren je vrlo značajan za narodnu lirsku pjesmu; bio je poznat u antiknoj poeziji,

vrlo je čest u religioznom pjevanju, a nalazi se i u suvremenom slobodnom stihu. Vjerojatno je nastao iz onih ponavljanja koje je antikni kor (v.) izvodio u pojedinim pjesmama

Ima određenu stilističku i ritmičku ulogu u pjesmi.

Služi i povezivanju strofa jer ističe jedinstvenu emocionalnu osnovu u pjesmi. Vrlo je uspio refren *Nikad više* u pjesmi *Gavran* američkog pjesnika E. A. Poea (1809—1894). Kod nas su poznatiji *Prosta ti bila moja ljubav živa* u pjesmi *Na dan njenog vjenčanja* V. Rajića, *Bila jednom ruža jedna* u istoimenoj pjesmi M. Mitrovića i dr.

REGIONALIZAM, v. Dijalektalna književnost.

REGIONALNI STIL, v. Stilistika.

RELKOVIĆ, MATIJA ANTUN (1732—1798), po zanimanju oficir, suvremenik prosvjetiteljskih nastojanja austrijskog cara Josipa II, njihov pobornik i zastupnik u Slavoniji. Autor nekoliko djela poučne i praktične naravi, prevodilac Ezopovih basni. Napisao je djelo u stihovima *Satir iliti divji čovik* (I izdanje u Dresdenu 1762, II izdanje u Osijeku 1779). S prosvjetiteljskih pozicija Zapadne Evrope, autor u liku satira putuje po Slavoniji i oštro kritikuje zaostalost svojih zemljaka. Neke slavonske običaje, npr. kolo, posijelo, divan, mobu, gatanja, mnoga praznovjerja, naziva turskom skulom. Služeći se desetercem, Relković je jasnim izlaganjem prilično dobro ocrtao društvenu sliku Slavonije ukazujući istovremeno i na krupnije promjene (npr. raspadanje zadruge, emancipacija

žene i sl.). Donio je i nekoliko lijepih pejzaža slavonskih krajeva.

RENESANSA (franc. renaissance; tal. rinascimento, ponovo rođenje, preporod), termin za društveno-politički i kulturni pokret u Evropi na kraju srednjega i u početku novog vijeka, od XIV—XVI st., koji se odrazio u općim pogledima na život i društvo, a posebno je značajan u umjetnosti i književnosti.

Renesansa ide uporedo s razvojem kapitalizma, postankom mnogih nacionalnih država, novim naučnim otkrićima, razvojem kolonijalizma, a istovremeno i naglim oslobađanjem od teološko-crkvenih stega srednjega vijeka. Razumljivo je da je za književnost značila veliki, upravo revolucionarni zaokret prema čovjeku i svim njegovim preokupacijama.

Renesansa — pod utjecajem i s oslonom na antičku kulturu — razvija kult prirode i harmonije svijeta, veliča radosti i užitke svijeta (senzualizam, lat. sensus osjećanje); njeguje tjelesne i duhovne ljepote (tzv. estetizam); ističe svemoć razuma (tzv. racionalizam). A iznad svega njeguje vrijednosti jakih, izrazitih individualnosti (individualizam).

Tolike značajne nove misli imale su u književnosti najsnažnijeg odjeka. Tada se razvija u većini evropskih zemalja, a osobito u Italiji, Francuskoj, Španiji, Portugalu, u našim zemljama, nova bujna književnost s mnogim novim oblicima i s mnogim obnovljenim, u antičkoj književnosti već provjerenim oblicima. Javljaju se veliki pjesnici, slikari i kipari, arhitekti, naučenjaci, političari.

Prvi je upotrijebio termin renesansa francuski povjesničar Jules Michelet (Mišle, 1798—1874) kao »otkriće svijeta i čovjeka«.

RETARDACIJA (lat. retardatio zakašnjavanje), stilski postupak da se u glavni tok radnje unosi niz drugih usputnih i dopunskih prizora, dijaloga, slika, opisa, kako bi glavna tema i glavni likovi ispali u što uvjerljivijem i punijem svjetlu. Stručni naziv koji se ponajviše upotrebljava u tehnici epskog pričanja, ali dolazi u svim proznim i dramskim oblicima. Kako je svim epskim oblicima (i u stihu i u prozi) osnovni zadatak da se prikažu i opišu neki događaji ili neka zbivanja, potrebno ih je prikazati u njihovu prirodnom toku, u određenom trajanju i slijedu pojedinih sastavnih cjelina. Epski pjesnik i prozni pripovjedač ne mogu odmah i već na početku preći na rasplet i prikazati sasvim ukratko suštinu događaja i zapleta. Potrebno je da zanimanje za svoje izlaganje zadrže određeno vrijeme.

Pjesnik i pisac radnju povremeno zadržava, usporava, retardira, i time odlaže rješenje napetosti. No nadopunjuje je novim detaljima, čini je zanimljivijom, bogatijom, složenijom. Tako se stilski postupak usporavanja radnje i odgađanja raspleta stalno nadopunjava novim nagovještajima i pojedinostima koje povećavaju unutrašnju napetost.

Takav stilski postupak promišljenog i kompoziciono nužnog usporavanja glavne radnje proizlazi iz strukture epske pripovjedne naracije. Glavna su sredstva retardacije digresije (v.), epizode (v.) i ponavljanja (v.).

RETORIČKO PITANJE, postavljanje upita ili upitne rečenice u času kad se ne očekuju i na koje se ne daje izravni, neposredni odgovor. Ono pojačava interes slušalaca ili čitača, podvlači osnovnu misao i naglašava pojačanu afektivnost onoga koji ga postavlja.

Najčešće dolazi u govorništvu (v. Retorika), često je u dramskim situacijama, ali ako je postavljeno na pravom mjestu djeluje snažno i u pjesmi.

O klasje moje ispod golih brda,
moj crni hljebe krvlju poštrapani,
ko mi te štedi, ko li mi te brani
od gladnih ptica, moja muko tvrda?

Aleksa Šantić

RETORIKA (grč. rhētorikós koji pripada govorničkoj vještini, rhētōr govornik), nauka o oblicima, pravilima i uputama za govorništvo. Antička Grčka i Rim naročito su njegovali retoriku; kod njih je ona bila i obavezna, školska disciplina. Kako su se u klasičkoj retorici obrađivali književni oblici, svojstva i zakonitosti stila, izražajna sredstva (figure i tropi), to je ona dala vrlo dragocjen doprinos nauci o književnosti. Njena je stručna terminologija dobrim dijelom zadržavala svoju vrijednost i u našim danima.

RETROSPEKCIJA (lat. retro natrag spectare gledati), vraćanje na događaje koji su već ranije ili davno prošli i njihovo prikazivanje u neposrednom času.

Postupak koji nalazimo gotovo redovito u filmu, odakle je prešao u roman, dramu i druga književna djela.

Pojačava afektivnost određene situacije, omogućava neposredniji kontakt među likovima i stvara mnoge obrate u razvoju radnje i međusobnim odnosima.

REZONER (franc. raisonner razmišljati zaključivati), u starijim komedijama (antičkim, orijentalnim, srednjovjekovnim) autor je obično izricao svoje nazore, zapažanja ili misli na usta jednoga određenog lika, glumca. Većinom je to bila sporednija uloga ili sporednije lice koje je u određenim dramskim situacijama izricalo ocjenu (osudu, pohvalu, upozorenje). Kako je izabrano lice razmišljalo, rezoniralo o zbivanjima na pozornici, nazvano je rezoner. Npr. u *Dundu Maroju* Marina Držića ulogu rezonera izvodi ponajviše Pomet, a donekle i Petrunjela.

RIJETKI EPITET v. Epitet.

RILKE, RAINER MARIA (Rajner Marija Rilke, 1875—1926), njemački pjesnik. Snažnije dojmove ponio je s puta po Rusiji i Francuskoj, gdje upoznaje simbolizam (v.) i impresionizam (v), koji će se na poseban način odraziti i u njegovu djelu. Autor je prozne balade *Pjesan o ljubavi i smrti Korneta Cristopha Rilkea* (1899), lirskih zbirki *Knjiga slikā* (1902), *Nove pjesme* (1907—1908) i *Lirski časoslov* (1905). Rilkeova poezija je misaona, prožeta složenom simbolikom, izražena s naglašenom jezičnom muzikalnošću. Pjesnik se često vraća na sjećanja iz

djetinjstva (dječja je psiha značajno vrelo motiva), a potpuno je nov i izvoran u otkrivanju skrivenog života prirode i mrtvih stvari. Rilke je pjevao o starim građevinama, likovnim spomenicima, svijetu životinja i nijemih stvari s tolikim uživljavanjem i neposrednim impresijama kao da je riječ o živim suvremenicima.

Lirski ciklus *Devinjske elegije* (1923), najdublje ostvarenje Rilkeovo, predstavlja svojom zatvorenošću, složenom misaonošću i esteticizmom primjer tzv. hermetičke (v.) poezije XX st. A prozno djelo *Zapisi Maltea Lauridsa Briggea* (1910) — intimna kazivanja preosjetljivog estete — primjer je modernog romana bez fabule i realističkog prikazivanja; glavna je pažnja posvećena tzv. psihogramu s opširnim refleksijama, zapažanjima i sudovima.

RIMBAUD, ARTHUR (Artir Rembo, 1854—1891), francuski pjesnik, neobična i iznimna ličnost svojim nemirnim životom i izvanrednim pjesničkim djelom. Sve što je stvorio kao pjesnik napisao je do svoje dvadesete godine (do 1874). Kasnije živi i putuje kao trgovac po Arabiji, Egiptu i Abesiniji; više se nije vraćao pjesničkom pozivu. Susrete i dodire s komunarskom pobunom u Parizu opjevao je u pjesmama *Pariška orgija* (1871) i *Ruke Jeanne Marije* (1871). Ogorčene proteste protiv svoje okoline i samoga društva te neobuzdanu čežnju za slobodom iznio je u pjesmama *Muzici* (1870), *Siromasi u crkvi* (1871), ali najpotpunije i najsnažnije u poemi *Pijani brod* (1871). U Rimbaudovu stvaralaštvu odigralo je krupnu ulogu prijateljstvo s

pjesnikom Paul Verlaineom (v.). Neobuzdani i ekstravagantni život s Verlainom odrazio se u pjesničkoj prozi *Sezona u paklu* (1873). Zbirku poetskih fragmenata u prozi *Iluminacije* objelodanio je Verlaine (1886. a napisane su 1874).

Rimbaud je presudno utjecao na francusku i svjetsku poeziju potpuno novim pjesničkim jezikom, bogatom motivikom, snažnom i neuobičajenom metaforikom.

RISTIĆ, MARKO (r. 1902), kritičar i esejist. Jedan od glavnih ideologa nadrealizma (v.) kod nas; kasnije prelazi na pozicije marksističkog kritičara. Pisao je eseje o piscima, ali je uvijek veću prevagu stavljao na književno-teorijska pitanja, npr. *Nacrt za jednu fenomenologiju iracionalnog* (u suradnji s Kočom Popovićem, 1931), *Anti-zid* (prilog za pravilnije shvatanje nadrealizma, 1932), *Predgovor za nekoliko nenapisanih romana* (1936. i dopunjeno 1953), *Smrt fašizmu — sloboda narodu* (1946), *Književna politika* (članci i pamfleti, 1952), *Prostor — vreme* (1952), *Krleža* (1954), *Tri mrtva pesnika* (1955), *Ljudi u nevremenu* (1956), *Od istog pisca* (1957), *Na dnevnom redu* (1956), i dr.

RITAM (grč. rhythmós tok, od rheîn teći), ravnomjernost ili ponavljanje nekih elemenata u jednakim razmacima. Termin ritam bio je određen vrlo različito; kao izvorni fenomen života; kao obilježje stila; kao govor komponiran prema akcentu, tempu i tonu; kao raščlanjavanje vremena u smislene dijelove; kao specifični oblikovni kvalitet stihovanog jezika i dr. Razlikovali su se prirodni

ritmovi (mijena noći i dana, godišnjih doba i sl.), fiziološki (disanje, udaranje srca i sl.), umjetni (u muzici, poeziji i sl.). Danas se u određenju i razgraničenju pojma ritam u književnom stvaranju pokazuju neke smjernice i različita shvaćanja.

1. ranije se terminom ritam označavalo pravilno i beziznimno ponavljanje nekih jedinica govora, npr. dugih i kratkih slogova, naglašenih i nenaglašenih i dr.;

2. jedni su istraživači uveli nove termine za sastavne dijelove ritma. *Metrička konstanta* označava ona svojstva stiha koji se stopostotno ponavljaju na očekivanim mjestima. *Metrička dominanta* označava ona svojstva koja se javljaju vrlo često. *Ritmičke tendencije* označavaju ponavljanje samo više ili manje vjerojatno.

Sliku odnosa tih elemenata prikazuju dijagrami (krivulje) koji mogu biti karakteristični za nekog pjesnika;

3. akustički pristup ritmu stiha: iz želje za što tačnijim, egzaktnijim proučavanjem, stih se mjeri oscilografom i drugim fonetskim aparatima. Tim se putem upoznaje potpunije priroda i struktura jezika, ali se o pjesničkoj vrijednosti ritma ne može mnogo reći;

4. povezivanje studija ritma stiha s postupcima i s terminologijom nauke o glazbi: ide se često dosta daleko te se muzički i pjesnički ritam smatraju istovetnim.

Neki se dijelovi muzikološke terminologije mogu primijeniti na pojave u ranijoj poeziji i na

tradicionalni stih. Ali je suvremena poezija potpuno nova pojava kojoj tek treba otkriti zakonitosti;

5. povezivanje, a često i izjednačavanje ritma poezije s principom ritmičnosti u prirodi i životu čovjeka: prema tome gledištu, ritam neke pjesme imao bi korijen u životnom ritmu samog pisca.

Jedan od najranijih oblika poezije jest pjesma uz rad, ali se njen ritam ne bi morao izvoditi iz rada i radnog ritma, nego prije iz primjene ritmičnosti poezije. Dakle, pjesma uz rad je posljedica nekih širih pojava i uzroka, a ne samo rada.

I velik dio poezije najranijeg doba živio je u vezi s melodijom. Ni melodiju ne treba uzimati ovdje uzrokom, nego opet pojavom nekih širih zakonitosti, jer postoje oblici u stihovima (magijske formule, poslovice, zagonetke, zdravice), koji se nisu nikad pjevali, a pouzdano su prastarog postojanja.

Nužno je priznati činjenicu da postoji bitna razlika između poetskog, pjesničkog ritma i ritma prirode i fiziološkog ritma. Pa i onda kad se u genezi ritma i ritmova uspostave i ustanove i neke zajedničke crte.

RITMIČKE TENDENCIJE, v. Ritam.

ROBINZONADA (prema glavnom junaku Robinsonu Krusoeu iz istoimenog djela, 1719, engleskog pisca D. Defoea), poseban oblik romana u kojemu redovno dolazi osamljeno i pusto mjesto i prognani ili napušteni glavni lik. Osnovni motiv variran je u mnogim djelima.

ROD (književni rod, književna vrsta), jedan od najčešćih i vrlo prijepornih termina u teoriji općeumjetničkih i književnih osnovnih oblika. Obično se uzima naziv rod za tri vrhunska pojma: za lirsku, epsku i dramsku poeziju, ili za liriku, epiku, dramatiku.

Antikna je poetika smatrala da su lirika, epika i dramatika tri osnovne forme poezije, tj. tri praforme koje proizlaze iz samog pjesništva. Isto mišljenje branili su mnogi teoretičari i pjesnici (npr. J. W. Goethe) a zadržalo se sve do naših dana; bilo je povod mnogim kritikama i diskusijama.

U pogledu osnovnih oblika, suvremeno književno stvaralaštvo i nauka o književnosti ne potvrđuju postojanje čvrstih i potpuno razgraničenih književnih forma. One se međusobno dodiruju, jedna utječe na drugu, a stilski postupci jedne prelaze u drugu. Osnovni književni oblici nisu vanpovijesne kategorije; to ne mogu ni biti, jer motivima, temama, ljudskim težnjama ovise o društvenim i povijesnim situacijama. Zato se moraju, sasvim nužno, mijenjati.

Nasuprot tezi o nepromjenljivosti i čvrstoći osnovnih oblika, može se s oprezom kazati da ipak postoje osnovne tendencije i ugođaji lirskoga, epskog i dramskog kao stvaralačkih i oblikovnih mogućnosti kod svakog književnika. Konačna se ostvarenja neće kretati u tačno razgraničenim čvrstim oblicima, niti će ih potvrditi, ali će imati neka od njihovih obilježja: naravski, u nebrojenim varijacijama i indvidualnim konkretizacijama. Zato ne možemo stavljati književna djela u nepromjenljive

čvrste oblike, nego ih moramo razumjeti samo u okviru teza i koncepcija određenog razdoblja, jednog književnog pravca i škole.

ROLLAND, ROMAIN (Romen Rolan, 1866—1944), francuski književnik, muzikolog, filozof, istaknuta evropska ličnost u borbi za slobodu i mir. Pisao je eseje (*Pučko kazalište*, 1903, *Kazalište Revolucije*, 1909), političke i filozofske članke (proturatni manifest *Iznad svjetine*, 1914, zatim *Empedokle iz Agrigenta*, 1918, *Preteče*, 1919, *Kroz revoluciju, mir*, 1935, i dr.), romansirane biografije (npr. *Život Beethovenov*, 1903, *Život Michelangelov*, 1905, *Život Tolstojev*, 1911, i dr.), autobiografske *Memoare* (1938) i *Dnevnik* (1952). Glavno područje rada je roman. Veliki je uspjeh postigao s romanom u deset knjiga *Jean-Christophe* (1904—1912), u kojem je prikazao uz život jednog muzičara opću duhovnu atmosferu prije prvoga svjetskog rata. Ostali su romani *Colas Breugnon* (1919), *Očarana duša* (1925—1933) i dr.

Rolland je uspostavio srdačno prijateljstvo s mnogim istaknutim ličnostima svoga doba i ustrajno se s njima dopisivao. Maksim Gorki (v.) nazvao ga je »posljednjim vitezom humanizma«.

ROMAINS, JULES (Žil Romen, r. 1885), francuski književnik. S lirskom zbirkom *Jednodušni život* (na francuskom La vie unanime, 1908) osnivač književnog pokreta *unanimizma* koji je težio da unutrašnja protivurječja građanskog društva prevlada razvijanjem psihološki objašnjenog čuvstva solidarnosti svih ljudi zajedno; isticala se uzajamna zavisnost sviju ljudi i naroda te jedinstvo

čovječanstva na temelju zajednice moralnih interesa. I u kasnijim djelima Romains je razvijao unanimističke ideje.

Najznačajniji je doprinos u romanima: u trilogiji *Psiha* (*Lucienne*, 1922, *Bog tijelâ*, 1928, *I kada brod*, 1930) i u ciklusu od 27 romana *Ljudi dobre volje* (1932—1947). Ovo djelo predstavlja tzv. roman-rijeku, u kojemu autor slikovito iznosi monumentalnu sliku povijesnih događaja, autentičnih povijesnih ličnosti i mnogih likova. Prikupljena je i obrađena golema građa s isključivim zadatkom da što potpunije i svestranije prikaže određeno doba i vrijeme (1908—1933).

Na području dramskog stvaralaštva Romains je napisao komedije *Gospodin Trouhadec obuzet razvratom* (1923), *Krock ili Trijumf medicine* (1923), i dr.

ROMAN, najprikladniji pripovjedački oblik, gotovo uvijek u prozi, u kojemu se može obuhvatiti i svestrano prikazati doživljaj punoće svijeta, života, društva i čovjeka. Postojao je i u ranijim stoljećima u različitim oblicima, ali je od XIX st. postao književni oblik primijenjen na svim stranama svijeta.

Veliki epovi i epopeje iz najranijih stoljeća, pisani u stihu, imaju bitne značajke suvremenoga romana, kad ih usporedimo prema opsegu i obuhvatnosti događaja i likova, prema osnovnom narativnom tonu i osnovnom književnom zadatku.

Ali užu srodnost suvremenoga proznog romana naći ćemo sa srednjovjekovnim viteškim romani-

ma i još starijim kasnogrčkim ljubavnim romanom *Erotikon* (pripovijest s ljubavnom temom), jer oni napuštaju javnu djelatnost i život likova, a počinju obrađivati privatni život i svijet s njegovim intimnim očitovanjima i unutrašnjim, skrivenim motivima. Široki raspon u građi romana omogućava ovome obliku trajne izmjene i neprekinut razvoj. Stoga je povijest romana svestrano raznolika i bogata.

Bilo je više pokušaja da se romani jedne nacionalne književnosti odvojeno ili evropskih književnosti klasificiraju zajednički u različite skupine.

Prema temi i predmetu opisivanja govori se o *pustolovnom, avanturističkom, kriminalističkom, historijskom, socijalnom, psihološkom* romanu.

Prema načinu pristupanja govori se o *humorističkom, satiričkom, publicističkom* romanu.

Prema načinu izgradnje govori se o *stepenastom* romanu, o *prstenastom* romanu i o *paralelno građenom* romanu.

Govori se o romanima kojima je osnova ili zbivanje (akcija), ili ličnost (figura), ili prostor (odnosno društvo). Ali su sve dosadašnje klasifikacije romana samo djelomično opravdane, pogotovu kad je riječ o boljim i najboljim ostvarenjima. Svaki je bolji roman svijet za sebe, i ne može se potpuno uklopiti ni u jednu skupinu, a samo se neke njegove osobine mogu podudarati s navedenim klasifikacijama.

U povijesnom pregledu mogu se pokazati mijene i novosti u strukturi i izgradnji romana.

Roman zbivanja, prvi povijesni oblik romana kojega struktura počiva na bogato razrađenoj fabularnoj osnovi. Fabula (v.) se izgrađuje na nizu događaja koji su povezani životom i sudbinom glavnog lika, a predstavljaju većinom zapreke koje glavni lik mora prevladati do svoje sreće ili do ostvarenja određenog cilja. Roman zbivanja (tj. roman s fabularnom osnovom) vrlo je elastičan i široko primjenljiv književni oblik jer su se u svim vremenima nalazile zanimljive i uzbudljive fabule.

Viteški roman, na fabularnoj osnovi izgrađuje srednjovjekovne napete dogodovštine oko viteških ljubavi, lutanja i natjecanja.

Povijesni roman, u XIX st. moderni povijesni roman povezuje povijesne ličnosti oko sadržajne fabule nacionalnog i društvenog karaktera i na temelju približnih povijesnih dokumenata daje sliku minulih događaja. Npr. engleski romanopisac Walter Scott (Skot, v. 1771—1832) u djelu *Ivanhoe* (Ajvanho) prikazuje viteški život i povijesno zbivanje u Engleskoj XII st. Poljski pripovjedač Henryk Sienkiewiecz (Sjenkjevič, v. 1846—1916) u trilogiji *Ognjem i mačem, Potop, Gospodin Wolodyjowski,* prikazuje borbe Poljaka s Kozacima, Švеđanima i Turcima u XVII st. Hrvatski pisac August Šenoa (v. 1838—1881) u djelima *Zlatarevo zlato, Diogeneš, Kletva* prikazuje prošlost svoga naroda u zanimljivim povijesnim fabulama.

Kriminalistički roman, mnogo i uspješno razvija fabularnu osnovu postavljanjem zagonetke već na početku i postepenim njenim razvijanjem u toku romana. I u suvremenoj književnosti nailazimo na

romane sa svježim i zanimljivim fabularnim osnovama.

Roman ličnosti, španjolski pisac Miguel de Cervantes, (v.), 1547—1616, obrađuje u svome djelu *Don Quijote* (Don Kihot) srednjovjekovni viteški život, ali u obliku parodije (v.). U njegovu su djelu u središtu pažnje ličnosti Don Quijote i njegov pratilac Sancho Pancha, a prikazane su u nizu gotovo samostalnih novela. Ranije napeta fabula znatno je potisnuta i zanemarena, a istaknuta je neobična i karakteristična ličnost. Evropsko XVIII st. (posebno u Engleskoj i Njemačkoj) razvija nov oblik romana ličnosti. Zanemaruje se zanimljiva fabula, a glavni se lik romana, koji nije više srednjovjekovni vitez ili dvorski čovjek, već građanin sa svojim privatnim, ličnim životom, nalazi u pozadini. U prvom je planu romana pripovjedačeva, autorova ličnost i njegov odnos prema junaku. Vanjski svijet, opisi prirode i sredine služe potcrtavanju ličnih doživljaja, a lični život i lični događaji predmet su pripovjedačeva zanimanja Npr. *Sentimentalno putovanje* engleskog pripovjedača Laurencea Sternea (v. Stern, 1713—1768) i *Wilhelm Meister* Johanna W. Goethea (v. 1749—1832).

U toku XIX st. nastavlja se roman ličnosti u raznim zemljama s novom, vrlo značajnom nadopunom. Uz postupke i djelovanje pojedinih likova iznosi se opširna socijalna motivacija; pored toga se iscrpno opisuje sredina i ambijent u kome likovi žive i razvijaju se. Jedni će autori naročito istaknuti socijalnu pozadinu i društvo, ali će likovi ostati

glavni nosioci ideja određene socijalne grupe ili klase. Izrazit je predstavnik ruski pisac Ivan S. Turgenjev (v. 1818—1883) sa svojim romanima *Oci i djeca, Rudin, Dim.*

Roman ličnosti susrećemo kao značajna ostvarenja i u suvremenim književnim prilikama.

Društveni roman. Drugi će autori posvetiti vanjskom svijetu, društvenoj i obiteljskoj sredini, znatno veću pažnju negoli ličnosti glavnog junaka. Tada roman ličnosti prelazi u društveni (ili u prostorni) roman jer su prostor uz vrijeme i društvo oblikovne snage u komponiranju romana. Najznačajniji je primjer ciklus romana poznat pod zajedničkim naslovom *Ljudska komedija* (La comédie humaine) francuskog romanopisca Honoré de Balzaca (v. 1794—1850).

Porodični roman. Određene značajke porodičnog romana imaju ona djela u kojima se obrađuje nekoliko generacija iste porodice, razvijajući i analizirajući biološke, psihološke i društvene uzroke njihova postojanja i propadanja. Najznačajnije je ostvarenje takva oblika ciklus romana o *Rougon--Macquartovima, Prirodna i društvena povijest jedne obitelji pod Drugim Carstvom* Emila Zole (v.), koji je nastojao da pokaže hereditet kao odlučnu pokretnu snagu u likovima romana. U sličnom tonu napisana su i djela: *Gospoda Golovljevi* ruskog pisca Mihaila Saltikov-Ščedrina (v. 1826—1889), *Buddenbrookovi* Thomasa Manna (v. 1871—1950), *Saga o Forsyteima* Johna Galsworthyja (v. Golsvordi, 1867—1933), a s djelomičnim značajkama i dram-

sko-novelistički ciklus *Gospoda Glembajevi* Miroslava Krleže (v., r. 1893).

Psihološki roman. Potpuno nov akcenat u strukturi modernog romana donosi ruski pisac Fjodor M. Dostojevski (v., 1821—1881) u djelima *Zločin i kazna, Idiot, Braća Karamazovi.* U analizi, prikazu i ocjeni svojih likova Dostojevski je glavnu pažnju posvetio svestranom poniranju u najskrivenije motive ljudske psihe i moralne probleme društva. Time je donekle razbio klasične okvire romana XIX st. s bogatom fabulom i prikazom socijalne motivacije, a otvorio nove poglede na složenu psihološku problematiku i ranije neupoznate kvalitete ljudske svijesti.

Moderni roman, a jednako tako i moderna novela, prebacuju težište s fabule i s vremenskog slijeda na samoispovijedanje likova, na podsvjesno iznalaženje duševnog života.

Roman toka svijesti. U smjeru otkrivanja potpuno nove tehnike i novoga stilskog postupka u razvijanju likova i njihove slike svijeta nastupili su neki engleski i francuski pisci.

Wirginia Woolf (Vulf, v. 1882—1941) u djelu *Gospođa Dalloway* zadržava se samo na jednom jedinom danu iz života jedne žene. Tema je njenog romana misaoni svijet glavnog lika sa svim mogućim asocijacijama i tokom (strujom) svijesti. Nema više vremenskoga i evolutivnog redoslijeda, jer se neposredna situacija i prošlost te odnosi s drugim karakterima donose u onom obliku kako se očituju u neposrednom stanju svijesti.

James Joyce (Džojs, v., 1882—1941) u romanu *Uliks* (Ulysses, 1922) obrađuje samo jedan lipanjski dan 1904. g. iz života dvojice dublinskih građana, posvećujući punu i svestranu pažnju tokovima njihove svijesti.

Ovdje nema više ni tradicionalne fabule, ni profila izrazitih karaktera, ni vremenskog raspona u iznošenju građe. Teži se da se što potpunije otkrije unutrašnjost čovjekova, misaoni i osjećajni svijet glavnih likova.

Francuski pisac Marcel Proust (Prust, v., 1871—1922) u ciklusu romana (osam dijelova) *U traženju izgubljena vremena* (1913—1928) stavlja u središte pažnje samoga sebe sa svojim bogatim uspomenama, analizira svoje neposredne osjećaje kao i osjećaje svojih suputnika, nadopunjujući ih obilno svojim asocijacijama.

Roman-fleuve. Novo u proširivanju stilskog postupka i komponiranju građe osjeća se i u francuskoj književnosti između dva rata. Tada nastaju ciklusi romana (roman-fleuve roman-rijeka) koji teže da prikažu svoje likove na širem planu i većem prostoru nego što su činili romanopisci XIX stoljeća.

Tako npr. Romain Rolland (Rolan, v., 1866—1944) u djelu *Jean Cristophe* (devet svezaka) prikazuje lik i životni put muzičara, a preko njega duhovnu atmosferu i društvena previranja prije prvoga svjetskog rata. Georges Duhamel (Diamel, v., r. 1884) u seriji romana *Život i avantura Salavina* prikazuje zanimljivu galeriju izgubljenih i

promašenih egzistencija koje se u životu nikako ne snalaze. Roger Martin du Gard (1881—1958) u *Thibaultovim* (Les Thibault) prikazuje likove iz iste porodice u različitim situacijama. Jules Romains (Romen, v., r. 1885) u djelu *Ljudi dobre volje* među prvima potpunije primjenjuje tehniku simultanog ređanja tema: različiti karakteri i različite fabule osvjetljuju se s različitih strana, a nadopunjuju se unutrašnjim monolozima. André Gide (Žid, v., 1869—1951) u djelu *Krivotvoritelji novca* (1925) donosi nekoliko verzija glavnog zbivanja: iznosi ga najprije pripovjedač zatim jedan od junaka, onda sâm autor sa svojim komentarima. Bogato je razvio simultanizam (v.) u svojim djelima Jean Paul Sartre (Sartr, v., r. 1905), posebno u *Mučnini,* kad u jednoj sintaktičkoj cjelini isprepleće sasvim udaljena i prividno zavisna zbivanja.

Suvremeni roman nalazi se u prijelomnim previranjima i traženju novih, ustaljenijih i čvršćih stilskih postupaka. Već se u dosadašnjim ostvarenjima mogu uočiti nesumnjivo značajni rezultati. Ne postoji nikakva kriza romana kao književnog oblika, nego se osjeća svestrano traženje novih okvira i novih kompozicionih uporišta.

I u suvremenim prilikama roman zadržava svoj fundamentalni zadatak koji se izgrađivao još u davnim vremenima, potvrdio se u srednjem vijeku, a svestrano se provjerio u ostvarenjima XIX i XX st.: prikazati čovjeka sa svim njegovim problemima i u što potpunijem osvjetljenju, s ljudski vrijednim rješenjima svih neposrednih pitanja.

ROMAN DE RENART (franc. roman d renar), roman o lisici, naziv za priče o životinjama, koje su nastale između 1174 i 1250. Zapravo je to životinjski ep u stihovima koji uspješno parodira viteštvo, crkvu, dvor, križarske ratove, feudalnu anarhiju, staleški društveni poredak i same građane. Svi su likovi životinje, a centralni je lik lukavi, spretni i domišljati lisac koji pokreće i organizira radnju u epu. U dijelu romana »suđenje lisici« iznosi se oštra kritika feudalne organizacije društva. Između mnogih obrada ovoga romana najljepša je *Reineke Fuchs* (1799) od J. W. Goethea (v.).

ROMAN-FLEUVE, (tj. roman-rijeka), v. Duhamel, Roman.

ROMAN-IDEJA v. Gide, André.

ROMANCA (španj. el romance naziv za španjolski narodni jezik), pjesma na narodnom jeziku ili narodna pjesma. Izvorno romanca znači pjesmu ispjevanu u narodnom jeziku, u tzv. lingua romana, nasuprot latinskom jeziku. Na francuskom romanca znači ljubavnu pjesmu nasuprot epskoj pjesmi starofrancuske književnosti. Slično i u engleskom, gdje se za razliku od romancâ epske pjesme nazivaju baladama.

U romanci se ponajviše obrađuju motivi u vezi s junacima koji se bore za određeni ideal (ime, ugled, čast, ljubav, domovina), ali su ljubavni ugođaji naročito naglašeni. Književni oblik poznat u mnogim književnostima. Osobito se njegovao u Španjolskoj, u srednjem vijeku, odakle su preuzeti

neki motivi i ugođaji romance kao pjesničkog oblika. Stih je uglavnom osmerac, muzikalan, slikovit i pun živih boja. Španjolski narodni heroj Cid (Sid), koji je živio u XII st., bogato je opjevan u romanci.

Romancero. U XVI st. objavljeni su i prvi zbornici romanca zvani romancero. U kasnijim razdobljima romanca se mnogo njeguje u španjolskoj književnosti. Romantizam posvećuje veliku pažnju španjolskim romancama, uz svoj svestrani interes za narodnu poeziju. Mnogo se prevode i postaju poznate po svoj Evropi. Iz novijeg vremena najpoznatije su romance Federika Garsije Lorke (Lorca, 1898—1936) iz njegove zbirke *Ciganski romancero.*

U našoj književnosti romanca ima dugu prošlost. Poznata je i u starijoj i u novijoj književnosti, a među autorima romanca ističu se pjesnici: Ivan Bunić, Ignjat Đurđević, France Prešeren, Stanko Vraz, August Harambašić, Silvije Str. Kranjčević i dr.

U narodnoj, usmenoj književnosti oblik romance bio je neobično bogato njegovan. Kreće se u širokom rasponu: od veseloga, sretnog i raspjevanog raspoloženja do sumornoga, teškog i neizvjesnog; ali se radnja i ugođaj pjesme ne svršavaju tragično. Unutarnji zaplet u narodnim romancama može imati naglašene dramatske momente — pune napete borbe i sumorne neizvjesnosti — ali je završetak tako koncipiran da nije tragičan. Radnja se zaodjene u posebno ruho pjesničke fantazije, a dominira u osnovi subjektivno, lirsko raspoloženje.

Uočavaju se kao posebna skupina narodnih ljubavnih pjesama. Ističu se naročito plastičnim slikama vedrog i sjetnog raspoloženja. Ton izlaganja je svečan i dostojanstven. Mirno, staloženo i otmjeno razvijanje teme obilježje je stila romance. Narodne romance su najpoznatije narodne lirske pjesme, a ujedno i najbogatije umjetničkim, pjesničkim podacima o životu naših ljudi i naših naroda, npr. *Marina kruna* i dr.

ROMANCERO, v. Romanca.

ROMANTIKA (ili romantizam), općeevropski kulturni pokret koji se očituje na različitim područjima i posebno u književnosti i umjetnosti uopće. Javlja se gotovo kod svih evropskih naroda, a vrhunac i uspon u Evropi dostiže između 1800. i 1830. Kod različitih naroda pomiču se različito godine trajanja romantike. Nije joj bio posvuda isti sadržaj i iste težnje, jer su bile različite i povijesno-društvene osnove na kojima se romantika izgrađivala. Ipak ima neke opće značajke, uočene na širem evropskom području.

Romantika je građanski pokret, ali istovremeno i pokret tek novoprobuđenih evropskih naroda. U književnosti je uobičajen naziv romantizam (u nečemu uži od naziva romantika).

U prvi plan romantizam ističe *pjesničku maštu* i *čuvstvo*. U potrazi za novim zemljama i davnim, čarobnim vremenima, fantazija će dočarati svijet snova i preobraziti neposrednu stvarnost. Od svih vrsta umjetnosti romantičari su najviše cijenili

muziku jer su smatrali da je ona jedina neposredno očitovanje čuvstva i najdostupnija svakom čovjeku.

Iracionalizam romantizma zapostavlja i omalovažava razum, jer zakone prirode i života može otkriti pjesnička vidovitost i čuvstveno doživljavanje.

Individualizam romantizma isticao je potrebu nezavisnosti i slobode svakog čovjeka od društvene zajednice i osnovnih prirodnih zakona, a posebno je naglašavao slobodu umjetničkog stvaranja. Zato su mnogi romantičari, kao i likovi u djelima romantičara, živjeli neobičnim i nesvakidašnjim životom, punim neizbježivih sukoba s društvom, s okolinom, sa samim sobom, npr. George Gordon Byron (Bajron, 1788—1824), engleski pjesnik i najizrazitiji predstavnik romantičarskog individualizma. U takvim se situacijama stvarao oblik neugasive tuge nad dubokim neskladom u društvu i svijetu, tzv. *svjetski bol* (njem. Weltschmerz) — jedan od osnovnih i glavnih romantičkih pojmova. Romantičari su isticali naročitu povezanost između pojedinca i zajednice, i to izrazito nacionalnu, rasnu, kulturnu i vjersku, unoseći pri tome svojevrsni misticizam u povezivanje i objašnjavanje porijekla, veza, utjecaja. Kod nekih će se romantičara javiti simpatija za preživjela društvena uređenja, a kod drugih će porasti iskreni interes za kulturu, jezik, običaje i život nepoznatih i dalekih naroda. Romantičarske težnje kretat će se u dva suprotna smjera: *reakcionarno,* u pravcu neuspjelog oživljavanja prevladane prošlosti, i *progresivno,* u

pravcu otkrivanja novih kulturnih horizonata i novih znanja o narodima i ljudima.

U epohi romantizma probudila se naročito ljubav za narodnu usmenu predaju, a napose za njene oblike baladu (v.) i bajku (v.). Slobodna igra mašte u ovim oblicima stvarala je onu sliku svijeta koja je bila neovisna o stvarnosti i zato vrlo privlačno za romantičara. Tu se najbolje očitovala romantičarska čežnja za daljinom i prošlošću, za pustolovinama i snažnim strasnim karakterima; ukratko, za svime što je bilo daleko od stvarnosti, drukčije i idealnije od njenoga neposrednog izgleda. Motivi putovanja — u svim mogućim varijantama — javljaju se najčešće upravo u periodu romantike. Razumljivo je što su romantičari njegovali ponajviše liriku i lirske oblike. Lirske su pjesme bile umetane i u prozna djela, u romane i pripovijetke. Njegovan je s uspjehom romantički ep (poema) u pjevanjima, s temom iz života neobična junaka.

Najveći doprinos dali su romantičari na području književnoga i pjesničkog jezika. Pjesnici su proširivali jezičku građu, bogatili se jezikom i kulturom naroda, unosili šarenilo boja i zvukova, a naročito su pronalazili metafore i metaforičke atribute koji su dočaravali nove i neočekivane predodžbe. S područja metaforike naročito se ističe sinestezija (v.).

Romantika je potaknula mnoge narode na svestranu političku, kulturnu i književnu djelatnost. Posebno slavenski narodi duguju romantizmu značajna književna imena i ostvarenja.

ROMANTIZAM, v. Romantika.

ROUSSEAU, JEAN-JACQUES (Žan-Žak Ruso, 1712—1778), francuski romanopisac, filozof, socijalno-politički teoretičar, suradnik Enciklopedije, kompozitor lirsko-pastoralnih spektakla. Nesređen i ispreturan život prikazao s iznimnom iskrenošću i s najintimnijim autobiografskim detaljima u djelu *Ispovijesti* (1766—1770).

Rousseau je izazvao u svoje vrijeme glavnu pažnju svojim teorijskim i esejističkim razmatranjima o društvu, njegovoj sadašnjosti i budućnosti (*Rasprava o naukama i umjetnostima,* 1750, *Pismo D' Alembertu,* 1758, *Rasprava o porijeklu i osnovama nejednakosti,* 1754). On niječe suvremeno društvo i njegovo uređenje, jer civilizacija izopačava čovjeka. Rousseauova je teza: »Čovjek je dobar, ali su ljudi opaki.« I zato treba rušiti postojeće društvo i vratiti čovjeka u njemu primjerenu sredinu, u čistu i društvom neiskvarenu prirodu. Samo prirodni život, daleko od svake društvene normiranosti i privatne svojine, može očuvati snagu, zdravlje i optimizam primitivnog čovjeka koji se Rousseauu ukazuje kao željeni ideal. »Natrag prirodi!« druga je osnovna Rousseauova teza koja je revolucionarno odjeknula cijelim svijetom.

U dva djela (*Emil ili o odgoju,* 1762, i *Društveni ugovor,* 1762) Rousseau iznosi svoje koncepcije o stvaranju novoga čovjeka i novog društva. Iako u svemu utopist, Rousseau je izvršio i u svoje vrijeme, pred francusku revoluciju 1789, i na kasnije generacije cijeloga svijeta vrlo odsudan utjecaj. Njegove su ideje duboko impresionirale mnoge mi-

slioce i ostavile neizbrisive tragove sve do naših dana.

Djelom *Nova Heloiza* (1762) dao je uzoran primjer sentimentalno-ljubavnog romana. *Sanjarije usamljena šetača* u najpotpunijem su obliku prikazale Rousseauov odnos prema prirodi, potpuno nov književni motiv i najsnažniji njegov kvalitet.

RUBAIJA (arap. ruba'i katren), pjesma od četiri stiha sa srokovima aa ba. Perzijski liričar Omar Hajjam (oko 1100), inače astronom i matematičar, njegovao je s uspjehom rubaiju. Prevođenjem njegovih pjesama (iz djela *Rubaijat,* tj. Katreni) uvedena je rubaija i u evropske književnosti.

RUSKI STIH PJESAMA ZAPADNIH SLAVENA, nazvan tako po poznatom istoimenom ciklusu Puškinovih pjesama (1834), ima po deset slogova, nekad više ili manje; raspored naglasaka nije određen, a dvosložni (trohejski) završetak je stalan.

RUSO, J. J., v. Rousseau, Jean-Jacques.

RUSTAVELI, ŠOTA (Šota Rustaveli, kraj XII — poč. XIII st.), gruzijski epski pjesnik. Bio je dvorjanik carice Tamare (1184—1213), kojoj je posvetio svoje glavno djelo *Vitez u tigrovoj koži,* epski spjev (više od 6000 šesnaesteraca), gruzijski nacionalni ep. Prvi put je štampan 1712. u Tbilisiju i preveden je na mnoge jezike.

Pod utjecajem perzijskih viteških romana Rustaveli je prikazao putovanja od Arabije do Indije, pustolovine i ljubavne boli svojih junaka, dao je lijepe opise prirode i ambijenta, uzveličao ljepotu ljubavi, drugarstva, ideala. U epu nema srednjo-

vjekovne mistike, nego se posvuda osjećaju renesansna shvaćanja o čovjeku i ljudskim odnosima. Autor se oslonio na drevne iranske tradicije i vjeru u dobro i svjetlost, te njegovi junaci ostvaruju i postižu ovozemaljsku sreću. Djelo je napisano u stihu koji se odlikuje asonancama (v.) i aliteracijama (v.), muzikalnošću i plastičnošću izraza.

S

SACRE RAPPRESENTAZIONI, v. Crkvena drama.

SADI (Sàdi, umro oko 1291), perzijski pjesnik, autor mnogobrojnih gazela (v.), istaknuti predstavnik didaktičkog pjesništva, vrlo cijenjen u književnostima islamskog svijeta. Mnogo je putovao po Bliskom i Srednjem istoku. Napisao je *Perivoj* (na perzijskom *Bûstân* vrt, bašča), didaktički spjev u deset pjevanja o pravednosti, ljubavi, dobrim djelima i vladalačkom umijeću. Drugo djelo *Vrt s ružama* (na arapskom *Gulistân* cvjetnjak) jest zbirka parabola (v.) i anegdota (v.) u prozi, a primjeri su u stihovima. Poznato je još njegovo djelo u stihovima *Divân* (arap. i pers. divan vijeće, razgovor, zbirka pjesama).

SAFIČKA STROFA (prema grčkoj pjesnikinji iz VI st. st. e. Sapfi), tri jedanaesterca s cezurom poslije petog sloga i jedan peterac.

SAGA (njem. Sage), kraća i sažetija priča koja počiva na usmenoj predaji i sadrži pokoju važniju uspomenu ili znamenitost. Poznate su kod mnogih

naroda, posebno u staroskandinavskoj književnosti. Postanak i oblikovanje sage ima različite uzroke: ili u prirodnim pojavama koje utječu na ljudski život, ili u neobičnim događajima iz čovjekova života. Saga se može povezati uz obitelji, osobe i mjesta, te se često govori o obiteljskim sagama, o povijesnim sagama te o izmišljenim sagama. Poseban su oblik junačke sage — ili sage o bogovima, koje su slične junačkim — a nalaze se u junačkim pjesmama. Kršćanstvo je mnogo pridonijelo preoblikovanju saga u legende.

Sage su odigrale vrlo značajnu ulogu u prenošenju i preoblikovanju značajnih motiva od jednoga naroda drugome.

SAINTE-BEUVE, CHARLES-AUGUSTIN (Šarl-Ogisten Sent-Bev 1804—1869), francuski književnik, autor romantičke zbirke pjesama *Život, pjesme i misli Josepha Delormea* (1829), romana *Slast* (1834). Više je uspjeha imao kao kritičar nizom književnih članaka i portreta (*Književni portreti*, 1832—1864, *Portreti žena*, 1844, *Portreti suvremenika*, 1846, *Razgovori ponedjeljkom*, 1849—1861, i dr.). U proučavanju književnika i književnih djela Sainte-Beuve stavlja težište na piščev život i okolinu, otkrivajući i pokazujući sve okolnosti koje su utjecale na pisca. Svoj postupak (zasnovan u osnovi na realističkim postavkama) naziva »prirodopis duha«, jer želi poput prirodoslovca da pokaže razvoj književnika. Mnogi su kritičari kasnije prihvatili neke postavke Sainte-Beuvea.

SAKRAMENTAL, v. Calderón, Pedro.

SALTIKOV-ŠČEDRIN, MIHAIL JEVGRAFOVIČ (1826—1889), ruski pripovjedač; autor crtica (*Gubernijske skice*, 1857), satiričke kronike (*Povijest jednoga grada*, 1869—1870) i dr. Glavno djelo, realistički roman *Gospoda Golovljovi* (1872—1876), prikazuje jednu plemićku obitelj do njene propasti.

SAMOKOVLIJA, ISAK (1889—1955), pripovjedač (zbirke *Od proljeća do proljeća*, 1929, *Pripovijetke*, 1936, *Nosač Samuel*, 1946, *Prazničko veče*, *Rafina avlija*, *Priča o radostima*, 1953, *Nemiri*, 1956), dramatičar (poznata drama *Hanka*, 1931, zatim *Plava Jevrejka*, 1932, *On je lud*, 1935, *Fuzija*, 1939, — sve izvedene, ali neobjavljene). U jednom pogledu Samokovlija je izniman pripovjedač: dao je impresivne slike siromašnih, progonjenih Jevreja i sumorne atmosfere u kojoj su živjeli.

SAPFA (grč. Sapphō, VI st. st. e.), grčka pjesnikinja na eolskom narječju s otoka Lezba. Jedna od rijetkih žena pjesnikinja koja je dobila veća priznanja i izvan svoje domovine. Okupljala je u svome domu mlade djevojke koje je poučavala u glazbi, pjesmi, plesu. Pjevala je ljubavne i svadbene pjesme, himne. U ljubavnim motivima prema svojim ljubimicama izražavala je poetski iskreno svoja duševna raspoloženja dajući i izvanredne ugođaje u pejzažnim slikama. Služila se raznim metričkim oblicima, ponajviše tzv. safičkom strofom (v.).

SARKAZAM (grč. sárx meso), zlobna, zajedljiva i zagrižljivo-pakosna poruga (»koja grize u meso«). To je pojačana i uvredljiva ironija sa zlo-

radim podsmijehom. Kaže se: »Najviši stupanj gorke ironije.« Primjere najgorčega i najopasnijeg ruganja nalazimo u pripovijetkama Radoja Domanovića (1873—1908).

SARTRE, JEAN PAUL (Žan Pol Sartr, r. 1903), značajni i svestrani francuski književnik: romanopisac, dramatičar, esejist, scenarist, urednik časopisa, istaknuta društvena ličnost. Predstavnik i tumač egzistencijalističke (v.) filozofije koju iznosi u književnoj interpretaciji u svojim djelima.

Sartre shvaća egzistencijalizam (u raspravama *Bitak i ništavilo*, 1943, *Egzistencijalizam je humanizam*, 1946, i dr.) kao socijalno-revolucionarni humanizam. Čovjeka ne određuje unaprijed nikakav plan, niti ideja; ono što će čovjek biti određuje se u njegovoj egzistenciji, u onom što on čini od sebe. U izboru svoje životne egzistencije čovjek je odgovoran pred samim sobom i pred svima onima koji su zainteresirani njegovim izborom. Time je Sartre u osnove svoje filozofije stavio humanizam, jer odbija postojanje vječnih sila (boga, prirode, vječnih istina).

U književnim djelima Sartre uvijek obrađuje jedno od krupnijih društvenih pitanja: probleme rata, ratnih zločina, sukobe s društvom, probleme smisla u životu i društvene usmjerenosti i dr. U dubljem i širem smislu njegovo je djelo odlučna potvrda opredijeljene književnosti (tzv. angažirane literature).

Osnovni doživljaj gađenja i mučnine u stvarnom životu stalno je prisutan. A motivi usamljenosti, nemoći i posebno otuđenosti intelektualca u

društvu prožimaju sva djela (roman *Mučnina,* 1938, zbirka novela *Zid,* 1939, *Putovi slobode* u tri sveska, 1947—1949, i dr.).

Najneposredniji i najsnažniji je Sartre u dramama (*Muhe,* 1942, *Iza zatvorenih vrata,* 1944, *Nepokoreni mrtvaci,* 1947, *Đavo i dobri bog,* 1951, *Zatočenici iz Altone,* 1959, i dr.). Svaka od njih iznosi smiono jedan od aktuelnih problema i izaziva živu reakciju društva i gledalaca.

Godine 1964. dobio je Nobelovu nagradu za književnost, ali je odlučno odbio da je primi.

SATIRA (lat. satur dosta, puno; etrur. satir govoriti, satura žrtvena zdjela puna raznog voća; u prenesenom smislu to je pjesma sastavljena od raznih elemenata):

1. kraća ili dulja pjesma koja se oštro i zajedljivo obara na ljudske mane, na slabosti pojedinaca, na nepravednosti u društvu i životu;

2. književno djelo koje se izruguje ljudskim manama i društvu;

3. satirička književnost. Postoji i satirička književnost u širem smislu. Cijelo je djelo prožeto satirom, a ljudi i teme prikazuju se u široko zasnovanom satiričkom ugođaju. Npr. *Mrtve duše* Nikolaja V. Gogolja (v., 1809—1852). U našoj književnosti pripovijetke Radoja Domanovića, Petra Kočića i dr.

Raspon je satire širok: može biti dobronamjerna, kad opominje i savjetuje, ali je češće bolno zajedljiva i pakosna, katkada nihilistički zajedljiva. Nemilosrdno i uništavajuće osuđuje čovjeka ili dru-

štvo na koje se obori. Mlađe generacije u kritici starije generacije služe se mnogo satirom. U javnom i političkom životu opasno oružje.

Pisana je u stihu, a često i u prozi: u obliku epigrama (v.), drama (v.), kraćih i duljih epskih oblika. Jedan je od onih književnih oblika koji uspješno traju u svim vremenima i u svim društvenim sistemima.

Poznavali su je Grci. Najpoznatiji su satiričari Simonid s otoka Keja (VI—V st. st. e.) i Arhiloh (v.) s otoka Para (VII st. st. e.). Arhilohu, poznatom zbog njegove satiričke oštrice, pjesnik Getulik napisao je ovakav epitaf (v.): »Putniče, tiho prolazi kraj groba Arhilohova da ne razbudiš ose što u njemu spavaju.«

Rimski su pjesnici dali ime ovome obliku. Horacije (v. 65—8. st. e.) i Juvenal (oko 60 — oko 130. n. e.) s velikim su je uspjehom njegovali. Poznate su Juvenalove *Satire* (96. n. e.) u kojima su mračnim bojama prikazani problemi i poroci pjesnikova vremena. Sâm pjesnik kaže da je njegove stihove rodilo ogorčenje i da je zbog toga teško ne pisati satiru (na latinskom: defficile est satiram non scribere). Ovo ljudsko i poetsko ogorčenje bit će i nadalje prvotni motiv u pisanju satira. Npr. kod Voltairea (v., 1694—1778), kod B. Shawa (v., 1856—1950), kod ekspresionista (v.) i dr. Srednjovjekovne društvene opreke između klasa bile su zahvalne teme satire. Problemi javnog života novijeg vremena pružali su također satiri dragocjenu građu.

Satire, ili pjesme sa satiričkim ugođajem, kod nas su pjevali Stanko Vraz (v.), Jovan Jovanović

Zmaj (v.), Ante Kovačić (v.), Silvije Str. Kranjčević (v.), Stanislav Šimić (v.), Miroslav Krleža (v.) i drugi.

SAZVUČJE, v. Sinestezija.

SCENARIJ (grč. scēnē pozornica), termin danas pretežno ograničen uz kinematografiju, televiziju, obično se razumijeva kino-scenarij, a znači popis, pregled i sadržajno određenje slika koje treba određenim metodama snimiti da bi se dobila skladna cjelina prema već ranije postavljenoj scenskoj ideji.

U kazališnom rječniku i životu scenarij znači: a) popis glumaca u jednoj drami i raspored njihova nastupa; b) nacrt kazališnog komada s planom djela i opisom dramske radnje.

Kino-scenarij je, kao i *sinopsis,* novi autonomni književni oblik koji je osnova dobrom filmskom ostvarenju.

SCENARIST, pisac kino-scenarija.

SCENOGRAFIJA, (grč. scēnē pozornica, grapho pišem), priprema i uređenje pozornice za dramsku priredbu. Za stvaranje nekog ambijenta na pozornici potrebno je izvoditi i slikarske radove, prvenstveno stvoriti ugođaj određene sredine.

SCHILLER, FRIEDRICH (1759—1805), njemački pjesnik, dramatičar, prevodilac (prevodio Shakespearea, Racinea i dr.), izdavač i urednik časopisa. Po zanimanju vojni liječnik i sveučilišni profesor u Jeni. Prijateljuje s J. W. Goetheom (v.) i zajednički književno djeluju. Sudjeluju u pokretu Sturm und Drang (v., tzv. njemački *period genija),* jedan

je od značajnijih predstavnika njemačke romantike (v.). Veliku je popularnost Schiller stekao svojim baladama obrađujući zanimljivije povijesno-kulturne teme na živ i uzbudljiv način. Glavno značenje ima Schiller u njemačkoj građanskoj drami: njen je najvredniji predstavnik. Prvi je uspjeh postigao dramom *Razbojnici,* 1782 (motiv mladića koji postaje razbojnik da bi se mogao boriti protiv društva). Drama *Spletka i ljubav* (1784) već je otvoreniji nastup protiv građanskih društvenih predrasuda. Drama *Don Carlos* (1787) osuđuje apsolutističku tiraniju. Schiller obrađuje povijesne teme u dramama: trilogija o vojskovođi *Walensteinu* (1798—1800), psihološka tragedija *Maria Stuart* (1801), zatim *Djevica Orleanska* (1802), *Mesinska nevjesta* (1803) i najpoznatije Schillerovo djelo *Wilhelm Tell* (1804).

Schiller je jedan od onih književnika koji neposredno i strasno sudjeluju u rješavanju sukoba u djelu. Zato je on na nekim mjestima patetičan, elokventan i retoričan, ali u suštini iskren i spontan. Scenski povijesni okvir i velika oprečnost u shvatanjima nalazili su primjeren izraz u karakterističnom patosu Schillerova jezika.

SCOTT, WALTER (1771—1832), engleski pjesnik i značajni romanopisac, porijeklom Škot. Prve književne interese posvećuje škotskoj narodnoj pjesmi, posebno baladi (zbornik narodnih pjesama iz južne Škotske), a sam pjeva o povijesnim temama (*Pjesma posljednjeg minestrela,* 1805, *Marmion,* 1808, *Gospođa s jezera,* 1810, i dr.). Međutim, interes za povijesnu prošlost dovodi ga do povijesnog roma-

na: u toj oblasti postiže Scott velik uspjeh i utječe na oblik i građu romana u evropskim književnostima. Iz škotske prošlosti piše romane (tzv. škotski ciklus): *Waverley* (1814), *Midlothiansko srce* (1818), *Lammermoorska zaručnica* (1819) i dr.; iz engleske povijesti najzanimljiviji je roman *Iwanhoe* (1819), zatim *Kenihworth* (1821) i dr.

Scott je velik majstor oživljavanja povijesnih epoha. Uvijek pronalazi zanimljive i dramatične fabule, daje opširnije opise, u izboru je likova uvjerljiv i pouzdan. Mnogo prevođen i čitan.

SEDMOSTIH ili septima (lat. septimus sedmi), strofa od sedam stihova.

SEKSTINA, v. Šestostih.

SEKULIĆ, ISIDORA (1877—1963), novelistkinja (zbirke *Suputnici,* 1913, *Đakon Bogorodičine crkve,* 1919, *Iz prošlosti,* 1919, *Hronika palanačkog groblja,* 1940, *Zapisi o mome narodu,* 1948, i dr.), autorica putopisa *Pisma iz Norveške* (1914), prevodila s njemačkog i engleskog jezika (Goethea, Emersona, Poea, Wildea i dr.). Najvrednije doprinose dala kao esejist i kritičar (*Analitički trenuci i razmišljanja* I—III, 1941—1943, *Njegošu knjiga duboke odanosti,* 1951, *Govor i jezik kulturna smotra naroda,* 1956, *Mir i nemir* 1957, i dr.).

SELIŠKAR, TONE (r. 1900), slovenski književnik, po zanimanju učitelj. Nastupio je zbirkom *Trbovlje* (1923) kao izraziti proleterski pjesnik. Socijalne motive obrađuje u zbirci *Pesmi pričakovanja* (1937). Iz partizanskog perioda izdaje zbirke *Sovražnik* (1944) i *V naročju domovine* (1947). Za-

pažene uspjehe postiže kao pripovjedač, posebno kao omladinski pisac (*Nasedli brod*, 1933, *Bratovščina Sinjega galeba*, 1936, *Trzaška cesta*, 1947, *Dedek Som*, 1953, *Posada brez lađe*, 1956, i dr.).

SENTIMENTALIZAM, v. Naturizam.

SEPTIMA, v. Strofa.

SERVANTES, v. Cervantes, M. de S.

SESTINA, v. Šestostih.

SHAKESPEARE, WILLIAM (1564—1616), engleski pjesnik i najveći dramski (v.) stvaralac, centralna ličnost u svjetskoj dramaturgiji (v.). U kazališnom životu Londona živo sudjeluje: kao dramatičar, član i dioničar glumačke družine, a spominje se i kao glumac.

Za autorova života izveden je jedan dio njegovih djela i objavljeno manje od polovice ukupnog djela (tzv. kvarto-izdanje). A tek poslije pjesnikove smrti izašla je prva sveska njegovih drama (tzv. folio-izdanje, 1623). Kasnije je postavljeno pitanje kronologije velikog autorova opusa kao i samog autorstva. Iznesene su mnoge sumnje i nejasnoće, koje nisu u svemu riješene ni do naših dana.

Pozorišna scena u doba Shakespearea bila je vrlo oskudna; dekor nije bio realistički, nego je samo nagovještavao ili simbolizirao određenu okolinu. Ta je okolnost znatno utjecala i na njegovo stvaralaštvo, jer se više isticao dijalog i dramski sukob.

Shakespeare je započeo književnu djelatnost tzv. kraljevskim dramama (sa sadržajem iz engleske povijesti). Prvu tetralogiju čine: *Henrik VI* (u

tri djela, 1590—1592), *Rikard III* (1592—1593). Kasnije slijede: *Rikard II* (1595—1596), *Henrik IV* (1597—1598), *Henrik V* (1598—1599). Iz engleske su povijesti *Kralj Ivan* (1596—1597) i *Henrik VIII* (1612—1613). Teme iz rimske povijesti obrađuju tragedije *Tit Andronik* (1593—1594), *Julije Cezar* (1599—1600), *Antonije i Kleopatra* (1606—1607), *Koriolan* (1607—1608). Najpoznatije su tragedije, ujedno i najsnažnija djela Shakespeareova: *Hamlet* (1600—1601), *Otelo* (1604—1605), *Kralj Lir* (1605—1606), *Makbet* (1605—1606) i zatim drama *Mletački trgovac* (1596—1597). Shakespeare je napisao i veći broj komedija: *Vesele žene Windsorske* (1600—1601), *Komedija zabluda* (1592—1593), *Ukroćena goropadnica* (1593—1594), *San Ivanjske noći* (1595—1596), *Mnogo vike ni za što* (1598—1599), *Kako vam drago* (1599—1600), *Na Tri kralja ili Kako hoćete* (1599—1600), *Troilo i Kresida* (1601—1602), *Konac djelo krasi* (1602—1603), *Mjera za mjeru* (1602—1603) i dr. Shakespeare je autor zbirke *Soneta* (1609), jedne od najljepših pjesničkih zbirki u engleskoj književnosti.

SHAW, GEORGE BERNARD (Džordž Bernard Šo, 1856—1950), engleski književnik; napisao je romane, zapažene književne, kazališne (*Kvintesenca ibsenisma*, 1891) i muzičke kritike, ali se najviše ističe kao engleski dramatičar koji je uvijek s pozornice nastupao u svojstvu socijalnog kritičara. Udarao je upravo po najosjetljivijim društvenim pojavama (slično dramatičaru Ibsenu kojega je ne-

obično cijenio). Kao majstor scenskog dijaloga izabire upravo one teme i likove koji pružaju najveće mogućnosti duela između mišljenja, karaktera i moralnih normi. Njegove su težnje, kritike i satirički ubodi uvijek usmjereni na šire idejne pozicije i općeljudske principe.

Među dramama (v.) s aktuelnom društvenom tematikom ističu se: *Kuće udovaca* (1892), *Zanat gospođe Warren* (1894), *Oružje i čovjek* (1894), *Kandida* (1895) i najpoznatija komedija-satira *Pigmalion* (1914). Veliku su pažnju izazvale drame s povijesnim likovima i temama: *Antonije i Kleopatra* (1901), *Đavolov učenik* (1897), *Sveta Ivana* (1923) i dr.

Za Shawov teatar vrlo je karakteristično da on donosi u dramama opširne didaskalije (v.); i to ne samo upute u smjeru izvođenja nego i čitave manje studije o svojim likovima.

Godine 1925. dobio je Nobelovu nagradu za književnost.

SHELLEY, PERCY BYSSHE (Persi Biš Šeli, 1792—1822), engleski pjesnik, s Byronom (v.) i Keatsom (v.) predstavnik engleskih romantičara; i kod nas prevođen. Nakon brodoloma utopio se (u Italiji, kraj zaljeva Spezije). Platonova filozofija vječnih ideja i grčka književnost odlučno su utjecale na Shelleyjevo mišljenje i poeziju (poetika Shelleyjeva izložena je u djelu *Obrana pjesnika,* 1812). Ustajao je odlučno protiv religije (pamflet *Nužnost ateizma,* 1811), postojećih oblika vlasti, društvenih konvencija, tiranije, a zalagao se za slobodu, veličao je iznad svega čistu i vječnu lju-

bav (*Himna intelektualnoj ljubavi*). Saživljavao se duboko s prirodom i u poetskoj formi iznosio panteističke doživljaje svijeta (*Oda zapadnom vjetru*, 1820, *Ševi*, 1820, *Stihovi sačinjeni među Euganejskim brežuljcima*, 1819, *Stance napisane u sjetnom raspoloženju blizu Napulja*, 1818).

Najsnažnije je Shelleyjevo ostvarenje *Adonais: elegija u spomen Johnu Keatsu*, 1821, gdje Shelley veliča Keatsa kao stvaraoca lijepoga i proriče mu besmrtnost. Pisao je i pjesničke drame *Prometej*, (1820, ideju slobode povezuje s idejama ljubavi i ljepote), *Porodica Cenci* (1819), i *Helles* (1822, veliča grčku borbu za nezavisnost).

SHOLIJA, v. Kritika.

SID, v. Cid.

SIENKIEWICZ, HENRYK (Henrik Sjenkjevič, 1846—1916), poljski književnik. Dulje radi kao novinar, mnogo putuje po Evropi, Americi, Istoku. Književnu djelatnost počinje feljtonima i satirama, realističkim novelama (*Skice s ugljenom*, 1877, i dr.), ali uspjeh postižu povijesni romani s vrlo zanimljivim fabuliranjem, uzbudljivim zapletima i živim likovima, slično kao kod W. Scotta (v.) i A. Dumasa (v.) (trilogija *Ognjem i mačem*, 1883—1884, *Potop*, 1886, *Gospodin Wołodyjowski*, 1887—1888), u kojima obrađuje vitešku poljsku prošlost. I roman *Križari* (1897—1900) ima temu iz poljskoga srednjeg vijeka, iz borbi protiv njemačkoga viteškog reda. Najpoznatije je djelo roman iz rimske povijesti *Quo vadis?* (1894—1896), prevedeno na mnoge jezike. Suvremenu društvenu tematiku

obradio je u romanima *Bez dogme* (1891, u obliku dnevnika) i u *Porodici Polanieckih* (1895). Veći je uspjeh postigao s omladinskim romanom *U pustinji i prašumi* (1911).

Godine 1905. dobio Nobelovu nagradu za književnost.

SIMBOL (grč. sýmbolon znak prepoznavanja), odabrani konkretni predmet kojim se označava jedno od glavnih svojstava. Mnogo se javlja u svakodnevnom govoru. U umjetnosti općenito znači zamjenjivanje širega i općenitijeg pojedinačnim, ali pomoću čuvstveno izgrađenih slika ili predodžaba. Prisustvo simbola u književnosti je svestrano. Jedni su konvencionalni, jer se upotrebljavaju s ustaljenim značenjem; npr. albatros za neshvaćenog genija (poslije zbirke pjesama *Cvijeće zla* Ch. Baudelairea), vuk za okrutnost, smrt, i dr.; drugi su mrtvi, bez značenja, jer su izašli iz upotrebe; treći su neposredni: živi, nastali neposredno u toku novijih događanja.

SIMBOLIZAM (grč. sýmbolon znak, znamen), posebna težnja ili smjer u modernoj poeziji koji se javlja najprije u Francuskoj 1886. *Manifestom* u pariškim novinama *Figaro*, a već 1890. ostavlja značajne tragove u svim evropskim književnostima. Njeguje izrazitu vrijednost riječi kao simbola. Pjesnik riječima stvara novu, poetičku stvarnost, drukčiju i neovisnu o realnom svijetu koji nas okružuje. Udubljuje se u tajnoviti i simbolički svijet pjesničkog izraza i daleko je od svakidašnje stvarnosti, njenih neposrednih potreba. I sama pomisao na neko praktičko, racionalno, vanpjesničko

povezivanje poezije s društvom kod simbolista slabi, omalovažava i unizuje tajnovitu snagu i vrijednost poezije, umjetnosti. Odatle se javlja pojam *čiste poezije* kao uzor i cilj većine pjesnika ovoga doba.

Simbolizam je protivan opisu, pouci, deklamaciji i odlučno niječe umjetnosti svrhu i neposrednu vezu s društvom. Umjetnost se odvaja od društva, a pjesnik se zatvara u tzv. kulu od slonove kosti, u suprotnosti je s vlastitim vremenom i kulturom. Više nego i u jednom ranijem razdoblju izazvali su pjesnici simbolizma teške sukobe sa svojim društvom i društvenim konvencijama.

Teorijski se prvi put i potpunije formulira pojava otuđenja ili alijenacije (v.) čovjeka u društvu. Poslije simbolista, pa sve do naših dana, i u našim danima, problem će se još više komplicirati i postat će jedno od najtežih pitanja i za književnost i za samo društvo.

Čista poezija. Simbolistička čista poezija (termin čista poezija, la poésie pure, uveo je St. Mallarmé) želi da stvori pročišćeni umjetnički jezik u kojemu bi i svaka pojedina riječ, a pogotovu cijela pjesma imala potpuno slikovitu i čuvstvenu moć. Zato simbolisti ne posvećuju toliko pažnju mislima u pjesmi koliko otkrivanju muzičke i slikovne ljepote jezika, pronalaze nove ugođaje u skladu glasova, rasporedu i slaganju riječi, u bogatstvu rime i obilju raznolikih ritmova. Pjesnici se prepuštaju svom muzičkom osjećanju i asocijacijama, a otkrivaju nepoznate ugođaje u riječima, vezama i povezanostima riječi, koje raniji pjesnici

nisu ni slutili. P. Verlaine je govorio: »Muzika prije svega.« Pjesnici simbolisti nalaze u lirici i u lirskom izrazu ono područje na kojemu će zvučnost i slikovitost jezika najpunije pokazati njihov ideal ljepote, kao i onaj svijet koji je protuteža surovom realnom svijetu. I pjesnički jezik simbolista polazi novim putem. Svakodnevni jezik, slično kao i tematika, neće naći ovdje mjesta. Smione metafore, velike slobode u rečeničkoj građi i rasporedu, neobičnost pjesničkog rječnika, glavna su obilježja. Glavni su oblici lirika i lirska drama. Otkriva se novi krug poetskih tema koje su ranije bile potpuno nepoznate. Motivi samoće, noćnih ugođaja, tišine, osamljenih krajeva, jesenskih pejzaža, a sve prožeto neobjašnjivom tugom, bit će najčešći u simbolizmu. Lirika simbolizma bavi se neobičnim i izdvojenim čovjekom koji se u svijetu stvari i prirode kreće pretežno sâm.

Pjesnici ovoga književnog pravca mnogo su značajniji svojim umjetničkim ostvarenjima nego programom. Proširili su i produbili izražajna sredstva muzikalnosti: rimu, metar i ritam, sintaksu i bogatstvo rječnika.

U teorijskim postavkama i stvaralačkim tendencijama simbolistima je bio u mnogočemu prethodnik američki književnik A. E. Poe (v., 1809—1849).

U francuskoj su književnosti glavni predstavnici simbolizma Paul Verlaine (Verlen, v., 1844—1896) sa zbirkama *Romanse bez riječi* i *Razboritost*. On je branio tezu da umjetnost treba da prikazuje nijanse, dah oko stvari, tragove odbjeglog života. Zatim Stéphane Mallarmé (1842—1898) sa zbir-

kama *Suvremeni Parnas, Listovi albuma, Nekoliko soneta* i poemom *Poslijepodne jednog fauna.* Malarmé je najpotpunije izrazio težnje simbolizma u novom pjesničkom jeziku otkrivajući njegove ranije neslućene kvalitete i postavljajući težnju čiste poezije koja bi trebala da otkrije apsolutnu stvarnost oslobođenu od promjenljivosti i vulgarnosti svakodnevnog života.

U užem krugu simbolista nalaze se Ch. Baudelaire (v., 1821—1867), A. Rimbaud (v., 1854—1891) i dr.

U njemačkoj su književnosti dostignuta značajna simbolistička ostvarenja. Stefan George (v., 1868—1933) sa zbirkama *Himne, Hodočašća* i posebno sa zbirkom *Godina duše* istaknuo je u simbolističkim težnjama eteticizam (v. Moderna) i aristokratizam (v. Moderna), jer su njegovi likovi izdvojeni u neobičnim krajolicima i iznimnoj društvenoj sredini koja nema i ne treba da ima bilo kakvu vezu sa stvarnim problemima života. Rainer Maria Rilke (v., 1875—1926), autor i proznih djela, za ovo je razdoblje značajan zbirkama pjesama *Knjiga slika, Nove pjesme, Časoslov* (knjiga satova). Glavne motive pronalazi u uspomenama iz djetinjstva i u skrivenom životu prirode i mrtvih stvari. Otkriva novi poetski svijet u dječjoj psihi, u tajanstvenom svijetu životinja, prirodnih pojava, osamljenih spomenika i privlačnih građevina. Rilke proširuje tehniku i motive simbolizma neposrednim i subjektivnim, ličnim dojmovima te se donekle kreće putovima i svijetom književnog impresionizma (v.).

U ruskoj su književnosti značajni predstavnici simbolizma Valerij J. Brjusov (v., 1873—1924) i Konstantin D. Baljmont (v., 1867—1942).

SIMETRIČNI OSMERAC, stih od osam slogova, cezura poslije četvrtog sloga, a slog pred cezurom i na kraju stiha nenaglašen. Potječe iz usmenoga narodnog pjesništva štokavskog dijalekta. Mnogo ga njeguje I. Gundulić i dubrovački pjesnici; u XIX st. bio je jedan od najraširenijih stihova.

SIMIĆ, NOVAK (r. 1906), autor zbirki pripovijedaka *Nepoznata Bosna* (1937), *Suton Tašlihana* (1937), *Iza zavjese* (1946), *Zakoni i ognjevi* (1947), *Miškovići* (1949), *Druga obala* (1952), *Proljeće* (1952), te romanâ *Voćnjak* (1938), *Braća i Kumiri* (1955), *Brkići iz Bara*. Glavnu tematiku crpi iz zamršene problematike patrijarhalne bosanske sredine u kojoj su isprepletene društvene, vjerske i političke podvojenosti.

SIMONID, v. Satira.

SIMPLOKA (grč. sympléko splećem), figura (v.) ponavljanja. Na početku i na kraju stiha ponavljaju se iste riječi ili dijelovi rečenica; time se povezuju anafora (v.) i epifora (v.) Npr.

Može biti da je ljutit Marko.
Može biti da je pijan Marko.

Iz narodne pjesme

SIMULTANIZAM (lat. simul zajedno, u isto vrijeme), simultanost ili istovremenost zbivanja jest stilski postupak u suvremenim romanima kada

se u istoj rečenici i u istom času opisivanja povezuju i ispreplicu događaji iz različitih i udaljenih krajeva. Dok se opisuje jedan prizor ili neki postupak lika u djelu, istovremeno se u isti unosi i prizor iz sasvim drugog kraja i iz drukčije situacije.

Simultanizam je najpotpunije proveden u filmu. Istovremeno se mogu gledati vrlo udaljeni krajevi, a mogu se povezano prikazati i zbivanja iz različitih krajeva i situacija. Složenost suvremenoga društvenog života, a prema njemu i složenost duševnog čovjekova života, traže i opravdavaju postupak simultanizma.

SINEGDOHA (grč. synekdokhē podrazumijevanje), zamjenjivanje veće cjeline znatno manjim dijelom iz kojega se ipak može razumjeti o kakvoj je cjelini riječ. Zamjenjivanje je bez zlobnih namjera i bez lažne skromnosti.

Kinez je skroman. Nijemac je marljiv. (A misli se na cijeli narod.)

Cvijet trešnje simbolizira čitavo proljeće u Japanu.

Spominje se dio mjesta, cjeline, i obrnuto. Zamjena je logičke prirode.

Ter od glave po žut cekin ište,
A od ognja po debela ovna.

Ivan Mažuranić

Kad ustane kuka i motika,
Biće Turkom po Mediji muka.

Iz narodne pjesme

SINESTEZIJA (grč. synaisthēsía, syn sa, aisthánomai zamjećujem), povezivanje i stapanje razno-

rodnih ćutilnih dojmova (slušnih, vidnih, mirisnih, opipnih) u izražajnu cjelinu. Osjete jednoga osjetila obilježavamo i nazivamo nazivima stvorenim za osjete drugog osjetila.

Tiha zelena bol
Kaplje na brdo i dol...

Miroslav Krleža

Sinestezija pripada skupu tzv. korespondentnih pojava (korespondentnost, franc. correspondance, sazvučje): jedna riječ, naime, koja označava određeni red osjeta (npr. vidnih), označava iznimno i jedan drugi red osjeta (npr. mirisnih, slušnih, osjetnih) i to posredovanjem glasova koji konstituiraju riječ. Međutim, ne mora da je u pitanju samo sazvučje na fiziološkoj osnovi. Pojava se javlja i na ostalim područjima kulturnoga i umjetničkog stvaralaštva te ima dublje i izvorne korijene u koncepciji o filozofijskom jedinstvu sviju stvari i pojava u svijetu; zato se može tumačiti na različite načine. U književnosti i umjetnosti pojave sazvučja igraju važnu ulogu. Bile su uočene i mnogo ranije, ali tek s poznatim sonetom Charlesa Baudelairea *Sazvučja* (Correspondances, 1857, gdje on kaže: »Mirisi, boje i zvukovi slažu se, tj. podudaraju se, korespondiraju.«) dobivaju karakter doktrine o analogijama i srodnostima, gdje su iscrpno opisane, proučene i sistematizirane.

S psihološkog gledišta predstavlja sinestezija kod nekih pisaca posebnu osobinu doživljavanja vanjskog svijeta. Osobito su je njegovali romantika (v.) i simbolizam (v.), koji je uveo i termin

audition colorée (odisjon kolore tj. obojeno slušanje). U poznatom sonetu *Vokali* Arthur Rimbaud pripisuje vokalu A crnu boju, E je bijel i sl. Postoji i termin *audition lumineuse* (odisjon liminez tj. svjetlosno slušanje), gdje se zvonjava i zvukovi preobražavaju u crno i bijelo, u sjene i svjetla; npr. kod Victora Hugoa u djelu *Notre-Dame de Paris.*

SINKRETIZAM (grč. synkretismós stapanje, sjedinjavanje), mišljenje prema kojem su prvobitni oblici sviju umjetnosti bili kompleksni, zajednički, povezani u jednom, zajedničkom i jedinstvenom obliku. Pjesma s muzikom, ples, gluma, riječ i ritam bili su jedna cjelina. Zato se kaže da je prva umjetnost bila sinkretička ili sinkretistička i da se u njoj nalaze zameci kasnijih umjetničkih vrsta.

Treba ipak dopustiti različiti razvitak umjetničkih i književnih oblika na raznim stranama svijeta. Teško se može opravdati da bi tako različiti književni oblici — različiti po svojim bitnostima — proizlazili jedni iz drugih, ili, štaviše, iz jednog vrela. Književni oblici utječu jedni na druge svojim stilskim postupcima i svojim motivsko-tematskim svijetom, ali su suštinski autonomni u svom porijeklu i postojanju.

SINONIMI (grč. synonymos imenjak), stalna pojava u svim jezicima da su riječi različite po obliku i zvuku, vrlo blize i srodne u značenju. Stvaralaštvo jezika dolazi ovdje do velikog izražaja, jer se čovjekova znanja i spoznaje stalno proširuju i na-

dopunjuju. Npr.: On otide zemljom i svijetom. (v. Pleonazam, Tautologija).

Sinonimi su ujedno neposredni odraz društvenoga i povijesnog udjela u jezičnim prinovama. **Naučnim** proučavanjem sinonima bavi se nauka *sinonimika.*

SINONIMIKA, v. Sinonimi.

SINOPSIS (grč. sýnopsis pregled), općenito znači pregled ili zbirku djela, ili zbornik materijalâ različitih autora o jednom problemu.

Sinopsis filmski, televizijski. Danas se termin sve više sužava u filmskom rječniku na sažeti, povezani i usklađeni prikaz filmskog sadržaja koji je ili snimljen, ili će biti snimljen. To je novi, autonomni književni oblik koji se razvija s filmskom umjetnošću. Bliz je noveli, a osnovni mu je stilski postupak dijalog.

SIŽE (franc. sujet predmet), francuski termin u istom značenju kao latinski fabula. Znači okosnicu teme u jednom djelu, kostur samog zbivanja. U novije vrijeme termin fabula potiskuje termin siže.

SKALDI, v. Epski pjevači.

SKASKA (rus. bajka), priča u stihovima ili u prozi u kojoj se javljaju čudnovati događaji, fantastični likovi i neobična zbivanja. U našoj narodnoj književnosti dolazi i naziv *gatka* (ili gačica) za pripovijetke izmišljena sadržaja; prema glagolu gatati izmišljati.

SKAZITELJI, v. Biline, Epski pjevači.

SKERLIĆ, JOVAN (1877—1914), književni povjesničar i kritičar, urednik *Srpskog književnog*

glasnika. Prikazao je i ocijenio gotovo sve značajnije srpske književne pojave i pisce XVIII, XIX i početka XX st. (npr. *Pisci i knjige,* I—IX). Izdavao je pojedinačne monografije (npr. *Jakov Ignjatović,* 1904, *Vojislav Ilić,* 1907, *Svetozar Marković,* 1910, i dr.), ali je značajniji po sintetičkim radovima (npr. *Srpska književnost u XVIII v.*, 1909, *Istorija nove srpske književnosti,* 1914, i dr.). U izučavanju života i rada pojedinih književnika Skerlić posvećuje veliku pažnju značenju sredine i vremena te općih kulturno-političkih prilika; kritički razmatra idejni svijet i probleme u djelu, s ličnim interesom ocjenjuje piščev stav i odnos prema životu i društvu, dajući prevagu onim piscima koji su bili bliži progresivnim društvenim tendencijama i aktivističkom kritičarevu stavu (zbog toga su nepovoljnije ocijenjeni npr. odlični novelist Laza Lazarević i pjesnik Vladislav Petković Dis). Služi se književno-povijesnom metodom u kojoj ćemo naći najviše tragove sociološke i ideološke, a ponegdje i impresionističke kritike (v. Kritika).

SKOMOROSI, v. Epski pjevači.

SKOPI, v. Epski pjevači.

SLAVENSKA ANTITEZA (ili slavenska poredba), česta u našim narodnim pjesmama. Najprije se postavi jedna tvrdnja (a), zatim se postavi i druga tvrdnja (b). Potom se niječe po redu prva (non a) i druga tvrdnja (non b), a na kraju se postavi nova tvrdnja *(c)*. Npr.:

Što se bijeli u gori zelenoj?
Il' su snijezi *(a)*, il' su labudovi? *(b)*
Nit' su snijezi *(non a)*, nit' su labudovi *(non b)*
Već je šator age Hasanage.

Iz narodne pjesme *Hasanaginica*

Ova se poredba može naći i u pjesmama drugih naroda.

SLOBODNI STIH, već sâm naziv kaže da je rezultat želje i unutarnje pjesničke potrebe da se izražavanje neposrednog doživljaja učini što manje ovisnim o vanjskim, tradicionalnim oblicima vezanog stiha ranijih književnosti (v. Stih, Vers, Versifikacija).

Nastao je kao pobuna protiv tradicionalnih metričkih oblika sa željom i potrebom da se otkriju novi dojmovi ritma na jezičnim elementima koji ranije nisu bili u poeziji iskorišteni. Težnje će uroditi različitim rezultatima u različitim književnim sredinama i predstavljaju značajan doprinos protiv razbijanja mnogih normi u pjesničkom stvaralaštvu. Teško je odrediti značajke slobodnog stiha koje bi mogle imati opći i teoretski karakter. Ali se mogu istaknuti dvije vidljive crte slobodnog stiha: a) sklonost govornom slijedu riječi, b) upotreba štamparskih sredstava kao važnog elementa u novom, slobodnom obliku.

Slobodni se stih prilično dugo borio za svoje mjesto protiv stalnih i čvršćih oblika. Značajnijih priprema za njegovo uvođenje nalazimo u zbirci pjesama *Vlati trave* (1855) američkog pjesnika Walt Whitmana (v., Vitman, 1819—1892), odakle

ga preuzimaju francuski simbolisti (v.), te u pjesmama u prozi francuskog pjesnika Charlesa Baudelairea (Bodler, v. 1821—1867).

Nalazi se u talijanskom madrigalu, u *Basnama* La Fontainea (v., 1621—1695), u komedijama Molièrea (v., 1622—1673) i drugdje.

Pravi slobodni stih javlja se u evropskim književnostima tek u XX st.; u Italiji ga provode Gabriele D' Annunzio (Danuncio, 1863—1938), liričar, romanopisac i dramatičar, te futuristi; u Njemačkoj ga uvode ekspresionisti; u Sovjetskom Savezu futuristi, a s najvećim uspjehom Vladimir Majakovski (v., 1893—1930).

Slobodni stih je bez stalnih oblika, bez tradicije, bez vidljivih obaveza, klauzula. Pjesnik je upućen na samog sebe i na vlastito otkrivanje nepoznatih kanona i pravila novoga pjesničkog oblika.

SLOVO O POLKU IGOREVE (Pjesma o Igorovu pohodu), prvi staroruski junački ep iz XII st., napisan u ritmičkoj prozi, jedno od najznačajnijih svjetskih djela epske poezije. Obrađuje pohod novgorodsko-sjeverskog kneza Igora na Polovce (1185), boj i početnu pobjedu, zatim gubitak bitke, zarobljeništvo i bijeg Igorev. Djelo predstavlja izvanredno impresivnu sliku kijevske države. Odlikuje se slikovitim jezikom, a metaforika obiluje elementima poganske slavenske mitologije. Prisustvo narodne poezije je vrlo živo. Autor je vrlo zrelo koristio različita stilska sredstva, npr. tužbalicu u plaču Jaroslavne za zarobljenim Igorom, san u snu kneza Svjatoslava; lijepo je povezao zbi-

vanja s pojavama u prirodi i diskretno je razvio potrebu nacionalnog jedinstva knezova.

Autor je bio vjerojatno netko iz kneževske pratnje kijevskog kneza Svjatoslava. Rukopis je pronađen 1795, ali je nestao u požaru Moskve 1812. Očuvana je samo kopija i prvo štampano izdanje iz 1800.

SLOWACKI, JULIUSZ (1809—1849), poljski romantički pjesnik koji se u djelima mnogo služio alegorijom (v.), simbolikom i fantastikom. Potpunije je shvaćen i ocijenjen tek početkom XX st. Piše poeme i lirske drame iz evropske i poljske povijesti (*Marija Stuart,* 1832, *Kordian,* 1833) pod vidljivim utjecajem Bayrona (v.). U dramama osjećaju se utjecaji antičke drame, Shakespearea i poljskog folklora (*Balladyna,* 1834, *Lilla Weneda,* 1840). Slowacki se kao lirik najpotpunije očituje u poetskom ciklusu *U Švicarskoj* (1836), a zatim u poemama *Otac okuženih u El-Arišu* (1837), *Anhelli* (1837), *Beniovski* (1841). U posljednjim djelima i Slowacki razvija misli vjere u misiju Poljske (tzv. *mesijanizam*).

SLOŽENE FORME, v. Jednostavne forme.

SOCIJALISTIČKI REALIZAM, programatski književni pravac koji je naročit zamah dobio u Sovjetskom Savezu između dva rata i poslije drugoga svjetskog rata.

Roman *Mati* (1906) ruskog pisca Maksima Gorkog (1868—1936), posvećen borbi radničke klase u carističkoj Rusiji i izrađen prema programatskim i revolucionarnim ciljevima, postao je uzornim

djelom i jednom od normi za stil socijalističkog realizma. Maksim Gorki proglašen je njegovim osnivačem.

Mnogi su pisci kasnije pretjerivali u iznalaženju tema iz novoga društvenog života. Pretjerivalo se i u tome što su sva neposredna zbivanja ocijenjena mjerilima političke borbe i aktuelnih političkih odnosa. Zbog toga je tendencija za obranom socijalističkih ideala bila umjetno naglašena, a svi su umjetnički postupci svedeni na jedan jedini, tzv. tehniku bijelo-crno, bez spontane i prirodne polarizacije (v.); to je tzv. »lakirovka«.

SOCIJALNA KNJIŽEVNOST, v. Književno djelo.

SOCIOLOŠKA KRITIKA, v. Kritika.

SOFOKLO, v. Tragedija.

SONET (zvončić, talij. sonare zvoniti), pjesma od četrnaest stihova, redovito jedanaesteraca. Postoji tzv. talijanski ili *Petrarkin sonet:* dva katrena i dva terceta; i tzv. elizabetinski ili *Shakespeareov:* tri katrena i jedan dvostih. Sonet je nastao u Italiji na početku XIII st. Njegovan je kasnije u svim razdobljima i mnogi su pjesnici pisali sonete; ni danas nije napušten. Najznačajnija su ostvarenja u obliku soneta *Canzoniere* (zbirka kancona ili soneta) Francesca Petrarke (v., 1304—1374) te *Cvijeće zla* Charlesa Baudelairea (Bodler, v., 1821—1867).

Soneti se povezuju u *sonetni vijenac:* 14 soneta (posljednji stih svakog soneta ponavlja se kao prvi stih idućeg) i još jedan, petnaesti, nazvan *magi-*

strale ili majstorski sonet, složen od početnih stihova prvih četrnaest stihova. Prva slova stihova u sonetu magistrale daju *akrostih*, tj. ime teme ili osobe kojoj je sonetni vijenac posvećen. Npr. *Sonetni venac* (1833) Franceta Prešerena.

SONETNI VIJENAC, v. Sonet.

SPILEMANI, v. Epski pjevači.

SPONDEJ, v. Versifikacija.

SREMAC, STEVAN (1855—1906), pripovjedač; nastavnik povijesti u srednjim školama, živio je dulje u Bačkoj, u Srbiji (u Nišu i okolici), u Beogradu. Bio je protivnik ideja Svetozara Markovića (v.) i njegovih teza o književnosti kao tendencioznoj umjetnosti i njenim utilitarističkim ciljevima. Sremac je izraziti predstavnik pisca humoriste koji ne traži samo pojedine humorističke scene nego koji sve svoje likove i sav život promatra u osvjetljenju humora i blage, lagane ironije. Njegova je glavna pažnja upravljena na protivurječja i nesrazmjere između stvarnosti i zamišljenog u pojedinim situacijama i kod pojedinih likova, i tu Sremac otkriva istančanim zapažanjem sasvim osebujni svijet ljudskih slabosti i nastranosti. Niš, srpska provincija i Beograd, Bačka i Banat, pružili su Sremcu vrlo bogatu građu; svi društveni slojevi od prosjaka, lopova, trgovaca, seljaka, do popa, intelektualca, činovnika, bili su zahvalna meta Sremčevih dosjetki, karikiranja i ironije.

Djela: *Ivkova slava* (1895), *Luminacija na selu* (1896), *Pop Ćira i pop Spira* (1898), *Vukadin* (1903), *Zona Zamfirova* (1907) i dr.

Celokupna dela I—VII (1935).

SROK (rima ili slik), glasovno podudaranje na kraju stihova ili, rjeđe, u stihu. Gdje god se srok u stihu pojavi, ističe relativnu samostalnost i cjelovitost stiha, ali ga veže i u strofe. Kako se zasniva na glasovnom podudaranju (v.) i time odgovara dubljim zakonima jezičkog izraza, srok ima dugu povijest: već je u prvim pjesničkim ostvarenjima čovjekovim, u obrednim i običajnim pjesmama, u poslovicama i zagonetkama, i traje sve do danas. Prilično bogatih tragova sroku nalazimo već u molitvama po židovskim sinagogama (I st.), od III st. nalazi se obilno u crkvenom kršćanskom pjevanju. Međutim, kao posebno njegovani postupak u poeziji javlja se mnogo kasnije, tek od srednjeg vijeka naovamo. I opet, ne u svim književnim razdobljima podjednako, jer su jedna cijenila rimu (npr. barok v.), a druga su je žestoko progonila (npr. naturalizam v. i ekspresionizam v.).

Rasporedi srokova mogu biti različiti:

parni ili *glatki* s., koji vezuje po dva uzastopna stiha, a označuje se sa aa, bb, cc (slova označuju srok na kraju stiha);

ukršteni ili *unakrsni* s.: abab;

obuhvaćeni ili *obgrljeni* s.: abba;

nagomilani s.: aaa ili aaaa;

isprekidani s.: bez određenog reda;

leoninski s.: osobit je oblik podudaranja slogova na kraju prvoga i drugog polustiha.

Srokovi mogu biti i:

pravi ili *pravilni*, u kojemu se podudaraju naglašeni glasovi i svi glasovi koji za njim slijede;

čisti, ako se podudaraju i naglasci;

nečisti, ako se ne podudaraju svi suglasnici ili naglasci;

nepravi, u kojemu podudaranje počinje iza naglašenoga sloga;

bogati ili *obilni*, u kojem se podudaraju i glasovi ispred naglašenog sloga.

Ako se u sroku podudara po jedan slog, zovemo ga *muškim;* ako se podudaraju po dva sloga, zove se *ženski;* ako se podudaraju po tri sloga, zovu se *srednji* (ili *dječji*, ili *daktilski*).

Ako se srok završava na samoglasnik, zove se *vokalni;* svršava li se na suglasnik, zove se *konsonantski.*

STALNE FORMULE, v. Epski stil.

STALNI EPITET, v. Epski stil.

STALNI OBLICI STIHA I STROFE, vezani su uz naročite motive i teme, uz određena raspoloženja, uz poseban izbor riječi i metaforâ, a povijesni pregled nacionalnih književnosti, kao i pregled opće, svjetske književnosti, potvrđuje njihovo postojanje te dulje i kraće trajanje. Sami po sebi nisu imali samostalnog značenja ni poetske vrijednosti. Značajnim ostvarenjima u pojedinim razdobljima, posebno njegovanom tradicijom i duljom književnom praksom, dobivali su značenje norme.

U takvim slučajevima relativne stalnosti mo-

žemo govoriti o njihovoj prošlosti i trajanju. Kad god naiđemo na takve oblike, oni u nama pobuđuju nove asocijacije, a mijenjaju i nadopunjuju stare, već ranije stečene.

Stalni oblici stiha (v.) i strofe (v.), tj. određena dužina stiha, raspored srokova i struktura strofa, nameću pjesniku unaprijed određene zadatke. Pjesnik se mora prilagoditi njihovim rasponima, motivirajući svoj postupak i ne dozvoljavajući da bude zarobljen njihovim formalnim okvirima.

STANCA (ottava rima), stih od osam jampskih jedanaesteraca. U XV i XVI st. postala je tipična strofa talijanskog epa (v. Osmostih).

STANKOVIĆ, BORISAV (1876—1927), najsnažniji srpski romanopisac i pripovjedač do prvoga svjetskog rata. Ostao je uporni i samouvjereni branitelj staroga patrijarhalnog reda, starinskog odnosa među ljudima i prohujalih ideala. Njegovo književno djelo u osnovi je zanosna pjesma o minulom dobu, popraćena s mnogo gorčine jer je unepovrat otišlo.

Stanković uvodi u našu književnost Vranje s okolicom; to je kraj u kojem su se sustigle izrazite protivurječnosti patrijarhalnoga, balkanskog, istočnjačkog i zapadnoevropskoga društvenog naziranja. Sve njegove teme i likovi (bogate trgovačke ili feudalne porodice, život i likovi iz zanatlijskih kuća, raslojavanje seljačkih obitelji, neke gradske pojave, Ciganke, pjevačice, kafane) nose ponešto od te složenosti i raznolikosti. Kao raniji realistički pripovjedači, i Stanković uzima građu iz svog kraja, ali po načinu izbora i obrade on je znatno dublji

i snažniji pripovjedač. Ne ostaje na vanjštini pojava i uzroka, nego ulazi u istančanu psihološku analizu zbivanja u likovima. Tu je otkrio neslućene ponore i složenosti u duševnom životu i pokazao kako i u priprostu čovjeku mogu da budu nezajažljivi sukobi strasti i težnji. Deklasirani ljudi (prosjaci, prezrene kafanske pjevačice, propalice, očajnici) našli su u Stankoviću izvanrednog pjesnika i portretistu. Iako bez evropskog obrazovanja, Stanković je potpuno moderan pisac po svojemu stilu, komponiranju i općem stvaralačkom stavu.

Djela: zbirke pripovijedaka *Iz starog jevanđelja* (1899) i *Stari dani* (1911), knjiga crtica *Božji ljudi* (1902), drama *Koštana* (1907), roman *Nečista krv* (1910) i dr.

Ukupna djela u osam knjiga (1929—1930).

STAY, B., v. Ep.

STEĆAK, v. Epitaf.

STEINBECK, JOHN (r. 1902), američki pripovjedač i romanopisac. Čvrsto vezan za Kaliforniju, našao je u njoj i glavnu građu za svoja djela.

Autor je triju zbirki novela, trilogije (*Četvrt Tortilla,* 1935, *Tvornička ulica,* 1944, *Slatki četvrtak,* 1945). Pripovijest *O miševima i ljudima* (1937) i roman *Plodovi gnjeva* (1939), prevedeni na mnoge jezike, pribavili su mu veliku slavu. Posebno u romanu *U neizvjesnoj bici* (1936) obrađuje poljoprivredne radnike i farmere bezemljaše za koje se s otvorenim simpatijama zalaže. Od ostalih djela ističe se obiteljska kronika *Istočno od raja* (1952).

Karakteristično je za Steinbecka da u svoj okvirni realistički postupak unosi mnogo naturalističkih odlomaka.

STENDHAL (ili Henri Beyle, 1783—1842), francuski novelist, kritičar i značajni romanopisac. Višegodišnji Napoleonov oficir, proputovao veći dio Evrope i Rusije, najviše je posjećivao Italiju gdje se zanosio za renesansne, moralno slobodne i smione ličnosti (novele *Talijanske kronike*, 1855). U centru njegovih književnih uspjeha nalaze se romani *Crveni i crni* (1831) i *Parmski kartuzijanski samostan* (1839) s glavnim likovima Julienom Sorelom i Fabrice del Dongom. Oba junaka — smioni i neskrupolozni borci za svoju ličnu afirmaciju — znatno su utjecala na kasnije likove u evropskim proznim djelima, a Stendhalova su djela ocijenjena kao velika ostvarenja na području romana.

Pisao je i brojne dnevnike, memoare (*Život Henrija Brularda*, 1890, *Uspomene egotizma*, 1892) i branio je svoju vlastitu koncepciju o razvijanju vlastite ličnosti bez moralnih predrasuda, tzv. *beylizam*. To je umijeće živjeti vrlo lično, strastveni i epikurejski lov na sreću. Estetski i moralni kriterij u svemu se temelji na radosti i užitku. Individualizam i egotizam, kult samoga sebe, energija — osnovni su principi u životu i mišljenju. Kasnije će mnogo utjecati na Tainea, Nietzschea i dr.

Stendhal je autor zapaženih kritika iz područja likovnih umjetnosti i muzike (npr. *Život Haydna, Mozarta i Metastasija*, 1814, *Povijest slikarstva u Italiji*, 1817, *O ljubavi*, 1822, i dr.).

STERNE, LAURENCE (Lorens Stern, 1713—1768), engleski pripovjedač humorista, po zanimanju svećenik, predstavnik sentimentalizma (v.) u književnosti. Autor je dvaju poznatih djela *Život i mišljenje g. Tristrama Shandyja* (1759—1767) i putopis *Sentimentalno putovanje po Francuskoj i Italiji, koje je napisao g. Jorick* (1768). Kao putopisac Sterne ne skuplja činjenice da bi ih iznio, nego se prepušta svojim osjećajima. Tim je načinom Sterne postigao velik uspjeh.

STIH (grč. stíkhos red, vrsta) red i reci u pjesmi, s karakterističnim svojstvima: ravnomjernost ili ponavljanje nekih elemenata u jednakim razmacima, većinom jednak broj slogova u svakom stihu, pravilna izmjena naglašenih i nenaglašenih slogova, glasovno podudaranje (srok ili rima) na kraju stiha.

Za razliku od proze, u stihu je još odlučan red riječi, izbor riječi i pravilnije ponavljanje nekih izreka. Tako se stih svojim elementima vrlo vidno razlikuje od proze. Sva ova svojstva stiha, ma kako očito bila prisutna u stihovima, još nikako ne potvrđuju njihovu vrijednost. Često su samo vidljiva obilježja iza kojih se ne krije značajnije umjetničko dostignuće.

Bitnom oznakom poetskog govora smatra se *ritam*. On označava naročitu organizaciju glasovnih i misaonih cjelina, koja ne dopušta ni najmanje izmjene u redu i izboru riječi. Ta je organizacija strože postavljena i u sintaktičkoj organizaciji teksta drukčije razrađena nego u prozi. Ritam prozne

rečenice nije onako čvrsto određen kao ritam stiha, nego više izbija iz unutrašnjega tonskog i nejednakog gibanja. Stih nikada ne dolazi sam. Tek u nizu stihova osjećamo jednostavnije oblike ponavljanja i ostale izražajne postupke koji obilježavaju stih kao poseban izražajni oblik.

Ritam je u stihu istaknut, on je odlučna snaga jer predstavlja princip organizacije svih njegovih osobina. U ritmu su nužna periodična ponavljanja, ali ne moraju biti jedino pravilna ponavljanja naglašenih i nenaglašenih slogova ili jednako dugih stihova. Ritmički su važne u našem stihu razlike među vrstama naglaska, važne su granice akcenatskih cjelina, različite vrste glasovnih ponavljanja i ponavljanja riječi, paralelizmi, strukture strofa i dr.

I *obrnuti* (ili *premetnuti*) red riječi u stihu može se osjetiti ritmički, jednako kao i obrat u smislu pjesme. Izbor riječi i njihovo smisleno određenje nije ritmički neutralno. Samo u kontekstu čitave pjesme organiziraju se u ritmu, tj. u poetskom ritmu, pojedini elemeni stiha: ne po ustaljenim pravilima, nego uvijek iznova, stvaralačkim rješavanjem napetosti između tradicije i norme, te pjesničkog doživljaja (v. Metrika, Vers, Versifikacija).

STIH BUGARŠTICE (v.), stih od petnaest i šesnaest slogova (rjeđe i od sedamnaest i osamnaest), cezura poslije sedmoga i osmog sloga. Znatno je mlađi od epskog deseterca.

STIHIČKI, v. Strofa.

STIHOVI I STROFE GERMANSKOG PORIJEKLA, germanske su književnosti više posredovale

u prenošenju i podržavanju mnogih klasičkih i romanskih oblika nego što su same stvorile stalne međunarodne oblike. Jedan je od poznatijih oblika tzv. nibelunška strofa (v.).

STIHOVI I STROFE KLASIČKOG PORIJEKLA, alkejska strofa (v.), elegijski distih, v.), heksametar (v.), safička strofa (v.).

Za sve klasičke metričke oblike značajan je raspored stalnih naglašenih (dugih) slogova.

STIHOVI I STROFE ORIJENTALNOG PORIJEKLA, gazela (v.), rubaija (v.), malajski pantoum (v.), tanka (v.), haiku (v. Tanka), šloka (v.), vaktra (v.).

STIHOVI I STROFE ROMANSKOG PORIJEKLA, aleksandrinac (v.), endekasilabo (v.), glosa (v.), kancona (v.), sonet (v.), stanca (v.), stramboto (v.), tercina (v.).

Za sve romanske oblike stiha i strofe značajna je silabičnost, zatim rima, neke vrste glasovnih ponavljanja, ponavljanje riječi i čitavih stihova.

STIHOVI I STROFE SLAVENSKOG PORIJEKLA, jugoslavenski epski deseterac (v.), krakovjak (v.), poljski trinaesterac (v.), ruski stih (v.) *Pjesama Zapadnih Slavena* A. S. Puškina.

STIHOVI I STROFE U HRVATSKOSRPSKOM PJESNIŠTVU, bugarštički stih (v.), dvostruko rimovani dvanaesterac (v.) epski deseterac (v.), jedanaesterac i dvanaesterac (v.), lirski deseterac (v.), simetrični osmerac (v.).

STIL (lat. stilus pisaljka, oruđe za pisanje), naziv koji se upotrebljava ne samo u svim umjetno-

gdje se očituju određene obaveze, gdje se ostvaruju slični postupci i gdje se mogu uočiti podjednaka obilježja. Na području književnosti stil je način pisanja ili izražavanja bilo nekog pojedinca, bilo neke zajednice, bilo nekog razdoblja. On je osnovni pojam i problem nauke o književnosti. Određenja stila u pojedinim povijesnim razdobljima bila su vrlo različita, pa i nepregledna; npr. stil kao izraz, kao jezično predočivanje uopće, kao umjetnost i dr. Unatoč svim razlikama, u suvremenoj nauci o književnosti istaknuta su dva osnovna značenja:

1. stil kao naziv za određena obilježja pjesničkog jezika, tj. kao jezičkog izraza u službi književnosti;

2. stil kao naziv za jedinstvo i sklad svih faktora koje čine pjesnički svijet nekoga djela.

U umjetničkom književnom ostvarenju potvrđuje se nedjeljiva povezanost dijelova koji čine djelo. Ona se pokazuje u jezičkoj fakturi i posebnom izboru riječi; ona je u razradi ideje i u razvijanju motiva; ona je u izražajnim pjesničkim sredstvima od rime do najpotpunije pjesničke metafore i nazora o svijetu.

I što je književno djelo savršenije, potpunije, a to znači umjetničko u punom smislu riječi, ono je povezanije, usklađenije. Za sva navedena obilježja umjetničkog djela upotrebljava se termin sklad.

Razumljivo je da je pojam sklada povijesna kategorija i da samo tako shvaćen ima svoje opravdanje i svoj smisao. U najveće bismo zablude

stima nego i u svim ostalim vrstama djelatnosti, zapali ako bismo pojmu sklad dali određenje koje bi trebalo važiti za sve vrijeme i za sva razdoblja. Time bismo onemogućili razumijevanje povijesne osnove književnog djela, a potom i njegova unutarnjeg, povijesno uvjetovanog stila i sklada.

STIL GENERACIJE, v. Stilistika.

STILISTIKA, teoretsko izučavanje svih pojava i zakonitosti oko problema pjesničkog izraza i svih izražajnih oblika pjesničkog jezika. Svako pjesničko djelo ima svoj individualni oblik, a pjesnički je jezik rezultat individualnog pjesnikova napora. Kako objasniti njegove značajke, kako ih prikazati i opisati, osnovni je zadatak književne, literarne stilistike.

Jedno od čestih gledišta, koje je pokušavalo protumačiti lični pečat u pjesničkom jeziku, moglo bi se nazvati *monografska* ili *biografska* stilistika. Ona se temelji na lingvistici i psihologiji. Tragove takvom gledanju i tumačenju nalazimo i u starijem razdoblju, ali je bilo naročito razvijeno u XIX i XX st. Kako je pjesničko djelo nosilac obilježja pjesnikove ličnosti, to se vrlo često i na raznim stranama pokušavalo sve što je u djelu stilistički izrazito i upadljivo objasniti piščevom ličnošću. Sva jezička obilježja nekog djela bila su povezana najviše ličnim stilom pisca, tj. njemu svojstvenim načinom izražavanja. Psihički život pjesnikov odražavao se neposredno u jezičkom izrazu. Jedinstvo ličnosti koja stvara djelo učinit će i djelo jedinstvenim i ostvariti onu njegovu osobinu koju nazivamo stilom (v.).

A u jezičkim podacima unutar književnog djela traži se neposredan odraz psihičkih doživljaja pjesnikovih; traži se građa za biografiju pjesnikove duše.

Jedinstvo ličnosti neće se očitovati samo u jednom djelu. U svim djelima jednoga autora bit će zajedničkih crta, pa se onda može govoriti o općem stilu jednog pisca; npr. o stilu Dostojevskog, Thomasa Manna i dr. Ovim je pogledima bila vrlo blizu maksima koju je formulirao francuski književnik George Buffon (1707—1788): Le style, c'est l'homme même (Stil je čovjek sâm).

Takva shvaćanja omogućila su dragocjena zapažanja o individualnim značajkama pjesničkog jezika i dobro su objasnila mnoge veze između pjesnikove ličnosti i pjesničkog djela. Ali su metodička načela tzv. *monografske* stilistike i previše suzila umjetničko djelo na ličnost i njegov život i time ga prejako ograničila na činjenice psihološkog karaktera. Mnoge druge okolnosti, odlučne za umjetničko stvaralaštvo, ostale su nezapažene, a samo književno i umjetničko djelo stavljeno je u preveliku ovisnost o ličnosti.

Razumljivo je što se takvu mišljenju javio otpor u nastojanju da se književno djelo protumači samo iz sebe i samo iz onih datosti koje nalazimo u djelu. Time se htjelo pjesnikovu ličnost ukloniti iz nauke o književnosti (v.) i posebno iz poetike (v.) i stilistike. Takvo je gledište urodilo mnogim pogreškama, jer se književno djelo promatralo izvan povijesnih, prijeko potrebnih okolnosti za razumijevanje samog djela.

Nedostaci ovih dvaju gledišta ukazivali su na potrebu drukčijeg, potpunijeg promatranja književnog djela.

Danas se proučavaju šire pojave u životu umjetnosti. Promjene u načinu izražavanja u raznim razdobljima i kod raznih naroda, traženje novih putova i postavljanje novih ideala — ocjenjuju se kao vrlo važne sile u nastajanju književnih djela. Zajednička skupna obilježja koja se mogu naći kod različitih pisaca nekog razdoblja i koja potvrđuju kulturno-povijesno razdoblje kao jednu cjelinu — naravno, samo u osnovnom i bitnom — uzimaju se kao osnova za stilske epohe, za književna razdoblja, za književne pravce; kaže se i stil generacije, ili nacionalni stil, ili regionalni stil; a s izvjesnim pretjerivanjem govori se o stilu rase, o stilu kontinenta. Takva gledanja proširila su spoznaje o književnom stvaralaštvu i nasuprot prethodnim više subjektivističkim i psihološki intoniranim promatranjima pošla su putem sveobuhvatnih sinteza i zaključaka, težeći više k objektivnijem ocjenjivanju.

U suvrmenim stilističkim pročavanjima traju i dalje ranija shvaćanja, a javljaju se i noviji kompleksniji pogledi i metode. Može se istaknuti kao opću crtu da suvremena stilistika teži da književno djelo promatra u njegovim relativno autonomnim stvaralačkim postupcima, ali da ga više ne izolira, nego ga sagledava u punijoj povijesnoj uvjetovanosti. Ranije isticanje vanknjiževnih faktora i vanpovijesno osamostaljivanje samog djela prevladavaju se u jednom mogućem sintetičkom gledanju,

prema kojemu na temelju uvijek konkretnih povijesnih situacija nastaju relativno autonomna književna ostvarenja.

Iz toga skladnog povezivanja dvaju faktora pokušavaju se odrediti potpunije stilske osobine djela.

STILSKA EPOHA, v. Stilistika.

STILSKA SREDSTVA ILI STILSKE KATEGORIJE, naziv za način izražavanja u govornom ili književnom jeziku.

Stilska sredstva ovise o povijesnim situacijama, ali prvenstveno proizlaze iz građe, strukture i zakonitosti jezika kao sredstva saopćavanja i sporazumijevanja. U tom smislu svi jezici pokazuju neke osnovne zajedničke crte, npr. ponavljanje riječi ili dijelova rečenice, nizanje i gomilanje sličnih riječi, uporeďivanje riječi, izostavljanje pojedinih riječi u rečenici, zamjenjivanje te iznalaženje novoga i skrivenog smisla u riječi, slobodniji redoslijed u rečenici, različito isticanje pojedinih riječi i dr. Te osobitosti u izražajnosti jezika nisu slučajne, niti se slučajno i sporadično javljaju. One proizlaze iz strukture i zakonitosti jezika koji se u povijesnim uvjetima uvijek i neprestano proširuje, obnavlja, otvara nove i neslućene izražajne mogućnosti. Samo na temeljima izražajnog stvaralaštva jezika, povijesno uvjetovanoga i mogućeg, daju se razumjeti i sve pojave koje obuhvaćamo nazivom osnovna stilska sredstva ili osnovna izražajna jezička sredstva.

Stručni nazivi za stilska sredstva potječu iz antičke kulture Grka i Rimljana. Njihovi učitelji i teoretičari govorništva i gramatike zamijetili su

među prvima jezičke izražajne osobitosti, popisali ih i odredili ih na takav način kao primarne i sintetičke pojmove iz stilske analize, da su u svim stoljećima, pa i u našim danima, ostali razumljivi, u osnovnom tačni i u književno-teoretskoj upotrebi prihvatljivi.

Osnovna stilska sredstva podijeljena su u dvije grupe: u figure (v.) i trope (v.) Nije ih moguće u svemu potpuno odvojiti i uvijek tačno razgraničiti, jer neka su stilska sredstva na graničnom području između figurativnoga i prenesenog značenja. Npr. epitet (v.), antiteza (v.), poredba (v.), ironija (v.), satira (v.), igra riječi (v.).

Riječi u poetskom govorenom i pisanom jeziku imaju uvijek čuvstvenu obojenost, posebni misaoni prizvuk, i ne mogu biti u svemu doslovno jednake svakodnevnom, tzv. objektivnom izražavanju.

STRAMBOTO, strofa do osam jedanaesteraca, vrlo česta u lirici.

STRINDBERG, AUGUST (1849—1912), švedski pripovjedač i dramatičar, istaknuti predstavnik pretežno naturalističke i manje simbolističke drame u evropskoj književnosti.

Nemiran i buran život te unutrašnji razvitak prikazao u autobiografskim djelima: *Sin služavke* (1886), *Inferno,* (1848).

O naturalističkim dramama Strindberga v. Drama.

U drugom, kasnijem dijelu književnog rada Strindberg je više istaknuo scenski simbolizam i

misticizam (trilogija *Prema Damasku,* 1898—1904, *Mrtvački ples,* 1901, *Igra sna,* 1902).

Dramski rad Strindbergov snažno je utjecao na svjetsku dramaturgiju.

STROFA (grč. strophē prvotno okretanje kora prema oltaru u plesu, a kasnije okretanje riječi koje se pjevaju pri plesu) ili kitica, veća je sintaktička cjelina od stiha, u sebi zaključena i metrički jedinstvena, a sastoji se od dva ili više stihova. Strofe se u pravilu ne mogu sastojati od po jednog stiha.

Strofa je značajnija u lirici nego u epici. I antikno pjesništvo poznavalo je strofu, ali uvođenjem rime u noviju poeziju postignut je mnogo veći varijabilitet u strofi. Većina od uobičajenih oblika strofa potječe iz romanskih književnosti (stanca, tercina, sonet, sestina, siciliana, ritornel, rondo, rondel, triolet, madrigal, kancona, glosa, katren).

Prema broju stihova razlikujemo strofe: dvostih (v.) ili distih, trostih (v.) ili tercet, četverostih (v.) ili katren, petostih, šestostih (v.) ili sekstina, sedmostih (v.) ili septima, osmostih (v.) ili oktava, devetostih (v.) ili nona, desetostih (v.) ili decima.

U jednoj se pjesmi može neprestano ponavljati isti oblik stiha a da sama pjesma nije podijeljena u čvrste manje dijelove; npr. epske narodne pjesme i neke lirske. Te su pjesme *astrofične,* a stih je upotreba stiha *strofična.*

Ako se stihovi u pjesmi vezuju u manje, simetričke skupine vezane bilo kojim postupkom, onda je upotrijebljen *stihički.*

STURM UND DRANG (Šturm und Drang, njem. bura i poriv; prema drami M. Klingera *Der Wirrwarr*, 1776, što znači, zbrka, darmar, u kojoj jedan lik dobija naziv Sturm und Drang), književno razdoblje ili književni pokret u Njemačkoj, 1767—1785, koji ustaje protiv prosvjetiteljstva, protiv pretjeranog racionalizma, a traži obilje, bogatstvo čuvstava, svijet mašte. Naglašavaju se: punoća srca, sloboda čuvstva, slutnja i nagon kao nove vrijednosti i nova vrela stvaralaštva. Priroda je sada nov svijet: u njoj je sve sadržano, u nju treba ponirati i tražiti poticaje. Nosilac je prvenstveno građanska omladina koja traži više slobode u društvu i umjetnosti.

Umjetnost je djelo genija (doba se zove i *epoha genija*), koji se u materijalnom svijetu obaveza i zakonskog reda teško snalaze; zato je njihova sudbina nepopravljivo tragična. Karakterističan je primjer djelo J. W. Goethea *Patnje mladog Werthera* (1774), u kojem glavni junak počinja samoubistvo jer je njegov sporazum s društvom nemoguć.

Glavni književni oblik — pored lirske pjesme — bila je drama. Ona je mogla najneposrednije da izrazi nerješivi konflikt između prirodnog, neukrotivog genija i postojećega svjetskog reda. Npr. *Razbojnici, Wilhelm Tell* Fr. Schillera (v., 1759—1805).

Pokret je nalazio snažne poticaje, između ostalih, kod francuskog književnika J. J. Rousseaua (v., 1712—1778), koji je u književnosti svoga doba otvorio svijet prirode kao novi neiscrpni krug snažnih doživljaja i uzbuđenja. Pokret nije ostavio

velika književna ostvarenja, ali je dao vrlo mnogo pitanja i otvorio mnoštvo problema kasnijoj književnoj teoriji i umjetničkom stvaralaštvu.

SUDETA, ĐURO (1903—1927), učitelj po zanimanju, umro mlad od tuberkuloze. Ostavio nekoliko potresnih pjesama o svojoj patnji i o slutnjama skore smrti. Njegove su zbirke pjesama *Osamljene staze* (1924), *Kućice na dolu* (1926), *Sutoni* (1929), a pisao je i pripovijetke (ističe se pripovijetka *Mor*, 1930).

Sabrana djela u četiri knjige, 1943.

SUJET, v. Siže.

SVATOVSKE PJESME, v. Narodna lirska pjesma.

SVJETSKA KNJIŽEVNOST, v. Povijest književnosti.

SVJETSKI BOL (Weltschmerz), v. Byron, Chateaubriand, Romantika.

SWIFT, JONATHAN (Džonatan Svift, 1667—1715), engleski satiričar, porijeklom iz Irske, anglikanski duhovnik. Pisao je vjerske pamflete (*Priča o buretu,* 1704, napadaj na prezbiterijance i katolike), o sporu između starih i mladih (šaljiva alegorija *Bitka knjiga,* 1704), a životno je djelo *Putovanja u nekoliko udaljenih zemalja svijeta. Napisao Lemuel Gulliver, najprije kirurg, a zatim kapetan na više brodova* (1726). Swift odabire duhovito svijet liliputanaca, divova, neobičnih konja, smiješnih učenjaka, da bi što potpunije mogao kritikovati državno i društveno uređenje Engleske. Dao je istovremeno snažnu satiru ljudskih mana, koja se i danas čita s velikim zanimanjem.

Š

ŠANSON D ŽEST, v. Chanson de geste.

ŠANSONA (franc. chanson pjesma), pjevana pjesma, sinteza muzičke i književne forme, s velikim rasponom od veseloga, sjetnog do šaljivoga i tužnog ugođaja. Središnje mjesto zauzima tema ljubavi, ali u novije vrijeme obrađuju se uspješno i dublje teme o životu i suvremenim problemima čovjeka. U modernoj šansoni posvećuje se velika pažnja tekstu, recitativu i ozbiljnijoj muzičkoj obradi, ali uvijek s težnjom da pjesma bude impresivna i neposredna u svom djelovanju. Najveće je uspjehe postigla u Francuskoj, gdje predstavlja — u najboljim svojim ostvarenjima — poseban umjetnički oblik, te u Italiji, Španiji i dr. Srodan oblik predstavlja *plesna pjesma* ili *šlager*; među njima nije moguće uvijek odrediti jasnu granicu.

ŠANTIĆ, ALEKSA (1868—1924), nalazio je snažnije pjesničke motive u porobljenoj Bosni i Hercegovini iz vremena okupacije i aneksije. Znao je da pronađe u pjesmama adekvatan i moderan izraz za neposredna zbivanja u društvu, te je prim-

ljen od suvremenika kao njihov, nacionalni pjesnik. Dotjeranost pjesme, muzikalnost jezika i simbolistička crta nisu sasvim strane njegovoj poeziji. Neke su njegove pjesme bile živa aktuelna patriotska riječ, npr. *Moja otadžbina, Ostajte ovdje, Mi znamo sudbu, Boka;* druge su vrlo dobro izrazile socijalni bunt s revolucionarnim pokličem, npr. *O klasje moje, Sijači, Ugljari, Veče na školju, Za hljebom* i dr. Zapažene su bile i ljubavne pjesme s naglašenim sevdalinskim ugođajima, npr. *Emina, Proljeće, Pod jorgovanom. Pod vrbama* i dr.

Djela: više zbirki pjesama, vlastiti izbor pod naslovom *Pjesme* (1911), *Na starim ognjištima* (1913); prijevodi Heinea, Schillera; dramska djela (*Pod maglom,* 1907, *Hasanaginica,* 1911, i dr.).

Sabrana dela I—III (1957).

ŠATOBRIJAN, v. Chateaubriand, Fr.

ŠEGEDIN, PETAR (r. 1909), jedan od najznačajnijih suvremenih hrvatskih prozaika (pripovijesti i romani: *Djeca božja,* 1946, *Osamljenici,* 1947, *Mrtvo more,* 1953, i dr.), autor putopisa *Na putu* (1953), esejist (*Eseji,* 1955).

ŠEKSPIR, V., v. Shakespeare, W.

ŠELI, P. B., v. Shelley, P. B.

ŠENOA, AUGUST (1838—1881), najsvestraniji hrvatski književnik XIX st. Započinje književni rad feljtonima (v.) u novinama i časopisima (tzv. *Zagrebulje*), istupa kao književni teoretičar i kritičar (književnost treba da služi narodu, društvenom napretku i kulturnom uzdizanju), nastupa neposrednim ocjenama o svim književnim pojavama,

hvali i osuđuje pojedine pisce, uređuje časopise potičući i savjetujući književnike u radu, višegodišnji je voditelj Hrvatskog kazališta u Zagrebu (piše komediju *Ljubica*, prevodi za kazališni repertoar mnoge dramske pisce), istaknuti je društveni radnik (gradski senator) i sudionik svih kulturnih i književnih manifestacija svoga doba. Više od toga, Šenoa je pjesnik nacionalno-političkih ideja svoga doba, pjesnik slobode, rada i napretka, socijalnog bunta i društvene pravde, značajnijih povijesnih tema (tzv. *povjestice*, *Propast Venecije*, *Kugina kuća*, *Prokleta klijet* i dr.). U nizu novela Šenoa finim zapažanjem ulazi u seoski, malograđanski i i gradski život i obrađuje u prvom planu promjene u ljudima u vezi sa širim društvenim događajima (*Prosjak Luka*, *Branka*, *Prijan Lovro* i dr.).

Značajke Šenoina književnog talenta došle su do punog izražaja najviše u povijesnim romanima: *Zlatarevo zlato* (1871), *Čuvaj se senjske ruke* (1875), *Seljačka buna* (1877), *Diogenes* (1878), *Kletva* (1880—1881). Smisao za fabulu i njeno zanimljivo razrađivanje, iskorištavanje povijesnog materijala, profiliranje likova kao nosilaca autorovih koncepcija, pripovjedačka širina i sloboda, epski karakter jezičkog izraza, nalaženje tribine za idejno i moralno razračunavanje — sve te i druge stilske postupke mogao je Šenoa najsretnije ostvariti u povijesnom romanu, u kojemu je ostao do danas nenadmašiv majstor i još uvijek najčitaniji pisac.

Augusta Šenou valja gledati u njegovu vremenu, u odnosima i dostignućima njegove generacije. Tada se neosporna njegova vrijednost, viđena pr-

venstveno u cjelini njegova rada, neće moći umanjiti a ni osporiti.

Sabrana djela I—XX (1931—1935).

ŠESTOSTIH, ili sekstina (lat. sextus šesti), strofa od šest stihova.

ŠEVČENKO, TARAS (1814—1861), najznačajniji ukrajinski pjesnik, središnja ličnost ukrajinske književnosti. Zahvaljujući slikarskim uspjesima (Ševčenko je započeo kao slikar) oslobođen je iz kmetstva (rođen je u kmetskoj obitelji). Zbog ukrajinskog patriotizma prognan u Sibir gdje je proveo više godina. I djela su mu bila zabranjivana; ukupna djela izašla su tek mnogo godina poslije smrti.

Ševčenko je izraziti nacionalni ukrajinski pjesnik, jedan od onih velikih pjesnika koji je i svoj život i svoje pjesničko djelo poistovetio sa sudbinom svoga naroda. Svu građu za svoja djela crpio je iz prošlosti i suvremenog stanja Ukrajine, iz teškog života ukrajinskog seljaštva. Buntovno i revolucionarno pjevao je o svojoj domovini, veličajući sve napore i ličnosti koje su se borile protiv nacionalnog ugnjetavanja. Njegovo književno stvaralaštvo najusrdnije je povezano s ukrajinskim narodnim lirskim i epskim pjesmama (dumama, v.). Na njihovim osnovama Ševčenko je razradio ukrajinski književni jezik, potvrdio ga kao umjetnički zreo i otvorio nove putove za razvoj ukrajinske književnosti.

Pjevao je lirske pjesme, romantičke poeme (*Ukleta,* 1838, *Kateryna,* 1838, *Topolja,* 1839), po-

vijesne i političke poeme (*Gajdamaki*, 1841, *Kavkaz*, 1845, *Hladna jaruga*, 1845. i dr.). Pisao je pripovijetke (*Muzikant*), autobiografski roman *Umjetnik* i dr.

Mnoge su Ševčenkove pjesme uglazbljene i pjevaju se kao narodne. Kao rijetko koji drugi pjesnik, Ševčenko je duboko narodni i nacionalni pjesnik.

ŠI KING (Shijing, Knjiga pjesama), najstarija zbirka kineske poezije. To je izbor od oko tri stotine pjesama sa više od tri tisuće skupljenih narodnih i pisanih pjesama iz razdoblja od XI—VI st. st. e.

Zbirku je sastavio i redigirao Kung Ce (latinski Konfucius, 551—478), istaknuti kineski pjesnik, putnik i učitelj čija su učenja temelj određenog religiozno-filozofskog sistema (tzv. konfucijanizam). Odgovori Konfucijevi na učenička pitanja o moralu, etici, politici, muzici, pjesništvu i o životu uopće, sadržaj su posebne knjige *Razgovori*.

Zbirka *Ši king* ima tri dijela (*Feng* običaji narodni, *Ya* male svečane pjesme, *Song* svečane pjesme i ujedno najstarije), a donosi plesne, žrtvene, ljubavne, svadbene, vinske, vojničke, lovačke, moralno-poučne pjesme. Zbirka pruža vjerno slike doba i društva. Odigrala je presudnu ulogu u kasnijem razvoju realističkoga kineskog pjesništva i u općem gledanju na život i društvo.

ŠIMIĆ, ANTUN BRANKO (1898—1925), razvio je značajnu književnu djelatnost; umro je vrlo mlad. Uređivao je časopise (*Vijavica*, 1817—1919,

Juriš, 1919, *Književnik* 1924), pisao pjesme (zbirka *Preobraženja*, 1920), članke o književnim i likovnim problemima. U prvim pjesmama snažni su utjecaji ekspresionizma (v.); teška bolest ostavila je i u poeziji dublji trag. Služio se mnogo slobodnim stihom i izostavljanjem interpunkcije.

Sabrana djela I—III (1963).

ŠIMIĆ, STANISLAV (1904—1960), kritičar i polemičar, izrazit i nepokolebljiv prvenstveno u svojem sarkastičnom tonu; i onda kada piše o književno-teorijskim temama, u djelima *Krleža kao kritik*, (1932), *Dalekozor duha* (1937), *Jezik i pjesnik* (1955), jednako i kada piše pjesme, *Čitanka za sve društvene razrede* (1939), *Gnjev i pjev* (1956).

ŠIMUNOVIĆ, DINKO (1873—1933), novelist i romanopisac. Iako suvremenik modernističkih previranja u hrvatskoj književnosti na početku XX st., ipak se više ugledao u rusku realističku novelu s istančanijim psihološkim karakterizacijama likova i njihovih odnosa. Udubljuje se u narodni život, približuje se sažetosti i jasnoći narodnog kazivanja, posvećuje naročitu pažnju muzikalnosti i ritmu rečenice i sve zaodijeva vedrinom i zanosom.

Dalmatinska zagora i Cetinjska krajina s patrijarhalnim redom, naturalnom ekonomijom i plahovitošću ljudi pružila je Šimunoviću temeljnu građu za njegova djela. U sukobu staroga i novog, autoru se prošlo i minulo čini uvijek boljim, čvršćim, privlačnijim. Njegovi su likovi čvrsti i lijepi samo u starinskom rasporedu stvari, a naleti mo-

dernog unose u njih opasne klice izgubljenosti i propasti.

Djela: zbirke pripovjedaka *Mrkodol* (1909), *Đerdan* (1914), *Sa Krke i sa Cetine* (1930), romani *Tuđinac* (1911), *Porodica Vinčić* (1923); autobiografski zapisi *Mladi dani* (1919), *Mladost* (1921); dramski pokušaji, rasprave iz područja književnosti i pedagogije.

Sabrana djela I—II (1952).

ŠINKO, ERVIN (r. 1898), jugoslavenski književnih mađarskog porijekla; profesor mađarske književnosti. Najizrazitiji kao pripovjedač i romanopisac (*Pripovijetke,* 1950, *Aronova ljubav,* 1951, *Optimisti,* 1954, *14 dana,* 1947, *Roman jednog romana,* 1955); značajni su njegovi eseji (*Spomenici fašizma,* 1946, *Književne studije,* 1949, *Sablast kruži Evropom,* 1951, *Lik književnika danas* i dr.). Napisao drame *Osuđenici* i *Strašna sreća.*

ŠLOKA staroindijska, dva polustiha; svaki polustih ima po 16 slogova, dakle je šesnaesterac ili *vaktra.* Ponekad se nalazi u evropskim prijevodima indijskih epova.

ŠO, G. B., v. Shaw, G. B.

ŠOLOHOV, MIHAIL ALEKSANDROVIČ (r. 1905), ruski romanopisac, smatra se najznačajnijim epskim pripovjedačem u Sovjetskom Savezu. Potječe iz kozačke sredine na Donu, odakle je uzimao glavnu građu i likove za svoje romane. Aktivni je društveni i politički radnik.

Glavno je djelo veliki roman *Tihi Don* (1928—1940), u kojem se obrađuje tema iz sredine donskih

kozaka iz prvoga svjetskog rata, revolucije i građanskog rata. U širokom vremenskom i prostornom rasponu (pod očitim utjecajem Tolstoja), pisac iznosi sudbinu dviju obitelji u toku ratnih zbivanja, s vrlo lijepim pejzažnim slikama svoga rodnog kraja. Nedovršeni roman *Uzorana ledina* (I, 1932, i II 1960) dotiče se sudbonosnih pitanja kolektivizacije kozačkog seljaštva.

Kao ratni dopisnik u toku drugoga svjetskog rata (1941—1945) prikupio je građu za svoj novi roman *Oni su se borili za Domovinu*. 1959. objavljeno je pod naslovom »glave iz romana« nekoliko poglavlja.

ŠOP, NIKOLA (r. 1904), pjesnik (zbirke *Pjesme siromašnog sina*, 1926, *Nocturno*, 1928, *Isus i moja sjena*, 1934, *Od ranih do kasnih pijetlova*, 1939, *Za kasnim stolom*, 1943, *Tajanstvena prela*, 1943, pjesme u prozi, *Astralije*, 1961), prevodilac s latinskog jezika.

ŠOPOV, ACO (r. 1923), makedonski pjesnik. Prve su pjesme posvećene partizanskoj borbi i izgradnji (*Pesni*, 1944), zatim partizanskim borbama u Egejskoj Makedoniji (*Na Gramos*, 1950); slijede zbirke bliže suvremenoj tematici (*So naši raci*, 1950, *Slej se so tišinata*, 1955, *Vetrot nosi ubavo vreme*, 1957, *Nebidvine*, 1963, i dr.). Uspješno i mnogo prevodi iz njemačke, ruske, engleske i hrvatsko-srpske književnosti; ističe se prijevod Shakespeareova *Hamleta*.

ŠUND, v. Književno djelo.

T

TADIJANOVIĆ, DRAGUTIN (r. 1905) liričar koji je — iako ne prvi u našoj poeziji — bogato razradio slobodni stih. S težnjom da se što više približi elementarnom i izvornom lirskom izrazu, Tadijanović je napustio sve obaveze u stihu: težište je stavio isključivo na pjesnički ritam u poetskom rasporedu riječi i građi rečenice. Po tome je najviše svoj, a istovremeno i moderan pjesnik koji iznalazi nove, neotkrivene izražajne mogućnosti. Prevodio je sa češkog i njemačkog. Velike je zasluge stekao kritičkim izdavanjem sabranih djela (I. Gorana Kovačića, Matoša, Kranjčevića i dr.).

Zbirke: *Lirika* (1931), *Sunce nad oranicama,* (1933), *Pepeo srca* (1936), *Dani djetinjstva* (1937), *Tuga zemlje* (1942), *Pjesme* (1951), *Blagdan žetve* (1956), *Srebrne svirale* (1960), *Prsten* (1963), i dr.

TAGORE, RABINDRANATH (Thākur, Rabīndranāth, 1861—1941), indijski književnik na bengalskom jeziku. Sâm je svoja djela prevodio na engleski jezik. Svjetsku je slavu stekao kao liričar izvanredne osjećajnosti, socijalnih motiva iz

života potlačenog naroda (zbirke *Večernje pjesme*, 1879, *Jutarnje pjesme*, 1880, *Boje i pjesme*, 1884, *Zlatna barka*, 1893, *Labud*, 1916), ljubavnih (zbirka *Vrtlar*), religioznih tema (*Žrtvene pjesme*, 1910).

U dramskom radu (*Čitra*, 1894, *Kralj tamne odaje*, *Pošta*) služi se simbolističkim formama i alegorijski obrađuje odnose čovjeka prema božanstvu.

Izdao je zbirku pripovijedaka *Galpaguččha* (1929), romane *Brodolom*, 1901, *Dom i svijet*, 1916, i dr.

Godine 1913. dobio je Nobelovu nagradu za književnost.

TALENAT (grč. tálanton; lat. talentum starogrčka novčana jedinica i jedinica za mjerenje težine), na području književnosti označava književnika stvaraoca koji pronalazi nove teme i likove te piše novijim, književno svježijim rječnikom i jezikom. Književni talenti redovno su stvaraoci značajnih književnih djela. Oni stvaraju nove izražajne mogućnosti, otvaraju nove književne putove; oni su *novatori*. Talentirani književnici nastupaju izvornim, originalnim stvaralačkim koncepcijama, za razliku od *epigonâ* (grč. epigone podmladak) koji preuzimaju teme, likove i stilske postupke iz ranijih razdoblja ili od drugih književnih stvaralaca. Kod epigona se često susreće pojava *plagijata* (lat. plagium otmica čovjeka), kada se preuzimaju bilo koji sastavni elementi književnog djela, a da se to ili prikriva, ili na bilo koji drugi način prešućuje.

TANKA (pjesma od pet stihova, a pojedini stihovi po 5, 7, 5, 7, 7 slogova) i *haiku* (tercet sa svega 17 slogova, i to 5, 7, 5), japanski oblici, prodiru u evropske književnosti preko američke.

Lijep primjer *haiku* daje stari japanski pjesnik:

Gle bilje proljeća:
tragovi snova
bezbrojnih ratnika.

TASSO TORQUATO (1544—1595), talijanski pjesnik, utjecajna književna ličnost i izvan Italije. Živio je na dvorovima vladara i visoke aristokracije. Dopisivao se s mnogim suvremenicima (oko 1700 pisama). Autor je romantičkog epa *Rinaldo* (1565) te pastirske igre *Aminta* (1573), koju je još iz rukopisa preveo hrvatski književnik Dinko Zlatarić (pod naslovom *Ljubmir*, 1580). Pisao je lirske pjesme (više od 2000 pjesama); veći su broj ljubavne *(Rime)*, ali je Tasso naročito mnogo njegovao i oblik madrigala s melankoličnim ugođajima.

Tassovo glavno djelo *Oslobođeni Jerusalem*, epski spjev u 20 pjevanja u oktavama (dovršen 1575), jedno je od značajnih književnih djela koje je snažno utjecalo u evropskoj književnosti (kod nas na djelo *Osman* Ivana Gundulića, v.). Tema se odnosi na oslobođenje Kristova groba u povodu kršćanskih pobjeda nad Turcima (povijesni događaj prve križarske vojne 1099. pod vodstvom Gottfrieda Bouillonskog). Tasso je vrlo uspješno povezao u jedinstvenom tonu i usklađenoj poetskoj slici klasičke elemente sa slobodnim renesansnim shvaća-

njem i moralnim okovima protureformatorskog duha. Istovremeno je svoje djelo prožeo nenametljivom tugom i dubokim osjećajima; tu je kao pjesnik najjači. U jezičkom izrazu služi se snažnim kontrastima i time donekle anticipira novo književno i umjetničko razdoblje baroka (v.). Pod pritiskom oštrih zamjerki katoličke kritike Tasso je napisao i novu verziju svoga životnog djela pod naslovom *Osvojeni Jeruzalem* (1587—1592), približujući se više gledištima protureformacije.

TASSONI, ALLESANDRO, v. Ep.

TAUTOLOGIJA (grč. tautó isto, lógos riječ), stilska figura gomilanja riječi sličnog značenja sa zadatkom da što obuhvatnije predoči pjesnikovu čuvstvenost. Ponavljanje sličnih svojstava ili pojmova potpunije izražava konkretna uzbuđenja.

Pođem, klecam, idem, zastajavam.

J. J. Zmaj, *Đulići*

Tautologija je bliza gradaciji (v.) i hiperboli (v.). Uz termin tautologija spominje se često i pleonazam (grč. pleonázo imam napretek), koji se određuje kao gomilanje istoznačnih riječi u govoru; katkada sa stilskim efektom, a katkada nepotrebno.

TEATROLOGIJA, v. Kazalište.

TEHNIKA BIJELO-CRNO, v. Polarizacija.

TEKSTOLOGIJA (lat. textus od texere tkati, splesti; grč. lógos nauka), naučna disciplina unutar nauke o književnosti (v.), koja ispituje sve okolnosti uspostavljanja ispravnoga i najpotpunijeg tek-

sta književnog djela. Tekstološko se izdavanje zasniva na svestranom proučavanju čitavoga tekstovnog materijala jednoga književnog djela, od prvotne do posljednje nastale verzije: uzimaju se u obzir sva izdanja autorova kao i sva izdanja drugih izdavača.

Tekstolog otkriva ispravni i najvredniji tekst različitim metodskim postupcima i uzima u obzir rezultate nauke o književnosti i svih njenih područnih disciplina.

TEMA (grč. théma stavak), područje života koje je pisac odabrao za osnovu svoga djela. Nekada je tema djela i problem koji pisac postavlja u osnovu svoga djela. Postoji glavna tematska cjelina, a uz nju i manje koje su podređene glavnoj.

TENDENCIJA (lat. tendere težiti za čim), u književnom djelu očituje se u glavnoj misli koju autor razvija, u načinu izbora građe, u određenom prikazivanju likova. Ne može nijedno djelo biti bez svoje, unutarnje tendencije.

Pojačano naglašavanje ideje, tendencije, u djelu djeluje na uniformiranje, ujednačavanje umjetničkog postupka. Takav postupak nalazimo u onim djelima u kojima se namjerno ističe neki politički ili filozofski ideal (v. Književnost).

TENDENCIOZNA KNJIŽEVNOST, v. Književno djelo.

TEODOSIJE, v. Biografija.

TEOKRIT, v. Idila.

TEORIJA KNJIŽEVNOSTI, v. Nauka o književnosti.

TEORIJA PJESAMA, v. Epika.

TERCET, v. Trostih.

TERCINA (Danteova tercina ili terza rima), trostih ili tercet, sastavljen redovito od jampski intoniranih jedanaesteraca (koji se zovu endecasillabo, v.). Stvorio ga je Dante Alighieri (v., 1265—1321) u svojoj poemi *Božanstvena komedija.*

TERENCIJE, Publije Afer, v. Komedija.

TEVFIK, MEHMET, v. Nasrudin-hodža.

TEZA, v. Versifikacija.

TIBUL, v. Elegija.

TILL EULENSPIEGL (Til Ojlenšpigel), vrlo poznato i vrijedno anonimno djelo njemačke književnosti iz početka XVI st. (objavljeno 1515), zbirka šaljivih zgoda nazvana po glavnom junaku, poznatom šaljivdžiji, podvaljivaču i rugalici.

Till je povijesna ličnost, seljačkog je porijekla; živio u prvoj polovini XIV st.

Zbirka sadrži niz anegdota iz pučke predaje, iz malograđanske i građanske sredine. Ne potječu sve iz istog vremena i mjesta, jer je jezička osnova zbirke različita, a vezana je za različite sredine i različite jezičke osobine. Prikazuje se život Tillov od rođenja do smrti i u tom se rasponu iznose bogato i raznoliko dogodovštine glavnog junaka u svim mogućim životnim situacijama. Till se smiono izruguje bogatim i moćnim, slobodno izražava svoje simpatije za male i skromne ljude. Uzimajući često pozu tobožnje budale on se drsko i javno izrugava ljudskoj uobraženosti i ograničenosti. Zbirka je u punom smislu prava pučka knjiga — među

najznačajnijim u svjetskoj književnosti — koja je prenosila književne motive, ali i vrlo uspješno širila humane i progresivne ideje.

Kasnije su mnogi književnici upotrijebili neke motive i sâm lik Tillov za svoja djela (npr. De Coster, v., Gerhard Hauptmann i dr.).

TIP (grč. týpos oblik, biljeg), lik u književnom djelu koji sadrži neke karakterne crte stanovite grupe ljudi. I lik koji saopćuje misli i ideje određnog razdoblja ili društvenog sloja.

Tip predstavlja i karakter s određenim značajkama, koji se vrlo često vraća u dramama (npr. u commedia dell' arte, u komediji karaktera), kao i u ostalim književnim oblicima. Tipizirajuće prikazivanje nužno vodi do negiranja individualnosti u osobama, teži k uopćavanju ljudskog te idealiziranju, što je stvarno daleko od spontanog, umjetnički slobodnog uobličavanja ljudi i života.

TIPIZACIJA, v. Roman.

TISUĆU I JEDNA NOĆ (ar. Alf lajla valajla), zbirka priča na arapskom jeziku, jedno od najvrednijih anonimnih djela u svjetskoj književnosti. Sastoji se od bajki, manjih romana, novela, ljubavnih, šaljivih i pustolovnih dogodovština, legendi, humoreski, anegdota.

Okvir i okosnicu zbirke čini priča o lijepoj i mudroj Šahrazadi (Šeherezadi) koja uspijeva svake večeri da priča novu i zanimljivu priču kralju Šahrijaru i time spasava od smrti svoju sestru, ženu kraljevu. Na početnu priču nadovezuju se druge, i tako zbornik čini kompozicijsku cjelinu. Djelo je snažno utjecalo na svjetsku književnost

prenošenjem književnih motiva i mnogim stilskim postupcima.

Djelo nije u svemu jedinstveno jer se do konačne redakcije mijenjalo i nadopunjavalo. Pojedini dijelovi i mitovi porijeklom su iz indijskih, perzijskih i arapskih vrela. Jedno od pouzdanijih prvih vrela zbirke nalazi se u knjizi *Hesar Efsaneh* (tj. Tisuću priča). Oko 800. g. prevedena je u Bagdadu na arapski. U to su vrijeme vjerojatno ušle u zbirku i anegdote o Harun al Rašidu. Oko 1200 g. zbirka se nalazi u Kairu, proširuje se nekim novim anegdotama, ali se uglavnom u to vrijeme već učvršćuje i konačna redakcija. Okvirna pripovijetka bila je poznata u Italiji već u XIV st., a prve prijevode (1704—1717) u Evropi dao je Francuz A. Galland.

TOK SVIJESTI, v. Proza.

TOLLER, ERNST, v. Drama, Ekspresionizam.

TOLSTOJ, LAV NIKOLAJEVIČ (1828—1910), veliki ruski pripovjedač, romanopisac, dramatičar, društveni reformator. Nemirna života, u stalnim nesporazumima s društvom i bližom okolinom, bio je književnim djelom i životom u središtu pažnje ruske i evropske javnosti. Za svoje vrijeme i kasnije generacije značajna i utjecajna ličnost.

Tolstoj je nastupao oštrom i strasnom kritikom državnoga, društvenog i crkvenog uređenja *Crkva i država,* 1882). Postavlja prvobitno kršćanstvo iz evanđelja kao najviši ideal (*Ispovijed,* 1879—1882, *U čemu je moja vjera,* 1884); ističe kao osnovni princip u društvenom životu pasivno ne-

protivljenje zlu i moralno usavršavanje pojedinca. Slično grčkom filozofu Platonu (v.), mnogo vjekova ranije, i Tolstoj traži da umjetnost počiva na filozofsko-didaktičkom osnovu, da bude poticaj u moralnom smislu i doprinos moralnom usavršavanju (*Što je umjetnost,* 1897).

Međutim, kao stvaralac-umjetnik Tolstoj je bio znatno širi i dublji od svojih teorijskih koncepcija; srodan je u tome pogledu Balzacu (v.). Stvarao je djela spontano i prema umjetničkoj savjesti, donoseći punu poetsku istinu, neizmijenjenu i nedotjeranu prema teorijskim postavkama. Njegova se mišljenja, sasvim prirodno, naslućuju u općim okvirima djelâ, od kojih je Tolstojeva prosvjetiteljska težnja najvidljivija, no ona nisu nametljiva i ne prethode umjetničkom ostvarenju.

U trilogiji *Djetinjstvo* (1851—1852), *Dječaštvo* (1852—1854), *Mladost* (1855—1856), autobiografski prikazuje psihički i moralni razvitak mladog čovjeka. U *Sevastopoljskim pripovijestima* (1855) osuđuje ratna divljanja. I u nizu drugih pripovijedaka (*Pučke pripovijesti,* 1881—1886) Tolstoj će izabrati takve teme na kojima će moći razviti svoje filozofijske poglede.

U najznačajnijem djelu *Rat i mir* (1864—1869) Tolstoj na građi iz Napoleonovih ratova u Rusiji, u vremenu od 1805—1812, razvija svoju najpotpuniju sliku svijeta s pogledima na život, društvo, osnovne ljudske vrijednosti. To je jedinstven primjer romana-epopeje u kojemu je umjetnički zrelo i dorađeno dana punoća povijesnog razdoblja.

Roman *Ana Karenjina* (1873—1877) obrađuje, doduše, problem braka i obitelji, ali je Tolstoj u njemu najpotpunije zahvatio u suvremene ekonomske i socijalne probleme Rusije. U djelu *Uskrsnuće* (1889—1899) Tolstoj je našao najzahvalniju temu za svoju vjersku problematiku, ali je istovremeno dao i potresnu sliku ruskog društva.

Za stilski postupak Tolstojev značajno je postojanje tzv. dvostrukog kolosijeka. U istom se djelu iznose paralelno dvije fabule, dvije fabularne linije, koje se dopunjuju i ukrštavaju, a punoća djela moguća je samo u njihovoj umjetničko-stvaralačkoj sintezi. Za stvaraoca Tolstoja, nedostižnog analitika i ingenioznog mislioca, upravo takav plan široko zasnovanog razvijanja tematike bio je jedino primjeren da bi mogao uspješno razviti svoju umjetničku istinu.

Dramski se rad (*Vlast mraka,* 1886, *Plodovi prosvjete,* 1886—1889, i dr.) više nalazi u okvirima Tolstojevih moralnih preokupacija.

TRAGEDIJA (grč. tragōdia, trágos jarac, ōdè pjesma), vrsta ili oblik dramskog djela u kome se sukob između glavnoga lika kao nosioca ideje ili načela i njegove okoline, društva ili suprotnih snaga završava neizbježnom smrću glavnog lika. On je od početka do završetka radnje nepokolebljiv, dosljedan i svjestan veličine svoga cilja; u njegovu životnom idealu nema odstupanja ili pogađanja, nego se razvija jednak i neizmjenljiv uspon do konačne lične propasti. S vremenom i postepeno došlo se do toga da se lična nesreća i nenadana smrt izjednačava s nazivom tragedija.

Tragički lik ustrajava u svome cilju ili ideji iz dubljih, neprevladivih razloga: kod antiknih naroda, i posebno Grka, to su sudbinske ili božanske sile, a kasnije velike ljudske strasti, težnje, ideali. Već je grčki filozof Aristotel (384—322. st. e.) govorio da glavni lik tragedije strada zbog svoje vlastite *tragičke krivnje* (v. Tragika). Pročišćenje i smirenje osjećaja nakon odluke zove se *katarza* (v.).

Tragički se lik sukobljuje sa svim suprotnim ličnostima i potpuno oprečnim nastojanjima i očituje se u nepomirljivom i strasnom zalaganju za svoju ideju i svoju sliku svijeta. U značajnim književnim ostvarenjima uvijek je riječ o istaknutoj humanoj veličini postavljenih ideala i nedvojbenoj vrijednosti čovjekova zalaganja i lične žrtve.

Čitanje, slušanje i gledanje velike umjetnički snažne tragedije izaziva duboke i misaone doživljaje popraćene tragičkom tugom. Njen je osnovni karakter estetski, jer stvara čistoću i određenost osjećaja o veličini i ljudskoj opravdanosti žrtve glavnog lika; a probuđena čuvstva, izazvana neizmirivim sukobom i neizbježnom propašću glavnog lika, smiruju se u snažnom dojmu i spoznaji o velikim zbivanjima.

Tragedija je svojom tragičkom temom i tragičkim likom bila uvijek suptilan odraz krupnih i određenih povijesnih sukoba i shvaćanja. I samo u potpunoj društveno-povijesnoj uvjetovanosti razumljiva je u svoj svojoj složenosti.

Nije ih napisano mnogo u povijesti dramaturgije, ali ih možemo naći kod raznih naroda i u raz-

ličitim vremenima. Ne može se govoriti o jednom vrelu i jednom mjestu postanka dramske umjetnosti, a jednako ni tragedije. Nastajale su u različitim povijesnim uvjetima i odražavale različita društvena protivurječja. Najznačajniji procvat doživjela je tragedija u antičkoj, grčkoj kulturi, gdje je i dobila ime prema učesnicima u dionizijskim svečanostima, koji su nosili jarčevu kožu na leđima i pjevali pjesme u čast boga Dioniza. Ističu se tri grčka autora tragedija najvećega umjetničkog dometa i značenja.

Eshil (525—456. st. e.), grčki tragičar iz Eleuzine kraj Atene, neposredno je sudjelovao u borbama Grka protiv Perzijanaca kod Maratona i Salamine. Napisao je velik broj tragedija i drama pretežno s mitskim temama i likovima, ali je sačuvano samo sedam tragedija i neki odlomci. U tragediji *Perzijanci* obrađuje borbu perzijskog despotizma i atenske demokracije; u *Okovanom Prometeju,* koji predaje ljudima vatru i time omogućava kulturni razvoj, Eshil veliča borbu za napredak čovječanstva; u trilogiji *Orestija* prikazuje problem ljudske krivnje i odgovornosti. Eshil je mnogo učinio za napredak scenografije. Sudjelovao je u izvođenju kao glumac, redatelj, učitelj kora i glumaca, kao kompozitor melodija za korske pjesme i plesne figure. Skratio je starije dulje korske pjesme, uveo je drugog glumca, a od Sofokla je preuzeo trećeg glumca.

Sofoklo (496—406. st. e.), grčki tragičar iz Kolona, atenskog predgrađa, i suvremenik Periklova vremena u Ateni, napisao je oko 130 drama, ali je

sačuvano samo sedam tragedija i neki odlomci. Sofoklo napušta grčki mitski svijet, a teme njegovih tragedija postaju čovjek, njegovo djelovanje i njegove strasti. U *Kralju Edipu* obrađuje tragičku sudbinu Edipa koji je u neznanju ubio oca Laja i oženio svoju majku Jokastu; u tragediji *Edip na Kolonu* Sofoklo pronalazi putove da se slijepi i nesretni Edip u pratnji svoje kćeri Antigone kroz patnje smiri i opravda od svog užasnog udesa. Sofoklo je uveo trećeg glumca i time je grčka tragedija dobila svoj konačni oblik. Povećao je broj osoba u koru od 12 na 15, ali mu je smanjio značenje u izvođenju tragedije: kor kod Sofokla ne sudjeluje izravno u radnji, nego ima ulogu pasivnog promatrača i pratioca radnje, bez većeg utjecaja na nju. Stvorio je značajne dramske teme i monumentalne dramske likove (Edip, Antigona, Jokasta, Klitemnestra), koje će i kasnije dramatičari obrađivati. Grčki filozof Aristotel pisao je u svojoj *Poetici:* »Sofoklo reče da on prikazuje ljude kakvi treba da budu, a Euripid kakvi jesu.«

Euripid (485—406. st. e.), grčki tragičar iz atičke općine, suvremenik je peloponeskog rata. Od njegova obimna rada ostalo je 18 tragedija i nekoliko fragmenata. Glavna mu je tema konkretni čovjek s obilježjima općeljudske psihologije stvarnog života. U svojim tragedijama postavlja otvoreno moralne i društveno-političke probleme svoga doba i zalazi duboko u analizu duševnih previranja čovjekovih. U tragediji *Medeja* prikazuje psihologiju žene koja čini sve za svoju veliku ljubav, ali kad je prevarena i napuštena, postaje stra-

šna osvetnica, pa i ubojca vlastite djece. Probleme i psihologiju žene obrađuje i u drugim tragedijama: u *Elektri,* u *Hipolitu,* u *Hekubi,* u *Ifigeniji na Tauridi.* Euripid je bio vrlo raznolik u iskorištavanju scenskih sredstava: unosio je prologe koji su gledaocima prije gledanja i slušanja govorili o radnji tragedije; uveo je monodije i duete (to su pjevani umeci); mnogo je naglašavao muziku te je time začetnik kasnije melodrame. Sve su to bili razlozi što je Euripid bio zanimljiv, prevođen i oponašan u rimskoj književnosti (Seneka, 4. st. e.), u Italiji (Vittorio Alfieri, 1749—1803), u Njemačkoj (J. W. Goethe, v., 1749—1832, Fr. Schiller, v., 1759—1803, Fr. Grillparzer v., 1791—1872, H. Hofmannsthal, 1874—1929), u Francuskoj (J. Racine, v. 1639—1699, P. Corneille, v. 1606—1684), u Hrvatskoj (Marin Držić v., Ivan Bunić v.). I u najnovije vrijeme proširuje se utjecaj Euripida na dramatičare i romanopisce.

Shakespeare. Na razmeđu dvaju stoljeća, iz XVI u XVII st., djeluje najveći dramski pisac i najveći tragičar do naših dana William Shakespeare (Šekspir, v., 1564—1616). Koristio se dramskim i scenskim iskustvom ranijih epoha, uzimao je teme i fabule iz svih razdoblja, ali je u svemu išao svojim ličnim stvaralačkim putem i stvarao dramska djela na temelju izravnoga, neposrednog promatranja života i snaga koje u njemu djeluju. Piše tragedije i u stihu i u prozi (i povezano jedno s drugim), uvodi na scenu velik broj osoba, a glavno mu je dramsko i scensko sredstvo dijalog. U razgovorno povezanom i napetom dijalogu očituju se Shakes-

peareovi likovi kao duboko i svestrano određeni karakteri, sa svojim vlastitim životnim motivima i pogledima na društvo i svijet. Tzv. *šekspirska scena* počivala je na vrlo oskudnoj scenskoj opremi: pojedini su predmeti ili natpisi samo simbolizirali određenu okolinu, izmjenu scena ili prekidanje radnje. Svemoćni dijalog nadomještao je sve i ispunjao scenski prostor izuzetno bogatim životom. Iz velikoga i bogatog književnog opusa navodimo: *Romeo i Julija, Mletački trgovac, Antonije i Kleopatra,* i najsnažnija ostvarenja tragedije *Hamlet, Kralj Leir i Macbet.*

U velikom razdoblju francuskog klasicizma (v.), u XVII st., tragedija je ponovno dostigla značajna ostvarenja.

Pierre Corneille (1606—1684), francuski dramatičar i advokat po zanimanju, smatra se osnivačem francuske klasicističke tragedije. Započeo je književnu djelatnost komedijama, ali je najveći uspjeh postigao tragedijom *Cid* (Le Cid, 1636), koja je jedna od najznačajnijih dramskih i scenskih pojava u povijesti kazališta. Cid ima pet činova, pisan je u stihovima, ostvarena su tri tzv. aristotelovska (v.) jedinstva (mjesto, vrijeme, radnja), istaknute su naročito glavne ličnosti; ali je Corneille ipak znatno slobodnije i individualnije postupio u kompoziciji tragedije. Oslanja se na starije španjolsko kazalište, herojske legende i romanse. Likovi Rodrigue i Chimère sukobljuju se između nagona i čuvstva, s jedne strane, i težnje moralnom savršenstvu, s druge strane.

Jean Racine (1639—1699), istaknuti francuski dramski pisac XVII st., naročito je obrađivao ženske likove u svojim tragedijama: *Tebaida, Andromaha, Britanik, Ifigenija, Fedra.* Racine se strogo i do kraja držao načela triju jedinstava (vremena, mjesta i radnje); u njegovim se tragedijama mjesto ne mijenja, drama je sva u monologu junaka s vlastitim oprečnostima, nema peripetije i raspleta. Zato je glavna pažnja posvećena iznijansiranom psihološkom crtanju likova koji predstavljaju dva oprečna svijeta: svijet neobuzdanih ambicija, interesa i zaglušnih strasti, nasuprot svijetu ideala i moralnih principa. Fedra, jedan od najsnažnijih likova Racineovih, vodi tešku borbu između bezumne ljubavi prema svome pastorku i moralnih obaveza prema njegovu ocu i svome mužu.

Potkraj XVIII st. značajna ostvarenja tragedije nalazimo u djelima J. W. Goethea (*Egmont, Ifigenija)* i u djelima Fr. Schillera *(Razbojnici, Spletka i ljubav, Don Carlos, Wallenstein, Marija Stuart*). Njemačka klasicistička tragedija pisana je u šekspirovskim stihovima, slobodnijom obradom triju jedinstava, a osobito je njegovala svečani ton i plemeniti, zanosni patos.

U prvoj polovini XIX st. pojavit će se s bučnim i velikim uspjehom tragedija *Hernani* (1830) francuskog pisca Victora Hugoa (Igo, v., 1802—1885). Ovo je djelo zadržalo od ranijih tragedija obilježje tragičke krivnje glavnog lika, ali je raniji scenski i dramaturški okvir djela potpuno razbijen: napuštaju se načela triju jedinstava, a s time u vezi i osebujna struktura tragedije, obrađuje se realni

svakodnevni i historijski život na prirodan i suvremen način.

Tako je upravo ovim djelom i u ovo doba tragedija kao poseban vid dramskog djela prestala postojati. Bilo je doduše tragedija i u ranijim razdobljima, kao i u XIX st. Ima ih i kasnije, kao i u našim danima. Ali su to ili slabija ostvarenja, ili postepeno napuštaju bitno i strukturno obilježje ranije tragedije.

I sam naziv tragedija, kao književno-teoretski pojam i termin, izlazi iz suvremene upotrebe, a značenje termina tragedija upotrebljava se u smislu nesreće, neuspjeha, propasti. Tragediju nadomještava drama kao scenski i dramaturški oblik najšireg raspona i ugođaja, a od termina tragedija ostaje u suvremenoj upotrebi termin tragika (v.) u produbljenom i filozofski razrađenom značenju.

TRAGIKA (grč. tragikē' tèknē umijeće tragike, tragikós koji pripada tragediji, tragično), u antiknoj tragediji (v.) znači stradanje čovjeka u borbi za uzvišene ideale ili u borbi protiv jačih (tajanstvenih ili božanskih) snaga koje su suprotne čovjekovim težnjama.

Izvorno je tragika izvedena iz antiknog pojma tragedije, a s vremenom su tragično i tragika prošireni na svako stradanje ne samo likova u književnim djelima nego i ljudi u svakodnevnom životu. Govori se o tragici iz vlastite, unutarnje krivnje, iz plemenitoga i strasnog nastojanja za nečim boljim i plemenitijim, ili o tragici koja je proizašla iz zablude, nastranosti i nemoralnih pobuda (v. Balada, Drama, Tragedija).

TRAGIKOMEDIJA, u XVII st. karakterističan je dramski oblik koji ima ozbiljan zaplet sa sretnim završetkom, a vanjska radnja i efektne patetične situacije prevladavaju unutrašnju psihološku produbljenost. Tragika i komika prožimaju se sa zadatkom da jedno osvijetli bolje drugo, i obratno. Ili komično služi samo kao kontrast da se tragično još više naglasi, npr. u djelima V. Shakespearea. Ili je tragično ugrađeno u komičnom tako da je vidljiva podvojenost ličnosti i svijeta; npr. u djelima Molièrea (*Mizantrop, Tartuffe*). Termin je uveo Plaut (254—184. st. e.) za djelo *Amphitryo,* u kojemu je povezao bogove, kraljeve te robove.

Tragikomedija — i kao termin i kao dramski oblik — nestala je iz suvremene dramaturgije. Zadržala su se u izrazu tragikomično samo neka obilježja ranije tragikomedije.

TRAVESTIJA (lat. trans s one strane, vestire odjenuti, preokretanje, »oblačenje u drugo odijelo«), satiričko izrugivanje ozbiljnog umjetničkog djela izvrtanjem njegova sadržaja u podrugljivom obliku.

Jednom umjetničkom djelu, općenito poznatom i velike umjetničke vrijednosti, pridaje se sadržaj koji je potpuno u neskladu s formom, s namjerom da se prvotno djelo prikaže smiješnim. Travestija ima cilj da ismije djelo i da stvori ugođaj poruge i smijeha. Redovno nema veću književnu vrijednost.

Djelo *Smrt Smail-age Čengijića* Ivana Mažuranića izvrgao je ruglu i podsmijehu travestijom *Smrt babe Čengićkinje* Ante Kovačić (v. Parodija).

TRILOGIJA (grč. treîs tri, lógos govor, trilogia tri tragedije kojima su se natjecali grčki pjesnici), književno djelo u tri istaknuta i odvojena djela. Dijelovi mogu biti posebno označeni u jednom djelu, npr. *Dubrovačka trilogija* od Ive Vojnovića, ili je svaki dio napisan u posebnoj knjizi.

TROHEJ, v. Versifikacija.

TROP (grč. trópos okret, obrat), naziv za ona osnovna izražajna stilska sredstva jezika koja se upotrebljavaju u prenesenom, neobičnom i drukčijem značenju od normalnoga, standardnog: pravo i izvorno značenje prikazuje se drukčijom slikom. To znači da se dva sadržajna područja stapaju, jer se samo stapanjem bolje osvjetljuju.

Tropi su: metafora (v.), metonimija (v.), perifraza (v.), personifikacija (v.), sinegdoha (v.).

TROSTIH ili tercet (tal. terzetto treći), strofa od tri stiha. Naročit pjesnički oblik trostiha ili terceta je *tercina*, prikladna za povezano kazivanje (u Danteovoj *Božanstvenoj komediji*); sastavljena je od jampski intoniranih jedanaesteraca s posebnim rasporedom srokova.

TRUBADUR (franc. troubadour trouver nalaziti, trouveur otkrivač, pronalazač), pjevač i pjesnik ljubavnih viteških pjesama u Provensi u Francuskoj od XI do XIV st. Kao kasnije Minnesang (v.), i trubaduri su dvorski pjevači vezani na kanone i tradicije dvorskog pjesništva. Trubadur se u pjesmi obvezuje odličnoj, odabranoj ženi na odanost i višešku službu. Glavni je oblik trubadurske poezije kancona (tal. canzone pjesma), ljubavna pje-

sma od 5—10 jednako građenih strofa; najčešći stih bio je jedanaesterac, ali i sedmerci i deseterci.

TRUBAR, PRIMOŽ (1508—1586), protestantski svećenik, osnivač tiskare u Urachu, prvi poznati i značajni pisac na slovenskom jeziku. Glavna mu je misao bila da proširi i učvrsti protestantizam u Sloveniji, ali je ipak i tim radom učinio vrlo mnogo za slovensku kulturu i nacionalnu samostalnost. Sastavio je na slovenskom jeziku dolenjskog narječja *Katekizem v prozi in pesmih*, 1551, i *Bukvar* (Abecedarium z Brenzovim malim katekizmom, 1550) te neka crkveno-poučna djela, a preveo *Novi zavjet* (1557—1577). Otvorio je književnu djelatnost u Sloveniji i prvi uspješno istaknuo slovenski jezik za sve Slovence, mjesto njemačkog. S opravdanjem se Trubara naziva začetnikom i osnivačem slovenske književnosti.

TRUVERI, v. Trubadur.

TUKIDID, v. Epitaf.

TURGENJEV, IVAN SERGEJEVIČ (1818—1883), ruski pripovjedač i romanopisac, kod nas mnogo prevođen i čitan. Više godina proveo je u inozemstvu, ponajviše u Njemačkoj i Francuskoj, gdje je upoznao tadašnje vodeće književnike (Daudeta v., Maupassanta v., Mériméea v., braću Goncourt). Bio je uspješan posrednik između Evrope i Rusije i jedan od prvih ruskih pisaca priznatih na Zapadu.

Slavu i uspjeh postiže kratkim novelama *Lovčevi zapisi* (1847—1852), u kojima iznosi s velikim simpatijama zanimljive likove ruskih seljaka, za-

lažući se za njihova društvena prava i ljudsko dostojanstva.

I kad je pisao mnoge i značajne romane, Turgenjev se vraća noveli u kojoj je neposredan i ličan, jer s najviše uspjeha razvija svoja lirska raspoloženja (*Dnevnik suvišnog,* 1850, *Kralj Lir stepe,* 1870, te naročito novele s ljubavnim motivima *Asja,* 1857, *Prva ljubav,* 1860, *Proljetne vode,* 1871, i dr.).

U romanima obrađuje složenije probleme suvremenih previranja u ruskom društvu. Problemi ruskog intelektualca, njegova razvoja, uklapanja u aktivni društveni život i općeg stava prema životu, glave su teme u romanu *Rudin* (1856), zatim u romanu *Plemićko gnijezdo* (1858—1859), a donekle i u romanima *Dim* (1867) i *U predvečerje* (1860).

Širi problem odnosa starih i mladih, konzervativnih i naprednih, obrađuje Turgenjev u romanu *Očevi i djeca* (1862).

Na kraju književne djelatnosti stvara elegične, filozofski intonirane *Pjesme u prozi* (1882).

Turgenjev je nedostižni pjesnik ruskog pejzaža, koji je bitni, sastavni dio atmosfere u njegovim djelima.

TUŽBALICA (tužaljka, naricaljka), žalosna posmrtna pjesma za umrlim ili poginulim. Jedna je od najstarijih i prvobitnih pjesama kod svih naroda. Poznaju je i najprimitivniji narodi, jer je kod njih očuvana kao ustaljena, obredna pjesma posebno za poginulim istaknutim lovcima, junacima, plemenskim poglavicama. Poznaju je stari i

klasički narodi: Egipćani, Perzijanci, Grci, Rimljani. U epopejama raznih naroda, npr. u asirsko-babilonskom epu u *Gilgamešu*, u Homerovoj *Ilijadi* i drugima, tužbalica je dobila vrlo značajno mjesto. Svjetsku je slavu stekla tužbalica Andromahe i Hekabe za poginulim Hektorom u *Ilijadi*. U našoj književnosti ističe se potresnom snagom tužbalica sestre Batrićeve za ubijenim bratom u *Gorskom vijencu* P. P. Njegoša.

Mnogi su pjesnici pisali pjesme s osnovnim ugođajem tužbalice.

Ovaj je oblik pjesme naročito njegovan i razvijen u našoj narodnoj književnosti; kao takva poznata je u svim našim krajevima. Dva su osnovna tipa:

1. estradna, tj. herojska i gorštačka, namijenjena javnom slušanju, koja veliča junačku žrtvu poginulog;

2. više lična i lirska ispovijed, kao posljednji razgovor s pokojnim.

Tužbalica je u pravilu pjevana pjesma s vrlo uskim melodijskim rasponom. Unatoč tome ostavlja na slušaoce snažne dojmove kad se izvodi u odgovarajućoj sredini i u pravom času.

TWAIN, MARK (Mark Tvejn, pravo ime Samuel Langhorne Clemens, 1835—1910), američki književnik, popularni humoristički pripovjedač, mnogo prevođen i rado čitan. Promijenio nekoliko zvanja, od kojih je pilotski poziv na rijeci Mississippi ostavio dubljih tragova i u književnom djelu. Prvi uspjeh doživljava humoreskom *Slavna skočižaba*

iz Calaveraskog okruga (1865). Ironično-duhovita zapažanja o američkom turistu i evropskoj kulturi dao je u djelu *Naivčine u inozemstvu* (1869). Najpoznatija su njegova djela *Doživljaji Toma Sawyera* (1876) i *Doživljaji Huckleberry Finna* (1884). Pažnju su privukla i ostala djela: omladinski roman *Kraljević prosjak* (1882), autobigrafski *Život na Mississippiju* (1883) i satiričko-povijesni *Jenki iz Connecticuta na dvoru kralja Artura* (1889) i dr. U posthumno izašlom djelu *Tajanstveni stranac* (1916) Twain je pisac koji je napustio raniji humoristički stav a potpuno se predao pesimističkom gledanju na budućnost čovječanstva.

U američkoj književnosti Twain zauzima značajno mjesto kao oštroumni i sveobuhvatni društveni kritičar.

U

UJEVIĆ, TIN (1891—1953), pjesnik i esejist, najdosljedniji književnik-boem u našoj sredini, bizarna pojava po svom životu i potpunom izdvajanju iz javnoga društvenog života; profesionalni pisac. Prve pjesme štampa u poznatoj antologiji *Hrvatska mlada lirika*, 1914, a kasnije slijede zbirke pjesama *Lelek sebra* (1920), *Kolajna* (1926), *Auto na korzu* (1932), *Ojađeno zvono* (1933), *Pesme* (1937), *Žedan kamen na studencu* (1954), *Mamurluci i pobješnjela krava* (1956), knjige eseja *Ljudi za vratima gostionice* (1938), *Skalpel kaosa* (1938), i dr. Prevodio s francuskog (Villona v., Flauberta v., Baudelairea v., Mallarméa v., Verhaerena, Prousta v.), s engleskog (Whitmanna v., Conrada, Mereditha), s talijanskog.

Ujević je impresionirao suvremenike svojom poezijom punom izvanrednih poetskih motiva, novom dubinom životne spoznaje i izvanrednim bogatstvom poetskog izraza.

UMETNUTA NOVELA, v. Proza.

UNANIMIZAM, v. Romains, Jules.

UNGARETTI, GIUSEPPE (Džuzepe Ungareti, r. 1888), talijanski liričar, prevodilac (prevodio Shakespearea, v., Gongoru, v., Mallarméa, v., Racinea, v. i dr.). Teške dojmove iz prvoga svjetskog rata, u kojemu je sudjelovao, opjevao je u zbirkama *Sahranjena luka* (1916) i *Veselje brodolomâ* (1919). Zbirkom *Osjećaj vremena* (1933) nastupio je kao predstavnik hermetičke (v.) poezije: neočekivane slike, zvukovna sugestivnost riječi, neposredna emotivnost, u središtu su njegova poetskog izraza. Ostale zbirke: *Bol* (1942), *Obećana zemlja* (1949), *Krik i krajolici* (1952). Prevodio ga Drago Ivanišević (v.).

UNITARISTI, v. Homer.

UNUTARNJI MONOLOG, v. Proza.

USPAVANKA, v. Narodna lirska pjesma.

UTILITARISTIČKA KRITIKA, v. Kritika.

V

VAGANT, v. Carmina Burana.

VAGANTSKA POEZIJA, v. Carmina Burana.

VAKTRA, v. Šloka.

VALENRODIZAM, v. Mickiewicz, Adam.

VALERY, PAUL (Pol Valeri 1871—1945), francuski pjesnik i istaknuti esejist, jedan od najznačajnijih predstavnika hermetizma (v.) u evropskoj poeziji, unio nove poglede o pjesničkom stvaralaštvu u modernu poetiku.

U prvim proznim radovima (*Uvod u metodu Leonarda da Vincija,* 1895, *Veče sa g. Testeom,* 1896) pokušava da otkrije duhovne zakone — po uzoru na Leonarda — intelektualno, apstraktnim razmatranjima, meditacijama i matematičkim postupcima. Intelekt je jedini instrumenat za otkrivanje spoznaja u njihovu jezgru i za razumijevanje umjetničkog stvaralaštva.

U zbirkama zaključnih rasprava i članaka (*Raznovrsnosti,* 1922—1924, *Rhumbs,* 1926, 1927, 1934, *Pogledi na suvremeni svijet,* 1931, 1945) ističe svjestan i naporan intelektualni rad kao odlučan pre-

duvjet za savršeno oblikovanje umjetnine. Samo se uz potpuni napor uma i ličnog htijenja može otkriti pjesnička istina. Zato Valery odlučno ustaje protiv romantičkih teza o nadahnutom stvaranju i neodredivoj pjesničkoj inspiraciji.

Teorijske postavke mogao je Valery ostvariti u svom pjesničkom djelu jer je bio istinski pjesnik. Njegova poezija (poema *Mlada Parka,* 1917, *Album starih stihova,* 1920, i najuspjelija zbirka *Charmes* (Čari, 1922) pokazuje značajke simbolističke složenosti, duboke intelektualne misaonosti i hermetičnosti opjevanog poetskog svijeta. Valery je postavio sebi kao pjesnik zadatak i ostvario ga je: svaka pjesma treba da bude svetkovina intelekta.

Dva estetska dijaloga *Duša i ples* (1923) i *Eupalinos ili arhitekt* (1923) obrađuju probleme umjetničkog stvaralaštva u svjetlu koncepcija Valeryja.

VASILJEV, DUŠAN (1900—1924), pjesnik, prošao kroz rat, tuberkuloza ga pokosila prerano. Pjesme izašle poslije smrti: *Izabrane pesme* (1932), *Pesme* (1952). Nije mogao mimoići sumornu temu rata kojemu je bio potpunim svjedokom. Dao je iskrena poetska svjedočanstva o svojoj ličnoj sudbini i o socijalnim temama svoga doba.

VAZOV, IVAN (1850—1921), istaknuti bugarski književnik: pjesnik, pripovjedač, romanopisac, dramatičar, putopisac. U prvim decenijama XX st. vodeći bugarski književnik; snažno utjecao na druge bugarske književnike. Nacionalne i revolucionarne teme obrađuje u zbirkama pjesama *Praporci i gusle* (1876), *Epopeja zaboravljenih* (1881),

Pod salvom pobjede (1914) i dr. Više ličan i intiman bio je u zbirkama *Majska kiša* (1880), *Zvuci* (1893), *Pjesme skitnice* (1899), *Julska kiša* (1917) i dr.

Vazov je vrlo važan kao romanopisac. Djelo *Pod igom* (1889), najznačajniji bugarski povijesni roman, otvorio je u bugarskoj književnosti povijesne teme i proširio značenje pejzaža u karakterizaciji likova.

Pisao je povijesne drame *(Borislav*, 1909, *Ivajlo*, 1911) te putopise iz Italije, Švicarske i Francuske.

VEDA (Znanje), ili vedska književnost, opširni i različiti spisi u stihu i prozi, nastali u Indiji u razdoblju od 1500—600. st. e., a do V st. st. e. potpuno dovršeni. Najznačajniji i najstariji dokumenat o staroj indijskoj mitologiji, kozmogoniji, religiji, vjerovanju, životu i običajima naroda. Prenosio se usmenom predajom i očuvan u dobrom stanju.

Veda sadrži četiri zbirke: *Rgveda, Samaveda, Jadžurveda, Atharvaveda.* Svakoj su dodane *Brahmane*, spisi obrednih propisa i alegorično-mističnih tumačenja. Uz obredne i magičke tekstove u zbirkama su očuvani primjeri stare indijske poezije. U zbirci *Rgveda* nalaze se uz neke svjetovne pjesme ponajviše himne bogovima koji su prikazani kao antropomorfirane prirodne pojave (sunce, grom, zora, nebeske pojave i sl.). Magijska poezija, povezana s pučkim vjerovanjima i bajanjima drugih naroda, nalazi se u zbirci *Atharvaveda.* U najmlađem dijelu vedske književnosti, u zbirci *Upanišad*

(Tajna nauka), koja se naziva i *Kraj Vede* (Vedânta), nalaze se teološki i filozofski spisi.

Veda, ili vedski spisi, smatraju se i danas u Indiji svetim knjigama i neprikosnovenim vrelima vjerskih shvaćanja.

VELTŠMERC, v. Weltschmerz.

VERGA, GIOVANNI, v. Verizam.

VERGILIJE, PUBLIJE MARON (Publius Vergilius Maro, 70—19. st. e.), veliki rimski pjesnik, suvremenik Julija Cezara (v.), Cicerona (v.), Horacija (v.), cara Augusta. Svojim književnim djelom (motivima, tematikom, oblicima i stilskim postupcima) neprolazno utjecao na sve evropske književnosti. Kod nas mnogo prevođen. Zbirkom od deset pjesama *Bukolike* (Pastirske pjesme, kasnije u rukopisima nazvane *Ekloge*, v., 42—39. st. e.) učvršćuje tradicionalni oblik pastirske idile u kojoj pastiri u krajoliku legendarne Arkadije (v.) vode dijaloge i monologe; uz mitološke i izmišljene likove javljaju se i suvremenici, te neke pjesme imaju karakter političke alegorije. Glavni je kvalitet pjesama u potpuno novom i poetskom doživljavanju pejzaža, koje će snažno djelovati na kasnije književnike.

Didaktički ep *Georgike* (O ratarstvu, 37—29. st. e.) u četiri knjige o poljodjelstvu, voćarstvu i ostalom drveću, stočarstvu i pčelarstvu, iznimna je pjesma prirodi, radu u polju i ljubavi prema rodnoj grudi. Prema dotjeranosti izraza i poetskim slikama smatra se najboljim djelom Vergilijevim.

Svjetski poznato djelo *Eneida*, junački ep u 12 knjiga (ukupno 9896 stihova, izašlo poslije auto-

rove smrti), pjeva o prošlosti i slavi rimskog naroda. Inspiriran Homerovim epovima *Ilijada* i *Odiseja,* Vergilije je preuzeo kompozicionu shemu starogrčkih epova, zatim mnoge stilske postupke, ali je uspio da stvori samostalno i istaknuto djelo u rimskoj književnosti. Ujedno i klasičan primjer epa (v.) i epskog stila (v.).

VERIZAM (lat. verus; tal. vero istinit), izrazito talijanska forma naturalizma (v.) Književni pravac koji je težio za što potpunijim i istinitijim prikazivanjem ljudi, njihove okoline, motiva djelatnosti i njihovih osnovnih psiholoških karakteristika. U bitnom podudaran s evropskim naturalizmom, verizam je razvio i neke svoje odvojene značajke: odnos pisca prema temi i likovima nije bio u svemu znanstveno i dokumentarno hladan, kako su zahtijevali evropski teoretičari naturalizma (E. Zola), nego je autor pokazivao otvorene naklonosti prema svijetu izrabljivanih, pobijeđenih i odbačenih. U stilskom pogledu verizam je težio govornom i razgovornom jeziku, jezičnim kovanicama i regionalističkoj tematici.

Najjači i najuspješniji predstavnik verizma bio je talijanski pripovjedač Giovanni Verga (Džovani Verga, 1840—1922), pjesnik oporog života i izrabljivanog seljaka na otoku Siciliji, autor poznate novele *Seosko viteštvo* (Cavalleria rusticana, 1863), koju je sam vrlo uspješno dramatizirao i prema kojoj je muzičar Mascagni komponirao istoimenu operu.

VERLAINE, PAUL (Pol Verlen 1844—1896), značajni francuski liričar. Nesretna i nesređena ži-

vota; pucao iz revolvera na svog prijatelja pjesnika Rimbauda i dvije godine proveo u zatvoru. Počeo je književnu djelatnost u krugu parnasovaca (v.), ali se razvio u jednog od najznačajnijih pjesnika simbolizma (v.). Svestrano utjecao na poeziju u evropskim književnostima. Prve zbirke *Saturnijske poeme* (1866) i *Galantne svetkovine* (1869), zatim svadbena zbirka *Dobra pjesma* (1870) te najvrednija ostvarenja *Romanse bez riječi* (1874) i *Razboritost* (1881) otvorile su izvanredni poetski svijet suptilnog lirizma, iznimnih ugođaja, potresnih ličnih ispovijedi i potpune formalne dotjeranosti. Djelom *Art poétique* (1874) i tezom »muzika prije svega« razvio nove teorijske postavke o pjesničkom stvaralaštvu i dao vrijedne doprinose modernoj poetici (v.). Verlaineova proza *(Moja bolovanja,* 1891, *Moja tamnovanja,* 1893, *Ispovijedi,* 1895) više je značajna za razumijevanje pjesnikove ličnosti.

VERNE, JULES (Žil Vern, 1828—1905), francuski pisac, osnivač i jedan od najznačajnijih predstavnika naučno-utopijskog romana. Pokušao je kao dramatičar, ali slavu stječe romanima *Pet sedmica u balonu* (1863), *Put oko svijeta za 80 dana* (1872) i prije svega trilogijom *Djeca kapetana Granta* (1866), *Dvadeset tisuća milja pod morima* (1870), *Tajanstveni otok* (1875) i dr. Verne je u svojim djelima otvarao poglede u fantastični svijet prirode, smiono je anticipirao mnoga kasnija naučna otkrića, a o svemu je pripovijedao zanimljivo. Odigrao je vrlo veliku ulogu u populariziranju mnogih naučnih pogleda. Stekao je svjetsku slavu

novošću tema, zanimljivim likovima i opisom neobičnih ambijenata.

Poslije J. Vernea naučno-utopijski roman silno se razvio. Osobito sretnu tematiku pružala su novija naučna otkrića, posebno istraživanje planetarnog svijeta, podmorskog života i sl.

VERS (lat. versus okretanje), unutar pjesme metrički i ritmički zatvorena jedinica; latinski naziv za *stih* (v.). Na slovenskom jeziku imamo *verz*, a stariji hrvatski naziv u dubrovačko-dalmatinskoj književnosti glasi *veras, versi*, »v versih složena«. Dinko Ranjina (XVII st.) preveo je taj naziv kao *oranj*.

U starijoj poetici termin stih bio je opreka terminu proza: govorilo se o djelima u stihu i o djelima u prozi. Katkada je stih imao značenje strofe; u crkvenom jeziku stih Biblije (versiculus) u njenom stihovanom obliku znači potpunu strofu, tj. strofa se naziva stihom.

Naziv versus u uskoj je vezi s upotrebom pera pri pisanju i njegovu okretanju, kad se prelazilo na novi red.

VERSIFIKACIJA (lat. versus stih, facere praviti), noviji naziv za svu djelatnost oko slaganja i pisanja stihova kao i za samu zakonitost pravljenja stihova; prevodi se i kao stihotvorstvo. Često zamjenjuje u svemu raniji naziv metrika, a katkada se upotrebljava samo kao naziv za suvremene poglede o tvorbi, svojstvima i zakonitostima stiha. Isticanje pojedinih elemenata iz strukture stiha kao najvažnijih za svu složenost problema oko stiha te postavljanje samostalnih versifikatorskih zako-

na za pojedine jezike, dovodilo je do različitih versifikatorskih ideja ili sistema versifikacije. Povijesni pregled i na ovom području pokazuje mijenu i smjenu različitih gledišta.

Kvantitativna versifikacija (nazvana *antičkom, klasičkom, metričkom* i *muzičko-govornom*) izgradila se ponajviše u starogrčkoj, a zatim u latinskoj poeziji. Kasnije nalazi djelomične potvrde i u drugim književnostima. Tu je temelj stihu pravilna izmjena dugih i kratkih slogova, a poezija je u vezi s pjevanjem, melodijom. Osnovna jedinica mjerenja u stihu jest *stopa* ili mjera koju čine po nekoliko kratkih i dugih slogova. Izgovor dugog sloga traje dvaput duže od izgovora kratkog; dužina trajanja ovoga naziva se *mora* (lat. mora zadržavanje, trajanje). Metrički dugi slog zove se *arza* (grč. ársis dizanje), jako vrijeme ili podizanje, i obilježava se znakom duljine (—); metrički kratki slog zove se *teza*, slabo vrijeme ili spuštanje, i obilježava se znakom kratkoće (V). Postoje i neodređeni i opći slogovi koji mogu prema potrebi biti dugi ili kratki.

Stopa. Metričari navode velik broj vrsta stopa. Najčešće se spominju:

trohej — V
jamb V —
daktil — V V
anapest V V —
spondej — —
amfibrah V — V

Po nekoliko stopa, većinom osnovnih, čine *metar* (grč. metron mjera), tj. razmjer ili mjerilo. Po-

stoje različiti nazivi za različite metre, ali se ne upotrebljavaju jednoznačno; jedan je od najčešćih *pentametar* (ili petostopac, stih od pet stopa) i *heksametar* (stih od šest stopa).

Silabička versifikacija (grč. syllaba slog), smatra važnim da isti broj slogova bude u svim stihovima. Zato se po broju slogova razlikuju tipovi stihova: četverac, peterac, šesterac, sedmerac, osmerac, deveterac, deseterac, jedanaesterac, dvanaesterac, trinaesterac, četrnaesterac, petnaesterac, šesnaesterac; rjeđe sedamnaesterac i osamnaesterac, npr. u našim *bugaršticama*. Doslovno i strogo silabički stih teško je zamisliti, jer se silabičnost, tj. određen i stalan broj slogova u doslovnom smislu sasvim iznimno javlja. Njemu se u pravilu pridružuje i određeni stalni raspored naglasaka u stihu.

Tonska versifikacija (nazvana i *akcenatskom* ili *kvalitativnom*), prihvaća osnovne postavke kvantitativne versifikacije (izmjena dugih i kratkih slogova u stopi, raspored stopa u stihu, posebno organizacija stihova u veće jedinice, u strofe, veći dio terminologije), ali prvotnu važnost daje stalnom rasporedu naglasaka u stihu. Znakovi ovdje znače naglašene i nenaglašene slogove, a ne duge i kratke.

Postoje dva smjera u tonskoj versifikaciji u odnosu prema stihu:

1. čisti tonski stih: nije važan broj slogova; stalan je samo broj naglašenih slogova, a broj i mjesto nenaglašenih slogova može varirati;

2. silabičko-tonski stih: povezuju se i prožima-

ju postavke tonske i silabičke versifikacije. Zadržani su neki stariji, klasički termini (trohej, jamb, daktil, amfibrah, anapest), a oni koji se ne mogu primijeniti, napušteni su.

Suvremeni pravci u poeziji, počevši od moderne (v.), često razbijaju metričku i sintaktičku cjelovitost ranijeg stiha, te jednu rečenicu dijele u dva stiha, a katkada i u više stihova. Tako su nastale dvije metričke pojave: a) opkoračenje (franc. enjambement, anžambman), kad se u drugi stih prenosi dio rečenice; b) prebacivanje (franc. rejet, reže), kad se u drugi stih prebacuje samo jedna zaostala riječ. Iz klasičke metrike zadržali smo i termin *cezura* (lat. caesura, usjek), presjek, za koji se često kaže odmor, stanka, pauza. Cezura je stalna granica među riječima iza nekog sloga, provedena kroz sve stihove neke pjesme. Osobito je čvrsta u narodnoj pjesmi, gdje je često i odmor, jer melodija koja prati stih uvjetuje taj odmor. Novija poezija izbjegava i lomi tako smještenu cezuru i time postiže vrijedne stilske efekte.

Novija proučavanja zakonitosti stiha, naročito od moderne, u mnogočemu odstupaju od ranijih postavaka. Problemi stiha mnogo su složeniji jer se više ne može raditi samo o vidljivom i izmjerljivom redu u stihu, nego o čitavom skupu problema pjesničkoga i jezičkog stvaralaštva. Priroda i struktura svakog jezika uvjetuju specifične zakone stvaranja stiha, koji se ne mogu uvijek i u svemu poistovetiti s metričkim pojavama u drugom jeziku. Zato suvremena nauka o stihu, ili versifikacija, rado ističe opravdanu tvrdnju da ne postoji

i ne može postojati jedan jedini versifikatorski sistem koji bi do kraja objasnio sve probleme u vezi sa stihom.

VIAGGIO IN DALMAZIA, v. Naturizam.

VIDA, GIROLAMA, v. Palmotić, Junije.

VIDAKOVIĆ, MILOVAN (1780—1841), srpski romanopisac i pjesnik prve polovice XIX st. Pisao je slavenosrpskim jezikom ne prihvatajući Vukove ideje. U romanima *Usamljeni junoša* (1810), *Ljubomir u Elisiumu* (1814), *Kasija carica* (1827) i dr. iznosio je fabule nevjerojatnih događaja, dalekih od stvarnosti njegova društva. Bez umjetničke vrijednosti, privlačili su Vidakovićevi romani čitalačku publiku svojom namještenom romantikom i zanimljivim zapletima.

VIDMAR, JOSIP (r. 1895), slovenski književni kritičar i esejist. Izdavao časopis *Kritika,* posvećen samo kritici (1925—1926). O mnogim slovenskim književnicima (o Prešerenu, Levstiku, Cankaru, Župančiču, Gradniku i dr.) izrekao meritorne sudove, a pisao i o najznačajnijim svjetskim književnicima. Objavio je kritike, studije, eseje (*Kulturni problem slovenstva,* 1932, *Oton Župančič,* 1935, *Literarne kritike,* 1951, *Meditacije,* 1954, *France Prešeren,* 1954, i dr.).

Značajan je Vidmarov prevodilački rad s ruskoga, engleskog, njemačkog.

Kao dramaturg kazališta preveo je više od 20 kazališnih komada.

VIDRIĆ, VLADIMIR (1875—1909), po zanimanju advokatski pripravnik. Malo je pisao (jedina zbirka *Pjesme,* 1907), ali je vrlo izrazit i značajan

pjesnik. Po vanjskom okviru svojih motiva pjevao je ponajviše o prošlosti: nižu se slike iz antiknog života (Egipćana, Židova, Grka, Rimljana), iz španjolske prošlosti, prisutna je srednjovjekovna tematika, a mnogobrojne su slike pejzaža. Ali tu se kriju obilježja Vidrićeva stava: na taj način snažnije pjeva o problemima svoga doba i svoje generacije. Jednostavnim izražajnim sredstvima i naglašenim slikarskim elementima izrazio je svoja napredna uvjerenja (*Gonzaga, Jezuiti, Dva levita*), teški problem hrvatske emigracije (*Roblje*), klasne napetosti u društvu (*Ex Pannonia*). Najsnažnije se doimlju u njegovoj poeziji slike prirode i pejzaža, ugođaji životne radosti, dionizijski zanosi za ljepotu, vino, užitak (*U oblacima, Jutro, Elije Glauko, Na Nilu, Romansa, Perun*).

Vidrićeva poezija ima svoju dubinu i kvalitete po kojima je odmah dobila puno priznanje.

VILLON, FRANÇOIS (Fransua Vilon, 1431. ili 1432. — poslije 1463), francuski liričar, prvi u francuskoj književnosti koji u potpunosti otvara svijet duboke lične čuvstvenosti i u vlastitom senzibilitetu odražava svoje nemirno i mutno vrijeme. Krajnje nesređena života (pripisuju mu se krađe i ubojstvo), prvi je opjevao boemu (v.) i krajnju ljudsku bijedu. Najpoznatiji je s baladama. Balade se ističu čestim refrenima koji postižu snažne dojmove svojom neobičnošću u emotivnom i muzičkom smislu. Raznolikost ugođaja i dubinu zapažanja naročito je ostvario u *Baladi obješenih,* u kojoj je potresno opjevao vlastitu situaciju pred vješanjem. Napisao je *Mali testament* (1456), s os-

novnim ugođajima ironije i životne radosti, te *Veliki testament* (1461), najvrednije svoje djelo s motivima o sudbini i bijedi čovjekova života.

VITEZ, GRIGOR (r. 1911), pjesnik (zbirke *San boraca u zoru*, 1948, *Pjesme*, 1950, *Naoružane ruže*, 1955, *Povjerenje životu*, 1957, *Kad bi drveće hodalo*, 1959, *Kao lišće i trava*, 1960), vrlo uspješan prevodilac (ponajviše s ruskog), uredio *Zbornik recitacija* i *Lirika Slavonije*, jedan od najuspješnijih dječjih pjesnika (zbirke *Vesele zamke*, *Prepelica*, *Sto vukova* i dr.).

VITEZOVIĆ, PAVAO RITTER (1652—1713), predstavnik je novih prosvjetiteljskih nastojanja u Hrvatskoj, jedan od prvih naših profesionalnih književnika. Obavio je vrlo koristan posao za svoje vrijeme kao pjesnik, povjesničar (od nekoliko povijesnih djela na latinskom jeziku ističe se spis *Croatia rediviva*, 1700, te prva sustavna povijest Srbije *Serbia illustrata*), štampar, izdavač, leksikograf (od velikog hrvatsko-latinskog i latinsko-hrvatskog rječnika u rukopisu ostao je samo latinsko-hrvatski dio), urednik kalendara, jedan od prvih sakupljača folklorne građe (u djelu *Priričnik aliti razliko mudrosti cvitje*, 1702, slobodno prerađuje mnoge narodne poslovice). Bavio se pravopisnim pitanjima, predlagao je uvođenje jedinstvenog (štokavskog) narječja. Vrlo je mnogo radio na zbližavanju jugoslavenskih naroda i na njihovu međusobnom kulturnom upoznavanju.

Za književnost je značajno djelo *Odilenje sigetsko* (1684 i 1685), složeno od više tematskih zaokruženih pjesama, a posvećeno borbi i obrani utvrde

Sigeta. U pojedinim pjesmama iznose se ponajviše rodoljubna, tužna razmatranja o sudbini naših krajeva i ljudi; zato se takav oblik pjesme naziva terminom *lamenti.*

Veliko je značenje Vitezovića u širini njegovih namjera i pothvata, od kojih su se neka kasnije i ostvarila.

VITMAN, W., v. Whitman, W.

VLAISAVLJEVIĆ, VLADO (1900—1943) pjesnik, nesređeno živio, izlagao se velikim oskudicama i alkoholu. Objavio knjigu pjesama *Kruha i srca* (1938) i proze *San i java* (1941). Godine 1957. izašle izabrane pjesme pod naslovom *Balada o Tounjčici,* koja je zbirka dobila naslov po najboljoj pjesmi, iznimno bogatoj svježim metaforama.

VODNIK, VALENTIN (1758—1819), po zanimanju svećenik, vrlo je zaslužni nosilac, organizator i širitelj prosvjetiteljskih ideja u Sloveniji. Višegodišnji je urednik kalendara za seljaštvo. Pisao je pjesme (zbirke *Pesmi za pokušino,* 1906, *Pesmi za brambovce,* 1809) u izvornom slovenskom jeziku s oslonom na metriku i ugođaje narodne pjesme. U pjesmama je veličao narodnoga slovenskog čovjeka i time vrlo mnogo pridonio buđenju nacionalne svijesti u teškom povijesnom času. Pozdravio je rušenje austrijske vlasti i dolazak Napoleona u značajnoj pjesmi *Ilirija oživljena.*

VODUŠEK, BOŽO (r. 1905), slovenski pjesnik (Odčarani svet, 1939), esejist (monografija *Ivan Cankar,* 1937), prevodilac (između ostaloga preveo 1956. Goetheova *Fausta*).

VODVILJ (franc. vaudeville kazališni komad; porijeklo imena iz Val de Vire u Normandiji i Francuskoj), u početku šaljiva pjesma s dijaloškim umecima. Pjevana na svečanostima i u pučkim veselim igrama. S vremenom se sve više ističe karakter šale, poruge s lagano razvijenom melodijom. U XVIII st. već je kazališni komad anegdotarnog (v.) i burlesknog (v.) tipa: pjevani komad, u kojemu se djelomično dijelovi pjevaju, a ubacuju se i posebne porugljive pjesmice. U XIX st. najznačajniji su predstavnici ovoga genrea francuski pisci E. Scribe (1791—1861) i Labiche. Danas pretežno kazališni komad lakšega šaljivog sadržaja.

VOJNOVIĆ, IVO (1857—1929), književnik; započinje književnu djelatnost novelom *Geranium* (1880), zatim zbirkom pripovijedaka *Perom i olovkom* (1884) te romanom *Ksanta* (1886). Uzorom je smatrao G. Flauberta, nastojeći da od njega preuzme smireno psihološko portretiranje; tragovi simbolizma nalaze se u slikanju pejzaža, atmosfere, ambijenta. Veći je uspjeh postigao dramama: *Psyche* (1889), *Ekvinocij* (1895), *Dubrovačka trilogija* (1902), *Smrt majke Jugovića* (1907), *Gospođa sa suncokretom* (1912), *Lazarevo vaskrsenje* (1913), *Maškarate iz Potkuplja* (1922) i dr. U jednima je obrađivao aristokratski svijet, u drugima motive iz narodne pjesme i nacionalne povijesti; uspješnija su mu djela s tematikom iz dubrovačkog društva.

VOLTAIRE (Volter, pseudonim za François-Marie Arouet, 1694—1778), svestrani francuski književnik (pjesnik, romanopisac, dramatičar, kri-

tičar, publicist), historičar, istaknuti predstavnik prosvjetiteljske filozofije u Evropi. Zbog smionih pamfleta dospio u zatvor, zatim prognan iz Francuske u Englesku; prijateljuje s pruskim kraljem Friedrichom II.

Glavnu je oštricu upravio protiv crkve (izbacio je parolu: Ecrasez l'infame Smrvite bestidnicu!), a zalaže se za slobodu na svim područjima djelatnosti, za snošljivost u društvenom životu. Bio je tumač ideja naprednog građanstva u smislu društvene ravnopravnosti i prosvijećene monarhije. Ističe načelo društvene koristi kao osnovni etički stav nasuprot svim dogmama i fanatizmima (filozofska djela *Filozofska pisma* ili *Engleska pisma,* 1734. *Rasprava o toleranciji,* 1763). Surađuje na sastavljanju *Enciklopedije* te izdaje *Filozofski rječnik* (1764) sa člancima iz filozofskoga, vjerskog i književnog područja.

U povijesnim djelima (*Historija Karla XII,* 1731. *Stoljeće Luja XIV,* 1751, *Esej o običajima,* 1756). Voltaire traži preispitivanje izvora, oživljavanje civilizacije jednog doba, i prije svega isticanje napretka i pozitivnih tekovina. Među prvim najveću pažnju posvećuje povijesti kulture a sve narode jednakopravno uklapa u cjelinu zajednice čovječanstva. Ostavio je više od 10 000 pisama o raznim pitanjima.

Na području poezije (nacionalna epopeja u 10 pjevanja *Henrijada* 1728, burleskna poema *Djevica Orleanska*), Voltaire nije postigao veći uspjeh. Nešto je uspješniji u pripovijestima (*Zadig,* 1747. *Kandid,* 1759) koje se ističu neposrednošću i živim

stilom. Bio je neobično plodan kao dramatičar; napisao je oko 50 komada, od kojih su veću pažnju izazvali *Zaïre* (1732) i *Mérope* (1743).

VORAGINE, JACOB DE, v. Legenda.

VRAZ, STANKO (1810—1851), liričar, književni kritičar, prevodilac (prevodio Puškina, Byrona, Dantea i dr.), pokretač i urednik časopisa *Kolo* (1942) u kojemu je pisao o evropskim književnostima i teorijskim pitanjima. Po rođenju Slovenac, pristaje iz idejnih pobuda uz ilirizam (v.), te piše pjesme na slovenskom i hrvatskom jeziku. 1840. izdaje zbirku ljubavnih pjesama *Đulabije*, uvodi nove pjesničke forme sonet (v.) i gazelu (v.). Piše romance i balade, većinom prema motivima iz narodne poezije, zatim satiričke pjesme i epigrame, obarajući se na negativne pojave u tadašnjem društvu.

Vrazov je ideal stvaranje umjetničke književnosti na temeljima narodne poezije. Nije se mnogo oduševljavao ni za dubrovačke pisce, ni za staroklasičke uzore. Prvi je istaknuo veliku vrijednost Njegoševa, Mažuranićeva i Radičevićeva pjesničkog djela.

Djela: *Glasi iz dubrave žeravinske* (1841), *Gusle i tambure* (1845), *Slovenska djela I—II* (1952), *Djela* (1954).

VUČETIĆ, ŠIME (r. 1909), pjesnik (zbirke *Pjesme Ilije Labana I i II* 1939—1940, *Svanuća*, 1939, *Ljubav i čovjek*, 1955, *Na svome* 1955, *Putnik*, 1964, i dr.), vrlo uspješan esejist i literarni kritičar (*Čovjek u razvalini*, 1956, *Krležino književno djelo*, 1958, *Između dogme i apsurda*, 1960, *Hrvatska književnost od 1914—1941*, 1960).

W

WELTSCHMERZ, svjetski bol, v. Byron, Chateaubriand, Radičević, Romantika,

WERFEL, FRANZ, v. Ekspresionizam.

WHITMAN, WALT (Volt Vitman, 1819—1892), američki liričar koji je za života doživljavao potpune negacije i velike pohvale. Čitav život radio na životnom djelu, knjizi pjesama *Vlati trave* (1855), koja se u više izdanja stalno povećavala brojem pjesama (kod nas ga je prevodio i uveo Tin Ujević). Najsnažnija su ostvarenja *Pjesma o sebi* i elegija u povodu Lincolnove smrti *Kad su jorgovani posljednji put cvali u vrtu.*

Prvi je dosljedno i uspješno razradio slobodni stih, a obrađivao je ljubavne motive te osebujne motive iz svoje filozofije koja je — kako već i sâm naslov kaže — panteistički orijentirana. U prikazu erotskih motiva bio je veoma slobodan, i stoga mnogo napadan i kritikovan.

Od proznih spisa najvažniji su *Demokratski vidici,* u kojima iznosi svoje političke i društvene nazore.

WIESNER, LJUBO (1885—1951), istaknuti pjesnik iz Matoševa kruga, predstavnik naše boeme (v.). Stvarao je polako i vrlo malo (zbirke *Pjesme*, 1926, *Pjesme*, 1943), bruseći svaki stih i držeći se najstrožije svojih koncepcija o metričkim i formalnim obavezama i sloboštinama. Njegova je poezija duboko lična, intimna, sva je u suptilnim ugođajima i diskretnim zapažanjima, i prije svega u okvirima osebujnog artističkog ideala.

WILLIAMS, TENNESSEE (Tenesi Viljemz, r. 1914), suvremeni američki dramatičar. Značajnije scenske uspjehe postigao s dramama *Staklena menažerija* (1945), *Tramvaj zvan žudnja* (1947) i *Mačka na vrućem limenom krovu* (1955). Williams uspijeva da ostvari na sceni dublje psihološke analize svojih likova, posebno nesretnih i neurotičnih žena.

Ostale drame: *Ljeto i dim* (1949), *Tetovirana ruža* (1951), *Camino Real* (1953), *Lutkica* (1956), *Silazak Orfeja* (1958), *Odjednom prošlog ljeta* (1958), *Nježna ptica mladosti* (1959), *Razdoblje prilagođivanja* (1960) i dr.

WOLF, FR. A., v. Epika, Homer.

WOLKER, JIŘI (1900—1924), češki liričar. prevodilac iz slovenske lirike (prevodio Cankara, Kettea, Gradnika), predstavnik tzv. proleterske poezije. Pisao je pripovijetke, bajke, aktovke, a najsnažniji je u socijalnim baladama. U zbirkama *Gost u kuću* (1921) i *Teški čas* (1922) obrađuje motive ljubavi, socijalnog bunta i vjere u novi, pravedniji društveni poredak.

WOOLF, VIRGINIA (Virdžinija Vulf, 1882—1941), engleska romansijerka i esejistkinja (njeni *Eseji* o raznim književnim pitanjima prevedeni i na naš jezik), značajna po novim i modernim stilskim postupcima u strukturi romana. U djelu *Gospođa Dalloway* (1925) radnja se ograničava svega na jedan dan iz života glavne junakinje, ali se zato glavna pažnja posvećuje živom i intenzivnom nizanju asocijacija, stanjima i tokovima svijesti, o kojima se iscrpno i opširno piše. Time se napušta zaokružena fabula koja je ispunjavala svojim sadržajima sav opseg ranijih, tradicionalnih romana, a u središtu piščeva interesa sada se nalaze osjećanja, doživljaji i dojmovi u svijesti likova. Tokovi svijesti daju osnovni pečat strukturi romana. Sličnu koncepciju romana razvija stilskim postupkom unutrašnjeg monologa u djelu *Valovi* (1931), gdje se slikom valova simbolički prikazuje protjecanje vremena u ljudskom vijeku. U djelu *Godine* (1937) glavni je problem u tome kako vrijeme djeluje na formiranje lujdi, a razrađuje ga na prikazu propadanja jedne građanske obitelji na kraju XIX i početkom XX st.

(pod naslovom *Izlet na svjetionik*, 1955).

Kod nas je prevedeno i djelo *Prema svjetioniku*

WORDSWORTH, WILLIAM, v. Coleridge, Samuel Taylor.

Y

YEATS, WILLIAM BUTLER (Viljem Batler Jejts, 1865—1939), irski pjesnik, dramatičar i pripovjedač. Započeo kao slikar, ali se potpuno posvetio književnosti. Sudjeluje u pokretu irskog književnog preporoda u kojemu je bio jedan od glavnih predstavnika, težio je za obnovom irsko-keltske koncepcije i zato je mnogo obrađivao foklorne teme iz svijeta irskih saga (v.) i bajki (*Putovanja Oisinova,* 1889). Nije bio odbojan ni na utjecaje simbolizma (*Vjetar u močvari,* 1899), kao ni na teme bliže irskoj stvarnosti (*Zelena kaciga,* 1910, *Obaveze,* 1916, *Divlji labud u Coaleu,* 1919). Okultne, mistične i ezoterične teme našle su također mjesta u nekim zbirkama *(Toranj,* 1928, *Vijugaste stepenice,* 1929).

Njegove poetske drame obrađuju nacionalne mitske teme iz irskih saga (*Grofica Katarina,* 1892, *Zemlja koju srce želi,* 1894, *Četiri igre za plesače,* 1921, i dr.).

Godine 1923. dobio Nobelovu nagradu za književnost.

Z

ZAGA, v. Sage.

ZATVORENE FORME, v. Jednostavne forme.

ZEUGMA (grč. zeûgma spajanje), stilska figura povezivanja jednog glagola s više imenica. Srodna igri riječima (v.), česta oznaka humorističkog stila.

Sastoji se u tome da se istoj riječi dodaju dvije različite dopune, npr. istom glagolu dva različita objekta, s namjerom da se u jedanput navedenoj osnovnoj riječi skupe dva nejednaka značenja. Kako glagol, ili osnovna riječ, ne mogu po smislu jednako odgovarati pridodanim riječima, stvaraju se odnosi među njima koji imaju stilsku vrijednost.

Sijevaju munje i gromovi,
Udaraju bubnji i svirale.

Iz narodne pjesme

ZLATARIĆ, DINKO v. Tasso, Torquato.

ZOLA, ÉMILE (1840—1902), francuski romanopisac, značajni teoretičar naturalizma (v.) i dru-

štveni borac. Do književnog uspjeha proživio je težak život, radeći između ostalog i kao novinar.

Eksperimentalnu metodu iz prirodnih nauka i medicine Zola prenosi u stvaralački književni postupak. Čovjeka treba proučavati s biološko-fiziološkoga i socijalnog stanovišta opažanjem i eksperimentom. Život je pojedinca uvjetovan nasljeđem i sredinom, i u njima treba otkriti mehanizam općih zakona. Zato će Zola otkriti svijet poroka, pogubnih i tiranskih strasti, nasilničkih nagona, bioloških i animalnih strana u čovjekovu biću — potpunije i grublje nego itko prije njega u svjetskoj književnosti.

Prvi veći uspjeh postiže romanom *Thérèsa Raquin,* s temom o mržnji i dubokim nesporazumima između muškarca i žene.

Godine 1868. završen je plan ciklusa romanâ pod naslovom *Prirodna i društvena povijest jedne obitelji pod Drugim carstvom,* po ugledu na *La comédie humaine* H. de Balzaca. U nizu romana (od kojih su poznatiji *Porijeklo obitelji Rougon, Slom, Doktor Pascal* i dr.), Zola prikazuje različite sredine u kojima se kreću članovi obitelji Rougon-Macquart, ali pod teškim i sumornim pritiskom nasljeđa, bolesti i duševne depresije. U trilogiji (*Lurd,* 1894, *Pariz,* 1897, *Rim,* 1896) Zola se bavi više društveno-političkim problemima, obarajući se poraznom kritikom na crkvenu organizaciju. U tetralogiji *Četiri evanđelja,* 1899—1902, (*Plodnost, Rad, Istina, Pravda)* Zola otvara nešto svjetlije perspektive u pogledima na ljudsko društvo i njegovu budućnost. U skladu s teorijskim postavkama

naturalizma Zola donosi u svojim djelima obilnu građu i obilje podataka iz vanjskog svijeta s naglašenom težnjom da bude što objektivnije i prirodonaučnije. Ali u osnovi svega leži Zolina strasna, lična priroda i on je dao više svoju ličnu sliku zamišljenog svijeta, nego objektivnu, prirodnim zakonima strukturiranu stvarnost.

ZORANIĆ PETAR (1508 — oko 1569), predstavnik zadarskog književnog centra. O njegovu obilnijem književnom radu ne znamo mnogo. Poznato je njegovo djelo *Planine* (napisano 1536, a štampano u Mlecima 1569). Pisano je u prozi i u stihu, a okosnicu čini opis piščeva putovanja što ga pjesnik poduzima kroz hrvatske planine da bi zaboravio svoju nesretnu ljubav. U planini susreće pastire i s njima razgovara o ljubavi i o nevoljama koje su zadesile njegovu domovinu za turskih osvajačkih pohoda. Na Zoranića su utjecali Ovidije, petrarkistički pjesnici, talijanski suvremeni književnik Jacobo Sanazzaro (autor pastirskog romana *Arkadija*), ali je Zoranić uspio da stvori prvi hrvatski roman sa zanimljivijim fabuliranjem, uspjelijim opisima prirode i vrlo ozbiljnim razmišljanjem o sudbini vlastitog naroda. Bio je duboko nacionalan pisac, vezan za svoju zemlju i narod ne samo izjavama i vanjskim patosom nego zabrinutim suosjećanjem za konkretnu stvarnost nacionalnog života.

ZOŠČENKO, MIHAIL MIHAILOVIČ (1895—1958), poznati ruski humorist, kod nas mnogo prevođen i čitan. Majstor kratke humorističke novele, koji je s izvanrednim darom zapažanja ismijao

mnoge pojave iz života sovjetskog građanina (zbirke novela i feljtona *Pripovijesti Nazara Iljiča, gospodina Sinebrjuhova,* 1922, *Veseli život,* 1924, *Poštovani građani,* 1926, i dr.). U Zoščenkovim novelama javlja se redovito izmišljeni pripovjedač koji pripovijeda priču naročito nedotjeranim, miješanim jezikom, da komični efekti budu jači. U vrijeme kada je programska teza u književnosti određivala samo jednobojne tonove, Zoščenko je izvršio i plemenitu humanu ulogu svojim djelom, jer je bio neiscrpno vrelo smijeha i vedrine.

ZRINJSKI, PETAR (1621—1671), hrvatski ban, političar i vojskovođa, pogubljen od austrijskih vlasti. Autor je djela u dvanaestercima *Adrijanskoga mora Sirena* (1660), slobodnije prerade madžarskog djela starijeg brata Nikole. Djelo obrađuje bitku kod Sigeta i junačku pogibiju Nikole Zrinjskoga, a prožeto je nacionalnim otporom protiv vjerolomne austrijske politike u hrvatskim krajevima.

Petra Zrinjskog kao hrvatskog bana i proslavljenog junaka u borbama protiv Turaka opjevao je i panegirički uzveličao u pjesmi *Trublja slovinska* književnik Vladislav Menčetić (1600—1666).

ZWEIG, STEFAN (Stefan Cvajk 1881—1942), austrijski pripovjedač. Pod pritiskom nacističkih nasilja počinja u emigraciji samoubistvo. Nastupa kao lirski i dramski pjesnik, ali je njegovo najsnažnije područje portret i biografija. Zweig je izvrstan psiholog, a u prikazivanju ličnosti služi se psihoanalitičkim postupkom ulazeći u podsvjesne komponente čovjekova karaktera. Iako sâm

sebe naziva psihologom iz strasti, Zweig je vrlo dobro znao da dočara i sredinu u kojoj žive i borave ličnosti, i iz nje izvuče upravo bitne, odlučne determinante.

Među biografijama političara, učenjaka, vladara, istraživača ističu se *Joseph Fouché* (1929), *Trijumf i tragika Erazma Rotterdamskog* (1934), *Maria Stuart* (1935), *Magellan* (1938). Za književnost i umjetnost vrlo su značajni njegovi eseji i studije: *Tri majstora* (o Balzacu, Dickensu, Dostojevskom), 1920, *Borba s demonom* (o Hölderlinu, Kleistu, Nietzsheu), 1925, *Tri pjesnika svoga života* (o Casanovi, Stendhalu, Tolstoju), 1928. Značajne su i Zweigove novele: *Amok* (1922), *Stranputica čuvstva* (1927), *Novela o šahu* (1941) i jedini roman *Nestrpljivo srce* (1938).

Ž

ŽEROMSKI, STEFAN (1864—1925), poljski pripovjedač i dramatičar. Karakterističan poljski književnik koji je odrazio i evropske utjecaje u svome djelu, npr. stilske postupke simbolizma u *Raskljuvat će nas gavrani, vrane,* 1895, ili naturalističke aspekte, npr. u romanu o prostitutki *Povijest grijeha,* 1908, ali se uvijek vraća na specifične poljske nacionalne i društvene probleme. U romanu *Sizifov posao* (1898) obrađuje tragične nesporazume rusko-poljske; istom temom nastavlja u djelu *Milina života* (1912). Izrazito društvenoj problematici (smisao i sadržaj života i nacionalnog uvjerenja) posvećuje djela *Beskućnik* (1900), *Ariman se osvećuje* (1904). Povijesnu tematiku obrađuju romani *Prah i pepeo* (1904) i kod nas najpoznatiji roman *Vjerna rijeka* (1912), o poljskom ustanku g. 1863.

Žeromski je pisao pjesničku prozu (*Pjesme o hetmanu,* 1908, i dr.), poeme u prozi (*Slovo o bandosu,* tj. o seljaku — bezemljašu, 1908, i dr.), drame (*Ruža,* 1909, *Sulkowski,* 1910, i dr.).

ŽID, A., v. Gide, André.

ŽINZIFOV, RAJKO (1839—1887), značajniji makedonski književnik i publicist. Pisao je pjesme, poeme, prevodio je. Vezan duboko uz sudbinu i konkretnu situaciju makedonskog naroda, veličao je njegovu prošlost ističući teška zbivanja iz narodnog života. Njegovo glavno djelo, epska pjesma pod sugestivnim naslovom *Krvava košulja*, prikazuje stradanja makedonskog naroda pod turskim nasiljem.

ŽONGLERI, v. Epski pjevači.

ŽUPANČIĆ, OTON (1878—1949), pjesnik slovenske moderne, dječji pjesnik, prevodilac (prevodio Shakespearea, Francea i dr.), dramatičar, esejist. Radio je kao profesor povijesti, arhivar, dramaturg. Mnogo putovao i stekao veliko obrazovanje. Započeo je pjesnički rad (zbirka *Čaša opojnosti*, 1899) obrađujući dekadentne i modernističke motive ljubavi, boemstva, individualne gorčine i osamljenosti. Kasnije veću pažnju posvećuje ličnom unutrašnjem životu slovenskog intelektualca na početku XX st. Problemi njegova porobljenog naroda i pjesnikov poklič za slobodom našli su snažan odraz u pjesmi *Duma* (1908). Svoj stav prema neposrednim pitanjima i budućnosti slovenskog naroda još potpunije izražava u zbirci *V zarje Vidove (1920)*. Narodnu revoluciju oduševljeno pozdravlja sa zbirkom *Zimzelen pod snegom* (1945). Tako je Župančič uspio u svom pjesničkom djelu, snažnim pjesničkim izrazom, da prikaže put svoga naroda kroz nekoliko decenija. Time je stekao svestrano priznanje cijeloga naroda.

Djela: zbirke pjesama *Pisanice* (1900), *Čez plan* (1904), *Samogovori* (1908), *Mlada pota* (1920), klasična knjiga za djecu *Ciciban in še kaj* (1915), drama *Veronika Deseniška* (1924) i dr. Satirički spjev *Jerala* ostao je nedovršen.

Sabrana djela u 8 knjiga.

INDEKS JUGOSLAVENSKIH PISACA

INDEKS STRANIH PISACA

Beckett, Samuel
Beecher Stowe, Henriet
Béranger, Pierre-Jean de
Bezruč, Petar
Bjelinski, Visarion Grigorjevič
Blasco, Ibanez Vicente
Blok, Aleksandr Aleksandrovič
Boccaccio, Giovanni
Boileau-Despréaux, Nicolas
Botev, Hristo
Brecht, Bertolt
Breton, André
Brjusov, Valerij Jakovljevič
Buck, Pearl
Buffon, Georges Louis
Bürger, Gottfried August
Byron, George Gordon

Calderon, Pedro (C.) de la Barca
Camoes, Luiz Vaz de
Camus, Albert
Carducci, Giosuè
Carlyle, Thomas
Cervantes, Miguel de Saavedra
Cezar, Gaj Julije
Chateaubriand, François-René de
Ciceron, Marko Tulije
Corneille, Pierre

Čapek, Karel
Čehov, Anton Pavlovič
Černiševski, Nikolaj Gavrilović

Proust, Marcel
Puškin, Aleksandr Sergejevič

Quasimodo, Salvatore

Rabelais, François
Racine, Jean, v. Tragedija
Rainis, Jànis
Rilke, Rainer Maria
Rimbaud, Arthur
Rolland, Romain
Romains, Jules
Rousseau, Jean-Jacques
Rustaveli, Šota

Sainte-Beuve, Charles-Augustin
Saltikov-Ščedrin, Mihail Jevgrafovič
Sapfa
Sartre, Jean Paul
Schiller, Friedrich
Scott, Walter
Shakespeare, William
Shaw, George Bernard
Shelley, Percy Bysshe
Sienkiewicz, Henryk
Simonid, v. Satira
Slowacki, Juliusz
Sofoklo, v. Tragedija
Steinbeck, John
Stendhal (Henry Beyle)
Sterne, Laurence
Strindberg, August
Swift, Jonathan

Izdavač
NOVINSKO IZDAVAČKO PODUZEĆE »PANORAMA«
Zagreb, Savska c. 92.

Za izdavača
MIA PLEMENČIĆ

Tehnički urednik
EMILIJA RUŽIĆ

Korektori
VIŠNJA KARA
i
ZLATA SABO

Tisak i oprema »VJESNIK«, ZAGREB